

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske
solidarnosti

Dijete i društvo

časopis za promicanje prava djeteta

Godina 8 Broj 1

Zagreb, 2006.

Časopis "Dijete i društvo", godina 8., broj 1.

Tema broja

Uloga obitelji u podizanju i odgoju djece

Gost urednik:
Stjepan Lice

Stjepan Lice:	Riječ gosta urednika	17
Stjepan Lice:	Djetinjstvo kao temeljno pravo djeteta	23
Članci		
Marina Ajduković:	Rane intervencije kao podrška roditeljima pod socijalnim rizicima	35
Slavica Blažeka Kokorić:	Uloga roditeljske skrbi u formiranju stilova privrženosti djece u djetinjstvu i odrasloj dobi	63
Eva Anđela Delale:	Emocionalna inteligencija i roditeljstvo	87
Ivanka Jukić Lušić:	Prevenција neprihvatljivih oblika ponašanja u predškolskoj dobi	103
Anka Jurčević Lozančić:	Suvremene paradigme ranog odgoja – dijete, obitelj i vršnjaci	127
Maja Ljubetić:	Pedagoškim obrazovanjem roditelja do osvješćivanja i poštivanja prava djeteta	139
Mirjana Milanović:	Autoritet roditelja	157
Ninoslava Pećnik:	Prilog odbacivanju tjelesnog kažnjavanja djece	177
Ivanka Stričević:	Igraonice i igroteke – podrška obiteljskom odgoju ...	199
Ana Štambuk:	Kako roditelji mogu pomoći djeci u prihvaćanju gubitaka	221

Iz prakse

Ivana Kokić & Duška Bogdanović:	Savjetovaništa za djecu, mladež, brak i obitelj (Model budućih obiteljskih centara)	233
Ilonka Filipović:	Jesu li nam potrebne škole za roditelje?	237
Ivana Visković:	Podrška roditeljima u obavljanju odgojne uloge.....	245

Događanja

Dubravka Maleš:	Dodijeljena Nagrada za promicanje prava djeteta ...	253
Dubravka Maleš:	Literarni i likovni natječaj za djecu na temu "Volim svoju obitelj"	255
Stjepan Lice:	Mila Jelavić, nova pravobraniteljica za djecu	257

Prikazi dokumenata

Dubravka Maleš:	Uloga obitelji u podizanju i odgoju djece u Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece od 2006. – 2012.	261
Romana Kuzmanić-Oluić:	Zaštita prava obitelji i prava djeteta u ključnim dokumentima Ujedinjenih naroda	271

Prikazi skupova

Romana Kuzmanić-Oluić:	"Graditi Europu za i s djecom", pokretačka konferencija Monako, 4.-5. travanj 2006.....	285
Branka Juras:	XXVIII. konferencija europskih ministara nadležnih za obiteljska pitanja: "Promjene u roditeljstvu: djeca danas, roditelji sutra", Lisabon, 16.-17. svibnja 2006. (Zaključno priopćenje i Politička deklaracija).....	295
Sandra Batlak:	Obilježavanje Međunarodnog dana obitelji – 15. svibnja.....	315
Petar-Krešimir Hodžić:	Prikaz okruglog stola Stvaranje prijateljskog ozračja za obitelji u Hrvatskoj, 13. svibnja 2006., Muzej Mimara, Zagreb	317

Prikazi publikacija

Dubravka Maleš:	Zaštita djece od tjelesnog kažnjavanja – kampanje jačanja javne svijesti, Vijeće Europe.....	321
	Eliminiranje tjelesnog kažnjavanja: imperativ ljudskih prava za djecu Europe, Vijeće Europe.....	324

Iz rada udruga

Ladislav Ilčić: Diana Miočić & Diana Nenadić Bilan & Kornelija Kuvač Levačić:	Spolni odgoj kao odgoj za uspješan brak i obitelj	329
	Zajednica za obitelj i roditeljstvo “Izvor”, Zadar.....	347

Web stranice, literatura

Sanja Žunić:	Web stranice o djeci, roditeljstvu i obrazovanju	357
Ivanka Stričević:	Prikaz knjiga za roditelje	363

DIJETE I DRUŠTVO

Contents

Journal Child and Society, Year 8, Issue No. 1

Issue Topic

The Role of Family in the Upbringing and Education of Children

Guest editor:
Stjepan Lice

Stjepan Lice:	Guest Editorial	19
Stjepan Lice:	Childhood as a Child's Basic Right.....	23
Articles		
Marina Ajduković:	Early Interventions as Support to Parents in Social Need.....	35
Slavica Blažeka Kokorić:	The Role of Parental Care in the Formation of Attachment Style in Childhood and Adult Age	63
Eva Anđela Delale:	Emotional Intelligence and Parenting	87
Ivanka Jukić Lušić:	Prevention of Unacceptable Forms of Behavior at Preschool Age.....	103
Anka Jurčević Lozančić:	Contemporary Paradigms of Early Upbringing – Child, Family and Peers	127
Maja Ljubetić:	Raising Awareness and Respect for Children's Rights through Pedagogical Education of Parents.....	139
Mirjana Milanović:	Parental Authority	157
Ninoslava Pećnik:	A Contribution to the Eradication of Corporal Punishment.....	177
Ivanka Stričević:	Playrooms and Play Libraries – Support to Family Upbringing.....	199

Ana Štambuk: How Can Parents Help Children Accept Loss 221

From Practice

Ivana Kokić & Duška Bogdanović: Counseling Centres for Children, Youth, Marriage and Family (Model of Future Family Centres)..... 233

Ilonka Filipović: Do We Need Schools for Parents?..... 237

Ivana Visković: Supporting Parents in Parenting 245

Events

Dubravka Maleš: Presentation of the Promotion of Children's Rights Award..... 253

Dubravka Maleš: Literature and Art Contest for Children on the Subject "I Love My Family" 255

Stjepan Lice: Mila Jelavić, New Ombudsperson for Children 257

Documents' Reviews

Dubravka Maleš: The Role of Family in the Upbringing and Education of Children in the National Plan of Activities for the Rights and Interests of Children from the Year 2006 until the Year 2012 261

Romana Kuzmanić-Oluić: The Protection of Family and Children's Rights in Key United Nations Documents 271

Conferences' Reviews

Romana Kuzmanić-Oluić: "Building Europe For and With Children", Launching Conference, Monaco, April 4-5, 2006 285

Branka Juras: XXVIII Conference of European Ministers Responsible for Family Affairs: "Changes in Parenting: Children Today, Parents Tomorrow", Lisbon, May 16-17, 2006 (Final Communiqué and Political Declaration) 295

Sandra Batlak: Celebrating International Family Day – May 15th 315

Petar-Krešimir Hodžić:	Review of Round Table on Creating a Family Friendly Atmosphere in Croatia, May 13, 2006, Mimara Museum, Zagreb.....	317
------------------------	---	-----

Publications Review

Dubravka Maleš:	Protecting children against corporal punishment – awareness raising campaigns, Council of Europe	321
	Eliminating Corporal Punishment: a human rights imperative for Europe’s children, Council of Europe	324

Activities of Non-Governmental Organizations

Ladislav Ilčić:	Sexual Education as Education for Successful Marriage and Family	329
Diana Miočić & Diana Nenadić Bilan & Kornelija Kuvač Levačić:	“Source”, a Community for Family and Parenting, Zadar	347

Web sites, Literature

Sanja Žunić:	Websites on Children, Parenting and Education	357
Ivanka Stričević:	Parenting Books Review	363

DIJETE I DRUŠTVO

Zeitschrift "Das Kind und die Gesellschaft", Jahrgang 8, Nummer 1

Thema der Nummer

Die Rolle der Familie im Aufziehen und Erziehen von Kindern

Gastredakteur:
Stjepan Lice

Stjepan Lice:	Ein Wort des Gastredakteurs.....	21
Stjepan Lice:	Die Kindheit als Grundrecht des Kindes	23
Artikel		
Marina Ajduković:	Frühmaßnahmen als Unterstützung sozial gefährdeter Eltern	35
Slavica Blažeka Kokorić:	Die Rolle der elterlichen Sorge bei der Bildung von Bindungsmustern in der Kindheit und im Erwachsenenalter	63
Eva Anđela Delale:	Emotionale Intelligenz und elterliche Funktion.....	87
Ivanka Jukić Lušić:	Prävention inakzeptabler Verhaltensweisen im Vorschulalter	103
Anka Jurčević Lozančić:	Zeitgemäße Paradigmen der Früherziehung — Kind, Familie und Altersgenossen.....	127
Maja Ljubetić:	Durch pädagogische Schulung der Eltern zur Bewusstmachung und Beachtung der Rechte des Kindes	139
Mirjana Milanović:	Elterliche Autorität.....	157
Ninoslava Pećnik:	Ein Beitrag zur Ablehnung körperlicher Züchtigung von Kindern	177

Ivanka Stričević:	Kinderspielstätten und Spieleotheken – eine Stütze der Erziehung in der Familie	199
Ana Štambuk:	Wie Eltern Kindern helfen können, Verluste zu akzeptieren	221
Aus der Praxis		
Ivana Kokić & Duška Bogdanović	Kinder-, Jugend-, Ehe und Familienberatungsstellen (Model künftiger Familienzentren)	233
Ilonka Filipović:	Brauchen wir Elternschulen?	237
Ivana Visković:	Unterstützung der Eltern bei der Erfüllung ihrer Erziehungsrolle	245
Veranstaltungen		
Dubravka Maleš:	Verliehener Preis für die Förderung der Rechte des Kindes	253
Dubravka Maleš:	Literarischer und bildnerischer Wettbewerb für Kinder, zum Thema "Ich liebe meine Familie"	255
Stjepan Lice:	Mila Jelavić, die neue Bürgerbeauftragte für Kinder	257
Übersicht Dokumente		
Dubravka Maleš:	Die Rolle der Familie im Aufziehen und Erziehen von Kindern im Nationalen Aktivitätenplan für Rechte und Interessen des Kindes von 2006 bis 2012.	261
Romana Kuzmanić-Oluić:	Schutz der Familien- und Kinderrechte in grundlegenden Dokumenten der Vereinten Nationen	271
Übersicht Versammlungen		
Romana Kuzmanić-Oluić:	"Ein Europa von Kindern für Kinder geschaffen", Konferenz zum Kampagnenstart Monaco, 4.-5. April 2006.....	285

Branka Juras:	28. Europäische Familienministerkonferenz: "Die Elternrolle im Wandel: heute Kinder, morgen Eltern", Lissabon, 16.-17. Mai 2006 (Abschlusserklärung und politische Deklaration).....	295
Sandra Batlak:	Begehung des Internationalen Tags der Familie – 15. Mai	315
Petar-Krešimir Hodžić:	Bericht über den Runden Tisch zum Thema Schaffung einer familienfreundlichen Atmosphäre in Kroatien, 13. Mai 2006, Mimara Museum, Zagreb	317

Übersicht Publikationen

Dubravka Maleš:	Schutz der Kinder vor körperlicher Züchtigung – Kampagne zur Bewusstseinsstärkung, Europarat...	321
	Abschaffung der körperlichen Züchtigung: ein Imperativ der Menschenrechte für Kinder Europas, Europarat.....	324

Aus der Arbeit der Gesellschaften

Ladislav Ilčić:	Sexualerziehung als Erziehung für eine erfolgreiche Ehe und Familie	329
Diana Miočić & Diana Nenadić Bilan & Kornelija Kuvač Levačić:	Gemeinschaft für Familie und Elternrolle "Quelle", Zadar	347

Webseiten, Literatur

Sanja Žunić:	Webseiten über Kinder, Elternschaft und Bildung ...	357
Ivanka Stričević:	Präsentation des Buchs für Eltern	363

DIJETE I DRUŠTVO

Riječ gosta urednika

Guest Editorial

Ein Wort des Gastredakteurs

DIJETE I DRUŠTVO

Riječ gosta urednika

Časopis "Dijete i društvo", u nastojanju da na promicanje prava djeteta usmjeri sve obuhvatniju društvenu pozornost, u svakom broju obrađuje pojedine aspekte djetetova života. Ovaj je broj posvećen obradi određenih tema vezanih uz ulogu obitelji u skrbi i odgoju djeteta. Dakako, obitelj u tome nije izdvojena iz širega društvenog sklopa. Zbog toga su u govor o ulozi obitelji u skrbi i odgoju djeteta nužno uključeni i drugi, komplementarni društveni subjekti.

Predmetnu temu upravo je nemoguće obraditi u cijelosti. No željeli smo izdvojiti neke njezine aspekte o kojima se manje govori, budući se uvriježilo mišljenje da su oni već dovoljno obrađeni i općepoznati, kao i one koji, čini se, u nas još nisu dovoljno obrađeni.

Odveć se često događa da nas dijete zatekne nespremne. Odjednom, ono je ovdje, a da se nismo osposobili za brigu o njemu i njegov odgoj, za zajedničko provođenje vremena s njim. Ono je ovdje, a da ga ne znamo voljeti. Zbog toga govor o ulozi obitelji u skrbi i odgoju djeteta ne započinje njegovim rođenjem, pa ni njegovim začecem. On započinje mnogo prije, kad kao djeca učimo biti ljudi. On započinje kroz razvijanje svijesti o osobnom dostojanstvu, o dostojanstvu svake osobe, o dostojanstvu bračnog i obiteljskog života. Ljudski i društveno smisljeni odgoj nužno je usredotočen na osposobljavanje za sudjelovanje u osmišljavanju i življenju civilizacije ljubavi. U tom smislu, odgoj ljepotom roditeljskog odnosa najuvjerljiviji je i najplodniji način odgoja.

Pritom se i riječ "uloga" čini neprimjerenom. Naučili smo govoriti o ulozi obitelji, o ulozi društva, o ulozi ljubavi, o ulozi sreće..., kao da je to nešto što se daje, odnosno dodaje na žlice ili nešto kao slaganje kockica. Ondje gdje je govor o ulogama izostaje govor o osobnostima, a bez osobnosti – kao i bez obitelji – govor o čovjekovu dostojanstvu biva znatno otežan.

Smatram potrebnim napomenuti da su pojedine teme izostale zbog spriječenosti pozvanih autora da ih pravodobno obrade. Bit će vrijedno uključiti ih u sljedeće brojeve ovog časopisa, jer njihovu aktualnost protek vremena neće dovesti u pitanje.

Odgovornost za promicanje prava djeteta trajna je. Ona je prepoznatljiva i kroz lice djeteta koje je jedno od najjasnijih govora – ako ne i najjasniji govor – o našem životu i društvu, a po tome i o našoj budućnosti.

Dječje lice najrazgovjetniji je od svih jezika svijeta.

Ono izražava čitavo djetetovo biće – sve njegove snove, igre i tajne.

Ono izražava djetetov odnos prema svijetu koji ono, kroza svoju začuđenost, proniče u svojoj njegovoj nevinosti.

U povjerljivosti svoje duše dijete je spremno, sa svim svojim unutrašnjim blagom, izići pred svakoga.

No potaknuto nekim nepoznatim osjetilom u sebi, ono na različit, kadšto i posve oprečan način, pristupa pojedinom biću.

Zbog toga dječje lice ne iskazuje samo dijete nego i ono biće s kojim dijete, na bilo koji način, dolazi u doticaj.

U djetetovoj je naravi da ispunjava sav prostor slobode koji mu se nudi.

U skladu s tim, kada se susretne s nekim tko mu spremno pruža i potvrđuje njegovu slobodu, dječje lice zrači prostranošću i vedrinom, a kada se pak sretne s nekim tko mu uskraćuje i obezvređuje slobodu, dječje lice po svojoj skučenosti i napetosti biva, više

ili manje, bespomoćna obrana i vapaj.

Na taj način dječje lice svakom biću jasno i točno kazuje tko je ono za njega.

Djetetovo lice odrazit će uvijek onoliko svjetla s koliko smo ga svjetla mi obasjali.

Tako ugaslo lice govori o djetetu kao o našoj žrtvi i o nama kao o protivnicima života.

Nijemo dječje lice svjedoči da smo izgovorili mnogo suvišnih i ružnih riječi.

Uvijek zastrašeno dječje lice šapće kako nije ljubljeno.

Dječje lice koje uvijek ostaje u sjeni htjelo bi upozoriti kako za njega nitko nema vremena.

Ogrubjelo dječje lice potvrđuje da smo u njemu istrijebili djetinjstvo.

Bdijmo pred djetetovim licem kao pred ogledalom.

Promatrajmo se u njemu.

Ako nas ogledalo ne zadovoljava, ako nam se lik koji nam ono prikazuje ne dopada, nemojmo ga razbiti u tisuću komada.

Ogledalo, dječje lice, nije krivo.

U nama je krivica, naše je srce razbijeno.

Njega moramo ljubavljju obnoviti i životom liječiti.

Bdijmo nad djetetovim licem kao pred najvećom dragocjenošću.

Odano podržavamo njegovu radost, njegovo svjetlo, njegovu izuzetnost.

Dopustimo mu da bude ono što je njemu darovano, a nama povjereno da bude.

Njegovu bistrinu nemojmo mutiti svojim talogom.

Njegujmo dječje lice i radi sebe, ali ponajprije radi njega samog.

(Dječje lice, iz: Otkriće blizine, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, str. 107-108)

Stjepan Lice, dipl. iur.

Guest Editorial

In striving to draw more comprehensive social attention to the promotion of children's rights, every issue of the magazine "Child and Society" focuses on particular aspects of a child's life. This issue is dedicated to the role of family in the care and upbringing of a child. Of course, family is not taken out of the broader social context. Therefore, when talking about the role of family in the care and upbringing of a child, one must inevitably include other complementary social subjects.

It is almost impossible to make a wholesome analysis of the given subject. However, we wanted to single out certain aspects less talked about because it is general opinion that they have been sufficiently analyzed and that enough information is available on them, as well as those that have been insufficiently researched to date.

It happens too frequently that children catch us off guard. Suddenly, a child is here, and we have not yet had time to prepare ourselves for caring for it and raising it, or to spend time with it. It has come, but we have not yet learned how to love it. Therefore, the role of family in the care and upbringing of a child does not start with the child's birth or even its conception. It began much sooner, when we, as children, were learning how to become adults. It started through the development of the sense of personal dignity, the dignity of every human being and the dignity of marriage and family life. Humane and socially sensible upbringing is inevitably focused on teaching children to participate in the creation and experience of the civilization of love. Hence, the beauty of a parental relationship with a child is the most convincing and fruitful way of upbringing.

Even the word "role" seems inappropriate. We were taught to talk about the role of family, the role of society, the role of love, the role of happiness..., as if it were something that can be given or added like spice or arranged as bricks. When we talk about roles, we forget personalities. Without them – just like without family – it is difficult to talk about human dignity.

I must add that particular subjects have been omitted because the authors invited were not able to give their contributions on time. They will be, nevertheless, valuable contributions to the upcoming issues of this magazine, as the passing of time will not make them any less current.

The responsibility for the promotion of children's rights is permanent. It can be observed on the face of a child whose expression speaks out most clearly – if not the clearest statement – about our life and society, and consequently, our future.

Child's face is the most articulate language of world.

It expresses the child's whole being – all of its dreams, games and secrets.

It expresses the child's relationship with the world, which it is exploring in amazement and innocence..

The trusting soul of a child is willing to offer its inner treasure to everybody.

Yet, inspired by some unknown inner sense, it approaches different people with sometimes completely opposite attitudes.

Therefore, a child's face is not simply a reflection of the child itself, rather of the being the child is in touch with.

A child's nature compels it to fill the entire free space offered to it.

Consequently, when encountering a person that readily offers a child its freedom and confirms it, a child's face radiates openly and joyfully, whereas when it meets someone

who deprives and belittles that freedom, a child's face becomes narrow and tense, which is a more or less helpless defense and outcry.

A child's face clearly reveals to every person what exactly that person means to it.

A child's face will reflect as much light as we have shed upon it.

A gloomy face reveals a child as our victim and us as opponents of life.

A mute child's face shows that we have talked too much using harsh words.

A scared face whispers that it has not been loved.

A child's face hiding in the shadow warns us that nobody has time for it.

A hardened face expresses a stolen childhood.

Watch over a child's face as if it were a mirror.

We should see our reflections in it.

If the mirror does not please us, if we do not like the character we see in it, let us not shatter it into a thousand pieces.

The mirror in a child's face is not at fault.

We are to blame, our heart is shattered.

We have to repair it with love and cure it with life.

Watch over the child's face as if it were our greatest treasure.

Support its joy with devotion, its light and its extraordinariness.

Let it be as its gift meant it to be and entrusted to our safekeeping.

Let us not blur its clarity with our slop.

Cherish a child's face for your own sake, but primarily for its own sake.

(A Child's Face from: The Revelation of Closeness, Christian Actuality, Zagreb, 1996, p. 107-108)

Stjepan Lice, LL.B.

Ein Wort des Gastredakteurs

In ihrem Bestreben, die allgemeine Aufmerksamkeit der Öffentlichkeit auf die Förderung der Rechte des Kindes zu lenken, befasst sich die Zeitschrift „Das Kind und die Gesellschaft“ in jeder Nummer mit einzelnen Aspekten des kindlichen Lebens. Die vorliegende Nummer widmet sich dem Themenbereich der Rolle der Familie in der Erziehung und Sorge um das Kind. Natürlich ist die Familie dabei nicht aus dem breiteren gesellschaftlichen Rahmen zu trennen. Deshalb kommen bei dem Thema Fürsorge und Kindererziehung notwendigerweise auch andere, komplementäre gesellschaftliche Subjekte zur Sprache.

Das genannte Thema kann unmöglich in seiner Gesamtheit behandelt werden. Wir wollten jedoch gewisse Aspekte ansprechen, die sonst seltener zur Debatte stehen, da man üblicherweise davon ausgeht, diese Aspekte seien bereits ausführlich behandelt und allgemein bekannt, aber auch Betrachtungsweisen thematisieren, die bei uns scheinbar noch nicht ausreichend zur Sprache kommen.

Viel zu oft kommt es vor, dass uns das Kind ganz einfach überrumpelt. Es ist auf einmal da, ohne dass wir uns darauf vorbereitet haben, für das Kind zu sorgen, es zu erziehen, unsere Zeit mit ihm zu verbringen. Es ist da, und wir haben nicht gelernt, es zu lieben. Deswegen beginnt das Thema der Rolle der Familie in der Erziehung und Sorge um das Kind nicht mit seiner Geburt, auch nicht mit seiner Zeugung, sondern viel, viel früher, nämlich dann, wenn wir als Kinder lernen, Mensch zu sein. Das Thema beginnt mit der Entwicklung des Bewusstseins über die persönliche Würde, über die Würde jedes Einzelnen, über die Würde des Ehe- und Familienlebens. Eine menschliche und gesellschaftlich sinnvolle Erziehung ist notwendigerweise darauf ausgerichtet, den Menschen zu befähigen, sich an der Gestaltung und Verwirklichung einer Zivilisation der Liebe zu beteiligen. In diesem Sinne ist die Erziehung durch die Schönheit der elterlichen Beziehung die überzeugendste und fruchtbarste Art und Weise der Erziehung.

Dabei erscheint auch der Begriff der „Rolle“ unangebracht. Wir haben gelernt, von der Rolle der Familie, der Rolle der Gesellschaft, der Rolle der Liebe, der Rolle des Glücks usw. zu sprechen, als ob dies etwas sei, was in kleinen Portionen verabreicht oder wie mit Bausteinen aufgebaut wird. Wo die Rede von Rollen ist, bleibt die Rede von Individualität aus, und ohne Individualität – wie auch ohne Familie – ist die Rede über die Würde des Menschen erheblich erschwert.

Es sollte auch angemerkt werden, dass einzelne Themen in dieser Ausgabe nicht erscheinen, weil es den Verfassern nicht möglich war, sie in der gegebenen Frist zu bearbeiten. Diese Themen sind es sicherlich wert, in eine der kommenden Nummern der Zeitschrift aufgenommen zu werden, denn ihre Aktualität wird auch im Laufe der Zeit bestehen bleiben.

Die Verantwortung für die Förderung der Rechte des Kindes dauert ununterbrochen an. Wir erkennen diese Verantwortung auch im Gesicht des Kindes, das eine der deutlichsten Sprachen spricht - wenn nicht die deutlichste überhaupt - über unser Leben und unsere Gesellschaft, und demnach auch über unsere Zukunft.

Das Gesicht des Kindes ist die deutlichste aller Sprachen der Welt.

Es drückt das ganze Wesen des Kindes aus - alle seine Träume, Spiele und Geheimnisse.

Es drückt die Beziehung des Kindes zur Welt aus, die das Kind in seiner Verwunderung und in all seiner Unschuldigkeit ergründet.

In der Arglosigkeit seiner Seele ist das Kind bereit, mit allen seinen inneren Schätzen vor jederman zu treten.

Doch, angeregt durch ein unbekanntes Sinneswerkzeug in seinem Inneren, tritt es auf verschiedenste, manchmal auch ganz gegensätzliche Weise an den einzelnen Menschen heran.

Somit zeigt das Kindergesicht nicht nur das Kind, sondern auch das Wesen, mit dem das Kind, aus welchen Gründen auch immer, in Berührung kommt.

Es liegt im Wesen des Kindes, dass es den ganzen Freiraum ausfüllt, der ihm geboten wird.

Demnach, wenn es auf jemanden trifft, der ihm die Freiheit bereitwillig anbietet und bestätigt, strahlt das Gesicht des Kindes eine Breite und Heiterkeit aus, wenn es aber jemandem begegnet, der ihm die Freiheit nimmt und abwertet, verwandelt sich das Gesicht des Kindes in seiner Einschränkung und Anspannung in eine hilflose Abwehr und einen Angstschrei.

So zeigt das Gesicht des Kindes jedem deutlich, was dieser für ihn ist.

Das Kindergesicht spiegelt immer so viel Licht wider, wieviel Licht wir darauf scheinen lassen.

Ein erloschenes Kindergesicht spricht von einem Kind als unserem Opfer und von uns als Gegner des Lebens.

Ein stummes Kindergesicht zeugt davon, dass wir viele überflüssige und unschöne Wörter ausgesprochen haben.

Ein ständig furchtsames Kindergesicht flüstert, dass es nicht geliebt wird.

Ein ständig im Schatten bleibendes Kindergesicht möchte darauf aufmerksam machen, dass sich niemand Zeit für es nimmt.

Ein grob gewordenes Kindergesicht bestätigt, dass wir ihm die Kindheit zunichte gemacht haben.

Wachen wir vor dem Kindergesicht wie vor einem Spiegel.

Betrachten wir uns darin.

Wenn uns der Spiegel nicht gefällt, wenn uns die sich darin spiegelnde Person nicht gefällt, sollten wir den Spiegel nicht in tausend Stücke zerschlagen.

Den Spiegel, das Kindergesicht, trifft keine Schuld.

Die Schuld liegt bei uns, unser Herz ist zerschlagen.

Wir müssen unser Herz mit Liebe erneuern und mit Leben heilen.

Wachen wir vor dem Kindergesicht wie vor der größten Kostbarkeit.

Unterstützen wir loyal seine Freude, sein Licht, seine Außerordentlichkeit.

Lassen wir es sein, was ihm als Sein gegeben und uns anvertraut wurde.

Trüben wir seine Klarheit nicht mit unseren Ablagerungen.

Pflegen wir das Kindergesicht wegen uns, aber vor allem wegen des Kindes selbst.

(Das Kindergesicht, aus: Entdeckung der Nähe, Christliche Gegenwart, Zagreb, 1996, S. 107-108)

Djetinjstvo kao temeljno pravo djeteta

Stjepan Lice, dipl. iur.
Pravni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Djetinjstvo

Djetinjstvo nije jednoznačan pojam, jednoznačna zbilja. Djetinjstvo je životno razdoblje (i usmjerenje duha) bitno ohrabreno ili unaprijed okradeno – odnosno kroz duže vrijeme okradano – okolnostima obiteljskog i(li) društvenog života.

Djetinjstvo u različitim civilizacijama, različitim prostorima i vremenima, uz srodne, sadrži i niz različitih pa i oprečnih odrednica. No i djetinjstvo u istom prostoru, čak i u nevelikom vremenskom razmaku, itekako može biti različito. Ono može biti različito i u istom prostoru i istom vremenu. U istom naselju, u istoj ulici, u istoj zgradi, u istom stanu, pa i u istoj obitelji događaju se vrlo različita djetinjstva: od djetinjstva koja obiluju djetinjstvom do djetinjstva lišena djetinjstva.

Po nekima djetinjstvo kojeg pamtimo nema odviše veze sa stvarnošću, s onim što se uistinu zbilo. Po njima je djetinjstvo koje pamtimo idealizirano djetinjstvo, rasterećeno od nevolja ili, barem, djetinjstvo s ublaženim nevoljama. Slijedom takvih razmišljanja, od našega djetinjstva u nama preživljava samo ono što nam je ugodno pamtiti. Preživljava onako kako nam je ugodno pamtiti.

Djetinjstvo je životno razdoblje u kojem u nama (najčešće) prevladava moć da se prema životu i ljudima obraćamo s povjerenjem, da smo otvoreni – i nakon mnogih rana iznova otvoreni – plemenitoj zbilji koja se okuplja oko riječi: dobrota. Naš je pogled jednostavan i po tome širok. Još ga nije suzilo ono što nazivamo iskustvom. Obdareni sposobnošću za idealiziranje, u djetinjstvu se osposobljavamo za idealizam. Za ideale. A upravo po idealima dolazimo u priliku u pozitivnom smislu mijenjati svijet, mijenjati (i ne samo naše) životne okolnosti.

Djetinjstvo nekad i sad

Ondje gdje sam se, dok sam bio dijete, pred kućom u središtu grada, bezbrižno igrao na travnjaku, sada je parkiralište. Ondje gdje smo se, dok sam bio dijete, okupljali u jatima, družeći se kroz cijeli dan, izmišljajući svoje igre, stvarajući svoje igračke, danas nema djece. Taj je prostor dijelom zamro, dijelom prenamijenjen kućnim ljubimcima. Ovičen bučnim i pretrpanim prometnicama više i nije pogodno mjesto za igru. U vrijeme mog djetinjstva roditelji su nas – nadzirući nas tek s prozora trećeg ili tko zna kojeg kata – spokojno puštali da pred kućom prelazimo cestu koja nas je dijelila od našega

omiljenog prostora za igru. Kad bi danas neki roditelj pustio dijete da ondje samo prijeđe cestu, s razlogom bi doveli u pitanje ne samo njegovu roditeljsku odgovornost, nego i sposobnost.

Dok sam bio dijete, sve nas je upućivalo jedne na druge. Bilo je prirodno prijateljevati. Dijeliti se od drugih, zatvarati se u neki svoj prostor, doimalo se neprirodnim, nezdravim. Pa i kad su nam govorili da je knjiga čovjekov najbolji prijatelj, razumjeli smo to na način da je poslije prijatelja – odnosno u odsutnosti prijatelja – knjiga čovjekov najbolji prijatelj. Prijateljstvo i druženje bili su bitne sastavnice, bitne odrednice našeg djetinjstva.

Danas je toliko sadržaja koji dijete odvrćaju od prijateljstva, toliko prepreka koji mu prijateljavanja otežavaju, pa i onemogućuju. Pred našim se očima događa da se mnoga djetinjstva pretvaraju u katkad nametnuti, katkad svojevljni autizam.

Djetinjstvo nam je nekad, čini mi se, barem u većini slučajeva, trajalo drukčije nego danas, trajalo duže. I čovjek je, kad bi zamakao u dobi, imao utočište kojemu se je mogao vratiti.

Odgoj

Neshvatljivo je da je ono što nazivamo društvenim i materijalnim, moguće i kulturnim, razvojem tzv. proširenih prostora slobode, dovelo do sve uočljivijeg zapuštanja djece. Do zapuštanja odgoja.

Govoriti o odgoju u naše se vrijeme nerijetko doima zastarjelim i preživjelim. Kao da odgajati znači osposobljavati nekoga za prošlost, a ne za sadašnjost i budućnost. Odgoju više ne pripada središnje mjesto. Nerijetko se čini da je pomaknut u stranu, odgurnut gotovo posve na rub naših nastojanja.

Danas za odgoj, kao ni za mnogo što životno, nemamo vremena. Odveć zaokupljeni mnogo čim uzgrednim, propuštamo posvetiti primjerenu pozornost onome što nas bitno određuje, onome za što smo bitno odgovorni. Onima za koje smo bitno odgovorni.

Ljudima je, u pravilu, dobro poznato ime njihova automehaničara, autolakirera, servisera kućanskih aparata i gostioničara, ali vrlo često im se dogodi da ne znaju ime odgojiteljice svoga djeteta u dječjem vrtiću ili učiteljice u osnovnoj školi. Dogodi im se čak i da ne znaju u koji razred njihovo dijete ide. I dok se pozorno propituju o najboljem autolimaru i frizeru, kojemu će povjeriti svog metalnog ljubimca, odnosno svoj izgled, dotle svoje dijete, gotovo usput, kao da je to nešto što se podrazumijeva, ostavljaju u najbližem dječjem vrtiću ili najbližoj školi, prepustajući svoju brigu nekom nepoznatom, nekome koga se i ne trude upoznati. Jer nemaju vremena.

Mnoge okolnosti našega života, razumljivo, ako na to pristanemo, dovodit će nas u položaj – da nemamo vremena. Da ni za što bitno nemamo vremena. A da, s druge strane, ne znamo što ćemo sa svojim vremenom. I sa sobom. Ovo vrijeme nas upravo “odgaja” u tom smislu. Da nemamo vremena. Široko je uvriježeno shvaćanje da smo to vredniji, to dostojniji poštovanja, što manje vremena imamo. Kao da smo to ozbiljniji, što smo udaljeniji od svog života. Od svojih.

Odgaj nekad i sad

Čini se da je danas teže odgajati nego li ikada prije. No isto tako, čini se da je danas teže biti dijete, biti mlad, nego li ikada prije. Zasižno, svako vrijeme ima svoje osobitosti, svoje osobite teškoće i u okolnostima svoga vremena svakome valja naći primjeren odgovor na pitanja koja mu se postavljaju, na izazove koji se stavljaju pred njega.

Pritom treba imati na umu činjenicu da je odgoj, sustavan odgoj, moguć samo ako postoji sustav vrijednosti u kojemu se odgaja. U svijetu i vremenu u kojemu se susreću, pa i sukobljavaju, mnoge i različite vrijednosti, teško je oblikovati sustav vrijednosti koji bi bio neupitan ili barem prihvatljiv za većinu. Uz nedostatak nekoga okvirnog sustava vrijednosti, izrazit je i nedostatak istinskih odgojitelja, osoba koje će živjeti i odgajati u skladu sa svojim uvjerenjem. Samo osoba, naime, može odgajati. Onaj tko nije svjestan svoje osobnosti, onaj tko nije spreman izložiti se za vrijednosti koje je prepoznao temeljnim odrednicama svoga života, ne može odgajati. Ne može biti istinski odgojitelj. Otuda toliki koji zbunjuju – i time na različite načine zavode – djecu i mlade.

Nekad je, i ne tako davno, postojao sustav vrijednosti koji je bio više-manje prihvaćen. Sva ponašanja koja su predstavljala otklon od tog sustava vrijednosti, bila su jasno označena društveno neprihvatljivim. U odgoju je, u pravilu, sudjelovala cjelovita obitelj – svi njezini naraštaji, a i šira društvena sredina. Kada se za nekoga, u tom smislu, reklo da ga je odgojila ulica, to još nije nužno trebalo značiti nešto loše, kamo li pogubno. Jer ozračje ulice određivale su obitelji koje su u ulici živjele.

Tradicija je poput šatora natkriljivala dijete, mladoga čovjeka, davala mu osjećaj sigurnosti, zaštićenosti, određivala svijet u kojemu ima smisla živjeti, u kojemu je život u značajnoj mjeri razgovijetan. Svako se dijete, svaki mladi čovjek ticao svakoga u sredini u kojoj je živio te je svatko na svoj način, neposredno ili posredno, pridonosio odgoju. To je bilo moguće jer je sustav vrijednosti određenije ukazivao što je dobro, a što zlo.

Premda se ni suvremenomu svijetu ne može poreći postojanje određenog, premda posve krhkog sustava vrijednosti, uočljiva su mnoga prilagođivanja i iskrivljavanja koja se u nekim krugovima smatraju posve razumljivim. Tako se može dogoditi da se za isto nekoga ističe kao primjer, a nekoga proziva, da se za isto nekoga nagrađuje, a nekoga kažnjava, da je zbog istoga netko poželjan, a netko neprihvatljiv. U pitanju je samo predznak, opredjeljenje ili – poslodavac.

Usto ljudi sve manje žele da netko nepozvan ulazi u njihov osobni svijet, a, isto tako, nastoje što manje primjećivati druge, prepoznavati njihove potrebe i odazivati im se. U suvremenim stambenim zgradama jedni uz druge žive stranci, ljudi koji se ne susreću, koji se jedva i pozdravljaju, ljudi kojima je zajednička tek suzdržanost pa i strah jednih od drugih. Na taj način djeca ne uspijevaju prepoznati svoj prostor, svoj svijet, već se počesto i u svojoj najužoj sredini osjećaju tuđincima.

Tradicionalni odgojni čimbenici i njihov utjecaj

Svojedobno je bio sužen i gotovo točno poznat krug osoba koji je mogao doći u priliku odgojno utjecati na dijete, odnosno mladog čovjeka. Zbog toga je i njihov učinak bio

znatno pojačan. Bili su to obitelj, crkva i škola koji su, usto, bitno određivali užu, a i širu društvenu sredinu.

Danas je utjecaj tradicionalno temeljnih odgojnih čimbenika – obitelji, crkve i škole – odveć često osjetno smanjen. Mnoge su obitelji prije svega usredotočene na materijalni opstanak (ali i na ono što neumjesno i neskromno nazivaju materijalnim opstankom) te se iscrpljuju u iznalaženju sredstava i mogućnosti za zadovoljavanje materijalnih potreba. U tim okolnostima obiteljski život, a time i odgoj, bivaju ugroženi. Za njih ne preostaje mnogo vremena i snage. Mnoge obitelji više nisu cjelovite. Stariji i mlađi naraštaji žive odvojeno, postojanost brakova, a time i obitelji, značajno je smanjena. Mnogo djece živi samo s jednim roditeljem, nerijetko u ozračju ravnodušnosti, mržnje i straha. Zbog toga mnogo djece biva prepušteno sebi samima te su odgojno zapuštena. Lišeni osoba i odnosa koji će im ukazivati na vrijednost i smislenost života, na dobro, lišeni oslonca i uporišta bez kojih je teško, gotovo i nemoguće, rasti, mnogi se gube i traže raznovrsne nadomjestke u ispraznim pseudorješenjima, u ispraznoj pa i razornoj subkulturi, u bijegu od odgovornosti.

Crkva danas više nije odgojni čimbenik u mjeri u kojoj je pozvana i upućena to biti. Crkva, ma koliko to, možda, izgledalo drukčije, nije u matici zbivanja – u matici društvenih zbivanja, a u značajnom dijelu ni u matici osobnih zbivanja pojedinaca i obitelji. Temeljno odgojno djelovanje Crkva danas može ostvariti (i ostvaruje) jedino svojom vjerodostojnošću, svojom zauzetošću i raspoloživošću za svakog čovjeka. I ako biva znakom osporavanja zbog svoje vjerodostojnosti, zbog svoje radikalne opredijeljenosti za čovjeka, za pravednost i dobrotu, ona na vrijedan način svjedoči i živi svoju svrhu.

Temeljna je svrha škole pružiti djetetu, mladom čovjeku određena znanja, pomoći mu da prepozna i razvije svoju obdarenost te se, osposobljen za život s drugima, kreativno uključi u svijet u kojemu živi. U slijedu zbivanja, školu, uz tu njezinu temeljnu svrhu, dopada biti čimbenik ispravljanja – ili barem ublažavanja – različitih odgojnih propusta. Jer, jednostavno, čini se da često umjesto škole nema tko treći to učiniti. Tako se od škole traži sve više i više, a okolnosti u kojima se to traži, bivaju sve nepovoljnije.

Nije pretjerano ustvrditi da iz školskih ustanova odgoj sve više izostaje. To je bitno uzrokovano i činjenicom da materijalni uvjeti školstva bivaju razmjerno sve nepovoljniji. Znakovita je skromna, pa i oskudna, opremljenost škola, razredna odjeljenja s pretjerano velikim brojem učenika, brojem koji otežava, pa i onemogućuje, individualan rad s učenicima, rad koji je temelj svakog uspješnog školovanja. Nije neutemeljena bojazan da bi toliko naglašavana potreba rasterećenja učenika, rasterećenja u izobrazbi, mogla za posljedicu imati i dodatno “rasterećenje u odgoju”.

U prepoznavanju položaja koji odgoj, odnosno školstvo ima u određenom društvu, uz odnos prema djeci i mladeži i uvjete njihova školovanja, nužno je uočiti i odnos prema učiteljima i odgojiteljima te uvjete njihova rada. Naime, koliko poštujemo sustav odgoja, odnosno školstva, očitovat ćemo, u značajnom dijelu, i time kako se odnosimo prema učiteljima i odgojiteljima, koji im položaj u društvu dajemo i kako materijalno vrednujemo njihov rad. Propusti u odnosu prema učiteljima i odgojiteljima nužno će uzrokovati propuste u odgoju, što će posljedično utjecati na sve segmente i aspekte društvenoga života.

Stječe se dojam da školstvo, više nego o sustavnoj društvenoj (državnoj) brizi, ovisi o učiteljima zanesenjacima, o učiteljima koji svoju službu ne shvaćaju tek kao određen posao, određeno radno mjesto, nego kao svoj poziv. (Znakovito je da je svojedobno sintagma “učiteljski poziv” bila mnogo prisutnija – i razumljivija). Danas učitelje zanesenjake, uz trud da pridobiju pozornost i povjerenje svojih učenika, dopada i napor da otklone ili barem ublaže nepovoljan utjecaj osoba koje su u školi zaposlene samo zato što se nisu uspjele zaposliti nigdje drugdje, a k tome i napor da uvjere roditelje svojih učenika da bi odgoj za (među ostalim) odgovornost i postojanost i danas trebao imati svoju vrijednost.

Novi odgojni čimbenici

Uz navedene tradicionalne odgojne čimbenike, danas je iznimno utjecajan, u mnogim slučajevima i izrazito utjecajni, i niz novih odgojnih čimbenika. Uz televiziju i video u tom je smislu prisutan gotovo nepregledan svijet koji omogućuje računalna tehnika. Uz sve dobre sadržaje i mogućnosti koje oni pružaju, izrazito su prisutni loši sadržaji, čak toliko da prevladavaju. Neshvatljivo je da se ne može – ili ne želi – ustrojiti sustav praćenja koji će utjecati na smislenost i kvalitetu tih sadržaja. Uz sve druge loše utjecaje tih neosobnih odgojnih čimbenika, posebno je izrazita pasivnost, nekreativnost koju oni nude, štoviše, nameću djeci i mladeži.

Upravo je neosobnost, razosobljavanje, potiranje, pa i lišavanje osobitosti ono najpogubnije u suvremenim trendovima odgoja. Čovjekova vrijednost, čovjekova dragocjenost, čovjekova iznimnost bitno je relativizirana. Sličnost, u određenim uvjetima, lako postane bezličnost.

Djeca i njihove igre danas

Danas se djeca sve manje igraju igračkama (i sve se manje uopće igraju). Naime, sve je manje igračaka i igara koje razvijaju maštu i potiču kreativnost, a sve više igračaka i igara koje se igraju same. Dovoljno je da ih uključite – dalje će se zabavljati same sa sobom. Djeca ubrzo više ne znaju što će sa takvim igračkama i igrama – pa ni sa samima sobom kad se nađu pred njima. I gomilanje takvih igračaka i igara biva zaomorno.

Sve je više tih “samodostatnih” igračaka i igara, igračaka i igara koje se nerijetko odlikuju ružnoćom, koje su upravo zastrašujuće, igračaka i igara koje su usmjerene na oponašanje razaranja. Uvijek iznova, val za valom, pojavljuju se nove, usavršene igračke toga tipa.

Smisao mnogih igračaka i igara tog tipa jest da zaokupe dijete, da dijete doživi privid brige od strane onoga tko mu takve igračke dariva, dok se darivatelj često samo želi, barem privremeno, ali na što duže razdoblje, lišiti brige za dijete. Takve igračke i igre, najčešće, uz dijete ne trebaju niti suigrača, tako da dijete uz njih ostaje posve samo.

Vrijedno je zapaziti da se danas dječje slikovnice i knjige (uz ne osobito vrijedne izuzetke), bez obzira na sve domišljatosti u njihovu oblikovanju i osmišljavanju, objavljuju u sve manjim nakladama. Jedan od glavnih razloga zbog čega se to događa,

jest u tome što one (osobito slikovnice) traže angažman roditelja odnosno odraslih. Jedna od najdragocjenijih prednosti postaje tako jedan od najvećih nedostataka, jer iziskuje vrijeme kojega, navodno, nema (blizine koje, očito, manjka).

Odgovj za ispraznost

Svojedobno smo, i ne tako davno, u vremenima socijalizma, bili odgajani za ugroženost, kako bi se u nama pobudio osjećaj nesigurnosti i, posljedično, spremnije poslušnosti. Pritom su nas navodili da one koji nas ugrožavaju, da ono što nas ugrožava prepoznamo negdje izvan svoje stvarnosti i tako previdimo one koji su nas iz neposredne blizine uistinu ugrožavali.

Čini se da se danas odviše njih na različite načine trudi oko odgoja za ispraznost. U duše djece i mladeži (a i ne samo njih) toliki proračunato nastoje usaditi ispraznost, da bi se od toga materijalno itekako okoristili. Rad noćnih lokala namijenjenih zabavi mladeži tek je, možda, najuočljivija slika u tom smislu.

Podešavajući radno vrijeme noćnih lokala, namijenjenih zabavi mladeži, na način da odvođe mladež, pa i djecu, od kuće u vrijeme kada bi se oni trebali spremati na počinak, oni, prije svega, razaraju prirodni ritam života te djece i mladeži, te ih iscrpljuju i onesposobljuju za svakodnevni život i svakodnevne, pa i najosnovnije, obveze. Ujedno, time razorno djeluju na obiteljski život, jer se, i zbog toga, djeca i roditelji, mlađi i stariji, i vremenski i prostorno mimoilaze.

Promidžba tu neshvatljivo lako uspijeva. Uvijek će, naime, biti dovoljno djece i mladeži koja će primamljena pozivom na njihovu zrelost, samostalnost i slobodu, odabrati ono što im se želi nametnuti. Uvijek će biti onih koje će biti moguće uvjeriti da je boravak u mračnim, bučnim i zagušljivim prostorima, u kojima nije moguće ni vidjeti ni čuti ni osjetiti ni sebe ni drugoga, upravo ono što su željeli. Uvijek će biti dovoljno roditelja koji će nasjesti na krilaticu da svi roditelji, osim njih, bez poteškoća puštaju svoju djecu od kuće u to vrijeme i na ta mjesta. Uvijek će ih biti koji će u boravku izvan svoga doma u noćne sate prepoznati pouzdani dokaz svoje odraslosti. Dok shvate da su, zapravo, prevareni i iskorišteni u različite loše svrhe, nerijetko će, na žalost, biti prekasno.

Osmišljavanje slobodnoga vremena

S druge strane, treba vidjeti što se uopće nudi djeci i mladeži za osmišljavanje njihova slobodnog vremena? Tko se uopće bavi osmišljavanjem njihova slobodnog vremena? Gotovo sve strukture i gotovo sve ustanove zakazuju u tome. Jer, kažu, nema ljudi i sredstava. Ali ima ljudi i sredstava da se skrbi o djeci i mladeži nakon što je njihovo dostojanstvo već na različite načine pogaženo.

Možda zvuči pomalo neobično da bi o osmišljavanju slobodnog vremena djece i mladeži trebali skrbiti odrasli. Zašto to ne bi bilo prepušteno djeci i mladeži? Ali kako od onih koji su zavedeni u pasivnost, očekivati aktivnost? Svakako, osnovne poticaje i osnovne prostore za osmišljavanje slobodnog vremena djece i mladeži trebaju ponuditi i osigurati odrasli. Jasno je, pritom, da nema istinskog osmišljavanja slobodnog vremena bez spremnog odziva djece i mladeži. Djeci i mladeži treba ponuditi dovoljno raznovrsne

i sadržajne programe da bi se u njima mogli prepoznati. U tom smislu osmišljavanje slobodnog vremena djece i mladeži nužno se nadovezuje na školu i školske programe, ali se, po prirodi stvari, vezuje i uz djelovanje različitih ustanova (dakako i crkvenih) i udruga.

Odgoj za smisao

Djeca i mladež odazvat će se onim ponudama, onim mogućnostima, koje će prepoznati vrijednima. (Otvoreno je pitanje kako ćemo u njima, posred bezvrijednosti koje društvo “promiče”, odgojiti osjetljivost za vrijednosti.) Ako im se pravodobno otvori odgovarajući životni prostor, i sami će biti u prilici oblikovati i razviti raznovrsne sadržaje. Ali da bi se to dogodilo, nužan je susret osoba. Postojano susretanje osoba. Bez toga nema odgoja za smisao.

Samo dijete, samo mladi čovjek koji je poštovan kao osoba, koji je došao u priliku prepoznati svoje dostojanstvo, koji je svjestan svojega dostojanstva, znat će prepoznati smisao. I odazvati mu se. Samo takav mladi čovjek znat će prepoznati zamke odgoja za uspješnost, odgoja za nadmoć, odgoja za zgrtanje, čiji su učinci, nužno, privremeni.

Odgoj za smisao neusporedivo je zahtjevniji od odgoja za ugroženost, odgoja za ispraznost odnosno kojeg drugog njima srodnog odgoja. Odgoj za smisao do kraja angažira i odgajatelja i odgajanika. I taj odgoj nikad nije završen.

Prava djeteta

U mom djetinjstvu o pravima djeteta nije bilo govora. U mojoj obitelji, u mojem okruženju prava djeteta su se (sadržajno) i više nego podrazumijevala. Socijalističko društvo pak pravima djeteta nije posvećivalo pozornost. Moguće zbog toga što za to nije bilo (prepoznate) potrebe ili zbog toga što u tome nije bilo (prepoznatljivog) interesa. Moguće i zbog toga što bi govor o pravima djeteta u određenom smislu osporavao uspješnost “diktature proletarijata”. Ili zbog toga što bi se, uz govor o društveno prihvatljivim pravima djeteta, nužno nametnuo i govor o drugim, socijalističkom društvu neprihvatljivim pravima djeteta. (Odrzi takvih shvaćanja i danas su u nas snažno prisutni.)

Prava djeteta u nas pomalo dobivaju “pravo javnosti” po usvajanju *Konvencije o pravima djeteta* 1989. godine (odnosno nakon što je Republika Hrvatska, na temelju notifikacija o sukcesiji, postala stranka *Konvencije*). Isprva su prava djeteta u javnosti bila prisutna na razini krilatica da bi se postupno, u smislu promicanja prava djeteta, počelo ukazivati na segmentarna kršenja prava djeteta. Stječe se dojam da govor o pravima djeteta, odnosno briga o pravima djeteta do danas u nas nisu postali sustavni.

Istina, donesen je niz zakona, niz zakonskih izmjena i dopuna, u niz su zakona uključene pojedine odredbe koje se na različite načine odnose na prava djeteta. Međutim, množina tih zakona, odnosno zakonskih odredaba, ne primjenjuje se na način da bi oblikovala našu društvenu stvarnost, štoviše nemali je broj zakonskih odredaba koje se gotovo uopće ili uopće ne primjenjuju.

Kada se govori o pravima djeteta, gotovo redovito je to govor o kršenju prava djeteta. Umjesto da govorimo o uzrocima, govorimo o posljedicama. Umjesto da govorimo o okolnostima koje pogoduju kršenju prava djeteta, govorimo, u pravilu, o pojedinačnom slučaju kršenja ili manjem broju slučajeva kršenja prava djeteta. Izostaje cjelovit, sustavan pristup.

U okolnostima kad ispraznost ima i više nego jednako pravo javnosti kao i smisao, u okolnostima kad zamire odgoj u društveno sve više relativiziranoj obitelji i sve nemoćnijim odgojno-obrazovnim ustanovama, sve je prisutniji negativni odgoj koji provode drugi odgojni čimbenici, rastakanje vrijednosti koje provode sredstva masovne komunikacije.

Djetinjstvo kao temeljno pravo djeteta

Prava djeteta ne postoje izvan djetinjstva. Djetinjstvo je, naime, temeljno pravo djeteta. Samo življeno djetinjstvo može dati značenje pravima djeteta. No gotovo da se prava djeteta javljaju kao nadomjestak djetinjstva, kao neuvjerljivi pokušaj njegova nadomjestka. Ondje gdje je djetinjstvo ugroženo, okradeno, ondje gdje ne postoji istinski izražena volja za osiguranje obuhvatnih uvjeta i pogodnog ozračja za djetinjstvo, ondje počinje ukazivanje na prava djeteta.

U *Konvenciji o pravima djeteta* u preambuli se među ostalim navodi da djetinjstvu pripada posebna skrb i pomoć; da obitelji, kao temeljnoj društvenoj skupini i prirodnoj sredini za razvoj i dobrobit svih njezinih članova, osobito djece, treba pružiti svu potrebnu zaštitu i pomoć kako bi ona u potpunosti mogla preuzeti odgovornost u zajednici; da dijete treba rasti u obiteljskoj sredini, u ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja; da dijete treba u potpunosti biti pripremljeno za samostalan život u društvu i odgojeno u duhu mira, dostojanstva, snošljivosti, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti. Potom se (u članku 28. i 29. *Konvencije*) utvrđuje pravo svakog djeteta na odgoj i obrazovanje usmjereno prema razvoju sposobnosti, talenata i najviših potencijala duševnih i tjelesnih sposobnosti djeteta.

Što možemo reći o našoj zbilji u zrcalu ovih navoda? Društvena podrška obitelji, bez obzira na svoju obuhvatnost, pokazuje se nedostatnom. Ni sustavu odgoja i obrazovanja nije posvećena primjerena društvena pozornost. Štoviše, na mnoge se načine umanjuju njegova svrhovitost i učinkovitost, čime se djetetu uskraćuje temeljno pravo na kvalitetan odgoj, na kvalitetno obrazovanje, na kvalitetnog učitelja. Kroz to govor o pravima djeteta gubi svoje izvorno, neposredno i obuhvatno značenje.

Događa se da govor o pravima djeteta nije nužno i govor o djeci, o njihovoj dobrobiti. Nerijetko se stječe dojam da se ukazivanjem na prava djeteta samo želi drugima osporiti pravo na njihovo viđenje svijeta i života, nametnuti viđenje uske skupine kao jedino prihvatljivo, kao jedino ispravno.

Umjesto zaključka

Svijet odraslih svoju vrijednost na osobit način potvrđuje, odnosno dovodi u pitanje, upravo po svom odnosu prema svijetu djece. Prema djetinjstvu. Odnos prema svijetu

djece zrcalo je koje jasno govori o našem dostojanstvu. Ili, u nedostatku dobrih riječi, šuti.

Zauzimanje za djetinji svijet postaje temeljno pitanje razvoja (i opstanka) naše civilizacije, naše ljudskosti. Civilizaciju u kojoj živimo nitko umjesto nas neće moći usmjeriti prema životu. I – uzdam se da nije pretjerano reći – prema ljubavi.

DIJETE I DRUŠTVO

Članci

Articles

Artikel

DIJETE I DRUŠTVO

Rane intervencije kao podrška roditeljima pod socijalnim rizicima

prof. dr. sc. Marina Ajduković
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada

Stručni članak
UDK 364.65-055.52

SAŽETAK

U radu je analizirana koncepcija ranih intervencija kao podrške roditeljima koji su pod socijalnim rizicima. Širi kontekst u konceptualizaciji ranih intervencija su Revidirana strategija socijalne kohezije Vijeća Europe, Nacionalna obiteljska politika RH, ekosistemska teorija i znanstvene spoznaje o učinku socijalnih rizika i zaštitnih čimbenika na razvoj i dobrobit djece, mladih i obitelji, koncepcija osnaživanja i psihosocijalna perspektiva te koncepcija neposrednog rada s obiteljima s djecom utemeljenoga na znanju. U radu se također definiraju pojmovi kao što su: opća prevencija, ciljana prevencija, rane intervencije i psihosocijalni programi kao dio tzv. intervencijskog spektra. Polazeći od toga ponuđen je raspon intervencija namijenjenih obiteljima pod socijalnim rizicima i analizirana je dostupnost pojedinih programa u Hrvatskoj. Također su opisani neki programi koji u nas nisu dostupni, kao što su, primjerice, program za podršku obitelji koji se koristi u Švedskoj i program "kućnih posjeta" obiteljima s tek rođenom djecom koji se koristi kao program za "zdravi početak" odnosa roditelja i tek rođenog djeteta i prevencija zlostavljanja i zanemarivanja djece u obitelji. U završnom dijelu problematizirane su rane intervencije pod vidom najboljeg interesa djeteta, etičkih implikacija i korisničke perspektive. Također su navedene sugestije za daljnji razvoj ranih intervencija u Hrvatskoj.

Ključne riječi: obitelji s djecom, socijalni rizici, intervencijski spektar, rane intervencije s roditeljima, najbolji interes djeteta

Uvod

U ovom radu širi kontekst sagledavanja mogućih načina podrške roditeljima pod socijalnim rizicima predstavljaju: (1) *Revidirana strategija socijalne kohezije Vijeća Europe*, (2) *Nacionalna obiteljska politika RH*, (3) psihosocijalni pristup, (4) znanstvene spoznaje o učinku socijalnih rizika i zaštitnih čimbenika na razvoj i dobrobit djece, mladih i obitelji, objedinjene u ekosistemske teoriji, te (5) koncepcija neposrednoga rada s obiteljima s djecom, odnosno roditeljima, utemeljenoga na znanju i činjenicama. U *Revidiranoj strategiji socijalne kohezije Vijeća Europe* (2004) kao socijalni rizici ističu

se nezaposlenost, siromaštvo, neodgovarajući pristup informacijama i komunikacijskim tehnologijama, a skupine kojima je potrebno posvetiti posebnu pozornost su: (1) djeca i mladi koji su ključni element razvoja svakog društva, te (2) obitelji/roditelji u nesigurnom životnom položaju (jednoroditeljske obitelji, siromašne obitelji, socijalno isključene obitelji).

Nacionalna obiteljska politika RH (2003) je javna politika kojom se djeluje na obiteljske resurse radi poboljšanja položaja, posebno ugroženih obitelji i kao takva je pretpostavka socijalnog napretka Hrvatske. *Nacionalna obiteljska politika RH* u svom je djelovanju ponajprije usmjerena na dobrobit djece, uspješno roditeljstvo i kvalitetan obiteljski život. To među ostalim znači razvijanje novih oblika potpore obitelji, raznolikost/diversifikaciju i dostupnost obiteljskih usluga (Puljiz i Bouillet, 2003).

Psihosocijalni pristup ima u svojem žarištu pojedinca u okruženju i provođenje organiziranih aktivnosti koje pridonose njegovom ili njezinom psihološkom i socijalnom boljitku, osnaživanju i boljoj transakciji sa socijalnim okruženjem. Psihosocijalni pristup dosljedno prepoznaje važnost unutarnjih psiholoških procesa te izvanjskih socijalnih i fizičkih uvjeta i njihova uzajamnog utjecaja. U literaturi se često pojam "psihosocijalno" povezuje s pojmom "dobrobit", odnosno "blagostanje" (*well-being*). Kao što navode Woodsova i Hollisova (2000, 35), "obilježje psihosocijalnog pristupa je neposredna briga za dobrobit pojedinca".

Psihosocijalna perspektiva uključuje korisničku perspektivu na novi način – kao aktivna čimbenika procesa planiranih promjena. U psihosocijalnoj perspektivi samoodređenje je temeljno načelo i visoko vrednovano obilježje pojedinca. Što korisnik ima više autonomnosti, što više odlučuje i upravlja svojim životom, to bolje. Što stručnjak preuzima manje odgovornosti za korisnika, to bolje. Odgovornost stručnjaka je da povećaju mogućnosti za izbore korisnika, ali ne da odbiru za njih (Jones, 2000; Howe, 2002).

Ekosistemska teorija predstavlja način promišljanja i organiziranja znanja koji naglašava uzajamnu povezanost i ovisnost pojedinaca, obitelji, skupina, organizacije, zajednica, društva. Razvoj je stalni proces prilagodbe između pojedinaca i njihovog okruženja (Waller, 2001). U ekosistemske perspektivi značajnu ulogu imaju koncepcija otpornosti i osnaživanja. Otpornost možemo odrediti kao uspješnu prilagodbu pojedinaca na negativne životne događaje (Green, 2002). Čimbenici rizika i zaštite imaju tendenciju međusobna prožimanja.

Iz ekosistemske teorijske perspektive promjena pojedinaca, obitelji i zajednica je moguća, kontinuirana i neizbježna. Ekosistemska perspektiva sugerira da zaštitni utjecaj može biti uveden u život pojedinca kroz bilo koji odnos koji je dio ekosistema (osobna obilježja, snage obitelji, socijalna politika kojom se promiče obrazovanje i sl.). Ti pozitivni utjecaji mogu odjeknuti kroz cijeli ekološki sustav djeteta, mlade osobe ili obitelji, povećavajući i olakšavajući mogućnost povoljnih učinaka.

Pod "*praksom utemeljenoj na znanju*" (*evidence based-practice*) podrazumijevamo intervencije, odnosno djelovanje koje pri konceptualizaciji i evaluaciji djelotvornosti zadovoljava stroge znanstvene kriterije (Smith, 2004).

Danas su u Europi prioritet visokokvalitetna primijenjena istraživanja čiji je cilj promicanje individualnog i socijalnog razvoja, a koja imaju u žarištu izazove kao što je siromaštvo, društvena nejednakost i nasilje. Ovaj istraživački pristup shematski možemo prikazati na sljedeći način:

<p>Suvremeni izazovi individualnog i socijalnog razvoja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nejednakost (rodna, dobna, klasna ...) • siromaštvo i socijalna isključenost • nasilje • globalizacija i socijalna promjena 	<p>↔</p>	<p>Prioritetna područja istraživanja:</p> <p>1. Podrška razvoju djece i mladih i pozitivnom roditeljstvu na temelju koncepcije osnaživanja i ekosistemske perspektive uz sagledavanje čimbenika rizika i zaštite</p> <p>2. Ranjive skupine uključujući djecu u posebno teškim okolnostima, mlade u sukobu sa zakonom, djecu s invaliditetom, djecu čiji su roditelji kronično bolesni ili su osobe s invaliditetom, djecu i mlade u institucijama...</p> <p>3. Podrška razvoju pozitivnog okruženja za individualni i socijalni razvoj uključujući obitelji, susjedstva, zajednice, škole, institucije i usluge</p> <p>4. Evaluacija intervencija koje podržavaju socijalne programe i socijalnu politiku uključujući zastupanje, pilot-projekte, razvoj potencijala za održive socijalne sustave i usluge, <i>cost-benefit</i> analizu...</p>
---	----------	--

Cilj ovakvih primijenjenih i akcijskih istraživanja je kontinuirani razvoj sveobuhvatne strategije podrške obiteljima s djecom pod socijalnim rizicima koji bi trebao obuhvatiti:

- različite razine intervencija – od mjera socijalne politike do neposrednog rada s pojedinim obiteljima;
- potrebe specifičnih skupina roditelja kao što su, primjerice, samohrani roditelji, roditelji s invaliditetom ili kroničnom bolesti, siromašni roditelji,

- previše zaposleni roditelji i slično;
- specifične potrebe djece koje proizlaze iz, primjerice, razvojne dobi djeteta, razvojnih poteškoća i problema u ponašanju, tjelesnih ili kognitivnih ograničenja;
- širok raspon dostupnih oblika pomoći i podrške obiteljima u lokalnoj zajednici;
- integrirani pristup djetetu i obitelji s pozicije različitih sustava zbrinjavanja;
- jasno promišljanje najboljeg interesa djeteta na svakoj razini djelovanja;
- financijska sredstva i ljudske resurse koji će omogućiti široku dostupnost predviđenih intervencija i mjera;
- sustavnu evaluaciju svih poduzimanih mjera i intervencije te djelovanje temeljeno na znanju i dokazima.

Neposredni i dugoročni učinci razvoja ovakvoga sustavnog društvenog pristupa podršci obiteljima pod socijalnim rizicima bili bi brojni i očitovali bi se u širokom rasponu pokazatelja – od bolje kvalitete života obitelji, boljih razvojnih ishoda djece, manjeg rizika od zlostavljanja i zanemarivanja djece u obitelji i manjeg rizika za izdvajanje djece iz obitelji, do manjeg rizika za razvoj poremećaja u ponašanju djece i drugoga. Samo po sebi razumljivo, izostajanje ovakvih programa podrške i pomoći može dovesti do različitih nepovoljnih okolnosti, kao što su socijalna isključenost i marginalizacija obitelji, porast nasilja u obitelji uključujući nasilje nad djecom, poremećaji u ponašanju i slabiji razvojni ishodi djece i slično.

Također možemo zamijetiti da je ovakav istraživački pristup povezan s pojmom “novi socijalni rizici” koji su “povezani s diskontinuitetom u radnoj karijeri, s neizvjesnostima koje prati povremeno i kratkotrajno zapošljavanje, s novim, ranjivim oblicima obitelji te demografskim procesima. Među značajnije nove socijalne rizike ubraja se dugotrajna i bolešljiva starost, dugotrajna nezaposlenost, nesiguran rad, jednoroditeljstvo, siromaštvo među zaposlenima i sl.” (Puljiz i sur, 2005, 448).

Žarište ovoga rada je jedno područje djelovanja, a to je razvoj programa ranih intervencija s roditeljima pod socijalnim rizicima i s onim obiteljima u kojima su se već očitovale poteškoće, propusti i slabosti u odgoju koje ugrožavaju razvoj djece.

Određenje ključnih pojmova

S obzirom da postoji značajno preklapanje između sadržaja i načina provođenja opće i/ili ciljane prevencije s obiteljima, ranih intervencija i tretmana¹ važno je definirati ove pojmove². Usto u stručnoj javnosti u nas ne postoji do kraja usklađen stav o značenju nekih od ovih pojmova. Tako npr. Janković i Bašić (2001) u uvodnom dijelu knjige

¹ Primjerice, skupni rad s roditeljima s ciljem razvoja roditeljskih vještina se može provoditi i na razini opće prevencije i na razini ranih intervencija. Pri tome će kao program opće prevencije biti namijenjen svim roditeljima, a sudjelovanje u skupinama će biti isključivo dobrovoljno. Kao program rane intervencije bit će namijenjen roditeljima koji već imaju određene poteškoće u odgoju djece, roditeljima koji su već očitovali neka neodgovarajuća ponašanja, a sudjelovanje u ovakvom programu može biti na prijedlog ili čak obvezno.

² U nas su najveći doprinos konceptualizaciji ovih pojmova, no specifično usmjeren na poremećaje u ponašanju djece i mladih, u većem broj publikacija dali profesori Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta (Bašić, 2000; Bašić, Ferić, i Kranželić, 2001; Bašić, Žižak i Koller-Trbović, 2004; Žižak, Koller-Trbović, i Lebedina-Manzoni, 2001).

Prevenција poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici, zastupaju stajalište prema kojem se pojam “prevencija” odnosi na sve razine intenziteta intervencija. No u istoj se knjizi nešto kasnije zastupa koncepcija “intervencijskog spektra” koji uključuje prevenciju, tretman i održavanje stanja (Mrazek i Haggerty, 1994, prema Bašić, 2001). U ovom intervencijskom spektru u području prevencije koristi se Gordonova podjela prevencije na: univerzalne intervencije/prevenciju, selektivne intervencije/prevenciju i indicirane intervencije/prevenciju (Gordon, 1983). Bašić navodi da “iako će biti teško striktno odvojiti prevenciju od tretmana (naročito u pojedinačnom slučaju), tretman od održavanja stanja, navedeni sustav omogućava da se adekvatno stupnju rizika i potreba pojedinaca ili specifičnih skupina postavi najprimjereniji način skrbi” (Bašić, 2001, 38). Bašić (2001) zastupa pristup u kojem se pojam prevencija odnosi samo na one intervencije koje se poduzimaju prije samoga početka nekog odstupanja ili ponašajnih problema. To je u skladu i s jezičnim određenjem pojma prevencija po kojem prevenirati znači “preduhitriti, određenom radnjom učiniti da se što izbjegne”, a prevencija znači “ukupnost postupaka koji sprječavaju da se dogodi, izbije ili zavlada nešto nepovoljno” odnosno “radnju koja će proizvesti zaštitu od čega” (Anić, 1998).

U ovom radu koristimo prethodno navedeni pristup “intervencijskog spektra”. Naravno to ne znači da tzv. rane intervencije nemaju preventivni značaj za sprječavanje poduzimanja nekih intenzivnijih mjera. Tako je, primjerice, kvalitetni nadzor nad izvršenjem roditeljske skrbi prevencija izdvajanja djece iz bioloških obitelji. Pristup “intervencijskog spektra” koristimo kao doprinos jasnijem pojašnjavanju određenih razina društvenog djelovanja u radu s obiteljima, djecom i mladima³.

Intervencije

Intervencije su namjerni postupci namijenjeni podupiranju ili/i pomaganju korisnika da savladaju svoje teškoće i postignu svoje ciljeve povezane s razvojem potrebnih znanja, vrednota i vještina.

Mijenjanje stanja akcijom.

Intervencije obuhvaćaju tretman, ali i ostale aktivnosti koje se koriste za prevenciju problema te postizanje ciljeva koji vode socijalnoj dobrobiti. Pojam “intervencije” se odnosi na psihoterapiju, zastupanje, posredovanje, socijalno planiranje, rad u zajednici i mnoge druge aktivnosti koje pripadaju suvremenom konceptu psihosocijalnog rada.⁴

Opća prevencija⁵

Skup mjera usmjerenih na sve obitelji s djecom u cilju osnaživanja obitelji i povećavanja resursa za pozitivni razvoj djece i mladih i smanjivanje

³ Ova određenja nisu doslovno preuzeta od nekog specifičnog autora, već su ishod primjene spoznaja o prevenciji, intervencijskom spektru, činiteljima zaštite i rizika temeljem prethodno citirane literature na specifično područje rada s obiteljima. Korišteni su također i Rječnik hrvatskog jezika (Anić, 1998) i Rječnik stranih riječi (Anić i Goldstein, 1999), kao i rječnici strukovnog jezika. Svrha ovih određenja nije detaljna analiza svakog od ovih pojmova, nego određivanje konceptijskog okvira ovog rada.

⁴ The social work dictionary (1999, 252)

⁵ Polazeći od medicinskog modela, pojam “opća prevencija” odgovarao bi pojmu “primarna prevencija”, “rane intervencije” bi odgovarale pojmu “sekundarna prevencija”, a pojam “tretman” pojmu “tercijarna prevencija” (Bloom, 1996; Ajduković, 2001).

utjecaja čimbenika rizika na razvoj rizičnih ponašanja roditelja prije njihova pojavljivanja.

Opća prevencija se odnosi na cijelu populaciju ili populacijske skupine koje nisu identificirane na osnovi nekih individualnih rizika.

Ciljana prevencija

Skup aktivnosti koje su usmjerene na olakšavanje životne situacije i osnaživanje skupina za koje se, statistički gledano, zna da su pod većim socijalnim rizicima. To su, primjerice, različiti programi namijenjeni siromašnim obiteljima ili samohranim roditeljima i slično. I kod ove razine cilj je zaustaviti pojavljivanje potencijalnih problema ili spriječiti da neki postojeći problem postane još izraženiji.

Rane intervencije ili indicirana prevencija

Sve mjere usmjerene na prepoznavanje djece u riziku u svojim obiteljima i smanjivanje vjerojatnosti za pojave ili eskalacije nepoželjnih ponašanja roditelja.

Usmjerene su na rizične pojedince ili obitelji kod kojih su identificirani mali, ali vidljivi znakovi ili simptomi nekog ponašanja koje odstupa od normi zajednice. Pretpostavka ranih intervencija je identificiranje konkretnih obitelji u kojima djeca već žive pod određenim psihosocijalnim rizicima i pružanje nestigmatizirajućih oblika pomoći, podrške i tretmana u širem smislu te riječi.

Psihosocijalni programi

Pristupaju psihološkim i socijalnim potrebama ljudi imajući u žarištu potrebe pojedinaca i skupina koje je prepoznala zajednica i artikulirala ih kao program podrške ili pomoći.

Tretman

Skup aktivnosti i mjera koje poduzimaju specijalizirane stručne službe, pojedinci ili/i institucije u cilju postizanja pozitivnih, individualno i društveno poželjnih promjena u obiteljima s djecom i u njihovu okruženju.

Način postupanja u nekoj situaciji pri rješavanju nekog problema.

Čimbenici rizika

Individualna obilježja, socio-ekonomski, kulturni, demografski i drugi uvjeti i okolnosti koji povećavaju vjerojatnost neodgovarajućih odgojnih postupaka i neprimjerenoga obiteljskog okruženja te ugrožavanja djeteta u obitelji.

Čimbenici zaštite

Unutarnje i vanjske snage koje pomažu obitelji da bolje podnosi ili koje ublažuju rizike. Mogu se razlikovati tri skupine činitelja zaštite: (1) zaštitnici – štite iako su rizici prisutni (npr. socijalna podrška), (2) prekidači – prekidaju lanac rizičnih čimbenika (npr. uspješna obiteljska medijacija) i (3) suzbijači –

sprječavaju pojavljivanje činitelja rizika (npr. sudjelovanje u skupini za razvoj roditeljske kompetencije).

Polazeći od najboljeg interesa djeteta i njegovog prava na život u obitelji, te obveze države da osigura sigurnost i okolnosti za optimalni razvoj djece, u području podrške i pomoći obiteljima pod socijalnim rizicima i zaštiti djece mogu se koristiti sljedeći pojmovi koji predstavljaju kontinuum intervencija različitog intenziteta poduzetih mjera i obuhvata populacije, neovisno o tome jesu li neposredno usmjereni na roditelje/obitelj kao krajnje korisnike koji imaju djecu.

Intervencijski spektar u radu s obiteljima s djecom

1. Prevencija

- a. opća prevencija
- b. ciljana prevencija

2. Rane psihosocijalne intervencije

- a. psihosocijalni programi koji se provode s obiteljima ili/i s djecom u neposrednom okruženju obitelji i lokalnoj zajednici, a koji su usmjereni na osnaživanje obitelji koje su pod umjerenim ili visokim rizicima za obnašanje svojih uloga i funkcija
- b. materijalna skrb
- c. mjere obiteljsko-pravne zaštite⁶
- d. ostale mjere usmjerene na osnaživanje i promjenu ponašanja roditelja uključujući tretman ili/i liječenje roditelja (npr. liječenje od ovisnosti, tretman nasilničkog ponašanja i drugo)

3. Tretman

- a. izvaninstitucionalno ili institucionalno zbrinjavanje djeteta kao mjera obiteljsko-pravne zaštite ili temeljem Zakona o socijalnoj skrbi
- b. rad s roditeljima usmjeren na osnaživanje i promjenu ponašanja roditelja dok je dijete izdvojeno, uključujući tretman ili/i liječenje roditelja (npr. liječenje od ovisnosti, tretman nasilničkog ponašanja i drugo)

4. Post-tretmanske intervencije koje podržavaju roditelje i djecu u održavanju postignute promjene.

Polazeći od ekosistemske teorijske perspektive i parafrazirajući Bloomov model prevencije, ono što je zajedničko ovom intervencijskom spektru, neovisno o razini djelovanja, može se izraziti sljedećom "jednadžbom" (Bloom, 1996):

⁶ O mjerama obiteljsko-pravne zaštite i pravu djeteta na život u obitelji pogledati u Hrabar (2003; 2005).

povećanje
osobnih
snaga

povećanje
socijalne
podrške

povećanje
resursa
okruženja

INTERVENCIJE = -----

smanjivanje
osobnih
ograničenja

smanjivanje
stresora
iz socijalnih
odnosa

smanjivanje
pritisaka
iz šireg
okruženja

Rane intervencije u obiteljima pod socijalnim rizicima

Kad govorimo o ranim intervencijama s obiteljima koje su pod socijalnim rizicima, odnosno s obiteljima u kojima je ugrožen psihosocijalni razvoj djece, pojam “rani” se odnosi na dva aspekta:

1. ranu dob djeteta – ukoliko je obitelj pod socijalnim rizicima, važno je da intervencije budu dostupne u što ranijoj životnoj dobi djeteta
2. rano na kontinuumu rizika – bitno je da rizici budu prepoznati što ranije i da intervencije budu dostupne prije nego što se dosegne visoka razina rizika.

U dokumentu Vijeća Europe (2002) navodi se da se pri primjeni ranih psihosocijalnih intervencija trebaju poštovati sljedeća načela:

- Djelotvornost – intervencije postižu željeni cilj i sustavno se evaluiraju, poduzimaju se u pravom trenutku i usklađuju razine uključenih resursa sa težinom situacije, tj. razinom rizika;
- Minimum intervencije – intervencije trebaju biti usklađene s potrebama i nenametljive;
- Proporcionalnost – razina intervencija treba biti usklađena s razinom rizika;
- Nestigmatizacija – intervencije ne smiju biti takve da posrame ili okrive djecu ili njihove obitelji i zajednice;
- Nediskriminacija – intervencije se provode na način koji osigurava nepostojanje bilo kakve razlike u postupanju ili dostupnosti temeljem spola, etničke pripadnosti, jezika, vjeroispovjedi, političkih, materijalnih, socijalnih ili bilo kojih drugih aspekata moguće nejednakosti.
- Stručnost i osposobljenost svih koji su uključeni u koordiniranje i provedbu ranih psihosocijalnih intervencija.

Polazeći od ekosistemske teorije, vrijednosni okvir rano-intervencijskih programa za podršku obitelji se može izraziti na sljedeći način (Schechter i Knitzer, 2004):

- usmjerenost na osnaživanje i ojačavanje nasuprot usmjerenosti na probleme;
- usmjerenost na snage obitelji i zajednice;
- “vršnjačka” podrška, odnosno organizirana podrška koju obitelji pod socijalnim rizicima pružaju druge obitelji;
- nestigmatizacija;
- prevencija nasuprot radu u krizi;

- rad s cijelom obitelji;
- usluge se pružaju u obitelji ili/i u zajednici.

Polazeći od toga žarište programa za podršku obitelji je (Schechter i Knitzer, 2004):

- podrška obiteljima u roditeljskoj ulozi i zadaćama/funkcijama;
- jačanje obitelji;
- promicanje pozitivnoga razvoja djeteta;
- povezivanje obitelji sa širom zajednicom;
- zadovoljavanje temeljnih potreba obitelji.

Ukoliko bi iz svega navedenog saželi ključne aspekte ranih intervencija, to bi bilo:

1. pravodobno prepoznavanje rizika i njihova dobra procjena
2. usklađivanje kontinuuma rizika s kontinuumom intenziteta intervencija.

Drugim riječima, pri odabiru pristupa treba poći od procjene rizika, ali i od procjene mogućnosti i jakih strana obitelji.

Ukoliko na taj način procjenjujemo obitelji pod socijalnim rizicima, možemo ih podijeliti u tri skupine:

- obitelji pod minimalnim ili malim rizikom;
- obitelji pod umjerenim rizikom;
- obitelji pod visokim rizikom ili/i obitelji koje su se već rizično ponašale.

Navest ćemo razlike između obitelji pod malim i visokim rizicima:

1. *Obitelji pod minimalnim ili malim rizikom*

Prosječna socio-demografska obilježja; razmjerno dobre roditeljske kompetencije (znanja, vještine i stavovi o odgoju), obitelj ima odgovarajuću socijalnu interakciju sa zajednicom i socijalnu mrežu; prisutni su psihosocijalni stresori umjerenog intenziteta; resursi obitelji nadilaze stresore i socijalne rizike.

Potrebna podrška i pomoć obitelji malog do umjerenog intenziteta. Dobrovoljnost sudjelovanja u programima podrške i pomoći. U pravilu se radi o programima na razini primarne ili ciljane prevencije.

2. *Obitelji pod visokim rizikom ili/i obitelji koje su se već rizično ponašale*

Nepovoljna socio-demografska obilježja; slabe roditeljske kompetencije (znanja, vještine i stavovi o odgoju), slabe socijalne interakcije u zajednici i mala ili nepostojeća socijalna mreža; viski psihosocijalni stresori; psihosocijalni rizici nadilaze resurse obitelji.

Potrebna intenzivna podrška i pomoć obitelji. Dobrovoljnost ili/i obveznost sudjelovanja u programima podrške i pomoći. U pravilu se radi o programima koji su u području ranih intervencija.

Razina rizika, kojoj je izložena obitelj, visoko je povezana s razinom rizika kojem je izloženo dijete u toj obitelji. Ponavljamo – iako ovdje govorimo o programima

namijenjenim roditeljima, odnosno obiteljima, u žarištu interesa su djeca. U Hrvatskoj se nastoji postići podudarnost kontinuuma razina rizika kojem je izloženo dijete u obitelji i kontinuuma razina intervencija i programa namijenjenih obiteljima, kako bi se zaštitila dobrobit djeteta i spriječilo izdvajanje djeteta iz obitelji. Moguće viđenje je opisano u Tablici 1.

Tablica 1. Rane intervencije – kontinuum rizika i intervencija

Razine rizika kojem je izloženo dijete u obitelji i kontinuum razina intervencija i programa namijenjenih obiteljima kako bi se zaštitila dobrobit djeteta i spriječilo izdvajanje djeteta iz obitelji		
Mala razina rizika	Umjerena razina rizika	Visoka razina rizika
Prava roditelja na podršku i pomoć u promjeni životnih okolnosti i unaprjeđenju roditeljskih vještina		
<p>Pravo roditelja/obitelji na pomoć i podršku u odgoju djece i podizanju kvalitete života;</p> <p>Mjere iz Zakona o socijalnoj skrbi, Nacionalne obiteljske politike, Nacionalnog plana aktivnosti za dobrobit, prava i interese djece i drugih strateških dokumenata;</p> <p>Provode ih Obiteljski centri, CZSS, zdravstvene institucije, udruge civilnog društva....</p> <p>To su različiti programi i mjere kao npr. materijalna pomoć obiteljima, savjetovanijski rad, škole za roditelje, obiteljska medijacija, skupni rad s djecom...</p>	<p>→</p>	<p>→</p>
	<p>Intenzivniji programi kao što su npr. obitelji za podršku obiteljima, podrška obiteljima u obitelji ("Kućne posjete"), skupine za podršku roditelja</p>	<p>Još intenzivniji programi kao npr. dnevno udomiteljstvo, poludnevni boravak djece u ustanovama, skupni tretman s roditeljima; materinski dom, liječenje roditelja, krizne intervencije</p>
Obveza roditelja glede promjene životnih okolnosti i/ili promjene neodgovarajućih roditeljskih ponašanja		
	<p>Mjere obiteljsko-pravne zaštite blažeg intenziteta kao npr. upozorenje roditeljima na propuste u odgoju.</p>	<p>→</p>
		<p>Mjere obiteljsko-pravne zaštite većeg intenziteta kao npr. nadzor nad izvršenjem roditeljske skrbi.</p>
		<p>Zaštitne mjere iz prekršajnog ili kaznenog zakonodavstva kao npr. psihosocijalni tretman nasilničkog ponašanja, liječenje od alkoholizma...</p>

Prioritete i načine provođenja ranih intervencija dobro definira i International Social Services (2005):

- Potrebno je osigurati i učiniti dostupnim široki raspon mjera skrbi i podrške djeci i roditeljima kako bi se prevenirao rizik od napuštanja, zlostavljanja ili lošeg postupanja s djetetom.
- Treba razviti psihosocijalne usluge obiteljima kako bi se olakšali odnosi unutar obitelji i promicala povezanost obitelji sa zajednicom. Psihosocijalna podrška obitelji može potaknuti zaštitne čimbenike u djetetu, roditeljima i okruženju tako da se mogu kompenzirati ili ukinuti čimbenici rizika.
- Treba koristiti različite komplementarne metode i tehnike za rad s obiteljima u rasponu od podrške i pomoći obitelji u obitelji (“kućne posjete”) i skupina podrške za roditelje, odnosno skupnog rada s roditeljima, do obiteljske medijacije.
- Potrebno je prepoznati važnost interdisciplinarnog i među-sektorskog pristupa obiteljima, koji će objediniti djelovanje socijalnog rada, prava i psihologije.
- Stavovi socijalnih radnika i ostalih stručnjaka u sustavu skrbi djece (liječnika, pravnika, psihologa, socijalnih pedagoga ...) prema obitelji su relevantan čimbenik za uspjeh neovisno o metodi i tehnici rada. Odnos između stručnjaka i obitelji, koji je razvijen na poštovanju i povjerenju, podupire uspješnost intervencija.
- Metodologija rada se temelji na jačanju unutarnjih snaga obitelji i njihovu osnaživanju za rješenje njihovih problema i sukoba. Cilj je povećati nezavisnost obitelji kao primarne socijalne skupine i povećati njezine resurse, snage, kao i sposobnost obitelji za zaštitu svojih članova.

Dostupnost programa ciljane prevencije i ranih intervencija u Hrvatskoj

U Hrvatskoj se programi ranih intervencija potiču kroz različite dokumente. Dobar primjer takvih strateških dokumenata je *Nacionalni plan aktivnosti za dobrobit, prava i interese djece od 2006. do 2012.* (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2006) u kojem se kao prioritete navodi veći broj aktivnosti koje bismo mogli smatrati ciljanom prevencijom ili/i ranim intervencijama usmjerenim na unaprjeđivanje roditeljskih kompetencija. Tako se u dijelu IV. *Uloga obitelji u podizanju i odgoju djece*, među ostalim, navodi potreba širenja mreže obrazovnih usluga i programa namijenjenih jačanju roditeljske kompetencije i potreba širenja savjetovašta za djecu, mlade, roditelje i obiteljskih centara. U dijelu V. *Socijalna skrb* se kao jedan od prioriteta navodi potreba uvođenja novih oblika rada s obiteljima uključujući “škole za roditelje” za one roditelje koji su u tretmanu centra za socijalnu skrb zbog neodgovarajućih roditeljskih postupaka.

Neke od intervencija/programa već postoje, ali nisu u dovoljnoj mjeri dostupne, a

neke se tek trebaju razviti u narednom razdoblju. Analizirat ćemo nekoliko postojećih programa pod vidom njihove dostupnosti i mogućnosti unaprjeđenja.

Tablica 2. Primjeri programa ranih intervencija s obiteljima dostupni u Hrvatskoj

Program/usluga	Tko provodi program	Poteškoće u provođenju i dostupnosti	Mogućnosti unaprjeđenja
Savjetovanišni rad s roditeljima	Obiteljski centri, CZSS, udruge civilnog društva, vjerske organizacije	Nedovoljna dostupnost pogotovo u manje urbanim sredinama; Poteškoće kontinuiranog financiranja kad su nositelji aktivnosti udruge	Promicati koncepciju pozitivnog roditeljstva; Promicati značaj savjetovanišnog rada, "škola" za roditelje i skupnog rada s roditeljima u javnosti;
Edukacija/škola za roditelje	Obiteljski centri, CZSS, udruge civilnog društva	Nedovoljna dostupnost; poteškoće u osiguranju kontinuiranog financiranja; poteškoće motiviranja roditelja	Razviti mrežu mobilnih timova za pružanje ovih programa; Osigurati sredstva za kontinuirani rad djelotvornih programa;
Skupni rad s roditeljima rizična ponašanja	Obiteljski centri, CZSS, udruge civilnog društva	Nedovoljna dostupnost; poteškoće u osiguranju kontinuiranog financiranja; poteškoće motiviranja roditelja	Poticati lokalne inicijative; Uvesti sustavnu evaluaciju ishoda.
Dnevni boravak djece u ustanovi socijalne skrbi	Domovi za djecu	Dostupnost samo u sredinama gdje postoje dječji domovi	Razvoj dnevnog udomiteljstva; uputnice socijalnih službi za boravak djeteta u vrtiću i slično

Iako imamo niz dobrih primjera iz prakse u provođenju ovih i sličnih intervencija, ključni problemi su njihova nedovoljna dostupnost, česti prekidi u radu u nekoj sredini zbog poteškoća financiranja ili nedovoljnih ljudskih resursa, ali i nedostatak sustavne evaluacije njihove djelotvornosti, odnosno evaluacije ishoda.

Neki od programa koji se provode po "sili zakona" također su u skupini ranih intervencija, poglavito ako ih se sagleda kao mjere koje preveniraju izdvajanje djece iz obitelji. To je npr. nadzor nad izvršenjem roditeljske skrbi koje CZSS izriču temeljem Obiteljskog zakona i u kojem se uz obvezne tjedne kontakte i praćenje obitelji u njenom neposrednom okruženju mogu izreći i svi navedeni oblici pomoći i podrške u odgoju djece ili rješavanju obiteljskih problema. Tu možemo uvrstiti i psihosocijalni tretman nasilničkog ponašanja koji se izriče temeljem Zakona od zaštite od nasilja u obitelji ili temeljem Kaznenog zakona, odnosno Zakona o kaznenom postupku (Ajduković, 2004) s obzirom da se radi o intervenciji koja, kad je uspješna, predstavlja "prekidač" rizičnih čimbenika. Na žalost i ovaj oblik rada nije institucionaliziran na potrebni način i provodi se u tek zanemarivom broju slučajeva u kojima bi se mogao ponuditi kao intervencija.

Mogućnosti proširivanja raspona programa ranih intervencija u Hrvatskoj – svjetska iskustva

Polazeći od *Konvencije o pravima djeteta* i temeljnog prava djeteta na siguran i usklađeni razvoj u obitelji, u Europi i Sjevernoj Americi se sve više posvećuje pozornost razvoju programa podrške roditeljima, odnosno obiteljima. Uz programe koji postoje u Hrvatskoj, postoje i drugi oblici pružanja podrške obiteljima pod socijalnim rizicima. Navest ćemo neke od njih koji bi se uz određenu prilagodbu mogli početi provoditi i u Hrvatskoj, kao što su npr. programi obitelji za podršku obiteljima koji se temelje na koncepciji “vršnjačke” pomoći, “kućne posjete” u obiteljima, centri za obiteljsku medijaciju, timovi za krizne intervencije s obiteljima, boravak djece u vrtićima temeljem “socijalne uputnice” i drugo. Ovom prigodom prikazat ćemo dva takva programa:

1. Obitelji za podršku obiteljima
2. Podrška obiteljima u obiteljima (“kućne posjete” u obitelji).

1. Obitelji za podršku - švedski model prevencije socijalnog isključivanja djece u rizičnim životnim okolnostima⁷

Švedska već desetljećima prednjači po inovativnosti mjera koje se poduzimaju kako bi se podržale obitelji s djecom, a da ne bi došlo do izdvajanja, te s ciljem osiguravanja obiteljskog tipa smještaja ukoliko su djeca izdvojena iz obitelji (Hessle i Vinnerjung, 1999). Švedski stručnjaci su još prije gotovo 30 godina ponudili danas već legendarni model institucionalnog zbrinjavanja djece zajedno s njihovim roditeljima u Barnbyn Ska u blizini Štokholma. Radi se o koncepciji “sela” za psihosocijalno ugrožene obitelji kojima je potreban dulji tretman i u kojem roditelji i djeca zajedno žive i dobivaju sve potrebe usluge suvremenoga psihosocijalnog rada.

Obitelji za podršku su u Švedskoj posebna metoda socijalne potpore djeci koja žive u obiteljima s teškoćama. I dijete i roditelj dobivaju dodatni resurs. Dijete dobiva “dodatnu obitelj” s kojom provodi jedan ili dva vikenda mjesečno, jednu ili dvije noći svakog tjedna i nekoliko tjedana praznika tijekom godine. U obitelji za podršku se prema djetetu odnose kao prema članu obitelji, ono sudjeluje u svakodnevici te obitelji. Ova mjera može trajati od nekoliko mjeseci do nekoliko godina.

Ova mjera je vođena idejom da djetetovo sudjelovanje u svakodnevnom životu ove dodatne obitelji pomaže djetetu izgraditi otpornost i bolje se nositi sa životom u svojoj obitelji. Članovi obitelji za podršku služe kao modeli uspješnog suočavanja s različitim životnim situacijama, na primjer rješavanja sukoba. Dijete sudjeluje u novim socijalnim aktivnostima i izgrađuje širu socijalnu mrežu. Sudjelovanje u obitelji za podršku može dati strukturu svakodnevnom životu djeteta kojemu to nedostaje. S druge strane, roditelji koji zatraže obitelj za podršku često su samohrane majke, kojima se na ovaj način olakšava dio roditeljskih dužnosti. Obitelji za podršku mogu biti vrlo važne za roditelje koji imaju slabu socijalnu mrežu ili pate od ovisnosti, duševnih poremećaja ili drugih zdravstvenih problema.

Ova vrsta brige za djecu ima određene sličnosti s udomiteljskim obiteljima. Dijete boravi određeno, dulje ili kraće, vrijeme s obitelji za podršku, punopravno sudjelujući

⁷ Ovaj dio teksta je priređen temeljem rada Lotte Berg Eklundh (2005) *Contact families: A Swedish method for preventing social exclusion of children in vulnerable life situations. Paper presentation. Childhoods 2005. Oslo.*

u socijalnim aktivnostima te obitelji i treba se držati istih pravila ponašanja kao i druga djeca u toj obitelji za podršku. Ključna razlika u odnosu na udomiteljske obitelji je to da je koncept obitelji za podršku vođen idejom da dijete, uz ovakav oblik potpore i pomoći djetetu i roditelju, može nastaviti trajno živjeti sa svojom biološkom obitelji.

Mjera slična obitelji za podršku je osoba za podršku. Obitelji za podršku najčešće funkcioniraju kao komplementarne obitelji za mlađu djecu, koja tijekom svog boravka s tom obitelji u potpunosti sudjeluju u aktivnostima svoje obitelji za podršku i redovito kod njih noće. Osobe za podršku se češće dodjeljuju starijoj djeci ili adolescentima. Takva osoba ima funkciju "odraslog prijatelja" i djetetu pomaže u prilagodbi raznim praktičnim i psihološkim aspektima društvenoga života. Ova vrsta mjere rijetko uključuje to da dijete provodi svakodnevicu sa svojom osobom za podršku ili da kod nje prespava.

Vrlo je važna činjenica da obitelji, kojima je potrebna podrška, isključivo dobrovoljno sudjeluju u ovoj mjeri. Ona se planira i primjenjuje u suradnji s obitelji kojoj je potrebna. Ukoliko socijalna služba u suradnji s roditeljem, koji treba pomoć, zaključi da je mjera obitelji za podršku najbolji način zadovoljavanja potreba djeteta, kreće postupak traženja obitelji za podršku i pozorna procjena potencijalne obitelji za podršku. Obitelji za podršku su nerijetko obitelji koje predloži sam roditelj, ali provode se i kampanje za pronalaženje obitelji za podršku. Socijalni radnik tijekom trajanja ove mjere svakih šest mjeseci mora procijeniti stanje te po potrebi supervizirati ili educirati obitelj za podršku. Obitelji za podršku dobivaju određenu novčanu kompenzaciju od lokalne socijalne službe, ali se taj novac ne smatra prihodom.

Kako navodi Berg Eklundh (2005), u Švedskoj je 2003. godine u provedbu ove mjere bilo uključeno 22.500 djece, što je znatno više od 10.651 djeteta u udomiteljskim obiteljima i 3.970 djece u institucijama. S obzirom na to, važno je pitanje koliko je ova vrsta mjere učinkovita, u kojim situacijama se primjenjuje, koja su očekivanja i dojmovi različitih sudionika koji su uključeni u ovaj vid skrbi za djecu (roditelji, djeca, obitelji za podršku i socijalni radnici).

Tijekom nešto više od dvadeset godina postojanja ove mjere proveden je određen broj istraživanja različitih aspekata ove mjere. Pokazalo se da je važna prednost ove mjere njezina niska cijena (u usporedbi s drugim vrstama tretmana). Osim toga, roditelji iz obitelji u socijalnom tretmanu su obično spremni na sudjelovanje u takvom obliku podrške, tako da je socijalnim radnicima obično lako dogovoriti provedbu te mjere i dobiti suradnju roditelja. Još jedna važna prednost je ta da ne zahtijeva stručno znanje, već da u njoj dobrovoljno sudjeluju "obične" obitelji za podršku, što povećava njezinu provedivost i u malim zajednicama.

Ipak, istraživanje ishoda i djelotvornosti ove mjere je bilo donekle zanemareno. Jedno od prvih takvih istraživanja je u Švedskoj provela Berg Eklundh (2005). Teorijski okvir za njezino istraživanje bio je Bronfenbrennerov bioekološki model ljudskog razvoja. Prema ovom modelu, za djetetov je razvoj vrlo važan društveni kontekst u kojem se razvoj odvija. Društveni kontekst je koncipiran kao niz koncentričnih krugova koji okružuju dijete, a koji su u međudjelovanju. Dijete i njegov najuži krug (roditelji, rođaci, prijatelji) čine jezgru sustava, *mikrorazinu*. Taj najuži krug, zajedno s djetetovom neposrednom društvenom okolinom (susjedstvom), čini *mezorazinu*. Kada se mezorazini djetetove okoline priključe različiti društveni resursi, kao što su socijalne službe, školski sustav ili sustav zdravstvene zaštite, govorimo o *egzorazini*. Cjelokupni razvojni kontekst djeteta zaokružen je društvenim vrijednostima, pravilima, normama i zakonima zemlje u kojoj odrasta, što čini *makrorazinu*. U sklopu ovakvog modela, obitelji za podršku djeluju kao poveznica između mikro - i mezorazine, odnosno djeteta i njegove obitelji i šire

socijalne mreže u koju mogu biti uključeni.

Obitelji za podršku mogu biti važan čimbenik izgradnje djetetova suočavanja s problemima i njegove otpornosti. Smatra se da su za primjeren razvoj tih djetetovih kapaciteta važna iskustva predvidivosti, ravnoteža između premalo i previše podraživanja te osjećaj sudjelovanja i uključenosti u procese u njegovoj okolini. Upravo bi obitelji za podršku mogle djetetu pružiti ta potrebna iskustva te djelovati kao socijalna mreža, koja je zaštitni čimbenik za djecu u rizičnim okolnostima.

Samo istraživanje je bilo koncipirano longitudinalno, tijekom 6 godina, a većina podataka je bila kvalitativnog značaja. U istraživanje je bilo uključeno 52 djece iz 39 obitelji u četiri različita dijela Švedske te njihovi roditelji, roditelji iz obitelji za podršku i socijalni radnici koji su radili na njihovim slučajevima.

U ovom istraživanju cilj je bio proučiti koja očekivanja, predodžbe i iskustva imaju odrasli uključeni u mjeru obitelji za podršku; kakva su svakodnevna iskustva djece koja provode vrijeme s obiteljima za podršku te koja su ograničenja i moguća poboljšanja ove mjere. Kojim su se razlozima socijalni radnici rukovodili pri primjeni ove mjere? Koja su očekivanja od obitelji za podršku? Što se tom mjerom namjerava postići za djecu i njihove obitelji? Ispunjava li ova mjera ta očekivanja? Kako djeca vide obiteljski život koji uključuje dvije obitelji?

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da socijalni radnici ovu mjeru izriču da bi djeca imala:

- pristup “običnom obiteljskom životu”;
- pristup drugim odraslim osobama i dobrim roditeljskim modelima;
- osjećaj sigurnosti u socijalnim situacijama
- stabilnost u svakodnevnom životu;
- priliku za razvoj veće emocionalne stabilnosti;
- mogućnost da ih se vidi, potvrđuje i da im se daje osjećaj sigurnosti;
- dobar socijalni razvoj;
- priliku provoditi vrijeme izvan svog doma i zabaviti se;
- iskustvo socijalnih granica i svijeta oko sebe;
- zamjenu koja može donekle nadomjestiti nedostatak kontakta s odsutnim roditeljem.

Socijalni radnici su definirali sljedeće kriterije za dobivanje obitelji za podršku:

- djeca kojoj je potrebna socijalna kompetencija i stimulacija;
- nedostatak resursa u socijalnoj mreži obitelji;
- ozbiljno bolesni roditelji ili braća i sestre;
- roditelji s duševnim poremećajima;
- roditelji koji imaju probleme s alkoholom ili drogom;
- roditelji koji se ne mogu brinuti o svojoj djeci;
- rizična djeca.

Dakle, samohrani roditelji najčešće dobivaju obitelji za podršku, ali roditeljska potreba za olakšanjem (više) nije dovoljan razlog za izricanje te mjere, nego je tek dio situacije u kojoj se nalazi obitelj koja treba obitelj za podršku. Usto lokalne socijalne službe rijetko izriču ovu mjeru obiteljima u kojima postoji problem nasilja ili kriminala. U izricanju ove mjere socijalni radnici se prvenstveno vode interesom djeteta.

U istom istraživanju djeca svoje obitelji za podršku opisuju kao prijatelje, dodatne obitelji ili “polurođake”. Važni su im prijatelji koje su stekli tijekom boravka u tim obiteljima.

Obitelji za podršku opisuju kao prijateljske i ljubazne i kažu kako su voljeli tamo ići. Ipak, dio djece kaže da su ponekad preko vikenda željeli raditi nešto drugo (družiti se s prijateljima, posjetiti drugog roditelja). Polazeći od najboljeg interesa djeteta, kao mogući nedostaci ovog programa navode se sljedeći:

- odvajanje od obitelji može uzrokovati osjećaj ljubomore i separacije kod djeteta;
- briga djece za roditelje (pogotovo roditelje koji su bolesni ili osobe s invaliditetom) ako ih predugo ostave same;
- teškoće djece pri razumijevanju drugačijih pravila u obitelji za podršku;
- korištenje mjere obitelji za podršku kad je potrebna ekstenzivnija mjera, npr. udomljavanje.

Roditelji čija su djeca imala obitelji za podršku navode da su njihovi razlozi za traženje te mjere bili sljedeći:

- dobivanje vremena za sebe i odmor (pogotovo s djecom koja imaju ponašajne probleme);
- pružanje prilike djeci samohranih roditelja da vide dobar model roditeljstva ili obiteljskog života, da steknu iskustvo suživota dvije odrasle osobe;
- upotpunjavanje socijalne mreže u praktičnom smislu i osjećaj sigurnosti da postoji još netko tko bi se pobrinuo za njihovo dijete da im se nešto dogodi;
- drugačiji život za djecu koji uključuje sudjelovanje u aktivnostima kakve im roditelji ne mogu ili ne žele pružiti.

Većina obitelji za podršku je navela da su se osjećali povezano i blisko s djecom. Neke obitelji smatraju da nikada ne bi pristale na takav zadatak da ih dijete ili roditelj nisu sami zamolili. Ipak, većini obitelji je "dodatno" dijete donijelo mnogo veselja i novu životnu perspektivu. Nekoliko obitelji je bilo razočarano i nisu uspjele ostvariti željeni kontakt s djetetom. Većina obitelji za podršku navodi da bi im koristio bolji kontakt sa socijalnim službama, početna edukacija o rizičnoj djeci i supervizija. Ipak, navode da su znali kako doći do pomoći ako im je trebala.

Ovo istraživanje je pokazalo da je većina uključenih u program obitelji za podršku razmjerno zadovoljna ovom vrstom socijalne potpore. Socijalni radnici smatraju da je ovo dobra mjera, ali da za neku djecu nije bila dovoljna te se boje da bi neki mogli ovu mjeru koristiti samo zato što je dobro surađivati s roditeljima kojima treba podrška ili zato što je jeftina. Neki se socijalni radnici pitaju kako je djeci dok su odvojena od obitelji i kako se nose s razlikama između svojih bioloških obitelji i obitelji za podršku. Roditelji smatraju da žele i trebaju ovu vrstu pomoći, ali taj osjećaj može biti pomiješan s osjećajem da nisu dovoljno dobri roditelji i da ne mogu sami pružiti djeci takav obiteljski život. Obitelji za podršku su vrlo naklone djeci koja im dolaze, ali naglašavaju važnost dodatne edukacije i supervizije.

U svakom slučaju, to je zanimljiva koncepcija koju valja razmotriti i u nas.

2. Podrška obiteljima u obiteljima (POO) - iskustva provođenje programa “kućnih posjeta”

2.1. Opis programa

Program *podrške obitelji u obitelji* (POO) kroz kućne posjete provodi se u mnogim zemljama – Velikoj Britaniji, Australiji, Kanadi, SAD-u. Ovi programi su u pravilu osmišljeni kao “programi za zdravi početak” i osiguravaju redovne posjete obiteljima pod rizikom u rasponu od nekoliko tjedana pa do prvih 5 godina djetetova života. To su dobrovoljni programi podrške obiteljima osmišljeni s ciljem sprječavanja slabih razvojnih ishoda uključujući zlostavljanje djece. Što se tiče sadržaja i načina rada, ova intervencija se u velikoj mjeri podudara s nadzorom nad izvršenjem roditeljske skrbi. Ipak postoje dvije ključne razlike. Kao prvo, u ovom programu sudjelovanje je u potpunosti dobrovoljno. Drugo, ovdje se polazi od okolnosti koje su rizične za pojavu neodgovarajućih roditeljskih postupaka, dok se mjera nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi izriče kad su se već pojavila neodgovarajuća roditeljska ponašanja.

Ovu intervenciju tipično označava:

- rano prepoznavanje obitelji kojima je potrebna podrška kroz sustav nestigmatizirajuće podrške i pomoći (često i kroz sustav zdravstva);
- nuđenje usluga u ranoj fazi – još prije rođenja ili neposredno nakon rođenja djeteta i prije nego je došlo do ugrožavanja djeteta;
- usluge se nude u obitelji, a ne u ustanovama zdravstva ili socijalne skrbi;
- radi se o proaktivnim uslugama koje podržavaju obitelji i u čijem je žarištu osnaživanje obitelji i jačanje odnosa djetete-roditelj; nisu usmjereni na obiteljske nedostatke;
- osiguravaju izobrazbu roditelja i rad s obitelji po načelima *case managementa* kako bi se povezal obitelj i sustav formalne podrške.

Ovi programi su se pokazali posebno djelotvornim u prevenciji zlostavljanja i zanemarivanja djece u obitelji. Načelo POO je sljedeće: “Zbog čega čekati s intervencijama dok djetetu ne bude nanesa šteta i tada to činiti na skupi, stigmatizirajući i nedobrovoljni način, ako umjesto toga možemo intervenirati ranije i izbjeći štetu na razmjerno jeftin i djelotvoran način?” (ISPCAN, 2006). O značaju ovog pristupa govori da je ove godine Međunarodno udruženje za prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja djece izdalo posebno izvješće u kojem su navedeni nalazi meta-analiza djelotvornosti ovog programa, te iskustva njegove primjene u SAD-u, Velikoj Britaniji i Australiji, kao i opis uvođenja ovog pristupa u tranzicijske zemlje, konkretno u Rumunjsku (ISPCAN, 2006).

Iako se utvrdilo da su programi posjete obiteljima djelotvorni u smanjivanju rizika za zlostavljanje djece i povećanju pozitivnih razvojnih ishoda kod djece, pokazalo se da ih roditelji u urbanim sredinama ne koriste dovoljno (Constantino i sur., 2001). Istraživanja su također pokazala da je značajno obilježje voditelja mjere, povezano s ostankom majki u programu, bio broj sati supervizije stručnjaka. Pokazalo se da je supervizija ključna s obzirom da obitelji s višestrukim rizicima često trebaju usluge koje su iznad razine stručnosti neposrednog voditelja mjere. Primjerice, depresivna majka, koja živi s nasilnim partnerom i suočava se sa zahtjevima bebe koja se usporeno razvija, treba više podrške i pomoći. Radeći sa supervizorom, voditelj mjere može dobiti podršku kako razviti s majkom plan promjena koji može uključiti različite usluge i druge profile

stručnjaka.

Po mišljenju stručnjaka, najteže problemske situacije u radu su: ograničeni resursi za pomoć obitelji, pomoć suicidalnim roditeljima, obitelji u kojoj je jedan od članova ovisnik o alkoholu, obitelji koje nisu motivirane, obitelji koje su u stalnoj krizi i obiteljsko nasilje. Zbog toga se zaključilo da je u program izobrazbe voditelja mjere nužno uvesti sadržaje koji se odnose na obiteljsko nasilje, zlouporabu alkohola i droga, motiviranje obitelji i rad s obiteljima u krizi.

Kako se u praksi provodi ovakav oblik rada s obiteljima, prikazat ćemo na primjeru *Oregon Healthy Start Program-a* (McGuigan, Katzev i Pratt, 2003). Program je osmišljen s ciljem osiguravanja redovnih posjeta obiteljima pod rizikom kroz prvih 5 godina djetetova života. To je dobrovoljni program podrške obiteljima čiji je cilj spriječiti slabe razvojne ishode i rizike, uključujući zlostavljanje djece. Prva razina trijaže vrši se s poznatom listom za procjenu *Hawaii Risk Indicators* (Hawaii Family Stress Centre, 1994) (Prilog 1.).

Prilog 1.

Lista za procjenu rizika (*Hawaii Risk Indicators Screening Tool*, Duggan i sur., 2000)

Na osnovu medicinskih podataka ili intervjua zaokružite: **T** ako je podatak točan, **N** ako je podatak netočan ili **X** ako je podatak nepoznat

- Neoženjen/neudana
- Partner je nazaposlen
- Neprijmjereni prihodi
- Nesigurni smještaj
- Bez telefona
- Manje od 12 godina obrazovanja
- Neadekvatno kontaktiranje nadležnih službi u slučaju iznenadne opasnosti
- U povijesti bolesti je evidentirana zlouporaba opojnih sredstava
- Neadekvatna roditeljska briga
- U povijesti bolesti je evidentiran pobačaj(i)
- Neuspješno traženje ili pokušaj pobačaja
- Bračni ili obiteljski problemi
- U povijesti bolesti je evidentirana depresija

Ova procjena se vrši u razdoblju neposredno prije rođenja bebe ili u rodilištu za sve majke prvorođkinje. Kao što se vidi iz Priloga 1., pitanja za trijažu uključuju poznate, empirijski utvrđene rizike zlostavljanja, kao što je niska razina obrazovanja majke, samohranost majke, izostanak odlazaka liječniku u trudnoći i slično. U okviru programa "Dobrodošla bebo" odlazi se u posjet svim obiteljima nakon rođenja djeteta i tom se prigodom predaju popisi usluga u zajednici i poklon paket za bebu (pelene, dekice i slično). Kod majki koje su imale 2 ili više rizika na Listi za procjenu rizika, nastavlja se dublja razina procjene pomoću Kempeovog upitnika obiteljskih stresora (*Kempe Family Stress Inventory*, KFSI, Prilog 2.). To je dubinski intervjui kojim se procjenjuje 10 psihosocijalnih čimbenika povezanih sa zlostavljanjem djece, uključujući povijest zlostavljanja majke i povijest zlouporabe sredstava ovisnosti. Raspon može biti od 0

do 100, a rezultati od 25 na više se smatraju rizičnim po dijete. Suradnici na programu *Healthy Start Family* imaju dodatni intenzivni trening za provođenje KFSI.

Prilog 2.

Kempeov upitnik obiteljskih stresora (*Kempe Family Stress Inventory (KFSI); Korfmacher, 2000*)⁸

Na osnovu medicinskih podataka ili intervjua zaokružite: **T** ako je podatak točan ili **N** ako je podatak netočan

- Roditelj je kao dijete bio zlostavljan (tjelesno ili zanemarivanjem)
- Roditelj je bio osuđivan, psihički bolestan ili je zloupotrebjavao opojna sredstva
- Prošlo ili sadašnje korištenje usluga Centra za socijalnu skrb
- Roditelj koji je izoliran, ima nisko samopoštovanje ili depresiju
- Višestruki stresovi ili krizne situacije
- Mogućnost agresivnih ispada
- Nerealna, rigidna očekivanja od djetetova ponašanja ili razvoja
- Grubo kažnjavanje djeteta
- Roditelj doživljava dijete kao teško i/ili provokativno
- Neželjeno dijete ili dijete pod rizikom za izostanak razvoja privrženosti

Obiteljima kod kojih je utvrđen rezultat 25 ili viši ponuđeni su tjedni posjeti i ekstenzivna podrška obitelji koju provode posebno osposobljeni djelatnici za pružanje podrške obitelji (*family support workers*). U pravilu oko 90% obitelji to prihvaća iako je kasnije odustajanje veliko. Voditelji programa imaju u pravilu 3 do 4 godine obrazovanja iz područja društvenih i humanističkih znanosti nakon srednje škole (viša ili viska stručna sprema) i dobili su dodatni trening od 96 sati prije započinjanja ovog rada. Sudjelovanje je dobrovoljno i svaka obitelj potpisuje ugovor o povjerljivosti.

Analiza dosadašnjih evaluacija djelotvornosti ovog programa pokazala je da ovaj oblik podrške ima osrednji uspjeh u promjeni rizičnih ponašanja roditelja. No kako se radi o dobrovoljnom sudjelovanju, na učinke programa može utjecati razina i učestalost uključenosti roditelja. Nema još studije koja bi pokazala koji je to broj susreta i broj sati provedenih u obitelji nužan da bi se postigla promjena. Ipak, istraživanja su pokazala da obitelji koje više sudjeluju u programu, više i profitiraju. Tako se pokazalo da su dolasci u obitelj dva puta tjedno tijekom duljeg razdoblja (godinu dana ili više) djelotvorni u smanjivanju rizika za zlostavljanje djece.

2.2. Mogućnosti unaprjeđenja

S obzirom da se pokazalo da su programi posjete obiteljima djelotvorni u smanjivanju rizika za zlostavljanje djece i povećanju pozitivnih razvojnih ishoda kod djece, ali da ih roditelji u urbanim sredinama ne koriste dovoljno i kad su im dostupni, pokušala se povećati motivacija roditelja uvođenjem ciljanog skupnog rada (Constantino

⁸ Još jedna dobra lista za procjenu rizika, koju su koristile medicinske sestre za procjenu rizičnosti obitelji za zlostavljanje djece u Velikoj Britaniji, opisana je u radu Brown i Herbert (1997, prema Ajduković, 2001).

i sur., 200.). Ovaj je pokušaj pratilo i odgovarajuće eksperimentalno istraživanje. U istraživanju su sudjelovale dvije skupine majki djece u dobi od 3 do 18 mjeseci koje žive u etnički heterogenom području grada St. Louis s brojnim stresorima i malim resursima u zajednici. Prva kohorta su bile žene koje su već bile uključene u program podrške obiteljima u obitelji (N=190), dok druga skupina nije bila uključena u ovaj program (N=164). Iz svake kohorte majke su prema svojem slučaju bile svrstavane u intervencijsku skupinu koja je bila uključena u skupni rad ili kontrolnu skupinu koja nije bila uključena u skupni rad. Od 51 majke, koje su bile uključene u intervencijsku skupinu, a već su bile u POO programu, njih 24 je završilo skupni program. U skupini od 42 majke, koje nisu bile u POO programu, njih 28 je završilo skupni program. Okupljanje roditelja su izvršili posebno trenirani suradnici koji su pristupili roditeljima u liječničkim čekaonicama ili su išli "od vrata do vrata" nudeći program koji je bio opisan na letku veličine jedne stranice. Intervencija se sastojala od 10 susreta, a njihov je cilj bio:

- educirati roditelje o njihovoj ulozi u poticanju socijalnog i emocionalnog razvoja bebe;
- omogućiti praktično iskustvo interaktivne igre roditelja i djeteta;
- podržati mlade odrasle osobe u njihovoj ulozi roditelja u skupnom okruženju koje osigurava prostor da djeca i roditelji budu u slobodnoj i nesputanoj interakciji.

Svaki susret je bio usmjeren na jednu specifičnu temu od značaja za razvoj odnosa: (1) značaj odnosa u životnom vijeku; (2) privrženost; (3) razdvajanje iz dječje perspektive; (4) razdvajanje iz roditeljske perspektive: razvoj trijadnog odnosa; (6) razvoj komunikabilnosti; (7) temperament i poštovanje jedinstvenosti; (8) samo-usmjeravanje; (9) suradnja; (10) uspješnost odnosa i ravnoteža između privrženosti (povezanost) i separacije (autonomnost). Svaki susret započinjao je slobodnom igrom i kratkim, 5 do 10-minutnim pregledom teme. Zatim je slijedilo strukturirano razdoblje od 40 minuta za mentorirano igranje (uključujući pjevanje), čitanje iz slikovnica i razgovor u skupini, pri čemu je svaki od aspekata bio povezan s temom dana. Djeca su sudjelovala u tom dijelu. Radilo se u skupini od 8 do 10 dijada roditelj-dijete s dva mentora. Mentori su stručnjaci s magistarskom razinom obrazovanja iz ranoga dječjeg razvoja ili sličnog područja.

Nakon 40 minuta rada u malim skupinama slijedio je edukativni video materijal o roditeljstvu (relevantan za temu dana) kojeg su gledali svi roditelji i o tome raspravljali. Slijedilo je 20 minuta u kojem su roditelji riječima ili crtežom odgovarali na specifična pitanja u vezi njihovih osobnih iskustva u odnosima, a povezano s temom dana. Na kraju se poslužio lagani ručak. Na posljednjem susretu raspravljalo se o programu podrške obiteljima u obitelji kao načinu daljnjeg razvoja onoga što se naučilo i doživjelo na skupnim susretima i roditelje se poticalo da se u njega uključe.

Za evaluaciju programa koristio se standardizirani slikovni materijal koji se sastojao od 3 fotografije s različitim i nejasnim emocionalnim izrazima djece, koje su roditelji razvrstavali u jednu od 12 kategorija osjećaja, a sukladno Skali za procjenu sudjelovanja odraslih u igri i Listi ponašanja djeteta za djecu u dobi do 3 godine.

Bez obzira na ograničenje istraživanja, koje je bilo vezano uz osipanje uzorka, moglo se zaključiti da je sudjelovanje u skupnim susretima, koji su poticali praktično razumijevanje ranog razvoja dječjih odnosa, imalo pozitivni učinak na uključivanje inače teško dostupnih, rizičnih, urbanih roditelja u program podrške obiteljima u obiteljima

(14 majki iz intervencijske u odnosu na ni jednu majku iz kontrolne skupine). Što se tiče roditelja koji su već bili u programu podrške obiteljima u obitelji, evidentirano je unaprjeđenje sposobnosti za aktivno uključivanje u igru s djetetom, za odgovarajuće prepoznavanje i interpretiranje osjećaja beba i to neovisno o sudjelovanju u programu POO.

ZAKLJUČNA RAZMIŠLJANJA

1. Najbolji interes djeteta

Kao što je uvodno navedeno, u praksi većine zemalja integriran je model “podrške obitelji”, koji je usmjeren na ojačavanje obitelji kako bi preuzela svoje funkcije u odgoju djece, i model “spašavanja djece”, odnosno njihova izdvajanja iz rizičnog okruženja. Svaki od ovih modela ima svoje dobre i loše strane. Tako primarna usmjerenost na “spašavanje djece” dovodi do izdvajanja mnoge djece iz obitelji iako su one imale potencijale da, uz odgovarajuću podršku stručnjaka, skrbe za njih. Priklanjanje modelu “podrške obitelji” često dovodi do toga da se mnogu djecu veći broj puta kratkotrajno izdvajalo i vraćalo u obitelj, čime se dodatno ugrozilo njihovo mentalno zdravlje. Nužno je uravnoteženo koristiti ova dva pristupa vodeći računa o najboljem interesu djeteta u svakom pojedinačnom slučaju (Gudbrandsson, 2004). Za postizanje ravnoteže bitno je razvijanje mehanizama pružanja profesionalne pomoći stručnjacima prilikom donošenja najdjelotvornije odluke, odnosno kod procjenjivanja kada je potrebno usmjeriti intervencije na pružanje pomoći obitelji, a kada zaštita djeteta pretpostavlja izdvajanje iz obitelji.

Program UNICEF-a Hrvatska “Svako dijete treba obitelj” je, među ostalim, usmjeren i na osnaživanje stručnjaka sustava socijalne skrbi za pružanje djelotvornih ranih intervencija kako do izdvajanje djece iz obitelji ne bi došlo, odnosno kako bi se osigurale dovoljno dobre okolnosti života za djecu i u obiteljima pod povećanim socijalnim rizicima.

2. Etički aspekti ranih intervencija

Mnoga su empirijska istraživanja pokazala da su rane intervencije, usmjerene na povećanje roditeljske kompetencije i podršku obitelji, najdjelotvornije (Constantino i sur., 2001; i drugi). Čak ako se takve intervencije ponude obiteljima koje su netočno identificirane kao rizične, mišljenja sam da je to etički manje sporno s obzirom da su sadržaji intervencija usmjereni na unaprjeđenje kvalitete odnosa u obitelji i razvoj roditeljskih vještina. Etička dilema je tim manja ukoliko se radi o dobrovoljnom sudjelovanju u takvim programima prevencije.

No treba imati na umu da rane intervencije mogu biti skupe. Naime, one pretpostavljaju sustavan rad s obitelji tijekom duljeg vremena i individualizirani pristup. Dakle, razmjerna skupoća ovakvih intervencija dodatno nameće potrebu valjane selekcije rizičnih obitelji. Pri procjenjivanju razine rizika može se koristiti socio-demografski pristup i klinički pristup. Najbolje je njihovo međusobno nadopunjavanje. Temeljem socio-demografskih činitelja rizika utvrđuju se potencijalno rizične obitelji, a temeljem kliničkog pristupa se među njima izdvoje one koje su stvarno rizične. Naime, klinički pristup podrazumijeva dobru procjenu znanja i stavova roditelja o odgojnim postupcima, procjenu kvalitete

interakcije roditelja i djece, te jačinu emocionalne veze djeteta s obitelji (Ajduković, 2001).

U već spomenutom projektu UNICEF-a se, među ostalim, predviđa razvoj instrumentarija koji će olakšati takve procjene stručnjacima sustava socijalne skrbi.

3. Korisnička perspektiva

Istraživanja su pokazala da roditeljev doživljavaj stručnjaka može značajno utjecati na djelotvornosti ranih intervencija (Dumbrill, 2006). Roditelji koji imaju dojam da stručnjaci "koriste moć nad njima", češće se otvoreno opiru i suprotstavljaju ili "igraju igre" pretvarajući se da surađuju. Roditelji koji imaju dojam da stručnjaci koriste svoju stručnu moć kako bi im pomogli, razvijaju bolji odnos suradnje sa stručnjakom. Nije se pokazalo da na roditeljsku percepciju stručnjaka utječe činjenica jesu li roditelji dobrovoljni ili nedobrovoljni korisnici intervencija.

Stručnjaci koji rade u ovom području ne trebaju razumjeti samo kako roditelji vide problem, već i kako doživljavaju moć stručnjaka, odnosno sustava kojeg stručnjak predstavlja. Stoga je u početnoj fazi rada nužno upoznati perspektivu roditelja i njihov doživljaj stručnjačke moći. Intervencije treba započeti s tim da se obrati pozornost i potakne pitanje razlike u moći koja postoji između stručnjaka i roditelja, te da se prepoznaju i prihvate strahovi koje mogu imati roditelji.

Kad govorimo o korisničkoj perspektivi, nužno je uključiti dijete, kad god je to prikladno s obzirom na djetetovu dob, kako bi ono davalo povratne informacije o iskustvima intervencija i kako bi se njegovo ili njezino mišljenje uzelo u obzir pri izradi i provedbi plana zbrinjavanja i planirane promjene obiteljske situacije.

4. Preporuke za daljnje djelovanje

Polazeći od navedenog, preporuke za rad u narednom razdoblju su:

- Izrada standarda za provođenje ranih intervencija s roditeljima pod socijalnim rizicima i s obiteljima u kojima je potencijalno ugrožen razvoj djece. Ovi bi se standardi trebali izraditi temeljem prikaza i analize iskustva dobre prakse u Hrvatskoj i temeljem teorijskih i empirijskih spoznaja iz svijeta.
- Razvijati modele sustavne evaluacije pilot-programa ranih intervencija kako bi se i u Hrvatskoj počela uspostavljati praksa utemeljena na znanju.
- Napraviti plan širenja ranih intervencija kako pod vidom njihove veće dostupnosti, tako i pod vidom većeg raspona usluga koji se nudi obiteljima pod socijalnim rizicima.

LITERATURA:

- Ajduković, M. (2001) Integrativni pristup prevenciji i tretmanu nasilja nad djecom u obitelji. *Dijete i društvo*, 3 (1-2), 161-171.
- Ajduković, M. (2004) Psihosocijalne intervencije s počiniteljima nasilja u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11 (1), 171-199.
- Anić, V. (1998) Rječnik hrvatskog jezika. Zagreb: Novi liber.
- Anić, V. i Goldstein, I. (1999) Rječnik stranih riječi. Zagreb: Novi liber.
- Bašić, J. (2001) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište. U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 31-45.
- Bašić, J. (2001) Lokalna zajednica u prevenciji poremećaja u ponašanju: Određenje i teorijski pristupi. U: Janković, J. i Bašić, J. (ur.) Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 33-48.
- Bašić, J., Ferić, M. i Kranželić, V. (200.) Od primarne prevencije do ranih intervencija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Bašić, J., Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (2004) Prijedlog pristupa poremećajima u ponašanju i poremećajima u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Uzelac, S. (ur.) Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: Pristupi i pojmovna određenja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, 147- 156.
- Berg Eklundh, L. (2005) Contact families: A Swedish method for preventing social exclusion of children in vulnerable life situations. Paper presentation. *Childhoods 2005*. Oslo.
- Bloom, M. (1996) Primary prevention practice. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Brown, K. i Herbert (1997) Preventing family violence. Chichester: John Wiley & Sons.
- Constantino, J.N., Hashemi, N., Solis, E., Alon, T., Haley, S., McClure, S., Nordlicht, N., Constantino, M.A., Elmen, J. i Kay Carlson, V. (2001) Supplementation of urban home visitation with a series of group meetings for parents and infants: Results of a "real-world" randomized, controlled trial. *Child Abuse & Neglect*, 25 (12), 1571-1581.
- Corby, B.C. (2003) Supporting families and protecting children: Assisting child care

- professionals in initial decision-making and review of cases. *Journal of Social Work*, 3 (2), 195 – 210.
- Dumbrill, G.C. (2006) Parental experience of child protection intervention: A qualitative study. *Child Abuse & Neglect*, 30 (1), 27-37.
- International Social Services (2005) A global policy for the protection of children deprived of parental care. Geneva: International Social Services. International Reference Centre for the Rights of Children Deprived of their Families.
- ISPCAN (2006) Preventing physical child abuse and neglect through home visitation. Special Report. Issue N.1 – 2006.
- Janković, J. i Bašić, J. (2001) Prevencija u lokalnoj zajednici. U: Janković, J. i Bašić, J. (ur.) Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 27-32.
- Jones, L. (2000) What are the psychosocial domain and the role of the mental health professional in conflict and post-conflict situations? *Psychosocial Notebook*, 1, 61-69.
- Gordon, R. (1983) An operational definition of prevention. *Public Health Reports*, 98, 107-109.
- Green, R. (Ed.) (2002) Resiliency: An integrated approach to practice, policy and research. Washington: NASW Press.
- Gudbrandsson, B. (2004) Children in institutions: Prevention and alternative care. Final report. Strasbourg: Council of Europe.
- Hessle, S. i Vinnerjung, B. (1999) Child welfare in Sweden. Stockholm: Stockholm University. Department of Social Work.
- Howe, D. (2002) Psychosocial work. U: Adams, R., Dominelli, L. i Payne, M. (Eds.) *Social work: Themes, issues and critical debates*. Houndmills: Palgrave, 170- 178.
- Hrabar, D. (2003) Roditeljska skrb u svjetlu izmjene nadležnosti. U: Alinčić, M. i sur. *Obiteljski zakon: Novine, dvojbe i perspektive*: Zagreb: Narodne novine 52-53.
- Hrabar, D. (2005) Pravo djeteta na obiteljski život. *Dijete i društvo*, 7 (2), 382 – 396.
- McGuigan, W.M., Katzev, A.R. i Pratt, C.C. (2003) Multi-level determinants of retention in a home-visiting child abuse prevention program. *Child Abuse & Neglect*, 27 (4), 363-380.
- Puljiz, V. i Bouillet, D. (2003) Nacionalna obiteljska politika. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i obitelji.

Puljiz, V. i sur. (2005) Socijalna politika. Zagreb: Pravni fakultet.

Revidirana strategija socijalne kohezije Vijeća Europe. Revija za socijalnu politiku (2004) 11, (3-4), 383-394.

Schechter, S. i Knitzer, J. (2004) Early childhood, domestic violence and poverty: Helping young children and their families. U: Ahsan, N., Domestic Violence and Family support programs: Creating opportunities to help young children and their families. The University of Iowa: The Center for the Study of Social Policy.

Smith, D. (Ed.) (2004) Social work and evidence based- practice. London/Philadelphia: Jessica Kingsley.

Vijeće Europe (2000) Uloga ranih psihosocijalnih intervencija u prevenciji poremećaja u ponašanju. Preporuke (2000) 20.

Waller, A. M. (2001) Resilience in ecosystemic context: Evolution of the concept. American Journal of Orthopsychiatry, 71 (3), 290 – 297.

Woods, M.E. i Hollis, F. (2000) Casework: A psychosocial therapy. 5th edition. Boston: McGrawHill.

Žižak, A., Koller-Trbović, N. i Lebedina-Manzoni, M. (2001) Od rizika do intervencije. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

DIJETE I DRUŠTVO

Early Interventions as Support to Parents in Social Need

Prof. Marina Ajduković, PhD.
Faculty of Law
Social Work Study Center

Expert Article
UDK 364.65-055.52

SUMMARY

This paper is an analysis of the early interventions concept as support to parents categorized as being under social risks. A broader context of the conceptualization of early interventions includes: The Revised Strategy of Social Cohesion by the Council of Europe; National Family Policy of the Republic of Croatia; ecosystem theory and scientific revelations on the impact of social risks and protective factors on the development and welfare of children, youth and family; the concept of strengthening and psychosocial perspective; and the concept of knowledge based on direct work with families with children. The paper also defines notions such as: general prevention, targeted prevention, early interventions and psychosocial programs as part of the so-called intervention spectrum. Pursuant to the above, the paper presents an array of interventions intended for families categorized as being under social risks and gives an analysis of the accessibility of particular programs in Croatia. There are also descriptions of programs not available in Croatia, e.g. the program of family support conducted in Sweden and the program of “house calls” to families with newborns used as a program for a “healthy start” of a relationship between a parent and its newborn child, as well as the prevention of abuse and neglect in families. The concluding section introduces a problem of early interventions taking into account the best interests of the child, ethical implications and user perspective. The paper also offers suggestions for further development of early intervention in Croatia.

Key words: *families with children, social risks, intervention spectrum, early interventions with parents, child’s best interest*

Frühmassnahmen als Unterstützung sozial gefährdeter Eltern

Prof. Dr. sc. Marina Ajduković
Rechtswissenschaftliche Fakultät
Studienzentrum Sozialarbeit

Fachartikel
UDK 364.65-055.52

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit bietet eine Analyse der Konzeption von Frühmaßnahmen als Unterstützung sozial gefährdeter Eltern. Den weiteren Kontext in der Konzeptualisierung der Frühmaßnahmen bilden: die revidierte Strategie der sozialen Kohäsion des Europarates, die nationale Familienpolitik der Republik Kroatien, die Wirtschaftssystemtheorie sowie wissenschaftliche Erkenntnisse über den Einfluss sozialer Risiken auf die Entwicklung und das Wohl von Kindern, Jugendlichen und Familien, das Stärkungskonzept und die psychosoziale Perspektive sowie das Leitprogramm der auf Wissen beruhenden unmittelbaren Arbeit mit Familien mit Kindern. Die Arbeit definiert auch Begriffe wie: allgemeine Prävention, gezielte Prävention, Frühmaßnahmen und psychosoziale Programme als Teile des sog. Maßnahmenspektrums. Davon ausgehend wird ein sich an sozial gefährdete Familien richtendes Maßnahmenortiment angeboten, sowie eine Analyse der Verfügbarkeit der einzelnen Programme. Beschrieben werden auch einige Programme, die hierzulande nicht verfügbar sind, beispielsweise das in Schweden zum Einsatz kommende Familienunterstützungsprogramm und das Hausbesuchsprogramm für Familien mit Neugeborenen, das als Programm für einen „gesunden Start“ der Beziehung der Eltern und des Neugeborenen eingesetzt wird, sowie die Prävention von Kindesmisshandlung und Vernachlässigung in der Familie. Im abschließenden Teil werden die Frühmaßnahmen unter den Aspekten des besten Interesses des Kindes, der ethischen Implikationen und der Nutzerperspektive betrachtet. Es werden auch Vorschläge zur weiteren Entwicklung der Frühmaßnahmen in Kroatien gemacht.

Schlüsselbegriffe: Familien mit Kindern, soziale Risiken, Maßnahmenspektrum, Frühmaßnahmen mit Eltern, das beste Interesse des Kindes

Uloga roditeljske skrbi u formiranju stilova privrženosti djece u djetinjstvu i odrasloj dobi

dr. sc. Slavica Blažeka Kokorić
Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet u Zagrebu

Izvorni znanstveni članak
UDK 37.013.41:159.942.52

SAŽETAK

U radu su prikazani rezultati istraživanja o povezanosti doživljaja roditeljskog prihvaćanja/ odbacivanja tijekom djetinjstva s usvojenim stilom privrženosti u partnerskim vezama u odrasloj dobi. Prikazani rezultati dio su opširnijeg istraživanja o ulozi primarne obitelji u oblikovanju kvalitete i obilježja partnerskih odnosa u mladoj odrasloj dobi. Istraživanje je provedeno na uzorku od 564 studenata završnih godina različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Dobiveni rezultati temeljem diskriminacijske analize potvrđuju početnu hipotezu istraživanja koja govori da će ispitanici, koji su odrasli u primarnoj obitelji uz dominantni doživljaj roditeljskog prihvaćanja, u svojim partnerskim vezama u odrasloj dobi razviti sigurni stil privrženosti i obrnuto – oni koji su odrasli uz dominantni doživljaj roditeljskog odbijanja, razvit će nesiguran stil privrženosti. Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da rano iskustvo, koje osoba nosi iz svoje primarne obitelji, posebice iz odnosa s roditeljima, ima nezaobilaznu ulogu u oblikovanju kvalitete i obilježja partnerskih odnosa osobe u odrasloj dobi. Rezultati imaju važne praktične implikacije za preventivni i terapijski rad s partnerima i roditeljima radi zaustavljanja međugeneracijskog prijenosa negativnih obrazaca ponašanja na relaciji roditelj-dijete i partner-partner.

Ključne riječi: roditeljska toplina/prihvaćanje, odbacivanje/zanemarivanje djece, sigurna i nesigurna privrženost

1. UVOD

1.1. Razvoj privrženosti u djetinjstvu

Prema teoriji privrženosti (Bowlby, 1973) stvaranje ranih veza predstavlja temelj za kasnije funkcioniranje individue. Pri tome ključnu ulogu za razumijevanje tijeka razvoja pojedinca ima upravo rano razdoblje djetinjstva i iskustvo koje pojedinac stječe u svom

odnosu s primarnim skrbnikom tijekom prve godine života. Dakle, kvaliteta roditeljske brige u dojenačkoj dobi čini središnju točku u formiranju stilova privrženosti kod djeteta (Bowlby, 1982; Sroufe, 1988). Privrženost se definira kao specifičan tip socijalne veze između dojenčeta i primarnog skrbnika koja se oblikuje tijekom prve godine života, a koja u sebi uključuje socijalnu i emocionalnu povezanost (Bowlby, 1982). S obzirom da je preživljavanje svakog ljudskog bića u najranijoj dobi zavisno od brige odraslih, stvaranje prvih veza između djeteta i primarnog skrbnika zasniva se upravo na toj brizi. Odgovornost odraslih za svoje potomke je biološki zadana. Određena dječja ponašanja (smijeh, plač, vizualni kontakt s roditeljem i slično) imaju za svrhu probuditi u odrasloj osobi - skrbniku snažne osjećaje povezanosti i brige prema djetetu, odnosno iskazivanje određenih privrženih ponašanja (npr. dodirivanje, smijeh, držanje, ljuljanje djeteta) kojima će odrasli odgovoriti na signale djeteta (Notarius i sur., 1997).

Kada je odnos između djeteta i primarnog skrbnika dovoljno blizak i kada dijete doživljava da skrbnik prepoznaje njegove potrebe, te da je dostupan i spreman zadovoljiti ih u situacijama kada se dijete osjeća ugroženim, dijete će doživjeti iskustvo sigurnosti i ljubavi te će se kod njega razviti sigurna privrženost. Prema Bowlby-u (1973) takvo iskustvo sigurne privrženosti od najranijih dana oblikuje okvir za održavanje osobne dobrobiti, za oblikovanje djelotvornog sustava emocionalne regulacije, razvoja pozitivna modela percepcije sebe i drugih te potiče otvorenost osobe za istraživanje okoline, stvaranje bliskih odnosa i sposobnost brige za druge.

S druge strane, ako dijete od najranije dobi doživljava primarnog skrbnika kao nedostupnog, odbijajućeg ili nezainteresiranog za njegove potrebe, kod djeteta se postepeno oblikuje stanje anksioznosti. Ukoliko se takvo iskustvo ponavlja, te dijete opetovano doživljava da svi njegovi naponi ne dovode do zadobivanja pozornosti i brige skrbnika, odnosno do zasnivanja odgovarajućeg odnosa privrženosti s primarnim skrbnikom, kod djeteta započinje proces prilagodbe na poremećeni odnos privrženosti. U takvim situacijama dijete najprije reagira tako da ponovno pokušava uspostaviti narušeni odnos. U početku to čini pokazivanjem protesta kroz čitav niz ponašanja koja ukazuju na djetetov osjećaj neugode i nesreće (plač, inzistiranje na blizini skrbnika, odbijanje napora svi drugih koji mu u tom trenutku žele osigurati udobnost). Nakon protesta dolazi iskazivanje tuge i smanjivanje napora djeteta da ponovno zadobije bliskost. Ako bliskost s primarnim skrbnikom kontinuirano izostane kroz duže razdoblje, kod djeteta se razvija emocionalna distanca. Ta emocionalna distanca može postati trajno obilježje ponašanja osobe s iskustvom neadekvatne privrženosti koje ju prati u svim kasnijim situacijama, pa i u njenom odnosu prema osobama koje joj žele pokazati brigu i pažnju (Notarius i sur., 1997). Općenito govoreći, kao rezultat višestrukih iskustava brige ili nebrige primarnog skrbnika oko zadovoljenja dječjih potreba, kod djeteta se formira sustav ponašanja koji se temelji na generalnom očekivanju o tome kako će skrbnik reagirati na njegove potrebe, što će postati trajna oznaka unutrašnjega radnog modela djeteta.

Unutarnji radni modeli ne čine statične, već prilagodljive predodžbe koje se koriste za razumijevanje i predviđanje reakcije organizma prema okolini, te izgrađivanje složenih sekvenci ponašanja (Bowlby, 1973; Bowlby, 1982). Oni u suštini pretpostavljaju postojanje internaliziranog sustava vjerovanja, očekivanja, strategija i pravila koje osoba primjenjuje vezano uz organizaciju informacija relevantnih za privrženost. Unutarnji radni modeli integriraju u sebi dvije osnovne procjene: percepciju vlastite vrijednosti da se bude voljen ("model sebe" = dijete procjenjuje sebe kao osobu vrijednu pomoći, podrške i ljubavi ili kao osobu koja nije vrijedna toga) i percepciju dostupnosti i

responsivnosti figure privrženosti ("model drugih" = dijete procjenjuje objekt privrženosti kao osobu kojoj se može vjerovati i koja odgovara na potrebe za podrškom i zaštitom ili kao osobu kojoj se ne može vjerovati i koja ne odgovara na potrebe djeteta). Unutarnji radni modeli su, dakle, stvoreni na temelju dječjeg doživljaja i interpretacije iskustava privrženosti s primarnim skrbnikom, no oni ne odražavaju nužno i objektivnu sliku roditelja, već povijest odgovora na dječje potrebe te aktivnosti djeteta prema figuri privrženosti (Bretherton, 1992, prema Buljan Flander, 2001).

Prema općeprihvaćenoj klasifikaciji, koju je u svojim radovima prva opisala Mary Ainsworth sa suradnicima (1978), postoje tri glavna stila ili oblika rane afektivne privrženosti koji se javljaju na relaciji dijete – roditelj/skrbnik:

1. *Sigurna privrženost* – Javlja se kao posljedica senzitivnog roditeljstva i dosljednog reagiranja na djetetove potrebe. Najčešće je to naučeni oblik privrženosti između majke i djeteta koji je zamišljen kao idealan. Roditelji su ti koji djetetu uvijek izlaze u susret, a roditeljska naklonost je osnova za djetetovo istraživanje novih podražaja. Dostupnost roditelja u stresnim situacijama omogućuje djeci sigurnu bazu na temelju koje organiziraju očekivanja o svijetu oko sebe i načinu suočavanja sa stresom. Takva djeca reagiraju na odvajanje od roditelja s manje straha i anksioznosti, te pokazuju više istraživačkog ponašanja i bolje rješavanje problema. Ona razvijaju unutarnji radni model sebe kao vrijedne i kompetentne osobe, te model drugih kao dostupnih i spremnih na odgovore za njihove iskazane potrebe.

2. *Anksiozno-ambivalentna privrženost* – Javlja se kao posljedica nedosljednog zadovoljavanja djetetovih potreba. Roditelji su nekonzistentno pristupačni djeci, simultano ih prihvaćaju i odbijaju. Djeca osjećajući čežnju za roditeljskom pažnjom i prihvaćanjem, reagiraju istovremeno pružajući otpor i nastojeći ponovno pridobiti privrženost roditelja. Kao posljedica takva ponašanja roditelja dijete razvija radni model sebe kao nesigurne i bojažljive osobe, a model drugih kao nepouzdanih osoba. Motivacija za istraživanjem i rješavanjem problema kod djeteta ovisi o prisutnosti, podršci i roditeljskom odobravanju. Ova kontinuirana ovisnost o drugima, koja nije naišla na odgovarajući odgovor roditelja, te se pretvorila u stalnu nezadovoljenu potrebu, dovodi do emocionalne nestabilnosti, otežava afektivnu samoregulaciju te povećava vulnerabilnost osobe na stres.

3. *Izbjegavajuća privrženost* – Javlja se u slučajevima kada roditelji dosljedno odbacuju dijete, ne zadovoljavaju njegove potrebe pa dijete izbjegava kontakt s njima, razvija emocionalnu distancu koja ga štiti od boli zbog roditeljskog odvajanja ili odbacivanja. Kao rezultat ranih iskustava o roditeljskom stalnom odbacivanju i neuspješnim djetetovim naporima da zadobije zaštitu, podršku i brigu, kod djeteta se formira radni model sebe kao bazično samog i neželjenog, gase se ponašanja traženja bliskosti, te se javlja niz destruktivnih modela ponašanja – od kompulzivne samodostatnosti do kronično delinkventnog ili antisocijalnog ponašanja.

Navedeni stilovi privrženosti povezani su, dakle, s dječjim očekivanjima o emocionalnoj dostupnosti i respondibilnosti skrbnika te s procjenom djeteta o sebi kao osobi vrijednoj ili nevrijednoj ljubavi i brige skrbnika. Izložena tipologija ukazuje na to da su primarna iskustva privrženosti i na njima zasnovani unutrašnji radni modeli važan čimbenik za razvoj samopoštovanja kod svakog djeteta. Razvoj samopoštovanja duboko je povezan s iskustvom primarnog odnosa osobe sa skrbnikom upravo stoga jer dijete interpretira ponašanje i spremnost skrbnika da reagira na njegove potrebe, kroz osjećaj da ono zaslužuje takav tretman te da je briga ili nebriga skrbnika zapravo odraz njegove vrijednosti (onoga što i kakvo ono jest). Stoga, ako dijete doživljava da se pouzdano

i dosljedno odgovara na njegove potrebe, ono će razviti visoko samopoštovanje povezano s doživljajem da je vrijedno pažnje njemu značajnih osoba. U suprotnom, ako se dječje potrebe opetovano ignoriraju ili ne postoji dovoljna respondibilnost odraslih, tada će dijete u razvojnoj fazi, kada ovisi o brizi odraslih, razviti trajni unutarnji radni model prema kojemu će svijet oko sebe doživljavati kao nepredvidivo, nesigurno i nepristupačno mjesto, a sebe kao nevrijednu osobu koja ne zaslužuje pažnju sebi značajnih osoba (Notarius i sur., 1997).

Teorija privrženosti objašnjava da su radni modeli sebe i drugih komplementarni, te da se posebno aktiviraju u situacijama stresa. Općenito govoreći, unutarnji radni modeli imaju adaptivnu funkciju jer pomažu pojedincu pri percipiranju događaja, pri predviđanju budućnosti i stvaranju planova, tj. odluka o podršci koju osoba traži, odnosno izbjegava. No s druge strane, radni modeli ograničavaju osobu u novim iskustvima jer potiču ponašanja koja su bila adaptivna u ranom razvojnom razdoblju i u kasnijoj dobi. S obzirom da osoba bira ljude i socijalni kontekst u skladu sa svojim unutarnjim radnim modelom, on dosljedno utječe na cjelokupna iskustva osobe kroz odabir podražaja iz okoline. Iskustva pokazuju da oblikovani unutarnji radni model privrženosti kroz rano iskustvo osobe s primarnim skrbnikom pokazuje značajnu stabilnost kroz vrijeme (Hazan i Shaver, 1987; Main i sur., 1985, prema Notarius i sur., 1997), odnosno da se oblikovani model privrženosti u djetinjstvu najčešće ne mijenja u odrasloj dobi.

1.2. Privrženost u odrasloj dobi

Privrženost u odrasloj dobi javlja se kao rezultat procesa premještanja privrženosti koji nastaje uslijed odrastanja osobe i izmjene razvojnih faza koje se kreću od gotovo potpune ovisnosti o figuri privrženosti u najranijoj dobi k postepenom preusmjeravanju privrženosti i traženju sigurne baze među vršnjacima pa do traženja bliskosti u partnerskom odnosu u odrasloj dobi (Hazan i Shaver, 1987). Nalazi istraživanja Hazana i Shavera iz 1987. godine potvrđuju da bliske veze odraslih održavaju trajne oblike privrženosti razvijene u djetinjstvu. Osobe koje su u djetinjstvu razvile siguran oblik privrženosti u odrasloj dobi lako stvarju bliskost s drugim ljudima, te im to izaziva osjećaj ugone i ne strahuju od odbacivanja ili prevelike bliskosti. Nasuprot tome, osobe koje su razvile ambivalentnu privrženost, u partnerskim vezama često brinu hoće li biti ostavljene i koliko ih partner voli, te se istovremeno žele vrlo intenzivno vezati za partnera, što često izaziva suprotan učinak i osjećaj da drugi ne žele takvu bliskost kakvu bi oni željeli. Osobe koje su u ranoj dobi razvile izbjegavajuću privrženost, u odrasloj dobi bliskost doživljavaju kao stanje neugode te im je teško potpuno vjerovati nekome. Vrlo teško si dozvoljavaju osjećaj vezanosti uz nekoga, te na pokušaj da im se netko približi obično reagiraju nervozom i povlačenjem. Proces koji omogućuje opisani kontinuitet obrazaca privrženosti iz djetinjstva do odrasle dobi, prema Bowlbyjevoj teoriji, čine upravo usvojeni unutarnji radni modeli privrženosti, odnosno afektivno-kognitivni konstrukti konsolidirani kroz rana iskustva sa skrbnikom, koji kasnije rukovode očekivanjima, percepcijama i ponašanjima osobe. Usvojene radne modele osoba nesvjesno unosi u bliske odnose u kasnijem životu i oni posebno dolaze do izražaja u stresnim situacijama kada nam je potrebna podrška bliske osobe i u situacijama interpersonalnih sukoba.

Kada osoba osjeća da joj nisu zadovoljene neke važne potrebe i pri tome partnera doživljava kao važnu figuru o kojoj ovisi zadovoljenje tih potreba, kod nje se aktivira unutarnji radni model prema kojem osoba reagira na specifičan način, ulazi u emotivno

stanje istovjetno ranijim osjećajima i potkrijepljeno ranije usvojenim vjerovanjima iz iskustava privrženosti s primarnim skrbnikom.

Danas se općenito smatra da oko 55% ljudi ima usvojen siguran stil privrženosti od kojeg polaze kao od sigurne baze u oblikovanju bliskih odnosa u životu (Koski i Shaver, 1997). Takve osobe doživljavaju sebe u odrasloj dobi kao kompetentne u stvaranju i održavanju bliskih odnosa. One vide svoje potrebe i želje kao legitimne i imaju povjerenja da će drugi biti dostupni i respondibilni kada je u pitanju njihovo zadovoljenje. U partnerskim odnosima reagiraju proaktivno, dajući na znanje partneru što žele i trebaju na asertivan način, bez pretjerane kritičnosti. Ako partner propusti odgovoriti na željeni način na njihove potrebe, obično će se osjećati razočarano, ali ne i duboko povrijeđeno. U takvim situacijama bit će spremni zadržati stav o legitimnosti svojih potreba te ih ponovno izraziti partneru uz iskazanu spremnost za pregovaranje, pružajući partneru na taj način mogućnost da ovaj put odgovori na njihove zahtjeve. Nasuprot tome, oko 45% ljudi u svojoj osobnoj povijesti nosi iskustvo određena razočaranja jer im značajne osobe u njihovom životu nisu omogućile doživljaj stalne i pouzdane brige u razdoblju kada im je to bilo neophodno, te stoga razvijaju ambivalentno-anksiozni stil privrženosti (oko 25% ljudi) ili odbijajući stil privrženosti (oko 20% ljudi) (Koski i Shaver, 1997). U odrasloj dobi takve osobe često nesvjesno unose u bliske odnose to razočarenje, koristeći jednake strategije prilagodbe koje su koristile nekad u odnosu prema nerespondibilnom skrbniku, preslikavajući ih ovaj put na aktualnu situaciju doživljaja razočaranja zbog nebrige partnera. Jedan od načina suočavanja, koje obično koriste osobe koje su razvile izbjegavajući stil privrženosti, je emocionalno distanciranje, izbjegavanje kontakta s partnerom bez spremnosti da se otvoreno iskaže vlastita potreba ili ponovi zahtjev za njenim uvažavanjem ako partner to prethodno nije učinio. Takve osobe obično smatraju da bi partner trebao sam prepoznati i razumjeti njihove potrebe i želje bez da ih one otvoreno izraze ili traže od partnera. Kako se to ne događa, s vremenom takve osobe reagiraju povlačenjem, ne želeći učiniti ništa čime bi potakle partnera na ispunjavanje svojih očekivanja, zamjerajući mu istovremeno njegovo ponašanje, interpretirajući situaciju kao dokaz nebrige i nevoljenosti partnera, potiskujući u sebi pri tome sve veći stupanj ljutnje i ogorčenosti (Notarius i sur., 1997). U situacijama kada osjećaju pritisak i nezadovoljstvo partnera razvijaju emocionalno distanciranje (Simpson i sur., 1992). S druge strane, osobe koje su razvile ambivalentno-anksiozni stil privrženosti, u svojoj osobnoj povijesti imaju iskustvo privrženosti u kojem su naizmjenično doživljavale nedostupnost i nezainteresiranost skrbnika te njegovu nametljivost i invanzivnost. U odrasloj dobi takve osobe obično svoj partnerski odnos vide kao stabilan i zadovoljavajući u situacijama kada osjećaju da je partner dostupan i responsivan za njihove potrebe, no kada to nije slučaj, dolazi do burnih emocionalnih reakcija poslije kojih se osoba, unatoč jasno iskazanom nezadovoljstvu, teško umiruje. Zbog takvih naglih promjena partnerski odnosi su kod osoba s ovim tipom privrženosti često vrlo kaotični, te se kreću od najvišeg zadovoljstva do krajnje ojađenosti (Notarius i sur., 1997).

Opisana tri stila privrženosti kod odraslih (siguran, anksiozno-ambivalentan i izbjegavajući stil) odgovaraju konceptualizaciji romantične ljubavi zasnovanoj na procesu privrženosti kakav su u svojim radovima prvi opisali Hazan i Shaver (1987). Klasifikacija je nastala kao istovjetna, prethodno opisana, podjela stilova privrženosti u tri kategorije koje prvobitno uvodi Ainsworth sa svojim suradnicima (1978) opisujući procese i stilove razvoja privrženosti u djetinjstvu. U novijoj literaturi često se spominje i klasifikacija koju je uveo Bartholomew (Bartholomew, 1990; Bartholomew i Horowitz,

1991). Ona opisuje četiri stila privrženosti kod odraslih koji su bazirani na Bowlbyjevim postavkama o postojanju dvije bazične komponente na kojima se gradi unutarnji radni model privrženosti: doživljaj sebe (kao osobe vrijedne ili nevrijedne tuđe brige i ljubavi) i doživljaj drugih (kao dostupnih i respondibilnih ili nedostupnih ili nezainteresiranih za nas i naše potrebe). Ovisno o kombinaciji tih dviju komponenti sačinjena je tipologija prema kojoj razlikujemo četiri stila privrženosti kod odraslih: sigurna, zaokupljena, odbijajuća i plašljiva privrženost.

1. Osobe sa sigurnom privrženošću imaju pozitivan pogled na sebe i na druge te se kao rezultat toga osjećaju ugodno u bliskim odnosima. Lako se emocionalno zbližavaju s partnerima i ne brinu previše o tome hoće li ih partner prihvatiti ili napustiti.

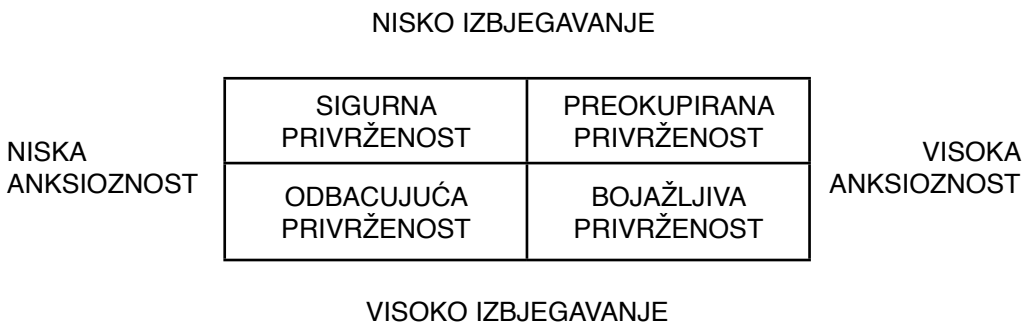
2. Osobe s odbacujućom privrženošću imaju pozitivan stav o sebi i negativan stav o drugima, što rezultira jačanjem samostalnosti, ali i samodostatnosti povezane s visokom potrebom za neovisnošću.

3. Osobe sa zaokupljenom privrženošću imaju negativan stav o sebi i pozitivan stav o drugima zbog čega teže ekstremnoj ovisnosti u svojim intimnim odnosima. Osjećaju se vrlo loše kad nemaju partnera s kojim su u bliskom odnosu, a kada su u partnerskom odnosu s nekim, iskazuju želju za međuovisnošću i jedinstvom s partnerom. Često brinu hoće li im ljubav biti uzvraćena istom mjerom, te iskazuju ljubomoru povezanu s osjećajem da ih drugi ne cijene dovoljno.

4. Osobe s bojažljivom privrženošću imaju negativan stav prema sebi i drugima. U partnerskim odnosima se osjećaju sumnjičavo i nepovjerljivo. Žele imati bliski odnos, ali im je teško imati povjerenja u drugu osobu, te se boje da će biti previše povrijeđeni ako dopuste da im se netko približi.

Navedena tipologija našla je svoje uporište u rezultatima istraživanja Brennana i suradnika (1998, prema Rijavec i Miljković, 2002) koji su pokazali da je moguće razlikovati osobe i njihove stilove privrženosti prema razini izbjegavanja i anksioznosti. Pri tome sigurnu privrženost karakterizira niska razina anksioznosti i niska razina izbjegavanja, odbijajuću privrženost niska razina anksioznosti i visoka razina izbjegavanja, zaokupljenu privrženost visoka razina anksioznosti i niska razina izbjegavanja, a bojažljivu privrženost visoka razina anksioznosti i visoka razina izbjegavanja.

Slika 1. Stilovi privrženosti u romantičnim odnosima odraslih (Brennan i sur, 1998)

U posljednjih dvadesetak godina brojne inozemne studije prokušale su istražiti utjecaj stila privrženosti na oblikovanje i održavanje partnerskog odnosa u odrasloj dobi

(Mikulincer i sur., 2002). Nađeno je da osobe sa sigurnom privrženosti doživljavaju u svojim partnerskim odnosima više zadovoljstva, veći stupanj povjerenja, intimnosti i predanosti, te da češće koriste konstruktivnu komunikaciju u rješavanju sukoba (Kirkpatrick i Davis, 1994; Brennan i Shaver, 1995; Scharfe i Bartholomew, 1995; Hazan i Shaver, 1993). Očito je da osobe koje su razvile sigurnu privrženost imaju bolju mogućnost za ostvarenje duge i kvalitetne veze jer svojim bazičnim povjerenjem u sebe i druge imaju predispoziciju za veću neranjivost i bolje potencijale za nošenje sa stresnim situacijama i za rješavanje partnerskih sukoba (otvoreno traženje podrške, pokazivanje emocija, povjerenje u partnera). S druge strane, osobe s izbjegavajućim stilom privrženosti svoje partnerske odnose češće opisuju kao nezadovoljavajuće s pomanjkanjem interesa i emocionalnom distancom (Bartholomew i Horowitz, 1991; Shaver i Brennan, 1992), dok osobe s ambivalentno-anksioznim stilom privrženosti često pokazuju preokupiranost partnerskim odnosom i češće doživljavaju prekide i ponavljaju veze s istim partnerom (Kirkpatrick i Davis, 1994; Hazan i Shaver, 1987; Koski i Shaver, 1997).

Kada govorimo o utjecaju stila privrženosti na konačne ishode i razvoj određena partnerskog odnosa, pri tome svakako treba uvažiti i činjenicu da svaki partnerski odnos čine dvije osobe, svaka sa svojom osobnom poviješću i stilom privrženosti koji u sebi nosi. Samim time kombinacija navedenih čimbenika svaki odnos čini specifičnim. Tako, primjerice, različita kombinacija stilova privrženosti partnera može dovesti da toga da osoba potkrepljuje i učvršćuje u odrasloj dobi tip privrženosti razvijen u djetinjstvu, ali isto tako da ga mijenja pod utjecajem novih iskustava u aktualnom partnerskom odnosu. Stoga Bowlby (1988) naglašava da, iako se temelj za privrženost formira u djetinjstvu, svaka bitna interakcija sa "značajnim drugim osobama" kroz život može djelovati na vjerovanje osobe o dostupnosti i mogućnosti oslanjanja na druge. Teorija privrženosti polazi, dakle, od toga da usvojeni unutarnji radni model osobe određuje njena općenita vjerovanja o bliskim odnosima, no takva se vjerovanja mogu mijenjati i razvijati pod utjecajem aktualnog iskustva. Vjerovanja osobe o dostupnosti i mogućnosti oslanjanja na partnera u odrasloj dobi ne moraju biti nužno u skladu s općim vjerovanjem osobe utemeljenim na iskustvu sigurnosti i privrženosti iz rane razvojne dobi, već mogu biti oblikovana kvalitetom određenog partnerskog odnosa (Collins i Read, 1994). To znači da osjećaj sigurne privrženosti može biti kontekstualno aktiviran kroz iskustvo s određenom dostupnom i podržavajućom figurom privrženosti, neovisno o bazičnom nepovjerenju osobe u dostupnost i dobronamjernost drugih.

Teorija privrženosti ne proučava samo posljedice koje iskustvo ranih interakcija između primarnog skrbnika i djeteta može ostaviti na stil privrženosti u intimnim vezama djeteta tijekom cijelog života, već ona naglašava i potencijalnu mogućnost za promjenu i izmjenu posljedica tih ranih iskustava (Notarius i sur., 1997). U tom kontekstu važan terapijski značaj ima utvrđivanje usvojenog obrasca ponašanja te preispitivanje unutarnjeg radnog modela, što otvara mogućnost za reviziju osobnog ponašanja te unaprjeđenje kvalitete i zadovoljstva partnerskim odnosom i drugim bliskim odnosima u životu pojedinca (Nortarius i sur., 1997).

2. CILJ I HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je ispitati kakva je uloga roditeljske skrbi prema djeci tijekom njihova odrastanja u formiranju stilova privrženosti djece u partnerskim odnosima u njihovoj ranoj odrasloj dobi. Pri tome je kvaliteta roditeljske skrbi operacionalizirana

kroz sljedeće tri dimenzije: doživljaj roditeljske topline/prihvatanja, zanemarivanja/odbacivanja te kritičnosti/agresivnosti roditelja prema ispitaniku tijekom djetinjstva. Nadalje, cilj istraživanja je utvrditi koji stil privrženosti dominira u partnerskim odnosima ispitanika. Temeljem dobivenih rezultata željelo se provjeriti postoji li povezanost između doživljaja roditeljske skrbi prema ispitaniku tijekom djetinjstva i dominantna stila privrženosti ispitanika u partnerskim vezama u ranoj odrasloj dobi.

Polazeći od osnovne pretpostavke da na značajke partnerskih odnosa djece u mlađoj odrasloj dobi utječu modeli roditeljskog ponašanja prema njima u razdoblju njihova odrastanja (Bowlby, 1973; 1982; Hazan i Shaver, 1987; Kessler i sur., 1997; Knoester, 2003), postavljena je sljedeća afirmativna hipoteza: *“Ispitanici koji su odrasli u primarnoj obitelji uz dominantni doživljaj roditeljskog prihvaćanja, razvit će u svojim partnerskim odnosima sigurni stil privrženosti i obrnuto - oni koji su odrasli uz dominantni doživljaj roditeljskog odbacivanja, razvit će nesiguran stil privrženosti.”*

3. METODA ISTRAŽIVANJA

3.1. Ispitanici

Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 564 osoba, od čega 265 muškaraca i 299 žena. Istraživački uzorak čine studenti završnih godina studija različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. To su mladi ljudi koji se nalaze na završetku svog studija, u ranoj odrasloj dobi (u rasponu od 21 - 27 godina). Njihova prosječna dob iznosila je 22,69 za žene (SD = 1,35) te 22,73 za muškarce (SD = 1,45). U uzorak istraživanja ušli su samo oni studenti koji su u dosadašnjem životu imali iskustvo bar jednog partnerskog odnosa u trajanju od 1-3 mjeseci i više. Tako zadani vremenski okvir trajanja veze predstavlja očekivani vremenski minimum koji je nužan za početno formiranje partnerskog odnosa i moguću procjenu dimenzija izbjegavanja i anksioznosti (pri određivanju stilova privrženosti) u određenom partnerskom odnosu.

3.2. Mjerni instrumenti

1. Upitnik roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja namijenjen je ispitivanju percepcije ispitanika o roditeljskom ponašanju prema njima tijekom odrastanja. Upitnik mjeri doživljaj ispitanika o tome koliko su se osjećali prihvaćenima i voljenima, odnosno odbačenima i nevoljenima od roditelja u djetinjstvu (prema Pećnik, 2001). Upitnik je konstruirao Rohner, 1984. godine (*Parental Acceptance-Rejection Questionnaire*, Rohner, 1984). U izvornoj verziji sadržava 60 tvrdnji, dok je u ovom istraživanju korištena skraćena verzija od ukupno 32 tvrdnje za koju se pokazalo da ima zadovoljavajuće metrijske značajke. Na uzorku ovog istraživanja (564 ispitanika studenata završnih godina različitih fakulteta u Zagrebu) utvrđeno je da je dobivenu latentnu strukturu umjesto predviđena izvorna četiri čimbenika moguće svesti na sljedeća tri čimbenika: toplina/prihvatanje, zanemarivanje/odbacivanje te kritičnost/agresivnost. Dobivena struktura, iako nije sukladna izvornoj, u potpunosti je interpretabilna te daje ista faktorska rješenja za usporedbu dobivenih rezultata za oba roditelja. Ispitivanje pouzdanosti ovako definiranih skala potvrdilo je dobre rezultate i za oca i za majku. Za majke Cronbahov alpha na subskali toplina/prihvatanje iznosi 0,82, a na subskali zanemarivanje/odbacivanje te kritičnost/agresivnost iznosi 0,80. Rezultati su se pokazali jednako pouzdani i u primjeni “Upitnika roditeljskog prihvaćanja” za

očeve gdje Cronbahov alpha na subskali toplina/prihvatanje iznosi 0,86, na subskali zanemarivanje/odbacivanje 0,88, a na subskali kritičnost/agresivnost 0,82.

2. Upitnik o stilovima privrženosti u partnerskim vezama odraslih (*Measurement of adult romantic attachment*, Brennan i sur., 1998). Upitnik se temelji na teoriji privrženosti, a nastao je na temelju revidiranja šireg upitnika "Višestruke mjere privrženosti u ljubavnim vezama odraslih" (*Multi-Item Measure of Adult Romantic Attachment*, Brennan i Shaver, 1995) koji procjenjuje narav privrženosti u partnerskim vezama između pojedinaca s različitim osobnim povijestima i stilovima privrženosti koje su razvili u djetinjstvu. Autori Brennan, Clark i Shaver (1998) analizom tog instrumenta, te njegovom usporedbom s drugim mjerama privrženosti, izdvojili su na osnovu faktorske analize dvije dimenzije ključne za objašnjenje privrženosti u partnerskim odnosima odraslih osoba: "izbjegavanje" i "tjeskoba". Kombinacijom tih dviju dimenzija dobivene su četiri kategorije koje određuju stil vezivanja pojedine osobe u ljubavnim odnosima (prema Rijavec i Miljković, 2002): *sigurna privrženost* (nisko izbjegavanje, niska anksioznost), *zaokupljena/preokupirana privrženost* (nisko izbjegavanje, visoka anksioznost), *odbijajuća privrženost* (niska anksioznost, visoko izbjegavanje), *plašljiva privrženost* (visoka anksioznost, visoko odbacivanje). Tako konstruiran upitnik primijenjen je i u ovom istraživanju. On se sastoji od ukupno 36 tvrdnji koje se odnose na ispitanikova cjelokupna, općenita iskustva u ljubavnim odnosima, a ne na ono što se trenutno događa u njihovu postojećem odnosu. Kod svake tvrdnje ispitanik treba označiti na skali od sedam stupnjeva u kojoj mjeri se slaže ili ne slaže s pojedinom tvrdnjom. Rezultat na skali izbjegavanja se dobiva tako da se najprije rekodiraju čestice 3, 15, 19, 25, 27, 29, 31, 33 i 35, a zatim se zbroje bodovi na svim neparnim tvrdnjama. Rezultat na skali anksioznosti se dobiva tako da se najprije rekodira čestica 22, a zatim se zbroje bodovi na svim parnim tvrdnjama. Koji stil vezivanja dominira kod pojedine osobe vidljivo je kroz usporedbu dobivenih vrijednosti. Pri tome vrijedi da osobe sa sigurnom privrženošću imaju na obje skale rezultat niži od 72; osobe sa zaokupljenom privrženošću imaju na skali izbjegavanja rezultat niži od 72, a na skali anksioznosti viši od 72; osobe s odbijajućom privrženošću imaju na skali izbjegavanja rezultat viši od 72, a na skali anksioznosti niži od 72; osobe s plašljivom privrženošću imaju na obje skale rezultat viši od 72. Rezultati provedene faktorske analize metodom glavnih komponenata uz varimax rotaciju pokazali su da je na prikupljenim podacima u ovom istraživanju potvrđena dvofaktorska struktura, pri čemu Cronbahov alpha na skali izbjegavanja iznosi čak 0,90, a na skali anksioznosti 0,88.

3.3. Postupak

Istraživački podatci prikazani u ovom radu prikupljeni su u okviru opsežnijeg istraživanja provedenog 2005. godine za potrebe izrade doktorske disertacije autorice ovog rada na temu "Povezanost iskustava u primarnoj obitelji s obilježjima partnerskih odnosa". Podatci su prikupljeni grupnim anketiranjem studenata na različitim fakultetima Sveučilišta u Zagrebu, u vremenskim terminima i prostoru u kojima se uobičajeno izvodi nastava. Ispunjavanje anketa trajalo je od 45 do 60 minuta. Tijekom provođenja istraživanja bila je osigurana anonimnost ispitanika te dobrovoljnost njihova sudjelovanja u istraživanju. Za unos i obradu podataka koristio se programski paket SPSS-a. Dobiveni podatci u ovom dijelu istraživanja analizirani su pomoću statističkih metoda deskriptivne statistike, izračunavanja statističke značajnosti razlike hi-kvadrat testom i t-testom, stupnjevite i cjelovite diskriminacijske analize.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Doživljaj roditeljskog prihvaćanja tijekom djetinjstva

Pri analizi kvalitete roditeljske skrbi važno mjesto zauzima procjena ispitanika o roditeljskom ponašanju prema njima tijekom njihova odrastanja, odnosno doživljaj prihvaćenosti i voljenosti, tj. odbacivanja i nevoljenosti od njihovih roditelja u djetinjstvu. Relevantne informacije o ovoj temi dobivene su kroz "Upitnik o roditeljskom prihvaćanju/odbacivanju" (Rohner, 1984), gdje su ispitanici na skali od četiri stupnja (od "nikad" = 1 do "uvijek" = 4) procjenjivali koliko često su se roditelji na određeni način ponašali prema njima. Faktorska analiza je pokazala da se dobiveni rezultati mogu svesti na tri osnovna čimbenika: toplina/prihvaćanje, zanemarivanje/odbacivanje i kritičnost/agresivnost.

Tablica 1. Rezultati na "Upitniku o roditeljskom prihvaćanju/odbacivanju"

MAJKA	N	Min.	Max.	M	SD
Toplina/prihvaćanje	554	1,50	4,00	3,195	0,539
Kritičnost/agresivnost	558	1,00	3,63	1,708	0,443
Zanemarivanje/odbacivanje	554	1,00	3,00	1,191	0,242
OTAC	N	Min.	Max.	M	SD
Toplina/prihvaćanje	543	1,00	4,00	3,195	0,652
Kritičnost/agresivnost	541	1,00	3,88	1,708	0,496
Zanemarivanje/odbacivanje	534	1,00	3,31	1,191	0,352

U sljedećem koraku testirane su statističke značajnosti razlike za dobivene srednje vrijednosti za svaku od navedene tri subskele, posebno za oca i posebno za majku.

Tablica 2. Doživljaj majčina prihvaćanja – analiza prema spolu ispitanika

DOŽIVLJAJ MAJKE	SPOL	N	M	SD	t	df	p
Toplina/prihvaćanje	Muško	257	24,90	4,12	-3,336	551	0,001
	Žensko	296	26,12	4,40			
Kritičnost/agresivnost	Muško	260	13,90	3,37	1,270	555	0,206
	Žensko	297	13,49	3,68			
Zanemarivanje/odbacivanje	Muško	259	19,19	3,80	0,757	551	0,449
	Žensko	294	18,94	3,94			

Pri analizi rezultata za procjenu majki utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika prema spolu ispitanika na subskali topline i prihvaćanja majki ($p < 0,01$). Tu je utvrđeno da su žene u odnosu na muškarce u djetinjstvu doživjele češće iskazivanje prihvaćanja, ljubavi i podrške od majki. U svim drugim promatranim dimenzijama procjene ponašanja majki nisu nađene razlike prema spolu ispitanika.

Tablica 3. Doživljaj očeva prihvaćanja – analiza prema spolu ispitanika

DOŽIVLJAJ OCA	SPOL	N	M	SD	t	df	p
Toplina/prihvaćanje	Muško	256	22,88	5,07	-2,183	540	0,030
	Žensko	286	23,85	5,30			
Kritičnost/agresivnost	Muško	256	14,13	3,89	1,925	540	0,055
	Žensko	286	13,47	4,03			
Zanemarivanje/ odbacivanje	Muško	255	20,64	5,38	0,896	538	0,371
	Žensko	285	20,20	5,86			

U procjenama ponašanja očeva prema ispitanicima tijekom razdoblja njihova odrastanja također je utvrđena razlika između muškaraca i žena u doživljaju očeve topline i prihvaćanja ($p < 0,05$). Pri tome i u ovom slučaju ispitanice opisuju da su tijekom djetinjstva značajno češće doživljavale očevu ljubav, toplinu i prihvaćanje u odnosu na muškarce. Na subskali kritičnost/agresivnost pronađena je razlika prema spolu ispitanika na granici statističke značajnosti razlike ($p = 0,05$), što ukazuje na tendenciju nešto češćeg iskazivanja kritičnosti i agresivnosti očeva prema dječacima u odnosu na djevojčice. Rezultati upućuju na razlike u odgojnom pristupu majki i očeva, pri čemu su i očevi i majke skloniji otvorenije iskazivati emocije ljubavi i prihvaćanja prema djevojčicama nego prema dječacima, dok očevi nešto češće primjenjuju stroži odgoj prema dječacima u vidu učestalijeg upućivanja kritike i prigovora.

Kada se usporede dobivene srednje vrijednosti pojedinih čimbenika svedenih na istu skalu (Tablica 1.), vidljivo je da ispitanici neovisno o spolu doživljavaju toplijima majke ($M = 3,20$; $SD = 0,54$) nego očeve ($M = 2,93$; $SD = 0,65$), te da percipiraju češće zanemarivanje i odbacivanje od očeva ($M = 1,28$; $SD = 0,35$), nego od majki ($M = 1,19$; $SD = 0,24$). U pogledu roditeljske kritičnosti i agresivnosti ispitanici opisuju majke i očeve podjednakima (za majke $M = 1,71$; $SD = 0,44$, a za očeve $M = 1,72$; $SD = 0,49$). Dobiveni su nalazi u skladu s rezultatima nekih drugih istraživanja (Nicholas i Bieber, 1996, prema Pećnik, 2001; Delale, 2001) koja potvrđuju spolno stereotipni stav da su u roditeljskom paru upravo majke te koje pružaju toplinu i prihvaćanje, dok su očevi "zaduženi" za uvođenje reda i discipline. Očito da prisutni modeli socijalizacije još uvijek potkrepljuju ovakvu podjelu roditeljskih uloga i u našem društvu.

4.2. Stilovi privrženosti u partnerskim vezama

Kakvi su općeniti stavovi i osjećaji ispitanika prema bliskim odnosima, tj. kakav stil privrženosti su izgradili u svojim partnerskim vezama, vrlo jasno nam mogu ilustrirati rezultati dobiveni "Upitnikom o stilovima privrženosti u partnerskim vezama odraslih" (Brennan i sur., 1998). Primjena ovog mjernog instrumenta na opisanom uzorku studenata potvrdila je očekivanu faktorsku strukturu kroz dvije dimenzije: izbjegavanje i anksioznost.

Tablica 4. Rezultat na dimenzijama izbjegavanje i anksioznost prema spolu ispitanika

DIMENZIJA PRIVRŽENOSTI	SPOL	N	M	SD	t	df	p
Izbjegavanje	Muško	261	49,80	17,15	1,879	553	0,061
	Žensko	294	46,83	19,78			
Anksioznost	Muško	260	56,64	17,28	0,179	553	0,858
	Žensko	295	56,36	19,04			

Usporedba prosječnih vrijednosti na promatranim dimenzijama privrženosti prema spolu ispitanika pokazuje da muškarci u odnosu na žene postižu nešto više prosječne vrijednosti u dimenziji *izbjegavanje*, no nađena razlika nije statistički značajna. U dimenziji *anksioznost* dobivene prosječne vrijednosti su gotovo izjednačene.

U sljedećem koraku analize, kombinacijom rezultata na spomenutim dimenzijama privrženosti, dobivene su četiri kategorije koje određuju prevladavajući stil vezivanja ispitanika u partnerskim odnosima: sigurna privrženost, zaokupljena privrženost, odbijajuća privrženost i plašljiva privrženost.

Tablica 5. Rezultati "Upitnika o stilovima privrženosti u partnerskim vezama odraslih"

STIL PRIVRŽENOSTI U PARTNERSKIM VEZAMA		SPOL		UKUPNO
		Muško	Žensko	
Sigurna privrženost	N	179	208	387
	%	71,6	71,0	71,3
Odbijajuća privrženost	N	24	31	55
	%	9,6	10,6	10,1
Zaokupljena privrženost	N	42	47	89
	%	16,8	16,0	16,4
Plašljiva privrženost	N	5	7	12
	%	2,0	2,4	2,2
UKUPNO	N	250	293	543
	%	100,0	100,0	100,0

Sigurna privrženost: $\chi^2 = 0,243$; $df = 1$; $p > 0,05$

Odbijajuća privrženost: $\chi^2 = 0,253$; $df = 1$; $p > 0,05$

Zaokupljena privrženost: $\chi^2 = 0,001$; $df = 1$; $p > 0,05$

Plašljiva privrženost: $\chi^2 = 0,137$; $df = 1$; $p > 0,05$

Već letimičnim uvidom u rezultate prikazane u Tablici 5. jasno je vidljivo da je udio ispitanika sa sigurnom privrženošću u partnerskim vezama daleko najviše zastupljen (71,3 %). S obzirom na prethodno spomenute procjene nekih stranih istraživanja, gdje se govori da je u općoj populaciji zastupljenost osoba sa sigurnom privrženošću oko 55%, možemo zaključiti da promatrani uzorak studenata čini pozitivno selekcioniranu skupinu u odnosu na opću populaciju. Značajno niže vrijednosti dobivene su u kategorijama odbijajuće privrženosti (10,1%) i plašljive privrženosti (2,2%), dok se

zaokupljena privrženost (16,4%) pokazala kao druga kategorija po zastupljenosti odgovora ispitanika. Moguće je da sadržajno upravo ovaj tip zaokupljene privrženosti uz sigurnu privrženost opisuje socijalno poželjne odgovore u našem kulturološkom okruženju. Prikazane rezultate moguće je interpretirati tek kao deskriptivne pokazatelje o stilovima privrženosti dobivene na ovom uzorku, no nemoguće ih je uspoređivati s rezultatima na općoj populaciji u nas jer na našem području dosad nisu provedena takva istraživanja. Usporedba dobivenih vrijednosti na ovom uzorku s vrijednostima za opću populaciju, koje imaju svoje utemeljenje u stranim istraživanjima, može biti samo dijelom opravdana. Moguće je da je iskazana razlika u zastupljenosti osoba s pojedinim stilom privrženosti posljedica kulturoloških razlika, što bi svakako bilo vrijedno provjeriti u nekom narednom istraživanju. Ovdje je zanimljivo spomenuti i činjenicu da na uzorku ovog istraživanja nisu nađene statistički značajne razlike prema spolu ispitanika ni u jednoj od četiri kategorije privrženosti, iz čega se može zaključiti da se studentice i studenti ne razlikuju u usvojenim stilovima privrženosti u partnerskim vezama.

4.3. Povezanost između doživljaja roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja i dominantnog stila privrženosti u partnerskim vezama ispitanika

Kako bi se dobio odgovor na pitanje razlikuju li se muškarci i žene sa sigurnom i nesigurnom privrženošću u partnerskim odnosima prema doživljaju roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja u razdoblju njihova odrastanja, provedena je cjelovita diskriminacijska analiza. Usporedba dobivenih srednjih vrijednosti na pojedinim subskalama za ispitanike sa sigurnom i nesigurnom privrženošću prikazana je u narednoj tablici.

Tablica 6. Srednje vrijednosti i standardne devijacije na "Upitniku roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja" za ispitanike sa sigurnom i nesigurnom privrženošću.

RODITELJSKO PRIHVAĆANJE/ ODBACIVANJE	MUŠKARCI				ŽENE			
	Sigurna privrženost		Nesigurna privrženost		Sigurna privrženost		Nesigurna privrženost	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Toplina majke	25,6	3,8	23,5	4,4	26,6	4,0	25,1	4,8
Kritičnost/agresivnost majke	13,4	3,2	14,8	3,5	13,1	3,4	14,1	3,8
Zanemarivanje/odbacivanje od majke	18,6	3,3	20,2	4,1	18,3	3,2	20,0	4,8
Toplina oca	23,9	4,7	21,2	5,3	24,4	5,1	22,9	5,7
Kritičnost/agresivnost oca	13,6	3,6	15,0	4,3	13,1	3,6	14,2	4,5
Zanemarivanje/odbacivanje od oca	19,7	4,3	22,1	6,5	19,4	4,9	21,3	6,3

Navedeni rezultati pokazuju da, neovisno o spolu, osobe sa sigurnom privrženošću u odnosu na osobe sa nesigurnom privrženošću, imaju više srednje vrijednosti na skalama topline majke i topline oca, a niže rezultate na skalama kritičnost/agresivnost majke, zanemarivanje/odbacivanje majke te kritičnost/agresivnost oca i zanemarivanje/odbacivanje oca. Nadalje, kod muških ispitanika sa sigurnom i nesigurnom privrženošću najveća razlika u srednjim vrijednostima nađena je pri procjeni topline oca, dok je kod ženskih ispitanika najveća razlika u procjeni zanemarivanja i odbacivanja od oca, no općenito su nađene razlike u promatranim skupinama veće kod muškaraca nego kod žena.

Kako bi se testirale statističke značajnosti dobivenih razlika, u sljedećem koraku provedena je jednostavna analiza varijance posebno za muške, posebno za ženske ispitanike. Na uzorku muških ispitanika univarijantna analiza je pokazala da postoje statistički značajne razlike između muških ispitanika sa sigurnom i nesigurnom privrženošću u svim promatranim dimenzijama doživljaja roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja i to na razini od $p < 0,001$ za procjenu topline oca i majke, a za ostale dimenzije na razini $p < 0,01$.

Tablica 7. Rezultati analize varijance za razlikovanje muškaraca sa sigurnom i nesigurnom privrženošću prema doživljaju roditeljskog prihvaćanja/ odbacivanja

RODITELJSKO PRIHVAĆANJE/ ODBACIVANJE	MUŠKARCI		
	F	df 1 /df 2	p
Toplina majke	15,220***	1 / 249	0,0001
Kritičnost i agresivnost majke	9,724**	1 / 249	0,002
Zanemarivanje i odbacivanje od majke	11,709**	1 / 249	0,001
Toplina oca	16,515***	1 / 249	0,0001
Kritičnost i agresivnost oca	7,376**	1 / 249	0,007
Zanemarivanje i odbacivanje od oca	11,557**	1 / 249	0,001

F ** = $p < 0,01$

F *** = $p < 0,001$

Cjelovita diskriminacijska analiza rezultirala je značajnom diskriminacijskom funkcijom čiji karakteristični korijen iznosi 0,108, a kanonička korelacija 0,312 ($x^2 = 25,252$; $df = 6$; $p < 0,0001$). Na temelju matrice strukture diskriminacijske funkcije te iskazanih grupnih centroida utvrđeno je da skupine muškaraca sa sigurnom i nesigurnom privrženošću najbolje razlikuje iskustvo doživljaja topline oca i topline majke, zatim zanemarivanje i odbacivanje od majke i od oca te na kraju kritičnost i agresivnost majke i oca.

Tablica 8. Struktura diskriminacijske funkcije za muškarce sa sigurnom i nesigurnom privrženošću

RODITELJSKO PRIHVAĆANJE/ ODBACIVANJE	Funkcija
	1
Toplina oca	0,783
Toplina majke	0,752
Zanemarivanje i odbacivanje od majke	- 0,660
Zanemarivanje i odbacivanje od oca	- 0,655
Kritičnost i agresivnost majke	- 0,601
Kritičnost i agresivnost oca	- 0,523

Tablica 9. Grupni centriodi na diskriminacijskoj funkciji

STIL PRIVRŽENOSTI U PARTNERSKIM VEZAMA	Funkcija
	1
Sigurna privrženost	0,224
Ostali	- 0,479

Sumiranjem prikazanih rezultata može se zaključiti da su muškarci sa sigurnom privrženošću u odnosu na one s nesigurnom privrženošću, doživjeli češće iskazivanje topline, brige i ljubavi od očeva, a onda i majki. S druge strane, imali su značajno manje iskustava zanemarivanja i odbacivanja od majki i očeva te kritičnosti i agresivnosti majki i očeva. Aposteriorna klasifikacija pokazuje da na temelju promatranih varijabli roditeljskog prihvaćanja muške ispitanike možemo rasporediti u skupine sa sigurnim stilom privrženosti u partnerskim vezama u odnosu na ostale s točnošću od 65,3%. To ukazuje na napredak od 15,3% u odnosu na raspored po slučaju.

Na uzorku žena univarijantno testiranje razlika pokazalo je da i ovdje postoji statistički značajna razlika između žena sa sigurnom i nesigurnom privrženošću u svim dimenzijama procjene koje se tiču doživljaja roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja. Spomenuti rezultati su prikazani u Tablici 10.

Tablica 10. Rezultati analize varijance za razlikovanje žena sa sigurnom i nesigurnom privrženošću prema doživljaju roditeljskog prihvaćanja/ odbacivanja

RODITELJSKO PRIHVAĆANJE/ ODBACIVANJE	ŽENE		
	F	df 1 / df 2	p
Toplina majke	7,489**	1 / 274	0,007
Kritičnost i agresivnost majke	4,468*	1 / 274	0,035
Zanemarivanje i odbacivanje majke	11,798**	1 / 274	0,001
Toplina oca	4,966*	1 / 274	0,027
Kritičnost i agresivnost oca	4,647*	1 / 274	0,032
Zanemarivanje i odbacivanje od oca	7,217**	1 / 274	0,008

F * = $p < 0,05$

F ** = $p < 0,01$

Diskriminacijska funkcija je i u ovom slučaju, kao i na uzorku muškaraca, rezultirala statistički značajnom diskriminacijskom funkcijom čiji karakteristični korijen iznosi 0,054, a kanonička korelacija 0,227 ($x^2 = 14,321$; $df = 6$; $p < 0,05$). Prikazana struktura diskriminacijske funkcije u Tablici 11. ipak ukazuje na bitne razlike u doprinosu pojedinih varijabli razlikovanju ženskih ispitanica sa sigurnom i nesigurnom privrženošću u odnosu na prethodno interpretiranu raspodjelu na muškom uzorku. Tako je na uzorku žena struktura diskriminacijske funkcije pokazala da najveći doprinos razlikovanju žena sa sigurnom i nesigurnom privrženošću daje varijabla zanemarivanje i odbacivanje od majke, a na drugom mjestu dolazi toplina majke. Zatim slijedi zanemarivanje i odbacivanje od oca, dok se toplina oca nalazi tek na četvrtom mjestu.

Tablica 11. Struktura diskriminacijske funkcije za žene sa sigurnom i nesigurnom privrženošću

RODITELJSKO PRIHVAĆANJE/ ODBACIVANJE	Funkcija
	1
Zanemarivanje i odbacivanje od majke	- 0,891
Toplina majke	0,710
Zanemarivanje i odbacivanje od oca	- 0,697
Toplina oca	0,578
Kritičnost i agresivnost oca	- 0,559
Kritičnost i agresivnost majke	- 0,548

Za razliku od strukture diskriminacijske funkcije za muškarce, gdje toplina oca i majke najbolje razlikuju skupine muškaraca sa sigurnom i nesigurnom privrženošću, očito je da u oblikovanju stila privrženosti u partnerskim vezama žena veću ulogu imaju varijable zanemarivanja i odbacivanja od majki i očeva koje negativno koreliraju sa sigurnom privrženošću žena. Kritičnost i agresivnost oca i majki također utječu na razlikovanje skupina, ali u manjoj mjeri i obrnutim redoslijedom važnosti kod žena i muškaraca.

Tablica 12. Grupni centriodi na diskriminacijskoj funkciji

STIL PRIVRŽENOSTI U PARTNERSKIM VEZAMA	Funkcija
	1
Sigurna privrženost	0,151
Ostali	- 0,357

Iz navedenih rezultata u Tablicama 11. i 12. može se zaključiti da u oblikovanju sigurnog stila privrženosti kod žena nešto veći značaj ima doživljaj majčina prihvaćanja nego očevog, koji se očituje u značajno rjeđem iskustvu majčinog zanemarivanja i odbacivanja te značajno češćem iskustvu iskazivanje topline i ljubavi majke prema ispitanicama tijekom perioda odrastanja. Navedena struktura diskriminacijske funkcije i prikazani grupni centriodi ukazuju na važnu ulogu roditeljskog spola u promatranju smjera utjecaja iskustava roditeljskog prihvaćanja tijekom djetinjstva na oblikovanje sigurnog stila privrženosti, kao bitnog zaštitnog čimbenika za razvoj kvalitetnih partnerskih odnosa u mlađoj odrasloj dobi. Aposteriorna klasifikacija pokazuje da na

temelju promatranih varijabli roditeljskog prihvaćanja ispitanice možemo rasporediti u skupine sa sigurnim stilom privrženosti u partnerskim vezama u odnosu na ostale s točnošću od 64,9%, što ukazuje na napredak od 14,9% u odnosu na raspored po slučaju.

5. RASPRAVA

Dobiveni rezultati u ovom istraživanju potvrđuju kao točnu početnu hipotezu da će ispitanici, koji su odrasli u primarnoj obitelji uz dominantan doživljaj roditeljskog prihvaćanja, razviti u svojim partnerskim odnosima sigurni stil privrženosti i obrnuto – oni koji su odrasli uz dominantan doživljaj roditeljskog odbacivanja razvit će nesiguran stil privrženosti. To potkrepljuju nalazi diskriminacijske analize koja je pokazala da su muškarci sa sigurnom privrženosti u odnosu na muškarce s nesigurnom privrženosti tijekom djetinjstva doživjeli češće iskazivanje topline, brige i ljubavi od očeva, a onda i majki. Oni su istovremeno doživjeli i značajno manje zanemarivanja i odbacivanja te kritičnosti i agresivnosti majki i očeva. S druge strane, utvrđeno je da su žene sa sigurnom privrženosti tijekom svog odrastanja doživjele značajno rjeđe zanemarivanje i odbacivanje od majki, odnosno značajno češće iskazivanje topline i ljubavi majki. Rezultati dobiveni u ovom istraživanju podudarni su s rezultatima sličnih inozemnih istraživanja gdje je u proučavanju međugeneracijskog utjecaja potvrđena veza između usvojenog stila privrženosti odraslih i njihove retrospektivne procjene odnosa s roditeljima (Brennan, i sur., 1991; Carneley i sur., 1994; Feeney i Noller, 1990; sve prema Buljan Flander, 2001). Svi ovi nalazi pokazuju da su sigurno privržene osobe odrasle u obiteljskom okruženju gdje su im roditelji pružali primjerenu njegu i poticali njihovu samostalnost, dok su osobe s nesigurnom privrženosti odrasle uz manje pozitivna iskustva iz djetinjstva pri čemu su svoje roditelje doživljavale kao impulzivne, kontrolirajuće, zanemarujuće i pod stresom (Buljan Flander, 2001).

Nadalje, dobiveni rezultati u ovom istraživanju upućuju na važnu ulogu spola ispitanika u objašnjenju utjecaja roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja na formiranje stilova privrženosti u partnerskim odnosima kod muškaraca i žena u mlađoj odrasloj dobi. Naime, utvrđeno je da u oblikovanju sigurnog stila privrženosti kod žena nešto veći značaj ima doživljaj majčina nego očevog prihvaćanja. Temeljem navedenog može se zaključiti da za uspješnu realizaciju partnerske uloge i za razvoj kvalitetnih partnerskih odnosa u odrasloj dobi posebnu važnu ulogu ima doživljaj prihvaćanja od roditelja istog spola u razdoblju djetinjstva. Takvi nalazi sukladni su nalazima sličnih inozemnih istraživanja iz ovog područja. Primjerice, u istraživanju Obegi i suradnika (2004) o međugeneracijskom prijenosu stilova privrženosti također je utvrđena važna uloga spola kroz pozitivnu korelaciju između modela privrženosti odraslih kćeri i njihovih majki, ali ne i očeva. Utvrđeno je da su dobiveni visoki rezultati u dimenziji "izbjegavanje" kod majki snažan prediktor za razvijanje istog modela privrženosti kod kćeri. K tome je nađeno da su majke koje imaju visoke rezultate u dimenziji "izbjegavanje" češće razvedene, da žive odvojeno od bračnog partnera ili nevjenčano s njim (Obegi i sur., 2004).

Općenito govoreći, rezultati ovog istraživanja potvrđuju tezu nekih ranijih istraživanja (Janković, 1989; Buljan Flander, 2001; Knoester, 2003) o povezanosti loših iskustava iz odnosa s roditeljima u razdoblju djetinjstva s psihološkim zdravljem osobe i kvalitetom njenih partnerskih i obiteljskih odnosa u odrasloj dobi, pri čemu je ukazano i na postojanje međugeneracijskog prijenosa poteškoća na relaciji roditelj-dijete, partner-partner. Svi ovi nalazi potkrepljuju postavke Bowlbyjeve teorije privrženosti (1973) u

kojoj je naglašeno da je nasljeđe mentalnog zdravlja ili mentalnih bolesti kroz obiteljsku mikrokulturu jednako važno ili čak važnije od genetskog nasljeđa, da jednom osvojeni unutarnji radni model privrženosti u djetinjstvu pokazuje stabilnost kroz vrijeme te da se prenosi iz djetinjstva u mladu odraslu dob, odnosno da pri analizi uloge unutarnjih radnih modela treba voditi u međugeneracijskom prenošenju obrazaca privrženosti.

6. PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

S obzirom da se teorija privrženosti ne zaustavlja samo na proučavanju posljedica koje iskustvo ranih interakcija ostavlja na oblikovanje stila privrženosti u intimnim vezama osobe tijekom cijela života, već naglašava i potencijalnu mogućnost za promjenu i izmjenu posljedica tih ranih iskustava (Notarius i sur, 1997), čini se nužnim i ovdje naglasiti mogućnost implementacije dobivenih rezultata ovog istraživanja u praksi.

Polazeći od činjenice da nalazi brojnih istraživanja, koja se bave proučavanjem bračnih i izvanbračnih odnosa, naglašavaju da je jedan od najvažnijih čimbenika koji dugoročno utječe na kvalitetu partnerskih odnosa upravo stil privrženosti identificiran kod osoba u partnerskom odnosu (Shaver i Hazan, 1993; Feeney, 1999; Mikulincer i sur., 2002; Blažeka Kokorić, 2005), nameće se zaključak da je osvješćivanje obrasca privrženosti, mogućnost kontrole njihovih posljedica te djelovanje u smjeru željenih promjena u aktualnom partnerskom odnosu, vrlo važan tretmanski korak čijom realizacijom je moguće u bitnome utjecati na ishod kvalitete predbračnih i bračnih veza.

U osmišljavanju i provođenju preventivnih i terapijskih programa, usmjerenih na osnaživanje parova za razvoj kvalitetnih partnerskih odnosa, trebalo bi stoga posebnu pozornost usmeriti na sljedeće dimenzije rada: (1.) utvrđivanje osobnih stilova privrženosti partnera, (2.) rad na osvješćivanju osobnog iskustva iz djetinjstva te utjecaja osobne povijesti na oblikovanje prisutnih stilova privrženosti u odrasloj dobi, (3.) osvješćivanje utjecaja usvojenog stila privrženosti na kvalitetu trenutnog partnerskog odnosa, (4.) rad na postizanju željenih promjena u kvaliteti privrženosti u aktualnom partnerskom odnosu.

Kroz spomenute korake u tretmanskom radu s parovima otvorila bi se mogućnost da partneri revidiraju prepoznate vlastite unutarnje radne modele te da promijene svoje ponašanje u smjeru unaprjeđenja kvalitete intimnih relacija u aktualnim bliskim odnosima. U konačnici se očekuje da će stupanj zadovoljstva ostvarena određenim partnerskim odnosom biti proporcionalan usvojenim vještinama i sposobnostima partnera da svakodnevno u procesu međusobnog davanja i primanja izgrade odnos oslobođen neosvijestjenih obrazaca ponašanja prisutnih u osobnoj povijesti od rane dobi, te spremnosti partnera da u aktualnom partnerskom odnosu prepoznaju i međusobno na primjeren način odgovore na svoje autentične potrebe (Nortarius i sur., 1997).

Istovremeno će opisani rad na kvalitetnijem partnerstvu očekivano polučiti i pozitivne rezultate na polju unaprjeđenja vještina za kvalitetnije roditeljstvo parova koji imaju djecu, a uključeni su u tretman. Naime, postojanje međuovisnosti između kvalitete partnerstva i roditeljstva potvrđeno je u nalazima brojnih dosadašnjih istraživanja. Primjerice, u istraživanju Daviesa i Cummingsa (1998) utvrđeno je da se u obiteljima gdje su supružnici visoko zadovoljni brakom značajno češće javlja i sigurna privrženost na relaciji dijete-roditelj. Nasuprot tome, uočeno je da je niska kvaliteta braka roditelja povezana s nesigurnom privrženosti djece. Međuovisnost između bračne kvalitete i roditeljstva tumači se time što emocionalno iscrpljujući brak smanjuje emocionalnu dostupnost roditelja i kvalitetu roditeljstva, dok dobar brak zadovoljava emocionalne

potrebe roditelja i jača njihov pozitivan odnos s djetetom (Buljan Flander, 2001). Istovremeno intenzivni i česti bračni konflikti roditelja ostavljaju emocionalne posljedice na dječji razvoj kroz stvaranje emocionalne nesigurnosti, što ima važnu ulogu u kreiranju kasnijih djetetovih odnosa prema okolini, uključujući i stvaranje bliskih veza temeljenih na sigurnoj ili nesigurnoj privrženosti.

Nadalje, s obzirom da prikazani rezultati u ovom radu potkrepljuju spoznaju da je kvalitetna roditeljska skrb važan prediktor kvalitete partnerskog odnosa njihove djece u odrasloj dobi, očito je da je pri osmišljavanju kvalitetnih programa prevencije i tretmana u ovom području bitno voditi računa i o ovom važnom segmentu uloge roditeljske skrbi u oblikovanju životnih iskustava njihove djece. Važnost roditeljske figure nezamjenjiva je u oblikovanju ranih emocionalnih veza njihove djece i na njima zasnovanim stilovima privrženosti, no kod mnogih roditelja ona je često neosvijestena. Upravo stoga čini se nužnim raditi na edukaciji roditelja o ovoj temi, uključujući podizanje znanja roditelja o dugoročnim posljedicama koje jednom usvojeni unutarnji radni modeli djece imaju za cjelokupno kasnije funkcioniranje djece u bliskim vezama.

U preventivnom kontekstu važno je nadalje raditi na razvijanju roditeljske kompetencije za njegovanje kvalitetnih ranih veza s djetetom, što će pogodovati razvoju sigurne privrženosti djece te njihova bazičnog povjerenja u sebe i druge. Time će se dugoročno djelovati i u smjeru jačanja dječjih kapaciteta za stvaranje kvalitetnih bliskih odnosa u njihovoj odrasloj dobi. Unaprjeđenjem kvalitete emocionalne veze na relaciji roditelj – dijete otvara se, dakle, mogućnost i za unaprjeđenje kvalitete partnerskih i roditeljskih odnosa u sljedećoj generaciji. Potkrepljenje za takav stav i očekivanu učinkovitost predloženog modela intervencije moguće je pronaći u nalazima brojnih dosadašnjih istraživanja koja ukazuju na činjenicu da je kvalitetna roditeljska skrb ključni čimbenik za razvoj sigurnog stila privrženosti djece u njihovoj ranoj i odrasloj dobi, odnosno da je organizacija unutarnjih radnih modela roditelja dobar prediktor privrženosti djeteta i roditelja u sljedećoj generaciji (Van Ijzendoorn, 1995; Main i sur., 1985; prema Buljan Flander, 2001; Blažeka Kokorić, 2005). Upravo stoga nameće se zaključak da je kroz preventivni i terapijski rad s roditeljima i parovima nužno pokrenuti međusobni razgovor o vlastitim unutarnjim radnim modelima sebe, svoje djece i ostalih, te potaknuti spremnost korisnika da preispitaju i revidiraju postojeće radne modele i usvojene stilove privrženosti. Čini se logičnim krenuti upravo tim putem ako se žele prekinuti lanci međugeneracijskog prenošenja loših obrazaca partnerskog i roditeljskog funkcioniranja, te unaprijediti osobni i obiteljski kapaciteti za njegovanje kvalitetnih emocionalnih veza i intimnih odnosa u ranoj i odrasloj dobi.

LITERATURA:

Ainsworth, M. S., Blehar, M. C., Waters, E., Wall, S. (1978) Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Potomac, MD: Lawrence Erlbaum.

Bartholomew, K. (1990) Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.

Bartholomew, K., Horowitz, L. M. (1991) Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.

Blažeka Kokorić, S. (2005) Povezanost iskustava u primarnoj obitelji s obilježjima

- partnerskih odnosa. Doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
- Bowlby, J. (1973) Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982) Attachment and loss: Vol. 1. Attachment. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988) A secure base: Clinical applications of attachment theory. London: Routledge.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., Shaver, P.R. (1998) Self-report measures of adult romantic attachment: an integrative overview. U: Simpson, J. A., Rholes, W. S. (ur.) Attachment Theory and Close Relationships. New York: Guilford.
- Brennan, K. A., Shaver, P.R. (1995) Dimensions of adult attachment, affect regulation, and romantic functioning. Personality and Social Psychology Bulletin, 21, 267-283.
- Buljan Flander, G. (2001) Uloga privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljanju djece: proširenje Bowlbyjeve teorije. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Collins, N. L., Read, S. J. (1994) Cognitive representations of attachment: the structure and function of working models. U: Bartholomew, K., Perlman D. (ur.), Attachment processes in adulthood. London: Jessica Kingsley, 53-92.
- Davies, P. T., Cummings, E. M. (1998) Exploring children's emotional security as a mediator of the link between marital relations and children adjustment. Child Development, 69, 124-139.
- Delale, E. A. (2001) Povezanost percepcije roditeljskog stila odgoja, nekih karakteristika adolescenata i njihove emocionalne inteligencije. Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Feeney, J. A. (1999) Adult romantic attachment and couple relationships. U: Cassidy, J., Shaver, P. R. (ur.), Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications. New York: Guilford Press, 355-377.
- Hazan, C., Shaver, P. R. (1987) Romantic love conceptualised as an attachment process. Journal of Personality and Social Psychology, 52, 511-524.
- Hazan, C., Shaver, P. R. (1993) Adult romantic attachment: Theory and evidence. U: Perlman, D., Jones, W. (ur.), Advances in personal relationship, Vol. 4. London: Jessica Kingsley, 29-70.
- Janković, J. (1989) Interakcijsko-komunikativni pristup u socijalnom radu s porodicom alkoholičara. Doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka "Veljko Vlahović", Univerzitet u Sarajevu.

- Kessler, R. C., Davis, C. G., Kendler, K. S. (1997) Childhood adversity and adult psychiatric disorder in the US national co-morbidity survey. *Psychological Medicine*, 27, 1101–1119.
- Kirkpatrick, L. A., Davis, K. E. (1994) Attachment style, gender, and relationship stability: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 502-512.
- Knoester, C. (2003) Implications of childhood externalising problems for young adults. *Journal of Marriage and Family*, 65 (4), 1073-1080.
- Koski, L. R., Shaver, Ph. R. (1997) Attachment and relationship: satisfaction across the lifespan. U: Sternberg, R. J., Hojjat, M. (ur.), *Satisfaction in close relationships*. New York: The Guilford Press, 26-56.
- Mikulincer, M., Florian, V., Cowan, P. A., Cowan, C. P. (2002) Attachment security in couple relationships: a systemic model and its implications for family dynamics. *Family Proces*, 41, 405-434.
- Notarius, C. I., Lashley, S. L., Sullivan, D. J. (1997) Angry at your partner? Think again. U: Sternberg, R. J., Hojjat, M. (ur.), *Satisfaction in close relationships*. New York: The Guilford Press, 219-249.
- Obegi, J. H., Morrison, Th. L., Shaver, Ph. R. (2004) Exploring intergenerational transmission of attachment style in young female adults and their mothers. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(5), 625-638.
- Pećnik, N. (2001) Međugeneracijski prijenos tjelesnog zlostavljanja djece. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Rijavec, M., Miljković, D. (2002) *Srce moje i tvoje u ljubavi stoje: psihologija ljubavi*. Zagreb: IEP, Karlovac, D2.
- Rohner, R. P. (1984) *Handbook for the study of parental acceptance and rejection*. Storrs: Centre for the study of parental acceptance and rejection, University of Connecticut.
- Scharfe, E., Bartholomew, K. (1995) Accommodation and attachment representation in young couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12, 389-401.
- Shaver, P. R., Brennan, K. A. (1992) Attachment styles and the “Big Five” personality traits: Their connection with each other and with romantic relationship outcomes, 18, 536-545.
- Shaver, P. R., Hazan, C. (1993) Adult romantic attachment: Theory and evidence. U: Perlman, D. i Jones, W. (ur.), *Advances in personal relationships*, vol. 4. London: Jessica Kingsley, 29-70.
- Simpson, J. A., Rholes, W. S., Nelligan, J. S. (1992) Support seeking and support giving within couples in an anxiety-provoking situation: The role of attachment styles.

Journal of Personality and Social Psychology, 62, 434-446.

Sroufe, L. A. (1988) Bowlby's contribution to psychoanalytic theory and developmental psychopathology. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 27, 841-849.

Van Ijzendoorn, M. H. (1995) Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. Psychological Bulletin, 117, 387-403.

The Role of Parental Care in the Formation of Attachment Style in Childhood and Adult Age

Slavica Blažeka Kokorić, PhD.
Social Work Study Center
Faculty of Law in Zagreb

Original Scientific Article
UDK 37.013.41:159.942.52

SUMMARY

This paper presents research results of how the experiences of parental acceptance/rejection in childhood are linked with acquired attachment styles in relationships at adult age. Featured results are part of broader research about the role of primary family in the shaping of quality and characteristics of relationships in youth. The research was conducted on a specimen of 564 students in their senior years at various colleges of the Zagreb University. The results obtained through discrimination analysis confirmed the initial hypothesis that subjects who had grown up in a primary family with the prevailing feeling of parental acceptance, in their mature relationships developed a secure style of attachment, and vice versa. Namely, those who had grown up feeling rejected by their parents, developed an insecure attachment style. The research results showed that early experience acquired in the primary family, especially from relationships with parents, has an unavoidable role in shaping the quality and characteristics of relationships in adulthood. The results have important practical implications on preventive and therapeutic work with partners and parents in order to prevent intergenerational transfer of negative patterns of behavior on the relation parent-child and partner-partner.

Key words: *parental warmth/acceptance, rejecting/neglecting children, secure and insecure attachment*

Die Rolle der elterlichen Sorge bei der Bildung von Bindungsmustern in der Kindheit und im Erwachsenenalter

Dr. sc. Slavica Blažeka Kokorić
Studienzentrum Sozialarbeit
Rechtswissenschaftliche Fakultät in Zagreb

Wissenschaftlicher Originalartikel
UDK 37.013.41:159.942.52

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit präsentiert die Ergebnisse der Untersuchung des Zusammenhangs zwischen erlebter elterlicher Zuneigung/Ablehnung in der Kindheit und des angenommenen Bindungsmodells bei Partnerschaften im Erwachsenenalter. Die gezeigten Resultate sind Teil einer umfassenderen Erforschung der Rolle der Primärfamilie bei der Formung von Qualität und Merkmalen partnerschaftlicher Beziehungen im jungen Erwachsenenalter. Die Untersuchung wurde an einer Versuchsgruppe von 564 Studenten des abschließenden Studienjahres an verschiedenen Fakultäten der Universität Zagreb durchgeführt. Die durch Diskriminationsanalyse gewonnenen Ergebnisse bestätigen die Ausgangsthese der Untersuchung, dass die Versuchspersonen, die in einer Primärfamilie mit vorherrschendem Erlebnis der elterlichen Zuneigung aufgewachsen sind, in ihren partnerschaftlichen Beziehungen im Erwachsenenalter ein sicheres Bindungsmuster entwickeln werden, und umgekehrt - dass diejenigen, die mit einem vorherrschenden Erlebnis der elterlichen Ablehnung aufgewachsen sind, ein unsicheres Bindungsmuster entwickeln werden. Die Untersuchungsergebnisse lassen den Schluss zu, dass die aus der Primärfamilie, vor allem aus der Beziehung zu den Eltern gemachten frühen Erfahrungen, eine unumgängliche Rolle bei der Formung von Qualität und Merkmalen partnerschaftlicher Beziehungen der Person im jungen Erwachsenenalter spielen. Die Ergebnisse haben wichtige praktische Implikationen für die vorbeugende und therapeutische Arbeit mit Partnern und Eltern zur Vermeidung intergenerativer Übertragung negativer Verhaltensmuster auf der Ebene Eltern-Kind oder Partner-Partner.

Schlüsselbegriffe: *elterliche Wärme/Zuneigung, Ablehnung/Vernachlässigung der Kinder, sichere und unsichere Bindungsmuster*

Emocionalna inteligencija i roditeljstvo

mr. sc. Eva Anđela Delale
Asistent znanstveni novak
Studijski centar socijalnog rada,
Pravni fakultet u Zagrebu

Pregledni članak
UDK 37.013.77:]159.942:159.95
UDK 159.942-053.2

SAŽETAK

Prema Golemanu obiteljski je život prva škola emocionalnog učenja. Od samog početka razvoja pojma emocionalne inteligencije mnogo se pisalo o primjeni emocionalne inteligencije u području roditeljskog odgoja. U radu su prikazana dva generalna modela emocionalne inteligencije zastupljena u literaturi: model sposobnosti kojeg su predložili Mayer i Salovey (1997) i različiti miješani modeli emocionalne inteligencije. Pojašnjene su osnovne razlike u ovim modelima, predstavljeni rezultati istraživanja povezanosti stila roditeljskog odgoja i emocionalne inteligencije, te navedene neke praktične implikacije istraživanja u području emocionalne inteligencije i roditeljstva.

Istraživanje roditeljskih utjecaja na emocionalnu inteligenciju i njihovu međupovezanost predstavlja izazov: operacionalizacija varijabli i vrsta mjerenja znatno se odražava na dobivenu povezanost ovih varijabli, te je tim važnije biti oprezan u interpretaciji rezultata. Kada se stil roditeljskog odgoja definira uže, u terminima emocionalnog poučavanja i vještina emocionalne inteligencije dobije se veća povezanost sa mjerom emocionalne inteligencije. I teorijski i praktični aspekti razmatranja emocionalne inteligencije ukazuju na važnost roditeljskog usmjeravanja pažnje i podržavanja emocionalnog razvoja djece te na opravdanost razvijanja programa za poboljšavanje vještina emocionalne inteligencije djece, ali i roditelja.

Ključne riječi: emocionalna inteligencija, roditeljstvo, djeca, emocionalni razvoj

Uvod

Prema Golemanu (1995) obiteljski je život prva škola emocionalnog učenja. Od samog početka razvoja pojma emocionalne inteligencije mnogo se pisalo o primjeni emocionalne inteligencije u području roditeljskog odgoja (Goleman, 1995; Shapiro, 1997; Gottman i Declaire, 1997). Praktičari su prepoznali mogućnost primjene, a vrlo rano je povezanost nekih aspekata stila roditeljstva postala i predmetom ispitivanja povezanosti socijalnih i okolinskih čimbenika s emocionalnom inteligencijom. U stručnoj literaturi najveća se važnost u procesu socijalizacije pridaje obitelji. Obitelj je prvi i najvažniji čimbenik u socijalnoj okolini djeteta, to je prva socijalna skupina koja prihvaća dijete. Lacković-Grgin (1982) navodi da se u obitelji odvija primarna socijalizacija, a svi

ostali agensi socijalizacije mogu djelovati samo na podlogu stvorenu u obitelji. Utjecaj obitelji smanjuje se s godinama, jer se dijete odrastanjem uključuje u druge socijalne skupine, no roditeljstvo, roditeljsko ponašanje, roditeljski odgojni postupci i stilovi roditeljskog odgoja osnova su te primarne socijalizacije. Ponašanje roditelja jedan je od najprediktivnijih činitelja rizika, ali i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladih (Ajduković i Delale, 2000).

Modeli emocionalne inteligencije

Od devedesetih godina, kada se pojavio pojam emocionalne inteligencije, objavljeno je puno literature u znanstvenim i popularnim krugovima. Bestseller "Emocionalna inteligencija" Danijela Golemana (1995) izuzetno je pridonio popularizaciji pojma emocionalne inteligencije, upravo zbog sličnosti s pojmom kvocijenta inteligencije. Kada se ovaj termin koristi u akademskim krugovima, u istraživanjima i primjeni znanstvenih saznanja u praksi, važno je razlikovati popularni od znanstvenog pristupa. Danas postoje dva generalna modela emocionalne inteligencije u literaturi: model sposobnosti kojeg su predložili Mayer i Salovey (1997) i različiti miješani modeli emocionalne inteligencije, poput Shutte i sur. (1998), Bar-On (2000); Furnham i Petrides (2000). Modeli sposobnosti tiču se individualnih kapaciteta za razmišljanje o emocijama i procesiranje emocionalnih informacija kako bi se poboljšali kognitivni procesi i reguliralo ponašanje. Miješani modeli definiraju i mjere emocionalnu inteligenciju kao skup percipiranih sposobnosti, a za opisivanje strukture emocionalne inteligencije koriste, osim sposobnosti, i neke osobine ličnosti, motivaciju i socijalna ponašanja. Pri tom koriste mjere samoprocjene za razliku od testova učinka. Primjerice, Bar-Onov model emocionalne inteligencije (Bar-On i Parker, 2000) uključuje percepciju sposobnosti, toleranciju na stres i osnovne crte ličnosti poput optimizma.

Istraživanja pokazuju da procjena vlastite emocionalne inteligencije najčešće ne korelira s aktualnim sposobnostima emocionalne inteligencije i ne predviđa ponašanje (Brackett i sur., 2006; prema Brackett i Katulak, u tisku). Brackett i Katulak (u tisku) također navode kako ograničavanje emocionalne inteligencije na skup vještina i sposobnosti koje se odnose na emocije (primjerice percepcije, korištenja, razumijevanja i reguliranja emocija) omogućuje procjenjivanje stupnja u kojem vještine emocionalne inteligencije pridonose ponašanju i predstavljaju čvrstu osnovu za razvijanje programa koji će poboljšati te vještine.

Konceptualizacija modela emocionalne inteligencije Saloveya i Mayera

Prva definicija emocionalne inteligencije odnosila se na sposobnost praćenja svojih i tuđih osjećanja i emocija i upotrebu tih informacija u razmišljanju i ponašanju (Salovey i Mayer, 1990). Prema mišljenju samih autora, ova definicija naglašava samo opažanje i regulaciju emocija, a ispušteno je razmišljanje o osjećanjima. Autori kasnije predlažu revidiranu definiciju prema kojoj "emocionalna inteligencija uključuje sposobnosti brzog zapažanja procjene i izražavanja emocija; sposobnosti uviđanja i generiranja osjećanja koja olakšavaju mišljenje; sposobnosti razumijevanja emocija i znanje o emocijama; i sposobnost reguliranja emocija u svrhu promocije emocionalnog i intelektualnog razvoja" (Mayer i Salovey, 1997; Mayer i sur., 2000 c, 401). Pojava konstrukta emocionalne

inteligencije jedan je od pokušaja pronalaženja mentalnih procesa, koji su uključeni u obradu emocionalnih informacija.

Prema teoriji su četiri razine vještina i sposobnosti uključene u konstrukt: 1. percepcija, procjena i izražavanje emocija, 2. emocionalna facilitacija mišljenja, 3. razumijevanje i analiza emocija: upotreba emocionalnih znanja te 4. refleksivna regulacija emocija u promociji emocionalnog i intelektualnog razvoja. Četiri navedene sposobnosti poredane su prema složenosti psiholoških procesa: od jednostavnijih (zapažanje i izražavanje emocija) do složenih (svjesnost, refleksivnost i regulacija emocija). Osim toga, svaka opisana sposobnost pobliže je opisana s još četiri sposobnosti prema razvojnom načelu (Mayer i Salovey, 1997).

1. Percepcija, procjena i izražavanje emocija

Percepcija, procjena i izražavanje emocija odnosi se na sposobnost opažanja emocija kod sebe i drugih, te u drugim emocionalnim sadržajima (u umjetnosti, pričama, glazbi); na sposobnost identifikacije, izražavanja i razlikovanja emocija.

Najniža razina odnosi se na sposobnosti i vještine osobe da točno uoči emocionalni sklop. Malo dijete može prepoznati emocionalne reakcije roditelja i na njih odgovoriti. Razvojem dijete uči opažati i razlikovati svoje tjelesne osjećaje i socijalno okruženje. Kako dijete odrasta, sposobno je pridavati sve više različitih atributa živim i neživim objektima. Primjerice, povezuje vlastitu nelagodu kod ograničavanja kretanja s reakcijama druge djece, što kasnije omogućuje prepoznavanje izražavanja nelagode i anksioznosti kod drugih osoba i u drugim okolnostima. Odrasla osoba može pažljivo promatrati i opažati svoje osjećaje te prepoznati osjećaje drugih osoba. Emocionalno inteligentne osobe imaju razvijenu vještinu zapažanja, otkrivaju informacije koje emocije prenose te kod drugih mogu prepoznati pokušaje manipulacije emocijama, odnosno neiskreno izražavanje emocija.

2. Emocionalna facilitacija mišljenja

Emocionalna facilitacija mišljenja odnosi se na načine na koje emocije mogu imati pozitivan utjecaj i olakšavati intelektualne procese. Predstavlja sposobnost korištenja emocija pri usmjeravanju pozornosti, ili pri uključivanju u druge kognitivne procese poput rješavanja problema i donošenja odluka. Emocije se od početka života koriste za signaliziranje da su se kod određene osobe ili u njejoj okolini dogodile značajne promjene. S razvojem pojedinca emocije sve više oblikuju i usmjeravaju mišljenje na važne promjene. Primjerice, tek rođeno dijete plače kada želi mlijeko, a smije se kada mu je ugodno. U kasnijoj dobi primjer je dijete koje brine o domaćem uratku dok se igra ili gleda TV, ili učitelj zabrinut jer mora pripremiti predavanje za sljedeći dan. Budući da anticipira budućnost, radije će obaviti zadatak prije nego što mu briga o njemu pokvari zadovoljstvo. Doprinos osjećaja učinkovitijem mišljenju predstavlja i sposobnost generiranja osjećaja prema trenutnim okolnostima, sa svrhom boljeg razumijevanja konkretnog stanja u kojem se osoba našla. Uživljavanje u neki događaj ili osjećaje osobe omogućit će lakše snalaženje i odabiranje povoljnijeg ishoda u sličnim okolnostima kasnije u životu. Kod odrasle osobe sposobnost generiranja osjećaja pomaže pri planiranju. Osoba stvara "zamišljeno emocionalno kazalište", kako ga nazivaju Mayer i Salovey (1997), u kojem generira, manipulira i provjerava moguće ishode važnih odluka u životu. Osjećaji pridonose učinkovitijem mišljenju na višoj

razini, mogu pomoći osobi da stvari, osobe i događaje promatra iz različite perspektive. Osim toga, pokusima je dokazano da sreća kao inducirano raspoloženje značajno poboljšava uradak u zadacima gdje se traži induktivno rezoniranje i kreativnost, dok kada su inducirana tužna raspoloženja, osoba postiže bolji uradak u zadacima koji pretpostavljaju analitičko mišljenje.

3. Razumijevanje emocija

Odnosi se na sposobnost da se razumiju emocije i da se primjenjuje emocionalno znanje. Ubrzo nakon prepoznavanja, dijete imenuje emocije i može ih razmjerno dobro razlikovati; primjerice, ljutnju od bijesa, ili naklonost od ljubavi. Roditelji podučavaju djecu o emocionalnom razmišljanju povezujući emocije s određenim stanjima (žalost je povezana s gubitkom), a kasnije i sama djeca uče povezivati emocije sa stanjima u kojima se javljaju. Ljudi se obično slažu u mišljenju o tomu što izaziva pojedine emocije: ljutnja može biti izazvana percepcijom nepravde, tuga se pojavljuje kao posljedica gubitka, prijetnja izaziva strah. Emocionalna znanja se počinju stjecati u djetinjstvu i usavršavaju se cijeloga života. Razvija se i spoznaja da se ponekad mogu istodobno javiti i suprotne emocije, ambivalencija (primjerice ljubav i mržnja), te da se kombinacijom različitih emocija dobiva neka nova kvaliteta (primjerice, nada je spoj vjere i optimizma). Emocije se češće pojavljuju povezane u sklopove, nego izolirane, ovisno o okolnostima. Poznavanje tijeka razvoja osjećajnosti u međuljudskim odnosima bitan je element emocionalne inteligencije.

4. Regulacija emocija

Odnosi se na sposobnost otvorenosti za osjećaje i korištenje efektivnih strategija za razumijevanje sebe te osobni emocionalni i intelektualni rast. Najsloženija razina emocionalne inteligencije započinje otvorenošću za osjećaje, bilo da su ugodni ili neugodni. Da bi dijete ili odrasla osoba ostala otvorena za vlastite osjećaje, potrebno je tolerirati i na određeni način prihvatiti emocionalne reakcije; ako je osoba svjesna svojih osjećaja i ako im obrati pozornost, može o njima učiti. Odrastanjem je dijete podvrgnuto procesu socijalizacije emocija; uči pokazivati osjećaje samo, ali i pod utjecajem neposredne okoline, a kasnije i šireg okruženja. Selektivno izražavanje emocija ovisi o informacijama i prosudbi svrhovitosti izražavanja, odnosno o socijalnim normama. Dijete vremenom uočava da je moguće odvojiti ponašanje od emocija. Posljedica procesa socijalizacije emocija su primjerenije reakcije u različitim okolnostima zbog veće kompetentnosti (samopouzdanja). Kasnije će uvid u vlastite emocije biti upotrijebljen u procesima mišljenja, osobito u dijelu njegova motiviranja. Razvojno se povećava sposobnost refleksije, odnosno meta-iskustva o emocijama i raspoloženjima: meta-evaluacija i meta-regulacija. Evaluacija uključuje procese kao što su: pozornost koju osoba pridaje svojim raspoloženjima, koliko su joj ona jasna, tipična, prihvatljiva i koliki im je utjecaj na način mišljenja. Najsloženija sposobnost najviše razine je regulacija vlastitih emocija i emocija drugih osoba. Odnosi se na pokušaje popravljavanja loših, a održavanje ugodnih raspoloženja. Zakonitosti meta-iskustva nisu dovoljno poznate.

Drugi “miješani” modeli emocionalne inteligencije

Miješani modeli za opisivanje strukture emocionalne inteligencije ne koriste samo sposobnosti, nego i neke osobine ličnosti, motivaciju i socijalna ponašanja. Petrides i Furnham (2000) predlažu razlikovanje crta emocionalne inteligencije i procesiranje informacija o emocijama. Prvo je u vezi s bihevioralnim dispozicijama, mjeri se kroz samoiskaz i trebalo bi se ispitivati u relaciji sa temperamentom (Petrides, Furnham, Cotter i Forde, 2000; prema Petrides i Furnham, 2000). Nasuprot tomu, procesiranje emocionalnih informacija u doticaju je sa stvarnim sposobnostima.

Koncepti emocionalne inteligencije, koji su bliski ovom modelu ili se s njim djelomično preklapaju, odnose se na emocionalnu kompetentnost (Saarni, 2000), emocionalnu kreativnost (Averill i Nunley, 1992), na neverbalnu percepciju (Buck, 1984), na personalnu inteligenciju (Gardner, 1993) i socijalnu inteligenciju (Sternberg, 1998; sve prema Mayer i sur. 2000 c).

Bar-On definira emocionalnu inteligenciju kao “skupinu nekognitivnih sposobnosti i vještina koje utječu na sposobnost pojedinca da uspije u suočavanju sa zahtjevima i pritiscima sredine” (Bar-on, 1997; prema Mayer i sur. 2000 a, 321). Konstruirao je skalu samoprocjene podijeljenu u pet dijelova. Intrapersonalni dio uključuje mjere svjesnosti, asertivnosti i viđenja sebe u pozitivnom svjetlu. Interpersonalni dio uključuje vještine poput empatije i socijalne odgovornosti. Treći dio, upravljanje stresom, uključuje vještine kao što su rješavanje problema i testiranje realnosti. Četvrti dio, prilagodljivost, uključuje toleranciju na stres i kontrolu impulsa. Konačno, opće raspoloženje uključuje sreću i optimizam (prema Mayer i sur. 2000 a).

Cooper i Sawaf (1997; Mayer i sur. 2000 a) definiraju emocionalnu inteligenciju kao sposobnost da se osjeti, razumije i djelotvorno iskoristi moć emocija kao izvora energije, informacija i utjecaja. Cooper (1996/97; prema Mayer i sur. 2000 a) je razvio skalu samoprocjene “EQ-Map” s 5 atributa. Prvi atribut odnosi se na trenutačnu okolinu: uključuje pritisak i zadovoljstvo životom. Emocionalna pismenost uključuje mjere svjesnosti, izražavanja emocija i emocionalne svjesnosti o drugima. Emocionalne kompetencije uključuju hotimičnost, kreativnost, otpornost, interpersonalnu povezanost i konstruktivno nezadovoljstvo. Četvrti atribut, vrijednosti i stavovi, uključuju pogled u budućnost, sućut, intuiciju, povjerenje, osobnu snagu i integrirani *self*. Konačno, peti mjeri eksplicitne rezultate emocionalne inteligencije: opće zdravstveno stanje i kvalitetu života.

Boyatzis i sur. (1999; prema Mayer i sur. 2000 a, 323) definiraju emocionalnu inteligenciju kao “kapacitet za prepoznavanje vlastitih emocija i emocija drugih, za motiviranjem sebe i upravljanjem vlastitim emocijama i emocijama u odnosima koje imamo”, kombinirajući pri mjerenju skale samoprocjene i procjene od strane drugih. Inventar emocionalne kompetentnosti uključuje četiri aspekta emocionalne kompetencije. Samosvjesnost uključuje emocionalnu svjesnost, preciznu samoprocjenu i samopouzdanje. Upravljanje sobom uključuje samokontrolu, povjerenje, svjesnost, prilagodljivost, orijentaciju na postignuće i inicijativu. Socijalna svjesnost sastoji se od empatije, organizacijske svjesnosti i orijentacije na uslugu. Socijalne vještine uključuju mjere razvijanja drugih, timski rad, utjecaj, komunikaciju, katalizatore promjena, upravljanje konfliktima, građenje veza, te timski rad i suradnju.

Uz niz drugih pokušaja konceptualizacije emocionalne inteligencije, koje svrstavamo u miješane modele, postoji i Golemanova koncepcija (1995) koja govori o emocionalnoj inteligenciji u terminima karaktera. Njegov model sadrži pet područja: poznavanje vlastitih

emocija, prepoznavanje emocija kod drugih, upravljanje emocijama, samomotiviranje i snalaženje u međuljudskim odnosima.

Većina je istraživanja prilikom formiranja koncepta emocionalne inteligencije napravljena na uzorku odraslih i adolescenata. Nalazi vezani uz razvoj emocija pokazuju da odrasli imaju bolje rezultate u odnosu na adolescente na skali sposobnosti emocionalne inteligencije MEIS (Multi-factor Emotional Intelligence Scale), dok su dobne razlike u emocionalnoj inteligenciji djece dobivene primjenom skale prilagođene djeci EISC (Emotional Intelligence Scale for Children - Sullivan, 1999; prema Mayer i sur. 2000 a, 333). Nakon konceptualizacije ovog pojma logično je očekivati veći broj istraživanja o razvoju emocionalne inteligencije i razdobljima u životnom vijeku odlučujućim za razvoj emocionalne inteligencije.

Povezanost stila roditeljskog odgoja i emocionalne inteligencije

Prema autoru Martinez Pons-u (1998-1999) tri dominantna područja istraživanja emocionalne inteligencije odnose se na pokušaje definiranja i operacionalizacije konstrukta, utjecaj emocionalne inteligencije u ključnim područjima osobnog funkcioniranja te ispitivanje utjecaja socijalnih i okolinskih čimbenika. U okviru ove posljednje skupine nalazi se odgovor na pitanje o povezanosti roditeljskih postupaka i stila roditeljskog odgoja i emocionalne inteligencije.

Mayer, Caruso i Salovey (1999) ispitivali su korelaciju emocionalne inteligencije sa kriterijskim mjerama roditeljskog ponašanja. Generalni faktor emocionalne inteligencije mjeran inventarom MEIS (Multi-factor Emotional Intelligence Scale) kao faktor višeg reda povezan je za roditeljskom toplinom $r=0.23$, roditeljska toplina sa faktorom percepcije $r=0.20$, sa razumijevanjem $r=0.18$ i sa reguliranjem emocija $r=0.15$. Sve su povezanosti pozitivne i statistički značajne ($p<0.01$; Mayer i sur. 1999). Ciarrochi i suradnici (2000) tražili su od ispitanika da na skali od 7 stupnjeva procijene stupanj u kojem doživljavaju da su njihovi roditelji topli, slušaju ih, nisu zlostavljajući, potiču ih, strogi su, uživaju u razgovoru s djetetom te su hladni i distancirani. Pronašli su povezanost roditeljske topline i ukupne mjere emocionalne inteligencije $r=0.15$ koja nije statistički značajna, povezanost s faktorom percepcije $r=0.18$ ($p<0.025$) koja je statistički značajna, a povezanost s razumijevanjem i upravljanjem emocijama iznosila je svega $r=0.03$.

Delale (2001) je primjenom Upitnika o roditeljskom prihvaćanju/odbijanju također dobila povezanost doživljaja stila roditeljskog odgoja sa samoprocjenama četiri aspekta emocionalne inteligencije adolescenata. Korelacije mjera samoprocjene emocionalne inteligencije i percepcije roditeljskog prihvaćanja/odbijanja (dimenzija topline) variraju od nultih do maksimalno $r=0.20$ - za mladiće i od nultih do $r=0.32$ - za djevojke.

Kada mladići procjenjuju oca, dobivene su niske, ali statistički značajne povezanosti ukupnog rezultata na Upitniku roditeljskog prihvaćanja/odbijanja i samoprocjene prepoznavanja emocija kod drugih, $r=0.11$, regulacije emocija, $r=0.20$ i otvorenosti za emocije, $r=0.21$. Slično je i kada mladići procjenjuju majku: povezanost ukupnog rezultata na Upitniku za majku i prepoznavanja emocija kod drugih iznosi $r=0.12$, povezanost s *regulacijom emocija* iznosi $r=0.14$, a s *otvorenosti za emocije* iznosi $r=0.20$. Što je kod mladića veći doživljaj odbijenosti od oca i majke, manja je njihova samoprocjena prepoznavanja emocija kod drugih, samoprocjena otvorenosti za pokazivanje emocija i slabija regulacija emocija. Povezanost sa samoprocjenom prepoznavanja vlastitih emocija nije statistički značajna u oba slučaja. Kada djevojke procjenjuju oca, značajna

je samo povezanost ukupnog rezultata Upitnika roditeljskog prihvaćanja/odbijanja za oca i samoprocjene regulacije emocija, $r=0.35$. Kada procjenjuju majku, međutim, povezanosti su statistički značajne sa prepoznavanjem emocija kod sebe, $r=0.21$, regulacijom emocija $r=0.30$ i otvorenosti za emocije $r=0.21$. Veća percepcija odbijanja od oca kod djevojaka povezana je sa slabijom regulacijom emocija, a što je veći doživljaj odbijenosti od majke, manja je njihova samoprocjena prepoznavanja emocija kod sebe i samoprocjena otvorenosti za emocije te slabija regulacija emocija.

U istom su istraživanju primjenom Skale roditeljskog nadzora, koja mjeri različiti stupanj i kvalitetu roditeljskog nadzora na četiri subskale: uplitanje, striktna pravila, zabrane i praćenje (Delale, 2001), dobivene povezanosti koje variraju od nultih do maksimalno $r=0.27$ za mladiće, a za djevojke do $r=0.35$. Važno je napomenuti da nisu sve povezanosti u očekivanom smjeru. Rezultati na subskalama striktna pravila i praćenje pokazuju uvijek pozitivnu povezanost sa kriterijskim mjerama, što se može i očekivati. Percepcija uplitanja i zabrana iz Skale roditeljskog nadzora, a agresivnosti i nediferenciranog odbijanja na Upitniku roditeljskog prihvaćanja/odbijanja ponekada su pozitivno, a ponekada negativno povezane sa samoprocjenama emocionalne inteligencije. Primjerice, percepcija uplitanja oba roditelja je pozitivno povezana sa samoprocjenom prepoznavanja emocija kod drugih za djevojke, kao i percepcija agresivnosti u procjeni majke. Percipirano nediferencirano odbijanje oca za djevojke, pozitivno je povezano sa samoprocjenom prepoznavanja vlastitih emocija. Ovo bi moglo ukazivati na to da ispitanici, upravo stoga što doživljavaju veću količinu uplitanja, agresivnosti ili nediferenciranog odbijanja, razvijaju sposobnosti emocionalne inteligencije. Ali, kako je riječ o korelacijskom istraživanju, ovo je jedna od hipoteza koju bi trebalo istražiti.

Usporede li se rezultati dobiveni u ovom istraživanju s rezultatima drugih autora, povezanosti samo mjestimično dosežu vrijednost 0.20 za samoprocjene prepoznavanja vlastitih emocija, kod drugih su iznimno niže, a kod samoprocjena regulacije emocija variraju i u pravilu su više od dobivenih u istraživanju Mayera i sur. (1999). Međutim, znakovito je da su povezanosti niske i onda kada su značajne. Osim kada se radi o stvarnoj maloj povezanosti, što se ne može utvrditi metodom samoprocjene i percepcije roditeljskog stila, nekoliko je mogućih razloga za to.

Prvo, metoda korištena u istraživanju uključuje samoprocjene emocionalne inteligencije i percepciju roditeljskih oblika ponašanja. Međutim, u istraživanju Mayera i sur. (1999) kao mjere emocionalne inteligencije korištene su objektivne mjere, pa su ipak povezanosti značajne, ali niske. Istraživanjima bi zapravo trebalo odgovoriti na pitanje koji dio varijance emocionalne inteligencije objašnjavaju objektivne mjere varijabli stila roditeljskog odgoja te interakcije roditelja i djeteta.

Drugo, razlog niskim povezanostima moguće je tražiti i u dobi ispitanika u istraživanjima. Primjerice, adolescentsko razdoblje je vrijeme kada vršnjaci imaju značajno mjesto u njihovu životu, pa je moguće da bi varijable odnosa s vršnjacima mogle objasniti veći dio neobjašnjene varijance. Utjecaj emocionalnog razvoja vidljiv u vršnjačkim skupinama, kao i u obiteljima ispitivali su Cassidy, Parke, Butkovsky i Braungart (1992; prema Scharfe, 2000). Utvrdili su da razumijevanje emocija već kod petogodišnjaka i šestogodišnjaka nije povezano s izražavanjem emocija u obitelji, ali je povezano s prihvaćenošću od vršnjaka.

Scharfe (2000) navodi da razvojni psiholozi, koji istražuju emocionalni razvoj iz funkcionalne perspektive i teorije privrženosti, objašnjavaju razvoj emocionalne

ekspresije, razumijevanja i regulacije emocija u socijalnom kontekstu (Bowlby, 1998; Campos i sur. 1989; prema Scharfe, 2000). Ova istraživanja pokazuju da izražajnost u obitelji utječe na sposobnost prepoznavanja emocija. Djeca iz obitelji u kojima se i pozitivne i negativne emocije otvoreno izražavaju, lakše uče točno prepoznavati izražavanje osjećaja. Dunn, Brown i Maguire, (1995; prema Scharfe, 2000) zaključili su da su emocionalna iskustva s majkama i posvojiteljima povezana s dječjim poznavanjem emocija kod drugih.

Ovi nalazi ukazuju na individualne razlike u emocionalnom razvoju, kao i da su ove razlike povezane s razlikama u privrženosti i s prihvaćenošću od roditelja. Djeca koja su razvila dobru privrženost s roditeljima, imaju bolju emocionalnu izražajnost, bolje razumijevanje emocija i bolju regulaciju emocija od djece koja nisu razvila privrženost. Autorica sugerira da bi u budućim istraživanja trebalo odrediti narav povezanosti privrženosti i emocionalne inteligencije, te da je moguće da je razmjerno visoka razina emocionalne inteligencije jedna od značajki pojedinaca s dobrom privrženosti. S druge strane, postoji pretpostavka da je privrženost nužna (i ima dugoročne posljedice na emocionalni i socijalni razvoj djeteta), ali nije dovoljna da bismo bili emocionalno inteligentni.

Treći razlog nadovezuje se na prethodne razloge. Prihvatanje/odbijanje roditelja i toplina, kao i drugi aspekti stila roditeljskog odgoja imaju neporeciv utjecaj na emocionalni i socijalni razvoj djeteta: imaju dugoročne posljedice na daljnji razvoj, u adolescenciji i u odrasloj dobi. U većini literature, međutim, već je moguće pronaći informacije kako to nije dovoljno za primjereni razvoj emocija i emocionalne inteligencije. John Gottman i Joan Declaire (1997) pišu o konceptu emocionalnog poučavanja. U okviru projekata na američkom sveučilištu pratili su djecu od četvrte godine do adolescencije, kao i njihove roditelje. Motrili su kako reagiraju jedni na druge u emocionalno zahtjevnim okolnostima i bilježili obrasce roditeljskog ponašanja. Također su pratili 130 bračnih parova koji očekuju malu djecu. Zaključili su da postoje dvije kategorije roditelja: oni koji daju svom djetetu vodič u svijetu emocija i oni koji ga ne daju. Roditelje koji se uključuju u svijet dječjeg doživljavanja i osjećaja nazvali su emocionalni poučavatelji. Autori navode da oni "poput atletskih trenera" poučavaju djecu strategijama suočavanja sa životnim usponima i padovima. Prihvataju negativne emocije kao životnu činjenicu i koriste emocionalne trenutke kao mogućnost za učenje važnih životnih lekcija i izgrađivanje bliskijeg odnosa s njima.

Gottman i Declaire (1997) navode kako toplo i pozitivno roditeljstvo samo po sebi ne uči djecu emocionalnoj inteligenciji. Zapravo, većina roditelja iskazuje ljubav prema djeci i brižljivi su, ali bez kapaciteta za suočavanje s dječjim negativnim emocijama. Među onima koji su propustili učiti svoju djecu emocionalnoj inteligenciji identificirali su tri tipa roditelja:

1. Zanemarujući roditelji, koji zanemaruju, ignoriraju ili procjenjuju trivijalnim dječje negativne emocije. Djeca ovakvih roditelja uče da su njihovi osjećaji loši, neprikladni i nevaljali. Mogu naučiti da nešto nije u redu s njima zbog načina na koji se osjećaju, te mogu imati poteškoća u regulaciji emocija.
2. Neodobravajući, koji su kritični u odnosu na izražavanje negativnih emocija djeteta i mogu im prigovarati ili ih kažnjavati za izražavanje emocija. Posljedice na dijete su slične tom stilu, dijete je kritično i izražava emocije na neprikladne načine, vjeruje da je u redu izraziti negativne emocije samo na određeno vrijeme, da su negativne emocije neproduktivne, da su posljedice lošeg karaktera, da emocije čine ljude slabima, da moraju biti emocionalno jaki kako bi preživjeli.

3. “Laissez-Faire” roditelji koji prihvaćaju emocije djece i suosjećaju s njima, ali su propustili ponuditi im vodstvo i postaviti granice njihova ponašanja. Djeca ovih roditelja ne uče regulirati emocije, imaju poteškoća u koncentraciji i uspostavljanju prijateljstava.

Nasuprot navedenom, roditelj koji je emocionalni poučavatelj svjestan je emocija djeteta, prepoznaje ih kao mogućnost za bliskost i učenje, sluša suosjećajući, pomaže djetetu da ih imenuje i dopušta mu da ih izrazi (ostaje uz njega dok plače) i postavlja granice dok istražuje strategije za rješavanje problema. U tom procesu roditelj daje djetetu do znanja da poštuje njegove osjećaje i misli da su njegove želje u redu. Ne kažnjava djecu jer se osjećaju tužna kao što bi radio neodobravajući roditelj. Nasuprot “laissez-faire” roditeljima, uzima dodatno vrijeme za suočavanje s djetetovim osjećajima, ali i postavlja granice.

Djeca, čiji su roditelji konzistentni u emocionalnom poučavanju, vjeruju svojim osjećajima, reguliraju vlastite emocije i rješavaju probleme. Imaju visoko samopoštovanje i uspostavljaju dobre odnose s drugima. Također imaju bolje tjelesno zdravlje i postižu bolje akademske rezultate od onih kojima roditelji ne pružaju emocionalno učenje. Imaju više prijatelja, manje problema u ponašanju i u manjoj mjeri izražavaju nasilničko ponašanje. Ova djeca doživljavaju više pozitivne, a u manjoj mjeri negativne emocije – ukratko, mentalno su zdravija. Kada majka i otac primjenjuju poučavajući stil roditeljstva, dijete je otpornije. Djeca ovih roditelja su i tužna i ljuta i uplašena u različitim okolnostima, ali su sposobnija u samopomoći, lakše se odmaknu od stresnog stanja i nastavljaju s produktivnim aktivnostima. Drugim riječima, emocionalno su inteligentnija. Istraživanja o kojima pišu Gottman i Declaire (1997) pokazala su da poučavanje o emocijama može zaštititi dijete od dokazanih povređujućih posljedica sve većeg broja obiteljskih konflikata te da ono djeluje kao zaštita od emocionalne traume kod rastave roditelja.

Martinez Pons (1998-1999) je istraživao adolescente od 11 do 15 godina. Cilj je bio izmjeriti njihov doživljaj roditeljskog utjecaja na njihovu emocionalnu inteligenciju, kao i usmjerenost na zadatak, socijalno funkcioniranje i depresivnu simptomatologiju. Rezultate je interpretirao u okviru socijalno-kognitivne perspektive te je razvio model utjecaja obiteljskog okruženja na emocionalnu inteligenciju. Roditeljsko poticanje jedan je od aspekata obiteljskog okruženja, a autor ga opisuje s četiri oblika roditeljskog ponašanja koja utječu na emocionalnu inteligenciju djece: roditeljsko modeliranje, ohrabrivanje, facilitiranje i nagrađivanje određenih procesa emocionalne inteligencije. Povezanost roditeljskog poticanja sa skalom samoprocjene Meta-raspoloženja iznosila je $r=0.4$. Kada se, znači, stil odgoja definira u terminima emocionalnog poučavanja i vještina emocionalne inteligencije, dobije se veća povezanost sa mjerom emocionalne inteligencije. No kako je riječ o skali koja je malo drugačija mjera od prethodno opisivanih u okviru rasprave, nije isključeno da je na ovakvu povezanost djelovala upravo metoda mjerenja.

Praktične implikacije istraživanja u području emocionalne inteligencije i roditeljstva

Zahvatiti istraživanjima roditeljski utjecaj na emocionalnu inteligenciju je izazov. Operacionalizacija varijabli i vrsta mjerenja znatno se odražava na povezanost ovih varijabli. Kada se stil odgoja definira u terminima poučavanja emocijama i vještina emocionalne inteligencije, dobije se veća povezanost sa mjerom emocionalne inteligencije.

Gotovo sve vještine emocionalne inteligencije su povezane, a poučavajući svoje dijete jednoj od vještina, utjecat ćete na promjene u drugim vještinama emocionalne inteligencije (Shapiro, 1997). To ističu i drugi autori programa za poboljšanje vještina emocionalne inteligencije poput Brackett i Katulak (u tisku).

Iz toga proizlazi da je važno roditelje usmjeriti na posvećivanje pozornosti emocijama djeteta, te da će, na koji god aspekt se usmjerili, to ulaganje imati pozitivan učinak na njegovu emocionalnu inteligenciju i učenje novih emocionalnih i društvenih vještina. Shapiro (1997) navodi da roditeljima, kako bi postigli promjene kod djece, nije dovoljno slijediti vlastite instinkte u odgoju, potkrepljujući to primjerom da mnogi smatraju kako je njihova dužnost zaštititi dijete od bilo kakva uznemiravanja. Nadalje kaže kako zaštićujući djecu onda kada to nije potrebno, ponekad činimo više zla nego dobra, ilustrirajući navedeno istraživanjem Kagana. Kod majki koje su suosjećale sa svojom djecom, postavljale čvrste granice i zahtijevale poslušnost, koje se nisu postavljale zaštitnički, te su pred svoju djecu postavljale izazove, pretjerano emocionalno aktivna djeca nadvladala su svoju plahost. Osvrćući se na naglaske Shapira, važno je dodati da je upravo djelovanje u skladu s potrebama djeteta te suptilna granica i balans između prezaštićujućeg i dovoljno zaštićujućeg, predmet procjene, a često i dileme mnogih roditelja.

Druga istraživanja pokazuju da u slučajevima kad roditelji prepoznaju ljutnju i tugu kod svoje djece dok su još bebe i pomognu im u suočavanju s tim emocijama, djeca s vremenom razviju bolju psihološku regulaciju emocija i pokazuju pozitivno ponašanje (Greenberg, 2003; prema Goleman 2003). S druge strane, kad roditelji ignoriraju ili kažnjavaju djecu jer pokazuju te emocije ili su ljuti na njih, djeca ih, znajući da postoje određene emocije koje se ne mogu dijeliti, s vremenom prestaju pokazivati. Budući da su emocije još uvijek neprorađene, dijete postaje fiziološki i psihološki preplavljeno, što predstavlja zapreku razvijanju osnovnog povjerenja između djeteta i odrasle osobe. Primjerice, već i do prve godine života neka će djeca izbjegavati kontakt s majkom radije nego ići k njoj kada su uzrujana i rastužena. U kasnijoj dobi ova djeca razvijaju pristup izbjegavanja konflikta i gube izgleda za zdravi način upravljanja emocijama. Nadalje, depresija majke, lišenost brige i bliskoga emocionalnog odnosa između djeteta i njegovatelja, primjerice u sirotištima, jedan su od najvažnijih činitelja rizika za djecu, njihovu otpornost i emocionalni razvoj.

Greenberg (1993; prema Goleman 2003, 262) upozorava da ne bismo trebali gledati na socijalne i emocionalne vještine neovisno od mišljenja, te da je velika međupovezanost socijalnog i kognitivnog razvoja. On je razvio program edukacije o emocijama koji se posljednjih devetnaest godina provodio u javnim školama diljem svijeta. Program "Promoviranje alternativnih strategija mišljenja" pomogao je gluhoj djeci naučiti kako koristiti jezik da bi bolje razumjela i upravljala vlastitim emocijama te kako bi postala svjesna i prepoznala vlastite osjećaje i osjećaje drugih i regulirala ih, što predstavlja upravo unaprijeđivanje vještina emocionalne inteligencije. Program je oblik primarne prevencije, strategije za smanjenje rizika s kojima se mladi suočavaju u životu. Prepoznali su da je efektivan curriculum sastavljen od najmanje 5 dijelova. Usredotočili su se na pomaganje djetetu da smiri i smanji vrijeme potrebno za oporavak od emocionalne pobuđenosti (npr. ljutnje, ljubomore ili uzbuđenja). Druga se komponenta odnosi na povećavanje svjesnosti o emocionalnim stanjima drugih. Treća se komponenta odnosi na razgovor o osjećajima kao načinu za rješavanje interpersonalnih poteškoća. Četvrta se odnosi na planiranje i razmišljanje unaprijed kako bi se izbjegle slične situacije, a posljednja se odnosi na razmatranje kako naše ponašanje utječe na druge.

U okviru programa poučavaju djecu da su osjećaji važni signali i prenose izuzetno važne informacije, te pomažu razumjeti da su njihovi osjećaji različiti od njihova ponašanja (istodobno svjesni da i mnogi odrasli imaju s tim poteškoća). Djeca primaju poruku da je bilo koja emocija u redu, ali se može desiti da ponašanje, kojem ona vodi, nije u redu. Pomažu im izbjeći strah od vlastitih emocija, prihvatiti ih kao nešto prirodno, smanjiti intenzitet emocije i proširiti izbore ponašanja, te sagledavati problem iz perspektive druge osobe. Kao iskustva iz programa navode kako je često teško smiriti se i ukazuju na važnost podrške odraslih. Kad učitelj naiđe na dijete koje izgleda uzrujano ili ljuto, dijete se često ne može smiriti samo. U okviru programa učiteljima se predlaže uzeti dijete za ruku i, primjerice, reći: "Vidim da si jako uzrujan. Hajde da se smirimo zajedno. Ja ću to učiniti zajedno s tobom. Hajdemo udahnuti zajedno. Osjećaš li se sada mirnije?" Autori ovog programa navode da je postupak za učitelja "kao kad majka strukturira interakciju za svoje dijete". Učitelj treba postupak ponoviti puno puta dok dijete internalizira tu vještinu. Tijekom rješavanja problema žele stvoriti ozračje u razredu kao da se nalaze u obitelji. Razred bi trebao biti sigurno mjesto i rješenja koja donesu trebala bi biti takva da ne povrijede drugog. Rezultati evaluacije pokazali su da su djeca, koja su prošla kroz ovaj odgojni program, bolje govorila o svojim osjećajima i bolje razumjela osjećaje druge djece.

Marc A. Brackett i Nicole A. Katulak (u tisku) opisali su dva programa, namijenjena učiteljima i učenicima osnovne škole: "Emocionalno inteligentni učitelj" i "Emocionalna pismenost u osnovnoj školi". Oba su temeljena na teoriji modela "Emocionalne inteligencije" Mayera i Saloveya (1997). Prvi je kreiran s ciljem da pruži učiteljima mogućnosti za sigurnu, zadovoljavajuću, njegujuću i produktivnu školsku okolinu. Drugom je prvotni cilj da učenici postanu emocionalno pismeni te da kroz zadatke, koji pružaju poduku iz četiri osnovne vještine emocionalne inteligencije, razviju percepciju, upotrebu emocija, razumijevanje i upravljanje emocijama.

Zanimljivo je da se unutar školskih sustava dosljedno nastoje unijeti elementi poučavanja emocijama imitirajući emocionalnu zbrinutost i sigurnost iz ozračja obitelji, te emocionalnu otvorenost i dostupnost majke ili druge važne osobe. Čini se da nemamo potrebu provjeriti jesu li ove pretpostavke postojeće u obiteljima, imaju li djeca zaista osobe s kojima će podijeliti vlastite osjećaje i imati priliku emocionalno rasti i razvijati vlastitu emocionalnu inteligenciju. Odnosno, roditeljima se rijetko pružaju programi i prilike za unaprjeđivanje vještina i sposobnosti emocionalne inteligencije, za povećavanje vlastitih kapaciteta za suočavanje s dječjim negativnim emocijama kako bi time bili emocionalno dostupniji za dijete.

Shapiro (1997) navodi da savršen roditelj ne postoji, no sviđa mu se sintagma koju nude psiholozi: "dovoljno dobar roditelj". To je "onaj roditelj koji svom djetetu daje ono što je potrebno kako bi razvilo društvene i emocionalne vještine, kako u djetinjstvu, tako i kasnije, kad se njegov razvoj nastavi izvan obitelji" (Shapiro, 1997, 27). Nadamo se da će istraživački i praktičan rad na području emocionalne inteligencije i roditeljstva potaknuti želju za učenjem kod odgovarajućeg broja "dovoljno dobrih roditelja" kako bi i djeca i roditelji imali što prihvatljivija emocionalna iskustva, emocionalnu inteligenciju i što povoljnije socijalizacijske ishode.

Zaključak

Istraživanje roditeljskih utjecaja na emocionalnu inteligenciju djece i adolescenata te njihovu međupovezanost predstavlja izazov: operacionalizacija varijabli i vrsta

mjerenja znatno se odražava na dobivenu povezanost ovih varijabli, te je tim važnije biti oprezan u interpretaciji rezultata. Kada se stil roditeljskog odgoja definira uže, u terminima emocionalnog poučavanja i vještina emocionalne inteligencije dobije se veća povezanost sa mjerom emocionalne inteligencije (Martinez Pons, 1998-1999), što odražava važnost načina procjenjivanja i odabira varijabli, te odabira modela u okviru kojih će se provoditi znanstveno-istraživački rad ili razvijati primijenjeni programi. Primjerice, raznolikost "miješanih" modela emocionalne inteligencije može pridonijeti kvaliteti i sveobuhvatnosti programa unaprjeđivanja vještina emocionalne inteligencije i kvalitetnijeg roditeljstva, no usmjerenost na modele sposobnosti emocionalne inteligencije pridonosi objektivnosti, lakšoj operacionalizaciji varijabli i interpretaciji rezultata. Međutim svi nalazi ukazuju na važnost roditeljskog usmjeravanja pažnje i podržavanja emocionalnog razvoja djece te na opravdanost razvijanja programa za poboljšavanje vještina emocionalne inteligencije djece, ali i roditelja.

LITERATURA:

Ajduković, M., Delale, E. A. (2000) Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Janković J. i Bašić J. (ur.) Zbornik radova "Rizični i zaštitni čimbenici razvoja poremećaja u ponašanju djece i mladeži". Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 171-189.

Bar-On, R. i Parker, J. D. A. (ur.) (2000) The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass Inc, Publishers, 263-276.

Brackett, M. A., Katulak, Nicole, A. (u tisku). The emotionally intelligent classroom: Skill-based training for teachers and students. U: J. Ciarrochi i J. D. Mayer (ur.), Improving emotional intelligence: A practitioners guide. New York: Psychology Press/Taylor & Francis.

Ciarrochi, J. V., Chan, A. Y. C., Caputi, P. (2000) A critical evaluation of the emotional intelligence construct. *Personality and Individual Differences* 28, 539-561.

Delale, E. A. (2000) Emocionalna inteligencija kao činitelj zaštite i rizika kod djece i mladih. U: Janković J. i Bašić J. (ur.) Zbornik radova "Rizični i zaštitni čimbenici razvoja poremećaja u ponašanju djece i mladeži". Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 63-77.

Delale, E. A. (2001) Povezanost percepcije roditeljskog stila odgoja, nekih karakteristika adolescenata i njihove emocionalne inteligencije. Magistarski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.

Goleman, D. (1995) Emocionalna inteligencija. Zagreb: Mozaik knjiga.

Goleman, D. (2003) Destructive emotions. How Can We Overcome Them? New York: Bantam Books.

- Gottman, J. i Declaire J. (1997) The heart of parenting. How to Raise Emotionally Intelligent Child. London: Bloomsbury.
- Lacković-Grgin, K. (1982) Problemi istraživanja utjecaja otvorenih oblika roditeljskog ponašanja na socijalizaciju djece. *Primijenjena psihologija*, 3 (1-4), 42-49.
- Martinez-Pons, M. (1998-1999) Parental inducement of emotional intelligence. *Imagination,-Cognition-and-Personality*, 18 (1), 3-23.
- Mayer, J. D., Salovey, P. (1993) The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17 (4), 433-442.
- Mayer, J. D., Salovey, P. (1997) What is emotional intelligence? U: P. Salovey i D. Sluyter (ur.) *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators*. New York: Basic Books, 3-31.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. (1999) Emotional Intelligence Meets Traditional Standards for an Intelligence, *J. Intelligence*, 27, 267-298.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. (2000 a) Selecting a Measure of Emotional Intelligence: The Case for Ability Scales, by "Second Submission" Version: January 11. U: R. Bar-On, J. D. A. Parker (ur.) *The Handbook of Emotional Intelligence*, 320-341.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. (2000 b) Emotional Intelligence as Zeitgeist, as Personality, and as a Mental Ability. U: Bar-On, R., Parker, J. D. A. (ur.) *The Handbook of Emotional Intelligence*, 92-117.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. (2000 c) Models of emotional intelligence. U: Sternberg, R. J. (ur.), *Handbook of human intelligence (2nd ed.)*. New York: Cambridge, 396-420.
- Petrides, K. V., Furnham A. (2000) Sex Roles: Gender Differences in Measured and Self-Estimated Trait Emotional Intelligence. *A Journal of Research*.
- Saarni, C. (2000) Emotional competence: A developmental perspective. U: Bar-On, R., Parker, J. D. A. (ur.) *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass Inc, Publishers, 68-91.
- Salovey, P., Slyter, D. J. (ur.) (1997) *Emotional Development and Emotional Intelligence: Education Implications*. New York: Basic Books.
- Salovey, P., Mayer, J. D. (1990) Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9, 185-211.
- Scharfe, E. (2000) Development of emotional expression, understanding, and regulation in infants and young children. U: Bar-On, R., Parker, J. D. A. (ur.) *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home,*

school, and in the workplace. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass Inc, Publishers, 244-262.

Schutte, N. S.; Malouff, J. M.; Hall, L. E.; Haggerty, D. J.; Cooper, J. T.; Golden, C. J., Dornheim, L. (1998) Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25 (2), 167-177.

Shapiro L. E. (1997) Kako razviti emocionalnu inteligenciju djeteta. Zagreb: Mozaik knjiga.

Takšić, V. (1998) Validacija konstrukta emocionalne inteligencije. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.

Emotional Intelligence and Parenting

Eva Andela Delale, M. Sc.
Assistant Junior Researcher
Social Work Study Center
Faculty of Law in Zagreb

Review Article
UDK 37.013.77:]159.942:159.95
UDK 159.942-053.2

SUMMARY

According to Goleman, family is the first school of emotional learning. Since the very beginning of emotional intelligence development as a notion, much has been written about its application in parenting. This paper presents two general models of emotional intelligence featured in literature: capability model as suggested by Mayer and Salovey (1997) and different mixed models of emotional intelligence. In explaining the basic differences between the models, the paper presents research results on the connection between parenting style and emotional intelligence, introducing some practical implications found in emotional intelligence and parenting.

The research of parental influences on emotional intelligence and their interrelations presents a challenge: set variables and methods of their measurement have a significant influence on the resulting connection among variables. Therefore, it is extremely important to interpret the results carefully. When parenting style is defined more narrowly, in terms of emotional teaching and skills of emotional intelligence, the result is a tighter connection with the measure of emotional intelligence. Both the theoretical and practical aspects of considering emotional intelligence indicate the importance for parents to direct their attention to and support the emotional development of their children, as well as to develop programs for improving emotional intelligence skills of children and parents alike.

Key words: *emotional intelligence, parenting, children, emotional development*

Emotionale Intelligenz und elterliche Funktion

Mr. sc. Eva Anđela Delale
Wissenschaftliche Assistentin
Studienzentrum Sozialarbeit,
Rechtswissenschaftliche Fakultät in Zagreb

Übersichtsartikel
UDK 37.013.77:]159.942:159.95
UDK 159.942-053.2

ZUSAMMENFASSUNG

Laut Goleman ist das Familienleben die erste Schule emotionalen Lernens. Sobald sich der Begriff der emotionalen Intelligenz zu entwickeln begann, wurde viel über die Anwendung emotionaler Intelligenz im Bereich der elterlichen Erziehung geschrieben. Die Arbeit zeigt die zwei in der Literatur vertretenen Grundmodelle emotionaler Intelligenz auf: das von Mayer und Salovey (1997) vertretene Fähigkeitenmodell sowie verschiedene Mischmodelle der emotionalen Intelligenz. Die grundlegenden Unterschiede in diesen Modellen werden erläutert und Resultate der Untersuchung des Zusammenhangs zwischen elterlicher Erziehungsmuster und emotionaler Intelligenz aufgezeigt sowie einige praktische Implikationen im Bereich emotionaler Intelligenz und elterlicher Funktion genannt.

Die Untersuchung elterlicher Einflüsse auf die emotionale Intelligenz und ihre wechselseitigen Zusammenhänge stellt eine Herausforderung dar: Die Operationalisierung der Variablen und die Messverfahren wirken sich erheblich auf die ermittelte Verbindung dieser Variablen aus; um so wichtiger ist es, bei der Interpretation der Ergebnisse mit äußerster Vorsicht vorzugehen. Wird das elterliche Erziehungsmodell enger definiert, erhält man in den Begriffen des emotionalen Unterweisens und der Fähigkeiten der emotionalen Intelligenz eine stärkere Verbindung zur der Maßnahme der emotionalen Intelligenz. Sowohl die theoretischen als auch die praktischen Betrachtungsaspekte der emotionalen Intelligenz weisen darauf hin, wie wichtig die elterliche Steuerung der Aufmerksamkeit und Förderung der emotionalen Entwicklung des Kindes ist, und ebenso auf die Tatsache, dass die Entwicklung eines Programms zur Verbesserung der Fähigkeiten der emotionalen Intelligenz der Kinder, aber auch der Eltern, berechtigt ist.

Schlüsselbegriffe: emotionale Intelligenz, elterliche Funktion, Kinder, emotionale Entwicklung

Prevenција neprihvatljivih oblika ponašanja u predškolskoj dobi

Ivanka Jukić Lušić, prof.
Dječji vrtić "Leptir", Sesvete

Stručni članak
UDK 159.922.73-053.4:159.97

SAŽETAK

Uslijed brojnih društvenih promjena i promjena u obitelji došlo je i do mijenjanja pogleda na djetinjstvo i neprihvatljive oblike ponašanja. Definiranje neprihvatljivih ponašanja djece predškolske dobi nije jednoznačno već ovisi o vremenu pojavnosti, o dobi i o okruženju. Današnja tumačenja govore o postojanju zajedničkih značajki svakog razvoja – ista načela mogu se primjenjivati i za njegove normalne tijekove i za one koji odstupaju od normalnog (Wenar, 2003).

U radu se govori o važnosti razumijevanja poimanja psihičkog zdravlja i načinima procjenjivanja zdravih razvojnih tijekova, poznavanja normalnih problema, problematičnih ponašanja i psihopatoloških fenomena, te poznavanja rizičnih i zaštitnih čimbenika kao nužnih pretpostavki za promišljanje preventivnih djelovanja. Kako su roditelji i obiteljska sredina najznačajniji čimbenik odgajanja djeteta i imaju najvažniju ulogu u djetetovu odrastanju u kompetentne odrasle osobe, naveden je prikaz mogućih načina prevencije neprihvatljivih ponašanja u obitelji osnaživanjem djece u pozitivnim vrijednostima i razvijanjem i podržavanjem onih sposobnosti i ponašanja koja su značajni prediktori prihvatljivih oblika ponašanja. Iako predškolske ustanove (dječji vrtići) nisu i ne mogu biti zamjena za roditelje i brižan odgoj u obiteljskoj sredini, navode se brojne mogućnosti preventivnih djelovanja u dječjim vrtićima koji provode cjeloviti razvojni program. Ukazano je i na neke moguće zamke (potencijalne rizike) i načine njihova prevladavanja.

Ključne riječi: neprihvatljivo ponašanje, psihičko zdravlje djeteta, razvoj djeteta, prevencija, osnaživanje i podrška

Uvod

Široko gledano, neprihvatljivim ponašanjem mogli bismo označiti ono ponašanje koje odstupa od normi uobičajenih ponašanja za određenu dob, spol, situaciju i okruženje. Može biti usmjereno na djetetov unutarnji svijet i stvarati probleme njemu samome ili može stvarati probleme okolini. No većinom su to ponašanja koja su mješavina oba elementa i koja ne donose ni ugodu niti zadovoljstvo ni okolini niti samom djetetu (Wenar, 2003; Koller-Trbović, 2005; Lebedina-Manzoni, 2005). Ona iziskuju posebnu pozornost i roditelja i stručnjaka. Neprimjereno, neprihvatljivo ponašanje

nije jednoznačan fenomen koji, kada se jednom definira, ostaje nepromjenljiv za sva vremena, dobi i okruženja. Upravo suprotno, neprihvatljiva ponašanja jesu promjenljivi fenomeni, pojavnost i opisivanje kojih je podložno utjecajima širih društvenih promjena koje se odražavaju na promjene kod pojedinca i zajednice. Velike promjene, koje su se dogodile i koje se događaju s obiteljima kao socijalnim institucijama (npr. povećan broj zaposlenih majki i sve veći broj razvoda i obitelji s jednim roditeljem), imaju utjecaj i na to kako roditelji i stručnjaci shvaćanju samo djetinjstvo. A kako se mijenja shvaćanje djetinjstva, tako se mijenja i shvaćanje psihopatologije dječje dobi, što dovodi i do promjena u društvenim odgovorima na ta ponašanja.

Današnja tumačenja govore da postoji zajednička značajka svakog razvoja – ista načela mogu se primijeniti i za njegove normalne i za “nenormalne” tijekove (Wenar, 2003). Odnosno, isti čimbenici koji potiču razvoj imaju i mogućnost kočenja njegova tijeka. Između stanja zdravlja i bolesti postoji samo “više ili manje”. Između poteškoća, smetnji i ugroženih stanja nema “ili-ili”, nema načelne razlike, nema jednoznačne granice, već postoje samo relativne granice i postupni prijelazi (Winkel, 1996). Tako privrženost ide pod ruku s anksioznošću zbog separacije koja, ako je pretjerana, može potkopati istraživanja samopouzdana dvogodišnjaka; inicijativa se može pretvoriti u samorazarajuću neposlušnost kod koje se dijete sukobljava sa svim autoritetima, čak i onima koji su od pomoći; samokontrola može postati pravi zatvor, a savjest kažnjavajući inkvizitor; realna anksioznost može prijeći u nerealnu prestravljenost, a skupine vršnjaka mogu bez milosti mučiti “outsidera”. Sličnost između razvoja i nemogućnosti razvoja govori u prilog stajalištu da psihopatologija predstavlja normalan razvoj koji je krenuo krivim putem (Wenar, 2003, 71).

Polazeći od navedenog, razumijevanje normalnog, zdravog razvoja i normalnih, zdravih razvojnih promjena bitan je preduvjet kako za prepoznavanje onih oblika ponašanja koji se smatraju primjerenima za određeno razvojno razdoblje, tako i onih znakova koji pridonose identifikaciji odstupajućih ponašanja.

Psihičko zdravlje i kako možemo procjenjivati normalan, zdrav razvoj?

Leavers i sur. (1997) predlažu procjenjivanje razine djetetove dobrobiti i uključenosti kao procjenu kriterija zdravog razvoja.

- Dobrobit definiraju kao stanje osjećaja koje se može prepoznati kao zadovoljstvo i uživanje kad osoba izražava unutarnji mir i opuštena je, kad osjeća protok energije i zrači životnošću, iskazuje otvorenost prema okruženju, iskazuje pristupačnost i prilagodljivost, ima pozitivan koncept same sebe i u kontaktu je sa samom sobom. Rezultat svega navedenoga je osigurano emocionalno zdravlje.
- Uključenost je kvaliteta ljudske aktivnosti koja može biti prepoznata kroz koncentraciju i ustrajnost, a obilježja su joj motivacija, interes i fascinacija, otvorenost za podražaje i intenzivna mentalna aktivnost, duboko zadovoljstvo i jak protok energije koji su određeni istraživačkim nagonom i osnovnim shemama koje odražavaju aktualnu razinu razvoja. Rezultat navedenoga je zdravi razvoj.

Autori navode da se na temelju praćenja djece i njihova razvoja te procjene djetetove dobrobiti i uključenosti mogu identificirati djeca sa socijalno-emocionalnim problemima

i osmisлити intervencije koje će podržati zdrav razvoj.

U izvješću GAP-a (GAP – Group for the Advancement of Psychiatry/Skupina za unaprjeđenje psihijatrije) navodi se veći broj funkcija koje definiraju mentalno zdravlje (1996, prema Wenar, 2003). Tako:

- zdravo intelektualno funkcioniranje uključuje odgovarajuće korištenje sposobnosti, očuvano pamćenje, sposobnost testiranja realnosti, proces mišljenja koji odgovara dobi i određeni stupanj radoznalosti, opreza i mašte;
- zdravo socijalno funkcioniranje uključuje određenu ravnotežu između ovisnosti o drugima i autonomije, prihvatljivo ugodan i odgovarajući odnos s odraslima i drugom djecom te sposobnost dijeljenja s vršnjacima i iskazivanja empatije na način koji odgovara dobi;
- zdravo emocionalno funkcioniranje uključuje odgovarajući stupanj emocionalne stabilnosti, određeni stupanj osjećaja vlastite važnosti, određeni stupanj podnošenja frustracija i mogućnosti sublimacije, uz određenu sposobnost svladavanja anksioznosti i suočavanja s konfliktom emocijama;
- zdravo funkcioniranje ličnosti i adaptivno funkcioniranje zahtijeva određeni stupanj fleksibilnosti, poriv za uspjehom, integrativne sposobnosti, određeni stupanj svijesti o sebi i svojim postupcima, postojanje stava o sebi i sposobnost konstruktivnog korištenja mašte u igri.

Vrijednost ovog izvješća je u tome što ne predstavlja idealiziranu sliku “normalnog, savršenog djeteta” sa stajalištem da je svako odstupanje od takvog ideala sumnjivo. U određivanju normalnog razvoja djeteta važno je procijeniti koliko mnogo “odstupanja” djetete može svladati. Pri tome je osobito bitno sagledati odgovara li određeno djetetovo ponašanje fazi razvoja, postoji li opća “lakoća” razvoja ili izmjenjujuća razdoblja iznimno usporenog i ubrzanog rasta, te postoji li slaganje ili znatnije neslaganje u razvoju pojedinih komponenata zdravlja, kao što se može vidjeti kod pseudozrelog šestogodišnjaka čije odraslo ponašanje ometa druženje s vršnjacima (Wenar, 2003, 83).

Normalni problemi, normalna problematična ponašanja i psihopatološki fenomeni

Poznato je da normalan razvoj uključuje i probleme i problematična ponašanja. Campbell (1989, prema Wenar, 2003) opisuje neke tipične nepsihopatološke razvojne probleme tijekom dojenačke dobi i predškolskoga razdoblja. To su:

- “teško” dojenče koje je razdražljivo, sporo se prilagođava promjenama u redovnim postupcima, pokazuje snažne i negativne odgovore, te neredovitosti bioloških funkcija, može “prerasti” ovu tešku fazu ukoliko se o njemu pažljivo skrbi. No ukoliko je skrbnik nestrpljiv i netolerantan ili ako se redovni postupci iznenadno i često mijenjaju, vjerojatnost pojave problematičnog ponašanja u dobi dvogodišnjaka je povećana;
- nepouzdana privrženost dojenčad imaju povećani rizik za probleme u područjima inicijative i socijalnih odnosa, koji se mogu umanjiti odgovarajućom skrbi;
- problemi s disciplinom i nesigurnost oko toga kada i kako postaviti granice predstavljaju glavne probleme roditelja dvoipolgodisnjaka; u većini slučajeva ovi su problemi upravo specifični za ovu fazu i ne ostavljaju nikakvih posljedica, no pogrešni roditeljski postupci, kao što je pretjerana kontrola, mogu povećati

- vjerojatnost da će se razviti i zadržati ovakvi problemi;
- agresivno ponašanje prema vršnjacima česta je pritužba i roditelja i odgajatelja predškolske djece, pri čemu su dječaci agresivniji od djevojčica, no kao i kod drugog problematičnog ponašanja, u ovakvoj agresivnosti ne treba vidjeti zlosutni predznak ukoliko nije povezana s pogrešnim postupcima od strane roditelja ili s problematičnom obiteljskom situacijom;
- socijalno povlačenje u predškolskoj dobi razmjerno je rijetko i nije na zadovoljavajući način istraženo; postoje provizorni dokazi da sramežljivo i tiho dijete ima manju vjerojatnost razvoja problematičnog ponašanja nego što to ima živahno dijete izraženijega agresivnog ponašanja, no ovaj rizik može biti povećan u ekstremnim slučajevima kad se kombinira s drugim internalizirajućim problemima kao što su separacijska anksioznost ili disforično raspoloženje.

Katz i McClellan (1999) navode uobičajene probleme socijalizacije djece predškolske dobi:

- stidljivost – u stanovitoj dozi razvojno je prisutna pa i opravdana; intervencija uglavnom nije potrebna u slučaju djece koja uživaju igrati se i raditi sama, ali koja mogu stupiti u primjerenu interakciju s vršnjacima kada je to potrebno; istraživanja pokazuju da je intervencija nužna u slučaju kada se djeca igraju sama zato što im manjkaju znanja, razumijevanje i umijeća potrebna za zadovoljavajuću interakciju s drugom djecom, osobito ako ih druga djeca odbacuju;
- niska razina interakcije – postoji nesuglasje istraživača glede opravdanosti ranih intervencija kada djeca pokazuju nisku razinu interakcija; Hymelova i sur. (1990, prema Katz i McClellan, 1999) zaključuju da rana socijalna povučenost ili izoliranost mogu biti rizični čimbenici u ranom razvoju i ne smiju se previdjeti; druge studije govore da izoliranost i povučenost u blagim oblicima neće dovesti do kasnijih problema u životu (Katz i McClellan, 1999);
- agresivnost – bilo da je reaktivnog tipa (reakcija na neki izazov koji je popraćen nekim vidljivim oblikom bijesa) ili da je proaktivnog, “siledžijskog” tipa (na cilj usmjereno ponašanje koje najčešće ne prate vidljivi znaci bijesa, ali može poslužiti za postizanje nesocijalnih ishoda kao što je, primjerice, oduzimanje nekog predmeta, igračke...) utječe na odnose s vršnjacima i često iziskuje intervenciju odraslih;
- usamljenost – javlja se i u djetinjstvu; kroz razdoblja usamljenosti mogu prolaziti i mala djeca. Djetetu koje pati od kroničnog i snažnog osjećaja usamljenosti i koje je stoga u stanju emocionalnog stresa treba pružiti pomoć.

Milanović i suradnici (1998) govore o osam “nezgodnih” i nepoželjnih oblika ponašanja djece predškolske dobi, a koji su odgojiteljeva i djetetova svakodnevnic: agresivnost, hiperaktivnost, ljutitost, razmaženost, neposlušnost, plašljivost, povučenost i sebičnost. Navedena ponašanja sagledana su u razvojnoj dimenziji i date su smjernice koje omogućavaju razlikovanje razvojno primjerenih oblika od onih čiji je razvoj krenuo neprihvatljivim putem. Poznavanje razvoja djeteta i razumijevanje razvojnih tijekova svakog od navedenih “nezgodnih” ponašanja bitno je za razlikovanje normalnog ponašanja od promijenjenog i dobno neprimjerenog, te pridonosi prepoznavanju trenutka u kojem se treba zaustaviti i planirati preventivne programe za transformiranje nepoželjnih ponašajnih aspekata u korisno i poticajno ponašanje za djetetov razvoj.

Standardni dijagnostički priručnik, DSM-IV (1996), koji predstavlja najrelevantniju opću klasifikaciju psihopatoloških fenomena, razlikuje problematična ponašanja i poremećaje, te smetnje koje su specifične za djecu od onih koje su jednake za djecu i odrasle.

Wenar (2003) navodi sljedeće psihopatološke fenomene koji se mogu početi pojavljivati u prvih šest godina života i koji se mogu razviti kod djece predškolske dobi:

- autizam - javlja se prije 3. godine života i predstavlja teški poremećaj u dojenačkoj dobi koji je obilježen kvalitativnim oštećenjem u socijalnim interakcijama (npr. nedostajanje socijalne ili emocionalne uzajamnosti, poremećeno korištenje neverbalnog ponašanja kao što su kontakt očima i geste u prilagođavanju u socijalnim situacijama), teškim i dugotrajnim oštećenjem u komunikaciji (npr. odgođen ili potpuno odsutan govor, stereotipna upotreba govora, odsutnost igara u mašti) i ograničenim, ponavljajućim, stereotipnim modelima ponašanja, zanimanja i aktivnosti;
- depresija – može se početi razvijati u svakoj dobi i kod djece, slično kao i kod odraslih, sadrži promjene u četiri područja: raspoloženju (osjećaj tuge, plač ili izgled kao da će zaplakati), motivaciji (nedostatak zanimanja za igru), tjelesnom i motoričkom funkcioniranju (gubitak apetita i nejasne somatske tegobe), te spoznaji (očekivanje neuspjeha);
- posttraumatski stresni poremećaj – može se javiti u svakoj dobi ukoliko dijete (osoba) doživi događaj koji uključuje stvarnu ili prijeteću smrt ili ozljeđivanje (ili smrt ili ozljeđivanje drugih ljudi); simptomi se očituju kroz trajno ponovno proživljavanje traumatskog događaja (kroz ponavljana, nametnuta, uznemirujuća sjećanja), izbjegavanje podražaja vezanih za traumu (poput nemogućnosti prisjećanja pojedinih dijelova traume ili smanjene aktivnosti) i povišenu uzbuđenost (kao što su poteškoće usnivanja, razdražljivost i teškoće koncentracije);
- poremećaj prilagodbe – javlja se oko prve godine života i predstavlja vezu između normalnih problema i psihopatoloških fenomena;
- poremećaj hranjenja – javlja se oko prve godine života i predstavlja dugotrajnu nemogućnost odgovarajućeg uzimanja hrane koje nije posljedica nekog organskog stanja;
- poremećaj reaktivnog vezivanja u dojenačkoj dobi i ranom djetinjstvu – javlja se oko prve godine života, a obilježen je smetnjama u socijalnim vezama (kao što je pretjerana zakočenost ili ambivalencija ili difuzna privrženost koja se očituje neselektivnom socijabilnošću prema nepoznatim osobama);
- poremećaj s deficitom pažnje/hiperaktivnošću – javlja se između druge i sedme godine života; u predškolskoj dobi karakterizira ga trajno motorički aktivno ponašanje vidljivo u obliku stalne pokretljivosti i sveprisutnosti, trčanja kroz prostorije, skakanja ili penjanja po namještaju, poteškoćama s aktivnostima koje uključuju sjedenje; tu je i nestrpljivost i često prekidanje ili ometanje druge djece i odraslih, te slabije održavanje pozornosti u odnosu na vršnjake;
- anksiozni poremećaj zbog separacije – javljanje kojeg je moguće poslije treće godine života, a obilježava ga pretjerana anksiozna zabrinutost zbog odvajanja od onih osoba za koje je dijete vezano (kao, primjerice, nerealna zabrinutost da će se toj osobi nešto dogoditi, odbijanje odlaska u vrtić kako bi se ostalo uz tu osobu, odbijanje odlaska na spavanje ukoliko ta osoba nije u blizini);
- poremećaj sa suprotstavljanjem i prkošenjem – njegova pojavnost moguća je poslije treće godine života; očitovanje ovog poremećaja uključuje izljeve srdžbe,

svadljivost i odbijanje zahtjeva odraslih, prkošenje i namjerno uznemiravanje drugih;

- poremećaj ophođenja – također se može javiti nakon treće godine, a obilježavaju ga ponavljani i stalni modeli ponašanja kod kojih su povrijeđena prava drugih ili su prekršene socijalne norme ili pravila koja odgovaraju dobi;
- poremećaj spolnog identiteta – može se javiti nakon treće godine života; obilježava ga snažna i trajna identifikacija s drugim spolom, kao što je često ponavljana želja djeteta da bude drugog spola ili inzistiranje da jest drugog spola, odijevanje u odjeću suprotnog spola i preuzimanje uloga drugog spola u “kao da” igrama, te snažna želja za sudjelovanjem u igrama tipičnim za drugi spol;
- funkcijska enureza – definira se kao nemogućnost kontrole sfinktera i često ispuštanje urina u krevet ili odjeću u kronološkoj dobi od najmanje pet godina;
- fobije – javljaju se nakon šeste godine života; fobija je vrlo intenzivan strah, koji je veći, neprilagođeniji i trajniji od očekivanog s obzirom na okolnosti i nalazi se izvan voljne kontrole osobe kod koje je prisutan.

Postojanje navedenih problematičnih ponašanja, poremećaja i smetnji iziskuje stručne intervencije i terapijski pristup različitog tipa i obuhvatnosti, kako prema djetetu, tako i prema obitelji.

Rizični čimbenici, zaštitni čimbenici i mogućnosti prevencije

Uzroci psihopatoloških fenomena su brojni, u međusobnoj su interakciji i promjenljivi tijekom vremena.

U literaturi se navodi niz rizičnih stanja ili okolnosti koje postoje u obitelji (interpersonalni), u socijalnom kontekstu u kojem dijete živi ili unutar samog djeteta (intrapersonalni), a koji povećavaju vjerojatnost razvijanja određenih psihopatoloških fenomena. Tako Robins (1972), Rosenblith i Sims-Knight (1992) i Rutter (1990, prema Wenar, 2003) govore o:

- bračnim i obiteljskim problemima, zlostavljanju ili zanemarivanju, roditeljskoj psihopatologiji, o siromaštvu;
- slabim odnosima djeteta s vršnjacima, velikom broju braće i sestara;
- niskom samopoštovanju, niskoj učinkovitosti, slaboj samokontroli, nesigurnoj privrženosti;
- prenatalnim i perinatalnim utjecajima i stresovima, neurološkim oštećenjima, genetskim čimbenicima, neprimjerenj prehrani, i “teškom” temperamentu.

Osjetljivost koja pojačava odgovor na postojeći rizik obuhvaća slabe odnose s oba roditelja, nedostatak brižne skrbi i nedostatak pozitivnih iskustava s vršnjacima.

Podatci iz istraživanja govore i o tome da sva djeca koja su pod rizikom ne razviju smetnje. Stoga je opravdana pretpostavka o postojanju zaštitnih čimbenika koji potiču ili održavaju zdrav razvoj, a koji uključuju:

- postojanje brižnog, pouzdanog roditelja koji pravovremeno zadovoljava potrebe svoga djeteta, postojanje pozitivne i stalne skrbi, te odgovarajućih modela ponašanja u odraslih;
- “laki” temperament;

- sposobnost lakog rješavanja problema i uspješnost u određenom području po vlastitu sudu ili sudu društva;
- socijalnu uključenost i pozitivan odnos djeteta s odgovarajućom odraslom osobom;
- afektivne veze sa zamjenama za roditelje kao što su djedovi i bake, starija braća ili sestre koji potiču povjerenje, autonomiju i inicijativu djeteta;
- vanjski suportivni sustav kroz institucije kao što su crkva, vrtić, škola, skupine vršnjaka koje podržavaju i potiču razvoj sposobnosti

(Robins, 1972; Rosenblith i Sims-Knight, 1992; Rutter, 1990; prema Wenar, 2003).

Navedeni autori ukazuju na postojanje složenih interakcija među zaštitnim čimbenicima u određenom vremenskom trenutku. Načini na koje se te interakcije postavljaju stvaraju temelje za kasniji djetetov razvoj.

Rutter (prema Wenar, 2003) smatra da su, od samih čimbenika, značajniji zaštitni mehanizmi koji posreduju u zaštitnim procesima, a koji pomažu djetetu da se osjeća spremnim za uspješno rješavanje životnih problema i navodi:

- smanjivanje učinka rizika;
- umanjeње negativne lančane reakcije, poticanje inicijative, razvijanje samopoštovanja i učinkovitosti;
- otvorenost za povoljne prilike (mogućnosti).

Općenito govoreći, ravnoteža između mogućnosti oporavka (uslijed zaštitnih čimbenika i zaštitnih mehanizama), s jedne strane, i ranjivosti (uzrokovane rizičnim čimbenicima i osjetljivostima), s druge strane, temelj je razumijevanja hoće li uobičajeni životni događaji biti uspješno svladani ili to neće biti slučaj (Dunn, 1989; Wenar i Smith, 1992, prema Wenar, 2003). Suvremena stajališta razvojne psihologije i psihopatologije govore da temeljne smjernice u prevenciji trebaju proizlaziti iz poznavanja koncepta rizika i zaštitnih čimbenika i poznavanja razvojnih tijekova normalnih i psihopatoloških ponašanja.

U ranim godinama djetetova života briga oko prevencije neprihvatljivih ponašanja i očuvanja psihičkog zdravlja djece podrazumijeva razvojni pristup koji pridaje jednaku pozornost “urastanju” kao i “prerastanju” neprihvatljivih ponašanja. Primarna preventivna djelovanja – prevencija usmjerena na poticanje zdravog razvoja i uklanjanje rizičnih čimbenika koji mogu pridonijeti ustrajavanju normalnih problema i normalnih problematičnih ponašanja, te pojavnosti psihopatoloških fenomena – morala bi objedinjavati tri komponente:

- osnaživanje djece u pozitivnim vrijednostima razvijanjem onih njihovih sposobnosti i ponašanja koja su značajni prediktori prihvatljivih oblika ponašanja;
- jačanje interpersonalnih zaštitnih čimbenika u obitelji osvješćivanjem važnosti pravovremena zadovoljavanja djetetovih potreba i pružanjem pozitivne i stalne skrbi kroz pozitivan i postojan odnos, važnosti stimuliranja razvoja i odgajanja djeteta;
- osiguravanje vanjskih suportivnih sustava koji podržavaju i potiču razvoj sposobnosti.

Dunn (1989) i Wenar i Smith (1992; prema Wenar, 2003) smatraju da su uvjeti

odgoja mnogo značajnija odrednica neprihvatljivih oblika ponašanja od prenatalnih i perinatalnih komplikacija. Robins (1979, prema Wenar, 2003) govori da je roditeljsko ponašanje (antisocijalni roditelji, svađe i rastave, roditeljski pogrešni postupci, pretjerana kontrola i neodgovarajuća skrb...) u najbližoj uzročno-posljedičnoj vezi s djetetovom psihopatologijom. No drže da najznačajnija odrednica mogućih pozitivnih ishoda jesu kvalitete koje su u samom djetetu (inicijativa, sposobnosti, samopoštovanje, osjećaj vlastite vrijednosti, samokontrola, dobre veze sa vršnjacima i socijalna iskustva itd.) jer mu omogućavaju (sada i u odraslijoj dobi) da iskoristi brojne mogućnosti za osobni rast i razvoj koje mu život nudi u različitim trenucima.

Prevenција u obitelji

Uloga obitelji (temeljne zajednice djetetova odrastanja) u podržavanju djetetova razvoja i u odgajanju djeteta najznačajnija je i nezamjenljiva.

Shapiro (2002) navodi niz različitih postupaka, pristupa, aktivnosti i intervencija koje roditelji mogu i trebaju činiti u djetetovoj najranijoj životnoj i predškolskoj dobi, a koji su presudni za prevenciju emocionalnih problema i problema u ponašanju:

- biti povezan sa svojom bebom i ustrajati na dobrom ponašanju
- hraniti s ljubavlju i paziti da hrana ne postane emocionalna borba
- pomagati djetetu da postigne osjećaj kako nešto zna i da razvije društvene vještine i misaoni obrazac koji potiče učenje
- ne popuštati strahovima malog djeteta i koristiti razloge, razuvjeravanje, opuštanje i ponovnu uspostavu
- poučavati dijete o njegovoj seksualnosti, a izbjegavati poučavanje koje može dovesti do stvaranja obrazaca spolnih stereotipa
- rano interveniranje u ponašanje, rano otkrivanje problema i poduzimanje određenih mjera
- činiti život predvidljivim i u odgoj uključiti oca
- biti iskren i dosljedan
- osiguravati ranu stimulaciju razvoja
- moguću traumu shvatiti iz perspektive djeteta.

Na roditeljima je odgovornost za ozračje u obitelji koje je odlučujuće za ponašanje i ugodu pojedinca. Juul (1996) kaže da djeca mogu izrasti u kompetentne odrasle osobe samo ako ih se tretira kao djecu. Autor naglašava da djecu treba učiti vještinama suočavanja s jakim osjećajima, izgrađivati njihov moralni sustav, poticati ih na preuzimanje obveza i ulaganje napora u izvršavanju tih obveza.

Roditelji i obiteljska sredina sasvim su sigurno među odlučujućim odgojnim čimbenicima koji svojim djelovanjem podržavaju i stimuliraju razvoj djetetovih bazičnih sposobnosti i ponašanja.

- Uspostavljanje/razvoj privrženosti

Privrženost (povezanost ljubavlju između roditelja i djeteta), koja ima središnje mjesto u prvoj godini djetetova života, jedan je od temeljnih čimbenika koji određuju razvojni tijek u djetinjstvu. Većina istraživanja privrženosti bavila su se odnosom majke i dojenčeta i ukazivala su da je taj odnos ključ djetetova psihološkog ponašanja. U

novijim istraživanjima psiholozi su počeli priznavati i istraživati važnost privrženosti otac-dojenče (Rosenblith i Sims-Knight, 1992, prema Wenar, 2003).

Razvoj privrženosti pokazuje karakteristični tijek pojačavanja izražavanja privrženosti od 6. do 15. mjeseca i postupno opadanje izraza i potrebe za tjelesnom blizinom do kraja treće godine (Starc i sur., 2004). Za razvoj privrženosti odgovorni su roditelji. Privrženost bi se morala uspostavljati u okolnostima skrbi i brige, prvenstveno u interakcijama između majke i dojenčeta u kojima se svako od njih dvoje mora prilagođavati onome drugome. Ako sve teče dobro, rezultat je uzajamno poticanje razvoja kod kojeg ne napreduje samo dojenče, već napreduje i majka u vještini skrbljenja, osjećaju vlastite sposobnosti i izvorima ugone.

Majka mora pružati skrb koja je kombinacija ugađanja i poticanja – majka bi trebala biti ona koja zadovoljava djetetovu potrebu za toplim tjelesnim kontaktom, koja mu pruža osjećaj stalnosti i sigurnosti tog kontakta i oslobađa ga neugode. Usto bi mu trebala biti i posrednik za podražaje dovodeći dijete u kontakt s različitim zanimljivim poticajima (predmetima, igračkama) svih modaliteta. Da li i kako to čini, određuje vrstu privrženosti koja će se razviti. Brižna majka, osjetljiva za potrebe djeteta, koja ih pravovremeno i na odgovarajući način zadovoljava, osigurava djetetu razvoj pouzdane (sigurne) privrženosti. Tako ga priprema za buduće izgrađivanje bliskosti, doživljavanjem ljubavi i povjerenja, za uspješnu socijalizaciju, za razvoj pozitivne slike o sebi i za razvoj sigurnosti u vlastite sposobnosti rješavanja problema koji će se neminovno javiti. Namećuća majka, udaljena i srdita, s promjenljivom mješavinom zanemarivanja i odbacivanja, stvorit će neki od oblika neprimjerene privrženosti koja će podrivati djetetov budući razvoj. Umjesto da razvoj slijedi zdrave tijekove, velika je vjerojatnost da će dovesti do impulzivnosti i nesnalažljivosti među vršnjacima ili do pasivnosti i ovisnosti ili do neprijateljstva, antisocijalnog ponašanja i socijalne izolacije, a gotovo sigurno do nižeg samopoštovanja (Wenar, 2003).

- Podržavanje inicijative i osiguravanje doživljaja moći

Inicijativa (samouvjerenost djeteta koja ga gura naprijed) je temelj normalnog razvoja i ima središnje mjesto u drugoj godini života. Određena je tjelesnim napretkom djeteta, unutarnjim porivom za istraživanjem okoline, pojavom riječi i spoznajom da riječi, kao i geste mogu služiti za komunikaciju. Njene posljedice se odražavaju na djetetovo shvaćanje samoga sebe – dijete koje uspijeva u svojim pothvatima stječe osjećaj vlastite vrijednosti i ponosa. Ovakva zdrava ljubav prema sebi može biti jednako važna kao i zdrava ljubav prema drugima (Wenar, 2003).

Manjak znatiželje (sposobnost usmjeravanja pozornosti na zanimljiv podražaj ili zadatak koji je pred djetetom), koja je u središtu inicijative od najranije dojenačke dobi, čini da zdravu inicijativu zamjenjuje smušeno ponašanje ili hiperaktivno dijete. Život u "hladnim" i nestimulativnim obiteljima može ju uništiti i dovodi do toga da dijete prestaje biti motivirano za upotrebu vlastitih sposobnosti. Znatnije umanjivanje inicijative loš je razvojni znak, a nedostatak, kakav se vidi kod autizma, upućuje na težu psihopatologiju.

Zdrava inicijativa vodi do istraživanja kroz igru koja nudi najveći potencijal moći. Što dijete više istražuje, potencijalno će doživjeti više moći. Djetetu treba osiguravati mogućnosti za istraživanja i primjerene igračke i materijale koje vode stjecanju moći. Priječiti ili prekidati igru i preusmjeravati je na sigurniju alternativu opravdano je samo kada ona postane opasna.

Da bi dijete doživjelo moć, neizbježno mora doživjeti i neuspjeh, osjećati se loše i onda pokušavati iznova sve dok ne dođe do uspjeha. Nemoguće je preskočiti bilo koji od ovih koraka. Privremeni neuspjesi i loši osjećaji su nužni temelji konačnog uspjeha i samozadovoljstva – zbog zaobilaženja neuspjeha teže je osjetiti moć (Seligman, 2005). Kad se dijete nađe pred nekim novim zadatkom i on mu se čini teškim, kad god je to moguće (a kako bi mu pomogli da postupno savlada izazove), roditelji mu trebaju razlomiti zadatak na male, ostvarive korake. Ukoliko dijete često doživljava neuspjehe u predškolskoj dobi (osobito šestogodišnjaci), radi nemogućnosti utjecanja na ishod svojih akcija, zbog prevelikih očekivanja koja su u nerazmjeru s njegovim mogućnostima ili zbog činjenja određenih aktivnosti umjesto djeteta i onoga što je samo sposobno učiniti, stvaraju se temelji za razvoj osjećaja bespomoćnosti i njegove pojavnosti u školskoj dobi. Očekivanja od djeteta trebala bi biti primjerena njegovim mogućnostima – ni prelagana, da ne stvaraju nerealni osjećaj moći, niti prezahtjevna – da ne obeshrabre dijete, a akcije bi trebale biti popraćene primjerenom povratnom informacijom. Djeca trebaju informacije o tome da je to što rade u redu ili da to nije u redu. Pri izražavanju neodobravanja djetetova ponašanja uvijek je važno reći što “NE TREBA činiti” i kako “TREBA činiti”. S izražavanjem neodobravanja se ne smije pretjerivati. Usto se treba pobrinuti da dijete točno zna zbog kojeg postupka prima kritiku. Opasno je optuživati dijete ili njegov značaj. Ni s pohvalama ne treba pretjerivati da ne postanu zvučna kulisa bez vrijednosti. Treba ih čuvati za djetetova nova ponašanja i važnije uspjehe. Neovisno o tome je li riječ o odobravanju ili o neodobravanju djetetova ponašanja, dana povratna informacija (pohvala ili kritika) mora biti specifična, odnositi se na ono što roditelj vidi da dijete čini, a ne na ono što pretpostavlja, mora biti pravovremena, jasno iskazana, odmjerena i dovoljno usmjeravajuća za buduće ponašanje.

Djetetovi izvori moći nalaze se i u situacijama koje nude izbor. Jednostavne izbore djetetu roditelj treba nuditi od najranije dobi, već onda kada je dovoljno staro da zna iskazati “da” ili “ne” i treba ih davati kad god je to moguće pazeći pri tome da ga ne zbnjujemo preobilnom ponudom (u situacijama hranjenja, njege, osamostaljivanja, igre...). Seligman kaže (2005, 215) da roditelji neizbježno moraju ograničiti izbore, a baš ta ograničenja su važan aspekt samog izbora. Ističe kako nije zagovornik takozvane “permisivnosti”. Neograničeni izbori recept su za “razmaženost” i za stjecanje okrnjenog uvida u životnu stvarnost. Djeci treba dati izbor i kontrolu, ali to ne znači da u situaciji kad roditelj kreće na posao, a njegova trogodišnjakinja dobije “slom živaca” jer joj se ne sviđa boja njenih čarapica, on treba popustiti i zakasniti na posao. Izbor unutar jasne strukture jest početak učenja kako najbolje iskoristiti vrlo ograničene mogućnosti koje nam pruža stvarnost.

- Razvijanje samokontrole

Uspostavljanjem samokontrole, odnosno vladanja sobom, dijete postaje sposobno za prilagođavanje nužnostima okolnog svijeta (Starc i sur., 2004). Kod velikog broja neprihvatljivih ponašanja samokontrola ima mnogo važniju ulogu nego bilo koja druga pojedinačna varijabla. Kad je samokontrola pretjerano izražena, stvoreni su temelji za neke internalizirajuće poremećaje u školskoj dobi; ako je samokontrola slaba, mogu se razviti ponašanja vezana uz “acting out” kao što su agresija i maloljetnička delinkvencija (Wenar, 2003). Nepoželjna ponašanja valja kontrolirati postavljanjem dopuštenih granica i pravila koja dijete usmjeravaju na poželjne oblike ponašanja.

Izgrađivanje samokontrole počinje s prvim roditeljskim zabranama koje su sadržane

u kratkom “ne” i “sačekaj”, a tijekom ranog razvoja govorenjem djetetu, pokazivanjem i zahtijevanjem određenih prilagodbi od njega. Samokontrolu, koja se pojavljuje od treće godine, izgrađuju i odgođene nagrade koje je, sukladno djetetovoj razvojnoj dobi, uputno koristiti. Odgođene nagrade kao i zamjenske ugone pomažu djetetu da svlada frustraciju zbog zabrane ili nemogućnosti postizanja željenoga cilja. Ali ako su roditelji nepouzdana (obećaju samo da bi obećali) ili ako je okolina u kojoj dijete živi i odrasta dezorganizirana i nepredvidljiva, dijete će vjerojatno slabije tolerirati napetost događanja i željet će odmah zadovoljiti svoju potrebu. Važno je osigurati optimalnu količinu reda i predvidljivosti u životnoj okolini budući to stvara osjećaj sigurnosti i djeluje stimulativno. Previše reda i pravila može obeshrabriti dijete, a premalo reda može onemogućavati izgrađivanje samokontrole. Starc i sur. (2004) preporučaju i podučavanje djeteta u različitim strategijama koje potpomažu postizanje bolje samokontrole: brojenjem u sebi, razmišljanjem o nečemu drugome, zamišljanjem povoljnih rezultata odgađanja zadovoljenja i postizanja veće nagrade, povezivanjem povećanog samopoštovanja s pokazanom samokontrolom.

Roditelji koji postavljaju standarde, koji vrijede za zrelo ponašanje, i očekuju od djeteta da ih podržava, uz istodobnu uključenost, dosljednost, pružanje ljubavi, spremnost da saslušaju dijete i drže do njegova mišljenja, odgajaju samokontrolirano i sigurno dijete. Suprotno tomu, ekstremni oblici odbacivanja, brutalnosti, zanemarivanja i popustljivosti, nedosljedno izmjenjivanje zanemarivanja i grubih kažnjavanja i pretjerana blagost s malo zabrana su štetni oblici discipline koji ne potiču, već, štoviše, onemogućavaju razvoj samokontrole djeteta (Wenar, 2003).

- Razvijanje moralnosti i savjesti

Savjest – unutrašnji “kontrolor” koji prosuđuje što je dobro, a što zlo i upravlja ponašanjem u skladu s tim prosudbama – razvija se iz roditeljskih ocjena djeteta kao “dobrog”, što govori da je vrijedno ljubavi ili “lošeg”, što govori da nije vrijedno ljubavi. Upravo je ovaj element ocjenjivanja, “dobar” ili “loš”, ono što savjest čini posebnim oblikom kontrolnih mehanizama (Težak i Čudina-Obradović, 1993; Wenar, 2003). Iz roditeljskih ocjena djeteta proizlazi i osjećaj zadovoljstva sobom (zbog pridržavanja moralnih načela) i osjećaj krivnje (koja se javlja poslije prekršaja). Savjest može biti prejaka ili preslaba.

Krivnja, koju dijete pokazuje već s tri godine, iznimno je važna za normalni razvoj, ali postoji velik rascjep između realnosti i razumijevanja realnosti malog djeteta. Negativne ocjene samoga sebe kod predškolskog djeteta javljaju se mnogo ranije nego što bi mogle biti razborito korištene, što dovodi do najrazličitijih problema (Wenar, 2003).

U prvoj godini najvažnija je topla zaštita i roditeljska ljubav. Obitelj koja tijekom te godine života ne ostvaruje sigurnu vezanost, ljubav i povjerenje sa svojim djetetom, obitelj u kojoj se iskazuje pretjerana briga, neprijateljstvo, ravnodušnost i kritiziranje, neće omogućiti djetetu prihvaćanje njezina autoriteta i njezinih mjerila dobra i zla koje počinje učiti između druge i treće godine.

Od treće do pete godine života najvažnije je pružanje pozitivnih obrazaca moralnog i prosocijalnog ponašanja, prilika za iskušavanje uloga i disciplina na osnovu objašnjavanja. Roditelji s djetetom trebaju razgovarati i davati mu jednostavne, nedvosmislene razloge za svoje disciplinske postupke. Upućivanjem djece u dobi od tri do šest godina na tuđe osjećaje i pozivanjem da zamisle kako se osjećaju oni prema kojima su se ponašala na primjeren ili neprijemeren način, roditelji mogu

sagraditi most koji pomaže u razvoju djetetove savjesti. Povremene, naizgled okrutne ili nepoštene, reakcije su moguće i treba ih promatrati kao posljedice djetetova još uvijek neizgrađena razumijevanja zla i još uvijek nerazvijene svijesti. U djeteta je potrebno osvježivati osjećaj ponosa što čini dobro i zadovoljstva i sreće što su drugi sretni. Važno je pružati mu prilike za iskušavanje tuđe uloge – kroz preuzimanje svakodnevnih dužnosti u obiteljskom životu, kroz interakcije s odraslima, vršnjacima, mlađima od sebe, bitno starijima i kroz interakcije s različitim društvenim skupinama. Može pomoći i raspravljanje (sa šestogodišnjacima) o ispravnim postupcima u odnosu na postavljena mjerila dobra i zla.

Discipliniranjem djeteta roditelji prenose šira značenja nego što su namjeravali, budući da služe i kao modeli kontroliranog ili nekontroliranog ponašanja. U određenim prilikama ugledanje na model i oponašanje može rezultirati slabljenjem socijalizacije. Primjerice, otac koji kažnjava agresiju djeteta na način da se rasrdi i udara ga, istodobno služi i kao model nekontroliranog ponašanja. A djeca su izvrsni oponašatelji. Moralno i prosocijalno ponašanje roditelja pruža primjer ispravnih ponašanja koje dijete može oponašati.

Obitelj u kojoj vladaju ispravna moralna načela, međusobno prihvaćanje, toplina, vedrina, izražavanje ljubavi i dosljednost, obitelj koja nudi modele za oponašanje prosocijalnog ponašanja, nagrađuje spontanost tih ponašanja; obitelj koja ostvaruje ozračje pravednosti, izgrađuje empatiju, omogućava razvoj moralnog znanja i shvaćanja dobra i zla, istodobno pomaže djetetu da stvara preduvjete za razvoj moralnosti kao i za razvoj osjećaja vlastita identiteta, vlastite vrijednosti i prihvaćanja samoga sebe.

- Poštivanje djetetovih osjećaja i emocionalno opismenjivanje djeteta

Određeni nedostaci u emocionalnim ili društvenim sposobnostima postavljaju temelje teškim problemima – ispravno usmjereni korektivi ili preventiva mogu više djece održati na ispravnome putu (Goleman, 1997). Djetinjstvo je vrijeme osobitih mogućnosti za učenje emocionalnih lekcija.

Obiteljski je život djetetova prva škola emocionalnog učenja. U prisnoj obiteljskoj atmosferi dijete uči kako se osjećati u vezi sa vlastitim bićem i kako će drugi reagirati na njegove osjećaje, kako razmišljati o tim osjećajima i kakve se vrste reakcija nude, kako očitovati i izražavati nade i strahove (Goleman, 1997).

Brojna istraživanja pokazuju da način na koji roditelji postupaju s djecom snažno utječe na djetetov emocionalni razvoj. Istraživanja o načinima roditeljskog odnošenja prema djetetovim osjećajima govore o postojanju tri najčešća emocionalno nesposobna tipa roditeljskog držanja (Goleman, 1997):

- potpuno ignoriranje osjećaja – djetetovo uzrujavanje smatraju trivijalnim i gnjavažom, nečim što će proći samo od sebe pričekaju li dovoljno dugo; takvim se emocionalnim trenutcima ne koriste kao prigodom da se približe djetetu ili da mu pomognu naučiti lekciju s područja emocionalne sposobnosti, rijetko djetetu pokušavaju pokazati alternativne reakcije
- pretjerana popustljivost – primjećuju djetetove osjećaje, ali misle da je svaka djetetova reakcija na emocionalnu buru prihvatljiva; rijetko djetetu pokušavaju pokazati alternativne reakcije, pokušavaju smiriti svaku uzrujanost i stoga čine sve, pa i podmićivanje, da bi dijete prestalo biti tužno ili ljuto
- pokazivanje prezira, bez imalo poštovanja prema djetetovim osjećajima – najčešće ne pokazuju nikakvo odobravanje, grubi su i u kritiziranju i kažnjavanju, te najčešće djetetu ne dopuštaju iskazivanje ni najmanjeg oblika ljutnje ili razdraženosti; bilo

kakve djetetove pokušaje u zauzimanju za sebe bijesno prekidaju.

Poželjno je biti emocionalno vješt roditelj koji osjeća svoga djeteta shvaća dovoljno ozbiljno, pokušavajući točno razumjeti što ga muči i nalazeći pozitivne načine smirivanja. Dječju uzrujanost roditelj treba koristiti i kao prigodu da se iskaže u ulozi emocionalnog trenera ili mentora. Tako uvelike može pomoći djetetu u učenju razlikovanja osjećaja, načinima iskazivanja empatije, načinima upravljanja i obuzdavanja vlastitih emocija. Emocionalno inteligentni roditelji silna su pogodnost za djetetov razvoj i najučinkovitiji su pomagači u dječjem suočavanju s vlastitim emocionalnim nestalnostima.

Zbog propagande da se moraju osjećati dobro i uživati visoko samopoštovanje, Amerikanci su počeli vjerovati da treba izbjegavati ljutnju, tugu, tjeskobu. "Osjećati se dobro" je važno, to je bitno za uključenost u aktivnost. Ali, osjećati se dobro ne znači biti sretan. Osjećati se dobro znači biti u kontaktu i sa svojim "dobrim" i "lošim" osjećajima, imati dozvolu na njih i znati ih i moći izraziti na, po sebe i druge, neugrožavajući način (Leavers, 1997). Ublažavanje frustracija, preuranjeno olakšavanje tjeskobe i izbjegavanje najvećih izazova priječi korištenje osobnih vještina do krajnjih granica (Seligman, 2005). Osjećati se loše zbog frustracije treba prihvatiti i dopustiti jer, ukoliko takve emocije nisu prečeste i dugotrajne, imaju za svrhu naučiti dijete optimizmu i izbjegavanju bespomoćnosti. Djeca koja su u stanju izraziti i pripočiti svoje osjećaje drugima, neće tako lako pribjeći problematičnom ponašanju kada dožive emocionalne teškoće.

Važno je da roditelji promišljaju o vlastitim roditeljskim postupcima i mijenjaju one koji podrivaju djetetov zdrav psihički razvoj.

Dječji vrtić kao vanjski suportivni (podržavajući) sustav u službi prevencije

U današnje vrijeme obitelj se sve teže nosi sa svojom ulogom i njezina potreba za pomoći zajednice u tom pogledu sve je jača. To ne znači traženje zamjene za obitelj, već traženje načina za pružanje podrške i pomoći obitelji kao primarnom odgojitelju djeteta da bi mogla uspješno obnašati svoju ulogu.

Brojna longitudinalna istraživanja (Wenar, 2003) pokazuju da neki psihopatološki fenomeni imaju sklonost trajanja, dok se neki uspješno prerastaju. Najveći stupanj trajanja iz dječje dobi u odraslu dob imaju autizam i nesocijalizirano, agresivno ponašanje koje, ukoliko ustraje nakon 6. godine života, postaje prediktivni čimbenik daljnjeg agresivno-antisocijalnog ponašanja u adolescenciji. Djeca pod rizikom od ustrajavanja smetnji i u odrasloj dobi jesu i djeca povučena ponašanja, te nestabilna, razdražljiva i agresivna djeca, djeca prkosna prema autoritetima, osamljena djeca i djeca bez prijatelja sklona maštanjima. Što dijete ima više specifičnih problema u predškolskoj dobi, ono se nalazi pod rizikom od razvoja nekog drugog oblika psihopatoloških fenomena u budućnosti.

U odgojno-obrazovnom radu državnih predškolskih institucija (a o njima je ovdje riječ), koje provode cjeloviti razvojni program, unatoč postojećim razlikama među dječjim vrtićima, puno je povoljnih prilika, situacija i aktivnosti – životnih, spontanih i aranžiranih – za razvoj djetetovih sposobnosti, za iskazivanje i samopotvrđivanje djeteta, za osvješćivanje dobrih strana i onoga u čemu je uspješno, za jačanje samopouzdanja i samopoštovanja, za osamostaljivanje, za iskazivanje i razvijanje interesa i moći, za slobodnu inicijativu i nezavisnost... Po svom ustroju, kvalitetnim programima, materijalnim uvjetima i stručnim djelatnicima predškolska institucija (dječji vrtić) je

ustanova koja promiče zdrav razvoj i može biti velika podrška obitelji u harmoničnom utjecaju na cjelokupni djetetov razvoj. Može biti i velika pomoć u osnaživanju djeteta za “suočavanje sa nedaćama koje ga mogu snaći”, podrška u prevladavanju kriza razvoja i uspješnom rješavanju životnih problema. Dječji vrtić može biti podrška i pomoć roditeljima u vlastitu roditeljstvu.

- Olakšavanje prilagodbe

Kada govorimo o privrženosti, dugotrajnoj stabilnoj emocionalnoj povezanosti dvije osobe, kao o jednom od temeljnih čimbenika koji određuju razvojni tijek u djetinjstvu, moramo govoriti i o strepnji i neprijateljstvu kao njenim posljedicama (snažne emocije bliskosti i snažna strepnja vezana uz gubitak idu ruku pod ruku) na koje odrasli naprosto moraju računati. Intenzivna anksioznost zbog odvajanja dio je normalna razvoja. Neki istraživači tvrde da odsutnost takve anksioznosti upućuje na poremećen razvoj. Neka djeca, odgajana u bezličnim obiteljima i institucijama, na kraju će reagirati na svakoga tko pokaže za njih sklonost, uz nemogućnost stvaranja trajnih odnosa i odsutnost reakcija na gubitak (Wenar, 2003). Kod ponovnog susreta nakon odvajanja, primjerice zbog hospitalizacije, nije neuobičajeno da u prvom susretu s roditeljima dijete na njih ne reagira, te da nakon toga postane neuobičajeno srdito i osjetljivo, što traje tijekom nekoliko sljedećih dana ili čak tjedana (Bowlby, 1973, prema Wenar, 2003, 36).

I polazak djeteta u dječji vrtić gotovo u pravilu uznemiruje i dijete i njegovu obitelj. To je najčešće prvo ozbiljno odvajanje djeteta od roditelja. Za dijete se događaju velike promjene koje su takve naravi da narušavaju njegovu svakodnevnu ravnotežu. Dijete se mora prilagoditi na odgojitelje – nove osobe koje će zadovoljavati njegove potrebe i ritam zadovoljavanja tih potreba, na novi prostor i predmete, na boravak među skupinom djece i na svakodnevnu dužu odvojenost od roditelja. Moguće i očekivane reakcije djeteta staroga šest mjeseci do četiri godine su prilično slične i prolaze kroz tri faze – fazu protesta, očaja i prividne prilagodbe – prije uspostave “prave” prilagodbe kada se dijete počinje ponašati slobodno, spontano i autentično.

Budući da poremećaj prilagodbe predstavlja vezu između normalnih problema i psihopatoloških fenomena, u dječjem vrtiću valja osobitu pozornost pridavati ovom problemu. Kako bi se smanjila neizvjesnost novoga i ublažila anksioznost i očekivane reakcije djeteta zbog nepoznatog, treba činiti niz organizacijskih, psiholoških i pedagoških priprema, kako u dječjem vrtiću, tako i s djetetovom obitelji, kako prije djetetovog uključivanja u odgojnu skupinu, tako i od prvog dana djetetova dolaska u dječji vrtić. Dolaskom djeteta u dječji vrtić odgojitelj počinje posao građenja novoga socioemocionalnog odnosa, odnosno uspostavljanje povjerenja i bliskosti između njega i djeteta. Iskazivanjem topline i strpljivosti, poticajne i prikladne brige kroz intenzivno druženje odgojitelja i djeteta oblikuju se nove osjećajne veze i razvija privrženost. U tome novoizgrađenom sigurnom odnosu s odgojiteljem dijete vraća narušenu ravnotežu, biva spontano i slobodno i spremno je za nove pothvate, istraživanja i socijalne interakcije. Tek onda kada ima zadovoljenu potrebu za sigurnošću, dijete može početi zadovoljavati svoje ostale potrebe.

- Promicanje dječjih prava

U dječjem vrtiću prava djece trebaju se promicati na način koji djeci omogućava da ih uživaju, uče o njima i zastupaju ih. Individualni pristup zadovoljavanju djetetovih

potreba, podržavanje djetetove inicijative i proširivanje mogućnosti za slobodna istraživanja (podložno pravilima i dogovoru da bi dijete znalo granice do kojih u svojim akcijama može ići), otkrivanje djetetovih interesa i pronalaženje dodatnih aktivnosti koje će ih podržati i razviti, omogućavanje izbora, dopuštanje preuzimanja odgovornosti za te izbore, za odluke, za djelovanje, za uspjeh i neuspjeh, omogućavanje odlučivanja o pitanjima koja se tiču djetetovih potreba, želja i težnji ... sve su to načini kojima se u vrtiću mogu oživotvoriti djetetova razvojna prava, prava preživljavanja i prava sudjelovanja. Kroz svakodnevne životne situacije, kroz učenje navika i prihvatljivih oblika ponašanja važno je učiti ih da imati pravo znači i imati odgovornost.

- Podržavanje nenasilja

Pravo svake osobe je pravo na život u okruženju u kojem će se osjećati sigurno. U današnje vrijeme sve se više govori o agresivnosti djece. Problem agresivnog i destruktivnog ponašanja je u porastu, a nasilno ponašanje među djecom postaje sve veći i ozbiljniji problem.

Razdoblje između 1. i 4. godine života razdoblje je napada bijesa, koji se, razvojno gledano, oblikuje od eksplozivnih, neupravljivih provala do usmjerenih napada, te od tjelesnog nasilja do simboličkog izražavanja agresije. Agresivna ponašanja po svojoj namjeri mogu biti različita. Agresija sama po sebi, kao želja da se naudi i uništi, je nepoželjna. Agresija popraćena povlačenjem i strahom može biti dio opće emocionalne nestabilnosti. Agresija koja je posljedica visokog stupnja socijalnosti može se smatrati bezazlenom, pa čak i zdravom (Wenar, 2003).

Sukobi su neizbježni između članova bilo koje stvarno suradničke skupine djece i ne bi ih trebalo, a vjerojatno nije ni moguće, potpuno eliminirati. No unatoč tome s njima se treba nositi. Kako? To je pravo majstorstvo. Katz i McClellan (1999) ukazuju da je važno dati autonomiju sukobu, odnosno djeci davati prilike da iskuse sukobe i incidente, ali slušajući ih, prateći što se događa i iznalazeći rješenja bez nasilja. Intervencije odraslih ne bi trebale biti toliko česte da djeca malokad dobiju priliku rješavati svoje probleme, ali bi ipak trebale biti dovoljno česte kako nijedno dijete ne bi postalo žrtvom negativnoga začaranog kruga.

Uvažavajući navedeno, u dječjim vrtićima djecu treba poučavati vještinama ophođenja s drugima, načinima kontroliranja bijesa, načinima konstruktivna rješavanja sukoba, bez pobijeđenih i poraženih, te funkcionalnim načinima uključivanja u skupinu. Kroz svakodnevne životne situacije i planirane aktivnosti valja ih učiti zastupanju sebe uz poštivanje drugoga (asertivnosti), razlikovanju tužakanja od traženja pomoći za sebe i drugoga, razlikovanju dobrih i loših tajni, razlikovanju ugodnih i neugodnih dodira i pravu da se kaže "ne" u pravo vrijeme i na pravom mjestu (Jukić Lušić i sur., 2005). Kroz svakodnevne životne situacije djecu treba poticati i podržavati u aktivnom primjenjivanju i ovladavanju strategijama zauzimanja za sebe.

Postoje mogućnosti i za provođenje posebnih preventivnih programa kao što je CAP program (*Child Assault Prevention*) – program prevencije zlostavljanja djece (Cooper, 2001). Djecu se informira o potencijalno opasnim situacijama kako bi ih znala prepoznati i manje ih se plašiti (situacije verbalnog, tjelesnog i seksualnog nasilja), osvješćuje ih se u njihovim pravima da bi se mogla za njih "boriti" i poučava strategijama "obrane" svojih prava kroz siguran nastup i postavljanje, traženje podrške vršnjaka i traženje pomoći i povjeravanje odrasloj sobi od povjerenja.

- Istraživanje svijeta ponašanja, osjećaja i vrijednosti

Mnogi odrasli ljudi nisu u stanju izražavati osjećaje i o njima otvoreno razgovarati, radi čega mnoga djeca propuštaju mogućnost istraživanja i primjerenog iskaza svojih osjećaja. Tako mnogi osjećaji ostaju zatumljeni i neizgovoreni, što može voditi socijalnim i emocionalnim poteškoćama (Kog i Moons, 1997). Prethodno navedeni autori kažu da igre vezane uz osjećaje koje se nude djeci i koje ih uče nositi se s njima, umanjuju vjerojatnost djetetova zatumljivanja i neizgovaranja osjećaja, a povećavaju osjetljivosti za ono što se doista događa u njima i s drugima. Ti su autori mišljenja da aktivnosti vezane uz osjećaje nisu tek zgodan dodatak za ljude koji bi voljeli postati senzibilniji, nego odgovor na jednu stvarnu društvenu potrebu. Djeca koja osjećaju da su bezvrijedna, kojima nedostaje odvažnosti ili su emocionalno sapeta, gotovo nikada ili čak nikada ne bivaju uključena u neku aktivnost (Kog i Moons, 1997).

Jedan od važnih ciljeva odgojno-obrazovnog rada u dječjem vrtiću je pomaganje djeci da se razviju u ljudska bića koja nisu opterećena strahom, manjkom odvažnosti i osjećajima krivnje, već u osobe koje ne potiskuju svoje osjećaje, koje se s njima mogu nositi i na prihvatljiv način ih izražavati.

U dječjim vrtićima djeci treba nuditi specifične materijale i aktivnosti i podržavati slobodnu inicijativu za istraživanje, izražavanje i oblikovanje svojih osjećaja, primjerice, crtajući, igrajući se, slušajući priče... Osobitu pozornost valja pridavati iskustvenom dijalogu kojega obilježava prihvaćanje, empatija i iskrenost. To znači da djeca imaju pravo na sve svoje osjećaje (ali ne i na sve načine njihova izražavanja, kao npr. izražavanje ljutnje udaranjem i sl.), na mogućnost da će biti prihvaćena s razumijevanjem i da će im biti ponuđena pomoć i podrška u izražavanju (na funkcionalan način) i u daljnjem istraživanju emotivnih stanja. Smisao takvih aktivnosti je da dijete shvati, prepozna, prizna i izrazi vlastite osjećaje i osjećaje drugih.

Ukazivanjem na snagu osjećaja, razvijanjem optimističnog načina razmišljanja, unaprijeđivanjem djetetova moralnog razvoja i poticanjem empatije, djecu treba poticati na aktivnu brigu o drugima, na iskazivanje poštovanja prema različitosti, na uključivanje u humanitarne i društveno angažirane akcije i aktivnosti. Treba ih učiti uključivati u aktivne oblike rješavanja životnih zadataka – pomaganjem, povećavanjem napora i suradnjom. Tako ih se priprema za lakše suočavanje s emocionalnim pritiscima modernog doba u kojem je osobito važno znati zastupati sebe i zauzimati se za svoja prava bez ugrožavanja prava drugih.

- Socijalna uključenost i interakcije

Prema Andrić i Čudina-Obradović (1994, prema Starc i sur., 2004) usporedno sa svakidašnjim interakcijama s roditeljima, za razvoj djeteta su potrebne i česte interakcije s vršnjacima. Te dvije vrste odnosa međusobno se nadopunjuju – uspostavljanjem sigurne privrženosti s roditeljima, dijete stječe sigurnost koja mu je potrebna za udaljšavanje od njih i izgrađivanje vršnjačkih veza.

Smatra se da socijalna iskustva u predškolsko doba osiguravaju temelje na kojima počivaju budući odnosi, te da su veze s vršnjacima važan pokazatelj kasnije psihopatologije (Wenar, 2003). Opće zanimanje za vršnjake (socijalnost ili društvenost) priprema dijete za život u odraslom svijetu vršnjaka među kojima mora zaslužiti poštovanje. Prijateljstvo predstavlja mnogo veću uključenost s pojedinim vršnjacima i dijete priprema za seksualnost odraslih. Osjećaj prihvaćenosti od vršnjaka važna je

sastavnica djetetova samopoštovanja.

U dječjem vrtiću mogu i trebaju postojati brojne povoljne prilike za socijalnu uključenost djeteta, za pozitivna iskustva, za uspostavljanje harmoničnih odnosa s vršnjacima i izgrađivanje pozitivnih odnosa s odgojiteljima. Mora postojati bogatstvo životnih i osmišljenih situacija pogodnih za stjecanje pozitivnih iskustava sudjelovanja u različitim socijalnim situacijama i za iskušavanje brojnih uloga putem igara i interakcija s odraslima, s vršnjacima, s mlađima, sa starijima, s osobama različitih zanimanja i različitim društvenim skupinama.

Druženjem s vršnjacima u vrtiću dijete ima priliku isprobavati i usavršavati socijalne vještine, učiti davati i primati, sudjelovati u zajedničkim pothvatima, uživati u postupcima drugog, razumijevati kako se drugi osjećaju, sudjelovati u tuđim emocijama i graditi prijateljske veze.

Studije pokazuju da djeci, koja u ranom djetinjstvu ne uspiju postići najnižu prihvatljivu razinu socijalne kompetencije, prijeti opasnost od raznih socijalnih neprilagođenosti koje im mogu zagorčati ostatak života (Katz i McClellan, 1999). Kvaliteta dječje socijalne kompetencije u predškolskoj dobi ukazuje na to kakva će biti njihova socijalna i akademska kompetencija u školi. Za jačanje djetetove socijalne kompetencije u vrtiću (kroz svakodnevne životne situacije i planirane aktivnosti) treba koristiti brojne djelotvorne strategije: poštivanje dječjih osjećaja, uspostavu autoriteta i povjerenja, osvješčivanje djetetovih jakih strana i uvažavanje individualnih razlika, učenje načina kontroliranja bijesa i konstruktivnog rješavanja sukoba, pojačavanje prosocijalnih umijeća, poticanje empatije, skretanje pozornosti na tuđe osjećaje i potrebe, smanjivanje zadirkivanja na najmanju mjeru, osiguravanje alternativa tužakanju i uvježbavanje socijalnih vještina.

- Rana identifikacija djece s posebnim potrebama

Od velikog je značaja kontinuirano praćenje prilagodbe i razvoja, dobrobiti i uključenosti djece polaznika dječjeg vrtića, što omogućava ranu identifikaciju djece sa značajnim interpersonalnim i intrapersonalnim rizicima (potencijalnim posebnim potrebama) i djece s emocionalno-socijalnim problemima i drugim prolaznim posebnim potrebama. Takva saznanja trebaju aktivirati odgojne i stručne djelatnike, koji rade u dječjem vrtiću, na osmišljavanje i poduzimanje odgovarajućih mjera i intervencija te pružanje pomoći i djetetu i obitelji s ciljem onemogućavanja pojavnosti potencijalne negativne lančane reakcije i "preusmjeravanja" razvojnog tijeka koji je krenuo krivim putem. Pristup problemu mora obuhvaćati: prihvaćanje djeteta takvog kakvo jest, sagledavanje problema u njegovoj cjelovitosti i orijentaciju na prevladavanje problema s pozitivnim i realnim očekivanjima, stvaranje uvjeta za individualni, bliski kontakt s djetetom, ali i uvjeta za ostvarivanje kvalitetnih djetetovih kontakata s drugom djecom, orijentaciju na razvijanje tolerantnog okruženja u kojem se različitosti razumiju i poštuju (Jukić i Profaca, 1998, prema Milanović i sur., 1998). Pri oblikovanju poticajnog i podržavajućeg materijalnog i socioemocionalnog konteksta, odgojni i stručni djelatnici trebaju promišljati o organizaciji prostora i aktivnosti, osiguravanju funkcionalnih predmeta, sredstava i materijala, o važnim odgojiteljskim porukama i poticajima, o načinima komunikacije pred i sa djecom te načinu i sadržaju suradnje s roditeljima.

- Inkluzija djece s trajnim posebnim potrebama (s teškoćama u razvoju)

Djeca s trajnim posebnim potrebama (djeca s motoričkim oštećenjima, djeca kod

kojih postoji slabovidnost i sljepoća, naglušost i gluhoća, dijabetes...) imaju sva prava kao i druga djeca, ali zahtijevaju posebnu pozornost društva s obzirom na to da im je potrebna veća pomoć i podrška odraslih (Maleš, Milanović i Stričević, 2003, 223). Stvaranjem povoljnih uvjeta i inkluzijom ove djece u vrtičke odgojne skupine daje im se mogućnost oživotvorenja njihovih razvojnih prava, prava sudjelovanja i zaštitnih prava u prirodnom i poticajnom okruženju u društvu vršnjaka.

U odgojno-obrazovnom radu djeci bi trebalo osvješćivati pravo na jednakovrijednost svakog člana društva i pravo na posebnost. Važno je i izgrađivati toleranciju prema različitostima bilo koje vrste, te tako pridonositi onemogućavanju neprijateljskog ponašanja prema onima koji su drugačiji ili zaziranja od njih. Djeca moraju imati prilike učiti razumijevati potrebe onih kojima je pomoć potrebna i aktivno im pružati pomoć.

- Briga o djeci s izraženim interpersonalnim rizicima (rizicima u obitelji)

Uključivanje djece iz neprimjerenih životnih uvjeta u dječji vrtić samo po sebi je prevencija. Kada posebne okolnosti i zahtjevi odrastanja i razvoja djeteta to zahtijevaju, stručni djelatnici vrtića moraju osiguravati dodatne uvjete, osmišljavati intervencije, ostvarivati kontakte s drugim relevantnim institucijama (centrima socijalne skrbi, domovima zdravlja, specijalističkim ustanovama, policijskim stanicama...) i pružati pomoć kako bi ublažili negativne utjecaje loših uvjeta života u obitelji i prevenirali moguće posljedice takvih uvjeta.

- Intervencije u krizi

Zbog mogućih iznenadnih i, po život i zdravlje djeteta, ugrožavajućih situacija (saobraćajne nesreće, smrti, bolesti, prirodne katastrofe...) u dječjim vrtićima trebaju postojati (više ili manje strukturirani) posebni interventni programi kojima se propisuju akcije djelovanja i strategije pružanja pomoći djeci i odraslima u prevladavanju mogućih posljedica stresa i traume.

- Podrška roditeljstvu i jačanje roditeljske kompetentnosti

Dječji vrtići su ustanove otvorene za roditeljske inicijative i utjecaje te se prilagođavaju njihovim promijenjenim potrebama. Uspostavom partnerstva između roditelja i odgojitelja (i drugih stručnjaka koji rade u vrtiću – psihologa, pedagoga, logopeda, defektologa, viših medicinskih sestara), odnosno obitelji i vrtića u cjelini, osigurava se kontinuitet odgojnog djelovanja koji je jedan od temeljnih uvjeta harmonična djetetova razvoja (Milanović i sur., 2000). Vrtići na različite načine mogu davati informativnu i stručnu potporu roditeljstvu. Putem raznovrsnih organizacijskih oblika mogu roditeljima pružati stručne informacije, pomoć i podršku u svrhu senzibilizacije za potrebe njihova djeteta, obilježja razvoja djeteta predškolske dobi, te za pojedine teme koje odražavaju krize razvoja. Poželjno je promicati različite oblike sudjelovanja roditelja u vrtićkom životu djeteta budući to pridonosi jačanju njihove osjetljivosti za važnost i obilježja ranog razvoja, dobivanju povratne informacije o sebi kao odgojitelju i dobivanju poticaja za aktivan odnos prema vlastitom roditeljstvu (Milanović i sur., 2000). Iz takva roditeljskog sudjelovanja i dijete može imati dobiti jer u vrtićkim situacijama ima prigodu vidjeti svojeg roditelja u novoj ulozi, steći nova socijalna iskustva uz osjećaj sigurnosti radi

roditeljske blizine, jačati svijest o osobnoj važnosti i razvijati povjerenje prema drugim osobama.

Zamke (potencijalni rizici) koje nosi vrtić i mogući izlazi

- opasnost od obilježavanja

Postoji opasnost da se u začaranom krugu negativnih atribucija i “obilježnosti” nađe dijete koje je naročito naporno i zahtjevno, a osobito dijete koje ima češće izljeve neupravljivih provala bijesa ili drugih oblika tjelesnih ili verbalnih izraza agresije.

Često pričanje o djeci koja su osobito naporna i na koji su način naporna, kod slušača bi moglo razviti negativnu karakterizaciju te djece koja je usredotočena na njihove probleme i slabosti, a ne na njihove jače strane i sposobnosti (Katz i McClellan, 1999). Takve negativne definicije djetetova značaja mogu se pretvoriti u “zao glas koji se daleko čuje” i pratiti dijete, te se kao bumerang vraćati početnim izvorima. Negativna definicija djetetova značaja odrasle može usmjeriti gotovo isključivo na problematična ponašanja koja se očekuju. Važno je djetetovo ponašanje vidjeti u cjelini, osvijestiti njegove jače strane i sposobnosti, biti strpljiv, pažljiv, ljubazan i iskazivati iskreno zanimanje za dijete, učiti ga kontroliranju bijesa, konstruktivnim načinima rješavanja sukoba i socijalnim vještinama. Važno je vidjeti njegove napore, pa i najmanje pokušaje za primjerenijim uspostavljanjem interakcija, i podržati ih. Bitno je i da se odrasli na učinkovitije načine ophode s djetetom. Kako je u predškolskoj dobi vrlo jak mehanizam učenja oponašanjem, i druga djeca iz skupine slijedit će odgojiteljev primjer, a nove pozitivne atribucije i izjave odraslih mogu snažno utjecati na razvoj djetetove kompetentnosti i njegove prihvaćenosti od strane druge djece i odraslih.

- opasnost od prestimuliranosti

Dječji vrtić je mjesto igre koje djeci nudi brojne i različite mogućnosti istraživanja i iskušavanja svojih moći. Nameće se pitanje – koliko stimulacije dati da dijete zadovolji svoju potrebu za podražajima, a da ne bude prestimulirano? Život u okruženju prepunom podražaja i brze izmjenljivosti, s jedne strane, i djetetove potrebe za raznolikom stimulacijom, s druge strane, može činiti da neko dijete ne “uranja” u aktivnost, već površno doživljava svijet oko sebe. Postoji i rizik da obilježja takvog okružja dijete pretežito orijentiraju na vanjski svijet, hrane neprestanu glad za dodatnom stimulacijom, ostavljajući malo prostora za potpuno doživljavanje poticaja i izgrađivanje djetetova kontakta sa samim sobom.

I u vrtićkom okružju dijete treba iskustvo frustracije. To znači – strpjeti se, pričekati, ne dobiti odmah, naizmjenično sudjelovati, prepustiti prednost, odgoditi ugodu, svladati strah, ulagati napore i ustrajavati u onome čime se bavi i onda kada je ono što radi zahtjevno ili dosadno. Lišavanjem takvih frustracija (ukoliko nisu prečeste i dugotrajne) oduzimamo djetetu prilike za iskušavanje i učvršćivanje svojih moći i izgrađivanje samokontrole i samopouzdanja.

- preuveličavanje problema

Opravdano se pitamo može li prevelika osjetljivost za probleme i problematična ponašanja, velika želja za pružanjem pomoći i potreba za brzim i učinkovitim

prevladavanjem problema dovesti do preuveličavanja i problematiziranja i onih ponašanja koja su odraz kriza razvoja ili do preuveličavanja pa i “urastanja” postojećih problematičnih ponašanja. Konkretno ponašanje je važno sagledati s razvojnog stanovišta (pojavnost, obilježja, trajanje) i cjelovito, u različitim situacijama i u ukupnom kontekstu djetetova življenja kroz duže vremensko razdoblje.

- ustrajavanje na tradicionalnim i nefunkcionalnim znanjima, vještinama i metodama rada

Stručna uloga odgojitelja u sebi integrira njegovu stručnost i osobnost nužne za vrlo životno i zahtjevno odgajanje djece u dječjem vrtiću. Koliko god kvalitetan bio program koji se nudi djetetu predškolske dobi i koliko kod kvalitetni bili materijalni uvjeti njegove provedbe, svi zainteresirani istraživači, teoretičari i sudionici odgojno-obrazovnog procesa slažu se da kvaliteta njegove provedbe ponajprije ovisi o odgojitelju (Milanović, 2005). Kvalitetnu provedbu programa i zdravo odrastanje može poduprijeti samo kompetentan i psihološki pismen odgojitelj koji uspijeva integrirati iskustvo brojnih krajnosti i neprestanog kretanja na njihovu kontinuumu. Milanović (2005) govori o sljedećim krajnostima (kao o dva krajna dijela jedne cjeline koji se stalno iskušavaju) koje postoje u dječjem vrtiću: dijete ili odrasli, kontrola ili sloboda, ovisnost ili neovisnost, konfluencija ili izolacija, potpora ili obeshrabrenje, prihvaćanje ili negiranje, kratkoročno ili dugoročno, stvarnost ili imaginacija. Kompetentan odgojitelj ih treba razumijevati, razlikovati, uočavati i prepoznavati trenutak i situaciju kada je određena krajnost moguća, dobra i poželjna. Stoga je preispitivanje vrtićke odgojne prakse i njenih postavki, osvješćivanje stručnih iskustava i raspravljanje o njima, kontinuirano podizanje stručne kompetentnosti i integriranje novih znanja u cjeloviti pristup djetetovu razvoju trajna osobna, vrtićka i društvena zadaća.

Važno je prihvatiti činjenicu da preventivni utjecaj vrtićkog okruženja i djelovanja, unatoč brojnim mogućnostima koje nudi, nije svemoguć. Nerealno je, pa i opasno, dječjem vrtiću pripisivati moć i ulogu koju ne može imati. Preuveličavanje moći vrtićke zbilje može dovesti do olakog opravdavanja vlastite roditeljske neangažiranosti, propusta i neprimjerenih odgojnih postupaka. Dječji vrtić ne može i ne smije biti zamjena za brižan roditeljski odgoj. Vrtić nije i ne treba biti zamjena za roditelje i obiteljsku sredinu.

Maleš, Milanović i Stričević (2003) kažu da dječji vrtić predstavlja proširenu sredinu, a odgojitelji ne zamjenjuju roditelje, već ostvaruju funkciju pomoćnika u odgajanju nastavljanjem odgojnih procesa iz obitelji.

LITERATURA:

Cooper, S. J. (2001) CAP program prevencije zlostavljanja djece – Nove strategije za slobodnu djecu. Priručnik za voditelje CAP programa. Zagreb: Udruga roditelja “Korak po korak”.

DSM-IV (1996) Jastrebarsko: Naklada Slap.

Goleman, D. (1997) Emocionalna inteligencija: zašto može biti važnija od kvocijenta inteligencije. Zagreb: Mozaik knjiga.

Jukić, I., Profaca, B. (1998) Hiperaktivnost. U: Pomozimo im rasti: psihološka pomoć

- i potpora odgojiteljima. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske i UNICEF.
- Jukić Lušić, I. i sur. (2005) Osnaživanje djece u zauzimanju za sebe: projekt prevencije nasilja među djecom i prema djeci. Sesvete: Dječji vrtić "Leptir".
- Juul, J. (1996) Vaše kompetentno dijete: za nove temeljne vrijednosti obitelji. Zagreb: Educa.
- Katz, L. G., McClellan, D. E. (1999) Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije. Zagreb: Educa.
- Kog, M., Moons, J. (1997) Een doos vol gevoelens. Leuven: Centre for Experiential Education.
- Koller-Trbović, N. (2005) Neposlušnost i nepoštivanje pravila i autoriteta. *Dijete i društvo*, 7 (1), 29-37.
- Leavers, F., Vandebussche, E., Kog, M., Depondt, L. (1997) A process-oriented child monitoring system for young children. Leuven: Centre for Experiential Education.
- Lebedina-Manzoni, M. (2005) Poremećaji emocija. *Dijete i društvo*, 7 (1), 76-99.
- Maleš, D., Milanović, M., Stričević, I. (2003) Živjeti i učiti prava: odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja. Zagreb: Filozofski fakultet, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- Milanović, M. (2005) Zrelost za odrastanje: kakav odgajatelj u psihološkom smislu može poduprijeti odrastanje. U: D. Mikas, ur., *Zbornik radova: Mirisi djetinjstva - 11. dani predškolskog odgoja Splitsko-dalmatinske županije*. Trogir: dječji vrtići u Solinu, Kaštelima i Trogiru, 9-21.
- Milanović, M., Maleš, D., Sekulić-Majurec, A., Stričević, I. (2000) Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Targa.
- Milanović, M. i sur. (1998) Pomozimo im rasti: psihološka pomoć i potpora odgojiteljima. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske i UNICEF.
- Seligman, M. E. P. (2005) Optimistično dijete: provjereni program za prevenciju i trajnu zaštitu djece od depresije. Zagreb: IEP.
- Shapiro, L. E. (2002) Malo prevencije: kako roditelji mogu spriječiti probleme u ponašanju i emocionalne probleme djece. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004) Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi: priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Težak, D. i Čudina-Obradović, M. (1993) Priče o dobru, priče o zlu: priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece. Zagreb: Školska knjiga.

Wenar, C. (2003) Razvojna psihopatologija i psihijatrija: od dojenačke dobi do adolescencije. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Winkel, R., ur. (1996) Djeca koju je teško odgajati: opis slučajeva iz odgojne i školske svakodnevnice. Zagreb: Educa.

Prevention of Unacceptable Forms of Behavior at Preschool Age

Ivanka Jukić Lušić, B.A.
Kindergarten "Butterfly", Sesvete

Expert Article
UDK 159.922.73-053.4:159.97

SUMMARY

Social changes and changes in the family prompted a change in the view of childhood and unacceptable forms of behavior. The definition of unacceptable behavior in preschool children is not uniform, rather it depends on when it first occurs, age and circumstances. Contemporary interpretations bring out certain common features of every development - same principles can be applied to its normal courses and those deviating from normal (Wenar, 2003).

This paper emphasizes the importance of understanding psychical health and ways of assessing healthy courses of development, recognition of normal problems, problematic behavior and psychopathological phenomena, and familiarity with risky and protective factors, as well as necessary preconditions for the deliberation of preventive activities. Since parents and family are the most important factors in a child's upbringing and play the most important role in a child's becoming a competent adult, a presentation of possible prevention methods of unacceptable behaviors in the family includes the strengthening of positive values in children, along with development and support of competences and behaviors that are significant predictors of acceptable forms of behavior. Although preschool institutions (kindergartens) are not, and could not be, a replacement for parents and a caring upbringing in a family, there are numerous possibilities of preventive action in kindergartens implementing a comprehensive developmental program. The paper also indicates possible traps (potential risks) and how to overcome them.

Key words: *unacceptable behavior, child's psychical health, child development, prevention, strengthening and support*

Prävention inakzeptabler Verhaltensweisen im Vorschulalter

Ivanka Jukić Lušić, Prof.
Kindergarten „Schmetterling“, Sesvete

Fachartikel
UDK 159.922.73-053.4:159.97

ZUSAMMENFASSUNG

Zahlreiche gesellschaftliche Veränderungen sowie Veränderungen in der Familie führten auch zu einer veränderten Betrachtungsweise der Kindheit und inakzeptabler Verhaltensweisen. Die Definition inakzeptablen Verhaltens bei Vorschulkindern lässt nicht nur eine Deutung zu, sondern hängt von dem Erscheinungszeitpunkt, dem Alter und dem Umfeld ab. Aktuelle Deutungen weisen auf das Vorhandensein gemeinsamer Merkmale in jeder Entwicklung hin - die gleichen Grundsätze können auf den normalen Entwicklungsablauf, aber auch auf die vom Üblichen abweichenden Entwicklungen angewandt werden (Wenar, 2003).

Die Arbeit befasst sich mit der Bedeutung des Verständnisses psychischer Gesundheit und mit den Bewertungsweisen gesunder Entwicklungsabläufe, mit der Erkennung normaler Probleme, problematischer Verhaltensweisen und psychopathologischer Phänomene, aber auch mit der Bestimmung von Risiko- und Schutzfaktoren als notwendige Voraussetzungen für die Erwägung präventiven Wirkens. Da Eltern und Familienkreis den wichtigsten Faktor bei der Kindererziehung bilden und die wichtigste Rolle bei dem Heranwachsen des Kindes zu einer kompetenten erwachsenen Person spielen, werden Möglichkeiten der Prävention inakzeptabler Verhaltensweisen in der Familie aufgezeigt, indem das Kind in seinen positiven Werten gestärkt wird, und jene Fähigkeiten und Verhaltensweisen gefördert werden, die bedeutende Prädiktoren akzeptabler Verhaltensweisen darstellen. Wenn auch Vorschuleinrichtungen (Kindergärten) kein Ersatz für Eltern und sorgsame Erziehung im Familienkreis sind und sein können, werden zahlreiche Möglichkeiten präventiven Wirkens in Kindergärten genannt, in denen ein umfassendes Entwicklungsprogramm zum Einsatz kommt. Darüber hinaus wird auch auf einige mögliche Fallen (potentielle Risiken) sowie auf die Art und Weise ihrer Bewältigung hingewiesen.

Schlüsselbegriffe: inakzeptables Verhalten, psychische Gesundheit des Kindes, Entwicklung des Kindes, Prävention, Stärkung und Förderung

Suvremene paradigme ranog odgoja - dijete, obitelj i vršnjaci

mr. sc. Anka Jurčević Lozančić
Visoka učiteljska škola Petrinja

Stručni članak
UDK 37.013.41-053.4
UDK 316.614-053.4

SAŽETAK

Naglašenija potreba za institucionalnom skrbi djece i mladih uvjetuje globalno nastojanje da društvo podupre odgojnu funkciju koju obitelj tradicionalno ispunjava kao što je osjećaj pripadnosti zajednici, individualnoj i društvenoj povezanosti. Vrijeme zajedničkog života djece i roditelja sve se manje odlikuje kvalitetnim i sadržajnim interakcijama. U ovom se radu osobito naglašava da je u procesu razvoja socijalne kompetencije meritorno krenuti od djetetove najranije dobi potičući njegov cjelokupni razvoj. Razvoj djeteta u predškolskom razdoblju je najintenzivniji: od potpune ovisnosti o drugima do osobne kompetentnosti, od egocentričnih socijalnih interakcija do sposobnosti igre koja uključuje i ostalu djecu. Predškolska ustanova je uz obitelj važno okruženje u kojem se dijete socijalizira i uči. Nema općeg i identičnog obrasca djetetova razvoja, jer razvoj u mnogočemu ovisi o prirodnim razlikama, kao i o socijalnom i kulturološkom okruženju. Zbog toga se ovaj rad usmjerava i prema odgajateljima koji u svojem profesionalnom djelovanju kreiraju zajednicu koja anulira različitosti te prihvaća i podupire svu djecu. Predškolsko dijete je kreativno i interaktivno biće, koje aktivno sudjeluje u svom odgoju i socijalizaciji. Socijalizacija nije nešto što se samo po sebi događa, već je proces u kojem djeca u interakciji s drugima kreiraju i pridonose stvaranju vršnjačke kulture da bi postali kompetentni članovi svijeta odraslih.

Ključne riječi: predškolsko dijete, obitelj, vršnjačka interakcija, socijalna kompetencija

Uvod

U suvremenom svijetu koji se brzo mijenja i koji je prepun stresa, sve je više djece u situaciji u kojima su ona, nažalost, izložena različitim opasnostima. Veliki broj djece osjeća se nepovezano sa svojim roditeljima i vršnjacima, nepovezano s odgojem i obrazovanjem, te iskazuje nedostatak jasne slike (dojma) o sebi, drugima i svijetu.

Posljednjih godina mnogi istraživači bave se problemom socijalizacije djece kao temeljnim preduvjetom daljnjeg socio-intelektualnoga razvoja. Djeca koja ne razvijaju barem najnižu razinu kompetentnosti u društvenim odnosima, posebice s vršnjacima, bivaju izložena riziku koji će se manifestirati kao socijalna nekompetentnost kasnije u životu (Sroufe, 1996, Katz i sur., 2000, Brooks i Goldstein, 2005). Navodeći rezultate brojnih drugih longitudinalno provedenih istraživanja, Kotler i McMahon (2002) zaključuju da djeca, ako u ranom djetinjstvu ne postignu odgovarajuću razinu socijalne kompetencije, u pubertetu i odrasloj dobi mogu razviti negativan odnos prema drugima koji se očituje u sebičnosti, autoritativnosti, te u ponašanjima koja se prepoznaju kao maloljetnička delinkvencija, akademski neuspjeh i poremećaji ponašanja. Moguća implikacija, koja proizlazi iz takvih i sličnih informacija, je važnost koju za društvo, kao i za individuu, predstavlja usredotočivanje pozornosti na pomaganje djeci u razvijanju socijalne kompetencije.

Odgojni utjecaj obitelji

Napredak u istraživanju djetetovih perceptivnih sposobnosti pokazao je da čak i novorođenčad prilično osjetljivo reagira na podražaje iz okoline i aktivno prikuplja podatke o svijetu u kojem se nalazi. Ukoliko su primarne potrebe za hranom, toplinom, sigurnošću i dodirnom zadovoljene, djetetove reakcije očitovat će se kroz zadovoljno i vedro raspoloženje. Djetetove potrebe najbolje su zadovoljene ako su povezane s određenom količinom socijalnih kontakata i međusobnih djelovanja unutar djetetove obitelji. Malena djeca, koja su zakinjuta za te socijalne interakcije, vrlo lako mogu postati indiferentna, nezainteresirana, povučena, depresivna (Katz i sur., 2000, prema Clarke, Stewart i Koch, 1983). Utjecaj roditelja u ranom razvoju i odgoju djeteta je najintenzivniji. Stoga ne iznenađuje da mnogobrojni suvremeni autori upravo roditeljima pripisuju najznačajniju ulogu u razvoju djeteta i formiranju njegove osobnosti. Djetetov osjećaj sigurnosti najviše se temelji na njegovim odnosima u obitelji. Obiteljski odnosi pružaju djetetu osjećaj da je zbrinuto, njegovano i zaštićeno. "Spoznaj da je voljeno svaki dan, da roditelji imaju za njega posebno mjesto u svom srcu daje djetetu izvor snage za suočavanje sa svakodnevnim izazovima i za razvijanje otpornoga mentalnog sklopa u interakciji s vršnjacima" (Brooks i Goldstein, 2005, 85). Kada govore o roditeljima, Dumas i LaFreniere (1995) posebnu važnost pridaju ulozi majčinstva, te ističu da emocionalno prihvaćanje majke snažno utječe na razvoj djetetova identiteta. Odgajajući svoje dijete, majka se obično priklanja nekom od odgojnih stilova. Autoritativne majke aktivno provode vrijeme sa svojom djecom, tople su i nježne u kontaktu, potiču i potpomažu djetetovu neovisnost pravilno postavljajući granice njegovu ponašanje. Takva djeca uživaju u interakciji s drugima, realna su i optimistična. Permisivne majke pokazuju manje zahtjeva i pravila dječjem ponašanje. Djeca odgajana ovakvim odgojnim stilom teže pronalaze rješenja za probleme, brzo odustaju i prati ih trajan osjećaj bespomoćnosti. Autoritarne majke pružaju djetetu manje pažnje i emocionalne podrške, strogo kontroliraju djetetovo ponašanje ne dopuštajući im nimalo osobne autonomije, što kod djeteta uvjetuje pesimizam i povučeno ponašanje, ne samo u djetinjstvu, već i u odrasloj dobi. Nadalje, rezultati istog istraživanja potvrđuju činjenicu da kvaliteta bliskosti s majkom ima znatan utjecaj na djetetov odnos s vršnjacima. Gottman, Katz i Hooven (1997) ističu da majčin izraz lica u komunikaciji s djevojčicama pokazuje veću lepezu emocija nego u kontaktu s dječacima, pa su iz toga razloga djevojčice snalazljivije u verbalnoj interpretaciji emocija od dječaka. Ukazujući na opravdanu

potrebu aktivnoga sudjelovanja oca u odgoju djece, Greenspan (2003) smatra da je njegova uloga jednaka majčinoj. Nježan otac, koji djetetu pruža emocionalnu podršku, prenosi mu osjećaj da je voljeno, sigurno i zaštićeno.

Empirijsko istraživanje Kotler i McMahon (2002), provedeno na osamdesetero djece, imalo je za cilj utvrditi utječe li privrženost djeteta majci i ocu na razvoj djetetova samopoštovanja. Prikazi privrženosti ispitani su zadatkom dovršenja priče koje je izvršeno jednom za majku, a jednom za oca. Pronađena je značajna varijabla efekta povezanosti u odnosu dijete – majka i dijete – otac na postignuti status djeteta u skupini vršnjaka. Djeca koja su pokazala sigurnu privrženost majci i sigurnu privrženost ocu u interakciji s vršnjacima pokazuju više osobnih kompetencija i adekvatnosti, kao važnih komponenata samopoštovanja. U nekim istraživačkim izvješćima pronalazimo da sigurna privrženost jednom roditelju može kompenzirati nesiguran odnos prema drugom roditelju (Dumas i LaFreniere, 1995). U tom smislu Brooks i Goldstein (2005) naglašavaju važnost barem jedne odrasle karizmatičke osobe koja je važna da djetetovu dobrobit. To je posebice važno za djecu koja rastu u okruženjima visokoga rizika, a koja su se, zahvaljujući takvoj važnoj odrasloj osobi, uspješno suočila s mnogim životnim izazovima.

Uloge oca i majke u odgoju svakog djeteta međusobno su povezane i komplementarno recipročne. Mnoga istraživanja, provedena posljednjih nekoliko desetljeća, pružaju spoznaje i dokaze o tome kako način na koji roditelji postupaju s djecom, bilo da je riječ o strogoj disciplini ili pak empatiji i razumijevanju, bilo da to rade nezainteresirano ili s toplinom, ima duboke i trajne posljedice za djetetov razvoj. Svako dijete je različito, jedinstveno i neponovljivo. Odgajati dijete kao roditelj znači aktivno pratiti djetetov razvoj i, nadasve, odgajati ga emocionalno toplo i s užitkom. Što je više različitih “emotivnih energija” upućeno djetetu (otac, majka, brat, sestra, baka...), ono će biti snažnije u svojem emocionalnom razvoju, sigurnije i samostalnije. Već je odavno uočeno i prihvaćeno kako su ljubav i zaštita, koje dijete osjeti u roditeljskom domu, najbolji učitelji poželjnoga društvenog ponašanja, tj. da od odnosa roditelja i djeteta u značajnoj mjeri ovisi kakav će se društveni karakter razviti. Dijete u obitelji stječe prva znanja, uči vještine, navike, sposobnosti, razvija temeljne strukture osobnosti, što postaje osnovni model društvenoga ponašanja. Na taj način dijete usvaja kriterije za prosuđivanje svojih i tuđih postupaka, odnosno prepoznaje određene moralne smjernice. Konkretno postupke roditelji ocjenjuju kao dobre i loše. Prema Maleš, Milanović i Stričević (2003) pitanja koja se odnose na roditelje i na to koliko su kompetentni za ulogu majke i oca, postaju sve važnija. Potaknuti saznanjima pedagogijskih znanosti, mnogi roditelji vjeruju da dijete raspolaže mnogim potencijalima koje je moguće razvijati samo uz pomoć odgovarajućeg odgoja. Da bi roditelji bili što kompetentniji u odgoju svoje djece, trebaju stjecati nove spoznaje, vještine, mijenjati svoja ponašanja, odnosno neprestano raditi na poboljšanju roditeljskoga djelovanja, ističu autori.

Voljeti djecu jedan je od najvažnijih zadataka odgoja. Ljubav roditelja prema djeci podrazumijeva suosjećajan, uvažavajući, nježan i dobronamjerman pristup. Prema Gottman, Katz i Hooven (1997), uvijek kada su odgojne metode roditelja prožete poštovanjem i naklonošću prema individualnosti djeteta, takav je pristup pun izazova za dijete i unosi duboku osjećajnost i osjetljivost za potrebe i roditelja i djeteta. U istraživanju Greenspan (2003) pokazalo se da djeca koja imaju topao odnos s roditeljima, koja su voljena i vole, lakše mogu razriješiti česte bučne interakcije s vršnjacima jer znaju procijeniti svoje potrebe i potrebe drugih, zatim iskoristiti dobivenu povratnu informaciju da bi prilagodila svoje ponašanje prema drugima. Socijalna kompetencija najbolje

se razvija u ozračju obiteljske topline, prihvaćenosti, uvažavanja i vjere u djetetove sposobnosti. No iako se socijalni svijet dojenčeta sastoji od samo nekoliko značajnih osoba, ponajprije majke, oca te braće ili sestara, roditelji će imati veći utjecaj na cjelokupni djetetov razvoj i razvoj osobnosti pa čak i na kognitivni razvoj, nego svi kasniji socijalni odnosi. Koliko god bio poticajan socijalni razvoj djeteta u obitelji, on ne jamči da će dijete daljnjim odrastanjem biti "socijalni leptir" koji će s lakoćom stupati u socijalnu interakciju s vršnjacima (Ross, 1999). Djeca se mogu ponašati u društvu odraslih na jedan način, dok će se osjećati i ponašati potpuno drugačije među vršnjacima – djeca imaju više osobnih konceptualizacija, kao i mnogostruku inteligenciju. Načini na koje se djeca ponašaju jedna prema drugima (suradnički, agresivno, pomažući, zahtijevajući) imaju stvaran utjecaj na međusobne veze koje stvaraju. Djeca uče da nisu samo toplina, zabava i bliskost, već također i borba, moć, dijeljenje i sukobi dijelovi zajedničkih odnosa. S tim porukama počinju shvaćati da su različita osjećanja prema roditeljima i prijateljima opravdana. Interferencija zadovoljstva i frustracije pomaže djetetu razumjeti da odnosi uključuju oboje i uče ga da manje razmišlja i djeluje u apsolutnim vrijednostima (LaFreniere i Dumas, 1996, Gottman, Katz i Hooven, 1997). Nadalje, odnosi u užoj obiteljskoj jezgri i kulturalni kontekst utječu na socijalno ponašanje djeteta. Što je primjereno i učinkovito u jednoj kulturi, ne mora biti u drugoj. Mnoga djeca stoga trebaju pomoć u premošćivanju ukupnih razlika i u traženju načina za učenje od drugih i uživanje u sebi i drugima.

Kotler i McMahon (2002) smatraju da se različite socijalne kompetencije zahtijevaju i vrednuju u različitim okruženjima. Disfunkcionalna i neprihvaćena ponašanja u jednom su kontekstu funkcionalna i prihvaćena, dok u drugom to nisu. Tako je, primjerice, agresivnost u jednom društvenom kontekstu (obitelj) negativno okarakterizirana, dok u drugom (vršnjaci) može biti poželjna ili čak uvjetovana. Prema Katz i sur. (2000), razmišljajući i osjećajući, socijalno kompetentna osoba (pa i dijete) moći će odabrati ponašanje i kontrolirati ga, te će isto tako znati koja ponašanja treba potisnuti u određenom okruženju da bi postigla zadani cilj (koji je postavila ona sama ili su joj ga odredili drugi).

Interakcije predškolskog djeteta na prosocijalnom putu

Djeca razvijaju određene kompetencije u različitoj dobi. Značajka kompetencije za djecu u vrtiću je razvoj vještine suradnje među vršnjacima (Krogh, 1994, Ross, 1999, Coplan i sur., 2001). Rastom i razvojem te vještine utječu na razvoj ostalih međusobno povezanih sposobnosti i kompetencija. U suvremenoj literaturi često se ističe da predškolsko dijete ima razvijenu socijalnu kompetenciju ako se uspješno prilagođava i djeluje u obiteljskom i vrtićkom okruženju. Prema Katz i sur. (2000), socijalno kompetentna su ona djeca koja se upuštaju u zadovoljavajuće interakcije i aktivnosti s odraslim osobama i vršnjacima i kroz takvu interakciju unaprjeđuju svoju osobnu kompetenciju. Važne komponente od kojih se sastoji socijalna kompetencija, a koje utječu na kompetenciju predškolskoga djeteta su: prihvaćanje drugih i poštivanje različitosti, nenasilno rješavanje sukoba, empatija, učinkovita komunikacija.

Kada djeca stupaju u interakciju, eksperimentiraju sa strategijom socijalne interakcije te nastoje što više imitirati pozitivno socijalno ponašanje svojih vršnjaka. Coplan i sur. (2001) naglašavaju da ponašanje socijalno kompetentne djece vršnjaci učestalije promatraju i imitiraju od ponašanja manje socijalno kompetentne djece. U nekim istraživačkim izvješćima pronalazimo da socijalno kompetentni predškolci visoko kotiraju

na procjenama individualne izdržljivosti, pokazuju visoki stupanj pozitivnoga ponašanja, te su prihvaćeniji od svojih vršnjaka (Kotler i McMahon, 2002, Brooks i Goldstein, 2005). Isti su autori zapazili da učestali odnosi među vršnjacima uvelike pridonose socijalnom i kognitivnom razvoju i učinkovitosti kroz koju mi zapravo funkcioniramo kao odrasli ljudi. Zbog toga Sroufe (1996) naglašava da najbolji putokaz u svijet odraslih nisu samo djetetove ocjene, već i prikladnost vještina pomoću kojih se dijete slaže s ostalom djecom. Howes (2000) je pokušao predvidjeti djetetove socijalne vještine u prvom razredu temeljene na odgajateljskoj procjeni ponašanja djece u vrtiću i na popularnosti djetetova statusa u skupini vršnjaka. Ovi kriteriji za određivanje kompetencije djece u prvom razredu korišteni su zbog česte kritike da je socioemocionalno područje djetetova razvoja manje zastupljeno. Slaganje s vršnjacima i prosocijalno djelovanje, jednako kao i sposobnost čitanja i pisanja, važne su komponente demokratske edukacije. Rezultati provedenog istraživanja svjedoče da djetetovo agresivno ili pasivno interaktivno ponašanje u kontekstu vrtića predviđa moguće probleme djece u prvom razredu, što daje uvid u bihevioralne dimenzije moguće sociopatologije kod mlađe djece. Autor naglašava da agresivnost predviđa antisocijalnu osobnost djeteta tijekom daljnjega odrastanja, ali i druge vidljive probleme. Isto tako, pasivna interakcija predviđa nesigurnu osobnost ili druge unutarnje probleme djeteta.

Mnogobrojna istraživanja pokazuju da djeca već od rođenja imaju izrazitu osobnost i temperament. Tako su, primjerice, neka djeca sramežljivija i povučenija od ostale i uvijek su, kada se žele uključiti u socijalnu interakciju s ostalim vršnjacima (visoka motivacija socijalnog pristupanja), spriječena strahom od socijalne interakcije uzrokujući istodobnu želju izbjegavanja drugih (visoka motivacija socijalnog izbjegavanja).

Prema Dumas i LaFreniere (1995), prisiljavati takvu djecu na socijalne odnose u kojima se loše osjećaju može imati suprotan učinak. U jednom od istraživanja Coplan i sur. (2001) majke su procjenjivale stupanj djetetove povučenosti i emocionalne poremećaje, dok su odgajatelji promatrali istu djecu tijekom slobodne igre s vršnjacima u vrtiću. Dobiveni rezultati bili su u skladu s predviđanjima – povučene djevojčice sklone pasivnim oblicima ponašanja u igri s vršnjacima pokazuju izraženije unutarnje probleme koji utječu na njihovu daljnju socijalnu adaptaciju ne samo u obiteljskom, već i vrtićkom okruženju. Ipak, prije donošenja konačnoga zaključka, autori ističu važnost provedbe longitudinalnih istraživanja i praćenja ponašanja djevojčica uzimajući u obzir obilježja obitelji i rana iskustava u vrtićima. Najvažnije je prepoznavanje razlike u razvoju i ponašanju djece te proaktivna uporaba tog znanja u odgojnim metodama. Istraživanja koja su pratila djecu duži niz godina naglašavaju da programi visoke kvalitete u ranom djetinjstvu, koji se odnose posebice na obitelj slabijih primanja i lošije brige za dijete, općenito pridonose smanjenju depresije, nezaposlenosti, maloljetničke trudnoće i antisocijalnog ponašanja tijekom odrastanja (Dumas i LaFreniere, 1995, Sroufe, 1996, Coplan i sur., 2001, Kotler i McMahon, 2002). Djeca koja ne znaju kako ostvariti aktivnu komunikaciju s drugima daju i primaju malo socijalno poželjnih odgovora te se suočavaju s problemom nepopularnosti. Ross (1999, 65) je promatrao što se događa djeci nedostatnih prosocijalnih vještina i koju zbog toga ne prihvaćaju vršnjaci:

Laster dolazi na mjesto gdje se Sam i Steve igraju (Lego kockama). Laster samoinicijativno uzme jednu kocku iz kutije i stavlja na njihovu konstrukciju. Steve: "Nemoj." Sam: "Slomit ćeš to!" Kad je Laster stavio komad na to, odvojio se drugi komad. Dolazi Frank i staje između Steva i Sama. Steve kaže Franku: "Smiješ se igrati." Frank pogleda Sama da vidi je li to u redu. Nakon što je Frank sjeo, Sam kaže Lesteru: "Samo se trojica mogu igrati." Steve: "Da, samo trojica. Ti moraš otići." Laster: "Ne želim!" Sam: "Steve, čime

počinje tvoje ime?" Steve: "Moje ime počinje sa S." Sam: "Frank, čime počinje tvoje ime? Frank: "Moje ime počinje sa F". Steve kaže Lasteru: "U redu, S i F mogu ostati, a ti moraš otići". Laster pogleda dolje, ali se ne miče. Steve ponavlja: "Moraš otići. Samo se trojica mogu igrati." Kako se epizoda nastavlja, Sam, Steve i Frank razvijaju seriju kriterija za članstvo u skupini, svaki od njih osmišljen je da isključe Lastera...

Očito je da su Sam, Steve i Frank odlučili isključiti Lastera, također je vidljivo da Laster ignorira njihovo odbijanje te se pokušava uključiti u zajedničku aktivnost. Nemogućnost njegova prosocijalnog ponašanja okrenula je zatvoreni krug odbijanja koji je rezultirao posljedicama za Lasterovo uključivanje. U namjeri da istraže zašto dijete prolazi kroz osjetljivo razdoblje pridružujući se drugoj djeci, Coplan i sur. (2001) naglašavaju da djeca žele razvijati igru bez prekida i sačuvati svoj postojeći status. Kompetentnije dijete, u pokušaju da se pridruži drugoj djeci, najprije bira oblik promatranja igre, te se nakon toga, pazeći da ne naruši postojeći tijek igre, uključuje neposredno u igru. Suprotno tomu, manje kompetentna djeca pokušavaju skrenuti pozornost na sebe tako da biraju neprikladne načine uključivanja u igru. Govoreći jezikom Freuda, Ross (1999) ističe da socijalno vještija djeca konstantno daju drugima "tople pahuljice" ponašajući se na pozitivan i suradnički način, što znači da će primiti jednu za uzvrat, dok socijalno nevješta djeca daju drugima "hladne bodlje" i one se najčešće vraćaju. Sklonost prosocijalnom ponašanju Coplan i sur. (2001) tumače kao najvažnije sastavnice socijalne kompetencije. Prosocijalni stilovi ponašanja prethode vršnjačkom prihvaćanju i važan su preduvjet uspješne socijalne adaptacije djece i mladih. Suvremeni autori često postavljaju pitanje: "Što djeca trebaju znati da bi inicirala i uspješno ostvarila socijalnu interakciju s drugom djecom?" U traženju odgovora na navedeno pitanje LaFreniere i Dumas (1996) razmatraju nekoliko socijalnih vještina kojima djeca trebaju ovladati, a to je i verbalno interpretiranje događaja da bi se usmjerilo individualno djelovanje i izabralo najprikladnije rješenje mogućih problema na prosocijalan način. Kompetentnost djeteta povezana je s njegovom intrapersonalnom i emocionalnom inteligencijom te prikladnim reagiranjem u odnosima s drugom djecom (Dumas i LaFreniere, 1995, Gottman, Katz i Hooven, 1997). Djetetova interakcija s vršnjacima u predškolskoj ustanovi pridonosi razvoju socijalne kompetencije, prosocijalnim vještinama ponašanja i manjoj agresivnosti (LaFreniere i Dumas, 1996, Kotler i McMahan, 2002). Pregledom suvremene literature vidljivo je da se veći dio istraživanja odnosi na socijalni razvoj djece i usmjeren je na ulogu individualnoga ponašanja djeteta kao glavni čimbenik prihvaćenosti, odbačenosti ili zanemarivanja od vršnjaka, a manje na kontekste ili okruženja koja utječu na socijalno prihvaćanje i ponašanje djeteta. Prema Edwards, Gandini i Forman (1998), različiti čimbenici iz djetetova okruženja krucijalni su za razvoj socijalne kompetencije predškolskoga djeteta. Stimulativna sredina unutar vrtićkog okružja omogućava predškolskome djetetu različite poticaje koji korespondiraju s njegovim unutarnjim potrebama. Dijete treba biti u slobodnoj interakciji s takvom sredinom, uz mogućnost njenog spontanog elaboriranja. Aktivna narav djeteta prepoznaje se u njegovoj spontanoj inicijativi i iznad svega u njegovoj igri.

Umjesto zaključka - protektivan utjecaj vrtića na odgoj i razvoj djeteta

Kao što je naglašeno, dijete se u vrtiću, odnosno unutar programa predškolske ustanove, uključuje u socijalnu sredinu koja mu pomaže potičući ga na nove mogućnosti spoznavanja sebe. U istraživanju koje se bavilo problemom veličine predškolske ustanove, odnosno omjera između broja djece i broja odraslih osoba, Edwards, Gandini i Forman (1998) dolaze do zaključka da se djetetove potrebe u većoj mjeri zadovoljavaju u manjim ustanovama koje omogućuju češće i sadržajnije kontakte djece s odraslima. Komunikacija nije vezana samo uz planirane obrazovne sadržaje, već je mnogo šira i intimnija, što pridonosi povećanju djetetove socijalne zrelosti, uspješnom uklapanju i ravnopravnom sudjelovanju u zajedničkim aktivnostima i osjetnom smanjenju djetetove agresivnosti. Suprotno tomu, velike ustanove imaju mnogo više rutinskih, svakodnevno prisutnih aktivnosti, gdje djeca, natječući se za pozornost odgajatelja, usvajaju negativne značajke ponašanja (agresivnost, impulzivnost). Nadalje, u jednom od istraživanja pokušalo se utvrditi utječe li način kako su djeca grupirana (homogeno ili heterogeno) na dobro ili loše socijalno ponašanje djece. Dobiveni podatci svjedoče da sudjelovanje djece u odgojnim skupinama s djecom različite dobi predviđa da će ponašanje djece biti više prosocijalno, bazirano na prijateljstvu i vršnjačkom prihvaćanju te manje agresivno (Katz i sur., 2001).

Budući da su vrlo važni čimbenici djetetova razvoja, roditelji i odgajatelji imaju jedinstven položaj i utječu na razvoj socijalne kompetencije djeteta. Kontinuitet i skladnost događanja u obiteljskoj i institucionalnoj sredini predstavlja vrijedan poticaj djetetovu razvoju i prirodnom bogaćenju njegove osobnosti. Prema Krogh (1994) navedeni pristup roditelju dio je vrtićkog okružja koji je prepoznatljiv u razvojno primjerenoj praksi i programima ranog obrazovanja, a u kojima:

- postoji poštivanje prema roditeljima kao primarnom izvoru ljubavi, brige i zaštite za dijete te onima koji imaju najviše utjecaja na odgoj svoje djece,
- postoji odnos između roditelja i odgajatelja u vidu partnerske suradnje s ciljem uzajamnog razumijevanja,
- postoji razmjena informacija i ideja između članova obitelji i odgajatelja, posebice onih koje bi djetetu mogle koristiti,
- odgajatelji uvažavaju zahtjeve i ciljeve koje roditelji imaju prema svojoj djeci, a roditelji imaju pravo odluke o cjelokupnomu predškolskom programu,
- se odvija postupan i lagan prijelaz iz obiteljske u vrtićku sredinu,
- odgajatelji poštuju kulturalne i obiteljske razlike.

Da bi odgajatelji i roditelji bili što usklađeniji, a time i uspješniji u odgoju djece, bitna je stalna težnja istom cilju: odgoju zdravoga, sretnog, radoznalog i zadovoljnog djeteta. Prema Maleš, Milanović i Stričević (2003), roditelji i odgajatelji susreću se na istim odgojnim zadacima, svatko u svojoj ulozi, te ih shvaćamo kao partnere u zajedničkoj djelatnosti u kojima su odnosi jednaki, te oni u njoj aktivno dijele informacije, obveze, ciljeve i odgovornost. Na taj način, uz obostranu partnersku suradnju, istaknuta veza djeteta i obitelji s vrtićem dobiva puni smisao u sretnoj zajednici djece i odraslih. Kako ostvarivati harmoničnu zajednicu koja bi trebala biti prepoznatljiva kao jedna od temeljnih ideja odgoja predškolskoga djeteta u okružju vrtića? Nema unificiranih rješenja osim onog koje nas gotovo imperativno upućuje na stalno raščlanjivanje i uspoređivanje

naših postupaka, znanja i intuicija. Odgojni proces i rezultati odgojnog procesa bit će vidljivi i uspješni zahvaljujući potpunom angažmanu i odgovornosti: djeteta, roditelja i odgajatelja.

LITERATURA:

Brooks, R., Goldstein, S. (2005) Otporna djeca – njegovanje djetetove snage, nade i optimizma. Zagreb: Putokazi.

Coplan, R.J., Gavinsky-Molina, M.H., Lagace-Seguin, D., Wichmann, C. (2001) When girls versus boys play alone. Gender differences in the associates of nonsocial play in kindergarten. *Developmental Psychology*, 37, 464-474.

Greenspan, I. (2003) Sigurno dijete – kako djeci pomoći da se osjećaju zaštićeno i sigurno u promjenljivom svijetu. Lekenik: Ostvarenje.

Gottman, J.M., Katz, F.L. & Hooven, C. (1997) Meta – emotion: How families communicate emotionally. Mahwah. Lawrence Erlbaum Associates, 28, 104 - 113.

Howes, C. (2000.): Social - emotional classroom climate in child care, child - teacher relationships and children second grade peer relations. *Social Development*, 9 (2), 191- 204.

Edwards, C., Gandini, L., Forman, G. (1998) *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Approach-Advanced Reflections* (2nd ed.). Greenwich, Conn. London: Albex Publishing Corporation.

Dumas, J.E., LaFreniere, P.J. (1995) Balance of Power: A Transactional Analysis of control in mother - child dyads involving socially competent, aggressive, and anxious children. *Journal of Abnormal Psychology*, 10 (1), 126 - 159.

Katz, L.G., McClellan, D.I., Fuller, J., Walz, G.R. (2000) *Building social competence in children: A practical handbook for counselors, psychologists and teachers*. New York: ERIC/EECE Publications.

Krogh, L. S. (1994) *Educating young children: Infancy to Grade Three*. Western Washington University. Washington: McGraw-Hill, Inc.

Kotler, J.C. , McMahon, R.J. (2002) Differentiating anxious, aggressive, and socially competent preschool children. Validation of the Social Competence and Behavior Evaluation – 30 (parent version), *Behaviour Research & Therapy*, 40 (8), 947- 959.

LaFreniere, P.J., Dumas, J.E. (1996) Social competence and behavior evaluation in children ages 3 to 6 years. *Psychological Assessment*, 8 (4), 369-377.

Maleš, D., Milanović, M., Stričević, I. (2003) *Živjeti i učiti prava. Odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Istraživačko - obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo.

Ross, D.D. (1999) Reflective teaching for student empowerment: elementary curriculum and methods. London: Prentice - Hall International Limited.

Sroufe, L.A. (1996) Emotional development – The organization of emotional life in the early years. Cambridge University Press.

Contemporary Paradigms of Early Upbringing - Child, Family and Peers

Anka Jurčević Lozančić, M. Sc.
Petrinja Teachers College

Expert Article
UDK 37.013.41-053.4
UDK 316.614-053.4

SUMMARY

A more prominent need for institutional care for children and youth is molded by global efforts to facilitate society supporting those parenting functions traditionally performed by the family, such as the sense of belonging to a community, individual and social attachment. Quality time and meaningful interaction between children and parents is steadily decreasing. This paper points out that a competent approach to the process of development of social competence starts at the child's earliest age by encouraging its wholesome development. Preschool age development is the most intense, as it includes: a transition from complete dependence on others to personal competence and from egocentric social interaction to the ability to play games with other children. Preschool institutions are, along with family, an important environment in which a child socializes and learns. There is no general and identical pattern of a child's behavior, as development greatly depends on natural differences, along with social and cultural surrounding. Therefore, this paper addresses the teachers who, in their professional activity, should create communities that annul differences, embrace and support all children. A preschool child is a creative and interactive human being, actively participating in its upbringing and socialization. The socialization is not a process that occurs on its own - it is a process in which children interact with others creating and contributing to the structuring of peer culture in order to become competent members of the adult world.

Key words: preschool child, family, peer interaction, social competence

Zeitgemässe Paradigmen der Früherziehung - Kind, Familie und Altersgenossen

Mag. sc. Anka Jurčević Lozančić
Höhere Lehrerbildungsanstalt in Petrinja

Fachartikel
UDK 37.013.41-053.4
UDK 316.614-053.4

ZUSAMMENFASSUNG

Der verstärkte Bedarf nach institutioneller Sorge um Kinder und Jugendliche bedingt globale Bemühungen um die gesellschaftliche Unterstützung traditionell von der Familie ausgeführter Erziehungsfunktionen wie etwa das Zugehörigkeitsgefühl zu der Gruppe und die persönliche und gesellschaftliche Verbundenheit. Die von Kind und Eltern gemeinsam verbrachte Zeit weist immer weniger gute und inhaltsreiche Interaktionen auf. Die vorliegende Arbeit setzt den Schwerpunkt auf den Umstand, dass es in dem Prozess der Entwicklung der sozialen Kompetenz von entscheidender Bedeutung ist, im frühesten Kindesalter mit der Förderung seiner gesamten Entwicklung zu beginnen. Die Entwicklung des Kindes ist im Vorschulalter am intensivsten: von einer völligen Abhängigkeit von anderen Personen hin zu persönlicher Kompetenz, von egozentrischen sozialen Interaktionen hin zu der Fähigkeit zum Spiel, das auch die übrigen Kinder einschließt. Neben den Eltern ist die Vorschuleinrichtung eine wichtige Umgebung, wo das Kind lernt und zum Leben in der Gemeinschaft befähigt wird. Ein allgemeines und wesensgleiches Muster der Entwicklung des Kindes gibt es nicht, den die Entwicklung hängt in vielen Dingen von natürlichen Unterschieden ab, sowohl im gesellschaftlichen als auch im kulturellen Umfeld. Aus diesem Grund richtet sich diese Arbeit auch an Erzieher, die in ihrem beruflichen Wirken eine Gemeinschaft schaffen, die Unterschiede auflöst und alle Kinder akzeptiert und unterstützt. Das Vorschulkind ist ein kreatives und interaktives Wesen, das eine aktive Rolle bei der eigenen Erziehung und Sozialisierung spielt. Die Sozialisierung wickelt sich nicht von alleine ab, sondern ist ein Prozess, in dem das Kind durch Interaktion mit anderen zu der Bildung einer Altersgenossekultur beiträgt, um so zu einem kompetenten Mitglied der Erwachsenenwelt zu werden.

Schlüsselbegriffe: Vorschulkind, Familie, Interaktion mit Altersgenossen, soziale Kompetenz

DIJETE I DRUŠTVO

Pedagoškim obrazovanjem roditelja do osvješćivanja i poštivanja prava djeteta

dr. sc. Maja Ljubetić, docent
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Pregledni članak
UDK 37.018.262

SAŽETAK

Događanja na širem društvenom planu tijekom gotovo dva posljednja desetljeća odrazila su se na suvremenu hrvatsku obitelj te dovela do značajnih promjena u načinu njena funkcioniranja. Istodobno, promjena društvene svijesti o značenju obitelji za cjelovit i zdrav razvoj djece, te rezultati suvremenih znanstvenih istraživanja u području ranog razvoja i odgoja te djetetovih prava i potrebe njihova poštivanja, rezultirala su sustavnijim praćenjem obitelji i traganjem za mogućim putevima pružanja djelotvornije pomoći obitelji.

Kako izrazito značajnu ulogu za zdravo funkcioniranje obitelji ima kvalitetno roditeljstvo, a dio roditelja se ne smatra dostatno spremnima za kompetentno obnašanje svoje roditeljske zadaće, nastoji se roditeljima ponuditi preventivne i kompenzacijske programe pedagoškog obrazovanja koji bi ih osnažili i pružili im veću kompetenciju u njihovu roditeljstvu, osposobljavajući ih, među ostalim, za samoporocjenu, prepoznavanje i primjereno odgovaranje na djetetove potrebe, te osvješćivanje i poštivanje djetetovih prava.

Ključne riječi: obitelj, roditeljstvo, pedagoška (ne)kompetencija, samoprocjena programi obrazovanja roditelja

UVOD

Burna događanja na širem društvenom planu, posebice tijekom posljednja dva desetljeća (tranzicija iz totalitarnog u demokratski sustav, ratna i poratna zbilja, ugrožena egzistencija, migracije i sl.), neminovno su se odrazila i na suvremenu hrvatsku obitelj. Sva ta događanja dovela su i do promjene društvene svijesti glede

obitelji te roditeljskog utjecaja na odgoj djece. Stoga sve značajnijim i u znanstvenim krugovima sve prisutnijim postaje pitanje roditeljstva općenito, a posebice pedagoške kompetentnosti roditelja. Bez obzira o kojem je tipu roditelja riječ (biološki, skrbnici, samohrani, razvedeni itd.), u suvremenom svijetu koji obiluje izazovima, gotovo svi roditelji povremeno ili trajno osjećaju potrebu za pomoći pri obnašanju roditeljske uloge. Činjenica je kako bez obzira na razinu akademskih znanja dio roditelja nema potrebna pedagoška znanja neophodna za zdravo odrastanje djeteta. Sve više postajemo svjesni još jedne značajne činjenice, a ta je da potrebe suvremenog svijeta (digitalizacija, informatizacija, zajedničko tržište itd.) traže mlade kompetentne pojedince koji mogu “držati korak” sa svim izazovima koji se pred njih postavljaju. Ti mladi pojedinci danas su djeca, od kojih su mnoga još predškolske dobi pa stoga, želimo li sada, ali i za budućnost, odgajati socijalno kompetentno dijete (budućeg mladog pojedinca), nužno je obrazovati socijalno kompetentnog roditelja, a jedan od mogućih načina postizanja tog cilja su programi za osnaživanje roditelja (Webster-Stratton, 1998). Jedan od osnovnih ciljeva programa osnaživanja roditelja je osposobljavanje roditelja za kompetentno obnašanje roditeljske uloge, odnosno stjecanje specifičnih znanja i vještina u roditeljstvu koja roditelju posebice omogućavaju uspješno suočavanje sa izazovima roditeljstva, prepoznavanje i adekvatno odgovaranje na djetetove potrebe, prihvaćanje i poštivanje prava djeteta, te stvaranje uvjeta za zdrav i cjelovit rani razvoj i odgoj djeteta. Svako dijete “zaslužuje obrazovanog roditelja” (Powell, 1994, 5) pa je stoga obveza društva stvarati i unaprjeđivati uvjete koji će roditelju omogućiti aktivno sudjelovanje u stjecanju znanja i vještina potrebnih za podizanje razine njihove pedagoške kompetencije.

1. Pedagoška obrazovanost roditelja – pretpostavka roditeljske kompetentnosti

Iako je ideja obrazovanja roditelja stara i razvijala se kao i samo društvo, posljednjih desetljeća znanstvena i stručna javnost mnogo se intenzivnije bave ovim pitanjem tragajući za programima, sadržajima, oblicima i metodama koji bi bili najučinkovitiji i najprimjereniji roditeljima. Logičnim se čini pitanje: zašto se upravo posljednjih desetljeća intenziviraju pitanja obrazovanja roditelja?

Mogući razlog tomu je upravo u naraslim potrebama, sve intenzivnijim promjenama društva i obiteljskim zahtjevima koji se pred roditelje postavljaju, a mnogi od njih se ne snalaze u novonastalim prilikama. Stari obrasci roditeljskog ponašanja, preuzeti od vlastitih roditelja, današnjim roditeljima više nisu iskoristivi. Stoga i ne čudi što prema nekim istraživanjima čak 55% roditelja (Kagan, 1995) sebe smatra gorim roditeljima nego su to bili njihovi roditelji. Sve se više stoga uočava potreba za “praćenjem roditeljskog djelovanja i nuđenjem preporuka koje omogućavaju roditeljima stjecanje znanja i informacija” (Powell, 1994, 4). Dakle, pedagoško obrazovanje roditelja postalo je nužnost, no kakve je programe roditeljima potrebno nuditi, kako ih osmisлити i znanstveno utemeljiti, kako ih prilagoditi trenutnim potrebama roditelja te kako ih djelotvorno provoditi, pitanja su koja zahtijevaju angažman znanstvene i stručne javnosti, ali i potporu društva u cijelosti.

Osim terminoloških razlika, na koje u literaturi nailazimo, uočljive su razlike i u samom definiranju pojma pedagoškog obrazovanja roditelja. Dok neki autori smatraju kako se pedagoško obrazovanje roditelja odnosi na pitanja vezana uz odgoj djece, drugi smatraju kako ono uključuje i druge aspekte cjelokupna obiteljskog života, uključujući i ličnost i potrebe roditelja (Maleš, 1995). Iako u literaturi nailazimo na različite definicije,

najšire pojam obrazovanja roditelja daje Swich (Maleš, 1995, 26) koji ga definira kao “svako nastojanje da se unaprijede razvoj i učenje roditelja u obnašanju različitih uloga koje nose, uključujući odgojnu dimenziju, kao i dimenzije ličnosti u bračnim ulogama i odnosima”. Imajući u vidu ovako široko datu definiciju pedagoškog obrazovanja roditelja, nameće se pitanje kojim su roditeljima i kakvi programi namijenjeni?

Neki autori smatraju kako je osnovni cilj obrazovanja roditelja prevenirati roditeljski neuspjeh, dok su drugi mišljenja kako ono ima kompenzacijsku ulogu (Maleš, 1995). Mišljenja smo kako je poželjno postojanje takvih programa obrazovanja roditelja koji će zadovoljiti potrebe što šireg kruga roditelja – dakle, koji će djelovati i preventivno i kompenzacijski. No i dalje ostaje otvoreno pitanje stvarne spremnosti roditelja za pohađanjem programa pedagoškog obrazovanja, iako je potreba za njima neupitna. Naime, iskustva su pokazala kako se razmjerno mali broj roditelja uključuje u programe pedagoškog obrazovanja roditelja koji se kontinuirano provode u, primjerice, dječjim vrtićima, a osmišljavaju ih i vode renomirani stručni djelatnici (Ljubetić, 2004, 96) No što su djelotvorni programi pedagoškog obrazovanja roditelja?

To su oni programi koji imaju za cilj unaprijediti vještine i znanja roditelja o roditeljstvu. Putem ovih programa roditelji se mogu osnažiti da primjerenije odgovaraju, a manje automatski reaguju na probleme s kojima su suočeni u roditeljskoj ulozi, te im se također pomaže razviti osjećaj zadovoljstva i optimizma kod njih samih kao roditelja (Fine i Wardle, 2001). Dakle, djelotvorni programi pedagoškog obrazovanja roditelja istodobno su posredno usmjereni prema djetetu, djelujući na jačanje roditeljske pedagoške kompetencije, ali i neposredno prema roditelju samom, osnažujući njegovu osobnost. Analiza primijenjenih programa koji su za cilj imali podizanje roditeljske pedagoške kompetentnosti (Gordon, 1996; Powell, 1994; Dinkmeyer et. al., 1989; Webster-Stratton, 1998) pokazala je značajna napredovanja roditelja i pozitivne promjene u njihovu ponašanju prema djeci nakon aktivna roditeljskog sudjelovanja u tim programima.

U novije vrijeme posebna se pozornost posvećuje potrebi mnogo čvršćeg povezivanja obitelji i lokalne zajednice, što u svojim radovima ističu mnogi autori: Schorr (1999), Westman (1998), Kagan (1995), Maleš (1995), Milanović i sur. (2000) i to u smislu jače potpore obiteljima, ali i u smislu stanovite kontrole nad roditeljstvom (Westman, 1998) onih roditelja koji ne obnašaju svoje roditeljske zadaće na primjeren način. Westman (1998) se ujedno zalaže za izradu “standarda za roditeljstvo iz čega proizlazi potreba za obrazovanjem i treningom roditelja”. Ovi standardi nisu potrebni onim roditeljima koji na primjeren način obnašaju roditeljsku ulogu, ali su nužni za one koji zlostavljaju i zanemaruju svoju djecu ili neprimjerenom obnašaju svoju roditeljsku ulogu. Stoga, Westman (1998) ističe da, ako uspostavimo vezu između socijalnih problema i nekompetentnog roditeljstva, možemo imati društvo kakvo želimo, odnosno uložiti li društvo napore u smjeru podizanja razine roditeljske pedagoške kompetencije, vrlo je vjerojatno kako će roditelji na primjereniji način obnašati svoju roditeljsku zadaću te tako prevenirati društveno neprihvatljiva ponašanja kod svoje djece. Za očekivati je kako će tada i društvo u cijelosti biti manje opterećeno nizom socijalnih problema s kojima smo suočeni. Prvi korak u postizanju tog cilja jest obrazovanje roditelja. Dakle, mogli bismo reći kako je pedagoško obrazovanje roditelja prvi korak na putu do roditeljske pedagoške kompetentnosti. Drugi je korak djelotvorna primjena stečenih znanja u praksi, a onda je vrlo vjerojatno kako će se broj problema u društvu smanjiti. Što je, dakle, društvu u cjelini, a poglavito mjerodavnima (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstva zdravstva te prosvjete i športa, udruge

građana, škole, vrtići i slične institucije) činiti? Mogući odgovor na ovo pitanje nude rezultati istraživanja provedena u Hrvatskoj na uzorku od 1471 obitelji prezentirani u knjizi *Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj* (Milanović i sur., 2000). Ove autorice smatraju kako su “unaprijed pripremljeni, potencijalno kontinuirani i sustavno osmišljeni programi za roditelje najsloženiji, ali i najsvrsishodniji dio strategije jačanja roditeljskih kompetencija” (isto, 126).

Programi namijenjeni jačanju pedagoške kompetentnosti roditelja omogućavaju roditelju suočavanje s izazovima roditeljstva, ali ga pri tome i osnažuju. Upravo stoga smo mišljenja kako programi obrazovanja roditelja, među ostalim, trebaju uključivati i osposobljavati roditelje za kvalitetnu samoprocjenu svojih roditeljskih ponašanja i postignuća kako bi unaprijedili svoje roditeljstvo i postigli metarazinu svoje pedagoške kompetentnosti. Ti bi programi također trebali jednim dijelom biti usmjereni na osvještavanje dječjih prava i potreba kako bi ih roditelji mogli prepoznati, uvažavati i stvarati optimalne uvjete za njihovo poštivanje i uspješno zadovoljavanje.

U *Nacionalnom programu odgoja i obrazovanja za ljudska prava u predškolskom odgoju* (1999, 48-49) izrijekom se navodi: “U predškolskom odgoju, u kojem odgoj za ljudska prava ima važno mjesto, odgajatelj ima posebno odgovornu ulogu. O njemu u velikoj mjeri ovisi kvaliteta života u ustanovi, a da bi se jačali potencijali djeteta i razvijala suradnja, tolerancija, solidarnost i razumijevanje među djecom i odraslima, odgajatelj mora, uz znanja o odgoju, njezi i razvoju djece predškolske dobi, biti educiran u području ljudskih prava, zaštite prava i odgoja za ljudska prava”. Imamo li na umu da je roditelj primarni djetetov odgojitelj, onda je očito kako je upravo roditeljima potrebno ponuditi informacije iz područja zaštite djetetovih prava kako bi u svomu svakodnevnom roditeljskom djelovanju odgajao dijete *u pravima*, poučavao ga *o pravima* i pripremao ga za *korištenje svojih prava*. S tim u svezi, roditeljsko odgojno djelovanje trebalo bi biti primarno usmjereno prema afirmaciji djeteta (područje JA), odgoju za odnos s drugima (područje JA i DRUGI) te odgoju za pripadnost zajednici (područje MI). Kako djeca uče *u, o i za prava*, odnosno koje su obveze roditelja s tim u svezi? Jedna od temeljnih zadaća roditelja jest kreirati optimalno okruženje i ozračje neophodno za zdrav i cjelovit razvoj djeteta, koristiti, odnosno osvještivati svakodnevne životne situacije u kojima će dijete, sudjelujući i “čineći”, prakticirati prava te koristiti planski stvorene situacije kako bi se dijete (po)učilo o pravima i njihovoj zaštiti. Za uspješno obavljanje ovih, ali i niza drugih roditeljskih zadaća, neophodna su sasvim specifična znanja, informacije, ali i vještine u roditeljstvu, a za takvo što spreman je samo pedagoški kompetentan roditelj.

2. Kompetentan roditelj

Pitanje kompetencije neodvojivo je od pojma kvalitetnog i odgovornog roditeljstva. Već je isticano kako je roditeljstvo značajna i odgovorna uloga koja od roditelja zahtijeva volju, znanje, sposobnosti, uključenost, djelovanje, vrijeme, energiju itd. Da bi se odgovorilo na pitanje kakav je kompetentan roditelj, potrebno je osvrnuti se na sam pojam kompetencije.

Postoji čitav niz autora (Waters i Sroufe, 1983; Bezinović, 1988, 1993; Masterpasqua, 1991; Waters i Lawrence, 1993; Walsh, 1993; Lacković-Grgin, 1994; Christenson, 1997; Santrock, 1997; Katz i McClellan, 1999; Miljak, 2000; Milanović i sur. 2000) koji su se bavili pitanjima kompetencije te su ju na različite načine definirali. Vjerojatno najšire prihvaćenu definiciju kompetentnosti dali su Waters i Sroufe (1983, 81) prema kojoj

je “sposobni (kompetentni) pojedinac onaj koji je sposoban koristiti prirodne i osobne resurse (izvore) da bi postigao dobar razvojni rezultat”. Ta definicija obuhvaća nekoliko vrlo važnih aspekata i to: aktivni, integralni proces, odnosno korištenje nekoliko vrsta resursa (znanja, vještine, sposobnosti i sl.) imajući na umu značajne ciljeve. Taj se proces razlikuje od jednostavnog znanja/vještine koje pojedinac posjeduje. Riječ je o zbiru misli, želja, sklonosti koji obuhvaća motivaciju i akciju u cilju djelotvorna rješavanja problema koji se pred pojedinca postavlja. Drugo, Waters i Sroufe (1983) izravno se pozivaju na aktivnu prirodu kompetentnosti (“pojedinac je sposoban iskoristiti ...”) i upravo to je snaga koju treba upotrijebiti, a ne samo kvaliteta koju treba posjedovati. Treće, kompetencija obuhvaća sposobnost pojedinca da iskoristi osobne i prirodne resurse. Održavanje zdrave ravnoteže između unutarnjih i vanjskih resursa najkorisnija je sposobnost u životu pojedinaca. I konačno, ta definicija ističe razvojni napredak kao temeljni kriterij kompetentnosti, te nas podsjeća da je određeno ponašanje ili aktivnost primjerena samo ako je u skladu s odgovarajućim razvojnim potrebama. Nadalje, ova definicija obuhvaća i stanovito usmjeravanje vrijednosti koje unaprijed isključuje nezrelo korištenje resursa. “Ne radi se o upravljanju ili borbi, nego savladavanju poteškoća i njihovih unutarnjih referenata koji sačinjavaju kompetentnost” (Waters i Lawrence, 1993, 31).

Govoreći o kompetenciji kao vjerojatno temeljnoj dimenziji samopoštovanja, Bezinović (1993, 8) ističe kako je kompetencija “globalna ili specifična subjektivna percepcija (osjećaj, očekivanja, uvjerenje) pojedinca da je sposoban realizirati neke oblike ponašanja i postizati rezultate (efekte, ciljeve) kojima teži ili koji se od njega očekuju”. Maslow (Bezinović, 1993) također naglašava želju za kompetentnošću kao jednu od esencijalnih komponenti samopoštovanja te ističe kako bi zadovoljenje potrebe za kompetentnošću moglo značajno pridonositi razvoju samopoštovanja. Bezinović (1993, 8) ističe kako će “pojedinac koji sebe smatra kompetentnim lakše graditi i sačuvati visoko samopoštovanje”. Nadalje, isti autor je utvrdio tjesnu povezanost i međuovisnost konstrukta percepcije osobne kompetentnosti i općeg zadovoljstva. Iz brojnih istraživanja vidljivo je kako je “opće zadovoljstvo životom pod utjecajem zadovoljstva u pet područja života, a to su obitelj, zdravlje, posao, društvo i slobodno vrijeme”, a percepcija osobne kompetentnosti kao “bitna dimenzija samopoimanja utječe na stupanj zadovoljstva životom” (Lacković-Grgin, 1994, 29). Dakle, što je veći doživljaj osobne kompetentnosti, veće je ukupno zadovoljstvo životom, što dalje rezultira osjećajem većeg zadovoljstva samim sobom. Upravo veza tih dimenzija od vitalne je važnosti za razvoj ličnosti pojedinca, a osobito se važnom smatra upravo u sferi obitelji i roditeljstva. Stoga ćemo percepciji roditeljske kompetentnosti posvetiti još malo naše pozornosti.

Pristupajući tom pitanju sa stajališta roditeljstva, može se reći da se kompetentnim pojedincem i roditeljem može smatrati ona osoba koja može iskoristiti poticaje iz svog okruženja i svoje osobne, te postići dobre razvojne rezultate (Katz i McClellan, 1999). Polazeći od činjenice da kompetentna osoba posjeduje primjerene sposobnosti ili kvalitete (Bezinović, 1988), može se očekivati kako će kompetentan roditelj, da bi udovoljio zahtjevnoj roditeljskoj ulozi, posjedovati i/ili stjecati sposobnosti i kvalitete razumijevanja, prihvaćanja i slušanja (djeteta i bračnog partnera), uključivanja, djelovanja, uvažavanja, pregovaranja, poticanja i tome slično. Nadalje, kompetentan će roditelj osigurati uvjete za prepoznavanje i uspješno zadovoljavanje psihičkih, emocionalnih, duhovnih i drugih potreba svakog člana obitelji (Walsh, 1993), ali i kreirati uvjete za dosljedno poštivanje prava svih njenih članova.

Kad su u pitanju kvalitete i sposobnosti roditelja za obnašanje roditeljske uloge, potrebno je imati na umu da one nisu urođene (urođeno je zanimanje za ovladavanjem okruženja, prema Waters i Lawrence, 1993), već se trajno stječu i unapređuju kroz sam proces roditeljstva, dakle (su)djelovanjem. Mogli bismo reći (da parafraziramo Miljak, 2000) kako se roditeljstvo uči čineći. Prisjetimo li se Hendrickove misli o “urođenom zanosu da se nešto učini i da se nauči kako to učiniti” (Waters i Lawrence, 1993), vrlo je vjerojatno kako je misao vodilja kompetentnih roditelja – biti uspješan roditelj i dobro “obaviti” roditeljske zadaće te pri tome (na)učiti kako to raditi dobro. Stoga je moguće reći kako je važan moment u kompetentnom roditeljstvu želja roditelja za razumijevanjem i stjecanjem specifičnog znanja (o roditeljstvu) i njegova uspješna primjena u praksi.

Kompetentnim roditeljem (Milanović i sur. 2000, 123) smatra se onaj roditelj “koji sebe doživljava kao osobu koja ima kontrolu nad svojim roditeljstvom i odnosom s djetetom te se dobro osjeća kao roditelj”. Autorice ističu da “kompetentan roditelj razmišlja o odgoju svog djeteta kao o izazovu koji može i zna prihvatiti, te izazovu kojemu je dorastao, jer posjeduje za to potrebne vještine. On svom djetetu pruža važno životno zadovoljstvo i osjećaj uspješnosti” (isto). Spomenuta definicija u prvi plan ističe odnos roditelja i djeteta koji, ukoliko je zadovoljavajući i kvalitetan, osigurava dobro osjećanje (zadovoljstvo), te roditelju pruža osjećaj sigurnosti u roditeljstvu, a djetetu uspješnost. Odgoj djeteta je istodobno i proces i rezultat tog odnosa, za što roditelj treba specifična znanja i vještine. Moguće je zaključiti kako uravnoteženo zadovoljenje potreba i djeteta i roditelja te uvažavanje i poštivanje prava u njihovu međudnosu omogućuje i jednom i drugom osjećaj kontrole nad svojim životom, odnosno zadovoljstvo samim sobom, što je jedan od preduvjeta zdravog i uspješnog života i odrastanja. Biti roditelj djeteta, bez obzira o kojoj je dobi djeteta riječ, jest izazov; poglavito kad je riječ o djetetu predškolske dobi, no taj izazov može imati prednosti za oboje: i dijete i roditelja, omogućavajući im da iskuse mnoge radosti i zadovoljstva.

Kako se u odgoj današnje djece sve češće uključuju odgajatelji stručnjaci, roditelji, osim odgojiteljske uloge u obiteljskom okruženju, preuzimaju i ulogu “koordinatora” (Maleš, 1988; Powell, 1980; Karpowitz, 2001; Milanović i sur. 2000), odnosno “zastupnika” dječjih interesa (Moriarty i Fine, 2001), što daje novu dimenziju i dodatnu odgovornost njihovu roditeljstvu. Zastupnička uloga roditelja odnosi se na tri međusobno povezane dimenzije: prvo, roditeljsko prihvaćanje ideje da moraju biti spremni aktivno zastupati interese svoje djece; drugo, poznavanje sadržaja, odnosno onoga što zaista čini zastupničku ulogu roditelja, te treće, razumijevanje i stjecanje vještina u procesu zastupanja svoje djece u različitim situacijama (Moriarty i Fine, 2001). Stoga se od kompetentnog roditelja, a posebice od roditelja predškolskog djeteta, očekuje da je “višestruko senzibiliziran, informiran i educiran, odnosno da poznaje zakonitosti i obilježja dječjeg razvoja, da u obavljanju svoje roditeljske uloge punu pozornost pridaje potrebama i sposobnostima svojega djeteta, te da poznaje načine njihova zadovoljavanja i poticanja” (Milanović i sur. 2000, 121). Nadalje, od kompetentnog se roditelja očekuje i senzibilitet za dječja prava te njihovo dosljedno provođenje i poštivanje unutar obiteljske zajednice, ali i izvan nje.

Pred suvremenog roditelja postavljaju se mnogi zahtjevi i očekivanja užeg i šireg društvenog okruženja, obitelji i njega osobno. Očekuje se, naime, da promišlja o svom roditeljstvu te postavlja dugoročne ciljeve svog roditeljstva; da bude informiran o tome kako predškolsko dijete misli, osjeća i djeluje; da posjeduje vještine koje povećavaju zadovoljstvo i djelotvornost u roditeljstvu te da posjeduje vještine koje mogu razviti

djetetovo samopoštovanje i sigurnost. Logičnim se čini pitanje koja su to osobna obilježja roditelja koje bi kompetentan roditelj trebao imati da bi odgovorio ovoj zahtjevnoj zadaći. Bez obzira je li riječ o roditeljima ili odgajateljima – stručnjacima, Christenson i sur. (1997) i Santrock (1997) ističu da i jedni i drugi imaju značajnu ulogu u životu djece, pa je osobito važno utvrditi njihova osobna obilježja koja ih čine pedagoški kompetentnima ili nekompetentnima. Santrock (1997, 197) navodi sljedeća osobna obilježja kompetentnih roditelja/odgajatelja: da posjeduju psihičko zdravlje; imaju izgrađenu pozitivnu sliku o sebi; pokazuju fleksibilnost u ponašanju; budu strpljivi; predstavljaju pozitivan model djetetu; budu otvoreni za učenje i razumijevanje odgoja djece.

Svakodnevna praksa pokazuje, a znanstvena istraživanja nam to potvrđuju, da mnogi roditelji ne posjeduju takva osobna obilježja kakva se očekuju od kompetentnog roditelja. Tako je studija, koja je proučavala individualne razlike u ponašanju 59 depresivnih majki u interakciji s njihovom djecom u dobi od 3 do 23 mjeseca života (Teti i sur. 1990), pokazala da je majčinska pedagoška kompetencija (definirana kao osjećajno primjerena majčinska ponašanja) bila u pozitivnoj korelaciji s majčinim obrazovanjem, obiteljskim primanjima i radnim vremenom majke izvan kuće, dok je obrnuto proporcionalna sa životnim stresovima, bračnim problemima, lošom društvenom potporom i teškoćama s djetetom. Isti autori stoga zaključuju da svi ti čimbenici utječu na doživljaj učinkovitosti žene u nenoj majčinskoj ulozi te da su u visokoj korelaciji s majčinskom pedagoškom kompetencijom.

Sama činjenica da je netko biološki roditelj (ili neki drugi tip roditelja) nije garancija ispunjenja očekivanja, pa je nužno jačati roditeljsku kompetentnost u području skrbi i odgoja djeteta te poticanju ranog djetetova razvoja. Za to je nužno osigurati društvenu potporu roditeljstvu i to u obliku takvih programa i akcija koji će kontinuirano promicati roditeljsku ulogu, pružiti informativnu i stručnu potporu roditeljstvu, omogućavati permanentnu edukaciju te osiguravati mogućnost stjecanja specifičnih roditeljskih znanja i vještina.

Društvena potpora roditeljstvu općenito, posebice “novom očinstvu” (Gerson, 1997), iznimno je važna, zato ta autorica izdvaja tri društvene intervencije koje je važno provesti kako bi se pomoglo suvremenim roditeljima. Prvo, fleksibilnija radna mjesta koja bi pomogla i majkama i očevima integrirati svoje profesionalne i roditeljske odgovornosti. Drugo, jednake mogućnosti zarade za žene omogućuju i majkama i očevima veće mogućnosti izbora u podjeli roditeljskih zadaća. I treće, jednake roditeljske mogućnosti za muškarce koje će osnažiti odnos otac - dijete kako bi se “novo očinstvo” moglo razvijati bez obzira na to jesu li djetetovi roditelji vjenčani i žive li zajedno (Gerson, 1997, 51).

U samopoimanju roditeljske uloge značajno mjesto zauzima samoprocjena ili metarazina pedagoške kompetentnosti ili samoprocjena koja se u velikoj mjeri temelji na povratnim informacijama koje roditelj dobiva o uspješnosti svog roditeljstva od okoline, poglavito od “značajnih drugih” (Welk, 1999; Irović i Krstović, 2000) iz svog užeg i šireg okruženja (od samog djeteta, supružnika, svojih roditelja, prijatelja, odgajatelja u dječjem vrtiću i sl.). Kvaliteta te povratne informacije i njena učestalost u mnogome će utjecati na doživljaj pedagoške kompetentnosti roditelja, a time i na roditeljsko samopoimanje u cjelini.

U (samo)procjeni pedagoške kompetentnosti roditelja osobito značajno mjesto imaju socijalno i emocionalno samopoimanje. Naime, socijalno samopoimanje formira se kroz odnos sa “značajnim drugim” i “vršnjacima”. Za roditelja su vrlo vjerojatno ti “značajni

drugi”: bračni partner/drugi roditelj, dijete, šira obitelj, rodbina, prijatelji i sl., a “vršnjaci”: drugi roditelji s kojima su u kontaktu, poznanici, radne kolege, moguće i odgajatelji u vrtiću i sl. Prema kvaliteti odnosa s tim važnim drugima i vršnjacima, doživljaju tih odnosa te povratnim informacijama koje roditelj dobiva putem tih odnosa, roditelj će formirati svoje socijalno samopoimanje koje će onda za sebe “vezati” i emocionalno samopoimanje. Socijalno i emocionalno samopoimanje roditelja značajno će odrediti njegov cjelokupni doživljaj kao pojedinca, ali jednako tako odrediti i njegovo ponašanje u socijalnim interakcijama.

Istraživanja su pokazala (Combs, 1989) da samopoimanje ima veoma važnu ulogu u razvoju inteligencije, psihičkoj stabilnosti, djelotvornom učenju, uspjehu u sportu, industriji i profesionalnom radu (uključujući i savjetodavni rad) i zadovoljavanju društvenih, obiteljskih i bračnih veza. Posljednjih tridesetak godina samopoimanje (*self - koncept*) jedno je od najčešće istraživanih načela u američkoj psihologiji (Combs, 1989), ali sve češće i kod nas (Lacković-Grgin, 1990; Lacković-Grgin, Opačić i Žitnik, 1988; Bezinović, 1988; Gustović-Ercegovac, 1992). Očito je da samopoimanje općenito, ali i kompetencija kao jedna od njegovih temeljnih dimenzija, u mnogome određuje i oblikuje život pojedinca u svim njegovim aspektima te joj je nužno posvetiti kako znanstvenu, tako i praktičnu pozornost.

Zadovoljstvo u različitim područjima života pojedinca (obitelj, zdravlje, posao itd.) određuje opće zadovoljstvo ukupnim životom, a njegov doživljaj osobne kompetentnosti (kao bitna dimenzija samopoimanja) u tim područjima utječe na stupanj tog zadovoljstva. Stoga će onaj pojedinac koji se osjeća kompetentan u, primjerice, svom roditeljstvu, biti vjerojatno zadovoljan sobom u tom području svog života te će takvim vrlo vjerojatno procjenjivati i ukupno zadovoljstvo svojim životom, budući je za većinu odraslih pojedinaca, koji su zasnovali svoje obitelji, obitelj izuzetno značajna, ako ne i najznačajnija od svih područja života. Nemoguće je očekivati da će zadovoljstvo i osjećaj kompetentnosti u obiteljskom životu u potpunosti neutralizirati eventualni osjećaj nezadovoljstva i nekompetentnosti, primjerice, na poslu, no vrlo je vjerojatno da će taj doživljaj biti barem ublažen te će se s njim pojedinac lakše nositi. Dakle, procjena razine roditeljske kompetentnosti i zadovoljstva obiteljskim životom u mnogome određuje doživljaj općeg zadovoljstva životom pojedinca, stoga je potrebno poduzeti napore kako bi se postigla što veća razina roditeljske pedagoške kompetentnosti, a to vidimo ostvarivim putem roditeljima usmjerenih programa pedagoškog obrazovanja.

3. Samoprocjena ili metarazina pedagoške kompetentnosti

Kako bi se prišlo izradi djelotvornih programa pedagoškog obrazovanja roditelja, koji bi na optimalan način zadovoljili njihove potrebe (programi preventivne i/ili kompenzacijske naravi), potrebno je steći uvid u prostor pedagoške kompetencije roditelja kao jednog od temeljnih čimbenika zdravog obiteljskog funkcioniranja.

Jedan od najčešćih načina ispitivanja obiteljskog funkcioniranja su upitnici i skale samoprocjene. Međutim, kad je ova metoda u pitanju, vrlo su česti prigovori subjektivnosti podataka, tendencije davanja socijalno poželjnih odgovora, kao i problemi s dosjećanjem i uvidom u vlastite doživljaje i ponašanja (Brajša-Žganec, 2002). Međutim, neki autori smatraju kako upravo mjere samoprocjene mogu dati uvid u obiteljske procese iznutra (isto, 47).

Što je (samo)procjena? Procjena je visoka razina percepcije drugih (ljudi, stvari, pojava i sl.), odnosno percepcija objektivne stvarnosti kojoj je pridodan vrijednosni

sud procjenjivača. Samoprocjena je isti postupak usmjeren na procjenu samog procjenjivača, a odnosi se na uspoređivanje onoga što pojedinac želi u odnosu na ono što prema svojoj percepciji ima.

Prije no što našu pozornost usmjerimo na (samo)procjenu kao jedan od mogućih načina istraživanja prostora roditeljske pedagoške kompetentnosti, kratko ćemo se osvrnuti na pojam percepcije. Iako čovjek vrlo često nije svjestan postojanja svog percepcijskog sustava, ipak svijet oko sebe zamjećuje upravo zahvaljujući njemu. Čovjekov je percepcijski sustav vrlo osjetljiv i neprestano aktivan. Govoreći o percepcijskom sustavu, Glasser (1997) ističe kako je to jedini sustav kroz koji zamjećujemo stvarni svijet, a čine ga osjetilni sustav, filter potpunog znanja i filter vrijednosti. Percepcijski sustav je kontinuum razina složenih od najniže do najviše, pa sva čovjekova opažanja moraju prvo biti filtrirana kroz najniže, najjednostavnije razine, prije nego li se mogu primijetiti na višim, složenijim razinama. Najniža razina percepcije je osjetilni sustav (opip, vid, sluh, njuh i okus), a pomicanjem po spektru dolazi se do najviše razine, a to je sustav vrijednosti, odnosno vjerovanja i načela.

Temeljna načela (Bašić i sur. 1993) vezana uz percepciju su: da je ona subjektivna i limitirana; uči se, odnosno može se poboljšati; uključuje davanje značenja; opažać pokušava percepciju zadržati stabilnom te pokušava uspostaviti konzistenciju između percepcije različitih dijelova objektivne stvarnosti. Ova načela važno je uvažavati pri istraživanju i objašnjavanju (samo)percepcije roditeljske pedagoške uloge, posebice činjenicu da se percepcija može učiti, odnosno poboljšati. Tu činjenicu valja uzeti u obzir pri izradi programa obrazovanja roditelja koji bi mogli pomoći roditeljima u promjeni percepcije njihova roditeljstva. Nadalje, značajno je naglasiti da je nemoguće očekivati da percepcija bude u potpunosti realna i objektivna, jer “ono što zovemo ‘realnost’ i ‘objektivnost’ nije ni realno ni objektivno – svi vjerujemo da je ono što zamjećujemo realno, jer nema načina na koji bismo zamjećivali da nije tako” (Bašić i sur. 1993, 17; Becvar i Becvar, 1996; Marinoff, 2000). Kako je moguće jedino opažati vlastite predodžbe, to je onda moguće govoriti jedino o osobnoj percepciji percepcije. Upravo bi iz tih razloga, kad je riječ o procjeni druge osobe, pojave, stvari, odnosa i sl. konačni ishod trebao biti informacija (činjenice), kako bi se izbjeglo unošenje osobnog vrijednosnog suda opažaća koji je obično i emocionalno “obojen” te tako dodatno opterećuje rezultat procjene.

Sve naše vrijednosti, bile one dobre ili loše, dolaze iz nas samih, jer u stvarnom svijetu, gdje sve postoji, nema nikakvih vrijednosti, vaga ili određenja bilo koje vrste (Becvar i Becvar, 1996; Marinoff, 2000; Glasser, 2000). Stoga Marinoff (2000, 109) ističe kako “načela i djela nisu urođeno dobra ili loša, nego im kulture i pojedinci pripisuju vrijednosti... Estetski i moralni propisi koje imamo ovisе o nama samima; ne postoji objektivni način za njihovu prosudbu”. Ovu činjenicu valja imati na umu kod procjenjivanja roditeljske pedagoške kompetentnosti, poglavito kod iskazivanja “glasne procjene. Naime, svaka procjena, koja u sebi sadrži vrijednosni sud (poglavito, ako je on negativan), može na primatelja imati negativne učinke, ugrožavati njegovu osobnost i osjećaj kompetentnosti i sl., te u konačnici ugrožavati odnos, bez obzira je li riječ o odnosu supružnika, roditelja i djeteta, odgajatelja i roditelja itd.

Za razliku od procjene (koja dolazi izvana, od druge osobe), samoprocjena je proces koji se odnosi na postavljanje pitanja samom sebi i davanje iskrenih odgovora. Ona je ujedno i najdjelotvorniji način pokretanja promjena u ponašanju, jer analiza dolazi iznutra, a ne iz nekog vanjskog izvora. Kad je roditelj u prilici učiniti samoprocjenu ukupnog doživljaja svoje roditeljske kompetentnosti/nekompentnosti, čini to “iznutra”,

bez straha od gubitka moći ili straha da ga osobe iz njegova okruženja procjenjuju ili etiketiraju. Čineći samoprocjenu svoje roditeljske kompetentnosti, roditelj uspoređuje željeno i stvarno roditeljstvo, ponašanja i postignuća. Ako ustanovi neravnotežu i pri tome ima osjećaj neugode ili nezadovoljstva, vrlo je vjerojatno da će tražiti nove putove, odnosno nova ponašanja kako bi bio bliže cilju – doživljaju veće pedagoške kompetencije u svom roditeljstvu.

Bruner (2000, 133) ističe kako je za ljudske postupke karakteristično da ih ne “izazivaju fizikalne ‘sile’ (kao npr. sila teža), već intencionalna stanja: želje, uvjerenja, znanje, namjere, angažmani”. Dakle, želja i namjera roditelja da uspješno obavi svoju roditeljsku zadaću te sustav njegovih uvjerenja, koji pri tome može imati značajan utjecaj, poticaj su koji roditelja “tjera” na ponašanje. No roditeljsko ponašanje nije moguće promatrati samo kao djelovanje (činjenje) izolirano od ostalih komponenti roditeljskog ponašanja. Ono je istovremeno i mišljenje i osjećanje (Schaffer, 2000; Brajša-Žganec, 2002; Bruner, 2000), ali i odgovor fiziologije na te procese (Glasser, 2000). Mogli bismo reći da roditeljsko djelovanje prate kognicija i metakognicija te emocije i metaemocije u njegovom roditeljstvu.

U suvremenoj se literaturi s područja odgoja i obrazovanja sve više pozornosti posvećuje upravo metarazini ili “osviještenosti” (Bruner, 2000, 33) različitih aspekata ili domena ljudskih sposobnosti i funkcija, pa isti autor naglašava da će se pomak u odgoju i obrazovanju dogoditi onda kad učenici “počnu misliti o svom mišljenju, jednako kao i o svijetu” (isto, 61), te kada se svi čimbenici u odgojno-obrazovnom procesu (dakle i roditelji) počnu osposobljavati u smjeru refleksivnog praktičara. Refleksivni praktičar nastoji osvjestiti svoju praksu, svoj način mišljenja, djelovanja, postupanja prema djeci i korigirati ih kroz refleksiju ili metakogniciju (Bruner, 2000). Dakle, očekuje se da roditelj, koji se nalazi u dvostrukoj ulozi (i kao “učitelj” svojoj djeci i kao učenik – konzument programa pedagoškog obrazovanja roditelja) čini stalnu samoprocjenu svog pedagoškog djelovanja te ga mijenja u cilju unaprjeđivanja.

Metarazina ili osviještenost (Bruner, 2000) roditeljske pedagoške kompetentnosti nije uvijek ugodan proces za roditelja, posebice ako rezultati usporedbe željenog i stvarno percipiranog roditeljstva nisu u ravnoteži. Frustracija koja se tada kod roditelja javlja može biti poticaj za promjenu ponašanja. Za očekivati je kako će roditelj koji funkcionira na metarazini, dakle misli o svojim emocijama i analizira ih te razmišlja o svom mišljenju i pri tome djeluje i komunicira na metarazini sa svojim bračnim partnerom, djetetom i ostalim članovima svog obiteljskog i šireg okruženja, uočiti potrebu za više znanja i informacija kako bi svoje roditeljsko djelovanje učinio uspješnijim.

Vidljivo je da se može govoriti o dvije razine roditeljskog ponašanja i to: o primarnoj razini koja se odnosi na djelovanje, emocije i mišljenje o roditeljstvu, te o metarazini koja se odnosi na mišljenje i analiziranje mišljenja, emocija i djelovanja, odnosno samoprocjeni roditeljstva.

Samoprocjenu primarne razine roditeljskog ponašanja i djelovanja možemo nazvati metarazinom pedagoške kompetentnosti roditelja. Metarazina ili samoprocjena roditeljstva naizgled se čini jednostavnom, razumljivom i prihvatljivom metodom, kako u svakodnevnom življenju roditelja, tako i u istraživanju roditeljstva. Međutim, u stručnoj i znanstvenoj literaturi malo je primjera istraživanja metarazine općenito, a pogotovo roditeljstva.

Istraživanjem Ljubetić (2004) utvrđeno je kako je “kritična točka” pedagoške kompetentnosti roditelja neznanje o roditeljstvu, koje za posljedicu ima roditeljsku nesigurnost, te zato roditelji koriste razna neprimjerena ponašanja prema djeci, dijete

smatraju zahtjevnijim od druge djece ili pak izbjegavaju suočavanje s problemima u svezi s djetetom. Sve su to roditeljski izbori koji za posljedicu imaju nezadovoljavajući odnos s djetetom, čiji je krajnji rezultat doživljaj tereta roditeljstva. Želimo li zaista pomoći roditeljima u uspješnijem obnašanju roditeljske uloge, napori znanstvene i stručne javnosti moraju biti usmjereni na izradu i provedbu primjerenih preventivnih i kompenzacijskih obrazovnih programa putem kojih će roditelji stjecati specifična znanja o roditeljstvu te tako podizati razinu svoje pedagoške kompetentnosti.

Pri izradi obrazovnih programa za roditelje nužno je voditi računa i o specifičnim potrebama i osobitostima roditelja predškolske djece, dakle i majki i očeva. Međutim, ono što bi tim programima trebalo biti zajedničko jest njihova usmjerenost na kvalitetnu samoprocjenu, osvješćivanje ili metarazinu roditelja (i majki i očeva) u njihovu roditeljstvu, jer je kvalitetna samoprocjena najbolji put za promjenu neprimjerenih roditeljskih ponašanja.

Mišljenja smo da bi ovaj pristup mogao biti učinkovit u svakodnevnom življenju roditelja i članova obitelji isto kao i u longitudinalnom istraživanju ovog problema. Moguće je očekivati kako će roditelji, samoprocjenjujući sebe, unaprjeđivati sebe i svoje roditeljske postupke. Međutim, očito je da je za ovo postignuće potrebno (na)učiti kako činiti samoprocjenu, odnosno kako funkcionirati na metarazini. Stoga bi programi namijenjeni pedagoškom obrazovanju roditelja, među ostalim, trebali obuhvaćati i osposobljavanje roditelja za kvalitetnu samoprocjenu ili osvješćivanje svog roditeljstva.

Za doživljavanje i shvaćanje sebe kao osobe i roditelja koji je unutarnje motiviran za sva svoja ponašanja koja samostalno izabire, koji ima svoje želje, prava i potrebe te koji može na metarazini stalno istraživati je li na putu postizanja svojih ciljeva (biti kompetentan roditelj), potrebna je želja, vrijeme, znanje i vježba. Napor uložen u samoprocjenu, prema svemu sudeći, jedan je od razmjerno učinkovitih postupaka i može voditi prema pozitivnim promjenama, uz uvjet da se pojedincu pruže potrebna znanja i pomoć stručnjaka kako bi se taj napor pravilno usmjerio. Zato smo mišljenja da bi programi obrazovanja roditelja trebali uključivati i osposobljavanje roditelja za kvalitetnu samoprocjenu.

4. Zaključak

Znanstvena i stručna javnost je dosadašnjim istraživanjima argumentirala potrebu jačanja pedagoške kompetentnosti roditelja i njenu važnost za skrb i poticanje ranog razvoja i odgoja djece te osvješćivanje i uvažavanje djetetovih prava, stoga je obveza društva odgovoriti na potrebu suvremenih obitelji za različitim preventivnim i kompenzacijskim programima s ciljem podizanja razine pedagoškog obrazovanja roditelja.

Djelotvorni programi pedagoškog obrazovanja roditelja trebaju biti stručno osmišljeni i temeljeni na suvremenim znanstvenim spoznajama te tako koncipirani da mogu odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Kome su namijenjeni programi pedagoškog obrazovanja roditelja?

Iako potrebu za pedagoškim obrazovanjem (povremenim ili trajnijim) imaju roditelji djece različite dobi, ovdje ćemo se ograničiti na programe namijenjene roditeljima djece predškolske dobi. Ovi programi su namijenjeni onim roditeljima čija su djeca u dobi od rođenja do polaska u osnovnu školu, bez obzira jesu li polaznici dječjih vrtića ili ne. Ističemo da programi obrazovanja roditelja moraju biti dostupni i onim roditeljima

čija djeca nisu obuhvaćena nekim od institucijskih oblika skrbi, odgoja i obrazovanja, a takvih je gotovo 70% u Republici Hrvatskoj. Nadalje, potrebno je voditi računa o specifičnim skupinama te tako i specifičnim potrebama roditelja uvažavajući, primjerice, spolne razlike, obrazovnu i socijalnu razinu, zaposlenost ili nezaposlenost roditelja, moguću opterećenost roditelja ovisnostima, samohrano roditeljstvo, cjelovitost obitelji, funkcionalnost ili disfunkcionalnost obitelji itd., te u skladu s tim kreirati i nuditi programe pedagoškog obrazovanja roditelja.

2. Kakvi programi pedagoškog obrazovanja roditelja će zadovoljiti potrebe šireg kruga roditelja?

Mišljenja smo da je roditeljima potrebno ponuditi programe koji imaju preventivni, ali i kompenzacijski karakter kako bi roditelji mogli izabrati onaj koji na najbolji način zadovoljava njihove trenutne potrebe.

3. Koji su ciljevi programa pedagoškog obrazovanja roditelja?

Općeniti ciljevi programa namijenjenih roditeljima su: prevenirati i/ili terapijski djelovati na nastanak i razvoj društveno neprihvatljivih ponašanja djece, podizati razinu kvalitete življenja u obiteljskoj zajednici te podizati razinu osobne i pedagoške kompetentnosti roditelja. Iz ovako općenito postavljenih ciljeva nužno je odrediti podciljeve i/ili specifične ciljeve ovisno o vrsti i namjeni programa, konzumentima programa, njihovim specifičnim potrebama itd.

4. Koje metode i oblici rada će se koristiti u ostvarivanju programa?

U ostvarivanju programa potrebno je voditi računa o raznolikosti primijenjenih metoda i oblika rada (predavanje, radionica, razgovor, rad u manjim skupinama i individualni rad, skupne diskusije itd.) koji na optimalan način zadovoljavaju potrebe roditelja, ali i uvažavaju njihovu osobnost, spremnost, mogućnosti itd., te na najbolji način "dopiru" do roditelja – konzumenta programa.

5. Kakve sadržaje programa obrazovanja roditelja je potrebno ponuditi roditeljima?

Mišljenja smo da je roditeljima potrebno omogućiti aktivno sudjelovanje u pripremi obrazovnih programa za njih, odnosno pored predloženih i planiranih sadržaja od strane voditelja, potrebno je roditeljima omogućiti predlaganje tema, ali i načina provedbe programa. Sadržaje programa moguće je uvjetno podijeliti na opće sadržaje (rani razvoj i odgoj djeteta, djetetove potrebe i prava i kako ih zadovoljavati i poštivati, stilovi roditeljstva i mogući odgovori djeteta, komunikacija u obitelji, obiteljsko ozračje i njegovi utjecaji na cjelovit razvoj djeteta itd.) te posebne kao što su, primjerice, uloga roditelja u pripremi djeteta za upis u jaslice/dječji vrtić, obiteljsko okruženje i priprema djeteta za školu, dijete s posebnim potrebama i uloga obitelji, dijete i razvod roditelja, rođenje novog djeteta, roditeljstvo i ovisnosti i sl.

6. O čemu je potrebno voditi računa prije i tijekom provedbe programa obrazovanja roditelja?

Uspješnost provedbe programa umnogome ovisi o pretpostavkama koje je potrebno osigurati prije i tijekom provedbe programa kao što su: financijski, organizacijski, prostorni, kadrovski i materijalni uvjeti, dostupnost stručne literature, sustav informiranja roditelja (letci, brošure, promidžbeni materijal), izdavačka djelatnost i sl.

7. Praćenje i evaluacija programa pedagoškog obrazovanja roditelja

Mišljenja smo kako bilo poželjno da provedba programa pedagoškog obrazovanja roditelja bude u skladu s akcijskom metodologijom, odnosno da se tijekom provedbe unose promjene u cilju unaprjeđenja i prilagodbe programa potrebama polaznika (dinamika, način rada, sadržaji, metode i sl.) čiji se učinci prate i valoriziraju te se eventualni negativni učinci unesenih promjena odstranjuju uvođenjem novih koji se

nastavljaju pratiti, evaluirati itd. Preporuča se evaluacija programa pedagoškog obrazovanja roditelja i tijekom i na kraju izvedbe i to putem kooperativne procjene (voditelj i polaznici), po mogućnosti uz superviziju nekog od znanstvenika koji se bavi područjem obitelji. Tako dobiveni rezultati evaluacije programa pedagoškog obrazovanja roditelja poslužili bi kao osnova za osmišljavanje i/ili unaprjeđivanje novih, kvalitetnijih i djelotvornijih programa pedagoškog obrazovanja roditelja.

Dakle, društvo bi putem svojih institucija trebalo skrbiti o roditeljima prije i tijekom njihova roditeljstva, pružajući im potporu i omogućujući im stjecanje informacija, znanja i vještina prijeko potrebnih za odgovorno roditeljstvo. Društvo koje se želi kvalitetno razvijati i prevenirati društveno neprihvatljiva ponašanja djece i mladeži, mora roditeljima ponuditi primjerene programe pedagoškog obrazovanja, jer svako ulaganje društva u obitelj i roditeljstvo dugoročno se i višestruko najviše isplati, koliko god ono u određenom trenutku društvo stajalo. Suvremeno roditeljstvo zahtijeva mnogo znanja o i vještina u roditeljstvu, a time i kompetentnog roditelja koji će biti u stanju odgovoriti izazovima suvremenog roditeljstva. S obzirom na sve rečeno potrebna je stalna društvena potpora roditeljstvu u vidu programa i akcija koje će promicati roditeljsku ulogu, ali i omogućiti permanentno pedagoško obrazovanje roditelja.

LITERATURA:

Bašić, J. Koller-Trbović, N. Žižak, A. (1993) Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima. Zagreb: Alinea.

Becvar, D. S., Becvar, R. J. (1996) Family Therapy. A Systemic integration (3th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Bezinović, P. (1988) Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja. (doktorska disertacija). Zadar: Filozofski fakultet u Zadru.

Bezinović, P. (1993) Samopoštovanje i percepcija osobne kompetentnosti. Godišnjak zavoda za psihologiju (prosinac), Rijeka.

Brajša - Žganec, A. (2002) Roditeljske metaemocije i socijalno-emocionalni razvoj djece (disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Bruner, J. (2000) Kultura obrazovanja. Zagreb: Educa.

Christenson, S. L., Hirsch, J. A., Hurley, C. M. (1997) Families with Aggresive Children and Adolescents. U: Goldstein, A. P. & Conoley, J. C. (ur.) School violence intervention. A Practical handbook. New York: Guilford, 325-365.

Combs, A. W. (1989) A Theory of Therapy-Guidelines for Counseling Practice. Inc. California, Sage Publications.

Dinkmeyer, D., Mc Kay, G. D., Dinkmeyer, J. S. (1989) Parenting Young Children – Helpful Strategies Based on Systematic Training for Effective Parenting (STEP). Inc. Minnesota, American guidance service.

Fine, J. M., Wardle, K. F., (2001) A Psychoeducational Program for Parents of Dysfunctional Backgrounds. U: Fine, M. J. & Lee, S. W. (ur.) Handbook of Diversity in Parent Education. Accademic Press.

Gerson, K. (1997) An Institutional Perspective on Generative Fathering (Creating Social Supports for Parenting Equality). U: Hawkins, A.J., Dollahite, D. C. (ur.) Generative Fathering. Sage Publications, Inc.

Glasser, W. (1997) Teorija kontrole – Novo objašnjenje načina na koji kontroliramo svoje živote. Zagreb: Alinea.

Glasser, W. (2000) Teorija izbora – nova psihologija osobne slobode. Zagreb: Alinea.

Gordon, T. (1996) Škola roditeljske djelotvornosti. Zagreb: Poduzetništvo Jakić, d.o.o.

Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava (1999). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.

Gustović–Ercegovac, A. (1992) Prikaz skale percepcije kompetentnosti za roditeljsku ulogu. Defektologija, Vol. 28, br.1/2, (51-57). Zagreb: Fakultet za defektologiju.

Irović, S., Krstović, J. (2000) Vrijednosni sustav roditelja/odgajatelja i autonomija djeteta. U: Interakcija odrasli – dijete i autonomija djeteta. (Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija s međunarodnim sudjelovanjem). Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Visoka učiteljska škola, Sveučilište u Rijeci, Visoka učiteljska škola.

Kagan, S. L. (1995) On Building Parental Competence: The Nature of Contracts and Commitments. In: The Challenge of Parenting in the '90s. Washington, DC: The Aspen Institute.

Karpowitz, D. H. (2001) American Families in the 1990 s and Beyond. U: Fine, M. J. & Lee, S. W. (ur.) Handbook of Diversity in Parent Education. Accademic Press.

Katz, L., McClellan, D. E. (1999) Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije. Zagreb: Educa.

Lacković-Grgin, K., Opačić, G., Žitnik, E. (1988) Neki aspekti self-koncepta mladih iz obitelji s ocem i bez oca. Zadar: Radovi FF u Zadru, Razdio FPSP, 27 (4), 115-126.

Lacković-Grgin, K. (1990) Sociometrijski položaj i samopoštovanje kod djece osnovnoškolske dobi. Zadar: Radovi FF u Zadru, 29 (6), 135-142.

Lacković-Grgin, K. (1994) Samopimanje mladih. Jastrebarsko: Psihologijska knjižnica Naklade Slap.

Ljubetić, M. (2004) Samoprocjena i procjena pedagoške kompetentnosti roditelja (doktorska disertacija). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Maleš, D. (1988) Suradnja predškolske ustanove i obitelji kao pretpostavke uspješnog

odgojnog djelovanja. Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

Maleš, D. (1995) Pedagoško obrazovanje roditelja. U: Pedagoško obrazovanje roditelja – Međunarodni znanstveni kolokvij. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Pedagoški fakultet u Rijeci.

Marinoff, L. (2000) Umjesto Prozac – Platon (filozofija kao psihološka pomoć). Zagreb: V.B.Z. d.o.o.

Masterpasqua, F. (1991) A Competence Paradigm for Psychological Practice. *American Psychologist*, 44, 1366-1371, American Psychological Association Inc.

Milanović, M., Stričević, I., Maleš, D., Sekulić-Majurec, A. (2000) Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj. Zagreb: UNICEF-Ured za Hrvatsku i Ministarstvo prosvjete i športa RH, Targa.

Miljak, A. (2000) Ponašanje prema djetetu kao razboritoj osobi. U: Interakcija odrasli – dijete i autonomija djeteta. (Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija s međunarodnim sudjelovanjem). Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Visoka učiteljska škola, Sveučilište u Rijeci, Visoka učiteljska škola.

Moriarty, M. L., Fine, M. J. (2001) Educating Parents to be Advocates for their Children. U: Fine, M. J. & Lee, S. W. (ur.) *Handbook of Diversity in Parent Education*. Academic Press.

Powell, D. R. (1994) *Families and Early Childhood Programs*. Washington, D.C: (third print) N.A.E.Y.C.

Santrock, J. W. (1997) *Life-Span Development*. Times Mirror Higher Education Group, Inc. (sixth edition).

Schaffer, H. R. (2000) *Social Development*. Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.

Schorr, L. B. (1999) *Parenthood Requires Supportive Neighborhoods and Communities*. <http://w.w.w.library.wisc.edu/>

Teti, D.M., Gelfand, D.M., Pompa, J. (1990) Depressed Mothers' Behavioral Competence with their Infants: Demographic and psychosocial correlates. *Baltimore: Development & Psychopathology*. Vol 2 (3), 259-270.

Walsh, F. (ur.) (1993) *Normal Family Processes*. New York: Guilford.

Waters, E., Sroufe, L.A. (1983) Social Competence as a Developmental Construct. *Developmental review*, 3 (79-97).

Waters, D.B., Lawrence, C. E. (1993) *Competence, Courage, and Change – An*

Approach to Family Therapy. New York, W.W. Norton & Co.

Webster-Stratton, C. (1998) Preventing Conduct Problems in Head Start Children: Strengthening Parenting Competencies. Washington, Journal of consulting and clinical psychology, Vol. 66 (5), University of Washington.

Welk, G.J. (1999) The youth pshysical activity promotion model: A conceptual bridge between theory and practice. Quest, 51 (5-23).

Westman, J.C. (1998) Society's Stake in Parenthood.
<http://www.library.wisc.edu/>

Raising Awareness and Respect for Children's Rights through Pedagogical Education of Parents

Maja Ljubetić, PhD., Senior Lecturer
University of Split, College of Arts and Science

Review Article
UDK 37.018.262

SUMMARY

Developments on a broader social plan over the last two decades made a significant impact on the contemporary Croatian family and lead to substantial changes in its functioning. At the same time, a shift in social consciousness about the meaning of family in the wholesome and healthy development of children, and the results of contemporary scientific research in the field of early development and upbringing. Furthermore, children's rights and the need to respect them resulted in a more systematic tracking of family and a quest for possible methods of offering effective help to the family. Since good parenting plays an important role in the healthy functioning of a family and, as some parents do not feel apt for performing competent parenting roles, an effort is made to provide parents with preventive, compensational programs of pedagogical education to strengthen and raise their levels of parenting competence. Among other things, parents are being trained to perform self-assessments, recognize and adequately respond to their child's needs, as well as to become aware of and respect their child's rights.

Key words: family, parenting, pedagogical (in)competence, self-assessment, programs for education of parents

Durch pädagogische Schulung der Eltern zur Bewusstmachung und Beachtung der Rechte des Kindes

Dr. sc. Maja Ljubetić, Dozentin
Philosophische Fakultät der Universität Split

Übersichtsartikel
UDK 37.018.262

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ereignisse auf weiterer gesellschaftlicher Ebene in den fast zwei vergangenen Jahrzehnten hatten auch Auswirkungen auf die moderne kroatische Familie und führten zu bedeutenden Veränderungen in der Art ihrer Funktionsweise. Gleichzeitig kam es, als Folge von Veränderungen im gesellschaftlichen Bewusstsein über die Bedeutung der Familie für die gesamte und gesunde Entwicklung des Kindes, und als Folge der Ergebnisse moderner wissenschaftlicher Untersuchungen auf dem Gebiet der frühen Entwicklung und Erziehung sowie der Rechte des Kindes und der Notwendigkeit, diese Rechte zu beachten, zu einer systematischeren Betrachtung der Familien und zu der Suche nach möglichen Wegen, den Familien eine wirkungsvollere Unterstützung zu bieten.

Da eine gute elterliche Funktion eine äußerst wichtige Rolle für das gesunde Funktionieren der Familie spielt, und ein Teil der Eltern sich nicht ausreichend imstande sieht, seinen elterlichen Aufgaben nachzukommen, ist man bemüht, den Eltern Vorbeugungs- und Kompensationsprogramme der pädagogischen Schulung anzubieten, um ihre Position zu stärken und ihnen größere Kompetenz in der Elternrolle zu geben. Schulungsthemen sind dabei unter anderem Selbsteinschätzung, Erkennung der Bedürfnisse des Kindes und entsprechende Reaktion sowie Bewusstmachung und Beachtung der Rechte des Kindes.

Schlüsselbegriffe: Familie, elterliche Funktion, pädagogische (In)Kompetenz, Selbsteinschätzung, Schulungsprogramme für Eltern

Autoritet roditelja

Mirjana Milanović, prof.
Visoka učiteljska škola u Petrinji

Stručni članak
UDK 37.013.42:159.942

SAŽETAK

Emocionalna klima koju oblikuju roditelji i u kojoj ostvaruju svoj odnos s djetetom regulira i njihovo i djetetovo ponašanje. Maccoby i Martin (1983, prema Vasta i sur. 1998) naglašavaju dvije, za djetetov razvoj, osobito važne dimenzije roditeljstva: roditeljsku toplinu i roditeljski nadzor. Autoritativni roditelji su skrbni i osjetljivi prema svojoj djeci, no postavljaju im jasne granice i održavaju okolinu predvidljivom. Njihovi su zahtjevi primjereni djetetovoj dobi i sposobnostima ili su malo iznad onoga što dijete može. Ovi roditelji vode računa o djetetovim osjećajima, objašnjavaju svoje odluke i pitaju dijete za mišljenje. Ako razlikujemo dvije vrste kontrole - psihološku i ponašajnu, skloni smo tvrditi da autoritativni roditelji kontroliraju i reguliraju djetetova nepoželjna ponašanja, a ne djetetova psihološka stanja. Kontrola djetetovih nepoželjnih ponašanja obično se sastoji od postavljanja granica i pravila ponašanja. Autoritativan roditelj, koji je visoko na ljestvici topline u odnosu prema svome djetetu, izreći će svoju zabranu tako da djetetovo ogorčenje svede na najmanju moguću mjeru i da štiti njegovo samopoštovanje.

Od samog početka djetetova života ono je kompetentno i osobno odgovorno u području osjetila, osjećaja i potreba. Kako dijete odrasta, ono uči preuzimati odgovornost za svoje interese u slobodno vrijeme, obrazovanje, odijevanje i vanjski dojam, te vjeru (Jүүл, 1998). Tijekom odrastanja dijete postaje i društveno odgovorno - priznaje druge osobe i njihove želje, sagledava potrebe druge osobe s njezine točke gledišta, odgovara na potrebe drugih s razumijevanjem i ozbiljnim shvaćanjem njezina položaja...

Najvažnija zadaća roditelja, koja proizlazi iz njihove moći, je odgovornost za ozračje u obitelji, tj. odgovornost za kvalitetu interakcije koja je presudna za ponašanje i napredak svakog člana obitelji. Ta je odgovornost neprenosiva.

Ključne riječi: autoritet roditelja, dimenzije roditeljstva, odgovornost, roditeljski nadzor, djetetov razvoj, zaštita djeteta

Uvod

Biti roditelj i imati roditelje – emocionalno je iskustvo. O tome svjedoče prizori u obitelji, u instituciji, na ulici, izjave na roditeljskim sastancima, tekstovi na forumima za roditelje, praksa dječjih psihologa u savjetovalištim, vrtićima, školama...

Kakav ste roditelj?

...ne znam, kod mene doma je demokracija. Svi govore u isto vrijeme, rade što hoće i kad hoće, ali nije sve na kraju ni tako loše. Popustljiva sam, mazim sve redom jer sve radim za njih i umjesto njih, ali i ja sam tako odrastala i ne mislim da sam ispala loša...

...osobno mislim da nikada neću dići ruku na svoje dijete ni iz kojeg razloga i mislim da ću u tome uspjeti iz razloga što sam načelno protiv nasilja, a i otac me je zlostavljao. Smatram da me ova dva razloga uvelike formiraju i da me možete u neku ruku razumjeti zašto smatram da sam nesposoban udariti svoje dijete...

...ja sam isto tako uvijek govorila da neću biti kao moj otac, međutim prevarila sam se. Koliko god se trudila da ne reagiram kao moj otac, toliko se puta nađem u situaciji gdje jednostavno naknadno shvatim da sam pogriješila kao i on. Mislim da je plus i prednost u odnosu na oca što sam svjesna svojih pogrešaka i ponekad pretjeranih reakcija...

...najbolji! Šalim se. Ukratko, dajem sve od sebe, slomih se, vidjet ćemo rezultate...

Imaš li svoje dijete i jesi li ga pokušao istući?

...ja svoje jesam. Vjerovao sam da je za djetetovo dobro potrebno ponekad istući dijete, da zna što smije činiti, a što ne. Moj je otac mene tukao i to mu nisam zamjerao, sjećao sam se njegovih batina kao nečeg pravednog i dobrog za moj odgoj. Kad je moja kćer imala tri godine, napravila je jednu nepodopštinu. Upozorio sam je da će, napravi li to još jednom, dobiti po guzi. Naravno, napravila je opet, kao što bi to svako trogodišnje dijete učinilo. Tada sam je istukao... sjećam se da su batine mog oca boljele i htio sam da i nju boli, smatrao sam da joj inače neće ostati u sjećanju da to više ne smije činiti. Boljelo ju je, vrištala je, otimala se... dok sam je tukao, nisam vidio njeno lice. Onda sam je pustio. Pogledala me očima punim strave. Te oči nisu pokazivale uplašenost. To je bila prestravljenost, strah za vlastiti život, budućnost, beskrajna tuga zbog gubitka povjerenja da joj osoba koja ju voli i njeguje nikada neće zadati bol. Osjetio sam tu bol, strah i tugu kao svoju. Možda je to i bila moja bol iz djetinjstva koje se ne sjećam svjesno. Zastao mi je dah, stisnuo mi se želudac...tada sam shvatio da nikada više neću udariti svoju kćer...

Ovo su neka od niza roditeljskih svjedočenja na web stranici na kojoj je otvoren forum za roditelje¹ o tome kako doživljavaju i promišljaju svoju ulogu. Gotovo da nema identičnog odgovora i gotovo da nema izjave koja ne uključuje emocije i ne govori o roditeljskoj moći i načinima na koje nastoje utjecati na djetetovo ponašanje i razvoj.

O tome koliko je imati roditelje emocionalno iskustvo svjedoče i sama djeca – svojim reakcijama, emocionalnim povredama, pamćenjem ugodnih ili neugodnih situacija za koje su često uvjereni da su ih sama izazvala.

U savjetodavnom radu s djecom zapanjujuće je čuti koliko djece prihvaća:

- odgovornost za roditeljsko ponašanje: *Mislio sam da sam to zaslužio...; Da sam ja bila drukčija i moji bi roditelji bili bolji prema meni...*
- krivicu za roditeljske osjećaje i stanja: *Ja sam ga razljutio toliko da me morao udariti...; Moju majku zbog mene boli glava...*

Pretpostavljamo da su djetetov osjećaj odgovornosti za roditeljsko ponašanje

¹ www.indeks.hr/forum/default.aspx

(pozitivno ili negativno) i njihove neugodne osjećaje (odnosno zasluga za njihovu sreću i zadovoljstvo) proizašli iz barem četiri razloga:

- djetetove tjelesne i psihološke ovisnosti u doba dojenaštva kada se stvaraju predodžbe o prihvatljivim i neprihvatljivim dijelovima vlastite osobnosti;
- djetetove emocionalne nezrelosti i spoznajne ograničenosti u doba ranog djetinjstva i predškolskoga doba kada se pojavljuju predodžbe o odgovornosti i krivici;
- roditeljske nespremnosti da preuzmu odgovornost za odnos koji grade i imaju sa svojim djetetom;
- roditeljskog neznanja o djetetovu razvoju i o tome za što njegovo dijete može i mora postati odgovorno.

Uz nekompetentne roditelje dijete razvija subjektivnu ideju o moći nad roditeljskim ponašanjem i doživljava objektivnu nemogućnost kontrolirati vlastita stanja, ponašanje, akcije... Istodobno dijete nema dovoljno prilike razviti tzv. osobnu odgovornost koja uključuje brigu o vlastitim potrebama, obvezama koje su primjerene djetetovoj dobi, pravima koja omogućavaju djetetov razvoj...

Emocionalna klima koju oblikuju roditelji i u kojoj ostvaruju svoj odnos s djetetom regulira i njihovo i djetetovo ponašanje. Neugodne emocije pokreću neosjetljivo, zlostavljajuće i prisiljavajuće roditeljstvo, dok ugodne emocije utječu na strpljivost i osjetljivost u odgoju (Dix, 1991, prema Profaca, 2002). Zanimanje roditelja, bračni odnosi i drugi stresovi utječu na kvalitetu roditeljstva, jer oni u osnovi utječu na emocije koje roditelji doživljavaju s djecom.

Roditeljeve emocije, a ne djetetovo ponašanje, djeluju na:

- motivaciju za interakciju s djetetom – pri čemu i preslabe i intenzivne emocije orijentiraju roditelje prema nekim drugim situacijama i stanjima koja nisu u izravnoj vezi s njihovom roditeljskom ulogom;
- procjenu događaja i djetetova ponašanja – neugodne emocije utječu na to da se dijete percipira negativno, ometaju roditeljevo opažanje i sposobnost jasnog rezoniranja u odgojno konfliktnim situacijama;
- ekspresivno ponašanje roditelja – roditelj svoju interakciju s djetetom regulira gestama, izrazima lica, tonom glasa, što je važno jer izostanak pokazivanja emocija ili pokazivanje samo neugodnih osjećaja kod djeteta proizvodi stres i dezorganizaciju;
- tendencije u ponašanju roditelja – o emocijama ovisi kada ćemo akciju poduzeti, kako ćemo se ponašati, kako reagirati...

Autori integrativnog modela roditeljstva, Darling i Steinberg (1993, prema Profaca, 2002), prepoznaju važnost emocionalne klime u kojoj roditelji komuniciraju s djetetom. Oni razlikuju *postupke* koji su dio roditeljske prakse od *roditeljskog stila* koji je određen njihovim stavovima prema djetetu. Za razliku od niza postupaka, koji su sadržajno raznovrsni i svakodnevni, roditeljski stil opisuje interakciju roditelj – dijete kroz ukupnost situacija. Roditeljski stil otkriva stav prema djetetu kao osobi, a ne stav prema djetetovu ponašanju.

Autoritet i roditeljski stil

Većina je roditelja uvjeren da će njihovi odgojni postupci (količina nagrada i kazni, odobravanje ili neodobravanje nekog ponašanja, dopuštanje i sprječavanje akcija, podržavanje i poticanje nekih oblika ponašanja...) utjecati na to koliko će njihovo dijete biti uspješno u obrazovanju, poslu, izboru partnera i općenito u životu.

Maccoby i Martin (1983, prema Vasta i sur., 1998) naglašavaju dvije, za djetetov razvoj, osobito važne dimenzije roditeljstva:

1. roditeljsku toplinu – koja se kreće na kontinuumu od podrške, ljubavi i ohrabriranja, koju roditelji pružaju djeci, do neprijateljstva, postidižavanja ili odbacivanja;
2. roditeljski nadzor – koji se kreće na kontinuumu od nadzora, discipline i upravljanja djetetovim osjećajima i postupcima do “ne viđenja djeteta”, njegova zanemarivanja i neuključenosti u djetetov fizički i psihološki životni prostor.

Kombinacija ovih dviju dimenzija proizvodi četiri opća stila roditeljstva koji svaki na svoj način utječu na kvalitetu djetetova odrastanja.

Dimenzije roditeljstva	Opći stilovi roditeljstva			
	AUTORITATIVNI	AUTORITARNI	POPUSTLJIVI	RAVNODUŠNI
TOPLINA	+	-	+	-
NADZOR	+	+	-	-

Autoritativni roditelji su skrbni i osjetljivi prema svojoj djeci, no postavljaju im jasne granice i održavaju okolinu predvidljivom. Njihovi su zahtjevi primjereni djetetovoj dobi i sposobnostima ili su malo iznad onoga što dijete može. Ovi roditelji vode računa o djetetovim osjećajima, objašnjavaju svoje odluke i pitaju dijete za mišljenje. Ako razlikujemo dvije vrste kontrole – psihološku i ponašajnu – skloni smo tvrditi da autoritativni roditelji kontroliraju i reguliraju djetetova nepoželjna ponašanja, a ne djetetova psihološka stanja. Kontrola djetetovih nepoželjnih ponašanja obično se sastoji od postavljanja granica i pravila ponašanja. Autoritativni roditelji imaju priliku omogućiti odnose tzv. ravnopravnog dostojanstva. U takvom odnosu su granice nešto više od pukog obiteljskog propisa. Juul (1998) savjetuje da, umjesto da granice postavljamo oko djece, počnemo postavljati granice sebi, odraslima, u odnosu sa djecom. Na takav se način autoritativna moć zamjenjuje osobnim autoritetom. Odrasli koji imaju roditeljsku toplinu i jasno razlikuju svoj doživljaj od djetetova imaju priliku razvijati svoju osobnu roditeljsku odgovornost i osobni jezik kojim stupaju u interakciju sa svojim djetetom.

Djeca autoritativnih roditelja samopouzdana su, sigurna u sebe, spremna su prihvatiti rizik, imaju potrebu za postignućem i imaju visoku samokontrolu.

Autoritarne roditelje nalazimo nisko na dimenziji topline, a visoko na dimenziji nadzora. Oni su strogi i zahtjevni, disciplinu ostvaruju prijetnjama i kaznama, cijene poslušnost, poštovanje autoriteta i tradiciju. Ovi roditelji ne objašnjavaju svoje odluke, ne zanima ih što dijete misli ili osjeća. Djeca ih doživljavaju kao vrlo zahtjevne i stroge. Na ovakav pristup odgoju većina djece ne reagira dobro. Djeca autoritarnih roditelja su nezadovoljna, čudljiva, lako se uzrujaju, nesigurna su i povučena ili su agresivna i pokazuju probleme u ponašanju. Nedovoljno su uspješna u rješavanju problema jer

uglavnom brinu kako udovoljiti roditelju, a ne kako riješiti problem (Miljković i Rijavec, 2002).

Popustljivi roditelji visoko su na dimenziji topline, a nisko na dimenziji nadzora. Oni su puni ljubavi i emocionalno osjetljivi, ali djeci postavljaju malo ograničenja. Oni prihvaćaju i ohrabruju svoju djecu, ali ne vide da je djetetu, da bi se osjećalo sigurno, potrebno dati red i poredak, odnosno strukturu i osjećaj predvidljivosti. Djeca takvih roditelja nemaju osjećaj odgovornosti i na jedan su način slična djeci autoritarnih roditelja – nesigurna su, imaju slabu samokontrolu, reagiraju nezrelo i agresivna su kad ne dobiju što hoće. Za razliku od djece autoritarnih roditelja ova su djeca obično dobro raspoložena.

Ravnodušni ili nezainteresirani roditelji nisko su i na dimenziji topline i na dimenziji nadzora. Oni postavljaju malo ograničenja svojoj djeci, no pružaju im i malo pažnje, zanimanja i emocionalne podrške. Zaokupljeni su sami sobom, “ne da im se” baviti djetetom i izbjegavaju čuti i vidjeti svoje dijete. Djeca odrasla s ravnodušnim roditeljima promjenjivog su raspoloženja, nemaju kontrolu nad svojim ponašanjem, ne zanima ih škola, sklona su uzimanju droge, alkohola ili delinkvenciji (Miljković i Rijavec, 2002). U cjelini razmatrano, takav nezainteresirani stil roditeljstva ne potiče zdravi socijalni razvoj.

Da bi djeca odrasla u razmjerno neovisne, osobno i društveno odgovorne, te fleksibilno i realno optimistične osobe, čini se da je potrebno pružiti im toplinu i nadzor nad ponašanjem. Koliko god je važno da djeca dožive roditeljsku ljubav i prihvaćanje, ona moraju razumjeti i pravila ponašanja, te vjerovati da će njihovi roditelji zahtijevati da se ona poštuju. Kakve će postupke roditelji primjenjivati tijekom prakticiranja svojeg autoritativnog stila roditeljstva, ne ovisi samo o njihovom pozitivnom stavu prema djetetu i prema samima sebi, ni samo o količini topline i nadzora koju pružaju djeci, nego i o njihovom razumijevanju i poznavanju zakonitosti djetetova razvoja i aktualnih djetetovih potreba. Biti roditelj djetetu u svako doba djetetova odrastanja zahtijeva određenu količinu topline i nadzora, te komunikacijske vještine koje uključuju aktivno slušanje, govor prihvaćanja, rješavanja problema... Koje će djetetove postupke i ponašanja roditelj nadzirati, ovisi o djetetovoj dobi i razvojnom razdoblju u kojem se nalazi. Procjena o tome u odnosu na što odrediti granicu, koje ponašanje ne prihvaćati, koje tolerirati, a koje poticati i podržavati, ne ovisi samo o roditeljskom sustavu vrijednosti i stavu prema djetetu, nego i o njegovu poznavanju djetetovih razvojnih potreba.

Razvojni smisao roditeljskog autoriteta

Od rođenja do trećeg mjeseca starosti između djeteta i majke uspostavlja se povezanost u odnosu na fiziološke potrebe, pomoću ugrađenih kapaciteta za regulaciju kod djeteta te brižne okoline, spremne odgovoriti na djetetove potrebe. Putem pokušaja i pogrešaka roditelj uči razlikovati djetetove refleksne signale (npr. vrste plača) i emocionalnu komunikaciju. Senzitivna majka (Bowlby, 1982, prema Buljan Flander, 2001) usklađuje svoje ponašanje prema djetetovom tako da slijedi njegov vlastiti autonomni ritam, bilo da se radi o započinjanju kontakta ili povlačenju iz kontakta.

U ovom razdoblju djetetova odrastanja majka nadzire djetetova psihološka stanja i ponašanje kako bi razumjela njegove potrebe i zadovoljila ih. Prihvaćanje i razumijevanje načina na koji dijete iskazuje svoje potrebe i količina smirenosti koju dijete vidi na licu dovoljno vješte i samopouzdanе majke poručuje mu da su njegove reakcije svrsishodne, a potrebe važne. Razvojni smisao majčinog autoriteta u ovom se razvojnom razdoblju

odnosi na visok stupanj njezina samopouzdanja u skrbi za dijete i njegove potrebe. Tijekom naredna tri mjeseca života majka i dijete razvijaju lančane interakcijske sekvence. Na taj način majka pomaže djetetu da ostane angažirano ili održi ponašanje u situacijama povećane razine uzbuđenja. Dijadnu regulaciju u ovom stadiju karakterizira spremnost majke na odgovor: ona organizira sekvence ponašanja oko dojenčeta. U dobi od 6 mjeseci majčina usklađenost s dojenčetom počinje učiti dijete koja emocionalna stanja su prihvatljiva za druge ljude (Winnicot, 1990, prema Buljan Flander, 2001).

Majčini strahovi, želje, ideje o prikladnosti, osjećaj srama i vlastite fantazije postaju važne te određuju koji aspekti djetetovog *selfa* će se poticati i razvijati, a koji će se potiskivati i nestati.

Majka koja se uživljava samo u određeni dio djetetova unutarnjeg života – koja vrednuje samo njegovu pobuđenost, aktiviranost, angažman, a ne i pasivnost, ili koja obraća pažnju na njega samo kad se dijete osjeća loše, a ne i kad se osjeća dobro – pokazuje djetetu koji dio sebe treba pokazivati u međuljudskim odnosima. Kroz ovakvu povratnu informaciju majka ne potiče samo određeno djetetovo ponašanje, nego mu pokazuje da ga prihvaća ili ne prihvaća i koje svoje iskustvo dijete može dijeliti s drugima.

Druga polovina prve godine života obilježena je djetetovim intenzivnim zanimanjem za vanjski svijet. Ono je oduševljeno rastućom kontrolom kretanja i upravljanja vlastitim tijelom, usavršava baratanje predmetima, prepoznaje i reagira na socijalno odobravanje. Autoritarni roditelji koji iskazuju malo topline, a dominantno nastoje kontrolirati i nadzirati djetetova psihološka stanja i njegovo ponašanje, vjerojatno su u prvih šest mjeseci djetetova života bili prilično frustrirani djetetovim biološki snažnim potencijalom zauzimanja za sebe. U to doba dijete, naime, nije spremno udovoljiti njihovim nastojanjima da ga discipliniraju, a roditeljska sklonost jednosmjernoj komunikaciji još uvijek nije rezultirala ponašanjem koje će biti prepoznato kao neposlušno ili namjerno suprotno. Stoga će u drugoj polovini prve godine života njihova sklonost kontroli doći do izražaja osobito kroz nastojanje ograničavanja djetetova kretanja (ostavljanje u krevetiću ili ogradići za igranje), te kroz nadzor djetetovih psiholoških stanja (pojaviti će se kažnjavanje oduzimanjem igračke, varalice..., roditelji će imati ideju da će, ako oni počupaju dijete nakon što je ono počupalo njih, dijete shvatiti da to boli i da to više ne smije činiti...).

Prema Starc i sur. (2004) u ovom će se razdoblju roditeljski autoritet očitovati u kontroli prostora koji mora biti dovoljno siguran kako bi se dijete kretalo bez zabrana i opasnih zapreka, te u nagrađivanju svakog djetetova pokušaja tješnja i svake pomoći koju dijete iskaže drugom biću - reakcijama odobravanja i grljenjem. Roditelji će već u ovoj djetetovoj dobi nastojati biti model prosocijalnog ponašanja – pružat će jasne primjere empatije, tješnja i pomoći bićima u djetetovoj okolini.

Autoritativni roditelji, koji svoju moć znaju koristiti za djetetovu dobrobit i koji su skloni dvosmjernoj komunikaciji, davat će djetetu sve više inicijative u započinjanju komunikacije i nakon toga stupati u interakciju s njime. Isto će činiti i roditelji koji imaju tzv. popustljivi stil odgoja, dok nezainteresirani roditelj u pravilu neće obraćati pozornost na djetetovu inicijativu, a ako ju i uoči, neće dovoljno često odgovoriti na nju.

U drugoj godini života zbog nove kvalitete pokretljivosti i složenijeg baratanja predmetima dijete radozno istražuje nove mogućnosti i naglo stječe nova iskustva. Pojavljuje se prvi negativizam – glavna djetetova riječ je "NE" (Starc i sur., 2004).

Kako bi se osigurao djetetov motorički i spoznajni razvoj, te omogućio razvoj samostalnosti i nezavisnosti, roditelj će svoj autoritet koristiti u cilju postavljanja jasnih

i realističnih granica – što se smije, a što se ne smije.

Obzirom da u ovom razdoblju verbalne zabrane nisu dovoljan regulator djetetova ponašanja, roditelj će ga stalno nadzirati. Jednoznačnim i dosljednim postupkom prekidat će ponašanja koja su opasna za dijete i okolinu (Starc i sur., 2004). Kad god je moguće, roditelj koji je visoko na dimenziji topline umjesto zabrana i upozorenja usmjeravat će dječju radoznalost na manje opasne aktivnosti i, demonstriranjem jednostavnih radnji, poučavati dijete kako može bez opasnosti obaviti željenu aktivnost.

U drugoj polovini druge godine dijete počinje biti svjesno svojih fizioloških potreba i započinje učiti kako ih kontrolirati. No stjecanje kontrole nad mokrenjem i stolicom je proces koji, kako kažu Buljan Flander i Karlović (2004), uključuje dobre i loše dane, zaboravljivost i zaigranost. Pokazalo se da na ovaj vrlo zahtjevan razvojni zadatak djeca najbolje reagiraju uz roditeljsku ljubav, strpljenje i podršku. Roditeljski nadzor i kontrola ovdje su preporučljivi u vidu roditeljske uključenosti i predanosti onome što se zbiva – roditelj će prilagoditi opremu u kupaonici, podsjećat će dijete na potrebu kontrole sfinktera, pohvaliti ga, ponuditi krajem druge godine i manje nagrade. Batine, upotreba sile (fizičko predugo zadržavanje na noćnoj posudi /"kahlici"/ ili WC-u), prerano započinjanje (prije nego dijete ima tjelesnu kontrolu nad sfinkterima) sa stavljanjem na noćnu posudu /"kahlicu"/ – nisu preporučljivi. Također nije preporučljivo ni ono što bi mogli učiniti previše nezainteresirani ili popustljivi roditelji – ne obzirati se na djetetovo sazrijevanje i mogućnosti kontrole sfinktera i stavljati mu pelene iznad tri godine.

Treću godinu života obilježava prkos i otpor – neovisno o tome kako su roditelji do tada postupali s djetetom, ono će se opirati da sve rade umjesto njega i izražavat će želju da odlučuje i čini neke stvari samo. Ovo je doba stjecanja prve autonomije i predstavlja tzv. razvojnu krizu treće godine. Roditelji se prvi puta susreću s djetetovim neposluhom, otporom, neslaganjem i neprihvatanjem njihova autoriteta. Govoreći "NE", dijete u ovoj dobi vježba svoj osjećaj moći i individualnosti. To može biti naporno i za dijete i za roditelje, no roditelj koji ima topline i strpljenja u svojem odnosu s djetetom razumjet će da dijete na ovaj način nastoji izgraditi svoju autonomiju. Kako su roditelji model svojem djetetu čak i u fazama prkosa i otpora, u ovom će razdoblju roditelji pažljivo koristiti svoj autoritet (Buljan Flander i Karlović, 2004). Koristit će i oni "NE", ali samo onda kada je to zaista važno i tada će u svojem "NE" biti dosljedni. Djetetu će postavljati granice, ali ostavljati izbor (npr. *Izaberi koju ćeš od ovih dviju majica obući; Jabuka ili mandarina?; Prvo ćeš spremiti autiče u garažu ili kocke u kutiju?...*).

Put do djetetove neovisnosti ne ide samo kroz otpor i protivljenje roditeljima, nego i kroz silan napor da sve ono što bar donekle može za sebe učiniti i učini samo. U ovo doba dijete će radije samo obući cipelice pa makar i naopako, samo ići uz stepenice premda mu je to teško i naporno, oblačit će majicu preko glave, samo dohvatiti slikovnicu sa neznatno previsoke police i sl. Kad nije po njegovom ili kad mu ono što je naumilo učiniti samo ne ide, dijete se ljuti, a ponekad je i preplavljeno ljutnjom i bijesom – baca se na pod, vrišti dok ne promukne, povraća, poplavi u licu jer je od plača ili vrištanja ostalo bez zraka... Važno je da roditelj bude model prihvatljiva izražavanja svih emocija (od maženja i radosti do izražavanja ljutnje govorom). Ako roditelj objašnjava govorom svoje i tuđe emocije, olakšat će djetetu uživljavanje u emocionalnu situaciju drugoga. Drama razumijevanja sebe kao individue proći će s više djetetove suradnje ako roditelji svoj autoritet u ovom razdoblju koriste za postavljanje pitanja koja traže i drukčije odgovore osim samo "Da" ili "Ne".

Djeca čiji su roditelji svoj autoritet razumno koristili u doba prvog otpora imaju priliku doživjeti sebe kao sposobne i kreativne pojedince (Lowell Krogh, 1994). I dalje je

važno biti uključen u djetetove aktivnosti i doživljaje, no važno je ne osuđivati dijete za neugodne osjećaje koje iskazuje, nego pružiti potporu djetetovu nastojanju da otvoreno izražava svoje emocije, da sve što može učini samo i da vrši vlastite izbore u određenim okvirima koje su postavili roditelji.

Roditelji koji imaju puno nadzora, a malo razumijevanja za dijete i krizu treće godine, skloni su "slamati" djetetov otpor i prisiljavati ga na poslušnost, potaknut će u djetetu još više otpora i protesta. Na takav način dijete u četvrtu godinu života ulazi "neobavljena posla" – ostaje u otporu koji više ne mora biti tako vidljiv i jasan, nego postaje prikriven i odgođen.

Dijete predškolske dobi – u razdoblju od tri godine do polaska u školu – očekuju važna razvojna postignuća. Premda će početkom ovoga razdoblja imati ponašanja koja smanjuju napetost – žmirkanje očima, sisanje palca, grizenje noktiju, kopanje nosa – bit će sve uspješnije u prepoznavanju vlastitih emocija i njihovu verbalnom izražavanju. Sve će uspješnije kontrolirati emocije i sve manje reagirati impulzivno. Samokontrola, poslušnost, odupiranje iskušenju i odgoda zadovoljenja važne su sastavnice samoregulacije – osnovne prekretnice u djetetovu ponašanju.

Zahvaljujući postupnoj internalizaciji kontrole (pojavljuje se privatni govor koji dijete upućuje samo sebi prilikom rješavanja problema) ono će imati sve više uspjeha u onome što poduzima. Bit će inicijativno, sve više će samo planirati i izvoditi aktivnosti bez pomoći odraslih.

Da bi se navedena postignuća s popisa "dobrih želja" i razvojnih mogućnosti pretočila u stvarna razvojna postignuća djeteta pred polazak u osnovnu školu, važna je odgovarajuća interakcija djeteta i roditelja tijekom zajedničkog rada na različitim zadacima. Vigotski i niz istraživača nakon njega (prema Vasta i sur., 1998) naglašavaju da roditeljski govor u tim situacijama velikim dijelom uključuje reguliranje i vođenje djeteta. Luria je (1961, 1982, prema Vasta i sur., 1988) detaljnije istražio ulogu govora u reguliranju ponašanja male djece. Zanimali su ga odgovori na dva ključna pitanja:

- reagiraju li djeca na semantički sadržaj izgovorene zabrane ili naredbe ili samo na njezin zvuk i ritam (Luria je to nazvao "puls")?
- reagiraju li djeca na naredbu koju je dao netko drugi ili na naredbu koju dijete samo izgovori?

U dobi od 18 mjeseci do tri godine na dijete utječe samo vanjski govor i to tako da dijete reagira na puls, a ne na sadržaj poruke (dijete će u ispitnoj situaciji pritisnuti ručicu ako mu se kaže i "Pritišći" i "Ne pritišći").

U dobi od tri do četiri godine dijete i dalje reagira na vanjski govor (a ne na vlastiti samousmjeravajući govor), ali u ovoj dobi odgovarajuće reagira i na značenje poruke (počinje ili prekida aktivnost ovisno o uputi odrasle osobe).

U petoj godini dijete jednako dobro može kontrolirati svoje ponašanje i vlastitim samousmjeravajućim govorom kao i govorom odrasle osobe.

Tijekom predškolskog razdoblja roditelji će svoj autoritet uspješno staviti u funkciju razvoja djetetove samokontrole i njegova samopouzdanja ako:

- pomognu djetetu da razumije svoje osjećaje;
- budu dobar model djetetu kako se nositi s neugodnim osjećajima (strahom, ljutnjom, tugom...);
- nauče dijete da su neugodni osjećaji dobri za uočavanje problema (jer osjećaji su znak da s našim potrebama nešto nije u redu), ali ne i za njihovo rješavanje;
- nauče dijete razgovoru sa samim sobom.

Time će spriječiti razvoj bespomoćnosti i poduprijeti razvoj samopouzdanja i neovisnosti u brizi o sebi i svojim obvezama, što je preduvjet za daljnji razvoj kompetencije – najvažnije zadaće školskog doba.

U školsko doba (od 6 do 11 godina) od djeteta se očekuje da postupa u skladu s realnošću, uči vještine, bude marljivo, razvija interes za produktivne aktivnosti, ima samodisciplinu i poštuje pravila. Podvrgavanje formalnom školovanju uvodi u djetetov život nove autoritete – njegove učitelje. Njihova je zadaća podržati dijete u razvoju njegove kompetencije, što znači omogućiti mu slobodno korištenje spretnosti i inteligencije u ispunjavanju zadataka, bez osjećaja inferiornosti.

Kroz procese učenja, promatranja i izvršavanja dijete tijekom školovanja ima priliku razviti osjećaj stručnosti i usavršenosti, ali i osjećaj inferiornosti i nekompetentnosti.

U ovom razdoblju dijete se identificira sa školskim uspjehom. Procjene o svijesti vlastite vrijednosti usmjerene su na različita područja djelovanja: školsko postignuće, sportsko postignuće, socijalnu prihvaćenost, ponašanje i tjelesni izgled.

Djeca koja sebe vide uspješnijima u školi motiviranija su za uspjeh, upornija u radu i mnogo spremnija za traženje izazovnih zadataka i rješavanje problema.

Istraživanja su pokazala da je roditeljska percepcija školskih sposobnosti njihove djece zapravo najbolji prediktor dječje samopercepcije vlastitih sposobnosti (Phillips i Zimmerman, 1990, prema Vasta i sur., 1998).

Na djetetovu percepciju vlastite učinkovitosti i uspješnosti značajno utječe način na koji roditelji komuniciraju s njime tijekom rada na školskim zadacima. Autoritativni roditelji koriste više raznovrsnih tehnika podržavanja kada rade s djecom i njihova djeca su kognitivno kompetentnija (Baumrind, 1989, 1991, prema Vasta i sur., 1998). Očevi djece s boljim uspjehom su značajno drukčiji nego očevi djece s lošijim uspjehom – prvi su topliji i izraženije podržavajući u svim interakcijama.

Popustljivi roditelji u osnovi zagovaraju samozadovoljstvo i samopoštovanje kao cilj, a djetetovu uspješnost kao zgodan nusprodukt. Oni najčešće djeci nude izravan put do sreće i osjećaja samozadovoljstva. Svojim roditeljskim stilom sugeriraju djetetu da se pod svaku cijenu mora osjećati dobro i izbjegavati – ljutnju, tjeskobu, tugu...

Snazne emocije kao što su tjeskoba, ljutnja i tuga imaju svoju svrhu – nude energiju potrebnu za djelovanje i mijenjanje sebe ili svoje okoline. Život neizbježno uključuje i neuspjehe, što za odrastanje i nije tako loše. Osjećaj samopoštovanja i osjećaj zadovoljstva razvijaju se kao popratne pojave. Kada dijete svlada izazove, kada nešto uspješno obavi, kada prevlada frustracije i dosadu, kada pobjeđuje – onda je sretno.

Osjećati se loše, prema Seligmanu (2005), ima tri korisne svrhe:

1. Neugodni osjećaji su prva linija obrane protiv opasnosti, gubitka i upada na naš teritorij – tjeskoba nas upozorava da prijete opasnost, tuga govori da prijete gubitak, a ljutnja nas uzbuni kad netko napadne naš teritorij.
2. Bujanje (*flow*) je druga korisna svrha negativnih osjećaja. Javlja se kad svoje vještine osoba razvija do krajnjih granica – kad je pred izazovom kojem je jedva dorasla. Kad je izazova premalo, nastaje dosada. Bujanje ne možemo doživjeti bez frustracija. Ublažavanje frustracija, preuranjeno olakšavanje tjeskobe i izbjegavanje izazova – priječi bujanje.
3. Upornost je također vrlina koja se razvija zahvaljujući frustraciji i motivu za postignućem. Kad dijete poduzme bilo kakav složen zadatak, on se sastoji od nekoliko koraka, a pri svakom se od njih može doživjeti neuspjeh. Ako zastane

na nekom koraku, pokuša ponovno i onda svlada taj korak – može ići dalje. Ako ne uspije – ima ponovno negativne osjećaje. Protiv negativnih osjećaja dijete ima samo dvije taktike – ostati u situaciji i djelovati ili napustiti situaciju. Ostati u situaciji i djelovati predstavlja moć.

Naučena bespomoćnost predstavlja stečeni osjećaj nekompetentnosti koji često proizlazi iz ponavljanih doživljaja neuspjeha. Nije vidljiva do srednjeg ili kasnog djetinjstva. Prema Vasta i sur. (1998) češća je kod djevojčica jer izgleda da se i učitelji i roditelji različito ponašaju prema dječacima (nisi se dovoljno trudio) i prema djevojčicama (krivo si odgovorila).

Djeca koja pate od osjećaja naučene bespomoćnosti češće izjavljuju da bi radili nešto drugo, govore da se loše osjećaju, a svoje uratke procjenjuju lošije. Naučena se bespomoćnost može djelomično otkloniti – promjenom povratne informacije koja se djetetu daje.

U hrvatskoj se odgojno-obrazovnoj praksi, kao odgovor na dugogodišnju dogmu, pritisak i krutost škole, u posljednjih petnaestak godina pojavila ideja da treba biti pozitivan pod svaku cijenu, da su sreća i zadovoljstvo osnova za djetetovo napredovanje, a da je hvaliti sebe i vlastita postignuća uvjet samopoštovanja. Ovakve tvrdnje mogle su se čuti na mnogim seminarima, u medijima, pročitati u člancima... Ne procjenjivati dijete, nerealno ga hvaliti za najmanje postignuće i zastupati ga i u situacijama kada je važno da dijete ponese odgovornost za svoje ponašanje – postalo je dio prakse i najbolje namjere jednog dijela odgojitelja, učitelja i roditelja.

Ovakav pristup u američkom je društvu, zbog amortiziranja loših osjećaja, otežao djeci iskustvo dobrih osjećaja i tijeka. Zbog zaobilaženja neuspjeha – djetetu je teže osjetiti moć. Seligman (2005) tvrdi da je ohrabrivanje jeftinih uspjeha stvorilo generaciju s vrlo skupim neuspjesima.

Tijekom razdoblja adolescencije (od 13 do 20 godina) pojedinac je svakim danom sve manje dijete, ali još nije odrastao čovjek. Nalazi se pred važnim izazovima i odlukama. Da bi na njih mogao odgovoriti, mora razviti ili stvoriti vlastitu ličnost – identitet koji će mu to omogućavati i koji će ga štiti i osiguravati. Formiranje osobnog identiteta zahtijeva spajanje osobina ličnosti i zahtjeva okoline – to je svojevrсно nasilje koje pojedinac mora učiniti nad sobom ili u svoje vlastito ime (Erikson, prema Fulgosi, 1981). Jedan od načina integracije osobina ličnosti i zahtjeva okoline jest identifikacija s drugim pojedincima koji su pokazali da imaju identitet i da su se adaptirali u društvu. Nadahnuće za suočavanje s krizom i za razrješavanje krize identiteta mlada osoba pronalazi u svojim vršnjacima, drugim odraslima osobama i u svojem osobnom unutarnjem životu. Svojim roditeljima adolescent manje-više jasno poručuje da će sam već nešto smisliti i da je bolje da se oni bave sami sobom i svojim problemima i poslovima. Za roditelje je to znak da se trebaju “povući iz prvih redova roditeljstva” i kako kaže Juul (1998) – prestati odgajati svoje dijete.

Problem neprestanog odgajanja temeljenog na nadmoćnom znanju sastoji se u prenošenju dvaju poruka: “Ja znam što je dobro za tebe” i “Nisam zadovoljan tobom”. Na ove poruke mladi opravdano reaguju burno i s neodobravanjem.

Ideja o adolescenciji kao o dobi koja sama po sebi uzrokuje sukobe – u osnovi je pogrešna. Do sukoba ponajprije dolazi jer roditelji nisu spremni prihvatiti da njihovo dijete postaje jedinstvena i samostalna ličnost. Kada roditelj i dijete misle, žele i rade različito, roditelj je i u ovoj dobi (jer ima poziciju moći) odgovoran za ton, ozračje i način na koji sukob nastaje i na koji se razrješava.

Postoji razlika između odgoja temeljenog na nadmoćnosti zbog znanja i roditeljskog izražavanja mišljenja bez namjere mijenjanja ili oblikovanja mlade osobe. Kada je sedamnaestogodišnji L. svojim roditeljima objavio da ne želi ići sa svojim razredom na maturalno putovanje, nego bi radije pričekao godinu dana i išao na maturalno putovanje s razredom svoje godinu dana mlađe djevojke, njegov je otac, umjesto ljutnje, neodobravanja i zabrane samo mirno i ozbiljno izrekao svoje mišljenje: “L., ja mislim da je to ipak maturalno, a ne bračno putovanje”. Nekoliko dana nakon toga L. je promijenio odluku.

Roditeljski nadzor, njihova pravila i nadmoćno znanje u razdoblju adolescencije narušavaju djetetov integritet i njegovu privatnost. Važna prekretnica u roditeljevom odnosu prema djetetovoj težnji za osamostaljivanjem, osobnom odgovornošću i vlastitim društvenim životom događa se kada roditelj prihvati da djetetovo ponašanje nije upereno protiv njega. Dijete se buni i odvaja za sebe i to je prirodni nastavak onoga što su roditelji tijekom djetinjstva za njega činili (Juil, 1998).

Neovisno o njihovu stilu odgajanja važno je da roditelji prihvate da su svoju ulogu – onoga koji odgaja – u životu svoje djece odigrali. Gubitak ove uloge znači za roditelja i gubitak bliskosti s djetetom (ono radije provodi vrijeme s prijateljima ili samo), gubitak moći i nadzora (i u tjelesnom i u psihološkom smislu), te gubitak povjerenja (dijete u sve većem broju situacija zahtijeva svoju privatnost). Važan podatak za roditelje, koji se teško odriču nadzora i moći nad djetetovim ponašanjem i osjećajima, jest da su istraživanja pokazala da je sposobnost odupiranja iskušenju (a to je važna sastavnica samoregulacije) iznenađujuće stabilna crta ličnosti. Djeca koja su se u predškolskoj i školskoj dobi znala suzdržati od zabranjenog čina i u adolescenciji su bila uspješnija u odgodi zadovoljenja, uspješnija u daljnjem školovanju, najbolje su procijenjena u odnosima s vršnjacima i u suočavanju s teškoćama, a procijenjena su i kao najsamouvjerenija i najsamostalnija (Mishel i sur., 1991, prema Vasta i sur., 1998).

Tijek prakticiranja nadzora, kontrole i roditeljske moći, započet djetetovim rođenjem, ima dakle svoju dinamiku, svoje fleksibilne načine i svoj kraj (u doba adolescencije). Roditeljski autoritet u ovom razdoblju ima smisla ako je prerastao u osobni autoritet roditelja koji ima svoje mišljenje, svoj stav o stvarima važnim za njega i njegovo dijete i koji se primjenjuje u odnosu ravnopravnog dostojanstva. Kada adolescent traži dopuštenje, Juil (1998) savjetuje da roditelj odigra svoju ulogu zakonodavca u odnosu na novac i imovinu. Zabrane će i dalje biti važan dio odnosa roditelja i djeteta, ali će imati smisla samo onda kada budu u funkciji očuvanja djetetova tjelesnog i emocionalnog integriteta, te društvenih normi i pravila ponašanja. Roditelj nije prestao to biti zato što je premješten iz prvog reda. On djeluje iz pozadine i umjesto da odgaja i nadzire, postaje nježan, zainteresiran i brižan svjedok djetetova odrastanja.

Evo kako jedna adolescentica na pragu odraslosti sažima svoje iskustvo djeteta i promišlja o svom budućem roditeljstvu:

...Određenu dozu autoriteta roditeljima ipak treba ostaviti, jer bi se vrlo lako moglo dogoditi da razvoj djeteta, u nedostatku ruke vodilje, pođe u krivom smjeru. Naravno, alkoholičari, propalice ili narkomani ne postaju samo djeca iz propalih brakova u kojima im nije pruženo dovoljno pažnje i ljubavi, nego i oni kojima “pukne film” od nasilnog zanovijetanja starijih i onda traže spas u, uvjetno rečeno, porocima.

Pa u čemu je onda smisao? Ako ne možemo predvidjeti u kakvog će nam se dijete čovjeka pretvoriti, zašto se uopće truditi? S obzirom da sam i ja dijete, možda više ne baš malo, ali i daje moram ponekad slušati roditelje, kao pomoć u odgajanju mogu reći samo nešto iz svoje perspektive: samo zato što imamo malo godina, ne mora značiti da

smo i glupi. Istina je da vi imate više iskustva u nekim stvarima, no ako budete vječno pazili da nam se ništa ne dogodi, onda nam se neće dogoditi ni ono što bi trebalo. Nemojte tjerati djecu na nešto i braniti nam nešto zbog straha za naše dobro, jer ako nešto doista želimo, napraviti ćemo to, s vašom podrškom ili bez nje. Dapače, djeca često rade stvari roditeljima iz inata, pa makar im to nešto i ne bilo od prevelike važnosti ili im, u najgorem slučaju, štetilo. Prema djeci se treba ponašati kao prema odraslim i razumnim ljudima, dakle dati im slobodu, neovisnost i ravnopravnost unutar obitelji, pa će se ona i ponašati kao odrasli.

*Ipak, postoje tri stvari koje bi svaki roditelj morao usaditi svom djetetu, a to su tolerancija, moralnost, te ljubav i poštovanje prema sebi i drugima (da, znam da sam rekla četiri...).*²

Autoritet u funkciji djetetove tjelesne i psihološke zaštite

Roditelji svoj autoritet (kontrolu, nadzor, zabrane, kazne...) često koriste kako bi spriječili ponašanja koja mogu ugroziti djetetov tjelesni ili psihološki integritet ili integritet drugih bića. Osim sprječavanja opasnih i rizičnih ponašanja, za dijete ili za druge, roditelji nadzor, zabranu i kaznu koriste i kako bi utjecali na to da se dijete ponaša u skladu s društvenim normama i pravilima ponašanja.

Kažnjavanje slijedi nakon što se dijete ponašalo na način koji nije u skladu s roditeljskim očekivanjima, stavovima, ciljevima... i ima za cilj smanjiti vjerojatnost pojavljivanja takva ponašanja ubuduće. Najčešće su to roditeljski postupci poput udaranja po stražnjici, slanja djeteta u kut ili na "mirni stolac", uskraćivanje nečega što dijete voli (zabrana odlaska na igru, gledanja TV-a, igranja igrice, za starije dijete to je često zabrana izlaska...). Ako je kazna jasna i dosljedna, u pravilu je učinkovita i smanjuje vjerojatnost pojavljivanja nepoželjna ponašanja – barem u situacijama u kojima će dijete biti viđeno.

Kažnjavanje (prema Vasta i sur., 1998), međutim, može proizvesti razne popratne učinke koje roditelji nisu ni željeli, niti očekivali:

1. stroga kazna može izazvati agresiju i druga emocionalna ponašanja poput plača, izljeva bijesa, lupanja glavom...;
2. roditelja koji kažnjava, dijete povezuje s kažnjavanjem općenito, te može izbjegavati komunikaciju s njime;
3. kažnjavanje može ograničiti cijeli niz ponašanja, pa i ona koja su poželjna (primjerice, ako je dijete kažnjeno jer je nešto neprimjereno izreklo pred gostima, ono može ubuduće općenito smanjiti količinu svojega verbalnog izražavanja);
4. roditelji koji kažnjavaju dijete su model za takvo ponašanje kakvo ne žele kod svoje djece;
5. kažnjavanje pokazuje djetetu što je krivo učinilo i uči dijete "ne ponašati" se, a ne što bi trebalo činiti umjesto toga;
6. kažnjavanje ima osobinu ovisnosti – roditelji koji su uspješni u korištenju kazne, ponovno će ju primjenjivati u sličnim situacijama.

Neposluh i kažnjavanje, smatra Ginott (2005), nisu suprotnosti koje jedna drugu isključuju; baš suprotno, one pothranjuju i jačaju jedna drugu. Kazna ne eliminira loše vladanje. Ona može činiti da prekršitelj postaje umješniji u skrivanju. Djeca nakon

² <http://amnezija64.blog.hr/arhiva-2005-11.html>

kazne često odlučuju da će biti opreznija, a ne da će postati poslušnija ili odgovornija prema sebi i drugima.

Važno je napomenuti da je Republika Hrvatska 8. listopada 1991. godine potpisala i ratificirala *Konvenciju o pravima djeteta* (1989) i time se obvezala “izmijeniti i prilagoditi postojeće zakone i akte *Konvenciji*, te upoznati djecu i odrasle s načelima i odredbama *Konvencije*, koristeći se pritom primjerenim i djelatnim sredstvima i razumljivim jezikom”³. Pitanje prava djeteta u našoj se zemlji stavlja u centar interesa, a načelo najboljeg interesa djeteta zahtijeva nenasilan odgoj u kojem “roditelji i drugi članovi obitelji ne smiju dijete podvrgavati ponižavajućim postupcima, duševnom ni tjelesnom nasilju, odnosno zlostavljanju” (članak 88. Obiteljskog zakona). Naime, roditelji ili druge za odgoj djeteta odgovorne osobe, koje u Republici Hrvatskoj prema djetetu postupaju na način protivan navedenoj zakonskoj odredbi, krše prava djeteta i ulaze u područje moguće kaznene odgovornosti jer se takvim postupanjem, na štetu djeteta, može ostvariti i obilježja kaznenog djela *Zapuštanja i zlostavljanja djeteta i maloljetne osobe*, opisanog u članku 213. Kaznenog zakona. Pretpostavka je da roditelji koji kažnjavaju svoju djecu, osim što ne razumiju da nasilno rješavanje problema negativno utječe na djetetov razvoj, ne uvažavaju ni činjenicu da je njihovo dijete važan član cjelokupne društvene zajednice te da ona ima i građansko i zakonsko pravo nadzirati roditeljske postupke.

Čini se da roditelji, koji kažnjavaju svoju djecu, ne vjeruju previše u njihovu sposobnost rasuđivanja, niti vjeruju da djeca mogu učiti i na druge načine.

Učenje opažanjem oblik je učenja prilikom kojeg se ponašanje mijenja kao rezultat opažanja modela. Poželjne oblike ponašanja dijete neće naučiti od bilo koje osobe čije ponašanje vidi, neće učiti u svakoj situaciji i neće imitirati baš sve što je opazilo.

Prema Banduri (1989, prema Vasta i sur., 1998):

- Dijete će najvjerojatnije učiti i imitirati onaj model čije značajke dijete drži privlačnim ili poželjnim – poput talenta, inteligencije, snage, dobrog izgleda ili popularnosti. Tijekom ranog i srednjeg djetinjstva model od kojeg će dijete preuzeti niz ponašanja je roditelj – pod uvjetom da dijete s roditeljem ima odnos privrženosti i topline, a tijekom školskog doba autoritet koji je prihvatljiv za dijete može biti i omiljeni učitelj ili neka javna osoba.
- Dijete od modela, kojeg prihvaća ili kojem je privržen, neće usvojiti i imitirati sva opažena ponašanja. Ako model nakon svojeg ponašanja doživljava nešto ugodno (odobravanje, pohvalu, nagradu, ugled, više poštovanja...), dijete će biti sklono proizvesti to isto ponašanje. Kaznu koju doživljava model za svoje ponašanje – dijete prima kao posrednu kaznu i takvo ponašanje je sklono izbjegavati.
- Ako je dijete privrženo modelu, te ako model doživljava ugodu nakon svojeg ponašanja, još uvijek nismo sigurni da će dijete prihvatiti i naučiti to ponašanje. Dijete možda nije obratilo pozornost na ono što je model činio, možda se ne sjeća reakcija modela, ne raspolaže kognitivnim vještinama da bi ponašanje razumjelo, tjelesnim vještinama da bi ponašanje ponovilo ili je slabo motivirano činiti ono što je činio model.

Dijete će, primjerice, naučiti prelaziti cestu samo na označenom mjestu, tako da pogleda lijevo i desno ili da pričekava da se upali zeleno svjetlo za pješake samo ako je:

- vidjelo da to čini i osoba čije značajke dijete smatra privlačnima;

³ čl. 42. UN *Konvencije o pravima djeteta* (1989).

- doživjelo da se osoba dobro osjeća nakon što je prešla ulicu na način koji štiti njezin i djetetov tjelesni integritet;
- za vrijeme zajedničkog prelaska ulice bilo usredotočeno na način na koji se ulica prelazi, a ne na druge zanimljive podražaje iz okoline;
- tjelesno sposobno samo prelaziti ulicu i razlikovati znakove na semaforu;
- dovoljno motivirano strpljivo i pažljivo prijeći ulicu (što sigurno nije ako je na drugoj strani ulice netko tko ga čega nestrpljivo, raširenih ruku i koga dugo nije vidjelo).

S nekim će ponašanjima dijete zaista prestati ako za njih bude jasno i dosljedno kažnjavano, s nekim će prestati ako model kojeg opaža doživi neugodu za svoje ponašanje, ali neka ponašanja se jednostavno ne smiju dogoditi.

Nije razložno razmišljati kako ćemo kazniti dijete ako se previše nagne kroz prozor drugog kata – ne smijemo dopustiti da se to uopće i dogodi. Također nećemo dopustiti da dijete nekome nanese bol i onda ga kažnjavati kako to više ne bi činilo. U djetetovom će interesu biti spriječiti da se to ikada dogodi.

Zabrane su jedan od načina discipliniranja djeteta radi očuvanja njegova tjelesnog integriteta i zdravlja, te radi sprječavanja djeteta da drugima nanese ozljedu ili povredu. Ponašanja koja se ne mogu tolerirati i koja moraju prestati su i ona koja su zakonski, etički i društveno neprihvatljiva. U osnovi korisnih zabrana leži roditeljsko ograničavanje postupaka, a ne postavljanje granica željama i osjećajima (Ginott, 2005).

Roditelj će jasnim i autoritativnim “NE” zabraniti: trčanje po stanu s nožem ili škarama u ruci, naginjanje kroz prozor stana, kuće ili automobila; odlazak na igralište ili na trening djetetu koje ima bolove ili visoku temperaturu; bacanje kamenja na prepunoj plaži; rezanje repa mački; četrnaestogodišnjoj djevojčici da izađe u grad odjevena tako da netko može pomisliti da ima dvadeset godina; petnaestogodišnjaku da do kasno izbiva iz kuće...

Autoritativan roditelj, koji je visoko na dimenziji topline u odnosu prema svome djetetu, izreći će svoju zabranu tako da djetetovo ogorčenje svede na najmanju moguću mjeru i da štiti njegovo samopoštovanje. Zabranjivanje se provodi autoritetom, a ne uvredama.

Kada djetetu nešto nedvosmisleno zabranjujemo, imamo četiri važne poruke:

- što sve ulazi u neprihvatljivo ponašanje;
- *zabrana je stvarna, ja mislim ozbiljno;*
- što je, za razliku od zabranjenoga, prihvatljivo;
- osjećaji u vezi zabrane su prihvatljivi, maštanje također.

Primjerice:

...Ne možeš bacati kamenje na plaži punoj ljudi, ali možemo ti i ja otići malo dalje i igrati se loptom. Znam da voliš bacati kamenje i razumijem da se ljutiš što ti to nisam dopustio, ali to je na ovom mjestu opasno i zabranjeno je.

...Ne možeš se tako nagnuti kroz prozor. Znam da te zanima što se odatle sve može vidjeti. Možeš gledati van samo ako staneš malo dalje od ruba prozora i ako te ja držim dok stojiš na stolcu. Kako bi se osjećala da si velika i da to možeš sama?

...U ovome izgledaš kao da imaš dvadeset. Jesi li spremna da ti se ljudi na ulici obraćaju kao da si odrasla? ... Znam da jedva čekaš odrasti... Razumijem da si se izlasku veselila i da si dugo smišljala što ćeš obući... Ne možeš tako obučena ići u grad. Obuci nešto po

čemu će se vidjeti da si djevojka od četrnaest godina. Vidim da si razočarana i ljuta...

U nekim situacijama roditelj ima vremena prvo izraziti razumijevanje za djetetove želje i raspoloženja, a tek onda izreći i obrazložiti zabranu. U nekima je zabrana prva, a tek onda dolazi na red razumijevanje za ljutnju i ogorčenje koje je zabrana proizvela.

Reći "NE" nije dopušteno samo roditeljima. I dijete mora naučiti reći jasno i konačno "NE" kako bi u nekim situacijama zaštitilo svoj tjelesni i psihički integritet, svoju imovinu ili svoje vrijednosti.

Dijete ima pravo u okvirima svojih odgovornosti donositi odluke i vršiti izbore koji uključuju i odbijanje – onoga što mu se nudi za jelo, količine jela koja mu se nameće, onoga što mu se savjetuje obući, onoga što mu se određuje čitati, pisati, govoriti, misliti ili osjećati...

Glumljenje različitih uloga (role-play) u igrama s djecom predškolske i osnovnoškolske dobi može biti vrlo učinkoviti način učenja i vježbanja kako se snaći i postaviti u situacijama koje dijete na bilo koji način mogu ugroziti. U takvim igrama redovito mogu postojati uloge "nepoznate osobe" ili "djeteta nasilnika". Igra se može zvati "Što ako... ", a situacije koje se mogu kroz igru izvježbati su npr. *kako se ponašati ako ti drugo dijete hoće oteti novac; ...ako te netko prisiljava da mu daš svoje sličice; što možeš učiniti ako ti se na ulici obrati nepoznata osoba...*

Roditeljski autoritet može pomoći u sprječavanju ponašanja kojim dijete ugrožava sebe, druge, pravila i norme ponašanja, nadzor može pomoći u tome da roditelj na vrijeme uoči promjene u djetetovu ponašanju i posumnja da se s djetetom događa nešto što ga ugrožava u tjelesnom li emocionalnom smislu, ali autoritet roditelja može biti prepreka djetetovu povjeravanju.

Roditelj koji uči dijete samozaštiti uči ga i da je u redu razgovarati o spolnim organima. Prema Cooper (2001) neimenovanje organa i stvaranje tajnosti oko njih u djeci bude uvjerenje da su ti organi loši i da ih se ne smije spominjati. To će otežavati djetetovo povjeravanje roditelju ako je bilo izloženo seksualnom uznemiravanju ili napadu. Ista autorica savjetuje roditeljima, kojima je neugodno koristiti izraze kao grudi, penis, vagina i stražnjica, da koriste izraze *ispod tvoje haljine, u hlače i sl.*

Autoritet ne znači da roditelj može ulaziti u djetetovu sobu bez najave i kucanja, da može pregledavati djetetove stvari i čitati osobna pisma bez dopuštenja. Djetetovo tijelo također je njegovo vlasništvo – ima pravo odbiti roditeljske dodire i tražiti privatnost kod odijevanja i osobne higijene. Djetetovo pravo na privatnost u obitelji kasnije će se generalizirati u stav: *Nitko mi ne smije činiti ništa bez mog dopuštenja* (Cooper, 2001).

Autoritet na rubu zlostavljanja

Unatoč tome što autoritet bez topline i emocionalne bliskosti ima mnoga ograničenja i ne omogućava razvoj djetetove samostalnosti i djetetova osjećaja samoučinkovitosti, mnogi autoritarni roditelji tijekom cijelog djetetova odrastanja ne odustaju od primjene moći. Bez obzira na naobrazbu, društveno porijeklo i ekonomski status, ovi roditelji vjeruju da su brižni i dobri roditelji ako uspijevaju upravljati djetetovim ponašanjem, mislima i osjećajima.

U obiteljima u kojima su se, radi upravljanja i usmjeravanja djece u ranijim godinama oslanjali ponajprije na moć, roditelji neizbježno bivaju zgranuti kad im moć isteče i kad im ostane nezatni ili nikakav utjecaj (Gordon, 1996).

Kada roditelj iskazuje svoju moć bez razumijevanja kako se dijete osjeća, bez uvažavanja njegovih potreba i uživljanja u njegov svijet, on narušava djetetov integritet. Kada je integritet narušen, i odrasli i djeca imaju samo dva izbora – ili se buniti ili pretjerano surađivati i povlačiti se.

Na preveliku količinu autoriteta, kojim roditelji nastoje upravljati djetetovim ponašanjem, mislima i osjećajima, prema Gordonu (1996), djeca reagiraju tako da iskazuju:

- otpor, inat, pobunu, odbijanje;
- ljutnju, gnjev, neprijateljstvo;
- agresivnost, osvetu, uzvratanje;
- laganje, prikrivanje osjećaja;
- kuđenje drugih, varanje, jezičavost;
- prevlast, šefovanje, nasilništvo;
- potrebu za prestižem, nevoljko gubljenje;
- stvaranje družbi, urota protiv roditelja;
- podložnost, poslušnost, popustljivost;
- laskanje, dodvoravanje;
- povodljivost, nedostatak kreativnosti, strah od novog, zahtijevanje uspjeha unaprijed;
- odstup, bježanje, maštanje, uzmak (nepokretnost, nerad, pretjerano sjedenje pred TV-om, bježanje od kuće, uzimanje droga, pretjerano jelo, depresija, povratak djetinjem ponašanju...).

Forward i Buck (2002) u skupinu "otrovnih" roditelja, osim roditelja alkoholičara, verbalnih, fizičkih i seksualnih zlostavljača, smještaju i roditelje kontrolore i neprimjerene roditelje. Neprimjerene roditelje opisuju kao osobe stalno usmjerene na vlastite probleme koji svoju djecu pretvaraju u "mini-odrasle" koji se brinu o njima. Za kontrolore navode da koriste krivnju, manipulaciju, pa čak i pretjeranu spremnost na pomoć kako bi upravljali životima svoje djece.

Od samog početka djetetova života ono je kompetentno i osobno odgovorno u području: osjetila (što ima dobar okus, a što ne...), osjećaja (sreća, ljubav, tuga, bol...) i potreba (glad, žeđ, pospanost, bliskost, udaljenost...). Kako dijete odrasta, ono uči preuzimati odgovornost za svoje interese u slobodno vrijeme, obrazovanje, odijevanje i vanjski dojam, te vjeru (Juul, 1998). Tijekom odrastanja dijete postaje i društveno odgovorno – priznaje druge osobe i njihove želje, sagledava potrebe druge osobe s njezine točke gledišta, odgovara na potrebe drugih s razumijevanjem i ozbiljnim shvaćanjem njezina položaja...

Najvažnija zadaća roditelja, koja proizlazi iz njihove moći, jest odgovornost za ozračje u obitelji, tj. odgovornost za kvalitetu interakcije koja je presudna za ponašanje i napredak svakog člana obitelji. Ta je odgovornost neprenosiva.

LITERATURA:

Buljan Flander, G. (2001) Uloga privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljanju djece: proširenje Bowlbyjeve teorije. Doktorska disertacija. Odsjek za psihologiju. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Buljan Flander, G., Karlović, A. (2004) *Odgajam li dobro svoje dijete?* Zagreb: Marko M. Usluge d.o.o.

Cooper, S. J. (2001) *Nove strategije za slobodnu djecu. Priručnik za voditelje CAP programa.* Zagreb: Udruga roditelja "Korak po korak".

Forward, S., Buck, C. (2002) *Otrovni roditelji.* Zagreb: BIOS – Društvo roditelja, Hrvatska udruga za zaštitu djece od zlostavljanja i zanemarivanja.

Fulgosi, A. (1981) *Psihologija ličnosti, teorije i istraživanja.* Zagreb: Školska knjiga.

Ginott, H. G. (2005) *Između roditelja i djeteta.* Lekenik: Ostvarenje d.o.o.

Gordon, T. (1996) *Škola roditeljske djelotvornosti.* Zagreb: Poduzetništvo Jakić d.o.o.

Juul, J. (1998) *Vaše kompetentno dijete.* Zagreb: Educa.

Konvencija o pravima djeteta. (2001) Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Lowel Krogh, S. (1994) *Educating young children: infancy to grade three.* USA: McGraw-Hill, Inc.

Miljković, D., Rijavec, M. (2002) *Bolje biti vjetar nego list.* Zagreb: "IEP"d.o.o.

Obiteljski zakon (2003). Narodne novine br. 116/03.

Profaca, B. (2002) *Roditeljski stres i neke karakteristike emocionalnog i socijalnog razvoja djeteta predškolske dobi.* Magistarski rad. Odsjek za psihologiju. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Seligman, M. E. P. (2005) *Optimistično dijete.* Zagreb: IEP d.o.o.

Starc, B. i sur. (2004) *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1998) *Jastrebarsko: Naklada Slap.*

www.indeks.hr/forum/default.aspx

<http://amnezija64.blog.hr/arhiva-2005-11.html>

Parental Authority

Mirjana Milanović, B.A.
Petrijna Teachers College

Expert Article
UDK 37.013.42:159.942

SUMMARY

The emotional climate shaped by parents in which they establish a relationship with a child, regulates both their own and their child's behavior. Maccoby and Martin (1983, according to Vasta and Associates, 1998) stress two, for the child's development especially important dimensions of parenting: parents' warmth and parental supervision. Authoritative parents are caring and sensitive to their children, but they set clear boundaries to keep the things predictable. Their demands are consistent with the child's age and capabilities, or slightly above what the child can do. These parents pay attention to the child's feelings, explain their decisions and ask the child for its opinion. If we differentiate two types of control - psychological and behavioral, we are inclined to say that authoritative parents control and regulate the child's undesirable behavior, rather than the child's psychological states. Control of the child's undesirable behavior normally consists of setting the boundaries and rules of behavior. An authoritative parent, cherishing a truly warm relationship with her/his child, will pronounce an interdiction in a manner that would minimize the child's indignation and protect its self-respect.

From the very beginning of a child's life, it is a competent and personally responsible being when it comes to the senses, feelings, and needs. As the child is growing up, it learns to assume responsibility for its interests in its spare time, education, clothes and appearance, as well as faith (Juu, 1998). In course of its growing up, a child becomes socially responsible – acknowledges other people and their wishes, perceives other person's needs from that person's perspective, responds to other people's needs with understanding and serious comprehension of their position...

The most important task of a parent, arising from her/his power, is the responsibility for the atmosphere in the family, i.e. the responsibility for interaction that is crucial for the behavior and progress of every family member. This responsibility is intransient.

Key words: *parental authority, dimensions of parenting, responsibility, parental supervision, child's development, child protection*

ZUSAMMENFASSUNG

Das von Eltern geschaffene emotionale Klima, in dem die Eltern ihre Beziehung zum Kind pflegen, regelt das Verhalten sowohl der Eltern als auch des Kindes. Maccoby und Martin (1983, laut Vasta und Mitarb., 1998) legen den Schwerpunkt auf zwei für die Entwicklung des Kindes äußerst wichtige Dimensionen, nämlich auf elterliche Wärme und elterliche Aufsicht. Autoritative Eltern sorgen um ihre Kinder und sind ihnen gegenüber empfindsam; sie setzen ihnen aber auch klare Grenzen und halten das Umfeld vorhersehbar. Ihre Anforderungen sind dem Alter und den Fähigkeiten des Kindes angepasst oder liegen knapp über dem, was das Kind kann. Diese Eltern berücksichtigen die Gefühle des Kindes, erklären ihre Entscheidungen und fragen das Kind um seine Meinung. Wenn wir zwei Arten der Kontrolle unterscheiden - die psychologische und die verhaltensbezogene - dann neigen wir zu der Behauptung, dass autoritative Eltern unerwünschte Verhaltensweisen des Kindes kontrollieren und regulieren, aber nicht die psychischen Zustände des Kindes. Die Kontrolle des unerwünschten Verhaltens des Kindes erfolgt gewöhnlich durch das Setzen von Grenzen und Aufstellen von Verhaltensregeln. Autoritative Eltern, die es in ihrer Beziehung zum Kind nicht an Wärme mangeln lassen, werden ihr Verbot so aussprechen, dass die Verbitterung des Kindes möglichst gering gehalten und seine Selbstachtung gewahrt wird.

In seinem Leben ist das Kind von Anfang an in dem Bereich der Sinneswahrnehmungen, Gefühle und Bedürfnisse kompetent und persönlich verantwortlich. Während des Heranwachsens lernt es, Verantwortung für die eigenen Interessen in der Freizeit, für seine Bildung, Kleidung, äußerliche Erscheinung und seinen Glauben zu übernehmen (Juil, 1998). Mit dem Heranwachsen wird das Kind auch sozial verantwortlich - es erkennt andere Personen und ihre Wünsche an, betrachtet die Bedürfnisse anderer Personen aus deren Blickwinkel, reagiert mit Verständnis auf die Bedürfnisse anderer und begreift deren Stellung...

Die wichtigste aus der elterlichen Autorität hervorgehende Aufgabe der Eltern ist die Verantwortung für die Atmosphäre in der Familie, d.h. die Verantwortung für die Qualität der Interaktion, die entscheidend ist für das Verhalten und den Fortschritt jedes Familienmitglieds. Diese Verantwortung ist nicht übertragbar.

Schlüsselbegriffe: elterliche Autorität, Dimensionen der elterlichen Funktion, Verantwortung, elterliche Aufsicht, Entwicklung des Kindes, Schutz des Kindes

DIJETE I DRUŠTVO

Prilog odbacivanju tjelesnog kažnjavanja djece

Doc. dr. sc. Ninoslava Pećnik

Izvorni znanstveni članak
UDK 37.013.41:159.942.3

SAŽETAK

Unatoč zakonskoj zabrani, tjelesno kažnjavanje djece još je uvijek prisutno u našem društvu. Roditelji će prije koristiti druge odgojne postupke ako su uvjereni da je tjelesno kažnjavanje djece ponižavajuće za dijete i nedjelotvorno. U ovome su radu ponuđeni dokazi u prilog oba navedena razloga. U središnjemu dijelu rada razloženi su rezultati istraživanja doživljaja roditeljskoga tjelesnog kažnjavanja retrospektivnim samoiskazom na studentskom uzorku. Oni pokazuju da roditeljska pljuska i udarac predmetom mogu ugroziti odnos uzajamnoga poštovanja i povjerenja između djeteta i roditelja te predstavljati prijetnju psihičkom i tjelesnom integritetu djeteta. Tjelesno kažnjavanje pratili su strah, bijes, nemoć, žalost, zabrinutost, bespomoćnost, sram, osjećaj nepravde, poniženja i druge negativne emocionalne reakcije. Učestalije tjelesno kažnjavanje bilo je povezano s višim percipiranim odbacivanjem od roditelja. U završnoj raspravi sažeti su empirijski dokazi da je tjelesno kažnjavanje, iako povezano s neposrednom poslušnošću, kratkoročno i dugoročno povezano i s nizom nepoželjnih obilježja ponašanja i doživljavanja djece i odraslih. Na kraju, opisani su roditeljski ciljevi i temeljne roditeljske vještine povezane s nenasilnim odgojnim postupcima.

Ključne riječi: tjelesno kažnjavanje djece, roditeljski odgojni postupci, nenasilni odgoj

Uvod

Suvremeni roditelji suočeni su s nizom društvenih promjena, izazova i novih očekivanja. Roditeljska uloga više se ne zasniva na roditeljskom autoritetu, već na roditeljskoj odgovornosti. Odgovornost roditelja je zadovoljiti temeljne životne potrebe djeteta, osigurati djetetovu sigurnost, pružiti djetetu emocionalnu toplinu, poticajne uvjete za učenje i razvoj, vodstvo i granice te stabilnost (DoH, 2000). U društvu je također postupno sve prisutniji i novi pogled na dijete i djetinjstvo povezan s promicanjem dječjih prava. Umjesto kao na objekt roditeljskog odgoja, na dijete se počinje gledati kao na aktivnog i kompetentnog su-stvaratelja vlastita života i razvoja (Sommer, 1998). Jedan od zahtjeva društva na današnje roditelje je i podizanje djece bez tjelesnog kažnjavanja. Zaštitu djece od svih oblika tjelesnog i duševnog nasilja nalaže članak 19.

Konvencije o pravima djeteta (1989) te članak 17. *Europske socijalne povelje* (2001). **Temeljem članka 87. Obiteljskog zakona iz 1998. godine Hrvatska se svrstala među 15 država svijeta u kojima je roditeljima zabranjeno tjelesno i drugo ponižavajuće kažnjavanje djece.**

Međutim, donošenje zakonske odredbe nije dovoljno za promjenu nasilnog roditeljskog ponašanja. Podatci o raširenosti različitih oblika tjelesnog kažnjavanja, prikupljeni od učenika osnovnih i srednjih škola u razdoblju između 2000. i 2003., pokazuju da je udio onih koji su podvrgnuti roditeljskom nasilju još uvijek visok (Pećnik, 2003).

Moguće je da roditelji unatoč zakonskoj zabrani i dalje tjelesno kažnjavaju djecu jer za zakonsku odredbu ne znaju ili, ako znaju, ne pridržavaju je se jer ne znaju ili ne vjeruju da tjelesno kažnjavanje za djecu može biti štetno. Iako zbog vrlo malog uzorka i njegove nereprezentativnosti generalizacije nisu opravdane, zanimljivi su rezultati ispitivanja roditelja djece jedne zagrebačke osnovne škole (Novosel, 2006). Njih 70% navodi da je tjelesno kažnjavanje djece u Hrvatskoj zakonom zabranjeno, 18% da nije, a 12% da ne zna. Usto polovina roditelja smatrala je udaranje djeteta u dobi između 1 i 7 godina po stražnjici neprihvatljivim načinom discipliniranja djeteta, a trećina roditelja prihvatljivim.

Osim zakona, na (ne)korištenje tjelesnog kažnjavanja utječu i društvene norme, ali i činitelji koji se odnose na obilježja samog roditelja kao što je stav prema tjelesnom kažnjavanju, doživljavanje tjelesnog kažnjavanja u vlastitom djetinjstvu ili emocionalno stanje u trenutku sukoba s djetetom. Istraživanja razloga zbog kojih roditelji tjelesno kažnjavaju djecu upućuju na to da se ti razlozi mogu svrstati u distalne (koji postoje već otprije) i proksimalne (istovremeno prisutne u situaciji kažnjavanja). Distalni činitelji za koje je pronađena povezanost s roditeljskim korištenjem tjelesnog kažnjavanja su tjelesna kažnjavanost u vlastitom djetinjstvu (Buntain-Rickfels i sur., 1994) i stav koji ukazuje na slaganje s uporabom tjelesnog kažnjavanja (Aetah i Durrant, 2005). Proksimalni činitelji povezani s korištenjem tjelesnog kažnjavanja su vrsta "prijestupa" kojeg je dijete počinilo, roditeljeva atribucija uzroka djetetova "prijestupa" i emocionalno stanje roditelja (Aetah i Durrant, 2005).

Aetah i Durrant (2005) istraživale su relativan doprinos različitih distalnih i proksimalnih činitelja objašnjenju tjelesnog kažnjavanja kod majki i utvrdile da su slaganje s tjelesnim kažnjavanjem i njegovo opravdavanje, dakle stavovi prema uporabi tjelesnog kažnjavanja, bili najbolji prediktor od svih obuhvaćenih distalnih i proksimalnih činitelja.

Cilj ovoga rada je analizirati empirijske podatke o štetnosti tjelesnog kažnjavanja i njegovoj nedjelotvornosti kao odgojnog sredstva, čime bi se moglo djelovati na stavove prema tjelesnom kažnjavanju djece.

Pokušaj određenja tjelesnog kažnjavanja otvara pitanje razgraničenja između tjelesnog kažnjavanja i tjelesnog zlostavljanja djece koje je u psihologiji još bez općeprihvaćenog odgovora. Dok većina autora ističe da se radi o oblicima nasilnog ponašanja između kojih je razlika samo u intenzitetu (Rodriguez i Sutherland, 1999, prema Pećnik, 2003), drugi smatraju da se radi o kvalitativno različitim vrstama roditeljskoga ponašanja pri čemu se zlostavljanje nalazi na dimenziji abnormalnog, a tjelesno kažnjavanje na dimenziji normalnoga roditeljskog ponašanja (Azar, 1991, prema *ibid.*). Kao kriterij razlikovanja često je korišteno postojanje tjelesne ozljede, pri čemu se tjelesnim kažnjavanjem smatralo ponašanje uz koje je vezan nizak rizik tjelesne povrede, a zlostavljanjem ponašanje koje prati visok rizik tjelesne povrede. Međutim, tjelesne povrede sporan su kriterij jer ne odražavaju nužno ozbiljnost nasilja te zanemaruju njegove psihičke

posljedice (ibid.).

Osim na obilježja nasilnog ponašanja (tj. intenzitet/tjelesne povrede, učestalost) i njegovih posljedica na dijete, definicije se oslanjaju i na namjeru počinitelja nasilja. Straus (2000, 1110) tjelesno kažnjavanje određuje kao korištenje tjelesne sile s namjerom da se djetetu nanese bol, ali ne i povrede, u svrhu ispravljanja ili kontrole djetetova ponašanja. Kriterij svrhe nasilja i roditeljeve namjere također je sporan. Poznato je da je nasilje prema djetetu ponekad više odraz emocionalnoga stanja roditelja nego namjere upravljanja djetetovim ponašanjem. U literaturi se spominje razlikovanje tzv. instrumentalnoga tjelesnog kažnjavanja (koje je planirano, kontrolirano i nije popraćeno snažnim emocijama roditelja) i impulzivnoga tjelesnog kažnjavanja (koje je “proizvod trenutka”, popraćeno osjećajem srdžbe ili čak gubljenja kontrole) (Straus i Mouradian, 1998, prema Gershoff, 2002). S druge strane, u praksi se slučajevi tjelesnoga zlostavljanja djece najčešće opisuju kao “prekoračivanje granice tjelesnog kažnjavanja u odgojne svrhe”, dakle povezuju s kontekstom odgajanja. Primjerenijom se stoga čini definicija koju koristi Vijeće Europe (2003, 8). Prema njoj, tjelesno kažnjavanje je svaki oblik kažnjavanja u kojem se koristi tjelesna snaga i kojim se namjerava uzrokovati neku razinu boli ili nelagode.

U situaciji kada izostaje slaganje u odgovoru na pitanja “U čemu je kvalitativna razlika između tjelesnoga kažnjavanja i zlostavljanja?”, “Koliko jako je prejako?”, “Koliko često je prečesto?” i sl., dobrodošao je zakonski okvir koji neprihvatljivim drži svako roditeljsko nasilno ponašanje prema djetetu, koje nanosi stvarnu ili potencijalnu štetu djetetovu razvoju i dostojanstvu.

Problemi istraživanja

Iskustvo djece uglavnom je zanemareno u znanstvenim “operacionalizacijama” tjelesnoga kažnjavanja, a njihovo viđenje roditeljskoga nasilja ne uključuje se kao kriterij u definicije. Stoga je značajno saznati više o tome kako sama djeca doživljavaju roditeljsko tjelesno kažnjavanje, kao i cjelokupan odnos s roditeljima koji ih tjelesno kažnjavaju. S tom svrhom provedeno je sljedeće istraživanje. Prvi problem istraživanja bio je ispitati kognitivne procjene značenja roditeljskoga tjelesnog kažnjavanja te emocionalne reakcije na njega. Drugi problem istraživanja bio je provjeriti postoji li povezanost između učestalosti tjelesnoga kažnjavanja od strane roditelja i percipiranog roditeljskoga prihvaćanja/odbacivanja.

Metoda

Kako bismo odgovorili na ova pitanja, koristili smo podatke prikupljene u okviru istraživanja međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja na studentima Sveučilišta u Zagrebu (Pećnik, 2003). Istraživanje je, među ostalim, pokazalo da je od 1146 studenata njih 93% bar jednom doživjelo neki oblik tjelesnoga nasilja roditelja u obitelji do svoje 18. godine. Za potrebe ovog istraživanja izdvojeni su sudionici koji su kao najteži, odnosno najstresniji događaj roditeljskoga nasilja, koje su doživjeli, naveli pljusku/pljuske ili udarac/udarce predmetom (šibom, štapom, remenom, kuhačom i slično), dakle tipične oblike tjelesnoga kažnjavanja.

Za ispitivanje doživljaja roditeljskoga tjelesnog kažnjavanja korišten je retrospektivni samoiskaz, tj. izvješća sudionika o nasilju koje su doživjeli u razdoblju do svoje 18.

godine. Pri tom treba imati u vidu da longitudinalna istraživanja, koja su provjeravala pouzdanost dosjećanja tjelesnog zlostavljanja u djetinjstvu, pokazuju da se učestalost i težina zlostavljanja, doživljenog u djetinjstvu, u odrasloj dobi podcjenjuje. Tako su, primjerice, intervjui sa sudionicima prosječne dobi od 24 godine, koji su 9 godina prije toga bili evidentirani kao zlostavljani, pokazali da se njih 62% sjeća zlostavljanja (Femina i sur., 1990).

Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo 446 studenata socijalnog rada, prava, psihologije, šumarstva, prometa, arhitekture, kriminologije i predškolskog odgoja Sveučilišta u Zagrebu. Od toga su 332 bile studentice (74,4%) i 114 (25,6%) studenata. Prosječna dob sudionika bila je 21 godina ($C=20$, $M=20,7$, $SD=2,08$). Podatci o školskoj spremi roditelja, koji su tjelesno kažnjavali sudionike, prikazani su u Tablici 1. Vidljivo je da je malen udio roditelja niske razine obrazovanja za koju je utvrđena povezanost s većom vjerojatnosti tjelesnoga kažnjavanja djece (Dietz, 2000).

Tablica 1. Školska sprema roditelja sudionika istraživanja

	Majka	Otac
Nezavršena osnovna škola	0,4	0,2
Završena osnovna škola	9	2,2
Završen zanat	9,9	11,9
Nezavršena srednja škola	2,2	0,5
Završena srednja škola	42,6	28,2
Nezavršena viša škola ili fakultet	5,8	7,7
Završena viša škola	14,8	20,3
Završen fakultet	15,2	29,1

Instrumenti

Upitnik tjelesnog kažnjavanja i zlostavljanja (Pećnik, 2001). Upitnik sačinjava popis od sedam oblika fizički agresivnoga ponašanja roditelja prema djetetu u rasponu od "pljuska/šamar" do "teške batine (pretučenost)". Za svaki od navedenih 7 oblika roditeljskoga nasilnog ponašanja sudionici procjenjuju učestalost doživljavanja u djetinjstvu na ljestvici od 5 stupnjeva. Prvi stupanj označavao je odgovor "nikad", a zatim su slijedili odgovori (1) "rijetko/dogodilo se jednom ili dvaput u djetinjstvu"; (2) "ponekad/događalo se povremeno, nekoliko puta godišnje"; (3) "često/dešavalo se redovito, otprilike jednom mjesečno"; (4) "vrlo često/dešavalo se više puta mjesečno tijekom djetinjstva". Sudionici uz pojedini oblik nasilja također navode dob u kojoj su ga doživjeli te tko je bio počinitelj.

Upitnik tjelesnih povreda (Pećnik, 2001) služi prikupljanju podataka o tjelesnim posljedicama roditeljskoga nasilja. Sačinjava ga popis od 6 tipičnih povreda na kojem sudionik navodi koliko često ih je doživio, u kojoj dobi te tko je bio počinitelj.

Upitnik važnosti, značenja i kontrole zlostavljanosti u djetinjstvu (Pećnik, 2001). Ovaj upitnik konstruiran je u skladu s temeljnim postavkama Lazarusovog modela stresa (1991). Prema njemu, osobna procjena situacije (a ne objektivne značajke okruženja) prvenstveno određuje "stresnost" situacije. Upitnik sadržava pitanja o: (1) intenzitetu stresnosti "najtežeg doživljaja", (2) intenzitetu ugroženosti pojedinih "uloga" u situaciji nasilja, te (3) intenzitetu popratnih emocionalnih reakcija. Percepcija intenziteta doživljenog stresa odmjerena je na temelju procjene sudionika o stupnju u kojem ih je navedeni događaj tjelesnoga kažnjavanja uznemirio, uplašio ili zabrinuo s obzirom na sve neugodno što su doživjeli od roditelja na skali od 0 ("uopće me nije uznemirio, nije mi bio stresan") do 3 ("krajnje me uznemirio, bio mi je krajnje stresan"). Procjena značenja najtežeg događaja obuhvaćala je i procjenu toga što/tko je bio ugrožen, odnosno što je bio "ulog" koji je bio ili mogao biti izgubljen u konkretnoj situaciji tjelesnog kažnjavanja. Sudionici procjenjuju u kojoj mjeri su specifični razlozi za zabrinutost bili prisutni u situaciji najtežega događaja roditeljskoga nasilja na skali od 0 ("to me uopće nije uznemirivalo") do 3 ("to me silno uznemirivalo, to mi je bilo najteže u događaju"). Procjene emocionalnih reakcija vezanih uz najteži događaj roditeljskog nasilja vršene su pomoću liste osjećaja na koju su sudionici odgovarali na skali od 0 ("uopće to nisam osjećao/la") do 3 ("snažno sam to osjećao/la").

Upitnik roditeljskoga prihvaćanja/odbacivanja (Rohner, 1984). Ovim upitnikom operacionalizirana je percepcija roditeljskoga ponašanja i odnosa prema djetetu. Temelji se na teoriji roditeljskoga prihvaćanja/odbacivanja (Rohner, 1984; Rohner i Khaleque, 2005) koja roditeljsko ponašanje smješta duž kontinuuma kojemu je na jednom kraju roditeljska toplina i prihvaćanje, a na drugom neprijateljstvo, zanemarivanje i odbacivanje. Ukupni rezultat na upitniku, tzv. indeks odbacivanja majke ili oca pokazuje u kojoj mjeri se sudionik u djetinjstvu doživljavao voljenim i prihvaćenim, odnosno nevoljenim i odbačenim od strane svakog roditelja. Upitnik ima 23 pitanja, a sačinjavaju ga četiri subskale: Odsustvo topline (npr. "Majka se prema meni odnosila nježno i ljubazno."), Neprijateljsko ponašanje/agresija (npr. "Majka mi je uputila mnogo grubih riječi."), Zanemarivanje/ravnodušnost (npr. "Majka nije obraćala pozornost na mene kada bih tražila pomoć.") i Nediferencirano odbacivanje (npr. "Majka me doživljavala kao teret") (Rohner, 1984).

Rezultati i rasprava

Obilježja tjelesnoga kažnjavanja

Kako bismo poznavali obilježja roditeljskoga nasilnog ponašanja s obzirom na koje sudionici iskazuju svoje reakcije, ispitali smo njegovu učestalost, trajanje, eventualno izazivanje povreda te počinitelje. Podatci će biti prikazani odvojeno za svaki oblik tjelesnog kažnjavanja.

Od 226 studenata, koji su izvještavali o roditeljskoj pljuski/šamaru kao najtežem događaju, taj oblik tjelesnog kažnjavanja gotovo dvije trećine (64,6%) doživjelo je "rijetko, jednom ili dvaput u djetinjstvu". Gotovo trećina sudionika (31,4%) navodi da su pljusku doživjeli "ponekad, odnosno da se to događalo povremeno, nekoliko puta u godini". Za 2,2% sudionika pljuska se događala "često, redovito, otprilike jednom mjesečno", a za njih 1,8% "vrlo često, više puta mjesečno".

Podatci o trajanju u skladu su s podacima o učestalosti. Najviše sudionika (44,2%) navodi jednu godinu u kojoj su doživjeli pljusku ili pljuske od roditelja. Međutim, za

druge sudionike razdoblje tijekom kojega su dobivali pljuske obuhvaća 2 (21,7%), 3 (10,6%), 4 (8%), 5 (3,5%), 6 (6,2%) pa sve do 12 (1,3%) i 14 (0,9%) godina.

Kao dob kada su, prema svom sjećanju, prvi put doživjeli pljusku ili počeli doživljavati pljuske, 3 godina i manje navelo je 3,1% sudionika, 4 godine 3,6%, a 5 godina 9,3% sudionika. Najviše sudionika kao dob kad su započele pljuske navodi 6 (14,7%) i 7 (14,7%) godina. Kod ostalih sudionika najniža dob, kada su doživjeli pljusku ili pljuske, bila je 8 (10,2%), 9 (8,9%), 10 (12,4%), 11 (3,1%), 12 (5,8%), 13 (4,9%), 14 (2,7%), 15 (4%), 16 (1,3%) ili 17 (1,3%) godina. Prosječna dob započinjanja dobivanja pljuski bila je 7, a završavanja 12 godina.

Doživljene pljuske uglavnom nisu izazvale vidljive povrede. Modricu uslijed roditeljske pljuske 13,3% sudionika doživjelo je rijetko, a 1,3% ponekad. Posjekotinu ili krvarenje iz nosa uslijed pljuske rijetko je doživjelo 2,7% sudionika, a jednom sudioniku je bio razbijen zub. Kao počinitelja pljuske majku navodi 38,5%, oca 31,4%, a oba roditelja 28,8% sudionika.

Od 220 studenata, koji su izvješćivali o roditeljskom udarcu predmetom (šibom, štapom, remenom i sl.), gotovo dvije trećine (64,1%) doživjelo je taj oblik tjelesnog kažnjavanja "rijetko, jednom ili dvaput u djetinjstvu". "Ponekad, povremeno, nekoliko puta u godini" je udarac predmetom doživjelo 28,6% sudionika. Za 5% sudionika udarci predmetom događali su se "često, redovito, otprilike jednom mjesečno", a za njih 2,3% "vrlo često, više puta mjesečno".

Manje od trećine sudionika (31,8%) navodi jednu godinu u kojoj su doživjeli roditeljske batine. Međutim, za druge sudionike razdoblje tijekom kojega su dobivali udarce predmetima obuhvaća 2 (19,1%), 3 (15,5%), 4 (7,7%), 5 (4,1%), 6 (4,5%), 7 (4,1%) itd., sve do 16 (0,5%) godina.

Kao dob kada su počeli dobivati batine, 3 godina i manje navelo je 5,9% sudionika, 4 godine 7,4%, a 5 godina 13,2% sudionika. Najviše ih je kao dob, kad su započeli udarci predmetima, navelo 6 godina (19,6%). Kod ostalih sudionika, prema njihovom retrospektivnom samoiskazu, batine su se javile kad su imali 7 (13,2%), 8 (12,7%), 9 (8,3%), 10 (5,9%), 11 (2,9%), 12 (5,4%), 13 (2%), 14 (1%), 15 (0,5%) ili 17 (1,5%) godina. Prosječna dob započinjanja primanja udaraca predmetom bila je 7, a završavanja 10 godina.

Oko trećine sudionika imalo je vidljive povrede uslijed roditeljskih batina. Modrice uslijed roditeljskog udarca šibom, remenom ili nekim drugim predmetom doživjelo je rijetko 20,9%, ponekad 5,5%, često 2,7% i vrlo često 0,5% sudionika. Posjekotine ili krvarenje iz nosa doživjelo je rijetko 6,4% i ponekad 0,5% sudionika. Počinitelji udaraca predmetima bili su majka (37,7%), otac (30,5%) i oba roditelja (26,8%).

Navedeni podatci pokazuju da je većina uzorka bila izložena roditeljskomu nasilju "niskog" intenziteta, odnosno tjelesnom kažnjavanju koje se događalo rijetko i uglavnom nije ostavljalo modrice. Za polovinu uzorka radi se o tjelesnom kažnjavanju koje predstavlja izolirana stresna iskustva, dok je za manji dio roditeljsko nasilje bilo učestalije, trajalo više godina te izazvalo i tjelesne ozljede. Prema Lazarusovom modelu stresa (1991), više od same (objektivne) situacije tjelesnog kažnjavanja kojoj su izloženi, na "stresnost" situacije (tj. kako i koliko će ona djelovati na dijete) djeluju djetetove percepcije i interpretacije roditeljskog ponašanja.

Doživljaj tjelesnoga kažnjavanja

Ovdje ćemo opisati reakcije djeteta na tjelesno kažnjavanje, prema retrospektivnom

samoiskazu sudionika istraživanja. Kod polovine sudionika tzv. “najteži događaj” roditeljskog nasilja koji procjenjuju odnosi se na pljusku/šamar (226 – 50,7%), a kod druge polovine na udarac predmetom (šibom, štapom, remenom, kuhačom i slično), tj. “batine” (220 – 49,3%).

Kako su sudionici procjenjivali i tumačili situacije tjelesnog kažnjavanja, ispitano je pitanjima o intenzitetu stresnosti “najtežeg doživljaja” (tj. pljuske ili udarca predmetom), “ulozima” koji su u toj situaciji bili ugroženi, te popratnim emocionalnim reakcijama. Temeljem psihološke literature i zakonskih odredbi tjelesno kažnjavanje unaprijed smo smatrali uznemirujućim i ponižavajućim za dijete. Odgovori sudionika takvu su pretpostavku i potvrdili.

Percepcija intenziteta doživljenog stresa odmjerena je na temelju procjena sudionika o stupnju u kojem ih je navedeni događaj uznemirio, uplašio ili zabrinuo s obzirom na sve neugodno što su doživjeli od roditelja. Odgovori su prikazani u Tablici 2.

Tablica 2. Percipirani intenzitet stresnosti tjelesnog kažnjavanja (N=446)

Koliko Vas je događaj uznemirio, uplašio ili zabrinuo s obzirom na sve neugodno što ste doživjeli od roditelja?	f	%
<i>(0) Uopće me nije uznemirio, nije mi bio stresan</i>	61	13,7
<i>(1) Pomalo me uznemirio i bio stresan</i>	163	36,5
<i>(2) Prilično me uznemirio i bio stresan</i>	154	34,5
<i>(3) Krajnje me uznemirio, bio mi je krajnje stresan</i>	68	15,2

Prosječni odgovor ($M = 1,51$; $SD = 0,91$) najviše odgovara skalnoj vrijednosti uz odgovor da je doživljaj tjelesnog kažnjavanja sudionika prilično uznemirio sudionika, odnosno da je bio prilično stresan.

Sljedećim pitanjem nastojali smo utvrditi što je to što navedeni doživljaj čini stresnim, odnosno ispitati osobne kognitivne procjene značenja. Kognitivna procjena značenja odnosi se na specifične razloge za uznemirenost u nekoj situaciji. Osoba procjenjuje što/tko je ugrožen, u čemu se sastoji rizik, što je “ulog” u određenoj stresnoj situaciji. Istraživanja pokazuju da će, što je “ulog” ugroženiji i osobi važniji, situacija biti procijenjena to stresnijom. Skinner i Wellborn (1994, prema Spaccarelli, 1994) navode da su za djecu stresni događaji oni koji ugrožavaju njihovu bazičnu potrebu za kompetentnošću, odnosom i autonomijom. U skladu s time bili su ponuđeni i odgovori na pitanje “Koliko vam je ovaj doživljaj (tj. roditeljska pljuska ili udarac predmetom) bio težak zbog dolje navedenih razloga?” (Tablica 3.).

Tablica 3. "Ulozi" ugroženi tjelesnim kažnjavanjem (N = 446)

Taj mi je događaj bio težak jer se zbog njega dogodilo ili moglo dogoditi da:	Postotak sudionika			
	<i>to me uopće nije uznemiravalo</i>	<i>to me pomalo uznemiravalo</i>	<i>to me prilično uznemiravalo</i>	<i>to me silno uznemiravalo, to mi je bilo najteže</i>
- izgubim povjerenje roditelja prema meni	48	23,1	17,3	11,7
- izgubim poštovanje prema roditeljima	61,7	18,8	11,9	7,6
- izgubim povjerenje u roditelje	63,5	20,2	9,6	6,7
- izgubim samopoštovanje	66,6	18,8	8,5	6,1
- se prema meni ponašaju kao da nisam ljudsko biće, kao da sam stvar	69,7	13,5	9,2	7,6
- bude ugroženo moje zdravlje ili sigurnost	67,7	18,6	10,5	3,1
- izgubim kontrolu nad svojim tijelom i životom	84,8	7,8	3,6	3,8

Rezultati u Tablici 3 pokazuju da je ono, što je većini sudionika bilo najteže u roditeljskom tjelesnom kažnjavanju, to što je ono protumačeno kao gubitak (ili mogući gubitak) roditeljeva povjerenja u dijete, te, za više od trećine sudionika, i gubitak djetetova poštovanja i povjerenja u roditelje. Drugim riječima, tjelesno kažnjavanje može ugroziti odnos uzajamnog povjerenja i poštovanja između djeteta i roditelja.

Utvrđene kognitivne procjene značenja, koje su sudionici pridavali roditeljskomu tjelesnom kažnjavanju, koje su doživjeli prije mnogo godina, potvrđuju da je za polovinu njih ono predstavljalo gubitak na planu kvalitete odnosa između djeteta i roditelja, a za trećinu prijetnju njihovu psihičkom i tjelesnom integritetu.

Kognitivne procjene značenja, odnosno prepoznavanje da se može izgubiti nešto što je relevantno za ciljeve ili dobrobit osobe, prate emocionalne reakcije. Sadržaj/kvaliteta i intenzitet emocije ovisi o kognitivnim procjenama. Rezultati ispitivanja emocionalnih reakcija na roditeljsku pljuskusku ili udarac predmetom prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4. Emocionalne reakcije na tjelesno kažnjavanje (N = 446)

U odnosu na roditeljsku pljuskusku ili udarac predmetom osjećao/la sam:	Postotak sudionika			
	<i>uopće nisam to osjećao/la</i>	<i>pomalo sam to osjećao/la</i>	<i>prilično sam to osjećao/la</i>	<i>snažno sam to osjećao/la</i>
Strah	19,7	32,3	30,3	17,7
Krivnju	33,0	25,8	22,0	19,3
Ljutnju, bijes	36,3	22,2	19,5	22,0
Nemoć	37,4	22,9	21,3	18,4
Žalost	39,2	25,1	20,9	14,8
Zabrinutost	41,3	25,8	21,1	11,9
Zbunjenost	41,5	28,7	17,5	12,1

Sram	42,2	22,9	19,3	15,7
Nepravdu	42,8	21,5	15,2	20,4
Nesigurnost	43,3	25,8	18,6	12,3
Bespomoćnost	43,3	23,8	15,2	17,7
Poniženje	47,5	22,2	15,2	15,0
Razočaranje	51,8	22,2	13,7	12,3
Tjelesnu bol	52,2	27,8	12,1	7,8
Ugroženost	55,6	23,5	11,9	9,0
Osamljenost	58,3	17,3	12,6	11,9
Zakočenost	61,0	19,5	13,5	6,1
Odbačenost	64,3	17,7	10,8	7,2
Užas	64,8	16,4	11,2	7,6
Mržnju	67,3	18,4	7,2	7,2
Bezvrijednost	68,8	14,8	7,8	8,5
Želju za osvetom	73,1	13,5	7,2	6,3
Prazninu	75,3	12,3	6,5	5,8

Ovdje ćemo ponovo naglasiti da retrospektivni samoiskaz o roditeljskom nasilju na općoj populaciji pokazuje tendenciju podcjenjivanja učestalosti i težine roditeljskog nasilja (prema Pećnik, 2003). Podatci u Tablicama 3. i 4. odnose se na doživljaj situacija tjelesnog kažnjavanja koje su sudionici doživjeli, u prosjeku, prije 10 ili više godina. Može se očekivati da je vrijeme donekle nešto “smanjilo” intenzitet uznemirenosti i negativnih emocionalnih reakcija o kojima, prema svom sjećanju, izvješćuju sudionici. Rezultati prikazani u Tablici 4. upućuju na to da roditeljska pljuska i udarac predmetom prije svega proizvode “duševnu bol” pa zatim tjelesnu. Kao glavna emocionalna reakcija na roditeljsko nasilje javlja se strah kojeg navodi 80% sudionika. Krivnju su osjećale dvije trećine sudionika, a tek nešto manje njih osjećalo je ljutnju ili bijes i nemoć. Žalost, zabrinutost, zbunjenost i nesigurnost uslijed roditeljskog nasilja doživjelo je oko 60% sudionika. Gotovo jednaki udio osjećao je u odnosu na tjelesno kažnjavanje nepravdu, bespomoćnost, sram i poniženje.

Podatci pokazuju da roditeljska pljuska i udarac predmetom kod polovine izazivaju osjećaj poniženja i bespomoćnosti, a kod trećine osjećaj bezvrijednosti. Ovi rezultati upućuju na važnost provedbe zakonskih odredbi koje štite ljudsko dostojanstvo djece i zabranjuju tjelesno i drugo ponižavajuće kažnjavanje.

Navedeni rezultati mogu se također interpretirati u kontekstu namjere roditelja da tjelesnim kažnjavanjem odgojno djeluje na dijete. Snažne negativne emocionalne reakcije mogu dovesti do toga da dijete ne može usvojiti eventualnu disciplinsku poruku roditelja, već da ga izbjegava. Osjećaj straha, uznemirenosti i druge negativne emocije navode djecu da se povuku i usmjere na sebe, što je kontraproduktivno kada roditelj, koji tjelesno kažnjava dijete, želi da dijete razumije u čemu je pogriješilo ili kakve posljedice je njegovo loše ponašanje imalo na druge.

Slično djeluje i tjelesna bol koju navodi gotovo polovina sudionika. Tjelesna bol, koju osjećaju, potiče djecu na izbjegavanje roditelja, što također onemogućava eventualni pokušaj roditelja da “socijalizira” dijete nakon tjelesnog kažnjavanja. Zanimljivi i poučni su rezultati eksperimenta kojim je utvrđeno da su odrasli, koji su se prema djeci negativno

odnosili i kažnjavali ih, bili najdjelotvorniji u izazivanju neposredne poslušnosti, ali da su ih djeca kasnije izbjegavala u situaciji igre te da su ih procijenila kao najmanje poželjne (Redd i sur., 1975, prema Gershoff, 2002). Pri tom treba istaći da strah i bol, koji mogu dovesti do izbjegavanja roditelja, smanjuju roditeljevu mogućnost utjecaja na dijete u određenoj situaciji, ali vjerojatno i u budućnosti.

Ljutnju/bijes u situaciji tjelesnog kažnjavanja različitim intenzitetom osjećalo je 64% sudionika, s čime se vjerojatno može povezati i doživljavanje osjećaja mržnje (33%) i želje za osvetom (27%). Ovi rezultati mogu ukazivati na potrebu djeteta da pruži otpor roditeljskom nasilju, a značajno ih je i razmotriti u kontekstu istraživanja koja su dokazala doprinos tjelesnog kažnjavanja djetetovom agresivnom ponašanju. Tako je, primjerice, analizom sekvenci utvrđeno da, kad majke koriste tjelesno kažnjavanje, djeca sama odgovaraju agresijom (Snyder i Patterson, 1986, prema Gershoff, 2002). Konačno, polovina sudionika navodi kako je vezano uz tjelesno kažnjavanje osjećala razočaranje roditeljima. Može se pretpostaviti da ovaj osjećaj razočaranja, kao i prethodno navedene negativne emocije, štetno djeluju na povjerenje i bliskost u odnosu roditelja i djeteta.

Odnos učestalosti tjelesnog kažnjavanja i percipiranoga roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja

U kakvom je odnosu doživljavanje roditeljskog nasilja s percipiranom kvalitetom cjelokupnog odnosa roditelja i djeteta, ispitano je u okviru drugog problema istraživanja.

Dimenzija roditeljske topline odražava kvalitetu emocionalne povezanosti između roditelja i djece te ponašanja kojima roditelji pokazuju svoje osjećaje prema djetetu. S jedne strane, ovu dimenziju određuje doživljaj prihvaćanja od roditelja, a s druge doživljaj odbačenosti (Rohner i Khaleque, 2005). Roditeljsko prihvaćanje odnosi se na pokazivanje ljubavi prema djetetu, tjelesno ili verbalno, odnosno ponašanje na način koji uzrokuje da se dijete osjeća voljeno ili prihvaćeno. Roditeljsko odbijanje ili odbacivanje može biti izraženo različitim postupcima kojima roditelji pokazuju da dijete ne vole, emocionalnom hladnoćom, neprijateljstvom, agresijom, ravnodušnošću i zanemarivanjem, a koji uzrokuju osjećaj odbačenosti kod djeteta. Za Rohnera (1984) je, kao što se vidi, presudna djetetova percepcija, subjektivno iskustvo roditeljskog ponašanja. Stoga konstrukt "roditeljsko odbacivanje" ne označava specifičan sklop roditeljeva ponašanja, već djetetova uvjerenja.

Na uzorku tjelesno kažnjavanih sudionika provjereno je postoji li povezanost između učestalosti tjelesnog kažnjavanja i djetetovog doživljaja roditeljskoga prihvaćanja/odbacivanja. Tablica 5. sadrži koeficijente korelacije između učestalosti doživljavanja pojedinog oblika kažnjavanja i rezultata na Upitniku roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja.

Tablica 5. Koeficijenti korelacije između učestalosti tjelesnog kažnjavanja i percipiranog roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja od strane majke i oca (N = 446)

	Učestalost pljuske	Učestalost udarca predmetom
Indeks odbacivanja majke	.244	.258
Odsustvo topline	.238	.238

Agresija / neprijateljstvo	.244	.262
Zanemarivanje / ravnodušnost	.175	.203
Nediferencirano odbacivanje	.192	.200
Indeks odbacivanja oca	.228	.295
Odsustvo topline	.209	.250
Agresija/neprijateljstvo	.229	.242
Zanemarivanje/ravnodušnost	.148	.230
Nediferencirano odbacivanje	.167	.221

** Svi koeficijenti korelacije značajni su uz razinu rizika manju od 1%.

Kao što je navedeno u Tablici 5., utvrđena je povezanost između učestalosti tjelesnog kažnjavanja i percipiranog odbacivanja od majke i od oca. Sudionici istraživanja, koji su češće doživljavali roditeljske pljuske ili batine, doživljavali su i veću odbačenost od majke i oca, odmjerenu ukupnim rezultatom kao i svakom pojedinom subskalom Upitnika roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja. Doživljaj prihvaćenosti od roditelja, emocionalne topline i potvrđivanja osobne vrijednosti manje je svojstven sudionicima koje su roditelji više tjelesno kažnjavali. Inverzan odnos između percipirane roditeljske topline i doživljenoga roditeljskog nasilja na studentskoj populaciji utvrdili su i Nicholas i Bieber (1996).

Rezultati o povezanosti roditeljskog nasilja i percipiranog odbacivanja od roditelja u skladu su s rezultatima o nepovoljnom utjecaju roditeljskog nasilja na kvalitetu odnosa roditelja i djeteta koji je utvrđen u drugim istraživanjima (Straus, 1995; Herbert, 1991, prema Browne i Herbert, 1997). Posebno značajno istraživanje predstavlja meta-analiza 13 istraživanja povezanosti između tjelesnog kažnjavanja i kvalitete djetetova odnosa s roditeljem, u kojem je kod svih istraživanja uključenih u analizu utvrđeno da je učestalije tjelesno kažnjavanje povezano s lošijim odnosom roditelja i djeteta (Gershoff, 2002). Među ponuđenim objašnjenjima nalaza o rjeđem i negativnijem kontaktu tjelesno kažnjavanog djeteta s roditeljem nalazi se i ono prema kojem dijete generalizira neugodne emocije straha, tjeskobe i ljutnje izazvane tjelesnim kažnjavanjem na roditelja, te ga se boji i izbjegava (Grusec i Goodnow, 1994, prema *ibid.*).

Zaključno se može istaći da rezultati istraživanja doživljaja roditeljskoga tjelesnog kažnjavanja i s njime povezanog doživljaja odbačenosti od roditelja pokazuju da i roditeljsko nasilje “niskog” intenziteta predstavlja gubitak na planu odnosa djece prema sebi samima i prema svojim roditeljima i u tom smislu idu u prilog zalaganju za tzv. nultu toleranciju prema nasilju prema djeci. Budućim istraživanjima potrebno je saznati kako se djeca nose s roditeljskim nasiljem te kakve oblike pomoći žele.

Završna rasprava

Povezanost roditeljskoga tjelesnog kažnjavanja s ponašanjem i doživljavanjem djece i odraslih

Rezultati našeg istraživanja uklapaju se u širi okvir nalaza o nepovoljnim korelatima tjelesnog kažnjavanja djece koje ćemo ovdje detaljnije prikazati. Gershoff (2002) je provela meta-analize na 88 istraživanja povezanosti tjelesnog kažnjavanja od strane

roditelja s dječjim ponašanjima i doživljajima. Iako meta-analize ne omogućuju donošenje kauzalnih zaključaka, djelotvorno su sredstvo utvrđivanja povezanosti. U skladu s time autorica govori o dječjim ponašanjima i doživljajima povezanim s roditeljskim tjelesnim kažnjavanjem, a ne o ishodima roditeljskoga tjelesnog kažnjavanja kod djeteta. Rezultati upućuju na snažnu povezanost roditeljskoga tjelesnog kažnjavanja s 11 kategorija dječjih ponašanja i doživljaja.

Razlog kojeg roditelji najčešće navode za korištenje tjelesnog kažnjavanja je da na taj način žele odmah zaustaviti nepoželjno ponašanje djeteta. Tjelesno kažnjavanje pokazalo se djelotvornim za postizanje neposredne poslušnosti (Baumrind, 1996, prema *ibid.*), iako nalazi istraživanja nisu konzistentni. U meta-analizi koju je provela Gershoff (2002) potvrđena je povezanost između tjelesnog kažnjavanja i neposredne poslušnosti u 3 od 5 istraživanja, dok je u preostala dva tjelesno kažnjavanje bilo povezano sa smanjenom poslušnošću. Međutim, ovdje je važno podsjetiti da neposredna poslušnost ne znači i internalizaciju poželjnoga ponašanja.

Internalizacija pretpostavlja preuzimanje društvenih vrijednosti i stavova kao vlastitih, tako da je socijalno prihvatljivo ponašanje motivirano intrinzično, a ne anticipacijom vanjskih posljedica. Drugim riječima, to što dijete poslušna roditelja, koji ga je udario ili prijeto udarcem, razlikuje se od poslušnog ponašanja u kasnijoj vremenskoj točki od one kada se tjelesno kažnjavanje dogodilo. Ako se dijete i u okolnostima kada nije prisutan strah od kazne ponaša na poželjni način, tada je to znak internalizacije. Kao pokazatelji internalizacije moralnog ponašanja u istraživanjima korišteni su odupiranje napasti da se prekrše pravila igre kad nitko ne vidi (Burton i sur., 1961, prema *ibid.*) ili altruistično ponašanje i isprika vršnjacima (Zahn-Waxler i sur., 1979. prema *ibid.*).

Nedvojbeno je da je razvoj djetetove samokontrole važniji za djetetovu socijalizaciju od neposredne poslušnosti. To je ujedno i krajnji cilj roditeljske discipline. Kuczynski i Hildebrandt (1997, prema *ibid.*) smatraju da internalizaciju moralnog ponašanja kod djece pospješuju disciplinske strategije koje koriste minimalnu roditeljsku moć, promiču izbor i autonomiju te pružaju objašnjenja poželjnoga ponašanja. Tjelesno kažnjavanje povećava eksternalne, a smanjuje internalne atribucije vlastitog ponašanja kod djece. Usto tjelesno kažnjavanje ne olakšava internalizaciju moralnog ponašanja jer ne uči djecu ni razlozima poželjnoga ponašanja niti uključuje djelotvornu komunikaciju o učincima koje je djetetovo nepoželjno ponašanje imalo na druge (Hoffman, 1983, prema *ibid.*).

Sljedeće područje analize odnosilo se na agresivno ponašanje. Brojna istraživanja provedena su kako bi se provjerila veza između tjelesnoga kažnjavanja i dječjega agresivnog ponašanja. Rezultati nedvojbeno pokazuju da je tjelesno kažnjavanje povezano s porastom dječje agresivnosti (Gershoff, 2002). To je utvrđeno u svih 27 istraživanja uključenih u meta-analizu. Ovo je posebno važan nalaz imamo li u vidu da djecu često tjelesno kažnjavaju jer su nekog udarila, ugrizla ili bila agresivna na neki drugi način. Literatura nudi više objašnjenja ove povezanosti, od kojih su najznačajnija učenje po modelu (Bandura i Walters, 1959, prema *ibid.*), promicanje neprijateljskih atribucija koje povećavaju vjerojatnost agresivnog ponašanja (Dodge i sur., 1986, prema *ibid.*) ili započinjanje kruga nasilnog i averzivnog ponašanja između roditelja i djeteta (Dishion i Patterson, 1999, prema *ibid.*).

Osim na istraživanjima u kojima su sudionici bila djeca, Gershoff (2002) je provela meta-analizu i na istraživanjima koja su podatke prikupljala od odraslih osoba te je i ovdje utvrđena povezanost tjelesne kažnjavanosti u djetinjstvu i agresivnoga ponašanja u odrasloj dobi.

Tjelesno kažnjavanje već se odavno smatra važnim činiteljem u etiologiji delinkventnoga, kriminalnog i antisocijalnog ponašanja (Glueck i Glueck, 1950, prema *ibid.*), a rezultati koje je dobila Gershoff (2002) pružaju podršku tom gledištu. U 11 od analiziranih 12 istraživanja utvrđena je povezanost između tjelesnoga kažnjavanja i delinkventnog i antisocijalnog ponašanja djece i adolescenata. Prema atribucijskim teorijama, kao što je već navedeno, tjelesno kažnjavanje ne omogućava djetetu internalizaciju moralnih standarda i vrijednosti, što rezultira delinkventnim ili antisocijalnim ponašanjem (Hoffman, 1983, prema *ibid.*). Prema teoriji socijalne kontrole, tjelesno kažnjavanje narušava odnos roditelja i djeteta, što smanjuje djetetovu motivaciju da internalizira roditeljeve, pa i društvene vrijednosti, što konačno dovodi do slabe samokontrole (Hirschi, 1969, prema *ibid.*). Istraživanja na odraslima pokazala su da roditeljski grubi disciplinski postupci, uključujući tjelesno kažnjavanje, također predviđaju kriminalitet i antisocijalno ponašanje u odrasloj dobi (Gershoff, 2002).

Odvojenim meta-analizama za djecu i odrasle bilo je zahvaćeno i područje mentalnoga zdravlja. U svih 12 analiziranih istraživanja učestalije tjelesno kažnjavanje pratila je slabija psihosocijalna prilagodba djece i adolescenata. Tako je, primjerice, grubo kažnjavanje, uključujući i tjelesno kažnjavanje, povezano je s većom depresivnošću adolescenata (Turner i Finkelhor, 1996, prema *ibid.*). Nasilni odgojni postupci povezani su sa smanjenim samopouzdanjem i asertivnošću te povećanim osjećajem poniženja i bespomoćnosti kod djece (Lasky, 1993, prema *ibid.*). I u svih 8 analiziranih istraživanja, koja su provedena na odraslim osobama, utvrđena je povezanost tjelesnoga kažnjavanja u djetinjstvu s različitim pokazateljima slabijega mentalnog zdravlja u odrasloj dobi, uključujući depresivnost, alkoholizam, suicidalnost i nisko samopoštovanje.

Kao što je uvodno navedeno, tjelesno zlostavljanje često započinje u kontekstu tjelesnoga kažnjavanja. To se u policijskim zapisnicima evidentira kao tzv. "prekoračivanje granice tjelesnoga kažnjavanja u odgojne svrhe" i predstavlja glavninu povoda tjelesnoga zlostavljanja djece. Posljednja meta-analiza, koju je na istraživanjima s djecom provela Gershoff (2002), odnosila se upravo na provjeru povezanosti između učestalosti tjelesnoga kažnjavanja i doživljavanja tjelesnih povreda uslijed roditeljskog nasilja, odnosno, prema nekim određenjima, tjelesnoga zlostavljanja djece. U svih 10 istraživanja, obuhvaćenih analizom, utvrđeno je da tjelesno kažnjavanje prati veći rizik od tjelesne ozljede. Povezanost tjelesnoga kažnjavanja s tjelesnim zlostavljanjem, koje je odvelo do tjelesnih povreda, utvrđena je i kod nas (Pećnik, 2003). Straus (2000) tjelesno kažnjavanje smatra jednim od glavnih činitelja rizika za tjelesno zlostavljanje djece. Još jedan razlog za izbjegavanje tjelesnoga kažnjavanja je taj da se time ujedno preventivno djeluje protiv tjelesnoga zlostavljanja djece.

Konačno, meta-analiza korelata tjelesnoga kažnjavanja u djetinjstvu na odraslima obuhvatila je i istraživanja međugeneracijskoga prijenosa nasilja u obitelji. Longitudinalna istraživanja potvrdila su postojanje međugeneracijskoga prijenosa tjelesnoga zlostavljanja djece (Egeland, 1993), međugeneracijski prijenos tjelesnoga kažnjavanja djece (Simons i sur., 1991), ali i međugeneracijski prijenos pozitivnoga roditeljskog ponašanja (Chen i Kaplan, 2001). Povezanost tjelesne kažnjavanosti u djetinjstvu i zlostavljanja vlastitog djeteta ili partnera u odrasloj dobi objašnjava se time da tjelesno kažnjavanje dovodi do stava da je agresija legitimna (Bandura i Walters, 1959, prema Gershoff, 2002), do eksternalnih atribucija vlastita ponašanja (Hoffman, 198., prema *ibid.*), odnosno do pripisivanja neprijateljskih namjera ponašanju drugih (Dodge i sur., 1986, prema *ibid.*), što sve povećava vjerojatnost agresije prilikom sukoba s djetetom ili partnerom.

Uz teoriju socijalnog učenja, najznačajniji doprinos objašnjenju međugeneracijskoga prijenosa nasilja dala je teorija privrženosti (Bowlby, 1980, prema Belsky, 1993). Prema teoriji privrženosti, obrasci privrženosti stečeni u djetinjstvu utječu na obrasce privrženosti koji se razvijaju s vlastitim djetetom. Obrasci nesigurne privrženosti (koje razvijaju tjelesno zlostavljana djeca) mogu oslabiti psihološke barijere prema zlostavljanju, vjerojatno putem smanjivanja roditeljske usmjerenosti na zaštitu djeteta i povećanja negativne percepcije djeteta (Newcomb i Locke, 2001). Morton i Browne (1998) ističu da ono što se prenosi s generacije na generaciju nije nasilje kao takvo, već odnos skrbi i čuvanja doživljen u djetinjstvu.

Istraživanja su također pokazala da je značajan prediktor stava prema tjelesnom kažnjavanju vlastita tjelesna kažnjavanost u djetinjstvu. Roditelji koji su doživjeli pojedini oblik tjelesnog kažnjavanja ili zlostavljanja procjenjuju ga manje teškim i primjerenijim od onih koji takvo kažnjavanje ili zlostavljanje nisu doživjeli (Buntain-Ricklefs i suradnici, 1994).

Sažeti prikaz rezultata meta-analiza, koje je provela Gershoff (2002), nalazi se u Tablici 6. Autorica ističe da se ovi rezultati odnose na tjelesno kažnjavanje te da ih nije opravdano generalizirati vezano uz druge oblike roditeljskog kažnjavanja, poput davanja *time-outa* djetetu (tj. prekida sudjelovanja u aktivnosti i odlaska na mirno i tiho mjesto na nekoliko minuta) ili uskraćivanja privilegija.

Tablica 6. Sažeti rezultati 11 meta-analiza 88 istraživanja povezanosti tjelesnoga kažnjavanja od strane roditelja s dječjim ponašanjima i doživljajima (Gershoff, 2002)

Kod djece tjelesno kažnjavanje od strane roditelja povezano je s:

- neposrednom poslušnošću (3 od 5 istraživanja)
- slabijim mentalnim zdravljem (12 od 12 istraživanja)
- slabijom kvalitetom odnosa roditelja i djeteta (13 od 13 istraživanja)
- slabijom internalizacijom moralnih standarda (13 od 15 istraživanja)
- povećanom agresivnošću (27 od 27 istraživanja)
- povećanim delinkventinim i antisocijalnim ponašanjem (11 od 12 istraživanja)
- povećanim rizikom od ozljede, tj. tjelesnog zlostavljanja (10 od 10 istraživanja)

Kod odraslih tjelesno kažnjavanje od strane roditelja je povezano s:

- slabijim mentalnim zdravljem (8 od 8 istraživanja)
- povećanom agresivnošću (4 od 4 istraživanja)
- povećanim kriminalnim i antisocijalnim ponašanjem (4 od 5 istraživanja)
- povećanim rizikom za zlostavljanje vlastitog djeteta ili partnera (5 od 5 istraživanja)

Tjelesno kažnjavanje djece i roditeljski ciljevi

Nalazi da tjelesno kažnjavanje kratkoročno može češće osigurati poslušnost, ali i da je povezano s nizom nepoželjnih kratkoročnih i dugoročnih ishoda, upućuju na važnost uloge roditeljskih ciljeva u određivanju njihovih odgojnih postupaka. Na što su usmjereni prilikom socijalizacije djeteta, te kako to djeluje na njihove odgojne postupke (uključujući i korištenje tjelesnoga kažnjavanja), opisali su temeljem svojeg istraživanja

Hastings i Grusec (1998). Oni su identificirali tri kategorije roditeljskih ciljeva koji dovode do različitih reakcija prema djeci u situacijama discipliniranja. Primarna dimenzija odnosi se na središte roditeljeve usmjerenosti. Tako u situaciji sukoba s djetetom ili discipliniranja središte roditeljeve usmjerenosti mogu biti potrebe roditelja (npr. neposredna poslušnost), dijete (uz razlikovanje empatičkih i socijalizacijskih ciljeva) ili odnos roditelja i djeteta (razvijanje bliskih i harmoničnih veza između članova obitelji) – Tablica 7.

Tablica 7. Kategorije roditeljskih ciljeva s obzirom na središte roditeljeve usmjerenosti i vremensku perspektivu (Hastings i Grusec, 1998, 470).

SREDIŠTE USMJERENOSTI	Vremenska perspektiva	
	Kratkoročna	Dugoročna
RODITELJ	<p>Želi promijeniti ili zaustaviti aktualno djetetovo ponašanje; želi zadovoljiti roditeljevu želju ili plan. Npr. <i>Trebam mir i tišinu.</i></p>	<p>Želi imati poslušno dijete, puno poštovanja; želi osigurati da se određeno ponašanje ne ponovi u budućnosti. Npr. <i>Pobrinut ću se da drugi put poslušna.</i></p>
DIJETE	<p>Želi razumjeti djetetovo viđenje date situacije; želi promicati djetetovu sreću. Npr. <i>Želim otkriti što ga čini tako uzrujanim.</i> (empatični cilj)</p>	<p>Želi dijete naučiti vrijednostima, društvenim pravilima ili važnim lekcijama koje će mu biti korisne u budućnosti. Npr. <i>Ona mora razumjeti da ne može tako lako od nečega odustati.</i> (socijalizacijski cilj)</p>
ODNOS Razvijanje bliskih i harmoničnih veza	<p>Želi postići pravedno i zadovoljavajuće rješenje neke interakcije; želi promicati sreću svake strane. Npr. <i>Želim da budemo u stanju uživati što to radimo zajedno.</i></p>	<p>Želi izgraditi ili održati ljubav, povjerenje i bliske veze u obitelji. Npr. <i>Nadam se da shvaća kako će mi se uvijek moći obratiti u nevolji.</i></p>

Hastings i Grusec (1998) utvrdili su dosljednu povezanost između roditeljskih ciljeva i ponašanja u situaciji sukoba s djetetom. Roditelji koji su bili usmjereni na zadovoljavanje vlastitih potreba najviše su primjenjivali tjelesno kažnjavanje, a najmanje su pokušavali razgovarati s djecom, naći kompromis ili pružiti toplinu i prihvaćanje. S druge strane, roditelji usmjereni na potrebe djeteta bili su skloniji otvorenoj komunikaciji i davanju objašnjenja, dok su izbjegavali prisilu i kažnjavanje. Čini se da su cilju socijalizacije djeteta pristupili racionalno, ispitujući shvaćanja djeteta te izbjegavajući negativnu atmosferu koja bi mogla onemogućiti dijete da čuje poruke roditelja. Roditelji usmjereni na promicanje kvalitete obiteljskih odnosa nisu koristili tjelesno kažnjavanje, već pregovaranje i kompromis te pružanje emocionalne podrške.

Također je pronađeno da ciljevi usredotočeni na roditelja vode reakcijama kojima se situacija odmah prekida; ciljevi usmjereni na dijete rezultirali su podržavajućim i

empatičnim roditeljskim ponašanjem prema djetetu, dok su ciljeve usmjerene na odnos slijedila roditeljska nastojanja da pronađu rješenja s kojima se dijete slaže. Iz ovog istraživanja proizlazi da bi se tjelesno kažnjavanje moglo smanjiti tako da se roditeljima pomogne odrediti njihove kratkoročne i dugoročne ciljeve, a naročito ciljeve vezane uz dijete i kvalitetu odnosa s djetetom.

Zaključak

Pomoć djetetu da nauči upravljati vlastitim emocijama i ponašanjem, da nauči pravila prihvatljiva ponašanja i stekne samodisciplinu spada među temeljne roditeljske zadaće. Odbaciti mogućnost korištenja nasilja ili prijetnje nasiljem pri obavljanju te zadaće ne znači biti popustljiv roditelj koji se ne suprotstavlja djetetu i ne preuzima odgovornost vodstva i postavljanja granica. Djetetova sposobnost samokontrole najbolje se razvija uz roditelje koji vode dijete na pozitivan način, osiguravaju prikladne okolnosti, objašnjavaju pravila i zabrane te sami pružaju primjer poželjna ponašanja. Zalaganje za odbacivanje opcije tjelesnog i drugih oblika ponižavajućeg kažnjavanja iz načina ponašanja suvremenog roditelja znači zalaganje za odgojne postupke koji pokazuju poštovanje za djetetov osobni integritet i dostojanstvo te koji pomažu razvoj suosjećanja/empatije, društvene i osobne odgovornosti te samodiscipline.

Na kraju, treba istaći da je u ovom radu obuhvaćen samo dio činitelja relevantnih za zaustavljanje tjelesnoga kažnjavanja djece od strane roditelja. Naime, osim promjene vrijednosti, znanja i stavova potrebno je i razviti roditeljske vještine pozitivnoga, nenasilnog odgoja (Tablica 8.). Međutim, to još uvijek nije dovoljno. Postoje roditelji koji žele i znaju nenasilno odgajati djecu, ali nisu u mogućnosti uslijed niza ekonomskih, socijalnih i situacijskih izvora stresa s kojima se kontinuirano suočavaju. Donekle su poznate glavne potrebe i problemi roditelja u Hrvatskoj, kao i prijedlozi njihova rješenja (Raboteg-Šarić i sur., 2003; Puljiz i Bouillet, 2001). Društvo treba prepoznati vrijednost pozitivnog odgoja i, uz zakonsku zabranu tjelesnoga kažnjavanja, roditeljima pružiti i potrebnu podršku.

Tablica 8. Temeljne roditeljske vještine u pozitivnom roditeljstvu (Sanders i Cann, 2002, 154)

Temeljne roditeljske vještine u pozitivnom roditeljstvu	
Vještine opažanja	<i>Opažanje djetetova i vlastita ponašanja</i>
Vještine osnaživanja odnosa roditelj – dijete	<i>Provođenje kvalitetnog vremena s djetetom; razgovaranje s djetetom; pokazivanje ljubavi</i>
Poticanje poželjnoga ponašanja	<i>Opisne pohvale; pozornost; pružanje privlačnih aktivnosti</i>
Podučavanje novih vještina i ponašanja	<i>Postavljanje razvojno prihvatljivih ciljeva; pružanje dobrog primjera; korištenje svakodnevnih životnih situacija za poučavanje</i>
Svladavanje lošeg ponašanja	<i>Uspostavljanje temeljnih pravila; korištenje vođene rasprave; korištenje planiranog ignoriranja; davanje jasnih i mirnih uputa; korištenje logičnih posljedica; korištenje prekida ('time-out')</i>

Prevenција problema u visokorizičnim situacijama	<i>Planirana priprema; rasprava temeljnih pravila za posebne situacije; odabir privlačnih aktivnosti; davanje nagrada/poticaaja; održavanje naknadnih rasprava</i>
Vještine samoregulacije	<i>Postavljanje zadataka za vježbu; samovrednovanje vlastitih snaga i slabosti; postavljanje osobnih ciljeva promjene</i>
Upravljanje raspoloženjima i vještine suočavanja sa stresom	<i>Opuštanje; razvijanje osobnih izvjava suočavanja; mijenjanje misli koje odmažu; razvijanje plana suočavanja za visokorizične situacije</i>
Podrška partnera i komunikacijske vještine	<i>Unaprjeđivanje osobnih komunikacijskih navika; davanje i primanje konstruktivne povratne informacije; održavanje neobvezne konverzacije; razmjena podrške s partnerom kad se pojavi ponašanje koje predstavlja problem; rješavanje problema; povećanje zadovoljstva odnosom</i>

LITERATURA:

Aetah, C.A. i Durrant, J.E. (2005) Maternal use of physical punishment in response to child misbehavior: implications for child abuse prevention. *Child Abuse and Neglect*, 29, 169-185.

Belsky, J. (1993) Etiology of child maltreatment: A developmental-ecological analysis. *Psychological Bulletin*, 3, 413-434.

Browne, K. i Herbert, M. (1997) Preventing family violence. New York: Wiley.

Buntain-Ricklefs, J.J.; Kemper, K.J., Bell, M. i Babonis, T. (1994) Punishment: What predicts adult approval? *Child Abuse and Neglect*, 11, 945-955.

Chen, Z. i Kaplan, H.B. (2001) Intergenerational transmission of constructive parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 17-31.

Department of Health, Department for Education and Employment, Home Office (2000) Framework for the Assessment of Children in Need and their Families. London: The Stationery Office.

Dietz, T. (2000) Disciplining children: characteristics associated with the use of corporal punishment. *Child Abuse & Neglect*, 24 (12), 1529-1542.

Egeland, B. (1993) A history of abuse is a major risk factor for abusing the next generation. U: Gelles, R.J. i Loseke, D.R (ur.): Current controversies on family violence. London: Sage, 197-208.

Femina, DD, Yaeger, C.A. i Lewis, D.O. (1990) Child abuse: Adolescent records vs. adult recall. *Child Abuse and Neglect*, 14, 227-231.

Gershoff, E.T. (2002) Corporal punishment by parents and associated child behaviours and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128 (4), 539-579.

Hastings, P.D., and Grusec, J.E. (1998) Parenting goals as organizers of responses to parent-child disagreement. *Developmental Psychology*, 34, 465-479.

Lazarus, R.S. (1991) Cognition and motivation in emotion. *American Psychologist*, 46, 352-387.

Morton, N. i Browne, K. (199.) Theory and observation of attachment and its relation to child maltreatment: A review. *Child Abuse and Neglect*, 11, 1093-1104.

Newcomb, M.D. & Locke, T.F. (2001) Intergenerational cycle of maltreatment: a popular concept obscured by methodological limitations. *Child Abuse and Neglect*, 25, 1219-1240.

Nicholas, K.B. i Bieber, S.L. (1996) Parental abusive versus supportive behavior and their relation to hostility and aggression in young adults. *Child Abuse and Neglect*, 12, 1195 – 1211.

Novosel, K. (2006) Stavovi roditelja prema tjelesnom kažnjavanju djece. Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu. Diplomski rad.

Obiteljski zakon, *Narodne novine*, 162/1998.

Pećnik, N. (2003) Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Puljiz, V. i Bouillet, D. (ur.) (2003) Nacionalna obiteljska politika. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Pećnik, N. (1996) Tjelesno kažnjavanje na razmeđu zlostavljanja djece i društveno prihvaćenog roditeljskog ponašanja. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 133-141.

Pećnik, N. (2001) Međugeneracijski prijenos tjelesnog zlostavljanja. Disertacija. Odsjek za psihologiju, Filozoski fakultet u Zagrebu.

Raboteg-Šarić, Z.; Pećnik, N.; Josipović, V. (2003) Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Rohner, R.P. (1984) Handbook for the study of parental acceptance and rejection. Storrs: Center for the study of parental acceptance and rejection, University of Connecticut.

Rohner, R. P., and Khaleque, A. (ur.) (2005) Handbook for the Study of Parental

Acceptance and Rejection (4th ed.), Storrs, CT: Rohner Research Publications.

Sanders, M. i Cann, W. (2002) Promoting positive parenting as an abuse prevention strategy, u K. Browne, H. Hanks, P. Stratton i C. Hamilton (ur.) Early Prediction and Prevention of Child Abuse: A Handbook, Chichester: Wiley, 145-164.

Simons, R.L., Whitbeck, L.B., Conger, R.D. i Cyi-In, W. (1991) Intergenerational transmission of harsh parenting. *Developmental Psychology*, 27, 159-171.

Sommer, D. (1998) The reconstruction of childhood-implications for theory and practice. *European Journal of Social Work*, 1 (3), 311-326.

Spaccarelli, S. (1994) Stress, appraisal and coping in child sexual abuse: A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin*, 116, 340-362.

Straus, M.A. (2000) Corporal punishment and primary prevention of physical abuse. *Child Abuse and Neglect*, 24, 1109-1114.

Straus, M.S. (1995.) Corporal punishment of children and adult depression and suicidal ideation. U McCord, J. (ur.): *Coercion and punishment in long-term perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 59-79.

Vijeće Europe (2003) *Eliminating Corporal Punishment: A Human Rights Imperative for Europe's Children*. Strasbourg: Social Policy Department (nacrt završne verzije).

A Contribution to the Eradication of Corporal Punishment

Ninoslava Pećnik, PhD.,
Senior Lecturer

Original Science Article
UDK 37.013.41:159.942.3

SUMMARY

Despite the fact of its being outlawed, physical punishment of children is still present in our society. Parents would rather use other educational measures if they were convinced that physical punishment of children was degrading for the child and inefficient. This paper offers proof of both. The central part of this paper presents results of research conducted on a group of students who retrospectively discussed their experience of physical punishment inflicted on them by their parents. They reveal that a parent's slap and a blow with an object can jeopardize the relationship of mutual respect and trust between the child and the parent, and presents a threat to the physical and psychological integrity of the child. Physical punishment implied fear, rage, helplessness, sadness, worry, impotence, shame, a sense of injustice, degradation and other negative emotional reactions. A more frequent physical punishing implied a higher perception of rejection from the parents. The closing argument summarizes empirical evidence that physical punishment, although linked to immediate disobedience, is, in the short and long term, connected to a series of undesirable characteristics of behaviors and experiences by children and adults. In the conclusion, the author describes parenting goals and basic parenting skills linked with non-violent educational procedures.

Key words: *physical punishment of children, educational parenting procedures, non-violent upbringing*

Ein Beitrag zur Ablehnung körperlicher Züchtigung von Kindern

Doz. Dr. sc. Ninoslava Pećnik

Wissenschaftlicher Originalartikel
UDK 37.013.41:159.942.3

ZUSAMMENFASSUNG

Trotz des gesetzlichen Verbots ist körperliche Züchtigung von Kindern noch immer in unserer Gesellschaft präsent. Eltern werden zunächst auf andere Erziehungsmaßnahmen zurückgreifen, falls sie überzeugt sind, dass körperliche Züchtigung eine Erniedrigung für das Kind darstellt und keine Wirkung zeigt. Die vorliegende Arbeit bietet Nachweise, die beide genannten Gründe untermauern. Der zentrale Teil der Arbeit erklärt die Resultate der Untersuchung, wie elterliche körperliche Züchtigung erlebt wurde, durch Erfassung retrospektiver Aussagen von Studenten. Die Ergebnisse zeigen, dass die elterliche Ohrfeige oder der Schlag mit einem Gegenstand das Verhältnis der gegenseitigen Achtung und des Vertrauens zwischen Kind und Eltern in Frage stellen und eine Gefahr für die geistige und körperliche Integrität des Kindes darstellen kann. Körperliche Züchtigung ging einher mit Angst, Zorn, Machtlosigkeit, Niedergeschlagenheit, Besorgnis, Hilflosigkeit, Scham, dem Gefühl der Ungerechtigkeit, Erniedrigung und anderen negativen emotionalen Reaktionen. Häufigere körperliche Züchtigung wurde verbunden mit einem größeren Maß des Gefühls elterlicher Abweisung. Die abschließende Diskussion fasst die empirischen Nachweise zusammen, dass körperliche Züchtigung, obgleich mit unmittelbarem Gehorsam verbunden, kurzfristig und langfristig mit einer ganzen Reihe unerwünschter Verhaltens- und Erlebensmustern von Kind und Eltern in Verbindung steht. Zum Schluss werden elterliche Ziele und grundlegende elterliche Fähigkeiten bezüglich gewaltfreier Erziehungsmaßnahmen beschrieben.

Schlüsselbegriffe: körperliche Züchtigung von Kindern, elterliche Erziehungsmaßnahmen, gewaltfreie Erziehung

DIJETE I DRUŠTVO

Igraonice i igroteke - podrška obiteljskom odgoju

mr. sc. Ivanka Stričević
Knjižnica Medveščak
Zagreb

Pregledni članak
UDK 371.382:02
UDK 027.6-053.2:37

SAŽETAK

Uz roditelje kao primarne odgajatelje djeteta postoje i mnogi drugi čimbenici, prije svega u organiziranom izvanobiteljskom odgoju, koji vrše utjecaje na dijete i djeluju na razvoj njegove ličnosti. Njihovo usklađeno djelovanje uvjet je ostvarivanja prava djeteta na sigurno, razvojno primjereno i poticajno okruženje u kojemu svako dijete može živjeti svoja prava. Da bi svi odgojni čimbenici mogli usklađeno djelovati, svaki u svojoj domeni, a ipak zajednički, organizirani izvanobiteljski odgoj ne smije preuzeti funkcije obiteljskog odgoja. Organizirani izvanobiteljski odgoj treba biti nadopuna, pomoć i podrška roditeljskim naporima u odgoju djece. Takav odnos zahtijeva i međusobno poznavanje te dobru komunikaciju između ustanova koje se bave odgojem djece i obitelji, što je i preduvjet da roditelji prihvate pomoć i da se ostvari suradnja.

U nizu predškolskih programa, kojima je cilj aktivna participacija roditelja u procesu izvanobiteljskog odgoja njihove djece, posebno mjesto imaju igraonice i igroteke, poglavito stoga što su u svijetu prvotno nastale kao inicijativa roditelja koji su željeli aktivno sudjelovati u odgoju svoje djece i izvan obiteljskog okruženja. Znanja i vještine stečene sudjelovanjem u programima roditelji prenose i u obiteljski kontekst. Mnoge ustanove, a posebice dječje knjižnice, uvode u svoj rad igraonice i igroteke. Od programa u dječjim knjižnicama, primarno usmjerenih na djecu, mnoge igraonice i igroteke su prerasle u programe za djecu i roditelje, što pokazuje i primjer prve igroteke s igraonicom u Hrvatskoj.

Ključne riječi: predškolski odgoj, izvanobiteljski odgoj, prava djeteta, dječja knjižnica, igraonica, igroteka, suradnja s roditeljima

Uvod

Roditelji kao prvi i najvažniji odgajatelji svog djeteta, nisu i jedini odgajatelji. Postoje i mnogi drugi čimbenici, prije svega u organiziranom izvanobiteljskom odgoju, koji vrše

utjecaje na dijete i djeluju na razvoj njegove ličnosti. Njihov sklad s utjecajima u obitelji jedan je od preduvjeta zdravoga razvoja djeteta. Da bi mogli usklađeno djelovati, svaki u svojoj domeni, a ipak zajednički, organizirani izvanobiteljski odgoj ne smije preuzeti funkcije obiteljskog odgoja. Organizirani izvanobiteljski odgoj treba biti nadopuna, pomoć i podrška roditeljskim naporima u odgoju djece. Takav odnos zahtijeva i dobro međusobno poznavanje te dobru komunikaciju između ustanova organiziranog izvanobiteljskog odgoja i obitelji, što je i preduvjet da roditelji prihvate pomoć u odgoju djeteta i budu spremni na različite oblike suradnje s ustanovom.

Danas kod nas, a još i više širom svijeta, postoje razni mediji putem kojih se roditeljima želi pomoći u odgoju djece. Javni mediji (radio, TV, tisak) znatnu pozornost posvećuju pitanjima odgoja djece, nudeći roditeljima obilje informacija, preporuka savjeta. Svakodnevno se otvara niz internetskih stranica kojima je cilj informirati roditelje o razvoju i odgoju djeteta, te potaknuti spoznaju da je i učenje o tome kako odgajati djecu dio cjeloživotnog učenja, kako njihovog, tako i početak procesa cjeloživotnog učenja njihove djece jer ono započinje u obitelji. U Memorandumu o cjeloživotnom učenju, koji je 2000. godine donijela Europska unija, naglašava se da se sve kategorije učenja, od formalnog i neformalnog obrazovanja do neformalnog učenja, zbivaju u obitelji, u slobodnom vremenu, u životu zajednice i u svakodnevnom poslu (A Memorandum on Lifelong Learning, 2000). Cilj cjeloživotnog učenja nije samo profesionalni razvoj, već i osobni razvoj koji se ogleda u socijalnim kompetencijama i vještinama, u svakodnevnom životu i u aktivnome sudjelovanju u zajednici. Spoznaja da će se informiranjem roditelja i njihovim obrazovanjem za roditeljsku funkciju utjecati na njihov odnos prema djeci, na cjelokupni obiteljski odgojni kontekst i na njihovu spremnost za suradnju s ustanovama izvanobiteljskog odgoja djeteta, rezultat je brojnih znanstvenih istraživanja u području pedagogije i psihologije posljednjih tridesetak godina (npr. Tizard et al., 1983; Atkin et al., 1988; Pugh, 1987; Smith, 1980). Ona su se provodila u namjeri da se istraže optimalni uvjeti za razvoj djeteta i iskoriste svi potencijali djeteta upravo u dobi u kojoj je taj razvoj najintenzivniji. Posebno zanimanje za uključivanje roditelja u organizirani izvanobiteljski odgoj djeteta nalazi svoj temelj u rezultatima eksperimentalnih i kompenzacijskih programa još iz ranih 60-tih godina. Oni su pokazali da su bolji rezultati i razmjerno stabilniji učinci programa postignuti u onim programima u kojima su bili uključeni i roditelji. No dok se rad s roditeljima u kompenzacijskim i eksperimentalnim programima temeljio na njihovu poučavanju, suvremene tendencije u radu s roditeljima orijentiraju se na njihovo aktivno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu na koji i sami mogu djelovati svojim odlukama. U skladu s tim mijenja se i pojam suradnje s roditeljima pa on danas podrazumijeva aktivno sudjelovanje roditelja u svim etapama odgojno-obrazovnog procesa, od planiranja i organizacije, do realizacije i evaluacije odgojno-obrazovnog rada. Cilj je takve suradnje stvaranje raznolikih, ali optimalnih uvjeta za razvoj djeteta u obitelji i izvan nje. U novijoj se literaturi za određenje takve suradnje s roditeljima koriste različiti termini kao npr. uključivanje roditelja u rad ustanove, roditelji kao partneri, roditelji kao odgajatelji i sl. Polazi se od prava djeteta na primjerene odgojne i obrazovne poticaje, te prava i obveze roditelja da sudjeluju u izvanobiteljskom odgoju svoje djece.

U nizu programa, kojima je cilj aktivna participacija roditelja u procesu izvanobiteljskog odgoja njihove djece, posebno mjesto imaju igraonice i igroteke, poglavito stoga što su u svijetu prvotno nastale kao inicijativa roditelja koji su željeli aktivno sudjelovati u odgoju svoje djece i izvan obiteljskog okruženja. Znanja i vještine stečene sudjelovanjem u programima roditelji prenose i u obiteljski kontekst. Kasnije su ih mnoge ustanove

uvodile u svoj rad upravo radi njihova potencijala u uključivanju roditelja u odgojno-obrazovni proces.

Suradnja s roditeljima u programima izvanobiteljskog odgoja

Terminološka određenja

Zanimanje znanstvenika i stručnjaka za kvalitetnu suradnju s roditeljima radi unaprjeđivanja roditeljskih kompetencija u odgoju djeteta, kojima je cilj dobrobit djeteta i njegov zdravi tjelesni, kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj, posebno je naglašeno tijekom posljednja dva desetljeća. Za pojam suradnje s roditeljima u stranoj se i domaćoj literaturi često koriste različiti termini ili se razlikuje samo određenje ovog pojma u okviru jednog termina. U istraživačkoj studiji o radu s roditeljima u predškolskim ustanovama Pugh (1987) naglašava da nazivi, koji se koriste u opisivanju tog rada i u praksi, variraju u uporabi različitih termina i u njihovoj interpretaciji. Pojavljuju se termini *sudjelovanje roditelja (parent participation)*, *roditelji kao odgajatelji (parents as educators)*, *uključivanje, odnosno uključenost roditelja (parent involvement)*, *rad s roditeljima (work with parents)* te pojam *roditelji kao partneri (parents as partners)*. Autorica napominje da se u daljnjoj razradi studije koristi termin *uključivanje roditelja*, čime se obuhvaća veliki raspon aktivnosti iz domene rada s roditeljima. U istoj studiji, sumirajući rezultate istraživanja suradnje s roditeljima u 12 predškolskih ustanova, Aplin navodi da se termin *uključivanje roditelja* u praksi obično koristi u odnosu na uključivanje roditelja u aktivnosti stručnjaka, a ne na one organizacije koje su pokrenute od strane roditelja, kao npr. *Scottish Pre-School Play Groups Association* (Apiln, 1987). Autorica smatra da, dok se pojam *uključivanje roditelja* odnosi na to kako roditelji sudjeluju u radu stručnjaka i kako su u tome podržani, pojam *partnerski odnosi (partnership)* označava koliko su roditelji i stručnjaci partneri u radu. Termin *uključivanje roditelja* koristi većina autora koja se bavi ovom problematikom, no njegova su pojmovna određenja različita. Smith koristi termin *uključivanje roditelja* u najširem značenju, obuhvaćajući njime uključivanje roditelja u organizacije koje promiču ideje o suradnji profesionalaca i roditelja (npr. *PTA - Parent Teacher Association*), kao i neposredno sudjelovanje roditelja u aktivnostima s djecom u ustanovi (Smith, 1980). Autorica naglašava važnost razlikovanja dviju razina unutar pojma *uključivanje roditelja* od kojih prva, nazvana *partnerski odnosi (partnership)* označava odnose na relaciji roditelj – dijete – stručna osoba, gdje se roditelja uključuje radi utjecaja na odgoj djeteta, a druga razina nazvana *stručnom (professional)* označava uključivanje roditelja radi informiranja o napretku djeteta. U tom smislu glavno je načelo partnerskih odnosa uzajamnost – zajedničko uključivanje, zajednička odgovornost i zajednička korist.

Williams (1985) naglašava da shvaćanje pojma *uključivanje roditelja* ovisi o ciljevima ustanove koja ga kreira pa negdje to stvarno predstavlja sudjelovanje u programu za djecu, dok u drugim, tradicionalnim sustavima, *uključivanje roditelja* podrazumijeva poučavanje roditelja o dječjem razvoju. Autor naglašava da shvaćanja, po kojima je uključivanje roditelja sinonim za roditeljstvo ili za obrazovanje roditelja o dječjem razvoju, odaju samo jednu komponentu programa za obrazovanje roditelja. U tom smislu obrazovanje roditelja je širi pojam od uključivanja jer se ono može definirati kao postojanje svih tipova aktivnosti i iskustava koji osiguravaju informiranje i osposobljavanje za ulogu roditeljstva (Earhart, 1980 prema Williams, 1985). S tim u vezi postoje dva pristupa obrazovanju roditelja za roditeljsku ulogu, prvi koji se temelji na shvaćanju da

se to obrazovanje postiže psihoterapijskim djelovanjem (u skupnom i individualnom savjetovanju roditelji stječu samorazumijevanje i emocionalnu ravnotežu) i drugi koji se temelji na uključivanju roditelja u odgojno-obrazovni kontekst, gdje se s problemima roditeljstva susreću u suočavanju s obrazovnim problemima.

Na različita shvaćanja pojma uključivanje roditelja u teoriji i praksi upozorava i Tizard, autorica brojnih istraživanja i studija o mogućnostima uspostavljanja bolje suradnje ustanova i obitelji (Tizard et al., 1983). Ona ističe da shvaćanje tog pojma ovisi o različitim kutovima gledanja pojedinih stručnjaka. Neki odgajatelji/nastavnici *uključivanje roditelja* gledaju kao njihovu aktivnu nazočnost u ustanovi, pomoć u radu s djecom i korištenje posebnih prostora u ustanovi namijenjenih roditeljima. Drugi smatraju da uključiti roditelje znači omogućiti im sudjelovanje u poslovima upravljanja u ustanovi. Neki smatraju da su roditelji uključeni onda kad brinu o financiranju, sudjeluju u tzv. otvorenim danima i proslavama te kad su u prijateljskim odnosima s osobljem. Psiholozi koriste taj termin kada govore o uključivanju roditelja u obrazovne aktivnosti s djecom. Nadalje navodi da dodatne poteškoće u određivanju pojma *uključivanje roditelja* izazivaju različita shvaćanja o tome koja je njegova svrha, da li je to dobrobit djeteta, roditelja ili odgajatelja i u čemu je ona. Postavlja se pitanje da li, sa stajališta dobrobiti za roditelje, uključivanje roditelja predstavlja obogaćivanje odnosa s djecom ili pružanje moguće kontrole nad ustanovom? Da li sa stajališta djece uključivanje znači poticanje njihova IQ-a i obrazovnih postignuća ili osiguravanje većega sklada i razumijevanja između doma i ustanove? Ako je *uključivanje roditelja* dobrobit za odgajatelja, da li je to zato što roditelji predstavljaju volontersku pomoć u radu ili zato da se odgajateljima omogući bolje razumijevanje djece? Ona smatra da su takve razlike u shvaćanjima odraz pritiska da se mijenjaju odnosi između doma i ustanove, pa je svim tumačenjima pojma *uključivanje roditelja* zajedničko upravo shvaćanje da odnose obitelji i ustanove treba mijenjati na takav način da roditelji preuzmu aktivniju ulogu u dječjem odgoju i obrazovanju od do sada uobičajene. Razlikujući *suradnju* s roditeljima (*cooperation*) od *uključivanja* roditelja (*involvement*), Tizard i suradnici naglašavaju da je pojam suradnja karakteriziran strogo određenom ulogom roditelja: sudjelovanje u roditeljskim sastancima, briga o domaćoj zadaći, nazočnost otvorenim danima, pomoć u svladavanju čitanja i sl., a od roditelja se ne očekuje pomoć u radu s djecom, nema posjeta odgajatelja kući u svrhu savjetodavnoga rada i nema savjetovanja s roditeljima u donošenju odluka. Nasuprot takvoj suradnji s roditeljima koja se smatra tradicionalnom, *uključivanje roditelja* podrazumijeva da uloge roditelja i odgajatelja nisu tako precizno određene, da roditelji imaju pravo biti uključeni u donošenje odluka o odgoju djece. Obrazovanje roditelja i njihovo stjecanje znanja i sposobnosti je put obogaćivanja odgojnoga rada ustanove, unaprjeđivanja veze između ustanove i obitelji te zadovoljenja želje mnogih roditelja da sudjeluju u odgoju i obrazovanju svoje djece (Tizard et. al., 1983).

Može se reći da se u većini stranih izvora s engleskog govornog područja termin *uključivanje roditelja* najviše koristi onda kada se govori o cjelokupnomu konceptu suradnje s roditeljima, s naglaskom na njihovu uključivanju u neposredni rad u ustanovi koji im daje i mogućnost odlučivanja, dok se termini *suradnja* (*collaboration*, *cooperation*) i *sudjelovanje* (*participation*) najčešće koriste u pojašnjavanju odnosa koji se u suradnji pojavljuju pri određivanju pojedinih konkretnih oblika suradnje, često nazvanim tradicionalnima. Termin *suradnički*, *partnerski odnosi* i *roditelji kao partneri* (*partnership*, *parents as partners*) koriste se kada se govori o idealu koji u suradnji s roditeljima treba postići.

U našoj se domaćoj literaturi složeni odnosi između obitelji i sustava izvanobiteljskog odgoja i obrazovanja, odnosno konkretni oblici uspostavljanja veza između obitelji i odgojno-obrazovne ustanove, određuju pojmom *suradnja s roditeljima*. Određenje pojma *suradnja s roditeljima* mijenjalo se pod utjecajem promjena u shvaćanju o njezinoj važnosti. Naglašavajući nužnost suradničkih i partnerskih odnosa roditelja i odgajatelja, Maleš ističe da se u pojmu suradnje predškolske ustanove i roditelja “... krije niz različitih oblika koji uključuju kontaktiranje osoblja predškolske ustanove i roditelja – od pružanja informacija o plaćanju boravka djece u ustanovi, obavještavanja roditelja o napredovanju djeteta, pismenih poruka, roditeljskih sastanaka i održavanja različitih svečanosti, do aktivnog sudjelovanja roditelja u organima upravljanja ustanove i njihova uključivanja u odgojni rad skupine” (Maleš, 1986). Može se zaključiti da u tom smislu pojam *suradnja s roditeljima* ima jednako značenje kao i pojam *uključivanje roditelja* u stranoj literaturi, jer iako strani koncepti naglašavaju njihovo uključivanje u neposredne aktivnosti s djecom i u donošenje odluka, taj pojam sadrži i sve druge oblike suradnje usmjerene na informiranje i obrazovanje roditelja. Uključivanje roditelja u neposredan rad s djecom u ustanovi predstavlja jedan od elemenata koji može pridonijeti uspješnijoj suradnji s roditeljima, a uz taj oblik suradnje najvišom razinom uključenosti Maleš naziva “pravo roditelja na donošenje odluka o odgoju vlastite djece, a to znači njihovo sudjelovanje u planiranju, realizaciji i evaluaciji” (Maleš, 1992).

Važnost suradnje s roditeljima

U demokratskomu društvu, koje prihvaća obitelj kao temelj društva i bitni odgojni čimbenik za dijete, organizirani izvanobiteljski odgoj predstavlja nadopunu i pomoć obiteljskom odgoju, a takvo shvaćanje njihova odnosa zahtijeva suradnju oba čimbenika u obavljanju odgojne funkcije. Predškolske ustanove nastavljaju svoje djelovanje na iskustva koja je dijete steklo u obitelji, a hoće li to djelovanje predstavljati kontinuitet ili diskontinuitet u odnosu na obiteljski odgoj, uvelike ovisi o ostvarenoj suradnji obitelji i ustanove kao sekundarnoga odgojnog čimbenika (Maleš, 1992).

Definirajući kontinuitet kao sveobuhvatnu cjelinu ili neprekinuti slijed u razvoju, a diskontinuitet kao njegovu suprotnost, Berger ističe da je u društvima, koja svoju snagu nalaze u različitosti, nemoguće stvoriti program koji u potpunosti osigurava kontinuitet za sve, ali je moguće raditi na ostvarenju sustava podrške koji će poticati kontinuitet u razvoju djeteta i prilagoditi odgojno-obrazovnu ustanovu i obitelj jednu drugoj (Berger, 1991).

Spoznaje o važnosti suradnje između obitelji i odgojnih institucija, koje su u velikoj mjeri promijenile pedagošku teoriju i praksu, vežu se uz početke intervencijskih (kompenzacijskih) programa za rano obrazovanje. Njihova pojava seže u rane 60-te godine ovoga stoljeća u Americi, a ubrzo doživljavaju ekspanziju i u druge zemlje svijeta. Spoznaja da upravo rano iskustvo djeteta ima bitni učinak na njegov razvoj i obrazovna postignuća, te optimizam koji je vladao u pogledu mogućnosti da se ranom intervencijom izjednačavaju obrazovni izgledi djece, što može djelovati na smanjenje socijalnih razlika i izazvati društvene promjene, rezultirali su nizom kompenzacijskih programa za djecu rane dobi (Maleš, 1992). Dok je jedan dio tih programa bio usmjeren isključivo na rad s djecom, drugi su svoje obrazovno djelovanje usmjereno na dijete temeljili na utjecajima na obitelj i sredinu iz koje ono dolazi. Putem uključivanja roditelja u kompenzacijske programe željelo se utjecati na djecu i njihova postignuća. Stjecanje znanja o odgoju djeteta i spoznaje o svrsi programa i važnosti rane stimulacije razvoja

djeteta mijenjali su stavove roditelja i njihovo ponašanje prema djeci, a rezultati programa potvrdili su polazne postavke o pozitivnoj korelaciji između interesa roditelja i njihova samopouzdanja kao odgajatelja s jedne strane, te postignuća u razvoju djeteta s druge strane. Najpoznatiji takav kompenzacijski program, koji je istaknuo važnost informiranja i obrazovanja roditelja te važnost obrazovne intervencije u obitelji iz koje dijete dolazi, je Head-Start program (Williams, 1985.; Tizard et al., 1983). Kompenzacijski programi naišli su kasnije na mnoga preispitivanja postavki i kritike, posebice o trajnosti njihova učinka sa stajališta obrazovnih postignuća djece u školi. No oni u koje su bili uključeni i roditelji imali su najtrajniji učinak, jer utjecaj na dijete nije bio samo trenutna odgojno-obrazovna intervencija, već joj se trajnost osiguravala putem promjene stavova i ponašanja roditelja (Tizard et. al., 1983; Maleš, 1992).

Polazeći od činjenice da korisnici neke usluge imaju prava sudjelovati u njenom planiranju i izvođenju, Wolfendale i suradnici (1983), na primjeru roditelja djece s posebnim potrebama, ističu da se razlozi za uključivanje roditelja temelje na sljedećim postavkama: roditelji su najbolji poznavaoци svoje djece, njihove sposobnosti nadopunjuju sposobnosti stručnjaka, oni mogu dati važne informacije o djeci, roditelji imaju pravo biti uključeni, oni bi trebali pridonijeti donošenju odluka i upravo oni mogu biti visoko djelotvorni odgajatelji svoje djece. Za razliku od ovog shvaćanja, koje razloge za uključivanje roditelja gleda sa stajališta roditeljskih prava, Williams (1985) smatra da je ono važno jer može ohrabriti roditelja za djelotvoran utjecaj na dijete. Uzimajući u obzir važnost kontinuiteta u odgoju i obrazovanju, autorica vidi cilj tog utjecaja u razvoju samopoštovanja djeteta, u porastu njegove motivacije i u tome da se dijete bolje osjeća u ustanovi kad vidi interes svog roditelja za nju (Williams, 1985).

S pojavom niza istraživanja iz područja problematike suradnje s roditeljima, ona izlazi iz okvira kompenzacijskih ciljeva koji su bili usmjereni na konkretna postignuća djece i s tim u vezi obrazovanje roditelja. Suradnja podrazumijeva roditelja kao aktivnog sudionika i partnera u odgojno-obrazovnom procesu. Razmatrajući važnost suradnje s roditeljima Maleš (1992) navodi da ona osigurava kontinuitet razvoja putem povezivanja odgojnih utjecaja obitelji i ustanove, produbljuje komunikaciju između roditelja i odgajatelja, ostvarujući tako zadatak institucionalnog odgoja da bude podrška obiteljskom, pruža mogućnost za informiranje i obrazovanje roditelja koje se odražava i u njihovoj sposobnosti izbora i sudjelovanja u planiranju i vrednovanju organiziranoga predškolskog odgoja.

Navedene postavke govore u prilog činjenici da razloge za suradnju s roditeljima u svim oblicima organiziranoga izvanobiteljskog odgoja, bez obzira temelji li se ona na shvaćanju o mogućem utjecaju na razvoj djeteta ili na pravima roditelja da sudjeluju u odgoju i obrazovanju svoje djece, treba tražiti u dobrobiti za dijete.

Veliko zanimanje za uključivanje roditelja u izvanobiteljski predškolski odgoj izazvala je pojava ustanova organiziranoga predškolskog odgoja koje su pokrenuli roditelji. Najpoznatije su *play-grupe*, danas okupljene u organizaciji *PPA – Pre-school Playgroups Association*. Nastale su u velikoj Britaniji u kojoj i danas djeluju kao mreža raznovrsnih izvanobiteljskih programa, a roditeljima su se priključili i stručnjaci pa se početna ideja, utemeljena na volonterskom radu, transformirala u kvalitetne stručne programe u kojima roditelji i dalje imaju veliku ulogu i njihovo je sudjelovanje jedna od osnovnih značajki programa.¹ Funkcija uključivanja roditelja u tim ustanovama bila je

¹ Na primjeru BBC-eve web stranice za roditelje vidljivo je kako se raznovrsni programi za djecu u kojima sudjeluju roditelji, među njima i programi *play-grupa*, prožimaju s edukacijom roditelja radi podizanja roditeljskih kompetencija; vidi: URL: http://www.bbc.co.uk/parenting/childcare/available_playgroups.shtml /18.03.2006./

više usmjerena na emocionalnu nego obrazovnu korist za dijete, a roditelji, koji su bili uključeni u sve segmente organiziranog odgoja svoje djece, teže su kasnije prihvaćali pasivnost (Tizard et al., 1983). U tom kontekstu, kao rezultat roditeljske inicijative za sudjelovanjem u organiziranom odgoju i obrazovanju svoje djece i dijeljenjem iskustava s drugim roditeljima i stručnjacima, treba gledati i pojavu igroteka i igraonica u svijetu. Roditeljska inicijativa, na kojoj su nastale, ostavila je trag u njihovoj cjelokupnoj koncepciji kasnije kada one prerastaju prvotne roditeljske inicijative i postaju javno organizirana djelatnost (Bjorck-Akesson et al., 1990).

Igraonice i igroteke – programi za djecu i roditelje

Terminološka i sadržajna određenja

Pojava igroteka i igraonica vezana je uz otvaranje prve igroteke s igraonicom 1976. godine u Knjižnici Medveščak u Zagrebu. Termini igroteka i igraonica bili su odabrani u dogovoru sa stručnjacima za jezik. Ti su pojmovi označili sasvim novu i do tada u našoj zemlji nepoznatu djelatnost vezanu uz rad s predškolskom djecom izvan dječjih vrtića. *Igrotekom* je nazvana djelatnost posudbe igračaka djeci predškolske dobi, a *igraonicom* prostor s igračkama namijenjen zajedničkim dječjim igrama (Bručić-Dvoršak, 1978). U tom značenju pojam *igroteka* koristi se i danas, dok je naziv *igraonica*, u početku vezan samo uz knjižnicu, promijenio svoje značenje širenjem sličnih programa u druge ustanove. S vremenom *igraonica* postaje prihvaćen i općepoznati pojam za program koji "predstavlja program kraćega vremenskog trajanja (dva do tri sata) čiji je temeljni sadržaj i metoda igra" (Stričević, 1992; Milanović i sur., 2000). Upravo su se kraće vremensko trajanje igraonice i temeljenost na igri kao metodi i sadržaju rada, isticali kao njene glavne značajke koje ju razlikuju od nekih drugih predškolskih programa (primjerice, od cjelodnevnog ili poludnevnoga programa u dječjem vrtiću). Kako sam naziv *igraonica* upućuje na to da je igra njezina osnova, on je ubrzo prihvaćen u različitim ustanovama za sve one programe za koje se željelo tim nazivom sugerirati njihov karakter igre. Istodobno se za neke programe, koji u suštini predstavljaju igraonicu, koriste i drugi nazivi (npr. radionica), što otežava sustavno praćenje razvoja igraonica. Termin *toy library*², koji se u svijetu koristi u literaturi, i u praksi objedinjava djelatnost i igroteke i igraonice.

Na 5. Međunarodnoj konferenciji igroteka s igraonicom, održanoj u Torinu 1990. godine, prihvaćena je definicija prema kojoj je "igroteka s igraonicom djelatnost koja članovima pruža mogućnost za igru i/ili posudbu igračaka" (Stričević, 1990). Istu definiciju koristi i danas Međunarodno udruženje igroteka s igraonicom.³ Nacionalno udruženje Velike Britanije ističe da one "postoje zato da bi promicale važnost igre za razvoj djeteta. One rade kao preventivna djelatnost osiguravanjem ranog iskustva i popunjavanjem praznine u postojećim djelatnostima za sve obitelji s bebama i malom djecom, uključujući i djecu s posebnim potrebama. Nudeći pomoć i podršku roditeljima i odgajateljima, čineći dostupnima i posuđujući odgovarajuće igračke, one proširuju

² U daljnjem tekstu *toy library* se prevodi kao *igroteka s igraonicom* jer koncepcijski odgovara značenju za koje se u hrvatskom jeziku koriste ova dva termina (posuđivaonica igračaka i program koji se temelji na igri), iako ponekad *toy library* djeluje samo kao igroteka kad je ona smještena u prostoru/ustanovi u kojoj postoje i neki drugi programi za djecu i roditelje

³ URL: <http://www.itla-toylibraries.org/> /20.03.2006./

mogućnosti za zajedničku igru kod kuće” (Head & Burton, 1987).

Zbog međusobnih brojnih različitosti igroteka s igraonicom, koje su uvjetovane društveno-političkim i gospodarskim sustavima, kulturnim nasljeđem zemalja širom svijeta, te potrebama lokalne zajednice u kojima djeluju, nemoguće je pojmovno odrediti i definirati tipičnu igroteku s igraonicom (Head & Burton, 1987). Autorice naglašavaju da čak i ono što im je svima zajedničko može biti osnova njihovih različitosti. Primjerice, posuđivanje igračaka može biti dio redovitog programa na mjestima gdje se održava igraonica ili stručnjaci donose igračke u obitelj tijekom tzv. *home visit* programa koji imaju mnogo šire značenje.

U literaturi se najčešće spominju dva osnovna tipa igroteka s igraonicom. Prvi je švedski model, za koji se koristi naziv *lekoteka*, a namijenjen je djeci s posebnim potrebama i njihovim roditeljima (Mayfield, 1990). Sve zemlje u svijetu, koje su preuzele iskustva švedskih *lekoteka*, koriste taj termin ne prevodeći ga na svoj jezik. *Lekoteke* su najčešće vezane uz dijagnostičke, terapijske ili rehabilitacijske centre, a s djetetom i roditeljima se često radi individualno. Njihova je osnovna namjera pružiti djetetu s teškoćama u razvoju uvjete koji omogućuju da kroz igru razvija svoje potencijale. Istodobno roditelji mogu naučiti kako će, igrajući se s djetetom, poticati njegov razvoj, pa je u toj funkciji i posudba igračaka za igru u kući (Stričević, 1990).

Drugi tip igroteka s igraonicom je nazvan prema engleskom modelu *community toy library*, a nastao je radi djece s posebnim potrebama, ali je kasnije njegov rad usmjeren na širu populaciju i ima javni karakter (Mayfield, 1990). Danas je najzastupljeniji u zemljama engleskoga govornog područja, iako ga se može naći u gotovo svim zemljama svijeta. Postoje iskustva (Japan) da i jedan i drugi model koriste sva djeca, što predstavlja jedno od mogućih rješenja za uspješnu integraciju djece s teškoćama u razvoju (Bjorck-Akesson et al., 1990). U usporednoj analizi igroteka s igraonicom u svijetu navodi se i treći tip, a to su one s kulturnim programom koje ujedno predstavljaju i rekreacijske prostore za djecu svih dobi (Bjorck-Akesson et al., 1990). Naglašeno rekreacijsku ulogu imaju, primjerice, u Italiji gdje pod nazivom *ludoteche* djeluju kao lokalni centri za slobodno vrijeme djece u okviru kojih se djeci posuđuju igračke.

Neke igroteke s igraonicom djeluju samostalno kao zasebna djelatnost, dok su druge smještene pri raznim ustanovama, bilo kao posebna cjelina ili kao djelatnost u funkciji cijele ustanove. Ovisno o ustanovi pri kojoj djeluju, njihov se glavni cilj proširuje posebnim ciljevima i ulogom koja proizlazi iz cjelokupne djelatnosti. To se odražava i na koncepciju njihova rada, a samim time ima utjecaj i na njihovo pojmovno određenje. Morgan (1991), baveći se istraživanjem igroteka s igraonicom, koje djeluju u javnim narodnim knjižnicama, razlikuje igroteku s igraonicom kao samostalnu djelatnost (koju može, primjerice, organizirati udruga roditelja u prostorima knjižnice) od *toy lending service*, pojma kojim označava da djelatnost igroteke s igraonicom funkcionira kao redovita djelatnost dječje knjižnice. Time se želi naglasiti da igroteka s igraonicom može biti zasebna koncepcijska cjelina smještena u nekom prostoru, pa tako i u prostoru knjižnice, ali i da postoje one dječje knjižnice koje tu djelatnost provode kao svoju redovnu djelatnost, baveći se igračkom kao i svom drugom knjižničnom građom u procesu od obrade do promocije i posudbe.

Zbog svoje prilagodljivosti potrebama raznih sredina igroteke s igraonicama našle su primjenu i u vrlo specifičnim djelatnostima kao što su domovi zdravlja. Korisnici su djeca i roditelji iz disfunkcionalnih obitelji koji u lokalni dom zdravlja dolaze na redovite terapije. Posudba igračaka za igru kod kuće obvezuje roditelje i potiče želju djece da ponovno dođu, a zajednička igra roditelja, djece i psihoterapeuta je prilika za prepoznavanje i

rješavanje problema radi kojih djeca i roditelji dolaze na terapiju (Bower, 1991). Sličnu ulogu igraonice imaju i u bolnicama, jer igra pomaže djeci u problemima izazvanim odvajanjem, pa se igračke koriste u terapijske svrhe (Bjorck-Akesson et al., 1990).

U skladu s ciljevima i ulogom igroteka s igraonicom, u različitim se istraživanjima i studijama spominju i njihovi učinci i korist za dijete i roditelje. Ispitanici (osoblje iz 45 igroteka s igraonicama u Kanadi, Australiji, Engleskoj i Švedskoj), odgovarajući na pitanje o vrijednosti ovog oblika rada za djecu i roditelje, najčešće su, kao učinke bitne sa stajališta koristi za dijete, spominjali sljedeće: socijalizacija i razvoj poželjnih ponašanja u skupini, pristup mnogostranim igračkama i prostorima za igru, osiguravanje prvog pozitivnog iskustva s organiziranim oblicima odgojnoga rada, te povećane mogućnosti za igru djece s posebnim potrebama. Kao učinak igroteke s igraonicom sa stajališta koristi za roditelje navodi se sljedeće: spoznaje roditelja o razvoju djeteta i važnosti igre, pružanje ideja kako koristiti igračke baveći se djecom kod kuće i kako vrednovati i birati igračke, socijalizacija roditelja, posebice onih iz imigrantskih sredina, razvoj roditeljskih kompetencija, te više igranja s djecom kod kuće (Mayfield, 1990).

Razvoj igroteka s igraonicom

Počeci pokreta za igroteke s igraonicom i otvaranje prvih takvih institucija u svijetu sežu u šezdesete godine prošlog stoljeća, iako je prva igroteka s igraonicom otvorena u Los Angelesu još 1930. godine uz jednu tvornicu igračaka. U doba teške ekonomske krize, ponukan čestim dječjim krađama igračaka, vlasnik tvornice otvorio je u jednoj garaži posuđivaonicu igračaka. Ona djeluje i danas kao najveća igroteka u svijetu, s godišnjom posudbom od preko 300.000 igračaka. No s nastajanjem prvih *lekoteka* u Švedskoj 1963. godine i u Engleskoj 1967. godine, igroteke s igraonicom dobivaju širu ulogu od one prvotne koja je bila usmjerena samo na posuđivanje igračaka djeci. "Te igračke i igre mogu unaprijediti komunikaciju i suradnju među djecom, između djece i roditelja i također između obitelji... Igroteke s igraonicom imaju ulogu u mnogo različitim područjima kao što su podrška obitelji, mentalno zdravlje, pomoć djeci iz rizičnih skupina, vraćanje igre kulturnim korijenima ili jednostavno osiguravanje mjesta djeci s posebnim potrebama i svoj drugoj djeci gdje se mogu susresti i igrati (Bjorck-Akesson et al., 1990). Tijekom vremena neke su igroteke s igraonicama prerasle u centre za roditelje, npr. u Kanadi (Sharp, 1990).

U javnoj se dječjoj knjižnici igroteka s igraonicom prvi put pojavljuje u SAD-u, a neposredno nakon nje (1973. godine) u Narodnoj knjižnici u Brightonu u Velikoj Britaniji (Morgan, 1991). Korisni učinci uvođenja ovih djelatnosti u javnu dječju knjižnicu mogu se sagledavati sa stajališta knjižnice (porast broja članova privučenih ovim sadržajima i pojačano korištenje drugih usluga knjižnice), sa stajališta djeteta (poticanje dječjeg razvoja i stjecanje čitateljskih navika te navika korištenja knjižnicom) i sa stajališta roditelja (zanimanje za druge djelatnosti knjižnice namijenjene njima i obrazovanje roditelja za roditeljsku funkciju). Uloga koju su igroteke s igraonicama imale prije njihova uvođenja u knjižnice proširena je njihovim smještanjem u novi kontekst i prilagođena je potrebama ustanove u kojoj su kao djelatnost našle svoje mjesto.

Analizirajući igroteke s igraonicom u dječjoj knjižnici, Courtney (1993) ističe da učiniti igračku dostupnom u javnoj knjižnici znači stvoriti nešto privlačno za djecu i roditelje koji inače možda ne bi bili zainteresirani i ne bi razmišljali o dječjoj knjižnici kao poželjnom mjestu za dijete. Istražujući vezu između igre i čitanja autorica govori o prvoj i drugoj aktivnosti kao o zabavi, užitku, izazovu i pozivu na istraživanje i otkrivanje, te zaključuje da

je logično da djeca i roditelji mogu imati pristup knjigama i igračkama pod istim krovom. Smjernice za dječje knjižnice, koje je Međunarodni savez knjižničarskih društava i institucija (IFLA) objavio 2003. godine, kao ciljne skupine u dječjoj knjižnici navode djecu, roditelje, odgojitelje i sve druge odrasle koji se bave djecom i raznovrsnim medijima, a igračke kao redovitu građu u knjižnicama (Smjernice za dječje knjižnice, 2004). U odnosu na smjernice iz 1990. godine posebno se naglašavaju roditelji kao korisnici dječje knjižnice, te potreba uključivanja djece od najranije dobi. Mayfield (1990) navodi da roditelji ne razmišljaju automatski o dolasku s djetetom u knjižnicu, ali igračka i igra mijenjaju njihova očekivanja o tome što se događa u knjižnici. Uspoređujući britanske igroteke s igraonicom s onima u svijetu, Morgan (1991) zaključuje da su javne knjižnice idealna mjesta za tu djelatnost te navodi za to sljedeća četiri razloga: imaju primjerene prostore i materijale za djecu, otvorene su svoj djeci, što posebice odgovara zaposlenim roditeljima, osoblje knjižnice je osposobljeno za pružanje savjeta i pomoći u izboru materijala, što može jednostavno biti primijenjeno i na igračke, u knjižnici već postoje razrađeni mehanizmi za nabavu, obradu i posuđivanje materijala koji vrijede i za igračke. Igračke u knjižnici pomažu da se stvori ležerna atmosfera koja djeci i odraslima posjet knjižnici čini užitkom i motivira ih na korištenje i drugih sadržaja.

Dok su zadatci igroteke već s početkom njezina djelovanja bili determinirani, igraonica je postupno prerastala svoj prvotni, ponajprije kompenzacijski, cilj (omogućiti svoj djeci druženje s vršnjacima, a ne samo onima u dječjim vrtićima) i utilitarni cilj (stimulirati posubu igračaka i druge građe kako bi se odgojio budući korisnik knjižnice), a njezino djelovanje usmjereno je više na područje odgoja i obrazovanja s ciljem poticanja i obogaćivanja cjelokupna razvoja svakoga djeteta (Stričević, 1992).

Za razliku od svjetskih iskustava, gdje su igroteke s igraonicom, razvijajući se, postupno nalazile svoje mjesto u dječjim knjižnicama i prilagođavale svoje zadatke potrebama predškolske populacije u knjižnici, u našoj je zemlji razvoj tekao obrnutim putem. Prva igroteka s igraonicom nastala je upravo u knjižnici. Igroteka s igraonicom u Knjižnici Medveščak započela je s radom kao kompenzacijski program jer je nastala u vrijeme kada se isticala važnost da se svakom djetetu, koje nije polaznik vrtića, omogući sudjelovanje u barem jednom tzv. izvaninstitucijskom programu kako ne bi bilo zakinjuto za odgovarajuće izvanobiteljske poticaje. No ubrzo se pokazalo da su igraonice u knjižnicama potrebne svoj predškolskoj djeci i roditeljima. Kombinacija pedagoške i kulturne dimenzije u radu stvorila je posebno okruženje u kojemu se prožimaju igra, druženje, bogata komunikacija djece i odraslih, medijski odgoj, kreativno provedeno slobodno vrijeme i stjecanje navika korištenja knjižnicom, a to podiže kvalitetu života obitelji s malom djecom i cijele lokalne sredine (Stričević, 2005/2006). Upravo to i jest jedna od bitnih uloga dječje knjižnice (Smjernice za dječje knjižnice, 2004).

Prva zamisao o igrački kao posredniku između djeteta i knjižnice bila je vezana uz igroteku, no anketno ispitivanje roditelja, koje je prethodilo otvaranju prve igroteke s igraonicom u Hrvatskoj, pokazalo je njihovu sumnjičavost i nepovjerenje u odnosu na posudbu igračaka. Jednaki problemi u odnosu na posudbu slikovnica, nekoliko godina ranije, bili su prevladani uvođenjem aktivnosti pričanja priča u knjižnici, nakon kojih je bilo logično da dijete ponese slikovnicu kući. Potaknuta takvim iskustvima rodila se zamisao o osnivanju igraonice kao "posebno uređenog prostora neposredno uz igroteku, koji će biti namijenjen skupnim dječjim igrama" (Nola i sur., 1978).

Igroteka i igraonica, nazvane tada izvaninstitucijskim oblicima odgoja za predškolsku djecu, našle su podršku u programima Saveza društava "Naša djeca" čiji su stručnjaci i sami sudjelovali u njihovu koncipiranju. Sedamdesetih godina prošlog

stoljeća u Hrvatskoj Društvo "Naša djeca" pokrenulo je kampanje za osnivanje tzv. izvaninstitucijskih programa za predškolsku djecu (Neki odgojno-obrazovni programi..., 1978). Spoznaja da je samo mali broj djece bio obuhvaćen dječjim vrtićem te da nemaju svi roditelji i sva djeca potrebu za cjelodnevnom boravkom u vrtiću, nametala je potrebu da se i u drugim ustanovama i institucijama pokreću programi za predškolsku djecu. Krilaticom "svakom djetetu barem jedan program" željelo se iskoristiti društvene i stručne resurse i pokrenuti neke nove oblike "društveno organiziranog odgoja". Dječje su knjižnice u to vrijeme bile suočene s padom članstva i tragale su za mogućim novim oblicima rada koji bi im osigurali buduće korisnike knjižnice. U tom se kontekstu javlja zamisao o organiziranim predškolskim programima u narodnoj knjižnici. Od početnih iskustava s igrotekom i igraonicom iz 1976. godine razvoj ovih programa tekao je nešto sporije. Sustav predškolskog odgoja (dječji vrtići) doživljavao je igraonicu i igroteku kao moguće protivnike u borbi za financijska sredstva namijenjena "društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta". Bibliotekarska zajednica još je uvijek bila naklonjenija korisniku knjižnice koji zna čitati i usmjeren je na knjigu. Tek 1990. godine Standardi za narodne knjižnice daju legitimitet predškolskom djetetu kao korisniku knjižnice, uvažavajući njegove specifične potrebe s obzirom na fond knjižnice, organizaciju rada, prostorne uvjete i stručni profil djelatnika (Standardi za narodne knjižnice ..., 1990).

Postupno su se tijekom godina igraonice otvarale i u drugim sredinama (dječji vrtići, razne udruge i sl.). Igotekte su uglavnom ostale vezane uz dječje knjižnice iako i u knjižnicama ostaju rijetkost. Prema podacima ankete koju je 2002. godine provela Komisija za dječje knjižnice Hrvatskoga knjižničarskog društva, svega je 6 dječjih knjižnica u Hrvatskoj posuđivalo igračke, dok gotovo svaka dječja knjižnica ima izdvojen i opremljen prostor za rad s djecom predškolske dobi, bilo da se radi o pričanju priča ili o igraonici koja se odvija u kontinuiranim terminima. ⁴ Stručni skup, koji je u povodu 30. godišnjice prve igroteke s igraonicom održan u Knjižnici Medveščak u Zagrebu ožujku 2006. godine, pokazao je da nekoliko igroteka uspješno djeluje izvan dječjih knjižnica, a namijenjene su djeci s posebnim potrebama i njihovim roditeljima. ⁵

Suradnja s roditeljima u igrotekama i igraonicama

Suradnju s roditeljima u igrotekama i igraonicama u velikoj mjeri određuju uloga i cilj ovih oblika rada s djecom i obiteljima, te uključenost roditelja u njihov rad već u početku djelovanja. Dok su druge ustanove organiziranog odgoja postupno tragale i pronalazile puteve stvaranja veza između društvenog i obiteljskog odgoja te postupno razvijale suradnju s roditeljima, igroteke s igraonicama već su u početku rada bile usmjerene na roditelje. Prve su nastale kao roditeljska inicijativa, a ostale, koje su slijedile njihov primjer, ili su i same volonterske organizacije, koje vode roditelji, ili su preuzele model u kojem roditelji imaju važno mjesto, ističući da je to djelatnost koja postoji radi zadovoljavanja potreba djece i obitelji (Head & Burton, 1987; Bjorck-Akesson, 1990). Pristup koji istodobno uvažava i dijete i roditelja kao korisnika rezultirao je prilagođavanjem potrebnih materijalnih uvjeta takvoj djelatnosti. Već pri osnivanju prvih igroteka s igraonicom u svijetu, osiguravaju se i posebne prostorije za roditelje, što govori u prilog činjenici da će i oni biti korisnici programa.

⁴ Podatci ankete su predstavljeni na 2. Savjetovanju za narodne knjižnice u Osijeku 2004. godine

⁵ Izlaganja na skupu predstavljena su na adresi: <http://www.knjizmed.hr/djeca/programskupa.htm/28.03.2006/>

Rezimirajući stajališta različitih autora (Tizard, Mortimore, Lehnhoff, Nimnicht, Earhart i dr.), o učincima koje igroteka s igraonicom ima za roditelje, Mayfield navodi sljedeće: pojačanu svijest roditelja o razvoju dječje igre, povećano znanje roditelja o razvoju djeteta, povećan osjećaj vlastite kompetencije roditelja, vjeru roditelja u sposobnosti djece, te podršku majkama u smanjenju njihovog osjećaja izolacije (Mayfield, 1990).

Head i Burton (1987) ističu da se ne može očekivati uvijek jednaka uključenost roditelja, a ona ovisi o tome što se od njih očekuje i s kojom ih se svrhom uključuje. Nije svejedno očekuje li se sudjelovanje u organizaciji i nabavci sredstava za igroteku s igraonicom, pomoć u tehničkim poslovima kao što je čišćenje, njihovo sudjelovanje u aktivnostima s djecom ili sve to zajedno. Autori smatraju da roditelje u početku treba uključivati na jednostavniji način, ne odmah u planiranje i organizaciju, kako bi izgradili sigurnost u sebe koja im je nužna da bi kasnije prihvatili aktivniju ulogu koja može voditi do preuzimanja potpune odgovornosti za igroteku s igraonicom. Rad osoblja s roditeljima trebao bi se kretati u tom smjeru da se postupno omogući roditeljima donošenje odluka. U tom je smislu uloga osoblja pomoći roditelju u stjecanju samopouzdanja, a s tim i sposobnosti i odgovornosti (Head & Burton, 1987).

Uvažavajući različitosti potreba roditelja i njihove mogućnosti da koriste igroteku s igraonicom, Sharp (1990) napominje da se ne mogu svi roditelji uvijek i jednako odazvati pozivu na suradnju i uključivanje. U animiranju roditelja za pojedini program treba imati u vidu da se nezaposleni roditelji mogu više angažirati u jutarnjim satima, dok za zaposlene roditelje igroteka s igraonicom treba raditi vikendom. Roditeljima iz tzv. rizičnih skupina potrebna je mobilna igroteka s igraonicom – stručna osoba koja će im igračke donijeti kući, jer se oni teško odlučuju sami potražiti neki od programa. Mobilna igroteka s igraonicom potrebna je i obiteljima u manje naseljenim, udaljenim, ruralnim sredinama. Za imigrante je važno da igroteka s igraonicom bude u bliskom susjedstvu (Sharp, 1990).

U literaturi se igroteke s igraonicom najčešće spominju kao dva, međusobno različita koncepta s obzirom na njihovu djelatnost usmjerenu na obrazovanje roditelja. Hoće li obrazovanje roditelja za roditeljsku ulogu biti dio djelatnosti same igroteke s igraonicom ili će igroteka s igraonicom biti jedan od oblika suradnje s roditeljima i njihova obrazovanja u okviru šireg projekta, ovisi o tome je li zamišljena kao cjelina i samostalna djelatnost u okviru neke ustanove (knjižnice, centra) ili ona predstavlja oblik uključivanja roditelja u predškolsku ustanovu koja pored igroteke s igraonicom ostvaruje i druge oblike suradnje i obrazovanja roditelja.

Kao zasebna cjelina, smještena u različitim ustanovama, igroteka s igraonicom predstavlja onu djelatnost koja oko sebe koncentrira i različite oblike suradnje s roditeljima, najčešće usmjerene na njihovo obrazovanje. Osim posudbe igračaka i zajedničkih aktivnosti te igre djece, roditelja i osoblja, organiziraju se i drugi oblici suradnje s roditeljima koji su usmjereni na informiranje roditelja, razmjenu iskustava, uspostavu bolje komunikacije i edukaciju roditelja (radionice, izrada biltena i časopisa za roditelje, knjižnica za roditelje, predavanja, savjetodavni rad i dr.) (Sharp, 1990). Takav koncept igroteke s igraonicom u Kanadi postaje dio programa podrške obitelji (*Family Support Programs*). Za ovakve cjelovite koncepte igroteka s igraonicom pogodne su upravo knjižnice, jer su mnoge aktivnosti, koje su uobičajene u knjižnicama (tribine, seminari, pripreme posebnih zbirka knjiga, izdavanje biltena i časopisa), primjenjive i u radu s roditeljima, korisnicima igroteke s igraonicom.

One igroteke s igraonicom koje su u predškolske ustanove uvedene s namjerom da se ponudi još jedan oblik uključivanja roditelja u ustanovu, češće su predmetom istraživanja

i njihova se iskustva u literaturi razmatraju, no ne zasebno nego u cjelini funkcioniranja širega programa uključivanja roditelja (Partnership in Action, 1987). Igrroteke s igraonicom se u funkciji obrazovanja roditelja pojavljuju već u prvim kompenzacijskim programima 60-tih godina, gdje im je uloga bila osigurati djeci igračke, materijale i aktivnosti, a roditeljima informacije o važnosti igračaka i igre u razvoju djeteta. Kasnije studije iz područja suradnje s roditeljima navode igroteku s igraonicom kao jedan od oblika koji u kombinaciji sa svim ostalima pridonosi uključivanju roditelja u rad ustanove. Tako npr. Tizard i suradnici govore o njoj kao o korisnom obliku koji može pomoći kao prvi korak u davanju mogućnosti odluke roditeljima, što je i preptostavka njihova aktivnog uključivanja u predškolsku ustanovu (Tizard et al., 1983). Autori navode da su od sedam promatranih predškolskih ustanova, u projektu koji je za cilj imao razviti oblike i metode suradnje s roditeljima, tri ustanove osnovale igroteku s igraonicom. Razlog za to bilo je vjerovanje osoblja da djeca imaju malo igračaka, uz to i nekvalitetnih, pa trebaju bolje, edukativne igračke i da igroteka s igraonicom može potaknuti roditelje na igru s djecom. Prema inicijalnim ispitivanjima roditelji su, ne razumijevajući dovoljno važnost igre i igračke u razvoju djeteta, bili skloniji drugoj problematici i izražavali želju da im se umjesto igračaka i igre s djecom daju upute kako mogu pomoći djeci u postizanju boljih rezultata u obrazovanju, npr. bolja postignuća u čitanju (Tizard et al., 1983). Osim toga roditelji su napominjali da se ne znaju igrati s djecom takvim edukativnim igračkama. Jednaka početna reakcija roditelja na igračke igroteke zabilježena je početkom njezina rada u našoj zemlji (Bručić-Dvoršak, 1977). Ovakve reakcije roditelja govore o tome da igroteke s igraonicom ne mogu svoj rad temeljiti samo na posudbi igračaka i zajedničkoj igri, već je u njihovu djelatnost nužno uključena i edukacija roditelja, kako za bolje razumijevanje važnosti igre i igračke u razvoju djeteta, tako i u području obrazovanja roditelja o onim pitanjima koja oni smatraju relevantnim.

Igroteka s igraonicom kao oblik suradnje s roditeljima i kao pomoć u njihovu postupnom uključivanju u ustanovu, spominje se i u studiji o uključivanju roditelja u predškolske ustanove u Velikoj Britaniji. Istraživanje je vodio i kasnije o tome objavio studiju *National Children's Bureau* (Pugh, 1987) Publicirani su rezultati sustavnog rada na uključivanju roditelja u 12 od 16 istraživanih predškolskih ustanova. U većini od njih igroteka s igraonicom navodi se kao jedan od poželjnih modela koji može privući roditelje i na druge oblike uključivanja u ustanovu i pružiti mogućnosti za razvijanje suradničkih odnosa između roditelja i odgajatelja. U nekima od navedenih ustanova roditelji su u potpunosti preuzeli poslove i funkcioniranje igroteke s igraonicom, a jedan dio najaktivnijih roditelja radi na edukaciji osoblja i roditelja u drugim sredinama. Samopoštovanje i sigurnost, koje su roditelji putem igroteke s igraonicom stekli, potakli su njihovu inicijativu i u drugim oblicima suradnje kao npr. u radu s odgajateljem u odgojnoj skupini (Aplin, 1987).

Funkciju igroteke s igraonicom u poticanju bolje komunikacije roditelja i osoblja te motiviranju roditelja za suradnju ističe i McElwee na primjeru igroteke s igraonicom u dječjoj knjižnici (McElwee, 1986). Navodeći iskustva *Camden Toy Library* u Londonu autorica obrazlaže da je upravo posudba igračaka i mogućnost zajedničke igre u knjižnici potakla roditelje na prihvaćanje sudjelovanja u drugim, njima namijenjenim aktivnostima. Stvoreni su temelji za prisniju atmosferu i međusobno razumijevanje. To se posebno ogleda u razgovorima kojima je cilj razmjena iskustava stručnjaka i roditelja te roditelja međusobno i u posebnim predavanjima za roditelje koja vode stručnjaci različitih profila. Roditeljima su u knjižnici dostupni i različiti informativni materijali (s odgojnom i drugom problematikom), posebna knjižnica za roditelje, bilteni, časopisi za roditelje i sl.

Moyles naglašava da i zajednička igra djece i roditelja u igroteci s igraonicom ima obrazovnu ulogu za roditelje (Moyles, 1989). Autorica ističe da su roditelji stimulirani na igru s djecom, a zajednička igra je za njih prilika da bolje upoznaju svoje dijete u odnosu na drugu djecu, što djeluje na njihovu objektivnost u procjenjivanju vlastitog djeteta, te da u tim situacijama roditelji mnogo bolje uočavaju što se događa nego kada im to odgajatelj naknadno objašnjava.

Dok su u igroteci s igraonicom roditelji uključeni već od početka njihove pojave, bilo kao pokretači ili korisnici, u našoj su zemlji iskustva u radu s roditeljima u igroteci i igraonici drukčija. Kao i u drugim oblicima predškolskog odgoja, roditelji su dugo vremena bili samo pratnja djetetu. Suradnja se odvijala uglavnom jednosmjerno, roditelj je dobivao informacije, ali sam nije mogao znatnije utjecati na program koji se djetetu nudi. U takvoj društvenoj klimi već je i decidirano spominjanje roditelja i mogućnosti njihova obrazovanja putem igroteke i igraonice te mogućnost da i sami nazoče organiziranoj igri djece, predstavljalo novinu pri otvaranju prve igroteke i igraonice. Tada postavljeni ciljevi i zadatci uvažavali su potrebe roditelja i određivali igraonicu i igroteku sa stajališta koristi i za roditelje (Bručić-Dvoršak, 1976). Kasnija je praksa pokazala da su oni više pasivni primaoci usluge i informacija nego aktivni sudionici u programu u kojemu sudjeluje njihovo dijete. No već i najjednostavniji oblik suradnje s roditeljima u prvoj igraonici (prisutnost roditelja u vrijeme dječje igre u igraonici) izazivao je sumnjičavost i dugo je vremena ostao osamljen primjer.

Iako su se igroteke razvijale kao posuđivaonice igračaka i imaju neka ustaljena pravila poslovanja, tijekom godina nije se mnogo odstupilo od prvotnog modela - igroteke Knjižnice Medveščak. Igraonice su se mnogo više promijenile s obzirom na početne zamisli, posebice one izvan dječjih knjižnica. Smještene u razne prostore, uz različite ustanove, svoje ciljeve i metode rada prilagođavaju ustanovama u kojima djeluju pa i suradnja s roditeljima ovisi o tome kako se ona razvija u toj ustanovi. Praksa u takvim igraonicama pokazuje da je prvotna koncepcija, po kojoj je i roditelj sudionik igraonice, iako samo kao pasivni promatrač, danas gotovo posve nestala. U većini dječjih knjižnica situacija je drukčija s obzirom na to da se aktivnosti s djecom najčešće odvijaju u otvorenom i svima dostupnom prostoru pa su i roditelji po želji prisutni dječjoj igri i aktivnostima. U nekim je dječjim knjižnicama prisutnost roditelja obvezna iz praktičnih razloga, jer osoblje istodobno obavlja više poslova i ne preuzima odgovornost za sigurnost djece.

Mogući problemi u suradnji s roditeljima

Suradnja s roditeljima u igrotekama i igraonicama temelji se na jednakim postavkama kao i suradnja u drugim oblicima organiziranoga izvanobiteljskog odgoja. Stoga se problemi, koji se u suradnji s roditeljima javljaju u predškolskim ustanovama, mogu naći i u suradnji s roditeljima u igrotekama i igraonicama, jer i na njih utječe pedagoška teorija i praksa u cjelini.

Problemi su prije svega uzrokovani već samom pojavom suradnje i tendencijama uključivanja roditelja u predškolsku ustanovu. Maleš (1993) navodi da u vrijeme kad su kompetencije roditelja i odgajatelja u odgoju djeteta bile strogo odvojene, nije bilo ni problema koji nastaju prilikom motiviranja roditelja na suradnju i prilikom dijeljenja "zajedničkog polja djelovanja". Uz probleme koji nastaju kao rezultat nepripremljenosti odgajatelja za suradnju s roditeljima i rad s odraslima, javljaju se i neki vanjski

čimbenici koji ometaju ili sprječavaju suradnju. Problem nedovoljne osposobljenosti odgajatelja za rad s odraslima te sama osobnost i ponašanje odgajatelja značajno se odražavaju na komunikaciju s roditeljima o kojoj u mnogome ovisi uspješnost suradnje. Dodatne poteškoće u uspostavljanju suradničkih odnosa čine različita shvaćanja i stavovi roditelja i odgajatelja, kako o odgoju djece, tako i o značenju koje predškolska ustanova ima u razvoju djeteta. (Maleš, 1993). Uz premalo znanja o radu s odraslima i iznalaženju ravnoteže između onoga što govori "struka" i onoga što znaju i mogu roditelji, odgajateljima često nedostaje i vrijeme koje bi mogli posvetiti roditeljima. Tizard i suradnici naglašavaju da je pri uvođenju nove koncepcije suradnje s roditeljima, koja se temelji na uključivanju roditelja u sve segmente rada predškolske ustanove, bilo čak i glasno izraženih otpora osoblja prema suradnji (Tizard et al., 1983). Oni odgajatelji koji su željeli suradnju s roditeljima različito su tumačili njezinu svrhu, nesigurni jesu li dobili još "jedan par ruku" koji će pomoći u radu s djecom ili su roditelji tu zbog toga da se putem njih bolje upoznaju uvjeti u obitelji iz koje dijete dolazi. Nedovoljno definirane uloge u uključivanju roditelja u rad s djecom rezultirale su time da su odgajatelji željeli mijenjati ponašanje roditelja, a ne odgojnu praksu pod utjecajem roditelja (Tizard et al., 1983). Svi takvi problemi, koji proizlaze iz stava i ponašanja odgajatelja, što je u najvećoj mjeri rezultat njihove stručne neosposobljenosti za suradnju, potencirani su vanjskim čimbenicima koji ometaju suradnju. Nedostatak podrške od strane rukovodstva ustanove i lokalnih prosvjetnih vlasti onima koji žele suradnju s roditeljima, te nedostatak materijalnih uvjeta (materijali za roditelje, prostorije za rad s njima i sl.) još više otežavaju razvijanje suradnje koja bi se trebala temeljiti na partnerskim odnosima roditelja i osoblja ustanove (Maleš, 1993).

Jednaki problemi javljaju se i u suradnji s roditeljima u igrotekama s igraonicom. Head i Burton (1987) ističu da roditelji ne poznaju dovoljno ono što im se nudi i zato se teško uključuju u njihov rad, a osoblje je nedovoljno osposobljeno za suočavanje s takvim teškoćama. Najviše se problema javlja u animiranju upravo onih roditelja kojima je igroteka s igraonicom najpotrebnija, kao što su roditelji iz imigrantskih skupina (Mayfield, 1990). Jedino se *lekoteke*, npr. u Švedskoj, ne suočavaju s takvim problemima. Roditelji i sami traže načine kako se uključiti u rad *lekoteke* i kako pomoći u njezinu funkcioniranju. Razlog tome može biti spoznaja da im je potrebna pomoć stručnjaka u poticanju razvoja njihova djeteta s posebnim potrebama i podrška nekoga izvan obitelji u teškoćama s kojima su suočeni. Iz toga se može zaključiti da roditelji žele suradnju i da se žele uključiti u rad ustanove onda kad u tome vide korist, prije svega za svoje dijete, pa i animaciju roditelja za suradnju treba temeljiti na toj spoznaji.

Kao jedan od problema koji može biti demotivirajući za suradnju s roditeljima, i od strane osoblja i sa stajališta roditelja, Head i Burton navode prekid svake suradnje kad dijete odraste i nije više korisnik igroteke s igraonicom (Head & Burton, 1987). Taj se problem ne pojavljuje kada igroteka i igraonica djeluju u dječjoj knjižnici, jer je ona namijenjena djeci do kraja obveznog školovanja. Metode, oblici i sadržaji rada s djecom se mijenjaju u skladu s odrastanjem djeteta, a kontinuitet je zadržan putem drugih programa i sadržaja, kako za djecu, tako i za roditelje.

Head i Burton (1987) smatraju da je nezainteresiranost roditelja, za ono što se njima i njihovoj djeci putem igroteke s igraonicom nudi, jedna od glavnih prepreka u suradnji s roditeljima. Razlog za nezainteresiranost roditelja vide u njihovu nedovoljnom razumijevanju važnosti ranog iskustva djeteta stečenog u igri, te u nedovoljnoj osposobljenosti osoblja za animiranje i rad s roditeljima. U poredbenoj studiji o razlikama i sličnostima među igrotekama s igraonicom Mayfield (1990) također navodi

kao jedan od glavnih problema u njihovu radu nedovoljno obrazovanje osoblja za rad s roditeljima.

Područje suradnje s roditeljima i njihovo uključivanje u rad ustanove otvara niz pitanja, od onih koja proizlaze iz različitih poimanja pojma *uključivanja roditelja* u literaturi i u praksi (Tizard et al., 1983), problema koji proizlaze iz različitih sustava vrijednosti koji se odražavaju na shvaćanje svrhe uključivanja roditelja (Atkin et al., 1988), do pitanja i problema koji proizlaze iz nedovoljne osposobljenosti odgajatelja za rad s odraslima i uspješnu suradnju s roditeljima (Maleš, 1986). Usporedo s naglašavanjem potrebe za uključivanjem roditelja u rad ustanove pojavljivale su se i mnoge dileme, pa čak i otpori stručnjaka koji su naglašavali da se radi o miješanju u njihove kompetencije.

Roditelji u igraonici Knjižnice Medveščak

Razlika u koncepcijama između igroteka s igraonicom u svijetu i onih u našoj zemlji vidljiva je i u pristupu roditeljima i njihovu uključivanju u rad igraonice. Kod nas se rad s roditeljima spominje još u ciljevima otvaranja prve igroteke s igraonicom (Nola i sur., 1978), no njihova je uloga bila samo pratnja djeci i eventualno uloga promatrača. Istodobno se u stranoj literaturi govorilo o cijeloj obitelji kao korisniku (Head & Burton, 1987; Mayfield, 1990), što je rezultiralo provođenjem posebnih oblika suradnje s roditeljima i usmjeravanjem ciljanih aktivnosti igroteka i igraonica na roditelje. To se odnosi jednako na one koje su osnovali roditelji, kao i na one koje su dio organiziranoga izvanobiteljskog odgoja. Takva koncepcija, koja je istodobno orijentirana na potrebe djece, ali i roditelja, rezultirala je prerastanjem nekih igroteka i igraonica u centre za obitelj, kao što je to slučaj u Kanadi i Australiji (Bjorck-Akesson et al., 1990). Suradnji s roditeljima pridaje se izuzetna važnost, jer su brojna istraživanja, kako ona o učinku kompenzacijskih programa, tako i kasnija (Tizard et al., 1983; Smith, 1980; Atkin et al., 1988; Williams, 1985; Partnership in Action, 1987), pokazala da dječja postignuća u organiziranim programima i trajnost njihovih učinaka ovise o suradnji s roditeljima. Suradnja s roditeljima postala je jedno od središnjih pitanja u problematici predškolskog odgoja koje se odrazilo i na koncepciju igroteka i igraonica.

Od početne uloge roditelja kao pratnje djetetu u igraonici Knjižnice Medveščak, tijekom godina njihova se uloga promijenila. Bitna je prekretnica 1992. godina kad je uveden eksperimentalni program rada s roditeljima "Druženje djece i odraslih", koji nakon dvije godine eksperimentalne faze prerasta u kontinuirani program i postaje dio redovite djelatnosti dječjeg odjela Knjižnice. Cilj je programa bio ostvariti kvalitetnu suradnju s roditeljima i uključiti roditelje u sve aktivnosti s predškolskom djecom u igraonici. Uključivanjem roditelja u rad igraonice željelo im se dati mogućnost boljeg upoznavanja vlastita djeteta u izvanobiteljskom kontekstu, stjecanja znanja o razvoju i odgoju djece, o igri i važnosti igre, boljeg upoznavanja rada stručnjaka, učenja gledajući njegove postupke, unošenja vlastitih zamisli te stjecanja samopouzdanja i vjere u svoje roditeljske sposobnosti (Stričević, 1995). Krenulo se od pretpostavke da će se posljedice uključivanja roditelja odraziti i na dijete. Igrajući se s djetetom u igraonici, roditelj mu može pomoći u snalaženju u novoj sredini, dijeliti s njim zajedničko iskustvo koje ih zbližava, a zanimanje roditelja za dijete i njegovu igru može za dijete biti poticajno i razvijati njegovo samopouzdanje. Sa stajališta odgajatelja, uključivanjem roditelja u rad igraonice željelo se zbližiti roditelje i odgajatelje te uspostaviti odnose povjerenja, osjećaj suradništva i zajedničkoga djelovanja za dobrobit djeteta. Aktivnim sudjelovanjem roditelja u radu igraonice željelo im se dati mogućnost donošenja odluka

o odgoju njihova djeteta izvan obitelji, ali i osigurati sredinu gdje će stjecati roditeljske kompetencije i time podizati kvalitetu obiteljskog odgoja.

Program je praćen i evaluiran, a pokazao je da su roditelji zainteresirani za zajednički boravak s djetetom u igraonici i da su spremni uključiti se na različite načine, bilo kao suigrači u igri i pomoć odgajatelju u ostvarivanju programa, bilo kao promatrači jer žele nešto više saznati o odgojim postupcima i o svom djetetu promatrajući ga u igri i komunikaciji s drugom djecom (Stričević, 1995). Neki su roditelji međusobno razmjenjivali mišljenja, neki su intenzivno koristili knjižnicu za roditelje i druge informativno-edukativne materijale ili i sami sudjelovali u izradi informativno-edukativnog "kutića za roditelje", dok su neki vrlo aktivno sudjelovali i u pripremi i u provedbi aktivnosti (igra igračkama, pričanje priča, zajedničke likovne aktivnosti, izvođenje predstava za djecu, predstavljanje zanimanja u raznovrsnim aktivnostima, uređenje prostora i dr.). Početna sumnjičavost odgajatelja-knjižničara glede uključivanja roditelja u aktivnosti s djecom, uzrokovana strahom da će roditelji intervenirati u cilju zaštite svog djeteta i općenito ugroziti njihove kompetencije, pokazala se neutemeljenom. Upravo suprotno očekivanjima, roditelji su isticali da više cijene rad i napore odgajatelja jer i sami vide koliko je stručnih kompetencija potrebno za rad u tako interakcijski bogatim uvjetima (Stričević, 1995). Tijekom niza godina rada s roditeljima uspostavljeni su partnerski odnosi, a izjave roditelja vrlo su afirmativne u smislu njihova isticanja konkretnih učinaka takva rada i mogućnosti da i sami uče sudjelujući u programu (Stričević, 2005/2006).

Zaključak

Pitanje suradnje s roditeljima u programima izvanobiteljskoga predškolskog odgoja vrlo je složeno, počevši od terminologije, koja se koristi za različite oblike i stupnjeve suradnje, do mogućih problema u suradnji na koje upozoravaju mnogi autori. Najuspješnijima su se sa stajališta razvijenosti suradnje pokazali oni programi u kojima su roditelji sudjelovali pri njihovu nastajanju. Primjer takvih programa u svijetu su i igroteke s igraonicom. U našoj zemlji one nisu nastale kao inicijativa roditelja, no primjer prve hrvatske igroteke s igraonicom, koja se razvija već trideset godina, pokazao je da se planskim i sustavnim uvođenjem programa za roditelje postiže uspješna suradnja kroz uključivanje roditelja u neposredan rad s djecom, što vodi do najviše razine suradnje – partnerskih odnosa roditelja i odgajatelja. Iako se kao cilj suradnje često navodi obrazovanje roditelja za roditeljsku ulogu, glavni je cilj suradnje s roditeljima dobrobit djeteta koja se postiže kroz podizanje kvalitete obiteljskog odgoja i razvoj roditeljskih kompetencija.

LITERATURA:

- Aplin, G. (1987) Woodlands Nursery, Methilhill, Fife. U: Partnership in Action: Working with parents in pre-school centres. Volume two, London: National Children's Bureau.
- Atkin, J. et al. (1988) Listening to Parents: An Approach to the Improvement of Home/School Relations. New York: Croom Helm.
- Berger, E. H. (1991) Parents as Partners in Education: The School and Home Working Together. New York: Macmillan Publishing Company.

- Bjorck-Akesson, E. et al. (1990) *Play is for All: Toy Libraries in an International Perspective*. Sweden: WRP International.
- Bower, M. (1991) *White City Toy Library – a therapeutic group for mothers and children*. London, *Journal of Social Work Practice*, 5 (1), 41-49.
- Bručić-Dvoršak, S. (1976) *Kako je nastala igroteka u odjelu za djecu Knjižnice Medveščak u Zagrebu*. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, (1-4), 23-35.
- Bručić-Dvoršak, S. (1977) *Konkretni oblici animatorske djelatnosti u Pionirskoj knjižnici Medveščak*. *Umjetnost i dijete*, (48-49), 52-62.
- Bručić-Dvoršak, S. (1978) *Igraonice i igroteke*. U: *Neki odgojno-obrazovni programi društvenog rada s djecom*. Zagreb: Savez društava "Naša djeca".
- Courtney, E. L. (1993) *More than Just Books – The Role of Public Library Services in the Provision of Resources for Children's Play*. UK: National Association of Toy and Leisure Libraries.
- Head, J.& Barton, P. (1986) *Toy Libraries in the Community: The report of a survey of community toy libraries*. London: Eltan Ltd.
- Maleš, D. (1986) *Osposobljenost odgajatelja za rad s roditeljima*. *Pedagoški rad*, (7-10), 421-430.
- Maleš, D. (1992) *Znanstveni temelji eksperimentalnog programa "Druženje djece i odraslih"*. U: *Neka konceptijsko-programska usmjerenja – iskustva u primjeni i projekciji razvoja predškolskog odgoja u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Maleš, D. (1993) *Suradnja obitelji i dječjeg vrtića*. U: *Zbornik radova održanog seminara "Dani predškolskog odgoja Čakovec '92."*. Čakovec: Dječji centar, 32-37.
- Mayfield, M. I. (1990) *Toy Libraries in Canada, England, Sweden and Australia: Diversity and Similarity*. Canada: University of Victoria.
- McElwee, G. (1986) *Setting up the Camden Toy Library*. *Library Association Record*, (88), 601-602.
- A Memorandum on Lifelong Learning (2000)*. Brussels: Commission of the European Communities, URL: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf/23.03.2006/>.

- Morgan, P.S. (1991) *The Role of Public Libraries in Lending Toys – A review of recent developments*. Aberystwyth: University College of Wales.
- Moyles, J. R. (1992) *Just Playing? The Role and Status of Play in Early Childhood Education*. Philadelphia: Open University Press.
- Neki odgojno-obrazovni programi društvenog rada s djecom (1978). Zagreb: Savez društava “Naša djeca”.
- Nola, D. i sur. (1978) *Predškolski odgoj – društvena potreba*. Zagreb, *Obrazovanje i rad*, (8), 42-54.
- Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (1990). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
- Partnership in Action: Working with parents in pre-school centres (1987). Volume one, London: National Children’s Bureau.
- Pugh, G. (1987) *Lynncroft Primary School, Nottingham*. U: *Partnership in Action: Working with parents in pre-school centres*, Volume two, London: National Children’s Bureau.
- Sharp, L. (1990) *Caring About Families*. Ottawa: The Canadian Association of Toy Libraries and Parent Resource Centres.
- Milanović, M. i sur. (2000) *Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Targa.
- Smith, T. (1980) *Parents and Preschool*. London: Grant McIntyre.
- Smjernice za dječje knjižnice (2004). Haag: IFLA; Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Stričević, I. (1990) *Usporedna analiza ‘toy libraries’ u svijetu s osvrtom na 5. Konferenciju u Torinu*. *Umjetnost i dijete*, (5/6), 368-377.
- Stričević, I. (1992) *Potreba za knjigom – od predškolske dobi*. *Zrno*, (21), 28-29.
- Stričević, I. (1995) *Uključivanje roditelja u rad s djecom u igraonici kao jedan od*

oblika suradnje s roditeljima u okviru razvojnog programa “Druženje djece i odraslih”. Međunarodni znanstveni kolokvij Pedagoško obrazovanje roditelja (ur. Vladimir Rosic). Rijeka: Pedagoški fakultet u Rijeci, 227-239.

Stričević, I. (2005/2006) Igraonica u Knjižnici Medveščak. Zrno, (68-69), 19-20.

Tizard, B. et al. (1983) Involving Parents in Nursery and Infant Schools: a source book for teachers. Ypsilanti: The High Scope Press.

Williams, D.K. (1985) Handbook for Involving Parents in Education. Atlanta: Humanics Limited.

Wolfendale, S. et al. (1983) Working Together: Parents and Professionals as Partners. London: National Children’s Bureau.

Playrooms and Play Libraries - Support to Family Upbringing

Ivanka Stričević, M. Sc.
Medveščak Library
Zagreb

Review Article
UDK 371.382:02
UDK 027.6-053.2:37

SUMMARY

A child and its personality, aside from parents as its primary educators, is also influenced by other factors, primarily in organized non-family upbringing. Their synchronized activities are preconditions for a child to be able to realize its right to safe, developmentally suitable and encouraging surroundings where every child can exercise its rights. The synchronization of all educational factors, individually and simultaneously, in organized non-family upbringing should not become surrogate to a real family upbringing. On the contrary, organized non-family education should be an enhancement, a form of help and support to parental efforts. Such a relationship demands that institutions dealing with the education of children and family are acquainted with each other's work and support good communication, which is also a precondition for parents to accept help and establish cooperation.

Among preschool programs aimed at the active participation of parents in the process of non-family education of their children, toy libraries hold a special place. Moreover, they were initiated by parents who wanted to participate actively in the education of their children outside of the family surrounding. Knowledge and skills acquired through parental participation in programs are transferred into the family context. Numerous institutions, particularly libraries for children, introduced toy libraries into their activities. Starting as programs in libraries for children primarily intended for kids, many toy libraries transformed into programs for children and parents, just like the first toy library in Croatia.

Key words: *preschool education, non-family upbringing, children's rights, children's library, toy libraries, cooperation with parents*

Kinderspielstätten und Spieleotheken - eine Stütze der Erziehung in der Familie

Mag. sc. Ivanka Stričević
Bibliothek Medveščak
Zagreb

Übersichtsartikel
UDK 371.382:02
UDK 027.6-053.2:37

ZUSAMMENFASSUNG

Außer den Eltern als primäre Erzieher des Kindes bestehen noch viele andere Faktoren, vor allem im Bereich der organisierten Erziehung außerhalb der Familie, die einen Einfluss auf das Kind ausüben und auf die Entwicklung seiner Persönlichkeit einwirken. Das aufeinander abgestimmte Wirken dieser Faktoren bildet die Voraussetzung für die Verwirklichung des Rechts des Kindes auf ein sicheres, seinem Alter angepasstes und anregendes Umfeld, in dem jedes Kind seine Rechte ausleben kann. Damit alle Erziehungsfaktoren harmonisch wirken können, jeder in seinem eigenen Wirkungsbereich, aber dennoch gemeinsam, darf die organisierte Erziehung außerhalb der Familie nicht die Funktionen der Erziehung in der Familie übernehmen. Die organisierte Erziehung außerhalb der Familie sollte eine Ergänzung, Hilfe und Unterstützung der elterlichen Bemühungen in der Kindererziehung sein. Solch ein Verhältnis erfordert die Kenntnis voneinander sowie eine gute Verständigung zwischen den einzelnen Einrichtungen, die sich mit der Erziehung von Kindern und Eltern befassen, was auch eine Voraussetzung dafür ist, dass Eltern diese Hilfe annehmen und eine Zusammenarbeit zustande kommt.

In einer ganzen Reihe von Vorschulprogrammen, die sich eine aktive Beteiligung der Eltern im Erziehungsprozess ihrer Kinder außerhalb der Familie zum Ziel setzen, nehmen Kinderspielstätten und Spieleotheken eine Sonderstellung ein, besonders deswegen, weil sie überall auf der Welt durch Initiativen von Eltern entstanden sind, die den Wunsch hatten, sich aktiv an der Erziehung ihrer Kinder außerhalb der Familie zu beteiligen. Die durch die Beteiligung an den Programmen erlangten Kenntnisse und Fähigkeiten werden von den Eltern auch in den familiären Kontext übertragen. Zahlreiche Einrichtungen, vor allem Kinderbibliotheken, führen Spielstätten und Spieleotheken in ihre Arbeit ein. Aus den primär auf Kinder ausgerichteten Programmen in den Kinderbibliotheken entwickelten sich zahlreiche Spielstätten und Spieleotheken zu Programmen für Kinder und Eltern, was auch das Beispiel des ersten Kinderspielstätte mit Spieleothek in Kroatien zeigt.

Schlüsselbegriffe: *Vorschulerziehung, Erziehung außerhalb der Familie, Rechte des Kindes, Kinderbibliothek, Spielbereich, Spieleothek, Zusammenarbeit mit Eltern*

Kako roditelji mogu pomoći djeci u prihvaćanju gubitaka?

dr. sc. Ana Štambuk
Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

UDK 37.013.41:159.942.3-053.2

SAŽETAK

Gubitci sigurno nisu jedna od tema o kojoj roditelji rado razgovaraju sa svojom djecom. Razlog tome može biti neznanje o dječjim reakcijama i nelagoda u suočavanju s vlastitim osjećajima i osjećajima djeteta. U članku su navedena neka najčešća pitanja koja roditelji postavljaju, primjerice – treba li s djecom razgovarati o smrti, je li neophodno reći istinu, je li dobro razgovarati o uspomenuama o umrloj osobi i trebaju li djeca ići na pogreb. Također je obrađena tema kako pomoći djetetu kad umre roditelj te su opisane reakcije djece različite dobi na gubitak roditelja. Kako bi roditelji mogli pomoći djeci, moraju znati pomoći sebi. U tome je vrlo važna podrška drugih članova obitelji i prijatelja.

Ključne riječi: djeca, roditelji, razgovor o smrti, podrška

Umjesto uvoda – Pelerina s dva lica

Imala sam devet godina. Bilo je zimsko doba i nosila sam pelerinu s dva lica – crvenim i sivim. Pelerina je uvijek bila okrenuta na crvenu stranu. Kada sam ju nosila, osjećala sam toplinu, ljubav, radost, život, snagu, ponos. I još nešto – činilo mi se kao da ta žarka crvena boja ne grije samo mene, nego sve oko mene i to je bio razlog više zašto sam ju jako voljela.

Jednoga dana moj djed, koji je živio s nama, rekao je: "Danas ću umrijeti." Svi smo se okupili oko njega poslije ručka i uvjeravali ga (pogotovo odrasli, jer mi djeca nismo još ozbiljno shvaćali što znači umrijeti) da to, o čemu govori, nema veze sa stvarnošću i da se sigurno šali. No ipak je moj djed umro u noći istoga dana. Ujutro nam je majka rekla da je djed umro, smiren. Tugovala sam zajedno s odraslima, ali na svoj, dječji način. Sjećam se da smo se mi djeca igrali "tiše" nego obično i da smo sudjelovali na pogrebu. Kada sam nakon djedove smrti krenula u školu i stavila pelerinu, mama je rekla: "Djed je umro, jedno ćeš vrijeme nositi pelerinu na sivu stranu." Pogledala sam ju i bez riječi okrenula sivo lice svoje pelerine te na putu do škole razmišljala o djedu, koji je za mene bio tada, kao što je i danas, još uvijek živ i u lijepim uspomenuama.

Gubitci su konstanta našega ljudskog života. Oni nas prate od rođenja do posljednjeg

dana života, odnosno smrti, koja je ujedno naš najveći gubitak. Trebamo li o smrti razmišljati u korak s rastom kako nas ne bi zatekla? Jesmo li mi, odrasli (roditelji), spremni suočiti se s tom temom, kako bismo je mogli približiti i našoj djeci? U knjizi “Kako sam svojoj kćeri tumačila smrt” (Huismann-Perin, 2004, 50) autorica zaključuje: “S vremena na vrijeme treba se boriti protiv te šutnje i govoriti o smrti i njezinoj neizbježivosti i nasilnosti. To nas ne priječi da budemo sretni i potpuno uživamo život. Naprotiv!” Trebaju li roditelji razgovarati o smrti sa svojom djecom? Odgovor na ovo pitanje može biti u kontrapitanju: tko bi drugi to trebao napraviti umjesto njih? Mislim da se za ovu temu trebamo pripremiti i ne odgađati razgovor. Možemo također pomisliti “.....briga za druge u društvu u kojem živimo podrazumijeva često profesionalnu skrb, a na nama je samo da živimo s drugima. No brinuti za druge je privilegij svakog čovjeka i spada u ljudsku bit” (Nouwen, 2005, 46).

Trebaju li roditelji razgovarati o smrti sa svojom djecom?

U mnogim obiteljima roditelji ne razmišljaju o objašnjenju bolesti svojoj djeci sve do zadnjega (terminalnog) stadija, tj. početka umiranja. U prošlosti su se ljudi rađali i umirali u svom domu, pa je smrt bila normalan dio svakodnevnoga života i djeca su u tom događaju sudjelovala kao i svi ostali. Danas je važno biti svjestan da razumijevanje bolesti i smrti nije unutar dječje slike o svijetu oko njih. Djeci treba pričati o bolesti jer će se tako lakše suočiti sa smrću ako o njoj znaju ponešto unaprijed.

U situacijama umiranja u obitelji mnogi roditelji žele zaštititi svoju djecu tako da ne govore o tuži i smrti. To je krivi način zaštite. Djeca će prije ili poslije biti suočena s problemom. Ako vidite da djeca ne razumiju značenje riječi smrt – tada im trebate objasniti da bi se lakše uklopila u cijelu situaciju. Ako su djeca stalno bila “zaštićivana” od tuge, ona će ipak reagirati kad shvate što se dogodilo. Nitko ne može izbjeći tugu, samo ju može odgoditi. Nastojanje da se djecu zaštiti uzrokuje nepotreban nemir i tjeskobu, a ponekad i osjećaj krivnje. Djecu treba pripremiti prije nego se smrt dogodi. Kako? Kada se očekuje umiranje nekog iz obitelji, treba im reći da je smrt dio života. Tako oni mogu razgovarati o tome međusobno prije nego budu shrvani tugom. Stoga su djeci potrebne pravovaljane upute i zadovoljavajući odgovori na njihova pitanja. Razumijevanje dolazi sa zrelošću, ali i s kulturnim i vjerskim uvjerenjima sa strane djetetove obitelji te cijele zajednice. S pripremom, kao dijelom svakodnevnoga života, smrt će djetetu biti prirodna stvar kao što je umiranje cvijeta ili kućnog ljubimca. Poželjno je da djeca pričaju i sa starijim osobama kojima vjeruju i koje će im pričati o starenju i umiranju uz zajedničko čitanje knjiga. Poslije se može razgovarati o osjećajima djece (koji su se javili dok se razgovaralo o smrti, bolesti i sl.), što može biti dobar početak u pristupu smrti i umiranju.

Naime, djeca znaju postavljati vrlo izravna pitanja, ali ne moraju odmah govoriti o svojim osjećajima – sve dok im se ne ukažu konkretne okolnosti. Možda će, primjerice, pitati kako lijes izgleda iznutra, bez obzira što je spuštanje lijesa u zemlju (i za mnoge odrasle) zastrašujuće i bez obzira što je dolje hladno i mračno. Važno je biti pripremljen za takva pitanja. Ako djeca primijete da je roditeljima neugodno, prestat će pitati. Treba zapamtiti da djeci ne treba o tome govoriti u zadnji tren. Tada će biti sposobna postavljati najteža pitanja na svijetu, što nudi premalo vremena za smišljanje pravog odgovora. Važno je djeci odgovoriti na pitanja kad ona to žele. Isto tako, djeca često mijenjaju temu te se poslije opet vraćaju prethodnoj. Kad se priča da je netko umro, riječ “smrt” ne smije biti izostavljena. Naime, neka su djeca znala godinama čekati baku ili djeda da

se vrate jer im je rečeno da su “prešli preko”. Ublaženi izrazi o smrti mogu pomoći djeci da se u tom času osjećaju bolje, ali ne mogu pomoći u razumijevanju što se zapravo dogodilo. Kada je vrijeme žalosti, treba djecu s tim upoznati. Roditelji trebaju dozvoliti djeci da vide da su odrasli tužni. Naime, ako je tuga skrivena, djeca će misliti da to nije normalan i prihvatljiv osjećaj.

Je li neophodno djeci reći istinu?

Bitna pitanja o životu i smrti zahtijevaju iskren odgovor. Primjerice, ako dijete pita hoće li i ono umrijeti, treba mu reći da hoće, ali za puno, puno vremena. Ako pak pita hoće li njegovi roditelji umrijeti, treba reći da svi ljudi umiru, ali da njegovi roditelji neće još dugo vremena umrijeti. Djeca mogu pitati i nešto na što roditelji ne znaju odgovoriti. Tada je u redu reći: “Ne znam”. Bez obzira što pitaju, treba ih pažljivo slušati dok postavljaju pitanja, jer krivo shvaćeno pitanje daje i pogrešan odgovor.

Je li dobro s djetetom razgovarati o uspomenama na umrlu osobu?

Uvijek je dobro pamtit i voljene osobe koje su umrle. Kroz uspomene osoba je uvijek živa u našim mislima. Od pomoći mogu biti fotografije, bez obzira kako je netko na njima “ispao”. Djeci treba pomoći da sačuvaju lijepe uspomene na drage osobe. Možemo ih pitati sjećaju li se nečega posebnog o toj osobi, npr. koje boje je voljela, što je rado kuhala (baka/mama), koje priče je pričao djed, na kojemu lijepom izletu su zajedno bili, koji poklon posebno vole i kojom prigodom su ga dobili od voljene osobe itd. O uspomenama s djecom možemo razgovarati i u malim skupinama za žalovanje ili u krugu obitelji. To možemo napraviti u obliku karte putovanja kroz uspomene:

- bilo je smiješno kada smo.....,
- omiljeno mjesto koje smo zajedno posjećivali bilo je.....,
- najljepše ljeto koje sam proveo,
- uspomena s rođendana.....,
- opiši jednom riječju osobu koje se sjećaš.....,
- volio/voljela bih da sam toj osobi rekla.....,
- sada dok to govorim osjećam se,
- najviše me nasmijala situacija kada.....,
- najviše me ljutilo kada.....,
- najčešće me ugodno iznenadilo kada bi.....,
- ono što mi sada najviše nedostaje,
- najdraža uspomena na tu osobu je vezana uz.....

Možemo na ovu listu dodati i neke druge zanimljive stvari kojih se sjetimo i tako će uspomene biti obogaćene našim doživljajima i možemo ih ponavljati bezbroj puta s djecom te uvijek iznova čuti nešto novo. Važno je da djecu potaknemo na izražavanje onoga što su doživjela, što im je važno, čega se sjećaju i da na taj način lakše podnesu gubitak.

Trebaju li djeca ići na pogreb?

Pogreb je ceremonija koja pomaže ljudima prihvatiti smrt. Budući da su djeca dio obitelji, prirodno je da sudjeluju na pogrebu kao i ostali. Dobro je za djecu svake dobi (od 3

godine na dalje) da budu uključena u pripremanje pogreba. Možemo pitati na koji način se žele oprostiti od umrle osobe (pismom, cvijetom, crtežom i sl.). Treba ih pripremiti u vezi s onime što će se na pogrebu događati, zašto se ide tamo i da će neki ljudi možda plakati. Poslije pogreba djeca mogu kroz igru pretočiti događaje koje su vidjeli i to je normalno. Ako su roditelji previše tužni da bi mogli pripremiti djecu za pogreb, to mogu učiniti bliski rođaci ili prijatelji. No odluka o odlasku na pogreb trebala bi biti djetetov izbor. To nije nešto na što ih treba prisiljavati. Ako ne žele ići, treba ih pitati za razlog i pustiti da govore o svojim osjećajima.

Kako pomoći djetetu kad umre roditelj?

Djeca trebaju pomoć u suočavanju s tugom kad im umre roditelj. Drugi roditelj (ili neka druga osoba u slučaju smrti oba roditelja) obično je ključna osoba koja treba pomoći djetetu shvatiti smrt. Kako je često i sama ta osoba obuzeta vlastitom tugom, podrška i pomoć rodbine i prijatelja joj je prijeko potrebna. Važno je reći djetetu kako se sve to dogodilo i što slijedi. Važne su mu činjenice i suosjećanje okoline. Radi toga treba pazljivo slušati dijete i poticati ga na razgovor. Ne treba se čuditi ako dijete i nekoliko puta pita istu stvar i želi o tome raspravljati. Na taj način ono utvrđuje realnost gubitka i pokušava prihvatiti stvarnost. No i nakon što nam se učini da smo s djetetom nekoliko puta sve raspravili, trebamo imati na umu da djeca imaju svoju "vremensku skalu". Neka djeca čak znaju godinama potiskivati tugu koja može izbiti na površinu mnogo kasnije ili čak kada postane odrasla osoba. Vrijeme životnih kriza i zajednička blagdanska okupljanja mogu im biti emocionalno vrlo teška. Kod izražavanja tuge i gubitaka nema pravila ni davanja jednostavnih "receptata" kako ju prebroditi. Wisniewski (1995) u radu s djecom, koja su izložena suočavanju sa smrtonosnim bolestima u obitelji, a kasnije i sa tugovanjem, koristi dugu i njene boje kako bi potaknula djecu na izražavanje različitosti osjećaja kroz vrijeme tugovanja. Kako bismo pomogli djeci u njihovim teškoćama i usmjerili ih na pravi put, važno je biti iskren. Treba napomenuti da djeca različite dobi zahtijevaju i različit pristup i pomoć.

Ako roditelj umire od raka, dijete će biti svjesno bolesti neko vrijeme, jer uglavnom ima vremena za razgovor o bolesti i smrti. Djeci se ne smije braniti posjet bolesnom roditelju ili nazočnost u samom trenutku smrti. Važno je dijete pravovremeno informirati o tijeku bolesti i da te informacije dobiva od drugog roditelja, a ne neke treće osobe. Ako pak djeca nisu bila prisutna za vrijeme smrti, treba ih obavijestiti čim prije, po mogućnosti smireno i u njihovu domu. Bilo bi dobro da drugi roditelj pita dijete želi li vidjeti mrtvo tijelo jer bi to pomoglo djetetu u shvaćanju realnosti, tj. da se umrli roditelj neće vratiti. Djeci također treba objasniti da svaka bolest ne rezultira smrću, kako dijete ne bi imalo nepotrebne strahove vezane uz druge bolesti (koje nisu opasne po život). Ne smije se očekivati da dijete zamijeni roditelja u bilo čemu. Djetetu treba omogućiti da u najvećoj mogućoj mjeri nastavi sa svojim dotadašnjim obavezama i da mu se ritam života ne promijeni. Na neka ključna pitanja koja djeca postavljaju (primjerice: "Je li mama umrla zbog nečeg što sam ja napravio?", "Hoću li i ja umrijeti kao i ona?"; "Tko će me čuvati?") treba odgovoriti u skladu s dobi djeteta.

Dobne skupine djece i njihove reakcije na smrt roditelja

Djeca ovisno o svojoj dobi razumijevaju i smrt. Mnogi autori (Dyregrov, 2001; Christ, 2000; Hindmarach, 2000) ističu važnost primjerena pristupa djeci u vrijeme tugovanja,

koje ne počinje nakon smrti, već i za vrijeme saznanja o teškoj (po život opasnoj) bolesti.

Dijete do 2 godine – smrt roditelja neće biti shvaćena. Dijete će ipak primijetiti odsutnost roditelja. I jako mala beba može imati emocionalne promjene.

Djeca 2-3 godine – ukoliko ne vide oko sebe osobe na koje su navikla, znaju ih zvati ili tražiti. Traženje roditelja koji je umro je tipično izražavanje tuge u ovoj dobi. Može potrajati dok dijete ne shvati da se roditelj neće vratiti. Ovoj djeci je važno održati uobičajeni ritam hranjenja i spavanja te im pokazivati puno pažnje i ljubavi. Ako se pojave veći problemi u ponašanju, treba se obratiti liječniku, odnosno stručnjaku za duševno zdravlje djece.

Djeca 3-5 godina – U ovoj dobi razumijevanje smrti je još uvijek ograničeno. Djeca se mogu naviknuti na odsutnost roditelja prilikom odlaska u vrtić ili kada se u društvu zaigraju, ali se nadaju da će se vratiti. Kroz vrijeme tuge mogu se pojaviti problemi poput glavobolje, razdražljivosti, straha od mraka, ljutnje, zatvorenosti i plača. Ako dijete odlazi u vrtić, važno je upoznati odgajateljice sa situacijom kako bi mu mogle pružiti podršku. Djeca u ovoj dobi misle da je smrt slična spavanju ili da je nešto s njihove strane uzrokovalo smrt. To ne moraju uvijek izraziti, zato s njima treba razgovarati obzirno i objasniti da se mama ili tata neće vratiti, ali da na njih uvijek ima tko paziti i preuzeti brigu o njima. Djetetu također treba objasniti da ono ostaje potpuno i isto i bez roditelja kojega više nema.

Djeca 6-8 godina – Djeca u ovoj dobi još mogu imati poteškoće u razumijevanju smrti iako postupno shvaćaju kako je smrt nepovratna i kako njome prestaju sve životne funkcije. Bolest i smrt roditelja znaju odvojiti dijete od prijatelja, a mogu se javiti i problemi s odlaskom u školu. Dijete treba pripremiti i reći da je roditelj umro te ga pustiti da samo odluči koliko detalja želi saznati. Tugujuća djeca znaju biti odsutna na nastavi ili pokazati ljutnju prema profesorima. Teško im se koncentrirati jer su zaokupljena gubitkom. Prije odlaska u školu znaju se javiti glavobolje, ali to treba prihvatiti kao normalno i prolazno. Zbog osjećaja nesigurnosti djeca će se vezati uz prisutnog roditelja, ali za vrijeme praznika i blagdana mogu biti posebno uzrujana. Treba im pokazati da su uz njih osobe koje ih vole i koje će im pomoći u zadovoljavanju njihovih potreba.

Djeca 9-12 godina – u ovoj dobi djeca imaju svoju koncepciju o smrti. Mogu imati problema s identitetom. Znaju skrivati svoje emocije, a pred drugima pokazivati hrabro lice. Također se mogu pojaviti problemi u školi (npr. nezainteresiranost, loša koncentracija, izostanci s nastave). To je znak da trebaju pomoć. Smrću u obitelji se puno toga mijenja i djeci može biti problem nositi se s promjenama, stoga ih treba ohrabriti da to podijele s drugima kako bi im se moglo pomoći.

Adolescenti – za ovu dob i sam razgovor o smrti može biti zastrašujući jer se njima samima događa puno tjelesnih i psihičkih promjena zbog prijelaza iz djetinjstva u adolescenciju. Nije neobično da oni traže lijek za svoju tugu izvan kuće, no to ne mora značiti da se udaljavaju od obitelji. Često se osjećaju izolirano i osramočeno pred prijateljima te znaju izostajati rezultati u školi. U iznimnim situacijama mogu pasti u depresiju, pobjeći, promijeniti društvo, uzimati drogu, postati promiskuitetni ili čak suicidalni. Tada treba vrlo pažljivo s njima postupati. Naime, oni vrlo često znaju skrivati svoje intenzivne emocije kako bi zaštitili roditelja od dodatne patnje. Treba im reći da je u redu biti ljut i plakati te razgovarati o roditelju koji je umro. Adolescentima poglavito ne smijemo reći da sad oni trebaju zauzeti mjesto roditelja koji je umro, ali im možemo reći da je u redu podijeliti obveze i odgovornost unutar obitelji. Ako roditelj nije u stanju pomoći djetetu ove dobi u suočavanju s tugom, treba potražiti stručnu pomoć.

Roditelji trebaju pomoći sebi kako bi pomogli djeci

Bez obzira koliko za sebe mislili da smo jaki i da se sami možemo nositi s teškim događajima, važno je znati da u trenucima nakon gubitka voljene osobe i roditelj treba podršku. Naime, roditelj koji ne traži podršku, vrlo vjerojatno neće znati prepoznati tu potrebu kod svog djeteta. Dakle, važno je tražiti podršku zbog sebe, kako bismo mogli biti bolji u pružanju podrške svom djetetu. Možda mnogi to ne čine jer su uvjereni da je traženje podrške znak manje vrijednosti. Međutim, autori koji se bave tugovanjem ističu da je to znak brige o vlastitu zdravlju. Tako Arambašić (2005, 355) naglašava: “Zapamtite: tražiti podršku nije znak slabosti, već zrelosti, jer pokazuje da smo svjesni svojih potreba, da ih znamo izreći/pokazati i da se ne stidimo tražiti nekoga da nam pomogne u njihovu zadovoljavanju. I još nešto valja zapamtiti: davanjem prilike ljudima oko sebe da vam pruže podršku u procesu tugovanja, u stvari im šaljete poruku da i oni to isto smiju učiniti, kada im zatreba, i to bez razmišljanja i ustručavanja što će vas time opteretiti. Jasno je da pružanje podrške opterećuje, međutim to se opterećenje može podnijeti (a i donosi nam zadovoljstvo).”

Isto tako važno je da roditelj uvidi što njemu osobno odgovara, tj. da “ne kopira” tuđe “uspješne” načine tugovanja. Naime, za neke situacije u životu (a jedna od njih je svakako proces tugovanja) svatko od nas treba pronaći svoj vlastiti “recept”. Na taj način možemo osjetiti osobni napredak i zadovoljstvo koje je važno za prihvaćanje novih životnih zadaća koje su pred nama. Te zadaće nisu vezane samo uz gubitak koji nam se dogodio, već i uz druge razvojne zadatke i/ili životne okolnosti nas i naše djece.

Umjesto Zaključka – Kako možemo pomoći tugujućima?

Osobe koje žele pomoći tugujućima najčešće postavljaju pitanje: Što reći? U ovom pitanju skrivena je želja da “magične riječi”, koje bismo trebali reći, uklone svu tugu (ili njen veliki dio) koju žalujuća osoba osjeća. No to je nemoguća zadaća. Mi možemo pomoći samo utoliko što ćemo “biti uz” nekoga, pomoći u nekim vrlo običnim (ali važnim!) poslovima i dati do znanja da osoba nije sama. Arambašić (2005, 372) navodi neke vještine koje su potrebne za pružanje podrške tugujućima: slušanje, pokazivanje zainteresiranosti i empatije (verbalno i neverbalno), postavljanje pitanja (ne pretjerivati), usklađivanje neverbalnih i verbalnih poruka, promatranje tugujućeg (radi opažanja njegovih neverbalnih poruka) i vještina aktivnog slušanja (parafraziranje i reflektiranje osjećaja).

Evo još nekoliko stvari koje su korisne u pružanju podrške:

1. Slušajte – ne mislite da to nije djelotvorna pomoć. Biti uz nekoga tko je duboko žalostan je teško i iscrpljujuće. I te kako zna biti teško ništa ne govoriti, nego suosjećati, zapravo žalovati s nekim.
2. Pitajte osobu što joj treba i ponudite ono što vi možete učiniti, no ne preuzimajte previše obveza odjednom.
3. Šok može trajati nekoliko dana te je važno biti “pri ruci” u prvim danima nakon saznanja o smrti. Pomoć u najobičnijim poslovima (kupnji namirnica, kuhanju za članove obitelji, organizaciji pogreba, obavještanju prijatelja i rodbine o smrti itd.) može biti od velike pomoći.
4. Rodbina tugujuće osobe je također pogođena smrću, stoga je pomoć prijatelja, tj. osobe “izvana” dobro došla.

5. Vi ne možete žalovati umjesto osobe koja je doživjela gubitak. Možete joj samo pružiti podršku.
6. Ne zaboravite da svaka osoba žaluje na specifičan način. Stoga izbjegavajte bilo kakve usporedbe s nekom drugom sličnom situacijom ili osobom.
7. Pažljivo potaknite razgovor o umrloj osobi – prisjećanjem na lijepe uspomene pokazujete da umrla osoba nije zaboravljena i da je još uvijek živa.

Ne smijemo zaboraviti da su roditelji prvi učitelji svojoj djeci u svemu pa i u prihvatanju gubitaka. Važno je zapamtiti: budite iskreni prema sebi i svom djetetu, razgovarajte zajedno jer je to najbolji način da prijeđete put koji je pred vama i sigurna sam da ćete uspjeti. Na kraju treba uputiti i poziv odgovornima u institucijama (bolnicama, školama, vrtićima) koje bi trebale tugujućoj djeci i roditeljima pružiti mogućnost primjerene edukacije o gubitcima, načinima suočavanja i podršci (Štambuk, 2002). Smijemo li dozvoliti da oni koji su ostali bez roditelja i/ili djece ostanu i bez stručne podrške?!

LITERATURA:

Arambašić, L. (2005) Gubitak, tugovanje, podrška. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Christ, G.H. (2000) Healing Children's Grief. New York – Oxford: Oxford University Press.

Dyregrov, A. (2001) Tugovanje u djece: priručnik za odrasle. Zagreb: Educa.

Hindmarch, C. (2000) On the Death of a Child. (2nd ed.) Abingdon: Radcliffe Medical Press Ltd.

Huisman-Perrin, E. (2004) Kako sam svojoj kćeri tumačila smrt. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Nouwen, H.J.M. (2005) Naš najveći dar – Meditacija o umiranju i brizi za umiruće. Đakovo: U pravi trenutak.

Štambuk, A. (2002) Uloga centra za žalovanje u pružanju cjelovite hospicijske/palijativne skrbi. Ljetopis studijskog centra socijalnog rada, 9 (1), 131-137.

Wisniewski, K. (1995) Dying is Like a Rainbow. Buffalo: Kismet Press.

How Can Parents Help Children Accept Loss

Ana Štambuk, PhD.
Social Work Study Center
Faculty of Law in Zagreb

UDK 37.013.41:159.942.3-053.2

SUMMARY

Parents do not easily discuss loss with children. The reason for that could be found in the ignorance of children's reactions and uneasiness in facing our own feelings and those of a child. This article illustrates the most frequent questions parents ask, e.g. should we talk to children about death; is it necessary to tell the truth; is it good to reminisce about a deceased person; and should children attend funerals. The article is an analysis of how to help a child whose parent has died and describes reactions of children of different ages to the loss of a parent. In order to be able to help children, parents need to know how to help themselves. The support of other family members and friends is crucial here.

Key words: children, parents, talk about death, support

Wie Eltern Kindern helfen können, Verluste zu akzeptieren

Dr. sc. Ana Štambuk

UDK 37.013.41:159.942.3-053.2

Studienzentrum Sozialarbeit

Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Zagreb

ZUSAMMENFASSUNG

Verluste gehören sicherlich nicht zu den Themen, über die Eltern gerne mit ihren Kindern sprechen. Der Grund dafür mag in dem Unwissen über die Reaktion des Kindes liegen, oder in dem Unbehagen, das sie bei der Konfrontation mit den eigenen Gefühlen und den Gefühlen des Kindes verspüren. Der Artikel nennt einige der häufigsten Fragen, die sich Eltern stellen, zum Beispiel: soll man mit Kindern über den Tod sprechen, muss man unbedingt die Wahrheit sagen, ist es gut, über Erinnerungen an den Verstorbenen zu sprechen und sollten Kinder zu Beerdigungen gehen? Ebenfalls behandelt wurde das Thema, wie einem Kind im Falle des Todes eines Elternteils zu helfen ist, und es werden Reaktionen von Kindern verschiedenen Alters auf den Verlust eines Elternteils beschrieben. Damit die Eltern Kindern helfen können, müssen sie erst einmal imstande sein, sich selbst zu helfen. Dabei spielt die Unterstützung der übrigen Familienmitglieder und Freunde eine große Rolle.

Schlüsselbegriffe: Kinder, Eltern, Gespräche über den Tod, Unterstützung

DIJETE I DRUŠTVO

Iz prakse

From Practice

Aus der Praxis

DIJETE I DRUŠTVO

Savjetovališta za djecu, mladež, brak i obitelj (Model budućih obiteljskih centara)

U cilju provedbe Programa Vlade RH, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, kao novoosnovano ministarstvo zaduženo za obitelj, između mnogih projekata namijenjenih obitelji, osobitu pozornost poklonilo je razvoju institucija koje su potpora obitelji. Projekt Savjetovališta za djecu, mladež, brak i obitelj (model budućih obiteljskih centara) dio je sveopćih nastojanja Vlade Republike Hrvatske u stvaranju što boljih pretpostavki i odgovora na sve složenije obiteljske i profesionalne izazove koji se postavljaju pred članove današnje obitelji.

U Republici Hrvatskoj tijekom proteklih desetljeća nije bilo sustavnog razvoja savjetodavnog rada s obitelji, odnosno postojalo je stajalište prema obitelji kao nečem isključivo osobnom, u što se nije bilo uputno "miješati", osim u slučajevima kad su grubo narušeni odnosi unutar nje ili je dobrobit djece dovedena u pitanje.

U situaciji tranzicije obitelji i obiteljskih odnosa, značajnih prisilnih i spontanih migracija, porasta nezaposlenosti, narušene socijalne sigurnosti, nasilja u obitelji, sklonosti uživanju opijata i slično, obitelj i njeni članovi izloženi su sve većim rizicima razvoja skladnih odnosa, na koje obitelj, sama po sebi, vrlo često ne može naći najbolji odgovor. Stoga je ocijenjeno da razvoj programa pružanja savjetodavne i praktične potpore obitelji kroz savjetovališta, odnosno obiteljske centre, mora postati dio državne potpore obitelji u ovakvim situacijama.

Opći cilj projekta osnivanja obiteljskih centara je afirmacija obitelji kao najviše društvene vrijednosti te osnaživanje njenoga socijalnog, emocionalnog, običajnog, moralnog, kulturnog i inog značaja i uloge.

Obiteljski centar projektno je osmišljen kao multifunkcionalna ustanova koju osniva država, odnosno Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, u suradnji s pojedinom županijom i gradom. Isto tako, cilj je projekta osnovati obiteljske centre u svim županijama i Gradu Zagrebu u razdoblju od 3 godine.

Obiteljski centri, pored ispunjavanja općeg cilja, osnivaju se i radi:

- razvoja institucijskog sustava podrške obitelji,
- podizanja kvalitete uslužnih djelatnosti namijenjenih obitelji, djeci, mladeži i socijalno isključenim članovima društva,
- pružanja svakodnevne, cjelovite i stručno-savjetovalske pomoći obitelji i njenim članovima radi sprječavanja, ublažavanja i otklanjanja rizičnih činitelja koji utječu na zdrav razvoj obitelji,
- osnaživanja i razvoja programa podrške obitelji u lokalnoj sredini kroz provedbu programa primarne podrške (informativna predavanja, tribine, okrugli stolovi, edukacija roditelja, senzibilizacija javnosti, promotivne aktivnosti...)
- poticanja i razvoja programa rada u zajednici, volonterskog rada i rada

udruga građana koje su potpora obitelji i socijalno osjetljivim skupinama stanovništva,

- razvoja i unaprjeđenja izvaninstitucijskih oblika potpore obitelji i socijalno osjetljivim skupinama stanovništva,
- osnaživanja obitelji i jačanja osobnih kompetencija u sučeljavanju sa socijalnim i drugim izazovima,
- razvoja obiteljske solidarnosti i potpore u pronalaženju vlastitih resursa za izlazak iz nepovoljnih stanja,
- jačanja i osnaživanja suradnje i uloge udruga građana u pružanju potpore obitelji i socijalno osjetljivim skupinama stanovništva,
- prevencije socijalne isključenosti i promicanja rodne (spolne) jednakosti,
- praćenja i izučavanja obiteljske problematike te predlaganja mjera i aktivnosti za prevenciju i otklanjanje rizičnih činitelja za djecu, mladež, brak i obitelj.

Obiteljski centri, pored svoje savjetodavne, preventivno-terapijske i edukativne uloge, osobitu pozornost poklanjaju poticanju rada nevladinih organizacija i razvoju izvaninstitucijskih oblika potpore obitelji.

Projektom osnivanja obiteljskih centara jasno su identificirani potencijalni korisnici:

- članovi obitelji u kriznoj situaciji,
- članovi jednoroditeljskih obitelji,
- obitelji bez djece,
- pripadnici socijalno osjetljivih skupina stanovništva (osobe s invaliditetom, djeca i mladi s poremećajima u ponašanju, žrtve nasilja u obitelji, siromašni, pripadnici nacionalnih manjina, stari i nemoćni, napuštena djeca i starije osobe),
- djeca i mladi izloženi rizicima socijalne ugroženosti.

Međutim, pored navedenih korisnika, obiteljski centri razvijaju će i pružati usluge i svim ostalim socijalnim skupinama stanovništva, odnosno obiteljima i njenim članovima, bez obzira na okolnosti u kojima žive.

Provedba projekta osnivanja Savjetovališta za djecu, mladež, brak i obitelj započela je tijekom 2004. godine otvaranjem Savjetovališta u Splitu i Dubrovniku uz suradnju Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti sa Splitsko-dalmatinskom županijom i Gradom Splitom te Dubrovačko-neretvanskom županijom i Gradom Dubrovnikom.

Tijekom 2005. godine, u suradnji Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti s Karlovačkom županijom i Gradom Karlovcem, Vukovarsko-srijemskom županijom i Gradom Vinkovcima, Šibensko-kninskom županijom i Gradom Šibenikom, Krapinsko-zagorskom županijom i Gradom Krapinom, otvorena su savjetovališta u Karlovcu, Vinkovcima, Šibeniku i Krapini.

Nadalje, između Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Koprivničko-križevačke županije i Grada Koprivnice, te Virovitičko-podravске županije i Grada Virovitice u 2005. godini potpisani su ugovori o osnivanju savjetovališta u Koprivnici i Virovitici. Tako je 20. lipnja 2006. godine otvoreno savjetovalište u Koprivnici, a do kraja godine se očekuje i otvaranje savjetovališta u Virovitici.

Isto tako, tijekom 2006. godine s Ličko-senjskom županijom i Gradom Senjom potpisan je ugovor o osnivanju Savjetovališta u Senju.

Svu opravdanost pokretanja i realizacije projekta osnivanja Savjetovališta za djecu, mladež, brak i obitelj najbolje pokazuje pripravnost imenovanih županija i gradova za osiguravanje primjerenih prostornih uvjeta za rad Savjetovališta te partnerstvo s Ministarstvom obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti u osiguranju daljnjeg financiranja rada Savjetovališta u iznosu od 50% ukupnih troškova njegovog rada.

Za provedbu projekta osnivanja Savjetovališta iz Državnog proračuna Republike Hrvatske u 2004. godini utrošeno je 1,340.000,00 kuna, a u 2005. godini 1,580.666,25 kuna.

U 2006. godini, za osnivanje novih obiteljskih centara, reorganizaciju, praćenje programskog rada već osnovanih Savjetovališta, te u svrhu kvalitetnoga zakonskog uređenja ovakvog oblika savjetovaniškog rada, u Državnom proračunu Republike Hrvatske osigurana su sredstva u iznosu od 16,062.000,00 kuna.¹

Potreba za razvojem novih oblika potpore obitelji, ali i politika Vlade Republike Hrvatske usmjerena na stavljanje obitelji u središte državnog interesa prepoznata je i u lokalnoj sredini, što pokazuje sve veće zanimanje za proširenje rada osnovanih Savjetovališta na područja drugih gradova, općina i županija, te potreba za novim stručnjacima i cjelodnevnom radom u već otvorenim Savjetovaništima za djecu, mladež, brak i obitelj. Tijekom proteklog razdoblja Savjetovaništima za djecu, mladež, brak i obitelj u području individualnog i skupnog savjetovanja korisnici su se najčešće obraćali za pomoć vezano uz partnerske probleme, nasilje u obitelji, osobne poteškoće, odnos roditelj – dijete, razvojne poteškoće djeteta, teže psihičke poteškoće, uspjeh djeteta u školi te zdravstvene i socijalne probleme.

Od brojnih programa Savjetovališta za djecu, mladež, brak i obitelj, koji se provode u suradnji s ustanovama, institucijama i organizacijama civilnog društva u lokalnoj zajednici, izdvajamo programe namijenjene prevenciji poremećaja u ponašanju, programe potpore djeci razvedenih roditelja te programe namijenjene prevenciji nasilja u obitelji.

S novim zakonskim uređenjem i otvaranjem i te umrežavanjem obiteljskih centara na području cijele Republike Hrvatske, možemo očekivati uspješnost u ostvarenju osnovnih ciljeva razvoja novih usluga namijenjenih obiteljima, te podizanje kvalitete obiteljskog života, afirmaciju obiteljskih vrijednosti, kao i aktivnu i stručnu potporu obitelji u lokalnoj zajednici.

Ivana Kokić, dipl. soc. rad.
Duška Bogdanović, prof. logoped.
Ministarstvo obitelji, branitelja i
međugeneracijske solidarnosti

¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ustrojstvu i djelokrugu središnjih tijela državne uprave i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj skrbi ("Narodne novine" 44/06).

DIJETE I DRUŠTVO

Jesu li nam potrebne škole za roditelje?

Ilonka Filipović, dipl. soc. rad.

UDK 37.018.262

SAŽETAK:

Škola za roditelje je jedno od mjesta gdje se mogu učiti komunikacijske vještine. Namijenjene su roditeljima, ali u njih često dolaze odgajatelji iz vrtića i dječjih domova, učitelji, profesori, pedagozi i defektolozi. To ukazuje na nužnost unošenja promjena u obrazovanje, kako bi i oni bili osposobljeni podučiti djecu kvalitetnijoj komunikaciji, boljem poznavanju sebe i odnosu s drugim ljudima.

Ključne riječi: škola za roditelje, realitetna terapija, dobrovoljni i nedobrovoljni polaznici, učenje komunikacijskih vještina

Škole za roditelje su jedno od mjesta gdje se mogu učiti komunikacijske vještine. U njima se roditelje nastoji podučiti kako s djecom uspostaviti odnose koji će ih voditi prema samoostvarenju, ali ih se ujedno potiče na prepoznavanje svojih potencijala koji bi im mogli pomoći da se bolje ostvaruju kao личности i kao roditelji. U ovom radu opisat ću svoja iskustva stečena četrdesetgodišnjim radom sa skupinama djece i roditelja na području odgoja, odnosa i komunikacije u obitelji.

Škole za roditelje su namijenjene prije svega roditeljima koji žele poboljšati kvalitetu obiteljskih odnosa, ali njih polaze i drugi:

1. studenti koji misle da bi znanja i vještine stečene u školi za roditelje mogli primijeniti u svom budućem radu,
2. mladi ljudi bez djece koji još nisu u braku, ali planiraju u budućnosti postati roditelji,
3. mladi ljudi bez djece koji su u braku i namjeravaju u skoroj budućnosti postati roditelji,
4. roditelji koji uglavnom nemaju značajnijih komunikacijskih teškoća u odnosima s djecom i željeli bi da tako i ostane, a ujedno žele provjeriti je li to što rade ispravno ili im se to samo čini, jer još ne dobivaju zabrinjavajuće povratne informacije,
5. roditelji koji imaju manjih teškoća u komunikaciji ili imaju komunikaciju koju procjenjuju manjkavom i nezadovoljavajućom,
6. roditelji koji imaju izrazitih teškoća u komunikaciji s djecom, koje se iskazuju kroz agresivno ponašanje djece, ali i roditelja, neuspjeh djece u školi i sukobe u obitelji,
7. roditelji kojima su djeca oduzeta i smještena u ustanove ili druge obitelji.

U skupine, koje se sastoje od 10 - 15 sudionika, najčešće dolaze majke, tek ponekad

očevi i rijetko oba roditelja. Ponekad se dogodi da školu završi jedan roditelj, a poslije njega dolazi i drugi. Bilo bi idealno da češće dolaze oboje, ali to je više izuzetak nego pravilo.

Bilo bi poželjno skupine polaznika sastaviti prema dobnim skupinama djece, ali bi to zahtijevalo snažniji angažman i dugoročnije planiranje organizatora škola. U praksi se u istoj skupini nađu roditelji djece koja su još u vrtiću i roditelji djece koja završavaju srednju školu, što znatno usporava rad, te je neophodna umješnost voditelja skupine da ih održi na okupu i neprekidno potiče na razvijanje i održavanje tolerancije za probleme roditelja djece drugog uzrasta.

Skupine roditelja koji dolaze samoinicijativno i dobrovoljno nastoje se odvojiti od roditelja koji su upućeni iz centara socijalne skrbi, odnosno ukoliko su pomiješani, trebalo bi nastojati da prevladava broj onih koji su došli dobrovoljno, te da je među njima tek jedan ili dvoje roditelja upućenih iz centara. Naime, roditelji upućeni od strane centara češće pokazuju višu razinu nesnalaženja i nedjelotvornih odgojnih postupaka, te im je ponekad potrebno posvećivati više pozornosti i vremena.

Roditelji koji dolaze po vlastitom izboru pokazuju više tolerancije i razumijevanja za potrebe drugih roditelja u skupini. Motiviraniji su i ustrajnije u dolaženju.

Roditelji upućeni iz centara imaju češće potrebu opširno obrazlagati vlastite probleme, a postaju nestrpljivi kad to isto čine drugi roditelji iz skupine. Iskazuju manje zanimanje, neredoviti su i češće odustaju prije završetka ciklusa.

Polaznici škole za roditelje koji su poslani iz centara trebali bi biti bolje pripremljeni u svojim centrima, trebali bi dobiti više obavijesti o sadržajima škole, o mogućoj dobrobiti za njih i njihovu obitelj, o razlozima zbog kojih su upućeni, o trajanju i učestalosti dolaženja. Pritom bi svakako trebalo voditi računa o onim roditeljima koji rade u smjenama pa ne mogu dolaziti svaki drugi tjedan i praktički prođu kroz pola ciklusa, što je nedostavno i uopće ne ispunjava svrhu.

Iskustvo ukazuje na činjenicu da bi se program, koji se obrađuje u školi za roditelje, da bi dao zadovoljavajuće rezultate, trebao odvijati najmanje kroz 12 susreta, tj. 3 mjeseca, a po mogućnosti i duže, jedanput tjedno po dva školska sata. Nerealno je očekivati pozornost koja bi trajala više od dva školska sata u jednom susretu, jer su to često roditelji koji dolaze sa svojih radnih mjesta i nisu u stanju zadržati dulju koncentraciju.

Obrazovna razina je različita, ali najviše je roditelja sa srednjom školom ili fakultetom. Zanimljivo je mali broj roditelja s nižom stručnom spremom, a to su najčešće oni koji su upućeni iz centara socijalne skrbi.

Osim roditelja koji dolaze radi poboljšanja odnosa u vlastitoj obitelji, posebnu pozornost zaslužuju oni koji dolaze iz profesionalnih razloga, iako škole za roditelje ovog tipa nisu namijenjene njima. To su:

- **odgajatelji** iz vrtića i dječjih domova,
- **učitelji i profesori** iz osnovnih i srednjih škola,
- **pedagozi** i
- **defektolozi,**

što ukazuje na činjenicu, koja se ne bi smjela zanemarivati, da u svom bazičnom obrazovanju nisu dobili dovoljno znanja za snalaženje u situacijama kada djeca pokazuju svoje frustracije, nezadovoljstvo, ljutnju i strah.

Smatra se poželjnim rad skupine temeljiti na nekoj priznatoj terapijskoj tehnici, iako je ponekad nužno obuhvatiti teme koje zadiru i u razna druga područja funkcioniranja djeteta.

Ako se radi prema načelima teorije izbora i realitetne terapije, program bi se mogao oblikovati prema sljedećim temama, iako to nije jedini i isključivi put:

1. osnovne psihološke potrebe i njihov utjecaj na naše ponašanje,
2. cjelokupno ponašanje i kako djelujemo u okviru tog modela,
3. pitanja koja nas vode do samoprocjene,
4. nedjelotvorni i djelotvorni odgojni postupci,
5. samopouzdanje i samopoštovanje,
6. ljutnja, agresija i sukob,
7. motivacija,
8. pomoć djetetu u učenju,
9. pravila u obitelji,
10. značaj i uloga televizije i medija u odgoju djece.

Kako bi se zadržala pozornost roditelja, dobro je jedan susret podijeliti u manje cjeline, koje ne moraju biti strogo odijeljene:

1. roditelji predstavljaju “domaću zadaću”, odnosno kako su naučeno u skupini primijenili u obiteljskim odnosima,
2. teoretski prikaz nove teme,
3. vježba iz nove teme.

“Domaće zadaće” se oblikuju tako da roditelji u njihovo obavljanje moraju uključiti djecu ili bračne partnere, što ujedno znači da članovi obitelji znaju da roditelji pohađaju školu za roditelje i što tamo rade.

Najveći broj roditelja dolazi u školu uz suglasnost i odobravanje partnera i djece, no poneki to zataje i od partnera i djece, a najčešće od članova šire obitelji. Što se tiče članova šire obitelji, to bi trebao biti stav vlastite procjene, ali što se tiče djece i partnera, čini se značajnim da budu i obaviješteni i uključeni koliko god je to moguće.

Roditeljima koji imaju potrebu opširnije i detaljnije razmotriti svoju osobnu i/ili obiteljsku situaciju, dobro je omogućiti individualni razgovor. Kroz individualne razgovore roditelji dobivaju više osobne pažnje za kojom mnogi imaju snažnu nezadovoljenu potrebu, a uz to se rastereti i tenzija u skupini.

O korisnosti škole za roditelje najbolje govore izjave polaznika:

“Školu sam doživjela kao utočište i kao mjesto na kojem se mogu naći rješenja za probleme s kojima se nisam znala nositi. Predlažem da škola traje nešto duže . . .”

“Ovakvu bi školu trebali pohađati svi roditelji. Većina situacija koje su obrađene imaju ishodište u svakodnevnom životu, samo to do sada nisam primjećivala, tj. nisam ni pomišljala da toliko griješim u nekim najjednostavnijim stvarima.”

“Školu sam započela s namjerom stručnog usavršavanja, a vrlo brzo sam je ‘prisvojila’ kao osobnu potrebu. Svaki susret bio je naporno ugruran u ritam svakodnevnih obveza, ali i s radošću i zanimanjem odrađen.”

“Škola mi je pokazala kako i kuda trebam ići u odnosima sa svojom obitelji, ali i drugim ljudima oko sebe. Dobila sam više nego sam mislila da ću saznati.”

“Škola je divno iskustvo, naučila sam sagledati problem s više strana, opuštenija sam u pristupu problemu. Voljela bih da škola traje duže da možemo proraditi stečena znanja s više detalja.”

“Bilo bi prekrasno kad bi se škola mogla organizirati po dječjim vrtićima i osnovnim školama (i za djelatnike i za roditelje)!!!”

Vrijedna povratna informacija polaznika je njihov zaključak da im se nisu poboljšali samo obiteljski odnosi, nego i odnosi na radnom mjestu i u široj obitelji.

Škole za roditelje ukazuju nam na činjenicu koju **ne smijemo zanemariti**: brojni roditelji, koji se s puno ljubavi posvećuju svojoj roditeljskoj ulozi, čine pogreške, bez svijesti o tome da ih čine i kako se one odražavaju na odgoj djece. Čine ono što su ih naučili njihovi roditelji, koji ponekad jednako tako nisu imali u ruci neki drugi instrument osim dobre volje i ljubavi. Tako se nedjelotvorni odgojni postupci “nasljeđuju” iz generacije u generaciju. Ako ne naučimo djelotvorne odgojne postupke od svojih roditelja, možda je zasad jedino mjesto na kojem bismo ga mogli učiti škola za roditelje.

Škole za roditelje, koje se uglavnom održavaju u okviru specijaliziranih udruga, mjesta su koja u sadašnjim okolnostima popunjavaju nedostatak koji bi za društvo u cjelini trebao biti alarmantan. Iskustvo upućuje na okolnost da većina poremećenih odnosa unutar obitelji nisu posljedica patologije, iako je i to u nekim slučajevima moguće, nego posljedica neznanja i nesnalaženja u odnosima, ali i posljedica nedovoljnog poznavanja sebe, svojih osjećaja i ponašanja.

Za roditelje, koji su u manjini, ali tim dragocjeniji, koji nakon završene škole za roditelje žele nastaviti rad na sebi i obiteljskim odnosima, poželjno je osigurati dugoročnije susrete i druženje. Po završetku škole za roditelje svaki je roditelj mogao postati član Kluba uspješnih roditelja koji sada djeluje pod pokroviteljskom Udruge socijalnih radnika Zagreba i Zagrebačke županije. Uvjet za pristup Klubu je završena škola za roditelje. Članovi Kluba sastaju se dvaput mjesečno. Pri svakom susretu animator je drugi roditelj koji ima obvezu osmisliti sadržaj i aktivnosti grupe, a Klub postaje mjesto “cjeloživotnog učenja”, učenja boljeg razumijevanja sebe, svoje roditeljske uloge i obiteljskih odnosa.

Dok ne uvidimo da nam je bolje poznavanje sebe i stvaranje boljih odnosa s bliskim osobama važno bar toliko koliko nam je važno znanje o “životinjskom svijetu kontinentalnih travnjaka”, o “prilagodbi sive čaplje na život u području bare”, “razlozima zbog kojih morska svilina nema puči” ili “koje životinje žive u sloju grmlja kontinentalne listopadne šume”(Blatarić, 2004), nema velikih izgleda da stvorimo skladne obitelji.

Struke koje su na bilo koji način povezane s djecom trebale bi bezuvjetno kroz svoje bazično obrazovanje dobiti više znanja o radu s djecom u području odnosa i komunikacije. To što oni u nedostatku navedenoga dolaze u škole za roditelje, trebalo bi alarmirati one koji odlučuju o obrazovanju učitelja. Škole za roditelje za njih su “prva pomoć”, a onima koji su zaduženi za njihovo obrazovanje to bi trebalo biti upozorenje da im ne daju nešto važno što im treba i što žele naučiti.

Djeca koja odgojem u svojoj primarnoj obitelji ne dobivaju kvalitetna znanja o odnosima i komunikaciji trebala bi ta znanja steći u školi. To je jedino mjesto, nakon obitelji, u kojem djeca borave svakodnevno, koje na njih ima dugotrajni i snažan utjecaj. U školi dobivaju niz raznih informacija od kojih će im neke trebati jednokratno, neke povremeno, a neke trajno. Učenje komunikacijskih vještina koristilo bi im trajno i sigurno bi im pomoglo u oblikovanju vrjednijeg i bogatijeg života.

Američki filozof Lou Marinoff u svojoj knjizi “Umjesto Prozaca – Platon” (Marinoff, 1999), govoreći o obiteljskom životu i problemima, citira misao iz “I ching-a”, kineske knjige proročanstava, ali jednako tako i svekolike stare kineske mudrosti:

“Kad u obitelji bude sklad, sve društvene veze čovječanstva bit će skladne.”

Uz dužno poštovanje prema kineskoj mudrosti, ja bih se usudila dodati:

“Kad ostvarimo vlastiti sklad, bit će sklad u obitelji i sve društvene veze

čovječanstva bit će skladne.”

Gore navedena kineska misao stara je oko 3000 godina i moglo bi se očekivati da je kroz to vrijeme urodila nekim vidljivijim plodom. A, čini se, nije.

Možda nam protekla tisućljeća ne nude nadu za skori sklad, ali nije li u naravi čovjeka da se nada i ide naprijed i onda kada je cilj neizvjestan i manje vrijedan od sklada među ljudima?

Do We Need Schools for Parents?

Ilonka Filipović, BA In Social Work

UDK 37.018.262

SUMMARY

Schools for parents are places where one can learn communication skills. They are intended for parents, but frequent attendants are also preschool tutors, teachers, professors, pedagogues and defectologists. This signals the need to introduce changes in education to facilitate their teaching children how to improve communication, get to know themselves and form better relationships.

Key words: *school for parents, reality therapy, voluntary and involuntary attendants, learning communication skills*

Brauchen wir Elternschulen?

Ilonka Filipović, Dipl. Soz. Arb.

UDK 37.018.262

ZUSAMMENFASSUNG:

Die Elternschule ist einer der Orte, wo Kommunikationsfähigkeiten erlernt werden können. Sie sind für Eltern bestimmt, werden aber auch oft von Erziehern aus Kindergärten und Schulheimen, von Lehrern, Professoren, Pädagogen und Heilpädagogen besucht. Dies weist auf die Notwendigkeit der Einführung von Neuerungen in die Ausbildung hin, damit auch sie befähigt werden, Kinder zu lehren, besser zu kommunizieren, sich besser kennen zu lernen und bessere Beziehungen zu anderen Personen zu pflegen.

Schlüsselbegriffe: Elternschule, Realitätstherapie, freiwillige und unfreiwillige Teilnehmer, Erlernen von Kommunikationsfähigkeiten

DIJETE I DRUŠTVO

Podrška roditeljima u obavljanju odgojne uloge

Suočeno s otvorenim i prikrivenim nasiljem, društvo lako pribjegava prebacivanju odgovornosti. Škola optužuje roditelje, a roditelji školu, vrtić, medije, policiju... Iako antagonizam započinje već u vrtiću i u školi, zbog povratne informacije/ocjenjivanja, on postaje veći.

A odgovorni smo SVI – oni koji nude agresivne modele ponašanja, ali i oni koji ih toleriraju šuteći iz straha ili nemoći.

Ipak, mislim da je primarna odgovornost na obitelji koja je najčešće najmanje stručna i kompetentna za rješavanje ovoga problema.

Svaki, pa i najmanji, posao zahtijeva prethodnu pripremu, učenje, vježbu (pokušajte voziti automobil bez učenja). Samo je roditeljstvo prepušteno osobnom izboru pojedinca. Tako najzahtjevnija životna uloga postaje usputna, gotovo obezvrijeđena. Pritisnuti obvezama (često je to borba za голу egzistenciju!), roditelji ne ispunjavaju svoje želje – ne uspijevaju uskladiti profesionalne i obiteljske uloge. Na neuspjeh reagiraju agresivno – verbalno, paraverbalno pa i fizičkim nasiljem (prema stvarima ili drugim članovima). Djeca te modele ponašanja preslikavaju. Nije ništa bolje ni kad je u obitelji prividno sve dobro, "samo" nema dovoljno vremena za djecu pa su djeca ispred TV-a i/ili igraju video igrice, kad su na ulici... Dijete najčešće uči oponašanjem. Roditelji se ograđuju tvrdnjama da osobno nisu nasilni, zaboravljajući da nasilje nije samo tjelesno i da puno veće i gore posljedice ostavlja verbalna agresija (vrijeđanje, sarkazam, podrugljivost, omalovažavanje). Krivnju prebacuju na medije zaboravljajući da upravo oni, roditelji, odgovaraju za način kako njihova djeca provode slobodno vrijeme, od koga uče, što gledaju, odnosno kakav stav oni zauzimaju prema neposrednom okružju. U neznanju i nemoći roditelji odgoj temelje na sustavu nagrada i kazni. Dijete koje ima problem, u strahu od kazne, ne obraća se roditelju!

Je li posao odgojitelja i učitelja dijagnostika ili terapija?

Za razliku od nekih drugih područja – u odgoju je terapija jednaka: pažnja, vrijeme, pozitivni modeli ponašanja, kvalitetna, otvorena komunikacija, rješavanje problemskih situacija dogovorom, razumijevanje i suradnički odnosi ...

Uloga odgojitelja nije biti bračni savjetnik, već stvarati uvjete za kvalitetno roditeljstvo. Moje je iskustvo da roditelji koji osvješćuju roditeljsku ulogu postepeno prepoznaju i važnost drugog roditelja i nužno mijenjaju (bračne i roditeljske) odnose.

Obveza odgojitelja i svih stručnih osoba jeste ukazati i podučiti obitelj o načinima prevencije agresije, kvalitetnoj komunikaciji, rješavanju problemskih situacija...

Kako?

Vjerujem – jedino uključivanjem roditelja u rad. Vjerujem da roditelji nisu uključeni ne zato što nemaju vremena (bez obzira koliko je i to istina), već zašto im to nije ponuđeno.

Radim kao odgojitelj u vrtiću Makarska i u Savjetovalištu za psihološku potporu.

Roditelje nastojim uključiti u neposredan rad s djecom vrtičke i školske dobi. Roditelj, uključen u rad s djecom i odgojiteljem, prvenstveno stiže uvid u ponašanja ODGOJITELJA (roditelji djecu doživljavaju subjektivno). Ukoliko mu je to ponašanje prihvatljivo, on će ga oponašati. Preduvjet je kvalitetan odnos roditelja i odgojitelja, za što je odgovoran odgojitelj. Kao stručna osoba, odgojitelj nužno treba imati znanja iz teorije potreba, te kreirati uvjete za zadovoljavanje potreba roditelja i djece. (Naravno, jako je važno osnaživati odgojitelja i stvarati uvjete u kojima će zadovoljiti SVOJE potrebe, ali to trenutno nije tema.)

Odgojni postupci i cjelokupna ponašanja roditelja i odgojitelja nužno se isprepliću i utiču na dječji razvoj. U interesu je svih sudionika odgojnog procesa usuglašavanje i ujednačavanje ponašanja.

U vrtiću (ali i školi) roditelj ima mogućnost uključiti se u:

1. **UKLJUČIVANJE U NEPOSREDAN RAD – RODITELJ U SKUPINI/razredu:**
 - Izbor imena skupine – odgojna skupina (a važno je za svaku skupinu!) obvezno ima ime, dogovorno izabrano (kao još jedan element u građenju odnosa, jačanju osjećaja pripadanja i grupnog identiteta). Svi (djeca i roditelji) predlažu ime koje se bira “referendumom”. Ono ima vrijednost prezimena – obiteljskog pripadanja.
 - Predstavljanje roditelja skupini – “moj tata/mama su najbolji...” (roditelj se predstavlja nekom vještinom, znanjem). Roditelj u dogovoru s odgojiteljem odlučuje o aktivnosti kojom će se predstaviti. Roditelj se može predstaviti svojim zanimanjem (policajac, frizerka, liječnica, stolar...) ili osobnom vještinom (tata carinik podučavao je djecu igranju nogometa). Roditelja skupini najprije predstavlja dijete verbalizirajući po čemu je njegov roditelj vrijedan i važan. Djeca (koja žele sudjelovati) predstavljaju se sama. Roditelj se predstavlja i predlaže zajedničku aktivnost. Uz raznolikost ponuđenih aktivnosti djeca usvajaju vještine i navike socijalnog ponašanja. Dosadašnje iskustvo je da dijete lakše (pozitivno) predstavi roditelja, nego roditelj dijete. Djeca najčešće kažu: “Moja mama/tata je dobra/dobar – dobro kuha, mazi me...”, a roditelj često kaže: “Nije loš, ali je malo nemiran, bučan.. na.. (strica u Americi?)”.
 - Predstavljanje roditelja i djeteta skupini – dijete i roditelj mogu se predstaviti i scenskom igrom. Dijete bira lutke, odgojitelj ponudi tekst (poznatu recitaciju ili mali igrokaz), posudi lutke “za kući”, te potiče roditelja da kroz zajedničku igru lutkom, kod kuće, stvara igrokaz. Iskustvo pokazuje da je to jako dobar način predstavljanja cijelih obitelji. Svi uključeni roditelji naglasili su mi važnost stvaranja – vježbanje kod kuće. Većina ih se pri tom prvi put susreće sa scenskom lutkom i otkriva mogućnosti.
 - “Roditelj gost” – boravak roditelja na zajedničkoj aktivnosti (ručak, predstava, igre..). Većina skupina koje su se uključile u ovakav način rada ima “listu gostovanja”!
 - “Zajedno slavimo rođendan” – naglasak je na emocionalnom doživljaju, pozitivnim sjećanjima i zajedničkom uspjehu odrastanja. Termin se dogovara, ne nužno datum rođendana. Roditelj prepričava događaj (kako se dijete rodilo, kako je izgledalo, što je radilo), ali je naglasak na osobnom doživljaju (kako se roditelj osjećao, što je mislio dok je čekao dijete, kako se osjećao kad ga je vidio..). Roditelji donose i foto albume (nekoliko fotografija) - pozitivna sjećanja te “čarobnu vrećicu” (predmet koji je na neki način povezan uz djetetovo

- odrastanje).
 - Posjet djece radnom mjestu roditelja
 - "Adventski kalendar" – tijekom Došašća, u suradnji s roditeljima, izrađujemo adventski kalendar. Djecu potičemo na samoprosudbu (što sam vrijedno napravio, što mogu napraviti drugačije/bolje). Na radionicama za roditelje dogovorimo osnove samoprosudbe u obitelji i vrednovanje. Svaki član obitelji ima "zadatak" koji je važan za obitelj (npr.: tko postavlja stol, nosi smeće, kuha..) – vrednuje se doprinos obiteljskom životu (SVAKI zadatak/aktivnost je jako važna). Dijete u vrtiću dobije "dnevni zadatak" koji je isti za sve. Nema kazni za neobavljeno, već dogovor "kako popraviti" da bi svima bilo bolje. Roditelji (po jedan) dnevno (kratko) borave u vrtiću – sudjeluju u prosudbi dobrih djela i otvaraju vrećicu za taj dan.
2. ZAJEDNIČKO DRUŽENJE/AKTIVNOSTI:
- Radionice kreativnog izražavanja za djecu i roditelje – tematski vezane uz događanja (zajednička izrada tradicijskih blagdanskih ukrasa – Božić, Uskrs).
 - Likovne radionice za djecu i roditelje – izrada rekvizita za scensku skupinu.
 - Radionice kao poticaji za osvješćivanje tradicijske vrijednosti i identiteta obitelji – uključuje zajednički rad cijele obitelji (obiteljsko stablo, tradicijski obiteljski običaji).
 - Sportska subota – sportske igre u kojima sudjeluje cijela obitelj.
 - Zajedničko obilježavanje društvenih događanja: "Male maškare u vrtiću", Dan za osmijeh, "Kad se male ruke slože" (zajedničke aktivnosti prema drugim institucijama – Udrugom roditelja djece s posebnim potrebama "Sunce", te Domom za starije osobe; djeca i roditelji nastupali su za djecu u Udruzi).
3. DJECA ZA RODITELJE
- Mali nastupi djece za roditelje (najčešće male scenske igre djece), prodajne izložbe dječjih uradaka, završna svečanost – scensku igru stvaraju djeca (rješavanje problemske situacije).
4. RODITELJI ZA DJECU
- Scenska igra roditelja za djecu – radioničkim načinom rada stvaramo predstavu rješavajući dogovorom postavljenu problemsku situaciju. Npr.: što roditelj treba napraviti kada dijete traži nešto što je (po mišljenju roditelja) neprihvatljivo. Scenska igra nastaje poticanjem individualnih kreacija uz usvajanje tehnika rješavanja problemskih situacija. Problem se rješava "brainstormingom" – navode se sva moguća (neprihvatljiva i prihvatljiva) rješenja. Naravno, za kraj treba ponuditi kvalitetno rješenje. Roditelji sudjeluju i u izradi kostima, scenografiji, izboru glazbe..
- (Roditelji su do sada izveli četiri predstave. Već dva puta predstavili su se i na Međunarodnim danima lutkara u Makarskoj.)
5. RADIONICE ODGOVORNOG RODITELJSTVA
- Radionice su osmišljene prema programu odgovornog roditeljstva, a prema načelima teorije izbora, realitetne terapije i suradničkog vođenja. Održavaju se i u vrtiću i u Savjetovalištu.
 - Komunikacijske iskustvene radionice za djecu i roditelje (igre uloga, načini rješavanja sukoba, podučavanje kvalitetne komunikacije, slušanja) – održavaju

se za školsku djecu i roditelje u organizaciji Savjetovališta "Lanterna".

6. RADNI LISTOVI

"Radni listovi" je radni naziv za oblik uključivanja roditelja. Sami izrađujemo male, povezane zadatke za djecu i roditelje. Krajem tjedna djeca svoje (odrađene) zadatke nose kući uz zadatak za roditelje, ponedjeljkom ih vraćaju i odlažu u posebne mape. Naglasak je prvenstveno na druženju. Rad su prihvatili svi roditelji iako poneki to shvaćaju preozbiljno (usmjereni su na rezultat više nego na proces)

7. INDIVIDUALAN RAD – savjetodavni rad s roditeljima

Ovdje se ne radi o tome hoće li se roditelji uključiti ili ne, već je nužno naglasiti važnost njihova uključivanja ostavljajući pri tome izbor njima samima. Kod roditelja, koji se uključi u bar jednu aktivnost, potičemo osjećaj (stvaramo uvjete) uspjeha i zadovoljstva. On počinje pripadati skupini. Na radionicama odgovornog roditeljstva prepoznaje druge koji imaju slične probleme, dvojbe (nije sam), ali vidi jasne mogućnosti rješavanja. Izbjegavamo osjećaj krivnje (do sada su radili najbolje što su znali, čak i kad je evidentno da nisu znali), a roditeljska ponašanja nastojimo usmjeravati u pravcu "kako nešto učiniti bolje". Učimo da neuspjeh nije razlog za odustajanje, već za novi pokušaj. Roditelji i odgojitelji postepeno razvijaju suradničke odnose, što utiče na kvalitetu rada, ali i postaje model ponašanja djeci. Prestaju međusobna predbacivanja, a djelovanja se usmjeravaju u nastojanje "kako nešto učiniti bolje" (a ne na traženje krivaca). Uvidom u rad potiče se kvalitetnija komunikacija između institucije (vrtića, škole) i obitelji, ali i unutar obitelji i prema društvenoj zajednici. Roditelji uključeni u projekt postepeno šire informacije, usvojena znanja i načine ponašanja na druge roditelje. Raste uključenost. Roditelji koji borave u skupini (policajac, liječnik, profesor...) predstavljaju institucije iz kojih dolaze i posredno stvaraju suradničke odnose. Boraveći u vrtiću roditelji razvijaju socijalne vještine i podižu razinu prihvaćanja svoje djece, ali i drugih osoba. Dobivaju i uvid u ponašanje djeteta, ali i grupne procese. Neposrednim doživljajem te ponuđenim tumačenjima o grupnim procesima (fazama razvoja skupine, ulogama u skupini, krizama autoriteta, načinima rješavanja problema...) roditelj lakše razumije ponašanja djece i postepeno oblikuje kvalitetne odgovore. Roditelji i djeca podučavaju se tehnikama rješavanja problemskih situacija. I djeca i roditelji pokazuju višu razinu empatije i prihvaćanje različitosti (istraživanja tvrde da razvoj empatije dugoročno utječe na smanjivanje nasilničkih ponašanja). Oba roditelja se uključuju u proces koji se nužno odražava i na njihove međusobne odnose. Razvija se osjećaj pripadanja – roditelji se predstavljaju imenom skupine te razvijaju prijateljske odnose i izvan vrtića. Roditelj je prisutan u vrtiću te valja očekivati da će takva ponašanja zadržati i odlaskom djeteta u školu (ako mu škola za to pruži priliku/mogućnosti, a po HNOS-u bi trebala).

Ovakav rad je izuzetno zahtjevan (vrijeme, organizacija, smišljanje aktivnosti), ali i višestruko koristan – dobivamo roditelje za suradnike te postizemo općenito kvalitetnije odnose. Kvalitetni odnosi sa roditeljima izuzetno se pozitivno odražavaju na djecu – veće je prihvaćanje i skupna povezanost, razvijaju se socijalne vještine, obogaćuje iskustvo...

Zašto roditelji pristaju na ovakav način rada? Kad preskočimo sve pedagoške razloge, suočimo se s osnovnim osobnim (psihološkim) potrebama: potrebom za pripadanjem (ljubavlju), samoostvarenošću (moći), slobodom izbora i zabavom. Rad u skupini

(radionicama, scenskoj skupini) daje roditeljima osjećaj pripadanja – vide da i drugi imaju slične probleme i da ih zajedno mogu rješavati (ili im se barem smijati). P. Hauck tvrdi da smo to sretniji što pripadamo većem broju neformalnih skupina, a takvih skupina je realno malo – skupina roditelja upravo je takva neformalna skupina. U uključivanju roditelji prepoznaju izbore – mogu odabrati kako, kada i što hoće – naravno, u okviru ponuđenog. Svi doživljavaju uspjeh – s pozicija djeteta svaki roditelj je uspješan samim time što se pojavio/uključio. I na kraju, ali ne manje važno, roditelji se druže i zabavljaju!

U Makarskoj se, uz financijsku potporu Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, a u organizaciji Savjetovališta za psihološku potporu “Lantern”, već drugu godinu provode programi osmišljavanja slobodnog vremena mladih, radionice odgovornog roditeljstva te radionice scenskog izražavanja za djecu i roditelje.

Ivana Visković, odgojiteljica

DIJETE I DRUŠTVO

Događanja

Events

Veranstaltungen

DIJETE I DRUŠTVO

Dodijeljena Nagrada za promicanje prava djeteta

Hrvatski sabor je na sjednici održanoj 29. svibnja 2003. godine donio Zakon o Nagradi za promicanje prava djeteta. Nagrada se dodjeljuje svake godine 20. studenoga, na Dan prihvaćanja *Konvencije o pravima djeteta* na sjednici Opće skupštine Ujedinjenih naroda. U jednoj godini može se dodijeliti jedna nagrada za životno djelo i do tri godišnje nagrade. Nagrada za životno djelo dodjeljuje se istaknutim pojedincima čiji rad predstavlja trajan doprinos promicanju prava djeteta u svrhu potpuna i skladna razvoja osobnosti djeteta. Godišnja nagrada dodjeljuje se pojedincima i/ili skupini pojedinaca ako je to ostvarenje rezultat njihova zajedničkog rada, za najznačajnija ostvarenja na različitim područjima promicanja prava djeteta tijekom protekle godine. Nagrada se dodjeljuje u obliku posebnog priznanja i u novcu.

Nagradu dodjeljuje Odbor za Nagradu za promicanje prava djeteta koji se sastoji od pet članova, a osniva ga Hrvatski sabor na vrijeme od dvije godine. U Odbor za Nagradu imenuju se osobe iz redova poznatih javnih radnika koji se bave pitanjima vezanim uz prava djeteta. Tako su 2005. godine u taj odbor imenovani: prof. dr. sc. Mira Alinčić; Dragan Zlatović; akademkinja Alica Wertheimer-Baletić; Tanja Radočaj i Božica Šimleša.

Godine 2005. prvi je puta dodijeljena Nagrada za promicanje prava djeteta. Na natječaj su stigla tri prijedloga za tri kandidata i to za nagrade za životno djelo. Odbor je donio odluku da se nagrada za životno djelo dodjeli **prof. dr. sc. Dubravki Hrabar**, za iznimna postignuća u zaštiti dobrobiti, prava i interesa djeteta.

Prof. dr. sc. Dubravka Hrabar rođena je 31. srpnja 1956. u Trogiru. Osnovnu školu i klasičnu gimnaziju završila je u Zagrebu, nakon čega je upisala Pravni fakultet u Zagrebu i diplomirala 1979. godine. Na istom je fakultetu magistrirala 1986. godine, a doktorirala 1991. godine s temom **Prava djece u porodičnim odnosima**. Na Pravnom fakultetu u Zagrebu zaposlena je od 1980. godine, a u zvanje redovitog profesora i znanstvenog savjetnika izabrana je 2001. godine. Nastavnik je na predmetu Obiteljsko pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu, Obiteljsko pravo s osnovama građanskog parničnog procesnog prava na Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu, te na predmetu Obiteljsko pravo sa matičarstvom pri Društvenom veleučilištu u Zagrebu. Predavač je na više poslijediplomskih studija. Predstojnica je Katedre za obiteljsko pravo, predstojnica Zavoda za građanskopravne znanosti i obiteljskopravnu znanost Pravnog fakulteta u Zagrebu, te voditeljica Poslijediplomskog studija građanskopravnih znanosti. Autorica je više od pedeset znanstvenih radova, a bila je i sudionicom mnogih znanstvenih i stručnih skupova u zemlji i inozemstvu. Od 2000. godine stalni je vanjski znanstveni savjetnik Ustavnog suda Republike Hrvatske, te članica Akademije za pravne znanosti Hrvatske. Trenutačno je i glavna urednica Zbornika Pravnog fakulteta u Zagrebu.

O prof. dr. sc. Dubravki Hrabar moglo bi se još puno toga reći u pogledu njezine znanstvene i stručne angažiranosti, no u nastavku će se istaknuti ono što je bilo presudno da, u razmjerno ranoj dobi, bude dobitnica Nagrade za promicanje prava djeteta za životno djelo.

Prof. dr. sc. Dubravka Hrabar u okviru stručne djelatnosti aktivno je sudjelovala, kao voditelj i glavni istraživač, u različitim projektima, gdje su došla do punog izražaja njezina nastojanja usmjerena na zaštitu najmlađih i promicanje njihovih prava. Radi se o sljedećim projektima: Pravo djeteta na slobodno izražavanje vlastitog mišljenja u postupku rastave braka roditelja, Primjena obiteljskopравnih mjera za zaštitu dobrobiti djece te zasnivanje posvojenja bez pristanka roditelja, Obiteljskopравna zaštita djece i nemoćnih osoba te Suvremeno hrvatsko obiteljsko pravo.

Kao članica radnih skupina za izradu nekoliko zakona ili zakonskih prijedloga bila je u prilici kreirati politiku usmjerenu na zaštitu i promicanje prava djeteta. Zakonodavstvo koje na izravan ili neizravan način štiti prava djeteta, a u čijem je stvaranju aktivno sudjelovala prof. dr. sc. Dubravka Hrabar, sastoji se od sljedećeg: Zakon o braku i porodičnim odnosima, Obiteljski zakon, Zakon o pravobranitelju za djecu, Prijedlog Zakona o oplodnji uz medicinsku pomoć, Prijedlog Zakona o prekidu trudnoće, Prijedlog Zakona o dobrovoljnoj sterilizaciji itd.

Svojim radom prof. dr. sc. Dubravka Hrabar istaknula se kao članica Radne skupine za izradu Izvješća Republike Hrvatske o stanju prava djeteta, te kao članica Izaslanstva za obranu Izvješća pred Odborom za prava djeteta u Genevi (1996. i 2004. godine).

U jednom mandatu bila je članica Vijeća za djecu, te Radne skupine za pripremu, praćenje i sudjelovanje Republike Hrvatske u aktivnostima u svezi s održavanjem Svjetskog sastanka o djeci.

I, na kraju, treba spomenuti i da je bila članica Radne skupine Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži za izradu Nacionalnog programa za zaštitu djece i mladeži od štetnog utjecaja medija, Radne skupine za izradu Etičkog kodeksa istraživanja s djecom, Povjerenstva za prosudbu programa spolnog odgoja Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, članica Savjeta Centra za prava djeteta pri Udruzi za inicijative u socijalnoj politici, te članica uredništva časopisa Dijete i društvo, koji promiče prava djeteta u društvu.

Odbor za dodjelu Nagrade za promicanje prava djeteta, temeljem uvida u djelatnost prof. dr. sc. Dubravke Hrabar, zaključio je da njezin rad predstavlja trajni doprinos promicanju prava djeteta, da je tijekom profesionalne karijere pridonijela zaštiti prava i interesa djeteta u duljem razdoblju, te da ju obilježava javna prepoznatljivost i priznatost uspjeha i postignuća trajne vrijednosti u području promicanja i zaštite prava djeteta.

Prof. dr. sc. Dubravka Maleš

Literarni i likovni natječaj za djecu na temu VOLIM SVOJU OBITELJ

Već drugu godinu za redom Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti raspisuje natječaj za literarne i likovne radove na temu ***Volim svoju obitelj***. Na natječaju sudjeluju djeca predškolske i osnovnoškolske dobi sa svojim literarnim i likovnim radovima. Natječaj završava svečanom dodjelom nagrada najuspješnijim sudionicima te izložbom likovnih radova. Ova završna svečanost održava se 20. studenoga, na *Dan Konvencije UN-a o pravima djeteta*. Svake godine najuspješniji se literarni i likovni radovi tiskaju u odgovarajućoj monografiji.

U 2005. godini povjerenstvo za prosudbu literarnih radova pristiglih na natječaj činili su: Tito Bilopavlović, dječji pisac; Sanja Pilić, dječja spisateljica; dr. sc. Stjepo Mijović-Kočan, književnik; Ivan Rodić, prof., urednik za kulturu u Školskim novinama te mr. sc. Jozo Čikeš, načelnik Odjela za djecu i mladež u Ministarstvu obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Članovi povjerenstva za prosudbu likovnih radova bili su: Zdenka Ninić, dipl. iur., pomoćnica ministrice, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti; Vesna Leiner, muzejska pedagoginja, voditeljica pedagoških radionica, Muzej grada Zagreba; Josip Grgević, akademski kipar, redoviti profesor Visoke učiteljske škole u Čakovcu; Mirjana Pavlinović Pivac, ravnateljica OŠ Matije Gupca u Zagrebu; Čedna Sliško, učiteljica razredne nastave i mentorica; Emil Robert Tanay, akademski slikar, redoviti profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, te Ivana Gagić, akademska grafičarka.

Na natječaj je 2004. godine pristiglo 6.280 likovnih i 1.568 literarnih radova, odnosno ukupno 7.848 radova, a 2005. godine 4.169 likovnih radova i 1.351 literarni rad, odnosno ukupno 5.520 radova. Na natječaj likovnih radova odazvala su se 144 dječja vrtića, 205 osnovnih škola i 8 centara za djecu s posebnim potrebama. Izložba nagrađenih i pohvaljenih likovnih i literarnih radova održana je u Muzeju grada Zagreba od 20. studenog do 4. prosinca 2005. godine. Za tu prigodu Povjerenstvo je izabralo 264 likovna uratka.

Objavljene publikacije s dječjim likovnim i literarnim radovima nisu samo dokaz održanih natječaja, već govore o stanju obitelji u našoj zemlji, viđenom očima djece. Istodobno, ovi se radovi mogu promatrati kao dječji izražaji u kojima oni govore o značaju obitelji u životu svakoga od njih. Oni su svjedoci dječjeg viđenja obiteljskog života. Svaki od ovih radova jasna je poruka odraslima, posebice roditeljima, o tome što dijete očekuje od obitelji i koliko mu ona puno znači. Čitajući literarne radove djece, svjedoci smo njihove tuge i sreće, nade i izgubljena povjerenja u odrasle, razočaranja i erupcije emocija. Kad dijete piše da bi željelo biti televizor jer bi ga tada roditelji gledali, a kad bi s njega brisali prašinu, on bi zamišljao da ga mama mazi, ono jasno progovara o svojim nezadovoljenim potrebama za pažnjom i ljubavlju. Zapravo je to vapaj koji odrasli moraju čuti i na koji moraju reagirati, prvenstveno roditelji, ali i čitava društvena zajednica. Zato bi ovi "zbornici" dječjih radova trebali biti obvezna literatura za roditelje.

Više od bilo koje riječi stručnjaka djeluje istina o obiteljskom životu i njegovoj ulozi u razvoju djeteta koja izlazi iz pera djeteta samog.

Prof. dr. sc. Dubravka Maleš

Mila Jelavić, nova pravobraniteljica za djecu

Nakon što je bivša pravobraniteljica za djecu 29. rujna 2005. dala ostavku na svoju službu te 14. listopada 2005. odlukom Sabora Republike Hrvatske razriješana dužnosti, Sabor Republike Hrvatske je 31. ožujka 2006. pravobraniteljicom za djecu imenovao Milu Jelavić.

Mila Jelavić rođena je 1958. u Imotskom, po struci je diplomirana pravnica, udana i majka dvoje djece. Čitav svoj radni vijek obavljala je poslove vezane uz zaštitu prava djece, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti. Nakon završetka studija radila je u Centru za socijalni rad Jastrebarsko i Centru za socijalnu skrb Zagreb – Centar. Od 1993. viši je stručni savjetnik u Odjelu zaštite djece, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti Ministarstva rada i socijalne skrbi, od 1998. načelnica Odjela za upravni i inspekcijski nadzor u istome ministarstvu, a od 2001. do imenovanja pravobraniteljicom za djecu načelnica Odjela za zaštitu djece, obitelji i skrbništvo Ministarstva rada i socijalne skrbi, odnosno Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi.

Bila je voditeljica i sudionica brojnih savjetovanja i seminara te članica radnih skupina za izradu izvješća o stanju prava djeteta u Republici Hrvatskoj prema *Konvenciji o pravima djeteta*, izvješća uz Fakultativni protokol uz *Konvenciju o pravima djeteta* o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji te izvješća prema Konvenciji o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena. Članica je radne skupine za izradu Strategije za eliminaciju svih oblika diskriminacije te radne skupine za pripremu pregovora za poglavlje Pravne stečevine Europske unije (poglavlje 23, Pravosuđe i temeljna prava).

Sudjelovala je u izradi nacрта Obiteljskog zakona, Zakona o pravobranitelju za djecu, Zakona o nagradi za promicanje prava djeteta i drugih. Na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu sudjeluje u izvođenju vježbi na pravnom studiju i studiju socijalnog rada. Objavila je nekoliko zapaženih stručnih radova.

Imenovanjem nove pravobraniteljice za djecu stječu se uvjeti za kvalitativne pomake u obavljanju ove službe. To je moguće zaključiti već na temelju njezina osobnog i radnog (stručnog) životopisa. Uz to je vrijedno pozornosti da se u obavljanju svojih dosadašnjih poslova pokazala dosljednom, ali istodobno i otvorenom za mišljenja drugih te naglašeno zainteresiranom i zauzetom za sustavna rješenja i preventivno djelovanje za dobrobit djece.

Valja očekivati da će svi relevantni društveni čimbenici, u predstojećem razdoblju, na primjeren način podržati njezin rad, u suočavanju s aktualnim društvenim pitanjima, za dobrobit djece, za dobrobit djetinjstva i života uopće.

Stjepan Lice, dipl. iur.

DIJETE I DRUŠTVO

Prikazi dokumenata

Documents' Reviews

Übersicht Dokumente

DIJETE I DRUŠTVO

Uloga obitelji u podizanju i odgoju djece u Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece od 2006. - 2012.

Vlada Republike Hrvatske prihvatila je dana 22. ožujka 2006. godine dokument pod nazivom **Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006.- 2012. godine**. Navedeni dokument je od iznimne važnosti jer bi se njegovim ostvarivanjem u praksi trebalo u značajnoj mjeri pridonijeti kvaliteti života sve djece u našoj zemlji. Jedno od područja obuhvaćenih **Nacionalnim planom aktivnosti za prava i interese djece** odnosi se na ulogu obitelji u podizanju i odgoju djece (IV. Područje), a kako je tema ovog broja časopisa vezana upravo uz ovo područje, to će se ovdje opširnije istaknuti planirane aktivnosti u području pružanja podrške obiteljima u obavljanju roditeljske uloge.

Da bi se bolje razumjela važnost ovog dokumenta, u nastavku će se dati kratki prikaz povijesti nastojanja međunarodne zajednice i naše zemlje, kao stranke *Konvencije o pravima djeteta*, na razvijanju sustavne brige za ostvarivanje prava djeteta putem izrada nacionalnih programa djelovanja za djecu.

Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. - 2012.

Republika Hrvatska, kao zemlja koja je potpisala i ratificirala *Konvenciju o pravima djeteta* te protokole *Konvencije* (Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji i Fakultativni protokol glede uključivanja djece u oružane sukobe), obvezala se uskladiti svoje nacionalno zakonodavstvo i praksu s odredbama navedenih međunarodnih ugovora. U skladu s tim zahtjevima, u našoj zemlji djeca uživaju posebnu zaštitu propisanu Ustavom Republike Hrvatske te nizom zakonskih propisa, posebice Obiteljskim zakonom ("Narodne novine" br. 116/03, 17/04), Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji ("Narodne novine" br. 116/03), Zakonom o socijalnoj skrbi ("Narodne novine" br. 73/97, 27/01, 59/01, 82/01, 103/03), zakonima iz područja odgoja i obrazovanja¹, radnim zakonodavstvom, zakonima o zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti, kao i zakonima koji reguliraju kazneno-pravnu zaštitu djece.

Kao stranka *Konvencije*, Republika Hrvatska je obvezna Odboru Ujedinjenih naroda za prava djeteta svake četiri godine podnositi izvješće o stanju prava djeteta u zemlji. Na sjednici održanoj 20. rujna 2004. godine u Ženevi, Odbor je razmotrio Drugo periodično izvješće Republike Hrvatske, kao i njegovo predstavljanje od strane hrvatskog izaslanstva, te na temelju utvrđivanja napretka u ostvarivanju prava djeteta u našoj

¹ Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju ("Narodne novine" br. 10/97), Zakon o osnovnom školstvu ("Narodne novine" br. 69/03 – pročišćeni tekst), Zakon o srednjem školstvu ("Narodne novine" br. 69/03 – pročišćeni tekst), Zakon odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina ("Narodne novine" br. 51/00).

zemlji, izdao preporuke u cilju daljeg unaprjeđivanja zaštite i promicanja dječjih prava u Hrvatskoj. Uzimajući u obzir postignuto te preporuke Odbora, naša je zemlja pristupila izradi Nacionalnog plana aktivnosti za prava i interese djece, za razdoblje od 2006. do 2012. godine, a čija je svrha unaprijediti kvalitetu života djece u Republici Hrvatskoj. Obveza država stranaka *Konvencije* da pristupe izradi nacionalnih programa djelovanja za djecu proizašla je iz zaključaka donesenih na prvom Svjetskom sastanku na vrhu posvećenog djeci, održanom 1990. godine u New Yorku. Ovaj sastanak, na kojem su usvojeni Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece i Plan djelovanja, značajan je po prvoj globalnoj podršci *Konvenciji* te stvaranju jedinstvenog okvira za ostvarivanje ciljeva djelovanja za djecu i njihovu dobrobit, za razdoblje do 2000. Na Drugom Svjetskom sastanku na vrhu posvećenom djeci, a koji je održan 2002. u New Yorku, doneseni su novi strateški dokumenti: Svijet dostojan nas - dječja deklaracija i Svijet dostojan djece, koji obuhvaća i Plan djelovanja (s postavljenim ciljevima do 2010., odnosno 2015.), a vlade sudionice obvezale su se uskladiti nacionalne programe s ovim dokumentima.

Temeljne odrednice Plana djelovanja zasnivaju se na: potrebi zaštite najboljeg interesa djeteta u svim područjima skrbi i dobrobiti za djecu, promicanju ukupnog napretka djeteta, zaštiti obitelji, potpori djeci bez roditeljske skrbi, borbi protiv svih oblika diskriminacije djece, posebice pripadnika nacionalnih manjina i ranjivih skupina, podizanju javne svijesti o borbi protiv siromaštva, kao i na potrebi ratifikacije ključnih dokumenta – *Konvencije*, Protokola te Konvencija Međunarodne organizacije rada 138 i 182. Dokument također promiče partnerstvo i traži aktivno zalaganje svih sudionika u društvu kroz – odgovorno roditeljstvo, ustroj lokalnih zajednica pogodnih za život djece, snaženje uloge parlamentaraca i civilnog društva, osiguravanje sredstava od strane privatnog sektora, aktivniji pristup medija i profesionalizam stručnjaka. Četiri su područja prioritetna: promicanje zdravih stilova života, kvalitetno obrazovanje, zaštita od zlostavljanja i nasilja (zaštita od oružanih sukoba, suzbijanje dječjeg rada, ukidanje trgovanja djecom i seksualnog izrabljivanja) i borba protiv HIV/AIDS-a.

U cilju zaštite dobrobiti djece, njihova odgoja i razvoja, Vlada Republike Hrvatske je 1. listopada 1998. godine usvojila **Nacionalni program djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj**. U cilju trajnog praćenja ostvarivanja Nacionalnog programa Vlada je osnovala **Vijeće za djecu** kao koordinacijsko tijelo na nacionalnoj razini. Osim praćenja ostvarivanja Nacionalnog programa zadatak je Vijeća raditi na usklađivanju rada državnih i ostalih tijela u praćenju primjene *Konvencije o pravima djeteta* i drugih međunarodnih akata, koji se odnose na zaštitu djece, i praćenje provedbe nacionalnog zakonodavstva i programa.

Sa stajališta zaštite prava djeteta od izuzetne je važnosti bilo, ustrojem i djelokrugom rada tijela državne uprave iz 2003. godine, osnivanje Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti unutar kojeg je osnovana posebna ustrojbeno jedinica s ciljem provedbe i zaštite prava i dobrobiti djece. Iste godine osnovan je i Ured pravobranitelja za djecu sa zadaćom praćenja provedbe temeljnih dokumenata Republike Hrvatske i preuzetih međunarodnih dokumenata i propisa koji se odnose na zaštitu prava djece.

Mjerama i aktivnostima navedenim u Nacionalnom programu djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj, donesenog 1998. godine, i **Prioritetnim aktivnostima za dobrobit djece od 2003. do 2005. godine**, donesenim 2003. godine, kao rok provedbe zadana je 2005. godina. Iz tog razloga bilo je nužno donijeti novi Plan aktivnosti za prava i interese djece te se pristupilo izradi **Nacionalnog plana aktivnosti za prava i interese djece**

od 2006. - 2012. U novom se dokumentu i nadalje, uz propise Republike Hrvatske, uvažavaju osnovni ciljevi Nacionalnog programa djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj iz 1998. godine te slijede preporuke Odbora za prava djeteta Ujedinjenih naroda, ali se provedba mjera i aktivnosti određuje u vremenskom razdoblju od 2006. do 2012. godine. Isto tako, pri izradi Nacionalnog plana aktivnosti vodilo se računa da predložene aktivnosti budu u skladu s prioritetima Vijeća Europe, posebice u kontekstu novih inicijativa na području zaštite prava djece, te s Milenijskim ciljevima razvoja do 2015. godine,

U cilju unaprjeđivanja kvalitete života djece u Republici Hrvatskoj, Nacionalnim planom aktivnosti za prava i interese djece za razdoblje od 2006. - 2012. godine predviđeno je ostvarivanje sljedećih ciljeva:

- unaprijediti kvalitetu zadovoljavanja potreba djece u svim područjima (zdravstvo, odgoj i obrazovanje, zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja, slobodno vrijeme i kultura, socijalna skrb i drugo),
- unaprijediti prava djece u Republici Hrvatskoj,
- poboljšati položaj djece u Republici Hrvatskoj,
- odrediti obveze nadležnih tijela i drugih čimbenika koji u svom radu sudjeluju u zaštiti prava i interesa djece,
- odrediti oblike, način i sadržaj suradnje nadležnih tijela i drugih čimbenika koji u svom radu sudjeluju u zaštiti prava i interesa djece, te unaprijediti partnerski odnos i usklađeno djelovanje nadležnih državnih tijela i organizacija civilnog društva,
- uspostaviti bolju suradnju u provođenju mjera u lokalnoj zajednici,
- osigurati dovoljan broj stručnjaka u nadležnim državnim tijelima Republike Hrvatske koji će raditi na zaštiti prava i interesa djece,
- uključiti djecu u donošenje odluka vezanih uz ostvarenje prava i interesa djece.

Radi ostvarenja navedenih ciljeva Nacionalnog plana aktivnosti predviđene su ukupno 124 mjere koje u svoju provedbu uključuju sva nadležna tijela državne uprave, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, medije te organizacije civilnog društva koje programski djeluju u cilju unaprjeđenja položaja i zaštite prava djece u Republici Hrvatskoj.

Uloga obitelji u podizanju i odgoju djece u Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece

Obitelj predstavlja temelj društva, a postojanost, pouzdanost i povjerenje trebaju biti njezine glavne značajke. Država je zainteresirana za dobrobit obitelji jer se upravo obitelj brine za djecu, generaciju na kojoj počiva budućnost društva. Od društva se očekuje da stvori uvjete kako bi obitelj bila u stanju razvijati svoje mogućnosti – materijalne i emocionalne. Da bi ispunila svoje funkcije, ona treba odgovarajuće zakonodavstvo, ekonomske i kulturne uvjete. Ovakav stav jasno je vidljiv i iz Ustava Republike Hrvatske u kojem se roditelju priznaje nezamjenjiva uloga u podizanju i odgoju djece. Istodobno, društvo se obvezuje na izgradnju odgovarajućega sustava potpora obitelji, osobito onih koje pridonose skladnosti obitelji kao zajednici temeljenoj na visoko kvalitetnim i stabilnim odnosima među njezinim članovima, jer samo takva može pružiti uvjete za skladan razvoj djece i mladih.

Obitelj je bila i ostala primarna zajednica u kojoj se razvija ličnost djeteta, a zadatak joj je osigurati optimalne uvjete za pravilan tjelesni i psihički razvitak djeteta te pripremiti dijete za život u društvenoj zajednici. Obitelj je u većini slučajeva zasnovana na privrženosti i osjećajima ljubavi i privlačenja, te se po tome bitno razlikuje od drugih zajednica.

No obitelj je danas pod jakim utjecajem događanja u vanjskom svijetu. Život u današnjem svijetu nije nimalo lagan. Demografske, ekonomske, političke i kulturne promjene u društvu sve su intenzivnije i dramatičnije, a od obitelji se očekuje da se ovim promjenama prilagodi funkcijama i cjelokupnim načinom života. Ovo nije prvi puta u povijesti da obitelj proživljava krizu u svom razvoju. Ona se mijenjala kroz povijest pa tako i današnju obitelj treba shvatiti samo kao jednu etapu njezina daljeg razvoja. Danas smo na prekretnici između onoga što je obitelj bila i onoga što će biti u budućnosti. Odrasli članovi obitelji prilagođavaju se načinu života koji je nešto drugačiji nego što je bio u vrijeme njihova djetinjstva. Djetinjstvo, roditeljstvo, starost - sve je to u preispitivanju.

Osim roditelja i druge odrasle osobe, koje ne pripadaju krugu obitelji, brinu o djeci i dobivaju važnu ulogu u njihovu odgoju. Odgajatelji u predškolskim ustanovama, učitelji u školi, voditelji programa u slobodnom vremenu... samo su neki od odgajatelja koji se pridružuju roditeljskim nastojanjima u odgoju djece. Način na koji se roditelji i drugi odgajatelji odnose jedni prema drugima od sve je veće važnosti s obzirom na činjenicu da ovaj višestruki sustav odgoja postaje način života za sve veći broj djece. Umnožavanjem sekundarnih čimbenika odgoja povećava se i opasnost njihova udaljavanja od obiteljskog odgoja pa se postavlja pitanje posljedica na dječji razvoj. Istodobno, s pojavom paralelnih odgajatelja s obitelji, osnovni društveni problem postaje pitanje uspostavljanja veza i koordinacije između tih različitih čimbenika.

Roditeljska je uloga uvijek predstavljala veliku odgovornost, međutim, nikada se ona nije teže obnašala i nikada nije bila zahtjevnija nego što je danas. Istovremeno, nema mnogo primjera da je za tako veliku odgovornost pojedinac manje pripremljen. Mladi roditelji prenose na svoju djecu odgoj koji su preuzeli od svojih roditelja. Istraživanja pokazuju da značajke, vrijednosti, vjerovanja i, prije svega, način odgoja dobiven od vlastitih roditelja ima najveći utjecaj na odgoj koji mladi parovi primjenjuju u odnosu na svoju djecu. Međutim, takav odgoj se često pokazuje neprihvatljivim u današnjim uvjetima, a što je ponekad uzrokom nesnalaženja u roditeljskoj ulozi, mnogim pogreškama u odgoju, a kasnije i sukobima na relaciji roditelj - dijete.

Složeno društvo više ne može podnijeti prenošenje iskustva sa jedne generacije roditelja na drugu, gdje su običaji, društveni moral i vjera pisani i nepisani udžbenici po kojima roditelji odgajaju svoju djecu. Od suvremenog se roditelja zahtjeva da dobro poznaje razvoj djeteta, da primjenjuje primjerene odgojne postupke, da poznaje mogućnosti koje se pružaju za odgoj i obrazovanje djece u društvu, da bude u stanju odabrati najbolje za svoje dijete i sl. Ovim zahtjevima ne može udovoljiti roditelj koji svoj odgoj temelji na iskustvu svojih roditelja. Od suvremenog se roditelja traže nova znanja i nove vještine. Postavljanje pitanja kvalitete odgoja, koji dijete dobiva u obitelji, rezultiralo je različitim rješenjima na planu pedagoškog obrazovanja roditelja.

Vlada Republike Hrvatske je, uvažavajući obitelj kao najvišu društvenu vrijednost, svojim programskim djelovanjem i osnivanjem ministarstva nadležnog za obitelj učinila značajne pomake u stvaranju institucijskih i drugih pretpostavki za uspješne odgovore na obiteljske i profesionalne izazove današnje obitelji, a što je vidljivo i u Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece od 2006. - 2012. godine.

U skladu s potrebama suvremene obitelji u Republici Hrvatskoj, značajan dio državne politike namijenjene obitelji (usklađeno djelovanje na razvoju sustava potpora obitelji) postaje razvoj programa pružanja savjetodavne i praktične potpore obitelji i razvoj mreže usluga kroz obiteljsko savjetovanje. Posebno se ukazala potreba za razvojem savjetodavnog rada koji pridonosi stručnom informiranju, savjetovanju i edukaciji roditelja, djece i mladih, te njegovanju socijalnih, kulturnih, emocionalnih, običajnih i moralnih vrijednosti obitelji. Vrijedno je istaknuti da je tijekom 2004./2005. godine otvoreno 6 obiteljskih centara, u pripremi je otvaranje još 6 takvih ustanova, potaknuto je osnivanje 5 savjetovališta za članove obitelji izložene rizicima na području zdravog i skladnog razvoja, te je pružena potpora nizu programa namijenjenih trudnicama i roditeljima u lokalnoj zajednici, djeci u područjima od posebne državne skrbi, djeci s teškoćama u razvoju i djeci iz višečlanih obitelji. Pri ostvarivanju ovih zadaća, a u cilju osnaživanja obitelji osobita pozornost poklonjena je razvoju suradnje s organizacijama civilnog društva koje djeluju za dobrobit obitelji, djece i mladih, kao i osoba koje su izložene rizičnim uvjetima odrastanja.

Područje koje je godinama bilo zapostavljeno je područje pripremanja mladih za partnerske odnose i obitelj. Iako se već duže vrijeme vode rasprave o potrebi uvođenja programa o spolnosti i odnosa među spolovima u školske programe, kao i o potrebi stjecanja dodatnih znanja, razvoja vještina, stavova i ponašanja nužnih za život u demokratskom društvu, malo je toga u praksi ostvareno. I na tom planu Nacionalni plan aktivnosti želi pridonijeti poboljšanju stanja u praksi. I na kraju, ovaj dokument želi potaknuti znanstvena istraživanja o roditeljstvu, obiteljskom odgoju, stavovima roditelja prema djeci, odgoju, obrazovanju i školi te obrazovanju za roditeljstvo, kako bi se na temelju dobivenih pokazatelja moglo reagirati odgovarajućom društvenom politikom.

Ciljevi i mjere pružanja podrške obitelji

Kako bi se pridonijelo jačanju uloge obitelji, ciljevi područja *Uloga obitelji u podizanju i odgoju djece* u sljedećem vremenskom razdoblju su:

- jačati društvenu svijest o vrijednostima obitelji i značaju kvalitetnog obiteljskog odgoja za zdrav razvoj djeteta,
- razvijati kulturu odgovornog i kompetentnog roditeljstva te razvijati stavove o roditeljstvu kao ulozi koja se uči i predstavlja dio cjeloživotnog učenja,
- osnažiti razvoj i podići opseg i kvalitetu informativnih, edukativnih, savjetodavnih i uslužnih djelatnosti te programa namijenjenih obiteljima, roditeljima i djeci u lokalnoj sredini,
- uključiti roditelje u rad odgojno-obrazovnih ustanova,
- odgajati i obrazovati djecu i mlade za partnerske i obiteljske uloge,
- unaprijediti izvaninstitucijske oblike potpore obitelji i socijalno osjetljivim skupinama stanovništva,
- potaknuti razvoj programa rada u zajednici, volonterskog rada i rada organizacija civilnog društva koje su potpora obitelji i djeci,
- osigurati društvenu potporu obitelji u obavljanju odgojne uloge,
- pružati podršku znanstveno-stručnom pristupu obiteljskom odgoju,
- podići razinu osviještenosti javnosti o postojanju zakonske zabrane tjelesnog kažnjavanja djece.

Kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi Nacionalnim planom aktivnosti za prava i interese djece, u području Uloge obitelji u podizanju i odgoju djece predviđeno je 12 mjera. Svaka mjera uključuje niz aktivnosti, no valja istaknuti da su sve mjere i aktivnosti međusobno povezane i ne isključuju jedna drugu.

1. Izraditi Nacionalnu strategiju razvoja mreže informativnih, edukativnih, savjetodavnih usluga i programa namijenjenih obiteljima, roditeljima i djeci

Aktivnosti:

1. izraditi dokument Strategije razvoja mreže informativnih, obrazovnih i savjetodavnih usluga i programa namijenjenih jačanju roditeljskih kompetencija
2. provesti aktivnosti u cilju upoznavanja javnosti s dokumentom

2. Promicati odgovorno roditeljstvo u medijima

Aktivnosti:

1. organizirati seminar za predstavnike medija u cilju njihova upoznavanja *Konvencije o pravima djeteta* i njezine primjene u medijima te mogućnosti promicanja odgovornog roditeljstva i obiteljskog odgoja u medijima
2. osigurati rad medija na promicanju odgovornog roditeljstva i prava djeteta (prilozi i stalne rubrike u novinama, tjednicima, časopisima, na radiju i TV, izdavanje biltena za roditelje, izrada spotova ...)
3. uvesti tjednu emisiju na TV u kojoj bi se u vidu foruma za djecu i mlade razgovaralo o pravima djeteta, obiteljskom odgoju i životu u obitelji
4. tiskati tematski broj časopisa "Dijete i društvo" o ulozi obitelji u skrbi i odgoju djeteta

3. Pokretati akcije i aktivnosti u cilju promicanja kvalitetnih partnerskih odnosa, roditeljske odgovornosti te obiteljskog odgoja u duhu *Konvencije o pravima djeteta*

Aktivnosti:

1. organizirati skup aktivnosti na temu "Obiteljski odgoj u duhu *Konvencije o pravima djeteta*" u cilju isticanja temeljnih odgojnih vrijednosti te promicanja odgoja koji je u skladu s djetetovim pravima i potrebama
2. održavati zajedničke skupove i konferencije ustanova i organizacija civilnog društva koje se bave obiteljima, roditeljima, djecom i mladima radi razvoja, unaprjeđenja i promocije njihovih projekata i programa
3. prigodno obilježiti međunarodne dane (Dan obitelji, Dan djeteta, Dan ljudskih prava...) organiziranjem akcija pod nazivom: "Sigurnost djece – odgovornost odraslih", "Tjelesno kažnjavanje? Ne, nikako!" i "Djeca misle da ..."
4. tiskati plakate, letke i brošure
5. organizirati natječaje dječjih likovnih i literarnih radova na temu obiteljskog života

4. Osigurati dostupnost informacija roditeljima

Aktivnosti:

1. izdati brošuru s popisom ustanova i organizacija civilnog društva koje nude različite programe i usluge namijenjene roditeljima i onima koji će to tek

- postati
2. distribuirati postojeće i izraditi nove pisane informativne i edukativne materijale namijenjene roditeljima i djeci (brošure, letke, plakate...)
 3. izraditi internet stranicu namijenjenu stručnjacima i roditeljima (popis ustanova i organizacija civilnog društva koje nude usluge obiteljima vezano uz skrb i odgoj djece, upućivanje na korisne internet stranice, popis korisnih dokumenata...)

5. **Širiti mrežu obrazovnih usluga i programa namijenjenih jačanju roditeljskih kompetencija**

Aktivnosti:

1. uvesti obvezu organiziranja obrazovnih programa (predavanja, radionica, tribina, škola za roditelje i sl.) namijenjenih roditeljima u ustanovama koje pružaju usluge roditeljima i djeci (ginekološki odjeli, rodilišta, pedijatrijski odjeli, dječje knjižnice, dječji vrtići, škole...)
2. pokrenuti obrazovne programe namijenjene roditeljima u rizičnim okolnostima (npr. poremećeni odnosi u obitelji, djeca neprihvatljiva ponašanja u obitelji, djeca s teškoćama u obitelji, zlostavljanje i zanemarivanje u obitelji, manjinske obitelji, obitelji žrtve rata i sl.)
3. izdati video materijal o odgoju djece posebno prilagođen različitim fazama roditeljstva (pripreme za rođenje, dolazak djeteta u obitelj, rani razvoj u obitelji, predškolsko obrazovanje i odgoj, mlađe školsko dijete, adolescenti...), a namijenjen stručnjacima za rad s roditeljima kao i samim roditeljima
4. tiskati brošuru "Roditelji i prava djeteta" namijenjenu upoznavanju roditelja s *Konvencijom o pravima djeteta* te organizirati predavanja i radionice za roditelje na temu prava djeteta
5. tiskati mape namijenjene pedagoškim djelatnicima u dječjim vrtićima i školama s prijedlozima mogućih sadržaja, aktivnosti i programa obrazovnog sadržaja za rad s roditeljima
6. davati podršku izdavanju knjiga i priručnika namijenjenih roditeljima te priručnika namijenjenih stručnjacima za rad s roditeljima
7. podržati programe i projekte organizacija civilnog društva koji uključuju rad s roditeljima uz praćenje kvalitete programa te zaključivanje partnerskih ugovora za one programe koji se pokazuju uspješnima
8. organizirati seminare za sve koji rade na obrazovanju roditelja

6. **Ustrojiti savjetovališta za djecu, mlade i roditelje te obiteljske centre u svim županijama**

Aktivnosti:

1. osnivati savjetovališta za roditelje, djecu i mlade
2. osnivati županijske obiteljske centre te podružnice obiteljskih centara na području gradova i općina prema potrebama pojedinih lokalnih sredina
3. provoditi stručne edukacije djelatnika savjetovališta i obiteljskih centara

7. Uspostaviti partnerstvo između roditelja i odgojno-obrazovne ustanove (dječjeg vrtića i škole)

Aktivnosti:

1. organizirati obrazovanje pedagoških djelatnika za rad s roditeljima.
2. tiskati priručnike za rad s roditeljima namijenjene odgojiteljima i učiteljima

8. Pripremati mlade za partnerske odnose, roditeljstvo i obiteljski život

Aktivnosti:

1. uvesti obvezni program o spolnosti u osnovne i srednje škole
2. provoditi obrazovne programe na temu spolnosti, spolnog ponašanja i kvalitetnih međuljudskih odnosa u ustanovama čija je djelatnost vezana za rad s djecom i mladima (domovi zdravlja, knjižnice ...)
3. poticati i podržavati kvalitetne programe organizacija civilnog društva namijenjenih djeci i mladima koji promiču kvalitetne međuljudske odnose te odnose među pripadnicima različitog spola
4. uvesti kolegije te održavati predavanja, seminare i škole za partnerske odnose, roditeljstvo i obiteljski život na visokoškolskim ustanovama
5. obrazovati pedagoške djelatnike za rad u području spolnog odgoja i obrazovanja
6. otvoriti internet stranicu namijenjenu stručnjacima, roditeljima, djeci i mladima

9. Pružati društvenu potporu obitelji u obavljanju odgojne uloge

Aktivnosti:

1. širiti mrežu predškolskih ustanova i programa (preventivnih, interventnih i kompenzacijskih)
2. pokrenuti predškolske i školske kompenzacijske programe namijenjene djeci iz socijalno depriviranih sredina (u prostorima dječjih vrtića, škola, mjesnih zajednica i sl.)
3. organizirati produženi boravak u svim osnovnim školama u kojima postoje uvjeti, odnosno u mjesnim zajednicama organizirati igraonice za djecu mlađe školske dobi
4. organizirati različite okupacijske aktivnosti u slobodno vrijeme u školi i lokalnoj zajednici

10. Poticati znanstveni pristup pitanjima roditeljstva i obiteljskog odgoja

Aktivnosti:

1. provesti znanstveno istraživanje kojim bi se utvrdila obilježja obitelji u Hrvatskoj s obzirom na roditeljska znanja o razvojnim potrebama djece, stavovima prema odgoju, s obzirom na roditeljske stilove odgoja i korištenje represivnih metoda te roditeljima prihvatljive i poželjne načine primanja informacija i edukativnih sadržaja o roditeljstvu
2. održati znanstveni skup na temu: "Teškoće suvremenog roditeljstva"
3. pokrenuti izdavanje stručno-znanstvenog časopisa koji promiče obiteljski život i roditeljstvo u društvu
4. poticati znanstvene projekte koji se bave pitanjima roditeljstva i odgojne uloge obitelji
5. ustrojiti Centar za rani razvoj djeteta kao znanstveno-istraživačko,

11. Senzibilizirati javnost o potrebi sprječavanja tjelesnog kažnjavanja djece i svih drugih oblika nasilja nad djecom

Aktivnosti:

1. javno isticati zabranu tjelesnog kažnjavanja i svih drugih oblika nasilja nad djecom
2. na tiskovine i robu široke potrošnje, namijenjene djeci i roditeljima, stavljati markice i poruke kojima se upozorava na zabranu tjelesnog kažnjavanja djece i svih drugih oblika nasilja nad djecom
3. razvijati svijest javnosti o zabrani tjelesnog kažnjavanja djece i svih drugih oblika nasilja nad djecom putem medija, organizacijom tribina, okruglih stolova, savjetovanja, distribucijom plakata i letaka

12. Omogućiti bolju socijalnu, obrazovnu, kulturnu i drugu uključenost djece iz višečlanih obitelji

Aktivnosti:

1. provoditi programe za uspješnije uključivanje djece iz višečlanih obitelji (obitelji sa šestero ili više djece) u zajednicu i podizanje kvalitete njihova života, osobito djece iz ruralnih ili manjih urbanih sredina
2. osigurati stipendije - pomoći u školovanju za djecu iz višečlanih obitelji koja redovno pohađaju srednju školu ili fakultet
3. educirati djecu iz višečlanih obitelji za rad na računalu
4. osigurati besplatne udžbenike za djecu iz obitelji s osmero i više djece koja se nalaze na redovnom osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju (koja to pravo ne ostvaruju po propisima iz sustava socijalne skrbi, o pravima branitelja iz Domovinskog rata, po gradskoj ili općinskoj odluci i slično).

Treba istaknuti da i ostali dijelovi Nacionalnog plana aktivnosti sadrže mjere koje se odnose na obitelj, ali u ovom prikazu nisu posebno istaknute.

Koliko će se uspješno ostvariti predviđene mjere, prvenstveno ovisi o angažiranosti svih u društvu, od svih nadležnih tijela državne uprave, jedinica lokalne i područne samouprave, preko organizacija civilnog društva i medija do svakog pojedinca.

Prof. dr. Dubravka Maleš

DIJETE I DRUŠTVO

Zaštita prava obitelji i prava djeteta u ključnim dokumentima Ujedinjenih naroda

Uvod

Pravo djeteta na skrb i odgoj u obitelji temeljno je ljudsko pravo formalno ograničeno samo vremenskim trajanjem¹ (najčešće kriterijem punoljetnosti), ali po svojoj supstanci univerzalno te ima sve ostale značajke koje ga potvrđuju u ovoj grani prava². Dapače, pravo djeteta da živi sa svojim roditeljima, kao i njegovo pravo na odgoj u obitelji, smatra se jednim od njegovih izvornih prava³ koje je preduvjet, odnosno temelj za ostvarivanje svih ostalih prava, a koja djetetu kao posebnom subjektu tih prava, pripadaju⁴.

Karakteristično je da međunarodni dokumenti na globalnoj razini⁵, koje ćemo ovdje pratiti, posebice *Konvencija o pravima djeteta*, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim, kulturnim pravima, *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena*, kao i sama pravna teorija i to vjerojatno zbog

¹ Prestanak roditeljske skrbi propisuje se nacionalnim zakonodavstvima. U tom kontekstu Obiteljski je zakon (Narodne novine 116/03, 17/2994, i 136/2004) propisao prestanak roditeljske skrbi stjecanjem poslovne sposobnosti (punoljetnost ili sklapanje braka prije punoljetnosti) ili posvojenjem. Međutim, prestanak roditeljske skrbi zbog činjenice sklapanja braka prije punoljetnosti, ne isključuje i sva ostala prava koja takva osoba/dijete ima sukladno *Konvenciji o pravima djeteta* koja određuje da se u smislu djeteta podrazumijeva svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ako se po pravu koje se primjenjuje na dijete, punoljetnost ne stječe ranije.

² Načela univerzalnosti, nedjeljivosti i međusobne zavisnosti svih ljudskih prava, kao i načelo jednakosti između muškaraca i žena, naglašena su u temeljnim međunarodnim instrumentima na području ljudskih prava – Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948., Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima iz 1966., Međunarodnom paktu o gospodarskim i kulturnim pravima iz 1966. itd.

³ Vidi: M. Alinčić i drugi (2001.) *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Narodne Novine, str. 241.

⁴ Ovim člankom neće se obrađivati: alternativni oblici skrbi, kao što su udomiteljstvo, institucijska skrb ili posvojenje, koje države stranke osiguravaju kada radi određenih okolnosti zakaže ili nije moguća roditeljska skrb, kao ni skrb nad djecom u posebnim okolnostima ili s posebnim statusom (izbjeglice, djeca s teškoćama u razvoju).

⁵ Uz pregled odredbi u dokumentima UN-a koje se odnose na zaštitu prava obitelji i prava djeteta (i uz naznaku da navedeni dokumenti po svom određenju jesu ključni na području ljudskih prava, a da na području zaštite obitelji također mogu biti smatrani takvim jer se svim navedenim supstantivno štiti sama obitelj, te su u tom kontekstu ovdje i odabrani) razmotrit će se i praksa ugovornih tijela (preporuke iz izvješća kao i Opći komentari ili u slučaju CEDAW-a Opće preporuke) po istim dokumentima. Također se napominje da se prilikom izrade članka vodilo računa o povijesnom slijedu donošenja dokumenata, te je stoga i *Konvenciji o pravima djeteta*, iako doista polaznom odredištu za razmatranje ovih prava, pripalo kronološki pripadajuće mjesto u tekstu.

moćnih raznolikosti uvjetovanih kulturnim sredinama⁶, ne daju konkretnu definiciju pojma obitelji, već se spram nje načelno određuju podupirući je u njenoj suštini – kao najpodobniju prirodnu strukturu za razvoj djeteta i njegove ličnosti. U svojoj se praksi Odbor za prava djeteta često referirao na obitelj, primjerice određujući je kao “različite aranžmane koji uključuju užu i širu obitelj ili druge tradicionalne ili moderne zajednice u kojima se osiguravaju dječja prava u skladu s njihovim najboljim interesima”. Opća je skupština 1994. godinu proglasila Međunarodnom godinom obitelji⁷.

U **Općoj deklaraciji⁸ o pravima čovjeka, iz 1948.**⁹, kao jednom od temeljnih, odnosno možemo reći inicijalnom međunarodnom dokumentu na području ljudskih prava, također je, a što je posebice važno radi daljnjeg praćenja potpore obitelji kroz buduće međunarodne dokumente, moguće naći izravnu zaštitu obitelji i to na način da se ona već tada (čl. 16. Deklaracije) određuje kao: “prirodna i osnovna jedinica društva”, a što će biti preuzeto i praćeno u svim dokumentima koji su u dosadašnjem razdoblju na području ljudskih prava imali zaštitu obitelji kao svoje određenje. Daljnje odrednice Deklaracije dodatno štite obitelj kroz konkretnije mjere zaštite.

Tako se, člankom 3., uređuje i da obitelj “ima pravo na zaštitu društva i države”, što ju visoko pozicionira te joj daje posebnu važnost na ljestvici društvenih kategorija, a u čl. 25. st. 3. posebna se zaštita daje majci i djeci kroz “...pravo na obiteljsku brigu i pomoć”, te se navodi kako sva djeca, bez obzira na činjenicu rođenja u ili izvan braka “...uživaju jednaku socijalnu zaštitu”. U Deklaraciji se mogu pronaći i daljnje neizravne potpore obitelji, primjerice u čl. 26. st. 3. kojim se određuje da “...prvenstveno pravo da biraju vrstu školovanja za svoju djecu” pripada roditeljima, a što jasno ukazuje na pravo prvenstva koje se obitelji u društvu osigurava kada je riječ o skrbi i odgoju djece.

U odredbama **Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, iz 1966.**¹⁰ (ICCPR), daljnjoj povijesnoj stepenici na međunarodnom planu ljudskih prava, također se zrcali slika obitelji, odnosno njena zaštita. Provedbu odredbi Pakta nadzire Odbor za ljudska prava¹¹ kojem države stranke upućuju periodička izvješća, a koji uz preporuke koje državama temeljem izvješća daje, donosi i Opće komentare koji se odnose na tematske cjeline ili odredbe Pakta¹². Odredba čl. 17. navodi općenitu

⁶ O tome vidi D. Hrabar (2005) *Dijete i društvo*, 7 (2), 384.

⁷ Rezolucija Opće skupštine 44/82 iz 1994.

⁸ Za potrebe ovog teksta, načelno se ukazuje na razliku između obvezujućih međunarodnih instrumenata kao što su, primjerice, paktovi, konvencije itd. i deklaracije koje nemaju obvezujuću narav.

⁹ Opća deklaracija o pravima čovjeka bila je daljnji korak u razradi ljudskih prava, a nakon što je Povelja UN-a iz 1945. globalno promovirala zaštitu ljudskih prava, posebice načelo ne-diskriminacije.

¹⁰ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima stupio je na snagu deset godina nakon njegova usvajanja (1976), te je na području ljudskih prava bio veliki doprinos u konkretnoj razradi ljudskih prava. RH je pristupila ovom Paktu činom notifikacije o sukcesiji.

¹¹ Odbor za ljudska prava ustanovljen je čl. 28. Pakta, te su države stranke sukladno čl. 40. obvezne njemu podnositi svoja izvješća.

¹² Do sada je Odbor izdao 31 Opći komentar.

zabranu “samovoljnog i nezakonitog uplitanja u obitelj”. Vezano uz taj članak Odbor je u Općim komentarima koji se odnose upravo na sadržaj čl. 17.¹³, odnosno zaštitu privatnosti obitelji i dopisivanja, opsežno protumačio način zaštite obitelji. Odbor smatra da za čin uplitanja u obitelj nije važno dolazi li od državnih vlasti ili od bilo koje druge pravne ili fizičke osobe. Obveze po ovom članku traže angažman države stranke na usvajanju zakonskih i drugih mjera koje učinkovito priječe takvu vrstu ometanja. Pojam “nezakonito” znači da se u obitelj ne može uplitati osim u slučajevima kada je to dozvoljeno zakonom, dok se uvođenjem pojma “samovolje” htjelo osigurati da se, i u slučaju opravdanog uplitanja utemeljenog na zakonskoj osnovi, takva aktivnost uskladi s odredbama i ciljevima Pakta te da je u svakom slučaju i opravdana određenim okolnostima. Odbor se u ovom komentaru osvrće na pojam obitelji, smatrajući da joj treba dati prostor široke interpretacije kako bi se pod tim pojmom podrazumijevala društvena kategorija kao mjesto gdje “osoba prebiva ili provodi svoje uobičajene aktivnosti”. Odbor je posebice zatražio od država stranaka da ga prilikom periodičkog izvještavanja informiraju: o tijelima koja su nadležna nalogati uplitanje u obitelj u slučaju da za to postoji zakonska osnova, kao i o tijelima zaduženim za kontrolu zakonitosti nad provedbom takvih aktivnosti u obitelji, te o tome kome se odgovarajući član obitelji i na koji način može žaliti na povredu svoga prava. Također je zatražio i da se dostavljaju konkretni podatci o uložnim žalbama zbog nezakonitog uplitanja u obitelj, kao i o pravnim lijekovima.

U čl. 23., u odredbi Pakta koja je ključna za zaštitu obitelji, koristi se pojam obitelji iz Opće deklaracije o ljudskim pravima: “Obitelj je prirodna i temeljna jedinica društva i ima pravo na zaštitu društva i države”¹⁴. Osim ovom odredbom, obitelj se i drugim odredbama Pakta izravno ili neizravno zaštićuje, primjerice već citiranom odredbom čl. 17., kao i odredbom čl. 24. koji se odnosi na zaštitu djeteta kao člana obitelji (vidi u nastavku).

Odbor u komentarima¹⁵ posebice naglašava kako se koncept obitelji razlikuje od države do države pa čak i na regionalnim područjima u jednoj državi, a slijedom čega nije moguće standardizirati pojam obitelji kao takav. Međutim sukladno navodima Odbora, kada se skupina osoba po zakonodavstvu jedne države smatra obitelji, njoj mora biti osigurana zaštita po čl. 23. Pakta. Slijedom navedenog pozivaju se države stranke da u svojim izvješćima obrazlože koncept obitelji koji postoji u njihovu društvu te da posebice elaboriraju postojanje regionalnih razlika u konceptu obitelji kako bi se mogla utvrditi razina, odnosno stupanj njihove zaštite. Posebice se traže indikatori vezani uz različite forme obitelji, kao što su vanbračne zajednice, jednoroditeljske obitelji itd., a kako bi se mogao utvrditi i stupanj njihove zaštite. U cilju osiguranja navedene zaštite, države stranke su dužne usvojiti zakonske, administrativne i druge mjere, te njihovo poduzimanje obrazložiti u izvješćima. Kako je Paktom zatražena zaštita obitelji od strane društva, izvješća trebaju pokazati kako se obiteljima osigurava neophodna zaštita od strane socijalnih institucija i u kojoj mjeri one imaju potporu od strane države

¹³ Opći komentari br. 16 (1988)

¹⁴ Skreće se pozornost na neusklađenost hrvatskih prijevoda ključnih dokumenata na području ljudskih prava, kao i na nepostojanje njihovih službenih prijevoda u Narodnim novinama, unatoč obvezi nadležnih tijela da tome udovolje, a što dovodi do toga da su isti pojmovi, odnosno njihova određenja na različite načine prevedeni, pa od tuda i ova razlika između Opće deklaracije o ljudskim pravima i Pakta o građanskim i političkim pravima, iako je u izvorniku rabljeno izriječom isto određenje obitelji (opaska autora).

¹⁵ Opći komentari br. 19 (1990)

te kako se osigurava kompatibilnost s ovom odredbom Pakta.

Također se st. 2., 3. i 4. istog čl. priznaje pravo zasnivanja braka i osnivanja obitelji i to pod uvjetom slobodne privole, te su države stranke dužne osigurati jednakost supružnika u njihovim pravima i dužnostima. Od država stranaka se traži da Odbor izvijeste o postojanju prepreka za sklapanje braka, kao što su srodnički odnosi i psihički poremećaji. Odbor također smatra da sloboda mišljenja i vjerskog uvjerenja implicira da zakonodavstvo države stranke priznaje mogućost sklapanja i crkvenog i civilnog braka. Vezano uz pravo zasnivanja obitelji, posebno se poziva na usvajanje obiteljskih politika koje nisu diskriminirajuće. Države stranke također moraju osigurati mjere za spajanje obitelji kada su članovi obitelji razdvojeni zbog političkih ili ekonomskih razloga.

Nastavno, u čl. 24. povezuje se načelo ne-diskriminacije i zaštite obitelji. Slijedom navedenog čl. 24. st 1. glasi: "Svako dijete bez razlike na temelju rase, boje kože, spola, jezika, vjere, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine ili roda, ima pravo na takve mjere zaštite, od strane svoje obitelji, države i društva, kakve zahtjeva njegov položaj maloljetnika". Iz navedenoga je vidljiva hijerarhija u društvu, odnosno "društvena ljestvica" na kojoj se obitelj kao prirodna sredina za dijete, prije države i društva kao globalne cjeline, poziva na pružanje zaštite djetetu, a pri tome se sukladno i interpretaciji Odbora, vezanoj uz ovaj članak¹⁶, smatra da ta obveza pripada roditeljima kako bi stvorili uvjete za skladan razvoj dječje osobnosti i njegovo uživanje prava priznatih Paktom. Odbor posebice želi dobiti informacije o tome kako i koliko je društvo u cjelini spremno na potporu obiteljima u njihovoj temeljnoj funkciji skrbi i odgoja za djecu, te od država stranaka traži informacije o tome kako društvo pomaže zaposlenim roditeljima, kao i podatke o načinima potpore djeci u slučaju smještaja u institucije, kao i kod razvoda braka, kako bi djeca mogla sačuvati odnose s oba roditelja.

Sukladno komentarima Odbora, pravo na posebnu zaštitu od strane svih društvenih skupina, posebice obitelji, pripada djetetu zbog njegove ranjivosti kao maloljetne osobe. Naime Paktom se ne određuju godine trajanja takve posebne zaštite, jer to ovisi o stjecanju punoljetnosti koje regulira nacionalno zakonodavstvo države stranke, te se također samim Paktom ne specificiraju mjere koje država stranka treba poduzeti, već to ona čini sukladno potrebama djece. Primarno je djeci osigurati uvjete za zdrav život, rast i razvoj, pristup edukaciji, kao i slobodu od svih oblika nasilja te osigurati njihovu zaštitu od bilo kakvih oblika diskriminacije.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, iz 1966. (ICESCR)¹⁷, na području ljudskih prava zauzima mjesto uz bok Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, te svi zajedno, uključujući i Opću deklaraciju o ljudskim pravima, tvore tzv. povelju ljudskih prava. U njemu se također, kao i u prethodno spominjanja dva instrumenta, pridaje posebna pozornost obitelji, te joj se i na ponešto drukčiji način od prethodnog Pakta daje potpora, a s obzirom na karakter obveza po ovom Paktu za čije su ostvarenje potrebna znatna financijska sredstva te su države stranke pozvane učiniti "najviše što mogu" za postupno ostvarenje obveza po Paktu, što vrijedi i u slučaju potpore obitelji.

¹⁶ Opći komentari br. 17 (1989)

¹⁷ Ovaj Pakt je također stupio na snagu deset godina nakon usvajanja (1976.), a RH mu je pristupila činom notifikacije o sukcesiji.

Obveze po ovom Paktu nadzire Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava¹⁸ kojem države stranke podnose svoja periodička izvješća, a koji uz preporuke donosi i Opće komentare.

Slijedom navedenog, u čl.10. se traži da države stranke priznaju kako je potrebno “pružiti najveću moguću zaštitu i pomoć obitelji koja je prirodna i temeljna društvena jedinica, posebice za njeno osnivanje i dok je ona odgovorna za uzdržavanje i odgoj djece koja su joj na brizi”. Također se navodi da države stranke priznaju da je potrebno “pružiti posebnu zaštitu majkama kroz razumno vrijeme prije i poslije poroda djeteta, te da za to vrijeme treba majkama koje rade dati plaćeni dopust ili dopust s primjerenim blagodatima socijalnog osiguranja”.

U čl. 11. traži se od država stranaka da priznaju pravo “svakoga na životni standard dovoljan za njega i njegovu obitelj, uključujući primjerenu hranu, odjeću i stan, kao i na stalno poboljšanje životnih uvjeta”. Kao što je vidljivo, daje se široka potpora obitelji kroz traženja od država stranaka da se obitelji osigura najveća moguća ekonomska potpora.

Odbor je često puta državama strankama davao preporuke na izvješća o tome da je potrebno poduzimanje svih neophodnih mjera kako bi se osigurala minimalna nadnica za osiguranje pristojnog standarda života za radnika i njegovu obitelj. Primjerice, kod preporuka na izvješće Estonije¹⁹ Odbor je išao još jedan korak dalje te je preporučio poduzimanje svih mjera kako bi i najmanje primanje za vrijeme nezaposlenosti bilo dovoljno radniku i njegovoj obitelji za osiguranje pristojnoga životnog standarda. Također je u preporukama za Poljsku²⁰ Odbor preporučio usklađivanje minimalnih nadnica s osnovnim troškovima života kako bi se radnicima i obiteljima osigurao pristojan životni standard.

Vezano uz pravo na stanovanje, Odbor je Estoniji preporučio i da prikupi dovoljno sredstava za osiguranje socijalnog stanovanja, posebice marginaliziranim skupinama, kao i da intenzivira napore u borbi protiv beskućništva.

Kada je riječ o odredbi čl. 11., potrebno je ukazati i na brojne Opće komentare koje je Odbor dao u svezi s tumačenjem ovoga članka²¹, a u kojima se ova prava detaljno obrazlažu, te se od država stranaka traži usvajanje učinkovitih mjera kako bi se osiguralo pravo na vodu svima bez diskriminacije. Kako tumači Odbor, pravo na hranu mora biti dostupno svim obiteljima i ne smije biti nikakvih ograničenja za obitelji kojima je na čelu žena. Pravo na hranu, nadalje, ne smije se interpretirati usko i mora biti realizirano progresivno pa zemlje trebaju poduzeti sve potrebne mjere kako bi uklonile glad, čak i u izvanrednim situacijama prirodnih i drugih katastrofa. Također, svaki oblik diskriminacije prema bilo kojoj osnovi predstavlja povredu Pakta. Odbor smatra da je pravo na primjereno stanovanje od središnje važnosti za uživanje svih ostalih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Iako je pravo na primjereno stanovanje pravo jamčeno u mnogim međunarodnim instrumentima, Odbor smatra da je upravo Pakt ključni instrument kojim se to pravo jamči u njegovu punom sadržaju kao i cijelom

¹⁸ Odbor je osnovan 1985. rezolucijom ECOSOC-a, za razliku od drugih odbora ugovornih tijela koji su osnovani temeljem svojih matičnih ugovora – paktova ili konvencija.

¹⁹ E/C.12/1/Add.85 iz 2002.

²⁰ E/C.12/1/Add.82 iz 2002.

²¹ Primjerice, Opći komentari: Br. 12 pravo na primjerenu hranu E/C.12/1995/5 iz 1999.; Br. 4 pravo na primjereno stanovanje 13/12/91 iz 1991.; Br. 15 pravo na vodu E/C.12/2002/11 iz 2003.

kompleksnosti, te se traži tumačenje pojma obitelji u širokom smislu, kao i njena zaštita od svih oblika diskriminacije.

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, iz 1979. (CEDAW)²², iako prvenstveno namijenjena ženama i ostvarenju njihovih prava, govori i o obitelji, i to već u svojoj Preambuli nagovješćujući i konkretnu razradu mjera zaštite u kasnijim konvencijskim člancima. Preambulom se podcrtava doprinos žene “blagostanju obitelji i razvoju društva”, kao i važnost “uloge oba roditelja u obitelji u podizanju djece”, odnosno važnost njihove “zajedničke odgovornosti”.

Nadzor nad odredbama CEDAW Konvencije, odnosno praćenje napretka u njejoj provedbi provodi Odbor za uklanjanje diskriminacije žena²³, koji razmatra i periodička izvješća država stranaka na koje daje preporuke te koji također može davati i tzv. Opće preporuke vezano uz tematsko tumačenje odredbi Konvencije.

U čl. 5. st. 2. Konvencije se od država stranaka traži da obiteljski odgoj obuhvati “.. i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i razvoju djece” uz navođenje poštivanja najboljeg interesa djeteta. U skladu s današnjim shvaćanjem roditeljstva, koje ruši tvrde tradicionalne podjele uloga temeljene na spolu, od država stranaka traži se poduzimanje prikladnih mjera za osvješćivanje zajedničke uloge roditeljstva.

Primjerice, u preporukama na Izvješće Maroka²⁴ Odbor je ukazao na postojanje stereotipa, odnosno diskriminacijske prakse u odnosu na ulogu žene, te je preporučio državi stranci da provede edukaciju na svim razinama društva u svrhu pravilnog shvaćanja jednakosti žena i muškaraca u obitelji.

Postoji još nekolicina odredbi koje bi se, iako kroz prizmu žene i traženja njena ravnopravnog statusa u društvu i borbi protiv svih oblika diskriminacije, mogle interpretirati kao potpora funkcioniranju obiteljske zajednice. Primjerice, u čl. 16. govori se o “jednakim roditeljskim pravima i obvezama prema djeci bez obzira na bračni status”, kao i o njihovim “jednakim pravima da slobodno i odgovorno odlučuju o planiranju obitelji” itd. Slijedom navedenog od država stranaka traži se poduzimanje odgovarajućih mjera radi uklanjanja diskriminacije u obitelji, kao i za zajedničko i odgovorno planiranje obitelji od strane oba roditelja.

Odbor je donio i Opću preporuku kojom se afirmira jednakost u braku i obiteljskim odnosima²⁵, a posebice status žena u obitelji i to na način da se elaboriraju čl. 9., 15. i 16. Konvencije.

U Čl. 9. Konvencije štiti se pravo žene na državljanstvo iz kojega proizlazi da ona treba imati jednaka prava kao i muškarci, kako bi joj bila dostupna i sva ostala prava u društvu bez diskriminacije, a u čl. 15. štiti se njeno pravo pred zakonom bez ikakve diskriminacije po spolu.

Vežano uz već djelomično citirani čl.16., ova Preporuka govori o tradicionalnom inferiornom položaju žena u obitelji tijekom povijesti i o tužnoj činjenici da i danas takve

²² RH je postala stranka ove Konvencije činom notifikacije o sukcesiji.

²³ Odbor je osnovan temeljem čl. 17. Konvencije.

²⁴ A/58/38 iz 2003. (Maroko)

²⁵ Opća preporuka br. 21 (04/02/94) iz 1994.

prakse u mnogim zemljama sprječavaju žene u jednakom pristupu pravima. Odbor govori o različitim konceptima obitelji te traži da se, bez obzira na zakonodavstvo, vjeru, običaj ili tradiciju, položaj žena u obitelji, u zakonu i u privatnosti uskladi s načelima jednakosti i pravde za sve ljude, kao što je to zatraženo st. 2. Konvencije kojim se traži ukidanje svih oblika diskriminacije žena.

Odbor također smatra poligamiju, bez obzira na tradiciju, suprotnom slovu Konvencije jer je ona *per se* u suprotnosti načelu jednakosti žena i muškaraca. Zanimljivo je da neke države stranke, unatoč ustavnom određenju o jednakosti muškarca i žene, dozvoljavaju poligamiju u skladu s običajnim pravom, što Odbor smatra kršenjem Konvencije.

U praksi neke države stranke ne jamče roditeljima jednaka prava, posebice u slučaju ako nisu vjenčani. Djeca iz takvih veza ne uživaju uvijek ista prava kao djeca u braku i mnogi očevi odbijaju svoj dio odgovornosti, brige i obveze uzdržavanja djece. Slijedom navedenog, Odbor traži da odredbe Konvencije budu zakonski osnažene na način da oba roditelja, bez obzira na bračni status i na činjenicu žive li s djecom ili ne, dijele jednaka prava i odgovornosti za svoju djecu. Zajedničko planiranje obitelji također pretpostavlja da su vlasti poduzele odgovarajuće mjere kako bi se žene upoznale sa svim suvremenim kontracepcijskim sredstvima i njihovom uporabom, kao i da im je dostupno spolno obrazovanje te savjeti o planiranju obitelji. Odluka o planiranju obitelji ne smije biti ničim uvjetovana, osim dogovorom s partnerom.

U Deklaraciji o ukidanju svih oblika nesnošljivosti i diskriminacije na temelju vjere i uvjerenja, iz 1981.²⁶, zaštitu obiteljske zajednice nalazimo parcijalno, kroz samo jednu dimenziju društva – vjeru i uvjerenje, a čemu je posvećen i čitav sadržaj Deklaracije.

Slijedom navedenog moguće je pronaći odredbe kojima se roditeljima daje sloboda, ali i obveze vezane uz vjerski odgoj djece u obitelji. Konkretno, u st. 1. čl. 5. Deklaracije, daje se “pravo roditeljima da uredе život u obitelji u skladu sa svojom vjerom ili uvjerenjem, uzimajući u obzir moralni odgoj u kojemu bi po njihovom mišljenju dijete trebalo biti odgojeno”. Dalje se, u st. 2., također kaže da se “dijete ne smije siliti na vjeronauk ili uvjerenje u suprotnosti od želje roditelja”, ali se u st. 3., vezano uz vjerski odgoj djeteta, jasno traži da se dijete odgaja “u duhu razumijevanja, snošljivosti, prijateljstva između naroda, u duhu općeg bratstva i poštivanja slobode vjere i uvjerenja drugih...”, a što nesumnjivo pripada prvenstveno u angažman obitelji te pretpostavlja i razinu visoke svijesti obitelji o potrebi suzbijanja diskriminacije na području vjere i uvjerenja drugih.

Konvencija o pravima djeteta iz 1989.²⁷ (dalje: *Konvencija*) je, unatoč faktičnoj činjenici da u njoj nema izravnog pozivanja na pravo djeteta na obiteljski život, kao ni same definicije obitelji, doista prava ravnica različitih prava djeteta koja za njega proizlaze iz njegova obiteljskog statusa. Nadzor nad svim odredbama *Konvencije*,

²⁶ Razlog za donošenje ove Deklaracije, koju je usvojila Opća skupština UN-a rezolucijom 36/55 (1981), bra-neći diskriminaciju na osnovu vjere i uvjerenja je, usprkos činjenici stupanja na snagu Pakta o građanskim i političkim pravima, u stanju koje se nastavilo i do današnjeg vremena – zabrinutosti zbog nesnošljivosti i diskriminacije na temelju vjere u nekim područjima svijeta, što može prouzročiti neprijateljstva među narodima i patnje čovječanstva.

²⁷ RH je postala strankom Konvencije činom notifikacije o sukcesiji, a do danas su ju ratificirale sve zemlje svijeta osim Somalije i SAD-a.

u koje pripadaju i prava vezana uz skrb i odgoj djeteta u obitelji, provodi se putem konvencijske obveze podnošenja periodičkih izvješća od strane država stranaka²⁸, koja razmatra Odbor za prava djeteta²⁹ te na njih daje preporuke. Nezavisno od razmatranja periodičkih izvješća, odnosno davanja preporuka, Odbor donosi i Opće komentare prema tematskom sadržaju³⁰, a održava i Dane rasprave³¹.

Već u samoj Preambuli *Konvencije*, podupire se obitelj kao "...temeljna društvena skupina i prirodna sredina za razvoj i dobrobit svih njenih članova.." kojoj je potrebno pružiti zaštitu zbog preuzimanja odgovornosti u zajednici. Usto se posebice poziva i na kvalitetu obiteljske sredine u kojoj dijete, radi potpunog i skladnog razvoja osobnosti, treba rasti u "...ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja". Sve to daje inicijalni, ali i široki okvir za razradu konkretnih odredbi *Konvencije*, a iz kojih se očituje čvrsta potpora obitelji, posebice u kontekstu njenog određenja kao nukleusa za skladan razvoj djeteta.

U čl. 2. uspostavlja se jedno od temeljnih načela ove *Konvencije*, a to je načelo ne-diskriminacije koje obuhvaća i svoju primjenu na temeljne čimbenike kojima se u ovom članku bavimo – djecu, roditelje i obitelj. Sukladno ovom članku, od država stranaka traži se osiguravanje prava djeteta bez ikakve diskriminacije, među ostalim i bez diskriminacije koja bi se temeljila na statusa njegovih roditelja. Također se traži i zaštita samog djeteta od bilo koje vrste diskriminacije, posebice one koja bi bila utemeljena na mišljenju ili uvjerenju njegovih roditelja ili obitelji.

Kako u tom kontekstu posebnu zaštitu treba pružiti mlađoj djeci³², Odbor je u svezi s provedbom dječjih prava u ranom djetinjstvu³³ ukazao na povećanu mogućnost ranjivosti, odnosno diskriminaciju mlađe djece zbog nemoći i zavisnosti od drugih. Takva djeca također mogu patiti i zbog diskriminacije njihovih roditelja, primjerice kada su rođena izvan braka u tradicionalnim društvima, te je odgovornost države stranke boriti se protiv takve diskriminacije i pokrenuti kampanju za jačanje svijesti na ovom području. Vezano uz ovu ne-diskriminacijsku odredbu, države su dužne aktivno se angažirati zbog identificiranja djece čija prava treba dodatno zaštititi, kao i razvoja strukturiranih baza podataka kako bi se onemogućila diskriminacija, te može biti nužna i izmjena zakonodavstva³⁴.

²⁸ Sukladno čl. 44. *Konvencije* države stranke obvezuju se na podnošenje nacionalnih izvješća Odboru za prava djeteta i to inicijalnoga u roku od dvije godine od stupanja na snagu *Konvencije* za pojedinu državu, a nakon toga periodično svakih pet godina.

²⁹ Odbor za prava djeteta osnovan je radi praćenja napretka država stranaka u dostizanju i ispunjavanju obveza po *Konvenciji o pravima djeteta*.

³⁰ Do sada je Odbor donio sedam tematskih općih komentara – uloga nezavisnih nacionalnih institucija na području ljudskih prava, HIV/AIDS, zdravlje adolescenata i mjere za implementaciju *Konvencije*, rano djetinjstvo itd.

³¹ Dani opće rasprave obično su koncipirani tematski. Primjerice, u 2004. održan je Dan opće rasprave koji je bio namijenjen implementaciji dječjih prava u ranom djetinjstvu.

³² Odbor je dao tumačenje da se pod "early childhood" (ranim djetinjstvom) podrazumijevaju predškolska djeca i djeca koja su u prijelaznom procesu prema školi – okvirno je preporučio da se uzima dob od rođenja do 8 godina.

³³ Opći komentari br. 7 – Rano djetinjstvo CRC/C/CG/2005/7 iz 2005.

³⁴ Opći komentari br. 5 – implementacija *Konvencije* CRC/C/CG/2003/5 iz 2003.

Odbor je u svojoj dugogodišnjoj praksi često ukazivao na diskriminaciju, u preporukama državama strankama na podnesena izvješća, posebice vezano uz nacionalne manjine, Rome itd., te je tražio reviziju postojećeg zakonodavstva, uvođenje antidiskriminacijskog zakonodavstva i provođenje kampanja³⁵, kao i suradnju s romskim zajednicama kako bi se unaprijedila roditeljska svijest o potrebi edukacije djece³⁶.

Nadalje, *Konvencija* u čl. 3. obvezuje države stranke da djetetu osiguraju zaštitu i skrb uz vođenje računa o interesima djeteta, a čime se afirmira još jedno, uz čl. 2., izuzetno važno konvencijsko načelo - načelo "najboljeg interesa djeteta". Zanimljivo je da je ovo načelo izvorna tekovina jednog drugog međunarodnog instrumenta - Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979., iz koje je kasnije preneseno u *Konvenciju o pravima djeteta*³⁷.

U čl. 3. se također od država stranaka traži da uzmu u obzir i "... prava i dužnosti njegovih roditelja" koji su za njega zakonski odgovorni. Ovime se obitelj štiti u svojoj cjelini kao posebno zaštićena društvena kategorija, te se od država stranaka traži uvažavanje roditeljskih prava i dužnosti.

Vezano uz samo načelo, zahtijeva se od vlade, parlamenta i pravosuđa da ga primjenjuju na sustavni način³⁸. U svojoj praksi Odbor je više puta od država stranaka tražio osiguranje integracije ovog načela unutar zakonskih odredbi, sudačkih odluka i programa za djecu³⁹, kao i da se ono konkretno, u jednakoj mjeri uzima u obzir kada se radi o djeci stranaca čiji su roditelji deportirani radi počinjenja kaznenog djela⁴⁰.

K tome, *Konvencija* također nalaže državama strankama da u cilju sveukupna osiguranja djetetova korištenja pravima iz *Konvencije* "...poštuju odgovornosti, prava i dužnosti roditelja..", te se u istoj odredbi traži i poštovanje odgovornosti, prava i dužnosti i "članova proširene obitelji" kada je to u skladu s mjesnim običajima (čl. 5)⁴¹. Ovom odredbom štiti se obitelj, na način da se od država stranaka traži poštovanje sveukupne roditeljske uloge, pa i uloge članova proširene obitelji pri osiguravanju djetetova korištenja pravima iz *Konvencije*.

U čl. 7. *Konvencija* jamči pravo djetetu da u granicama postojećih mogućnosti "zna za svoje roditelje i da uživa njihovu skrb"⁴², čime se u najvećoj mjeri želi dati primat obitelji kao društvenoj kategoriji, ali i uravnotežiti, s jedne strane, pravo djeteta na roditeljsku skrb, kao i, s druge strane, obvezu roditelja za ispunjenjem takve roditeljske skrbi.

U čl. 8. *Konvencije* države stranke se također obvezuju na jamčenje djetetu "obiteljskih odnosa priznatih zakonom".

U čl. 9. *Konvencija* nalaže državama strankama da osiguraju sve što je potrebno da se

³⁵ CRC/C/15 iz 2005. (Albanija)

³⁶ CRC/C/HUN/CO/2 iz 2006. (Mađarska)

³⁷ Vidi: R. Borić i drugi - uredila D. Šimonović (2004) Kratak vodič kroz CEDAW. Zagreb: Biblioteka ONA

³⁸ Ibidem 14.

³⁹ Ibidem 16.

⁴⁰ CRC/C15 iz 2005. (Norveška)

⁴¹ Primjerice, Odbor za prava djeteta je u preporukama CRC/C/15/Add.257 iz 2005. (Nigerija) preporučio da država stranka usvoji programe koji bi osnažili strukture koje se bave djecom, a u koje su uključene i proširene obitelji.

⁴² Odbor za prava djeteta više je puta u svojoj praksi konkretno upozorio državu stranku na nisku razinu roditeljske svijesti o nužnosti da djeca znaju za svoje roditelje i za skrb koju su im roditelji dužni osigurati.

dijete ne bi odvajalo od roditelja protiv njihove volje⁴³, osim u (iznimnim) slučajevima kada je to potrebno radi dobrobiti djeteta i uz nadzor sudbenih vlasti. Nadalje, u istom se članku od država stranaka traži poštovanje prava djeteta odvojenog iz obitelji “na redovno održavanje osobnih odnosa”⁴⁴.

U tom kontekstu, u slučaju kada je situacija odvajanja dodatno otežana zbog boravaka djeteta, odnosno roditelja u različitim zemljama, traži se od država stranaka da se zahtjev za spajanje obitelji rješava “.. . povoljno, humano i što žurnije” (čl. 10)⁴⁵.

Iz sadržaja čl. 16. *Konvencije* preko izravne zaštite prava djeteta neizravno se iščitava i zakonska zaštita obitelji, kada se kaže: “.. .dijete ne smije biti izloženo proizvoljnom ili nezakonitom miješanju u dom, obitelj”.

Jedna od ključnih odredbi u *Konvenciji*, a koja se bavi roditeljskom skrbi, sadržana je u čl. 18. kojim se od država stranaka traži da učine sve što je u njihovoj moći kako bi se “..primijenilo načelo zajedničke roditeljske odgovornosti.. .”, odnosno osiguralo da oba roditelja budu zajednički odgovorna za odgoj i razvoj djeteta, uz isticanje da je “..dobrobit djeteta njihova glavna zadaća”, kao i da države stranke trebaju pružiti roditeljima odgovarajuću pomoć za ispunjenje te uloge. Time se roditeljima daje primarna odgovornost u odgoju i skrbi za svoju djecu, a od države stranke se traži respektiranje toga prioriteta.

U Općim komentarima br. 7. Odbor od država stranaka traži poduzimanju svih neophodnih mjera kako bi se osiguralo da roditelji imaju primarnu odgovornost u odgoju djece, te kako bi podržale roditelje u izvršavanju njihovih roditeljskih dužnosti, kao i poduzele sve mjere u slučajevima kada je ugrožen položaj djece. Odbor smatra da postoji mnogo čimbenika koji danas utječu na roditeljske potencijale u ispunjavanju njihove odgovornosti prema djeci, kao i da se tradicionalna obitelj mijenja. Posebice ukazuje na ekonomske teškoće, te praksu u nekim dijelovima svijeta gdje su roditelji zbog rada prisiljeni živjeti odvojeno od obitelji. Slijedom navedenog, sama obitelj treba potporu, a Odbor upravo upozorava na nedostatnost sredstava i vještina koje se osiguravaju roditeljima, posebice u društvima gdje su rani brakovi i roditeljstvo nepoželjni, kao i u društvima s velikim brojem jednorodnih obitelji.

Čl. 19. *Konvencije* nalaže državama strankama poduzimanje svih potrebnih mjera (zakonske, upravne, socijalne i prosvjetne) radi zaštite djeteta od svakog oblika nasilja⁴⁶, uključujući i spolno zlostavljanje (ali i tjelesno kažnjavanje djece, sukladno zaključnim primjedbama Odbora za pravo djeteta⁴⁷) za vrijeme dok o njemu brinu

⁴³ U preporukama CRC/C/HUN/CO/2 iz 2006. (Mađarska) Odbor za prava djeteta preporučuje državi stranci da osigura primjerenu pomoć obitelji kako bi se spriječilo odvajanje djece iz obitelji. U tom kontekstu Odbor državi stranci preporuča poduzimanje daljnjih napora u cilju prepoznavanja uzroka siromaštva kako bi se izbjegle loše društveno-gospodarske prilike koje rezultiraju odvajanjem djece od roditelja.

⁴⁴ Ibidem 24. - Odbor za prava djeteta potiče državu stranku da prilikom smještaja djeteta u instituciju osigura djeci daljnje održavanje kontakata s obitelji.

⁴⁵ U preporukama CRC/C/15 iz 2005. (Albanija) Odbor za prava djeteta izražava zabrinutost jer sjedinjenje obitelji nije uvijek u duhu odredbe čl. 10 *Konvencije*, te stoga preporuča državi stranci poduzimanje svih potrebnih mjera kako bi procedura bila usklađena s čl. 10. koji traži da postupak bude povoljan, žuran i human.

⁴⁶ Primjerice, Odbor za prava djeteta u preporukama CRC/C/15/Add.257 iz 2005. (Nigerija) traži poduzimanje mjera kako bi se spriječilo nasilje, posebice spolno nasilje nad djecom u obitelji i kako bi se kaznili počinitelji, dok u preporukama CRC/C/15 iz 2005. (Albanija) preporuča državi stranci da na “način naklonjen djetetu” istraži zlostavljanje djece, koje obuhvaća i spolno zlostavljanje unutar obitelji, te da kazni počinitelje.

⁴⁷ Odbor za Nigeriju nadalje utvrđuje da je tjelesno kažnjavanje prisutno, kako u kaznenom sustavu, tako i u

roditelji. U preporukama Odbora državama strankama po ovoj odredbi zagovara se proaktivni pristup, kao što je: izrada studija o uzrocima i razlozima nasilja, provedba kampanja osvješćivanja u suradnji s djecom, obnova zakonodavstva, osiguravanje stručnih servisa za reintegraciju djeteta-žrtve, uspostava nadzora na lokalnim razinama, uspostava SOS linija te skloništa za djecu i žene ⁴⁸.

Čl. 27. st. 2. *Konvencije* određuje da "roditelji ovisno o njihovim sposobnostima i materijalnim mogućnostima, snose najveću odgovornost za osiguranje životnih uvjeta koji su prijeko potrebni za djetetov razvoj", dok st. 3. državama strankama nalaže poduzimanje "odgovarajućih mjera pomoći roditeljima" ovisno o mogućnostima samih država. Iz ovih odredbi vidljiva je odgovornost koja leži na roditeljima pri osiguravanju životnih uvjeta potrebnih za djetetov razvoj, ali i društvena odgovornost za osiguranje prosperiteta obitelji. Odbor je često reflektirao svoja stajališta na izvješća država stranaka po ovoj odredbi, naglašavajući veliki broj obitelji koji žive u siromaštvu, veliki broj jednorodnih obitelji, kao i obitelji s više djece, te je tražio od države stranke da razmotri sistem socijalnih potpora i da poboljša standard ugroženim obiteljima te osigura financijska sredstava⁴⁹, ali i da se djeci useljenika osiguraju jednaki uvjeti za život ⁵⁰ ili da se osiguraju sredstva obiteljima manjina, kao i obiteljima samo s majkama ili obiteljima koje žive na ratom ugroženom području⁵¹.

Praksa Odbora za prava djeteta je i povremeno održavanje posebnog tipa događanja kao što su tematski Dan opće rasprave⁵². Zanimljivo je da je preporuka s jedne takve rasprave bila i izrada Studije UN-a o nasilju nad djecom. Vezano uz sadržaj ovog članka, posebno se ističe Preporuka o ulozi obitelji u promociji prava djeteta od 10. listopada 1994.

Zaključak

Iako nema točno utvrđene definicije obitelji, postoji slaganje oko njezine biti, kao i neprijeporne važnosti za pojedinca i funkcioniranje društva u cjelini, te je prepoznata u svim društvenim sustavima bez obzira koje oblike ima. Ona predstavlja prirodni funkcionalni i interaktivni sklop, danas sve otvoreniji transformacijama društva – štiti se iznutra te se traži poštivanje prava njenih članova međusobno, ali i njena zaštita u društvu, od društva i od države kroz niz mjera i aktivnosti podrške, kao i dosljedna

školama, ali i u obitelji, te traži žurnu zakonsku zabranu tjelesnog kažnjavanja u obitelji, školi te svim ostalim institucijama gdje se ono provodi, dok u preporukama za Albaniju konstatira da je tjelesno kažnjavanje na djelu u obiteljima i da se nastavlja njegova uporaba u disciplinske svrhe, te traži žurnu zakonsku zabranu, kao i pokretanje kampanje za podizanje svijesti za provedbu nenasilnih metoda pri uspostavi discipline, kao i konkretnu provedbu istraživanja o učestalosti takva oblika kažnjavanja u obitelji.

⁴⁸ CRC/C/HUN/CO/2 iz 2006. (Mađarska)

⁴⁹ Ibidem 29.

⁵⁰ CRC/C/15 iz 2005. (Norveška)

⁵¹ CRC/C/15 iz 2004. (Hrvatska)

⁵² Odbor je dva puta održao Dan opće rasprave vezan uz nasilje nad djecom (2000. i 2001.), nakon čega su uslijedile i brojne preporuke, te je također održao i nekoliko drugih Dana opće rasprave, koji su se, primjerice, odnosili na djecu u oružanim sukobima, djecu i medije, djecu i AIDS itd.

provedba obveza njezinih članova, primjerice roditelja u vršenju skrbi za odgoj svoje djece.

Čvrstu zatvorenost i tradicionalni oblik obitelji mijenjaju sadašnji tempo života i njegovi novi oblici, ali i sve značajniji pečat koji ljudskom bivanju i suživotu daje primjena ljudskih prava i sloboda, posebice njegovih priznatih načela, kao što su zabrana diskriminacije, najbolji interes djeteta, zabrana miješanja u dom i privatnost, ali i transparentnost nje same koja zahtijeva da nema običaja, načela ili prava na privatnost, koje bi u slučaju sustavnog nasilja, primjerice tjelesnog kažnjavanja djece, moglo prevladati nad provođenjem zabrane takva ponašanja, odnosno zadovoljenja pravde.

LITERATURA:

Hrabar, D. (2005) *Dijete i društvo*, 7 (2), 384.

Alinčić M. i drugi (2001) *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Narodne Novine, 241.

Hrženjak J. (1992) *Međunarodni i europski dokumenti o ljudskim pravima*. Zagreb: Informator.

N. Borić i ostali (2004) U: Šimonović D. (ur.) *Kratki vodič kroz CEDAW*. Zagreb. Biblioteka ONA.

United Nations (1994) *A Compilation of International Instruments*.

Romana Kuzmanić-Oluić, dipl. iur.
Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija

Prikazi skupova

Conferences' Reviews

Übersicht Versammlungen

DIJETE I DRUŠTVO

“Graditi Europu za i s djecom” pokretačka konferencija Monako, 4. - 5. travanj 2006.

“Mi smo odlučni učinkovito zaštititi prava djeteta i u potpunosti se usuglasiti s obvezama iz UN-ove Konvencije o pravima djeteta”
Predsjednici vlada i država članica
Vijeća Europe na Trećem sastanku
na vrhu, Varšava, svibanj 2005.

U Monaku je 4. i 5. travnja 2006. godine, nastavno na zaključke Trećeg sastanka na vrhu predsjednika vlada i država članica Vijeća Europe (Varšava, svibanj 2005.)¹ održana Konferencija “Graditi Europu za i s djecom”, s ciljem službenoga pokretanja istoimenoga trogodišnjeg programa VE (2006-2008)², a posebice poradi učinkovite provedbe akcijskog programa “Dijete i nasilje”. Konferenciju, na kojoj su sudjelovala državna izaslanstva različitih razina, uključujući i pojedine ministre, predstavnici Parlamentarne skupštine i Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti VE, predstavnici civilnog društva te nezavisni stručnjaci i predstavnici medija, uz aktivno sudjelovanje

¹ **Treći sastanak na vrhu VE** istaknuo je posebice brigu o djeci u kontekstu izgradnje “humanije” Europe, za što treba ojačati aktivnosti na području zaštite dječjih prava.

² **Trogodišnji program VE “Graditi Europu za i s djecom”** obuhvaća traženje rješenja protiv svih oblika nasilja u svakodnevnom životu, odnosno u svim sferama - socijalnoj, pravnoj, obrazovnoj i zdravstvenoj. Programom se želi istaći značaj Acquis-a VE, odnosno pravnih instrumenata uz osiguranje sinergije svih pripadajućih čimbenika (pravosuđe, ljudska prava, socijalna kohezija, kultura). Cilj je pomoći svim donositeljima odluka i njihovim suradnicima u provedbi aktivnosti vezanih za podizanje svijesti, informiranje i preventivnu politiku na ovom području, a kako bi se u praksi što učinkovitije primjenjivala dječja prava, posebice pravo na zaštitu od svih oblika nasilja. Iz navedene namjere proizašle su dvije grane aktivnosti:

(i) **promocija dječjih prava utemeljena na ključnim međunarodnim dokumentima** - *Konvenciji o pravima djeteta*, *Europskoj konvenciji o ljudskim pravima*, (revidiranoj) *Europskoj socijalnoj povelji*, kao i brojnim dokumentima VE koji se tiču djece. Namjera Programa je: razvoj integrirane dječje politike, uspostava struktura i razvoj mreže, razvoj radnih metoda za provedbu promocije, kao i osiguravanje resursa za aktivnosti informiranja, edukacije i podizanje svijesti. Krajnji cilj je implementacija postojećih standarda te razvoj novih standarda kada je to potrebno, a primarna ambicija Programa je popunjavanje prostora između zakonodavstva i prakse.

(ii) **Akcijski program “Djeca i nasilje”** zasnovan na “4 P - protection, prevention, participation and prosecution” (zaštita djeteta, prevencija nasilja, participacija djece i sankcioniranje kriminala) ima namjeru ponuditi instrumente i metodologiju na području različitih tipova nasilja - obitelj, škola, institucije, zajednica, mediji, seksualno iskorištavanje i zlostavljanje, kao i dati preporuke kako bi se primijenile sveobuhvatne preventivne politike i strategije na ovom području. Žarište je na specifičnim tipovima nasilja - seksualnom i tjelesnom kažnjavanju, kao i na nasilju koje proizlazi iz zloporabe novih informativnih tehnologija - pornografije na internetu i mobilnim telefonima. Akcijski program poziva se na partnerstvo i sinergiju, kako unutar VE, tako i s ključnim čimbenicima na globalnoj i regionalnoj razini, kao što su UN, EK, te različite NVO.

djece koja su tijekom prethodna dva dana pripremila svoja stajališta i preporuke, organiziralo je Vijeće Europe pod pokroviteljstvom Kneževine Monako, a suvereno ju je (u svakom smislu – ceremonijalno, svečano, ali i nadasve radno tijekom svih aktivnosti) predvodila monegaška princeza Karolina of Hanovera. Nije usvojen završni dokument Konferencije, ali je jasno očitovana volja VE da, uz ostale aktivnosti predviđene ovim Programom, zabrana i ukidanje tjelesnoga zlostavljanja postane dio zakonskog okvira svih zemalja VE, kao i da se donese model za uspostavu nacionalnih strategija za zaštitu djece, posebice od svih oblika nasilja. Konferencija je sukladno namjeri organizatora bila manje formalni politički skup (nema deklaracije), a više “eksperimentalni tip foruma”, što nije priječilo njenu dobru organiziranost, kao i poštivanje principijelnosti dnevnoga reda te aktivno sudjelovanje djece. Forum je cijelo vrijeme bio otvoren zagovarateljima i aktivistima na ovom području s namjerom iznalaženja prioriteta, identifikacije poteškoća i razmjene iskustva u provedbi politika, kao i pronalaženja neophodnog partnerstva za iskorjenjivanje nasilja nad djecom. Nastavno na predviđene dvosmjerne aktivnosti ovog Programa – promociju dječjih prava i zaštitu djece od nasilja organizirana su četiri panela s temama o dječjim pravima – promocija, participacija, seksualno nasilje i tjelesno kažnjavanje djece. Cilj je bio identificirati prioritetne aktivnosti i partnerstvo koje će pridonijeti uklanjanju svih oblika nasilja prema djeci. Tematskim izborom dva vrlo osjetljiva područja – seksualnog nasilja i tjelesnog kažnjavanja, službeno je započeo ambiciozni trogodišnji projekt VE s namjerom da se “prekine šutnja koja vlada oko ova dva područja”. Dvočlano izaslanstvo Republike Hrvatske predvodio je Luka Mađerić, predstojnik Ureda VRH za ljudska prava koji je kao panelist sudjelovao na okruglom stolu posvećenom ukidanju tjelesnog kažnjavanja, predočivši hrvatsku praksu na ovom području gdje smo unutar jedne trećine zemalja VE koje su zakonski regulirale tjelesno kažnjavanje djece. U izaslanstvu je bila i Romana Kuzmanić Oluić, I Tajnik u Odjelu za ljudska prava MVPEI.

Konferenciju su otvorili: J. P. Proust, ministar u monegaškoj vladi koji je predstavio ciljeve Konferencije – zaustavljanje tjelesnog kažnjavanja djece, kao i seksualnog nasilja te nasilja nad djecom koje se provodi putem novih tehnologija, te M. B. Buquicchio, zamjenica Glavnog tajnika VE, predstavivši dosadašnje dosege VE na ovom području koji sežu od samih njegovih početaka, kako na području uspostave vlastitih standarda: Europske konvencije o ljudskim pravima, (revidirane) Socijalne povelje, različitih preporuka, tako i na povezivanju s relevantnim globalnim instrumentarijem kao što je, prvenstveno, UN-ova *Konvencija o pravima djeteta*, ali i ostali UN-ovi instrumenti, kao primjerice UN-ova Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kazni. S obzirom da zakonodavstvo nije dovoljno, naglasila je Buquicchio, nužna je njena provedba kao i uspostava institucija za učinkovitu provedbu te ostvarivanje strategije “4 P” (vidi fus notu 2). Kako Europa još nije sigurno mjesto za djecu, a što je pokazao i sastanak u Ljubljani³, ova će pokretačka Konferencija značiti korak bliže u praktičnoj provedbi sprječavanja nasilja, te se posebice apelira na provedbu kampanja kako bi djeca mogla biti informirana o svojim pravima i o načinu na koji ih mogu ostvariti. Također je nužna daljnja promocija sadašnjih instrumenata, ali i stvaranje novih gdje je to potrebno. Monegaška princeza Karolina od Hanovera

³ U Ljubljani se, s Vladom Republike Slovenije kao domaćinom i u suradnji s VE, UNICEF-om i Uredom OHCHR i WHO, od 5.- 7. srpnja 2005., održala Konferencija «**Stop nasilju nad djecom – djelovati sada**». Konferencija je održana u kontekstu regionalnih konzultacija za Europu i Centralnu Aziju (52 države) vezanih uz izradu UN-ove Studije o nasilju nad djecom.

ukazala je na ranjivost djece i potrebu njihove zaštite i njege te na globalno pravo da ni jedno dijete ne bude izloženo nasilju, kao i na potrebu izjednačavanja mogućnosti za djecu i provedbu edukacije djece s ulice, odnosno socijalno isključene djece jer je "kriminal protiv djece kriminal protiv čovječnosti". Posebno je pozvala sve prisutne na pozorno slušanje djece na Konferenciji te je apelirala na sve vlade da učine sve kako bi se teški položaj djece, posebice djece žrtava trgovanja ljudima i pornografije, poboljšao.

Plenarni dio Konferencije otvorio je B. Panait, rumunjski državni tajnik za dječja prava, koji je naglasio kako je iniciranjem Programa "Graditi Europu za i s djecom" potvrđena uloga VE kao regionalnog arhitekta na području dječjih prava, te je ukazao na neke od njenih važnijih instrumenata: Konvenciju o kompjutorskom kriminalu⁴ kojom se regulira dječja pornografija na internetu, Konvenciju o trgovanju ljudskim bićima (CAHTEH)⁵ kojom se štite žrtve trgovanja ljudima, uključujući i djeca, kao i preporuke Vijeća ministara iz 1985.⁶, 1990.⁷ i 1993.⁸ Pozvao je vlade na sudjelovanje na Konferenciji VE «Promjene u roditeljstvu: djeca danas, roditelji sutra»⁹, koja je u međuvremenu održana u Lisabonu od 16. do 17. svibnja 2006., kao i na Konferenciji o žrtvama nasilja koja bi se u listopadu 2006. trebala održati u Armeniji. J. C. Gardetto, parlamentarni zastupnik u VE iz Monaka, istaknuo je važnost uloge Povjerenika za ljudska prava Vijeća Europe, čija je funkcija upravo i zaživjela na preporuku Parlamentarne skupštine VE, ali i njegovu široku nadležnost te mali ured koji ga priječi da se aktivno usredotoči na pojedina područja, kao što su prava djece, smjelo predloživši, za sada u granicama osobnog prijedloga, ideju o mogućoj uspostavi povjerenika Vijeća Europe za djecu koji bi u potpunosti bio posvećen toj zadaći. VE u oblikovanju svojih aktivnosti mora graditi potencijale za djelovanje i izvan europskih država jer je situacija na globalnom dječjem planu vrlo zabrinjavajuća te zahtijeva žurne akcije za iskorjenjivanje zloporabe djece – u situaciji kada još uvijek postoje djeca vojnici, a AIDS svakih 15 sekundi učini jedno dijete siročetom. A. Temsamami, član Kongresa lokalne i regionalne vlasti VE, podsjetio je da svaki dan desetoro djece umire zbog zlostavljanja, te da je stoga posebno važna uloga Kongresa u podizanju svijesti na lokalnoj razini. Upozorio je na

⁴ RH je ratificirala Konvenciju o kompjutorskom kriminalu 17. listopada 2002., te je 26. ožujka 2003. potpisala i Protokol koji se tiče djela rasističke i ksenofobične naravi počinjenih kroz računalni sustav.

⁵ RH je potpisala Konvenciju u svibnju 2005. za vrijeme održavanja Trećeg sastanka na vrhu VE u Varšavi te će u dogledno vrijeme biti pokrenut i proces njene ratifikacije

⁶ Preporuka o nasilju u obitelji (85) 4 preporučuje državama poduzimanje preventivnih mjera radi zaštite od obiteljskog nasilja, s posebnim osvrtom na potrebu zaštite djece od štetnih utjecaja roditeljskih sukoba. U Preporuci se izravno poziva na potrebu ukidanja tjelesnog kažnjavanja djece i kada ono nema oznake kaznenog djela samo po sebi.

⁷ Preporuka o socijalnim mjerama koje se tiču nasilja u obitelji (90) 2 odnosi se na poduzimanje preventivnih mjera koje uključuju informiranje javnosti o negativnim posljedicama nasilja u obitelji, te na potrebu edukacije mladih roditelja, kao i potrebu osude tjelesnog kažnjavanja djeteta.

⁸ Preporuka o medicinsko-socijalnim aspektima zlostavljanja djece (93) 2 preporučuje: uspostavu učinkovitih zdravstvenih servisa za djecu, kao i informiranje javnosti o pravu djeteta kako ono ne bi trpjelo nikakve oblike zlostavljanja, te provođenje načela "najboljeg interesa djeteta" u procesima ispitivanja djeteta.

⁹ Vidi prikaz u ovom broju časopisa "Dijete i društvo".

preporuke Parlamentarne skupštine iz 1998.¹⁰ i iz 2004.¹¹, kao i na važnost postojanja i djelovanja Europske mreže pravobranitelja za djecu (ENOC)¹². M. Calivis, regionalna direktorica UNICEF-a, skrenula je pozornost na dokument "Svijet dostojan djece"¹³, pregled kojeg se očekuje 2007., na polovici provedbe Akcijskog plana, kao i na važnost primjene ovoga dokumenta, te je naglasila i ključnu važnost suradnje koju u tom procesu ostvaruju UN i VE. Pri provedbi aktivnosti, uz poštivanje ključnih načela *Konvencije o pravima djeteta*, kao što je najbolji interes djeteta, ne-diskriminacija i zaštita od nasilja, potrebno je raditi na uspostavi potpore ranom razvoju djeteta¹⁴, kao i na ukupnoj potpori pravobraniteljima za djecu. Iz perspektive Svjetske zdravstvene organizacije, kako je naveo R. Bertolini, direktor, sukus dječjeg prava je u njegovu pravu na zdravlje pri čemu ono mora biti jednako dostupno svima. Nasilje je jedno od najčešćih uzroka smrti kod djece, a regionalne razlike su velike, posebice u usporedbi europskog i izvaneuropskog prostora. Djelovanje ove organizacije Bertolini je predstavio preko njenih novijih aktivnosti – IV. Ministarske konferencije o okolišu i zdravlju posvećene zdravlju djece (Budimpešta, lipanj 2004.), Rezolucije o prevenciji povreda u europskoj regiji¹⁵, te djelovanja mreže nacionalnih *focal pointa* za nasilje i povrede (VIP)¹⁶. P. Jaros, predsjednik ENOC-a, naglasio je važnost institucije pravobranitelja za djecu koja ima svoj specifični mandat u svakom društvu i koja se ne može nadomjestiti drugim institucijama, a za koju je važno da se u svom radu drži donesenih minimalnih standarda.

Rasprava na Panelu 1. bila je posvećena Promociji dječjih prava, podizanju svijesti i informiranosti u cilju stvaranja europske strategije na ovom području. Uvodno izvješće P. O'Briena, regionalnog direktora UNICEF-a, ukazalo je na: nužnost redovitog izvješćivanja po *Konvenciji o pravima djeteta*, važnost preporuka istoimenog Odbora, koje često predstavljaju snažan impuls za razvoj cjelokupne nacionalne politike na ovom području, potrebu provedbe mjera iz nacionalnih planova djelovanja, primjenu

¹⁰ Preporuka 1371 o zlostavljanju i zanemarivanju djece odnosi se na nasilje s kojim se djeca susreću u obitelji te na potrebu uspostave zakonskog okvira kojim bi se ona štitila od pedofilije, zloporabe u pornografske svrhe te od seksualnog nasilja.

¹¹ Preporuka 1666 o Europi slobodnoj od kažnjavanja djece poziva Vijeće ministara na pokretanje kampanje u svim državama članicama za potpuno ukidanje tjelesnog kažnjavanja djece.

¹² ENOC je osnovan 1997. u Trondheimu te je otvoren članicama VE koji imaju nacionalne pravobranitelje za djecu ili nezavisne institucije na području ljudskih prava koji se bave dječjim pravima. Dokumentom 2000/10 doneseni su minimalni standardi za djelovanje ovih institucija.

¹³ Ovaj dokument donesen je na Drugom Svjetskom sastanku na vrhu posvećenom djeci, u New Yorku 2002. na posebnom zasjedanju Opće skupštine UN-a.

¹⁴ UNICEF upravo počinje s ovim programom u RH, za što je već osiguran dio sredstava.

¹⁵ Rezolucija EUR/RC55/R9, od 15 rujna 2005., daje jasan okvir za djelovanje zemalja članica – razvoj nacionalnih planova djelovanja, poboljšanje skrbi za povrijeđenog, jačanje nacionalnih kapaciteta, uspostava baze podataka i njihove razmjene te promicanje istraživanja radi uspostave učinkovitije intervencije. Smatra se da je donošenje Rezolucije od "povijesne važnosti" za uspostavu učinkovite prevencije nasilja i povreda u regiji.

¹⁶ Prvi sastanak VIP mreže, u smislu praćenja provedbe Rezolucije o prevenciji povreda u europskoj regiji, održan je u Nizozemskoj, u studenome 2005., te je tom prigodom dan ponovni poticaj zemljama čija ministarstva zdravstva nisu imenovala nacionalne *focal pointe* da to učine. RH je odredila svoj *focal point* – gđu Ivanu Brkić Biloš iz Instituta za javno zdravstvo.

sektorskog pristupa, te na važnost uloge obitelji u društvu pod motom “svakom djetetu je mjesto u obitelji”, ali i nedovoljnu ratifikaciju haške Konvencije o zaštiti djece i suradnji u svezi s međunarodnim posvojenjem¹⁷. Posebno je skrenuta pozornost na potrebu korištenja odgovarajuće metodologije prilikom prikupljanja podataka (podatci se ne prikupljaju po određenim kriterijima, niti su dostupni djeci) te na nužnost usklađivanja svih indikatora među zemljama radi međusobne usporedbe. Apostrofirana je uloga medija od kojih se očekuje više napora u promoviranju pozitivnih aspekata na području prava djeteta. P. Trousson, predstavnik EK je naglasio potrebu za međusobnom suradnjom institucija u Europi u stvaranju dugotrajne strategije na području prava djeteta, te je također predstavio namjeru EK koja će pripremiti listu prijedloga kako bi se pokrenula javna rasprava u kojoj mogu svi sudjelovati. F. Kasasa, predstavnik civilnog društva, istaknuo je da NVO-i trebaju raditi u partnerstvu s vladom i na način da se izbjegavaju preklapanja, te je predložio da se jedan dan u godini proglasi Europskim danom akcije za djecu, kako bi djeci osigurao medijski prostor za izražavanje i kako bi ih se bolje razumjelo. J. Bigot, sutkinja iz Francuske, ukazala je na važnost educiranja odraslih te učitelja o pristupu naklonjenom djeci. Na panelu je nekoliko sudionika također potaklo inicijativu za uspostavu jedinstvenog telefonskog broja u Europi (016) - SOS za djecu.

Djeca su izrazila svoje ideje, predlažući da se kampanje na području dječjih prava učine zanimljivijim, kao i da se više koriste mobilni telefoni i mogućnosti koje oni imaju, primjerice da se tjedno mijenjaju SMS poruke s pravima iz *Konvencije*, da se osmisle nacionalne web stranice o dječjim pravima te da se učinkovitije koriste reklame na TV-u i tiskanim medijima, i to na način da se djeca ne koriste kao objekti za popularizaciju samih medija. Također su upozorili na potrebu boljeg usklađivanja i rada SOS telefona, te edukacije djece, jer djeci nije dovoljno znati svoja prava, nego trebaju znati i što učiniti. Ponudila su i alternativne mogućnosti financiranja – *fast food* kompanije trebale bi donirati djecu na kojoj ostvaruju svoj profit. Ukazala su na problem koji djeca imaju kod ostvarivanja pristupa informacijama, posebice djeca mlađe dobi, te na potrebu da se i Europski sud za ljudska prava, preko njihovih zastupnika, učini dostupnim djeci.

Panel 2. bio je posvećen Dječjoj participaciji u svim njenim elementima. Uvodničarka C. Feinstein, iz *Save the Children*, Švedska, apostrofirala je potrebu osiguranja pristupa informacijama i potrebu razvoja procesa uključivanja djece za ostvarenje njihova temeljnog ljudskog prava, zajamčenog još iz doba Deklaracije UN-a o ljudskim pravima. Participaciju je potrebno provoditi u svim oblicima – od pristupa informacijama, izražavanja svoga mišljenja do sudjelovanja u procesima odlučivanja. Ova načela razrađena su detaljno u *Konvenciji o pravima djeteta* uz postojanje i šireg okvira najboljeg interesa djeteta i ne-diskriminacije. Uspješna provedba dječje participacije traži poštivanje načela povjerljivosti, osiguravanje resursa, kao i podršku uprave, te izgradnju kapaciteta organizacija za djecu koje trebaju razvijati kreativne metode dječje participacije. Posebno je potrebno razvijati partnerstvo djece i odraslih te sposobnosti odraslih da slušaju i odgovaraju na zahtjeve djece. Nužno je snažiti prisutnost djece u medijima te njihovu participaciju bez obzira na spol. K. E. Oie, državni tajnik iz norveškog Ministarstva za djecu, naglasio je potrebu postojanja političke volje, kao i dječjih vijeća ili parlamenata koji zastupaju dječji glas, te je pozvao na akciju u svezi s marginaliziranim skupinama djece. A. Vandekerckhove, flamanska pravobraniteljica,

¹⁷ RH nije stranka ove Konvencije.

iskazala je svoja iskustva vezana uz dobro funkcioniranje tehnologije (e-mail i telefon) u praksi, koju djeca uspješno koriste prilikom obraćanja njenom Uredu. Upozorila je na važnost djelovanja na lokalnoj razini, te značaj posebne pozornosti koju treba posvetiti manjoj djeci i djeci koja su socijalno isključena. Izuzetno lošim za djecu smatra medijske sadržaje kao što je “Super Nanny”. Francuski novinar, C. Grudler je predstavio pozitivne mogućnosti suvremene tehnologije, koju djeca mogu upotrebljavati na svoju korist, kao što su *blogovi* s pozitivnim sadržajem te posebice internet, a što može biti veliki doprinos uvažavanju dječjeg mišljenja.

Djeca su sumirala svoja razmišljanja, utemeljena i na iskustvima postignutima u Ljubljani. Ukazala su na svojevrstni ekskluzivitet, odnosno mali broj djece zastupljen u dječjim parlamentima, na postojanje socijalno isključene djece i na potrebu donošenja žurnih mjera za njihovo uključivanje, kao i na nužnost korištenja moderne tehnologije i metoda, kao što su, uz kompjutorsku tehnologiju, tzv. *flyeri*. Smatraju da je malo učinjeno za uključivanje manje djece u bilo kakve procese odlučivanja, kao i da nedostaje specifične edukacije za djecu o pogubnosti pornografije na internetu i o načinu njihove zaštite.

Zaključeno je da su dječja mišljenja od posebne važnosti, te da ih treba uzimati u obzir u procesima odlučivanja, osiguravajući im više prostora za napredni proces uključivanja uz podršku odraslih. Također je naglašena potreba uvođenja mladih *facilitatora*, zatim važnost načela nediskriminacije prema spolu te poboljšavanja sposobnosti odraslih za rad s djecom. Procese dječje participacije potrebno je voditi sukladno standardima transparentnosti, povjerenja i orijentacije naklonjene djeci.

U nastavku plenarnog zasjedanja P. Pinhiero, nezavisni stručnjak za izradu UN-ove Studije o nasilju nad djecom¹⁸, je putem video-linka zahvalio VE na podršci u njezinoj izradi, kao i za suorganizaciju Konferencije u Ljubljani, koja je ubrzala regionalni proces. Izrazio je nadu u mogućnost uspjeha svih nacionalnih strategija, u koju moraju biti uključena djeca. Tom prigodom, gđa Buquicchio je izrazila čvrstu volju VE da pridonese poboljšanju situacije na globalnoj razini. J. Doek, predsjednik Odbora za prava djeteta, u dojmljivom nastupu naglasio je važnost UN-ove Studije i regionalnih konzultacija kao i preporuka koje će, u cilju eliminiranja nasilja, iz nje proizaći. Podsjetio je i na vrlo dobro primljene aktivnosti VE na globalnoj razini, ali i na to da stvarnog progressa na području dječjih prava, unatoč postojećim međunarodnim instrumentima, nema. Također je najavio skoro donošenje EU Komunikacije na području dječjih prava¹⁹. Istaknuo je kako je za stvaranje kulture nenasilja potrebno zakonom zabraniti tjelesno kažnjavanje djece, posebice u obitelji, istaknuvši da je to stvar političke volje i ničega drugog. Potrebno je širiti mreže SOS linija te široko predstavljati dječja prava kroz TV i medije, kao i osmisliti nacionalne politike s rokovima, izvršiteljima i njihovom odgovornošću. Iskazao je ideju da se za UN-ovu Studiju o nasilju nad djecom imenuju posebni regionalni izvjestitelji kako bi pomogli u njenoj provedbi.

Pod nazivom “Prekinimo zid šutnje”, organizirana su dva paralelna panela – Borba protiv seksualnog nasilja²⁰ i Zabrana tjelesnog kažnjavanja, na kojem je sudjelovalo

¹⁸ Hrvatska je također aktivno sudjelovala u izradi Studije te je 2004. uputila svoje nacionalno izvješće.

¹⁹ EK će u lipnju 2006. donijeti ovaj dokument kojim će predstaviti strategiju za promociju i zaštitu dječjih prava u unutarnjoj i vanjskoj politici.

²⁰ Hrvatsko izaslanstvo zbog obveza na panelu vezanom uz Zabranu tjelesnog kažnjavanja djece nije na-

hrvatsko izaslanstvo. Uvodno izlaganje imala je F. Tulkens, sutkinja Europskog suda o ljudskim pravima koja je prikazala praksu Europskog suda za ljudska prava,²¹ kao i djelovanje prema (revidiranoj) Europskoj socijalnoj povelji²² i Konvenciji protiv mučenja i neljudskog postupanja i kažnjavanja²³. Također je upozorila na suštinu članka 53. Europske konvencije o ljudskim pravima, koji govori o mogućnosti da se države ne ograničavaju samo na tumačenje ljudskih prava po Konvenciji, nego da su slobodne učiniti tu zaštitu i boljom, kao i na određenja Povelje EU o ljudskim pravima²⁴. Ona osobito tužnom smatra činjenicu daljnjeg postojanja tjelesnog kažnjavanja u obitelji i školama, posebice zbog stvarne opasnosti od potenciranja ponovnog nasilja, bilo u školama, gdje ono postaje socijalna praksa, bilo u obitelji kada nekadašnje žrtve pribjegavaju njegovoj primjeni u odrasloj dobi. Članica švedskog parlamenta, H. Bargholtz je istakla da je Švedska, unatoč današnjem prednjačenju na ovom području, imala sličnu situaciju kakvu danas imaju države koje se bore za ukidanje prakse tjelesnog kažnjavanja djece, kao i da je bilo potrebno poduzeti sve mjere kako bi se javnost, posebice roditelji, detaljno informirali. U 1979. godini je provedena kampanja o zabrani tjelesnog kažnjavanja djece putem oglasa na mlijeku, što je polučilo dobar uspjeh. P. Newell, iz Globalne inicijative za zaustavljanje tjelesnog kažnjavanja²⁵, smatra da nema balansa prema zaštiti obiteljske privatnosti te da je nulta tolerancija u slučaju tjelesnog kažnjavanja djece potpuno prihvatljiva. M. Mikkola, sveučilišni profesor iz Finske, ukazao je na apsurd tjelesnog kažnjavanja djece u mnogim državama u situaciji kada postoje jasni međunarodni standardi i međunarodni instrumenti, kao i na neprihvatljivost bilo kakve razine ili oblika moderiranog nasilja. Unatoč početnoj inicijativi iz davne 1872. godine, kada je zabranjeno tjelesno kažnjavanje djece u školi, Finskoj je bilo potrebno više od stoljeća za daljnji napredak prema njegovoj zabrani u obitelji. I. Baumgareten iz WHO, naveo je kako prema Svjetskom izvješću o nasilju i zdravlju²⁶,

zočilo ovom panelu.

²¹ Člankom 3. Europske konvencije o ljudskim pravima apsolutno je zabranjeno mučenje, a Europski sud je 1988. godine, u sporu koji se vodio protiv Velike Britanije, razmotrio prvi slučaj kažnjavanja djeteta od strane roditelja, presudivši da se državna odgovornost proširuje na zaštitu obitelji te da država mora zakonima osigurati dovoljnu zaštitu unutar obitelji. Od tada datira pozivanje na *Konvenciju o pravima djeteta* u daljnjim presudama Europskoga suda.

²² Europska socijalna povelja, kao i Revidirana Europska socijalna povelja, jamče zaštitu od zlostavljanja, što također uključuje tjelesno kažnjavanje. Pri razmatranju nacionalnih izvješća Odbor za socijalna prava zaključio je da se veliki broj zemalja nije uskladio s odrednicama Povelje jer nije učinkovito zabranio tjelesno kažnjavanje unutar obitelji. U 2005. godini Odbor je, povodom "kolektivne pritužbe" donio Odluku da nekoliko zemalja, među kojima su Belgija, Grčka i Irska, krše članak 17. Europske socijalne povelje jer nisu zabranile tjelesno kažnjavanje djece.

²³ Odbor po ovoj Konvenciji posjećuje zemlje članice i u nizu je svojih izvješća upozorio te zatražio od država da prestanu s tjelesnim kažnjavanjem djece.

²⁴ Članak 24. Povelje jamči djeci pravo na primjerenu zaštitu i njegu u smislu ostvarivanja njihove dobrobiti, kao i iskazivanja njihove volje i njeno uzimanje u obzir u stvarima koje se njih tiču, a posebice je naglašen već široko rasprostranjeni konvencijski pojam "najboljeg interesa djeteta".

²⁵ Inicijativa je pokrenuta u travnju 2001. kako bi se na globalnoj razini ukinulo tjelesno kažnjavanje djece. U inicijativu su uključene agencije za ljudska prava te vladine i nevladine organizacije u namjeri lobiranja kod svih vlada svijeta za postizanje navedena cilja, kao i osiguravanja tehničke pomoći vladama u tu svrhu.

²⁶ Navedeni dokument je prvi sveobuhvatni pregled problema nasilja na globalnoj razini koji, uz identifikaciju svih problema koji prate ovo područje, upućuje i na mogućnosti suzbijanja nasilja.

tjelesno kažnjavanje djece, bilo u obitelji ili školi, pripada kontekstu stvarnog nasilja, te da je nasilje jedan od deset najčešćih uzroka smrti kod djece. Sukladno dokumentu za uspješno suzbijanje nasilja na nacionalnoj razini potrebno je: pojačati kapacitete za prikupljanje podataka, provoditi istraživanja, promicati primarnu prevenciju, primjenjivati spolnu nediskriminaciju i jednakost, jačati podršku socijalnim servisima za pomoć žrtvi te razvijati nacionalne planove akcije. L. Mađerić, predstojnik Ureda Vlade RH za ljudska prava, u svojstvu pozvanog panelista na ovu temu, predstavio se kao aktivni zagovornik ukidanja tjelesnog kažnjavanja djece te je prisutnima predočio zakonski okvir kojim se u Hrvatskoj jamči zaštita djece od tjelesnog kažnjavanja. **Republika Hrvatska jedna je od 16 zemlja Europe koja ima zakonsku zabranu tjelesnog kažnjavanja djece²⁷, a u širem kontekstu ona je, pod određenim uvjetima, dio kaznenog, ali i prekršajnog zakonodavstva** (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji). Kako, međutim, zabrana nije u dovoljnoj mjeri poznata svima onima kojih se tiče, posebno roditeljima, ali i djeci, bit će potrebno učiniti više na području osvješćivanja javnosti. Za postizanje napretka na ovom području nužno je provoditi mjere koje se neizravno i izravno odnose na sprječavanje tjelesnog kažnjavanja djece – od uspostave zakonodavstva, prikupljanja podataka, podizanja svijesti, preko uključivanja djece u izradu programa, edukacije budućih roditelja do razvoja primjerenih mehanizama za kažnjavanje, ali i resocijalizaciju zlostavljača te izrade programa za pomoć djeci žrtvama.

Rasprava koja je uslijedila posebno je apostrofirala postojanje vrlo skromne spoznaje javnosti o potrebi ukidanja tjelesnog kažnjavanja djece, kao i stvarnost onih zemalja koje su zakonskim putem ukinule tjelesno kažnjavanje djece, ali svejedno nisu u dovoljnoj mjeri upoznale javnost sa zabranom. Jasno je elaborirana potreba afirmacije alternativnih mogućnosti kojima se roditelji trebaju služiti u svom odgoju, odnosno potreba njihova odgoja za pravilan odgoj djece. Javnosti treba odaslati jasnu medijsku poruku o tome da je nasilje u cjelini neprihvatljivo, a na taj način bi se djelovalo i na djecu da ne budu međusobno, a ni u odnosu na učitelje, nasilna. Nažalost, mediji često daju lošu sliku o djeci jer se piše samo o nasilništvu, te je nužna promjena njihove uloge.

Djeca su iskazala svoja mišljenja, navodeći kako svako dijete zaslužuje da bude zaštićeno zakonom o zabrani tjelesnog kažnjavanja, te da se roditelji moraju poučavati o alternativnim načinima rješavanja sukoba s djecom. Smatraju da je nužna apsolutna zabrana tjelesnog kažnjavanja u školama, ali da je potrebna dodatna edukacija učitelja, čak i osnovnim postavkama, primjerice o važnosti obiteljske zajednice za dijete. Zatražili su osnivanje mjesta gdje djeca mogu iskazivati svoje probleme, kao i potrebu da stručnjaci nadziru rad institucija te da mediji preuzmu snažniju funkciju i da o institucijama šire pozitivne vijesti. Raspravu su saželi u tri poruke: zabranu tjelesnog kažnjavanja, podizanje svijesti javnosti i edukaciju osoblja koje radi s djecom.

M. B. Buquicchio je u zaključnom dijelu Konferencije istakla da se neće usvojiti deklaracija, ali da je važnost pokretanja “Monako procesa” velika. Njime se, u namjeri promocije dječjih prava i iskorjenjivanja nasilja, traže aktivnosti na nacionalnim razinama, u rasponu – od razvoja standarda do konkretne izrade knjiga za učenje djece o njihovim pravima; od organizacije seminara za učitelje do provedbe kampanja za

²⁷ Članak 88. Zakona o obitelji: “Roditelji i ostali članovi obitelji ne smiju dijete podvrgavati poniženjima, postupcima duševnog ni tjelesnog kažnjavanja, odnosno zlostavljanja”.

ukidanje tjelesnog kažnjavanja djece; od izrade vodiča za razvoj uspješnog roditeljstva do posebnih modela namijenjenih Romima; od uspostave stalnih tijela za dječju participaciju do izrade posebnih web stranica o dječjim pravima namijenjenih djeci. Cilj je pokrenutog Programa prijedlog modela za nacionalnu strategiju za zaštitu djece i zaštitu od nasilja, kao i ponuda metodologije, sredstava i mreže koja može osigurati uspostavu stvarne participacije djece. T. Hammarberg, novi povjerenik za ljudska prava Vijeća Europe, koji je upravo stupio na svoju dužnost nakon A. G. Roblesa, obratio se prisutnima naglasivši da sukladno određenju *Konvencije o pravima djeteta*²⁸ države moraju poduzimati sve što je u njihovoj moći za dobrobit djeteta. Smatra da zakonske obveze moraju mijenjati mentalitet, te da zamisao o zaštiti djece od tjelesnog kažnjavanja nije ideja o kažnjavanju roditelja, već nešto mnogo više i šire, kao i da je potrebno traženje alternativnih putova za uspješno roditeljstvo, odnosno načina na koje je moguće pomoći djetetu i roditeljima kroz pozitivnu intervenciju i usklađivanje svih struktura društva. Postoji potreba da se na način dostupan djetetu i uz stručnu pomoć osigura njihov pristup Europskom sudu i Odboru za socijalna prava.

Za kraj Konferencije sažeti su glavni zaključci po panelima:

Panel 1.: Promocija dječjih prava, podizanje svijesti i informiranje: stvaranje europske strategije

- uspostava odgovarajućeg zakonskog okvira s nadzornim mehanizmima (razvoj standarda za maloljetnike);
- uspostava i djelovanje nezavisnih i institucija posvećenih djeci (osiguravanje ljudskih i financijskih resursa, stvaranje baze podataka);
- provedba učinkovitog informiranja i javnog osvješćivanja (učitelji, roditelji, a za djecu na način dostupan djetetu);
- kreiranje održivog partnerstva (poslovni sektor, mediji).

Panel 2.: Participacija djece: jamčenje pristupa informaciji i razvoj savjetodavnog i participativnog procesa

- uspostava strukture;
- široka participacija djece (balans po godinama i spolu, te uključivanje marginalizirane i socijalno isključene djece);
- podrška odraslih;
- provedba interaktivnih i provokativnih diskusija;
- jasna manifestacija političke volje.

Panel 3. Borba protiv seksualnog nasilja²⁹

- zaštita (uspostava specifične legislative i njena harmonizacija, pokretanje globalne aktivnosti kako bi se zaustavili loši sadržaji na internetu namijenjeni

²⁸ Članak 19.: "Države članice poduzet će sve potrebne zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika duševnog i tjelesnog nasilja, povreda ili zloporaba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu skrbe roditelji, zakonski skrbnici ili neka druga osoba kojoj je dijete povjereno na skrb".

²⁹ Zaključci utemeljeni na metodologiji «3P» *protection, prevention, participation* (zaštita, prevencija, participacija).

djeci, snaženje uloge roditelja i provedba edukacija za savjetovanje djeteta o uporabi interneta, organizacija edukacije u školama za roditelje, ali i za djecu o opasnostima od lošeg sadržaja na internetu);

- prevencija (upotreba dostupnih standarda, podizanje svijesti putem kampanja i edukacija, oblikovanje uloge roditelja u smislu vođenja, a ne kontrole djeteta);
- participacija (temeljena na izgradnji povjerenja).

Panel 4. Prema Europi slobodnoj od tjelesnog kažnjavanja: prioriteta i strategije

- unatoč jasnim standardima na ovom područjima (ECHR i CRC), samo 1/3 europskih zemalja ima zabranu tjelesnog kažnjavanja djece, te je nužno potrebna akcija;
- osiguravanje prioriteta u trogodišnjem programu;
- potreba usredotočivanja na promjenu stava, a ne na kažnjavanje roditelja;
- zauzimanje jasnog stajališta o tome da se kažnjavanje djece ne smije opravdavati interesima obitelji;
- provedba sveobuhvatnih kampanja i podizanja svijesti;
- iznalaženje načina za informiranje male djece;
- rješavanje problema SOS linija (broj mora biti tajan, ne smije se vidjeti u telefonskom računu radi zaštite sigurnosti djeteta od zlostavljača).

Uz navedene zaključke, djeca su dodatno iskazala svoje preporuke, posebice naglasivši: potrebu vršnjačke edukacije i bolje edukacije u školama te uspostave centra pomoći za djecu, kao i nužnosti izrada strategije te kreiranja Europske mreže za djecu.

Zaključak: Konferencija je ukazala na potrebu daljnjeg “širenja područja borbe” te podizanja kvalitete u zaštiti prava djeteta, kako u supstancijalnom smislu, povezivanjem globalnih i regionalnih instrumenata radi njihove nacionalne implementacije, tako i u trajnom interaktivnom prožimanju aktivnosti svih odnosnih čimbenika (međunarodnih organizacija, NVO-a i civilnog društva u cjelini, te širokog spektra državnih, ali i nezavisnih nacionalnih institucija) u cilju fokusiranja svega raspoloživog – globalnog i nacionalnog zakonskog instrumentarija, primjera dobre prakse, ali i resursa te nadasve političke volje (više puta isticanog ključnog elementa na Konferenciji, kao prvog preduvjeta) radi konkretizacije ostvarenja najboljeg interesa djeteta, njegove dobrobiti i njegovog prava da živi slobodno od svih oblika nasilja.

Iako Hrvatska pripada trećini zemalja koje su regulirale zakonsko kažnjavanje zabrane tjelesnog kažnjavanja djece, ukazuje se na nedovoljno raširenu svijest o zabrani kažnjavanja, ukorijenjenu tradiciju u odnosu na roditeljske ovlasti, kao i općenito nedovoljno znanje u odnosu na tjelesno kažnjavanje djeteta.

Romana Kuzmanić-Olučić, dipl. iur.
Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija

XXVIII. Konferencija europskih ministara nadležnih za obiteljska pitanja “Promjene u roditeljstvu: djeca danas, roditelji sutra” Lisabon, 16. - 17. svibnja 2006.

U razdoblju od 16. do 17. svibnja 2006. godine u Lisabonu je pod okriljem Vijeća Europe, a na poziv portugalske vlade, održana XXVIII. Konferencija europskih ministara nadležnih za obiteljska pitanja. Voditeljica izaslanstva Republike hrvatske bila je potpredsjednica Vlade RH i ministrica obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, gospođa Jadranka Kosor, dipl. iur.

Konferencija je bila strukturirana na način da je započela Uvodnim zasjedanjem, nakon čega su slijedile tri Radne sjednice, te Završna sjednica Konferencije. Uvodno zasjedanje i I. i II. Radna sjednica održane su 16. svibnja 2006. godine, dok su III. Radna sjednica i Završna sjednica Konferencije održane 17. svibnja 2006. godine.

Tri Radne sjednice održane su na sljedeće teme:

- **OBITELJSKE POLITIKE U SVJETLU DEMOGRAFSKIH PROMJENA U EUROPI I RAZLIČITI MODELI OBITELJSKOG ŽIVOTA**
- **PODRŽAVANJE RODITELJSTVA U NAJBOLJEM INTERESU DJETETA**
- **PRAĆENJE ZAKLJUČAKA KONFERENCIJE IZ PORTOROŽA O ‘USKLAĐIVANJU POSLOVNOG I OBITELJSKOG ŽIVOTA’.**

Radni dio Konferencije počeo je 16. svibnja 2006. godine Uvodnim zasjedanjem u kojem su se skupu obratili gđa Maud de Boer-Buquicchio, zamjenica glavnog tajnika Vijeća Europe, te José António Viera da Silva, ministar rada i socijalne solidarnosti Republike Portugal. Sljedeća izlaganja imali su Georgehe Barbu, ministar rada, socijalne solidarnosti i obitelji Rumunjske i predstavnik Odbora ministara Vijeća Europe kojim predsjeda Rumunjska, te Catherine Fautrier iz Odbora za socijalna, zdravstvena i obiteljska pitanja, predstavnica Parlamentarne skupštine Vijeća Europe. Potom se skupu obratila Ursula Haubner, ministrica socijalne sigurnosti, generacija i zaštite potrošača Republike Austrije i predstavnica Republike Austrije kao predsjedavajuće države Europskom unijom.

U stanci između Uvodnoga zasjedanja Konferencije i I. Radne sjednice Konferencije održan je **sastanak ministrice socijalne sigurnosti, generacija i zaštite potrošača Republike Austrije, gospođe Ursule Haubner i potpredsjednice Vlade RH i ministrice obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, gospođe Jadranke Kosor.** Potpredsjednica Kosor zahvalila je ministrici Haubner na sudjelovanju predstavnika njezinog ministarstva na okruglom stolu koji je Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, u povodu Međunarodnog dana obitelji,

organiziralo u suradnji s Uredom za obitelj Hrvatske biskupske konferencije. Ministrica Haubner je upoznala potpredsjednicu Kosor s radom svog ministarstva, istaknuvši pritom kako ono uz politički uključuje i gospodarski segment, te joj dala svoju punu podršku i potporu u radu. Prenoseći ministrici Haubner pozdrave predsjednika Vlade RH, dr. sc. Ive Sanadera, i zahvale austrijskoj Vladi na potpori Hrvatskoj za početak pregovora u procesu pristupanja Europskoj uniji, potpredsjednica Kosor izrazila je nadu za daljnjom konkretnom suradnjom dvaju ministarstava te je također iskazala zahvalnost austrijskoj Vladi i narodu za svu političku i humanitarnu pomoć u najtežim ratnim vremenima. Napominjući kako je po prvi puta u mandatu ove hrvatske Vlade osnovano ministarstvo koje obuhvaća obitelj, branitelj i međugeneracijsku solidarnost, rekla je da su pritom uzeta u obzir mnogobrojna pozitivna iskustva drugih država pa tako i Austrije. Potpredsjednica Kosor i ministrica Haubner su razgovarale i o mogućnostima suradnje na području razvoja projekata za obitelj, osobe s invaliditetom, mladež i djecu. Potpredsjednica Kosor upoznala je ministricu Haubner s projektima Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti i hrvatske Vlade u tom području, kao i skorim dovršetkom Nacionalne populacijske politike kojoj je cilj daljnje smanjenje negativnoga demografskog trenda u RH. Potpredsjednica Kosor uputila je ministrici Haubner i poziv za službeni posjet Hrvatskoj, što je ona i prihvatila, kako bi se dogovorili o konkretnim oblicima suradnje.

U okviru I. Radne sjednice, pod nazivom “OBITELJSKE POLITIKE U SVJETLU DEMOGRAFSKIH PROMJENA U EUROPI I RAZLIČITI MODELI OBITELJSKOG ŽIVOTA”, koju je moderirao José António Viera da Silva (Portugal), uvodno je predavanje održala prof. Karin Wall sa Sveučilišta u Lisabonu. Nakon uvodnoga predavanja svoja su izlaganja održali Aghvan Vardanyan, ministar rada i socijalnih pitanja Armenije, Hirjan Huseynova, predsjednica Državnog odbora za obitelj, žene i djecu Azerbajdžana, Gisèle Mandaïla, državna tajnica za obitelj i osobe s invaliditetom Belgije, Lars Barfoed, ministar obitelji i potrošača Danske, Philippe Bas, ministar socijalne sigurnosti, starijih osoba, osoba s invaliditetom i obitelji Francuske, Hermann Kues, državni tajnik Saveznog ministarstva obiteljskih pitanja, starijih osoba, žena i mladeži Njemačke, Seamus Brennan, ministar socijalnih i obiteljskih pitanja Irske, Marie-Josée Jacob, ministrica obitelji i integracija Luksemburga, Karita Bekkemellem, ministrica djece i jednakosti Norveške, Mikhail Zurabov, ministar zdravstva i socijalnog razvoja Ruske Federacije, Berit Andnor, ministrica socijalnih pitanja Švedske, Rostyslav Tronenko, veleposlanik Ukrajine u Portugalu, Msg. Karl Josef Romer, tajnik za obitelj Svete stolice, te Ana Rosa Payan, predstavnica Nacionalne agencije za razvoj obitelji iz Meksika.

Nakon navedenoga **svoje je izlaganje održala potpredsjednica Vlade RH i ministrica obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, gospođa Jadranka Kosor i to na temu “Podržavanje roditeljstva u najboljem interesu djece”**. U svom govoru istaknula je kako je uloga obitelji u razvoju i održanju društva i dalje od ključnoga značaja, no da se društveno okružje, u kojemu se obitelj razvija, mijenja, što pokazuje smanjeni broj članova obitelji, povećani broj zaposlenih žena i jednoroditeljskih obitelji. No ove promjene nisu utjecale na promjenu obiteljskih vrijednosti, a obitelj i dalje ostaje središtem osobnog i društvenog života. Imajući u vidu navedene pokazatelje, Republika Hrvatska se opredijelila za afirmaciju obiteljske politike podržavajući obitelj u ostvarenju njezinih bitnih funkcija, a prije svega u rađanju i odgoju djece te stvaranju

pretpostavki za njihov najbolji razvoj, rekla je potpredsjednica Kosor, te istaknula kako je Vlada Republike Hrvatske svojim Programom u mandatnom razdoblju 2003. - 2007. odredila prioritete obiteljske i populacijske politike. Aktivnosti Vlade RH usmjerene su potpori i jačanju obitelji, osnivanjem novih institucija za pružanje savjetodavne pomoći roditeljima u odgoju djece, kao što su savjetovišta i obiteljski centri¹, financijskom i drugom potporom organizacija civilnog društva i drugih subjekata čije djelovanje je usmjereno podršci i osposobljavanju roditelja za odgovorno roditeljstvo, te rad s djecom koja odrastaju u rizičnim uvjetima. U skladu s raspoloživim materijalnim mogućnostima, mjerama obiteljske politike osigurava se financijska pomoć obitelji te plaćeni roditeljni i roditeljski dopust. Poreznim olakšicama priznaju se određeni troškovi za uzdržavane članove obitelji, a razvijaju se i servisi te pružanje drugih usluga za djecu i obitelj, kojima je zaposlenim roditeljima, posebice majkama olakšano, usklađivanje radnih i roditeljskih obveza. Potpredsjednica Kosor rekla je kako je 2004. godine Vlada Republike Hrvatske osnovala Savjet za populacijsku politiku koji je izradio prijedlog Nacionalne populacijske politike čije donošenje je u tijeku. Poštujući *Konvenciju o pravima djeteta* UN-a Republika Hrvatska je njena određenja ugradila u propise kojima se uređuju pitanja pravne zaštite i interesa djece, ali isto tako i provodila programe kojima se kod djece razvija svijest o njihovim pravima te potiče aktivna uloga u ostvarivanju tih prava. Vlada Republike Hrvatske je donijela Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine² koji sadrži brojne mjere i aktivnosti tijela državne uprave, jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, organizacija civilnog društva, medija i drugih čimbenika, čija je svrha unaprjeđenje prava i interesa djece, razvoj mreže pomoći roditeljima u odgoju djece, te razvoj svijesti o nužnosti društvene intervencije u obiteljske odnose kada su ugrožena prava i interesi djece. Potpredsjednica Kosor napomenula je kako od 2003. godine u Republici Hrvatskoj djeluje Pravobranitelj za djecu kao zasebno, samostalno i neovisno tijelo, sa zadaćom zaštite, praćenja i promicanja prava i interesa djece³, a od 2004. godine djeluje ministarstvo nadležno za obitelj. Potpredsjednica Kosor ukazala je kako Vlada RH osobitu pozornost poklanja djeci pripadnicima nacionalnih manjina, pri čemu su posebne mjere namijenjene djeci Roma, kako bi se ubrzao proces njihova uključivanja u društvenu zajednicu. Podsjećajući kako Republika Hrvatska još uvijek osjeća posljedice ratnih djelovanja, potpredsjednica Kosor rekla je kako se mjerama socijalne politike osobita pozornost poklanja djeci smrtno stradalih, zatočenih i nestalih sudionika rata, kao i djeci koja su sama civilne žrtve rata. Reagirajući na pojavu nasilja u obitelji i nad djecom donijet je i Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (2003), s ciljem prevencije te pravodobne i primjerene zaštite žrtve nasilja, a usvojeno je još nekoliko dokumenata iz tog područja. Potpredsjednica Kosor izrazila je uvjerenje da će Republika Hrvatska, koja je započela proces pregovora o pristupanju Europskoj uniji, tijekom ovoga razdoblja svoje propise uskladiti s pravnom stečevinom Europske unije, te zaključila da je ulaganje u djecu danas ulaganje u dobrobit svih nas i budućih generacija.

U okviru II. Radne sjednice, pod nazivom “PODRŽAVANJE RODITELJSTVA U NAJBOLJEM INTERESU DJETETA”, koju je moderirala Gisèle Mandaïla, uvodno je predavanje održala Mary Daly, profesorica sa Sveučilišta u Portugalu, predsjednica

¹ Vidi tekst o Savjetovateljima za djecu, mladež, brak i obitelj u ovom broju časopisa “Dijete i društvo”.

² Vidi prikaz u ovom broju časopisa “Dijete i društvo”.

³ Vidi tekst o novoimenovanoj pravobraniteljici za djecu ovom broju časopisa “Dijete i društvo”.

Radne skupine za socijalnu koheziju visoke razine Vijeća Europe i koordinatorica Izvješća o pozitivnome roditeljstvu Vijeća Europe, vezano uz savjetovanje održano s roditeljima i djecom tijekom listopada 2005. godine u Vijeću Europe u Strasbourgu, na tragu Akcijskoga plana «**Graditi Europu za i s djecom**» koji su tijekom svibnja 2005. godine usvojili predsjednici država i vlada na svojem sastanku u Varšavi. Ključne komponente Akcijskoga plana su promicanje prava djece i iskorjenjivanje svih oblika nasilja nad djecom. Nakon njezina uvodnoga predavanja sudionicima Konferencije svojim su se kratkim izlaganjima predstavili i predstavnici djece i roditelja s navedenoga savjetovanja: djeca – Ana Catarina Martins Rodrigues Estevinho iz Portugala, Julijus Grickevičius iz Litve, Petter Hoxmark iz Norveške i Nina Liebhardt Šupe iz Hrvatske; roditelji - Branka Liebhardt Šupe iz Hrvatske i Arne Bodin iz Norveške. Iz izlaganja ovih predstavnika bilo je razvidno kako su ključni zaključci ovoga Savjetovanja bili sljedeći: djeca moraju biti informirana o svojim pravima na zaštitu i o tome kome se mogu obratiti, te uz svoja prava moraju poznati i svoje odgovornosti; potrebno je uspostaviti trajnu dobru komunikaciju između roditelja i djece kako bi se postigao cilj - pozitivno roditeljstvo; tjelesno kažnjavanje donosi samo negativne posljedice na odnos između roditelja i djece; sve su države podržale zakonodavstvo usmjereno na iskorjenjivanje svih oblika tjelesnoga kažnjavanja; za Vijeće Europe pitanje tjelesnoga kažnjavanja djece predstavlja pitanje zaštite ljudskih prava; uvijek je potrebno savjetovati se sa djecom kad se odlučuje o pitanjima koja se njih tiču.

U nastavku je govorio i Gheorge Barbu, ministar rada, socijalne solidarnosti i obitelji Rumunjske, te nakon njega Emilia Maslarova, ministrica rada i socijalne politike Bugarske, George Constantopoulos, zamjenik ministra zdravstva i socijalne solidarnosti Grčke, Seamus Brennan, ministar socijalnih i obiteljskih pitanja Irske, Dolores Cristina, ministrica obitelji i socijalne solidarnosti Malte, Joanna Kluzik-Rostkowska, zamjenica državnog tajnika Ministarstva rada i socijalne politike Poljske, te Nimet Cubukcu, ministrica nadležna za žene, obitelj i djecu Turske. Nakon njih govorila je Bente Marie Holte iz Norveške, predstavnicu Europskog odbora za migracije, Helmut Heinen iz Belgije, predstavnik Odbora za rehabilitaciju i integraciju osoba s invaliditetom VE, te Jadranka Vouk-Železnik iz Slovenije, predstavnicu Odbora stručnjaka za djecu i obitelj VE koja je govorila o pravima djece izložene rizičnim okolnostima i djece u institucionalnoj skrbi.

Tijekom III. Radne sjednice pod nazivom “PRAĆENJE ZAKLJUČAKA KONFERENCIJE IZ PORTOROŽA O ‘USKLAĐIVANJU POSLOVNOG I OBITELJSKOG ŽIVOTA’“, koju je moderirao Paul-Eerik Rummo, ministar populacijskih i etničkih pitanja Estonije, uvodno je predavanje održao Fred Deven iz Belgije, glavni direktor Studijskoga centra za populaciju i obitelj, koji je održao vrlo sadržajnu prezentaciju vezanu uz praćenje razvoja događaja nakon Ministarske konferencije održane u Portorožu 2001. godine. Njegovo je izlaganje bilo vezano uz analizu 3. dijela Kompendija nacionalnih priloga, tiskanoga posebno za prigodu ove Konferencije (Kompendij sadrži priloge ukupno 35 država, među ostalima i iscrpan prilog Republike Hrvatske na sve zadane teme), u kojem su države izvješćivale o situaciji glede mogućnosti usklađivanja poslovnog i obiteljskog života u svakoj od njih. Pokazalo se da su glavne vrste mjera kojima vlade nastoje dati doprinos usklađivanju obiteljskoga i poslovnoga života: financijske naknade, servisi za skrb o djeci, rodiljni i drugi dopusti za roditelje, te način organizacije radnoga vremena na radnome mjestu, a također je iskazan i prijedlog da Vijeće Europe ubuduće usklađivanje obiteljskoga i poslovnoga života smjesti u okvir problematike ljudskih prava. Uz Freda

Devena uvodno je izlagao i Janez Drobnič, ministar rada, obitelji i socijalnih pitanja Slovenije. Daljnja su izlaganja imali Gisèle Mandaila, državna tajnica za obitelj i osobe s invaliditetom Belgije, Elpiniki Koutouroussi, stalna tajnica Ministarstva rada i socijalnog osiguranja Cipra, Terttu Savolainen, državna tajnica Ministarstva zdravstva i socijalnih usluga Finske, Szilvia Szabo, državna tajnica Ministarstva mladeži, obitelji, socijalnih pitanja i jednakih mogućnosti Mađarske, Giovanni Daverio, predstavnik Italije, Slavka Lakičević, pomoćnica ministrice nadležna za Upravu za obitelj i djecu Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Srbije i Crne Gore, Elena Michaldova, glavna direktorica Uprave za socijalna pitanja i obitelj Ministarstva rada, socijalnih pitanja i obitelji Slovačke Republike i gđa Baume-Schneider, predstavnica Švicarske.

Završna sjednica započela je usvajanjem **Zaključnoga priopćenja i Političke deklaracije**, ključnih dokumenata usvojenih na ovoj Konferenciji, koji sažimaju sve zaključke i smjernice proizašle iz rada na Konferenciji, a nastavila se završnim govorima Joséa Antonia Viera da Silve, ministra rada i socijalne solidarnosti Republike Portugal i Alexandra Vladychenka, generalnog direktora za socijalnu koheziju Vijeća Europe. Tekstove Zaključnoga priopćenja i Političke deklaracije donosimo u cijelosti u nastavku ovoga prikaza.

Branka Juras, prof.
Ministarstvo obitelji, branitelja
i međugeneracijske solidarnosti

DIJETE I DRUŠTVO

Zaključno priopćenje i Politička deklaracija

Vijeće Europe

Lisabon, 17. svibnja 2006.

MMF-XVIII-HF (2006) 1

28. ZASJEDANJE
Lisabon, 16. - 17. svibnja 2006. godine
“PROMJENE U RODITELJSTVU:
djeca danas, roditelji sutra”

**ZAKLJUČNO PRIOPĆENJE I POLITIČKA
DEKLARACIJA**

ZAKLJUČNO PRIOPĆENJE

1. Na poziv portugalskog ministra rada i socijalne solidarnosti, ministri država članica Vijeća Europe¹ nadležni za obiteljska pitanja ili njihovi predstavnici, predstavnici Odbora ministara Vijeća Europe, predstavnici Parlamentarne skupštine, predstavnici država koje imaju status promatrača, predstavnici Konferencije međunarodnih nevladinih organizacija koje imaju status sudionica, predstavnici Odbora Vijeća Europe te predstavnici djece i roditelja koji su sudjelovali u Savjetovanju Vijeća Europe, kao i predstavnici međunarodnih nevladinih organizacija, sastali su se u Lisabonu 16. - 17. svibnja 2006. godine na XXVIII. zasjedanju Konferencije europskih ministara nadležnih za obiteljska pitanja, na temu **“PROMJENE U RODITELJSTVU: djeca danas, roditelji sutra”**.

¹ Albanija, Andora, Armenija, Austrija, Azerbajdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Cipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litva, Luksemburg, Malta, Moldavija, Monako, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunjska, Ruska Federacija, San Marino, Srbija i Crna Gora, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švedska, Švicarska, Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija, Turska, Ukrajina, Ujedinjeno Kraljevstvo.

2. Konferenciju je otvorila Maud de Boer-Buquicchio, zamjenica Glavnog tajnika Vijeća Europe. José Antoniό Viera da Silva, ministar rada i socijalne solidarnosti Republike Portugal i predsjedavajući na Konferenciji, pozdravio je sudionike i pokrenuo raspravu. Gospodin Seamus Brennan (Irska) izabran je za potpredsjednika Konferencije.
3. Konferencija je podijeljena na tri sjednice i to na sljedeće teme:
 - I. **“Obiteljske politike u svjetlu demografskih promjena i različiti modeli obiteljskog života”**
Predsjedatelj: José Antoniό Viera da Silva (Portugal)
Uvod: prof. Karin Wall (Portugal), Sveučilište u Lisabonu
 - II. **“Podržavanje roditeljstva u najboljem interesu djeteta”**
Predsjedatelj: Gisèle Mandaïla (Belgija), državna tajnica za obitelj i osobe s invaliditetom
Uvod: prof. Mary Daly (Irska), Sveučilište u Belfastu, predsjedavajuća Radnoj skupini Vijeća Europe visoke razine za socijalnu sigurnost i koordinatrica Izvješća Vijeća Europe o pozitivnom roditeljstvu
 - III. **“Praćenje zaključaka konferencije iz Portoroža o ‘Usklađivanju poslovnog i obiteljskog života’ “**
Predsjedatelj: Paul-Eerik Rummo (Estonija), ministar za populacijska i etnička pitanja
Uvod: Fred Deven (Belgija), znanstveni direktor Centra za istraživanje stanovništva i obitelji

Kontekst

4. Glavni cilj 28. zasjedanja Konferencije europskih ministara odgovornih za obiteljska pitanja bio je raspravljanje o iskustvima, stajalištima i dobroj praksi vezano uz aktivnosti u području promjena i novih izazova u roditeljstvu te uz podršku roditeljima u najboljem interesu djeteta. Na Konferenciji se također raspravljalo o aktivnostima koje su uslijedile nakon 27. zasjedanja održanog u Portorožu, Slovenija (21. - 22. lipnja 2001. godine) na temu “Usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života”. Navedena problematika je od velike važnosti ministrima odgovornima za obitelj, ali bi trebala biti od važnosti i za druge ministre.
5. Ministri nadležni za obiteljska pitanja sastali su se po prvi puta nakon Trećeg *summita* predsjednika država i vlada Vijeća Europe koji se održao u Varšavi (Poljska) od 16. do 17. svibnja 2005. godine. Na *Summitu* je usvojen Plan aktivnosti kojim su utvrđene prioritete aktivnosti Organizacije u narednim godinama. Dvije pojedinosti su osobito važne za teme kojima se bavila ova Konferencija:

I. Prava djece i iskorjenjivanje svih oblika nasilja nad djecom²

Prava djeteta uvrštena su u ključne tokove svih važnih aktivnosti Vijeća Europe kroz Program «Graditi Europu za i s djecom» (službeno pokrenut u Monaku 4. - 5. travnja 2006. godine), koji se sastoji od dvije usko povezane teme: s jedne strane promicanje prava djeteta, a s druge strane pravo djeteta na zaštitu od svih oblika nasilja. Aktivnosti će se provoditi na način da se ojača usklađenost svih djelatnosti Vijeća Europe vezanih uz djecu. Ova ministarska konferencija ujedno će predstavljati i prvi veći doprinos navedenom Programu.

II. Budućnost socijalne kohezije³

Posebna radna skupina trenutno ocjenjuje Strategiju Vijeća Europe za socijalnu koheziju, provodeći dubinsku analizu europskoga socijalnog modela u 21. stoljeću i budućnosti socijalne kohezije u državama članicama Vijeća Europe. Ovakva praksa trebala bi rezultirati velikim brojem rasprava u državama članica.

Podloga

6. Slijedom prethodne ministarske konferencije, Forum za djecu i obitelj (osnovan 2000. godine radi raspravljanja o pitanjima vezanim uz djecu i obitelj) izradio je Program “Usredotočenost na djecu i obitelj”. Program je usmjeren na određena “ključna pitanja”⁴, dok je važne zakonske instrumente usvojio Odbor ministara⁵. Program je sukladan dokumentima Parlamentarne skupštine Vijeća Europe kojima se poziva na razvoj Europske strategije za djecu, koja bi služila kao nadahnuće i dala smjernice donositeljima politika i onima koji aktivno podupiru

² “Odlučni smo u učinkovitom promicanju prava djeteta i potpunom ispunjavanju obveza iz Konvencije UN-a o pravima djeteta. U svim aktivnostima Vijeća Europe poštivat će se prava djeteta te se unutar Organizacije mora osigurati učinkovita koordinacija aktivnosti vezanih uz djecu.

Poduzet ćemo konkretne aktivnosti za iskorjenjivanje svih oblika nasilja nad djecom. Stoga smo odlučili pokrenuti trogodišnji program aktivnosti kojima će se ukazivati na socijalnu, zakonsku, zdravstvenu i obrazovnu dimenziju različitih oblika nasilja nad djecom...”

³ Vijeće Europe će pojačati svoje aktivnosti na području socijalne politike, na temelju Europske socijalne povelje i ostalih pripadajućih dokumenata. Glavni zadatak je zajedničko definiranje zakonodavstva i načina rješavanja problema koji bi bili učinkoviti u borbi protiv siromaštva i isključenosti, osiguravajući ravnopravan pristup socijalnim pravima i zaštitu osjetljivih skupina. Djelujući kao forum za paneuropsku suradnju u socijalnom području, Vijeće Europe će izraditi preporuke i promicati razmjenu najboljih primjera iz prakse u ovim područjima te jačati potporu državama članicama.

Dajemo naputak Odboru ministara da osnuje Radnu skupinu visoke razine za ocjenjivanje Strategije Vijeća Europe za promicanje socijalne kohezije u 21. stoljeću, u svjetlu postignuća Organizacije u ovom području. Politike usmjerene na promicanje socijalne kohezije moraju uvažiti promjene koje su nastale kao rezultat starenja te drugih socijalnih i ekonomskih kretanja.

⁴ (ukidanje tjelesne kazne, uključujući i unutar obitelji, pravobranitelj/ica za djecu, pravo na obrazovanje, socijalni rad sa školskom djecom, rekreacija za obitelji, djeca u skrbi i izložena riziku, sudjelovanje djece u društvu, predškolske ustanove za skrb o djeci i usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života)

⁵ kao što su sljedeće Preporuke Odbora ministara državama članicama: R (2005)5 o pravima djece smještene u ustanove socijalne skrbi; R (2002)8 o predškolskim ustanovama za djecu;

pitanja djece na europskoj razini.

7. Odbor stručnjaka za djecu i obitelj, koji je osnovao Europski odbor za socijalnu koheziju, trenutno provodi projekt "Podržavanje roditeljstva u najboljem interesu djeteta", usmjeravajući se u velikoj mjeri na roditeljstvo u siromaštvu i socijalnoj isključenosti, kao i na ulogu roditelja u borbi protiv nasilja u koje su uključena djeca.
8. Polazište ove Konferencije bilo je pružanje mogućnosti razmjene iskustva i stajališta o pitanjima vezanim uz promjene u roditeljstvu na međunarodnoj razini. Konferencija je pružila mogućnost procjene trenutne situacije u Europi te mogućnost uvida u demografske i zakonodavne aspekte vezane uz nove obiteljske strukture. Razmotreno je i pitanje utjecaja demografskih trendova na socijalnu koheziju, kao i pitanja vezana uz uvjete života obitelji i roditeljstva u Europi s demografskog stajališta.
9. Dokumenti Vijeća Europe naglašavaju važnost obiteljskog života i važnost očuvanja prava članova obitelji:
 - Europska konvencija o ljudskim pravima jamči pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života. Opseg ove zaštite proširen je, a sudska praksa Europskog suda za ljudska prava ukazuje na složenost suvremenih obiteljskih odnosa. Ona preporučuje da aktivnosti države u zaštiti obitelji ne budu ograničene samo na tradicionalne obitelji;
 - Europska socijalna povelja navodi: "Obitelj kao temeljna jedinica društva ima pravo na primjerenu socijalnu, zakonsku i gospodarsku zaštitu kako bi se osigurao njezin potpun razvoj" (članak 16).
10. Potvrđeno je da su obitelji, kao što je istaknuto u Revidiranoj socijalnoj strategiji za socijalnu koheziju, mjesta gdje se najprije iskusi i nauči socijalna kohezija, kao i da strategija socijalne kohezije mora biti usmjerena na veću podršku obitelji, istovremeno potpuno poštujući pravo na samostalnost privatnog segmenta života i civilnog društva.
11. U složenom i promjenjivom društvu prijeko je potrebna podrška obitelji - kao i njezina zakonska zaštita - u ostvarivanju njezinih funkcija i ona bi trebala predstavljati prioritetno područje političkog programa rada država članica. Roditelji poglavito trebaju pomoć u suprotstavljanju štetnim socijalnim i tržišnim pritiscima, pomoć u usklađivanju zahtjeva profesionalnog i obiteljskog života, ali i u prilagodbi situaciji u kojoj se djeca promatraju kao nositelji vlastitih prava kao pojedinci.

I. "OBITELJSKE POLITIKE U SVJETLU DEMOGRAFSKIH PROMJENA I RAZLIČITI MODELI OBITELJSKOG ŽIVOTA"

Aktualni trendovi

12. Obitelji u Europi suočavaju se s ključnim izazovima koji su rezultat ubrzanih

gospodarskih, kulturnih i političkih promjena. Trendovi poput depopulacije i starenja, pojavljivanja različitih, nestabilnih modela življenja obitelji, utjecaja novih rodni uloga u obiteljskom životu i većeg sudjelovanja žena na tržištu rada, postoje u svim europskim državama, ali s međusobnim i pojedinačnim razlikama. Potrebno je posebno uzeti u obzir promjene koje se odnose na povećane kulturološke različitosti u europskim državama (primjerice, radi migracija) i izazove koje one sa sobom donose.

13. U odnosu na trenutne demografske trendove u državama članicama, mogu se utvrditi različiti prioriteti (odgađanje sklapanja braka i rađanja djece; trajno smanjene stope rađanja; rastući broj razvoda i ponovnog sklapanja brakova; jednoroditeljske obitelji; rekonstituirane obitelji; obitelji bez djece; povećanje broja samačkih kućanstava; pojava većeg broja izvanbračnih i istospolnih zajednica u društvu; duže očekivano trajanje života).
14. Utvrđeno je postojanje veće potrebe za prihvaćanjem novih oblika obitelji, ukazujući na spremnost takvih obitelji na preuzimanje obveza koje su u prošlosti preuzimale tradicionalne obitelji. Iako se stopa i brzina ovih promjena razlikuje unutar i između država, jasno je da tradicionalna ili konvencionalna obitelj više ne predstavlja jedini oblik obitelji ili načelni normativ i socijalno okruženje u kojem se djeca rađaju i odgajaju. Sadašnji koncept obitelji uključuje različite okvire u kojima se djeca odgajaju i unutar kojih se o njima skrbi (primjerice, jednoroditeljske obitelji, obitelji s višetničkim podrijetlom). Međutim, unatoč navedenim promjenama, obitelj u različitim oblicima predstavlja temeljnu društvenu jedinicu, a obiteljske vrijednosti i obiteljska solidarnost i dalje su snažni.
15. Teško je predvidjeti razvoj obiteljskog života u budućnosti ili kako će se ekstrapolirati od jednog do drugog društva. Pokazatelji koji su služili kao ishodište za donošenje politike, postupno se prilagođavaju kako bi odražavali promjenjive društvene vrijednosti i prakse. Obiteljski odnosi koji se temelje na pouzdanom partnerstvu i poštivanju, intimnosti, ljubavi, bezuvjetnoj podršci, povjerenju i učinkovitom upravljanju svakodnevnim životom, ostvarivanju jednakosti, toleranciji i solidarnosti, ključni su za poboljšanje kvalitete života građana Europe.
16. Ministri su svjesni poteškoća koje se javljaju prilikom određivanja granica između intervencija države i osobne odgovornosti te su svjesni činjenice da odnosi obitelj-država i obiteljska solidarnost, koji su se razvijali vremenski i prostorno, imaju različita značenja diljem Europe. Novim oblicima obitelji također pripada svaka primijenjena obiteljska potpora kako bi se mogli na pozitivan način suočiti sa svakodnevnim životom i kako bi mogli osigurati dobrobit djece.
17. Ministri su naglasili važnost problema koji proizlaze iz produljenja očekivanoga trajanja života. Također su potaknuta i pitanja vezana uz potrebu potpore zaposlenom roditelju/ zaposlenim roditeljima koji skrbe o djeci i roditeljima, kao i pitanja vezana uz različite nacionalne pristupe usmjerene na bolju usklađenost profesionalnog i obiteljskog života.

18. Utvrđeno je da je ovo područje s velikim brojem čimbenika, u kojem lokalne vlasti, nevladine organizacije, civilno društvo i same obitelji imaju velik značaj.
19. Prilikom osmišljavanja obiteljske politike vlade trebaju biti svjesne činjenice da je podjela odgovornosti, ali i osiguravanje financijske potpore obitelji te mogućnost usklađivanja profesionalnog i obiteljskog života važan preduvjet za rađanje djece i osiguravanje njihove dobrobiti. Navedeno je također važno i sa gledišta budućnosti djece. U ovom je kontekstu važno osigurati potporu parovima promicanjem njihove roditeljske uloge.
20. Vlade trebaju voditi računa o povećanim rizicima koji se u partnerskim odnosima javljaju u razdobljima kad se jave veće poteškoće ili onima koji se javljaju u jednoroditeljskim obiteljima, te bi trebale osigurati mjere prevencije i potpore usmjerene na prevladavanje nestabilnosti partnerstva.
21. Visoka stopa zaposlenosti – siguran posao – ključni je čimbenik za prelazak u odraslu dob, kao i za njegov kasniji pozitivan učinak na fertilitet. Mjere unutar tržišta rada te obrazovna i stambena politika potrebni su kako bi se stvorio institucionalni okvir za potporu uspješnosti i raniji prelazak u odraslu dob, te tako stvorilo sigurno okruženje za zasnivanje obitelji i rađanje djece.

II. “PODRŽAVANJE RODITELJSTVA U NAJBOLJEM INTERESU DJETETA”

Ostvarivanje i promicanje prava djeteta u obitelji i društvu

22. Nacionalna izvješća jasno pokazuju da su prava djece prioritetno područje u državama članicama koje su sve potpisnice *Konvencije o pravima djeteta* UN-a. Zakonodavci veliku važnost pridaju osiguravanju zaštite i promicanju prava i interesa djece, neovisno o materijalnom statusu i uvjetima života obitelji.
23. Ministri su naglasili da je roditeljstvo osobito važno područje sadašnjeg rada Vijeća Europe te su se složili da bi ono trebalo postati područjem javne politike u državama članicama, kako bi se osiguralo pokretanje primjerenih procesa i politika. Istaknuli su činjenicu da su države članice već uložile velik napor u podržavanju roditeljstva te da bi se navedene inicijative trebale i dalje unaprjeđivati. Tijekom Konferencije raspravljalo se o postojećim politikama, rezultatima istraživanja i praktičnim iskustvima koja bi mogla služiti kao primjer za navedeni budući napredak.
24. Takav bi pristup također omogućio Vijeću Europe pružanje podrške suvremenim političkim inicijativama i primjenu mehanizama koje je razvio Odbor stručnjaka za djecu i obitelj i njegove dvije radne skupine.
25. Ministri su sa zanimanjem saslušali prijedloge predstavnika skupine djece i roditelja koje je Vijeće Europe okupilo 2005. godine kako bi aktivno pridonijeli

njegovu radu usmjerenom na pozitivno roditeljstvo. Shvatili su važnost sudjelovanja djece i uvažavanja njihovih mišljenja i prijedloga u procesu donošenja odluka koje se tiču djece. Također treba uzeti u obzir stajališta roditelja i njihovo vrijedno iskustvo.

26. Nakon što su raspravljali o važnosti roditeljstva i poštivanju prava djeteta unutar obitelji, ministri su se složili da, među ostalim mjerama, postoji i potreba organiziranja aktivnosti za podizanje razine svijesti javnosti, koje bi uključivale učenje o pozitivnom, nenasilnom roditeljstvu, dobrim komunikacijskim vještinama i postavljanju granica.
27. Također se raspravljalo o usvajanju i skrbi o djeci iz prethodnih veza od strane novih partnera. Postignuta je suglasnost oko toga da bi bilo dobro etički i pravno razmotriti status i ulogu usvojitelja, koji često imaju bitnu ulogu u emocionalnom, ali i materijalnom aspektu života usvojenika, uzimajući u obzir prava i obveze bioloških roditelja.

Pozitivno roditeljstvo

28. Ministri su utvrdili da unutar obitelji postoji pomak od roditeljskog autoriteta prema roditeljskoj odgovornosti, od oca kao glave obitelji prema obitelji kao zajednici te da je pozitivno roditeljstvo ključno za uspješno odgajanje djece u suvremenom društvu.
29. Vijeće Europe promatra nenasilni odgoj kao pitanje ljudskih prava te smatra da je *Konvencija UN-a o pravima djeteta* iz 1989. godine u velikoj mjeri promijenila kontekst u kojem se roditeljstvo odvija. Jamčeći djeci njihova prava kao pojedincima, *Konvencija* nije redefinirala samo njihovo mjesto u društvu, već i njihov odnos s roditeljima. Ova prava, zajedno sa najnovijim saznanjima iz istraživanja i prakse, temeljne su sastavnice pozitivnog roditeljstva.
30. Ministri sa raspravljali oko potrebe ukidanja tjelesnoga kažnjavanja, kao pitanja ljudskog prava unutar obitelji, ali i o zaštiti protiv svih oblika nasilja, uključujući i zlostavljanje unutar obiteljskog okruženja. Potvrdili su da postoji odgovornost države u ovome pitanju, kao i odgovornost obitelji i svih članova društva, te su odlučili poduzeti konkretne korake u tome smjeru kako bi se osigurale odgovarajuće mjere s ciljem sprječavanja svakog obiteljskog nasilja nad djecom i ostalim uzdržanim članovima obitelji.
31. Ministri su se složili da nacionalno zakonodavstvo ili programi koji uključuju odredbe protiv nasilnog odgoja djece predstavljaju dobar temelj za daljnju nadgradnju, koji bi i stručnjacima olakšao isticanje gledišta o nenasilnom ponašanju, te koji bi roditeljima, čak i maloj djeci, pružio mogućnost ostvarivanja svojih prava i vlastita izbora u ovom pogledu. Time bi se na eksplicitan način iskazalo stajalište države prema tjelesnom kažnjavanju, šaljući jasnu poruku onim ljudima koji takvo ponašanje smatraju prihvatljivim, bilo da se radi o pribjegavanju tjelesnim ili psihičkim ograničenjima unutar ili izvan obitelji.

32. Prevencija je istaknuta kao najvažniji čimbenik na području discipline. Nadalje, da bi disciplina bila učinkovita, preduvjet je postojanje odnosa u kojem se djeca osjećaju voljeno i sigurno. Za očuvanje pozitivnoga emocionalnog ozračja u domu iznimno su važni igra, roditeljska toplina i ljubav za dijete. Istaknuta je i potreba dostupnosti programa usmjerenih na roditeljstvo, kao i njihova važnost, kako bi roditelji stekli znanja o pozitivnom roditeljstvu. Trebalo bi pokrenuti edukativne programe, uključujući i programe o pravima djeteta, namijenjene velikom broju ljudi – od članova obitelji do stručnjaka koji se izravno ili neizravno bave djecom.

Uloga muškaraca u obitelji

33. Ministri su podsjetili na prethodna zasjedanja Konferencije koja su bila usredotočena na važnost uključivanja muškarca u obiteljski život i važnost očeva u odgoju djece, poglavito na 26. zasjedanje Konferencije u Helsinkiju na temu "Položaj i uloga očeva – aspekti obiteljske politike" te na zadnju konferenciju održanu u Portorožu.
34. U pojedinim državama još uvijek postoje društvene, gospodarske, kulturne i psihološke prepreke koje sprječavaju potpuno sudjelovanje muškaraca u obiteljskom životu i njihovom roditeljstvu. Treba promicati mjere – uključujući i kampanje za podizanje svijesti o novoj kulturi obitelji, kao i o zakonodavnim pozitivnim mjerama – kako bi se omogućilo ispunjavanje očinskih obveza prema djeci. Ekonomski aspekt očinstva, osobito u slučaju odsutnih očeva, ne bi smio biti nauštrb odnosa otac-dijete. Povećanje uloge muškaraca u obiteljskom životu preduvjet je za daljnje napredovanje prema jednakosti spolova.

Međugeneracijski odnosi

35. Iako su se u europskim državama dogodile značajne promjene u kreiranju različitih modela obiteljskog života, ministri su utvrdili da je obitelj u svojim različitim oblicima i veza između njezinih članova još uvijek jaka. Stajalište je ministara da je obitelj još uvijek živa stvarnost i to je životno uređenje koje oni nastoje promicati. Obitelj, kao najpouzdanija socijalna mreža, pruža nedvojbenu potporu, kako u materijalom, tako i nematerijalnom smislu.
36. Iako se čini da se nekadašnji osjećaj moralne odgovornosti prema članovima obitelji mijenja, događa se da današnji roditelji ne uzdržavaju samo svoju djecu, već i svoje roditelje. Treba uzeti u obzir i stare ljude koji svoje obitelji pomažu materijalno, ali i na druge načine, kao što je, primjerice, čuvanjem unučadi. Povjerenje u pouzdanost obitelji ključni je element društvenoga tkiva.
37. Ministri su razmijenili stajališta o međugeneracijskim odnosima, postojećim mehanizmima podrške i povezanosti između članova obitelji te načinima na koje državna uprava i civilno društvo mogu podržati takvu međugeneracijsku razmjenu. Naglasili su činjenicu da je društvo povezano kad ljudi prihvate odgovornost jedni za druge. Svi moraju odigrati određenu ulogu u razvoju osjećaja zajedničke odgovornosti i međusobne ovisnosti koja je potrebna za

- socijalnu koheziju.
38. Iako se društva razlikuju po očekivanjima vezanim uz državu i članove obitelji kao čimbenike koji pružaju skrb, ministri su se složili da bi valjalo donijeti odredbe kojima se ne bi uredila samo pitanja skrbi o djeci, već i skrbi o nemoćnim starim ljudima, na temelju kvalitetnih, dostupnih i pouzdanih kapaciteta i servisa koji bi omogućili usklađenost plaćenog rada, obavljanja poslova skrbi i obiteljskog života.
 39. Ministri su razmotrili postojeće različite inicijative usmjerene na jačanje lokalnih socijalnih servisa i na osiguravanje pomoći roditeljima općenito te roditeljima koji se nalaze u posebno teškim životnim okolnostima, a koje rezultiraju značajnim opsegom programa i financiranja.

Isključenost/siromaštvo

40. Ministri su iskazali usmjerenost vlada na sprječavanje isključenosti i siromaštva, osobito jednoroditeljskih obitelji, obitelji izloženih riziku i migrantskih obitelji; rasprava vezana uz alternativne tipove obitelji bila je usmjerena na posljedice razvoda, poglavito na rizik od siromaštva, niska obrazovna postignuća, nezaposlenost i ostale oblike socijalne isključenosti. Ustanovljeno je da postoji veća opasnost da djeca, koja žive u jednoroditeljskim obiteljima, budu izložena siromaštvu od one djece koja žive u obiteljima s oba roditelja.
41. Ministri su raspravljali još jedno važno pitanje, osobito za neke europske države, a to je povećani broj "socijalne siročadi", djece kojima je potrebna skrb jer su ih roditelji napustili radi raspada obitelji ili nedostatka financijskih sredstava.
42. Također se razmatralo i pitanje vezano uz opseg uključenosti države u olakšavanje teških životnih situacija tijekom prijelaznih životnih razdoblja i pomoći obiteljima u suočavanju s promjenjivim situacijama, kao i pitanje opravdanosti intervencija vlada usmjerenih na smanjivanje učestalosti raspada obitelji i na promicanje određenih oblika obitelji koji se smatraju socijalno sigurnijim. Ministri su istaknuli važnost ključnih politika kao što su politike zapošljavanja, potpora vezanih uz dohodak, stambene i obrazovne politike, ali i pristupa uslugama usmjerenima na smanjenje rizika siromaštva i promicanje boljih mogućnosti. Usto je istaknuta i važnost osiguravanja dostupnosti javne politike obiteljima koje u najvećoj mjeri trebaju pomoć, kao i važnost poticanja poslodavaca da u poduzećima osiguraju uvjete naklonjene obiteljima.

III. "PRAĆENJE ZAKLJUČAKA KONFERENCIJE IZ PORTOROŽA O 'USKLAĐIVANJU POSLOVNOG I OBITELJSKOG ŽIVOTA' "

Promicanje radnih okruženja naklonjenih obitelji

43. Ministri su razmotrili pomake koji su nastupili na ovom području od Ministarske konferencije u Portorožu 2001. godine, poglavito vezano uz fleksibilno radno vrijeme, politiku roditeljskih dopusta, podršku obiteljima, uključujući i one koji

imaju odgovornost za članove s invaliditetom i starije osobe, te vezano uz jednaku raspodjelu obiteljskih odgovornosti. Navedeni aspekti osobito su važni s obzirom da u današnje vrijeme veliki broj djece živi u obiteljima koje ostvaruju dva ili jedan i pol prihod.

44. Iako se obiteljski i radni uvjeti uvelike razlikuju diljem Europe, ovisno o socijalnim, kulturnim i gospodarskim čimbenicima, koji se razlikuju od države do države i od regije do regije, sve države članice poduzele su velik broj aktivnosti i inicijativa kako bi omogućile usklađivanje profesionalnih i obiteljskih obveza. Navedene se politike, kojima je cilj pomoći zaposlenim roditeljima, kako na europskoj, tako i na nacionalnoj razini, razlikuju od države do države i osmišljene su da bi se postigli različiti ciljevi: borba protiv siromaštva poticanjem većeg udjela žena da postanu sastavni dio radne snage; stvaranje ravnopravnije spolne ravnoteže; poticanje slobodnog izbora vezanog uz rađanje, poglavito osiguravanjem usklađenosti majčinstva, očinstva i obiteljskih odgovornosti sa profesionalnim životom.
45. Ministri su raspravljali oko najboljeg načina postizanja najprimjerenije usklađenosti obiteljskog i profesionalnog života, koja je ključna za širok spektar socijalnih pitanja kao što su niska stopa fertiliteta u Europi i promjene u obiteljskim strukturama. Složili su se oko činjenice da je potreban sveobuhvatan politički odgovor. Uzevši u obzir promjene u sastavu radne snage, moraju se razmotriti novi oblici organizacije rada i unaprjeđenja socijalne zaštite. Također su razmatrana pitanja preuzimanja kućanskih obveza i dostupnosti ustanova koje skrbe o djeci, starijim osobama i ostalim članovima obitelji.
46. Ministri su uvidjeli važnost ravnopravnosti spolova, pravednije raspodjele kućanskih poslova i obveza vezanih uz skrb u okviru parova. Bolja usklađenost profesionalnog i obiteljskog života, zajedno sa osiguravanjem dobrobiti djece, roditelja, obitelji, lokalne zajednice i društva, također je preduvjet i za promicanje jednakosti spolova. U nekim državama postoji inicijativa usmjerena na poticanje muškaraca na korištenje roditeljskog dopusta, ali smanjenje radnih sati za roditelje i kraće puno radno vrijeme potvrđuje tradicionalnu spolnu podjelu vezanu uz obavljanje poslova skrbi i kućanskih poslova.

DEKLARACIJA

Mi, ministri odgovorni za obiteljska pitanja, na sastanku održanom u Lisabonu 16. i 17. svibnja 2006. godine,

Pozdravljamo značajan napredak koji je postignut u Europi na području obiteljskih pitanja od prve konferencije koja je organizirana u Beču 1959. godine;

Čestitamo Vijeću Europe na vrijednom doprinosu poboljšanju na ovom području, osobito vezano uz prava djeteta i promicanje inovativnih pristupa u državama članicama;

Izražavamo zadovoljstvo odlukama predsjednika država i vlada Vijeća Europe koji su na Trećem *summitu* održanom u Varšavi dali prioritet pravima djeteta i suzbijanju svih oblika nasilja nad djecom, poglavito kroz Program “Graditi Europu za i s djecom”, te budućoj socijalnoj koheziji;

Podsjećamo na ključnu ulogu obitelji u održavanju socijalne kohezije, na značaj obiteljskog života i očuvanja prava na podršku različitim oblicima obitelji, što se ogleda u osnovnim dokumentima Vijeća Europe;

Obvezujemo se na poduzimanje usklađenih aktivnosti u osjetljivim područjima kao što su obiteljska pitanja, koja nisu bitna samo za sadašnjost, već poglavito za budućnost stabilne i povezane Europe. Potreban je sveobuhvatan i cjelovit pristup politici, koji uključuje različite razine državne uprave, privatni sektor, civilno društvo, obitelji, kao i samu djecu;

Dijelimo mišljenje da bi mjere održive obiteljske politike naklonjene obitelji mogle biti odgovor na opasnost od depopulacije, te da bi dobrobit obitelji i djece trebala biti politički prioritet;

Predlažemo da vlade odgovore na socio-demografske promjene u svojoj državi prilagođavanjem zakonodavstva, vodeći računa o različitim stilovima obiteljskoga života. Iako države članice provode neke konkretne mjere, još uvijek postoje izvjesne političke i zakonske praznine, poglavito vezano uz posljedice širenja novih oblika obitelji (primjerice, vezano uz jednoroditeljske obitelji ili obveze prema djeci u rekonstituiranim obiteljima);

Uvidamo činjenicu da odgovarajuća podržavajuća obiteljska politika, uzimajući u obzir novi obiteljski kontekst, može poboljšati demografsku i socio-gospodarsku situaciju. Kako bi doprinos države imao učinka, trebao bi biti podržavajući, tolerantan, osjetljiv na promjenjive potrebe i trebao bi biti svima jednako dostupan;

Naglašavamo ključnu ulogu istraživanja za napredak u ovom području. Stoga ističemo važnost razmatranja rezultata istraživanja pri učinkovitim procesima osmišljavanja politika, kao i uže suradnje između istraživača, demografa, političkih analitičara

i donositelja odluka, što predstavlja važan čimbenik za učinkovito upravljanje promjenama. Aktivnosti bi trebali pratiti postupci nadziranja i ocjenjivanja, utemeljeni na sustavu prioriternih ciljeva.

Podržavanje obitelji u najboljem interesu djeteta

Utvrdjemo činjenicu da roditeljstvo, baš kao i osiguravanje njegove podrške, uključuje cijeli niz neprekidnih aktivnosti i odnosa koji se mijenjaju s vremenom, što se mora razmatrati na sveobuhvatan način;

Izražavamo mišljenje da roditeljstvo, iako povezano s obiteljskom intimom, treba smjestiti u područje javne politike, te da trebaju biti usvojene sve neophodne mjere usmjerene na podršku roditeljstvu i stvaranje uvjeta za pozitivno roditeljstvo. Pozitivno roditeljstvo je definirano kao roditeljsko ponašanje usmjereno na odgoj i osnaživanje, koje uspostavlja strukturu ili određuje granice kojima se postiže potpun razvoj djeteta;

Naglašavamo da temelj navedenim mjerama trebaju biti *Konvencija UN-a o pravima djeteta* i odgovarajući instrumenti Vijeća Europe, da mjere trebaju priznavati i poštivati roditelje i sve one koji se nalaze u odnosu roditeljstva kao primarne zaštitnike i skrbnike djece, a koji djeluju u najboljem interesu djeteta, te da mjere trebaju odražavati različitost uzimajući u obzir heterogenost roditelja, djece i obitelji. Mjere usmjerene na pozitivno roditeljstvo trebaju biti dio sveobuhvatnog pristupa;

Izražavamo mišljenje da ove mjere trebaju biti usmjerene na osiguravanje prikladnih uvjeta života za pozitivno roditeljstvo, osobito onih koji se odnose na prihod i pristup uslugama;

Ističemo važnost uključivanja roditelja i djece u/kroz javne politike, uvažavajući njihova stajališta i iskustvo;

Obvezujemo se na promicanje jednakih mogućnosti djece i roditelja bez obzira na njihov spol, obiteljsku situaciju ili podrijetlo;

Izražavamo svoju otvorenost za poduzimanje mjera usmjerenih na sprječavanje bilo kojeg oblika obiteljskog nasilja nad djecom ili drugim uzdržavanim članovima;

Naglašavamo potrebu usvajanja programa usmjerenih na osiguravanje odgovarajuće podrške obiteljima s djecom s invaliditetom;

Potičemo uspostavljanje takve mreže službi kojoj će ljudi moći pristupiti iz svojih lokalnih zajednica i u kojoj bi službe djelovale po načelu partnerstva i osnaživanja roditelja i djece;

Usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života

Smatramo da, iako je bilo pomaka od prošle Konferencije u Portorožu, javna vlast treba i dalje poboljšavati politike kako bi osigurala usklađenost profesionalnog i obiteljskog

života. Navedeno bi trebalo uključivati široki spektar sveobuhvatnih mjera, socijalno i gospodarsko prihvaćanje žena na tržištu rada, te ulogu muškarca u obiteljskom životu. Mjere bi trebale biti dostupne i financijski održive; trebale bi osigurati kvalitetnu skrb, fleksibilno uređenje rada, pogodne oblike roditeljskog dopusta i ostalih oblika obiteljskih dopusta te raspoložive financijske potpore kroz naknade ili porezne olakšice;

Uvjereni smo da politike ne bi trebale samo poticati muškarce na podjednako sudjelovanje u obiteljskim obvezama, već trebaju i osigurati uvjete za to;

Naglašavamo da je politika zapošljavanja usko povezana uz obiteljsku politiku te da tržište rada i obiteljska politika trebaju uzimati u obzir potrebe ljudi za usklađivanjem rada i roditeljstva;

Uočavamo poboljšanje mogućnosti vezanih uz roditeljski dopust i skrb, ne samo za malu djecu, već i za ostale članove obitelji, zbog invaliditeta, dobi ili bolesti;

Naglašavamo da osiguranje visoko kvalitetnih usluga servisa za skrb o djeci po pristupačnim cijenama, uključujući i osiguranje usluga namijenjenih jako maloj djeci, ostaje najvažniji čimbenik učinkovitog usklađivanja profesionalnog i obiteljskog života;

Ukazujemo na činjenicu da bi poboljšanje sigurnosti posla, osobito za mlade ljude, i povećanje njihova sudjelovanja na tržištu rada trebalo rezultirati stvaranjem povoljnih uvjeta za rađanje djece, te da bi ovu činjenicu stoga trebalo promatrati kao čimbenik očuvanja demografske budućnosti;

Usredotočeni smo na poboljšanje kvalitete i kvantitete rada te omogućavanje veće usklađenosti s obiteljskim životom i skrbi o djeci, kao i na povećanje broja žena koje su voljne i sposobne postati i ostati dio radne snage;

Tražimo od Odbora ministara Vijeća Europe da nastavi obavljati važne funkcije u području obiteljskih pitanja, a osobito funkcije vezane uz:

- osiguravanje praćenja ove ministarske konferencije unutar svog međuvladinog programa aktivnosti, uzimajući u obzir proračunske mogućnosti;
- pozorno razmatranje rada Organizacije u području pozitivnog roditeljstva, a posebno nacрта preporuke državama članicama na ovu temu, koja je u postupku izrade i koja bi trebala biti dostavljena Odboru ministara u 2006. godini radi usvajanja i nadzora;
- jačanje suradnje s Europskom unijom, relevantnim tijelima Ujedinjenih naroda i ostalih međunarodnih institucija koje se bave ovim područjem kako bi omogućili optimalizaciju uloženi napore i kako bi stvorili povezanost u tako ključnom i opsežnom području.

Obvezujemo se na unaprjeđenje i provođenje zajedničke europske politike na području obiteljskih pitanja i prava djeteta unutar okvira Vijeća Europe;

Predlažemo da se sljedeće zasjedanje ministarske konferencije održi 2009. godine kada se obilježava njezina 50. godišnjica i kada bi se mogao procijeniti napredak poduzet u ovom području tijekom navedenog razdoblja, naročito procjena situacije

vezane uz pozitivno roditeljstvo u Europi, što bi mogla biti i prigoda za raspravljanje o ključnim elementima i izgledima u budućnosti;

Pozivamo Glavnog tajnika da proslijedi Deklaraciju usvojenu prigodom 28. zasjedanja ministarske konferencije nadležnim tijelima unutar Vijeća Europe i ostalim međunarodnim organizacijama te da ih informira oko naknadnih aktivnosti koje iz nje proizlaze.

* * *

Europski ministri odgovorni za obiteljska pitanja, prigodom 28. zasjedanja ministarske Konferencije, izrazili su toplu zahvalnost Vladi Portugala na svim uložnim naporima koji su osigurali uspjeh ove Konferencije i čestitaju na savršenoj organizaciji ovog događaja.

Obilježavanje Međunarodnog dana obitelji - 15. svibnja

Obitelj potpada u središte društvenog interesa i predstavlja temeljnu jedinica društva. U tom smislu, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti posebnu pozornost poklanja značaju uloge obitelji te pokreće akcije i aktivnosti u cilju promicanja kvalitetnih partnerskih odnosa, roditeljske odgovornosti, obiteljskog odgoja u duhu *Konvencije o pravima djeteta*, razvoja kreativnosti, stvaralačkog izražavanja i djelovanja te socijalizacije djece.

Međunarodni dan obitelji proglasili su Ujedinjeni narodi 1989. godine, a u svijetu je prvi put obilježen 1994. godine, koja je bila proglašena i Međunarodnom godinom obitelji, s namjerom da takva bude svaka deseta.

Temeljem navedenog u organizaciji Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, dana 13. svibnja 2006. godine u Muzeju Mimara, prigodnim je programom obilježen Međunarodni dan obitelji.

Obilježavanje Međunarodnog dana obitelji organizirano je u cilju skretanja pozornosti najšire javnosti na važnost obitelji u društvu, poticanja stručnih, kulturnih i drugih institucija, humanitarnih i drugih udruga da svojim aktivnostima pridonesu obilježavanju Dana obitelji, afirmiranja vrijednosti obiteljskog života, tradicije i običaja, poboljšavanja ponude kulturnih i zabavnih sadržaja namijenjenih obiteljima, promoviranja prihvatljivih oblika komunikacije među djecom, mladima i obitelji, suradnje nevladinih i vladinih institucija u podizanju kvalitete života obitelji i poticanju djelovanja svih odgovornih subjekata u korist obitelji.

U tom smislu obilježavanje Međunarodnog dana obitelji održalo se kroz programe kreativnih radionica za djecu na temu "Okviri za fotografije", "Veliko srce s porukom" i "Obiteljski prozor", edukativnih radionica u autobusu "Čudesna šuma", fotografiranja obitelji od strane poznatog hrvatskog fotografa S. Lupina i izrađivanja obiteljskih umjetničkih fotografija te upisivanja u knjigu obiteljskih poruka.

Na sudjelovanje u prigodnoj manifestaciji pozvana su djeca, polaznici predškolskih i osnovnoškolskih ustanova, koja su nagrađena i pohvaljena na natječaju likovnih i literarnih radova "Volim svoju obitelj" te njihove obitelji. Osim njih, obilježavanju Međunarodnog dana obitelji nazočila su i djeca polaznici dječjih vrtića Grada Zagreba sa svojim obiteljima, djeca iz Doma za djecu iz Nazorove ulice u Zagrebu, te djeca višečlanih obitelji - članica organizacija civilnog društva koje programski djeluju u korist i s ciljem unaprjeđenja položaja višečlanih obitelji u Republici Hrvatskoj.

Tom prigodom, u suradnji s Uredom za obitelj Hrvatske biskupske konferencije Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti organiziralo je i Okrugli

stol na temu "Stvaranje pozitivnog ozračja za obitelji u Hrvatskoj". (Molimo vidjeti sljedeći članak).

mr. Sandra Batlak
Ministarstvo obitelji, branitelja
i međugeneracijske solidarnosti

Stvaranje prijateljskog ozračja za obitelji u Hrvatskoj

PRIKAZ OKRUGLOG STOLA

13. svibnja 2006., Muzej Mimara, Zagreb

Povodom obilježavanja Međunarodnog dana obitelji u Muzeju Mimara u Zagrebu, u subotu, 13. svibnja 2006., održan je okrugli stol na temu "Stvaranje prijateljskog ozračja za obitelji u Hrvatskoj". Okrugli stol s međunarodnim sudjelovanjem organiziralo je Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, a organizaciji je pridonio i Ured Hrvatske biskupske konferencije za obitelj. Cilj okruglog stola bio je okupiti predstavnike relevantnih sektora društva kako bi prikazali trenutno stanje te zajednički raspravili mogućnosti unaprjeđenja prijateljskog ozračja za obitelji u Hrvatskoj. Taj cilj je i postignut budući da su se odazvali predstavnici svih pozvanih sektora, te je okruglom stolu prisustvovalo osamdesetak osoba.

Skupu se prvo prigodnim riječima obratio mons. Valter Župan, a potom je potpredsjednica Vlade RH i ministrica obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Jadranka Kosor, dipl. iur., ukratko izložila djelovanje i planove svog ministarstva te službeno otvorila okrugli stol. Uslijedila su petominutna izlaganja koja su izrekli: mr. sci. Ante Vučić, pomoćnik ministra gospodarstva, rada i poduzetništva; Dragutin Keserica, pomoćnik ministra zdravstva i socijalne skrbi; Dragica Dujmović-Markusi, pomoćnica ministra znanosti obrazovanja i športa; Srećko Selanac, pomoćnik ministra poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva; Nadan Vidošević, predsjednik Hrvatske gospodarske komore; Stjepan Šafran, predsjednik Hrvatske obrtničke komore; Krešimir Sever, predsjednik Nezavisnih hrvatskih sindikata; mr. sci. Jure Bosančić, S.J., predstojnik Ureda HBK za obitelj; bračni par Marija i Rudi Fabjan, predstavnici Pokreta fokolar a te Mislav Togonal, novinar i urednik u informativnom programu Hrvatskog radija. Široki spektar predavača oslikao je sliku trenutnog stanja sa svim njenim prednostima i manjkavostima, a čuli su se i mnogi obećavajući tonovi.

U prigodnom intermezzu djeca su darivala sudionike okruglog stola prigodnim srcima koja su sama izradila u radionicama organiziranim također povodom Međunarodnog dana obitelji.

Stanislav Biondić, predsjednik uprave Belupo d.d., Franka Belanović, direktorica tvrtke Velana trgovina d.o.o., i Ivan Topčić, direktor tvrtke Tim Kabel d.o.o. svojim su trominutnim izlaganjima u najljepšem svjetlu predstavili tri hrvatske tvrtke u kojima se već provode neke od mjera naklonjenih obiteljima, poput fleksibilnog radnog vremena, novčanih poticaja i dr. Njihova poticajna izlaganja popraćena su iskrenim pljeskom i odobravanjem.

Gosti iz Austrije, g. Rene Schmidpeter, član Kabineta austrijske savezne ministrice za socijalnu sigurnost, generacije i zaštitu potrošača, i g. Guenter Danhel, direktor vladine

tvrtke Familie & Beruf Management (Menadžment obitelji i posla d.o.o.) i Familienallianz (Obiteljske alijanse) izložili su nam austrijska iskustva u okupljanju relevantnih sektora društva (politika, poslovni svijet, privreda, mediji, znanost) pod zajedničkim nazivnikom "Obiteljska alijansa". Obrazložili su i osnivanje vladine tvrtke Familie & Beruf Management GmbH (Menadžment obitelji i posla) kao koordinacijskog tijela za Obiteljsku alijansu te predstavili programe obiteljske politike poput "Audita" (proces ispitivanja) o prijateljskom odnosu prema obitelji u tvrtkama, gradovima i pokrajinama, te natječaju za izbor tvrtki koje najviše čine za obitelji i djecu na pokrajinskim i na nacionalnoj razini. Predstavili su i tzv. "Obiteljsku iskaznicu" koja obiteljima donosi niz pogodnosti i popusta u javnim ustanova, prijevozu, kulturnim ustanovama, ugostiteljstvu i tvrtkama. Čestitajući organizatorima na inicijativi, austrijski gosti izrazili su spremnost pomoći u daljnjim koracima razvoja konkretnih programa u Hrvatskoj. Kao zahvalu za njihov dolazak i sudjelovanje na okruglom stolu, dobrohotnošću tvrtke Potomac d.o.o., darovane su im kravate "Croata".

U zaključku okruglog stola izražena su nadanja da će se sudionici iduće godine povodom obilježavanja Međunarodnog dana obitelji ponovo okupiti i predstaviti barem neke od spomenutih programa (Audit, Obiteljska iskaznica). Najavljeno je i tiskanje prigodne publikacije s okruglog stola kako bi što širi krug ljudi u Hrvatskoj imao uvid u mogućnosti stvaranja prijateljskog ozračja za obitelji.

Petar-Krešimir Hodžić, dr. med.
Ured Hrvatske biskupske konferencije za obitelj

Prikazi publikacija

Publications Review

Übersicht Publikationen

DIJETE I DRUŠTVO

Zaštita djece od tjelesnog kažnjavanja - kampanje jačanja javne svijesti

Eliminiranje tjelesnog kažnjavanja: imperativ ljudskih prava za djecu Europe

(Protecting children against corporal punishment – awareness- raising campaigns)
(2005) Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing

(Eliminating corporal punishment: a human rights imperative for Europe's children)
(2005) Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing

Vijeće Europe pokrenulo je veliki međunarodni trogodišnji (2002.-2004.) projekt pod nazivom **Odgovori na nasilje u svakodnevnom životu u demokratskom društvu**, a kojemu je cilj bio pomoći svima onima koji utječu na donošenje odluka u poduzimanju akcija kojima će se jačati javna svijest o štetnosti nasilja, u radu na njegovoj prevenciji te u poticanju donošenja zakonskih odredbi kako bi se spriječilo nasilje u svakodnevnom životu. Pritom se naglašava da svaka predložena politika, odnosno njezina primjena u praksi, mora biti u skladu s poštivanjem ljudskih prava i zakona. To se smatra pretpostavkom za postizanje konačnoga cilja.

Vijeće Europe je objavilo niz publikacija koje sadrže preporuke ili instrumente koji idu u prilog prevenciji nasilja u društvu. Tako su tijekom 2005. godine tiskane dvije knjige koje se odnose na zaštitu djece od tjelesnog kažnjavanja u obitelji. Razlog što je Vijeće Europe usmjerilo pozornost na ovaj problem leži u činjenici da je još uvijek velik broj djece u Europi koja žive u obiteljima gdje je tjelesno kažnjavanje uobičajena metoda odgoja.

Promatrajući kroz povijest pa sve do današnjega dana, tjelesno kažnjavanje djece je sastavni dio odnosa roditelj-dijete, duboko ukorijenjen u tradiciji i zakonu te određen djetetovim statusom. Taj status proizlazi iz "nepostojanja" djeteta u svijetu odraslih. Tradicija neupitne očeve moći bila je prisutna godinama, kako u svakodnevnom životu, tako i u zakonima. U starom Rimu dijete je bilo vlasništvo roditelja, te je pater familias odlučivao o životu i smrti djeteta. Neželjenu su djecu tjelesno teško kažnjavali, izbacivali iz kuće ili bi ih odnijeli u šumu i tamo ostavljali. U skladu s tumačenjem Biblije, djeca su stotinama godina smatrana simbolom nesavršenosti. St. Augustin određuje sve oblike tjelesnoga kažnjavanja djece kao način da se iskorijeni sve loše što u njemu postoji. Otuda još iz srednjega vijeka potječe izreka da je "batina izašla iz raja".

No svijet se mijenja pa se i položaj djeteta u društvu mijenja, iako se društvene norme i

zakonodavstvo puno jače opiru promjenama i teže se i sporije mijenjaju nego politički i ekonomski sustav. Zato ne začuđuje što je, unatoč značajnomu ekonomskom razvitku tijekom posljednjih stoljeća, pitanje prava djeteta pokrenuto tek u drugoj polovici 20. stoljeća. Isticanje potrebe zaštite prava djeteta te donošenje značajnih dokumenata (UN-ova *Konvencija o pravima djeteta* i dr.) pridonijelo je mijenjanju zakonodavstva u pojedinim zemljama i jačanju društvene svijesti o potrebi zaštite djece od nasilnog ponašanja odraslih.

Nažalost, iako su europske institucije i međunarodne organizacije donijele rezolucije i preporuke vezane uz sprječavanje nasilja nad djecom i postavile neke standarde zaštite djece, tjelesno kažnjavanje je još uvijek legalno u mnogim zemljama te predstavlja uobičajeni način odgoja djece u praksi. Istraživanje provedeno na međunarodnoj razini pokazalo je da velika većina europskih obitelji prakticira udaranje djece: tjelesno kažnjavanje je iskusilo 91 posto djece u Velikoj Britaniji, 93 posto u Hrvatskoj, 75 posto u Rumunjskoj i 80 posto u Poljskoj.

Ipak, u procesu prilagođavanja nacionalnih zakona međunarodnim konvencijama u kojima se naglašava potreba zaštite djece od nasilja došlo je i do postepenoga mijenjanja ponašanja i stavova prema tjelesnom kažnjavanju djece. Iako samo jedna četvrtina od 46 članica Vijeća Europe zabranjuje udaranje djece, približno 60 posto građana Europske unije vidi tjelesno kažnjavanje djece kao oblik nasilja nad djecom. Isto toliki je broj onih koji smatraju da bilo koji oblik nasilja nad djecom treba biti zabranjen, odnosno da počinitelj treba biti kažnjen.

Koja je snaga zakonodavstva, najbolje govori primjer Švedske, zemlje koja je prva donijela zakonske odredbe kojima se zabranjuje tjelesno kažnjavanje djece. U vrijeme kada su takve odredbe unesene u Obiteljski zakon, 1979. godine, približno polovica odraslih Šveđana je smatrala tjelesno kažnjavanje djece prihvatljivim načinom ponašanja, a 70 posto njih je bilo protiv zakonskih odredbi kojima se takvo ponašanje zabranjuje. Uvođenje zakonskih odredbi o zabrani tjelesnog kažnjavanja djece bilo je praćeno kampanjama kojima se jačala javna svijest o štetnosti tjelesnoga kažnjavanja, a što je pridonijelo da 20 godina nakon donošenja zakonskih odredbi samo 10 posto odraslih Šveđana pruža otpor zakonu i isto toliki broj prihvaća tjelesno kažnjavanje kao metodu odgoja. Upravo je primjer Švedske pokazao da se obrazovnim programima i kampanjama može utjecati na stavove, a time i na ponašanje odraslih. Kampanje i druge aktivnosti neće odmah rezultirati promjenama u ponašanju, ali mogu biti važno i uspješno sredstvo koje će dovesti do željenih promjena.

Zaštita djece od tjelesnog kažnjavanja – kampanje jačanja javne svijesti

(Protecting children against corporal punishment – awareness-raising campaigns)
(2005) Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing.

Zaštita djece od tjelesnog kažnjavanja – kampanje jačanja javne svijesti (2005) je dvanaesta knjiga u seriji publikacija koje obrađuju pitanje nasilja u svakodnevnom životu, a pripremio ju je tim poljskih stručnjaka koji su sudjelovali u planiranju i provođenju nacionalne kampanje protiv tjelesnog kažnjavanja djece u Poljskoj koja se provodila pod geslom "Djetinjstvo bez nasilja". U knjizi se opisuje kako se može jačati društvena svijest, prvenstveno putem provođenja kampanja, o štetnosti tjelesnoga kažnjavanja djece te kako se dijete može zaštititi od nasilja. Čitatelji će naći niz ideja o tome kako kampanjom povezati policiju, lokalne vlasti, učitelje, roditelje i profesionalce.

U prvome poglavlju knjige detaljno se opisuju tri uspješna primjera kampanja provedenih

u Engleskoj, Poljskoj i SAD-u. Osim poljskog primjera, opisuje se kampanja provedena u Velikoj Britaniji pod geslom "Udaranje djece mora prestati. Potpuno prestati" (2002). U SAD-u se provodila kampanja pod nazivom "Dan bez udaranja" (od 1998.).

U drugom poglavlju ističe se potreba pozornoga planiranja kampanje, što uključuje:

- analiziranje postojeće situacije zajedno s određenjem stupnja prisutnosti problema te postojećih društvenih stavova prema njemu;
- određivanje ciljeva i očekivanih rezultata kampanje;
- određivanje skupina na koje se želi utjecati;
- određivanje aktivnosti koje će se poduzeti u okviru kampanje;
- identificiranje partnera i suradnika; te planiranje potrebnih sredstava.

Treće poglavlje donosi prikaz različitih aktivnosti koje se mogu primijeniti u okviru provođenja kampanje. Autori ističu važnost medija, što nužno pretpostavlja dobro planiranje i uspostavljanje odnosa s medijima, a za što je nužno odrediti jednu ili više osoba koje će kontaktirati s medijima. Ističe se važnost izrade materijala za medije (kako za novinare, tako i za prezentiranje u medijima), te internet informacija. Problematizira se pitanje informiranja javnosti putem medija te važnost održavanja konferencija za tisak. Autori se posebno osvrću na važnost etike u medijima te ističu:

- nikada se ne smiju u medijima iznositi osobni podatci o zlostavljanom djetetu ili detalji na temelju kojih bi ono moglo biti identificirano;
- nikada se ne smije omogućiti novinaru izravan kontakt s djetetom;
- treba strogo voditi računa da zbog priče objavljene u medijima o zlostavljanju u obitelji djeteta ili neki drugi član obitelji ne postane žrtva javnog prozivanja;
- nužno je paziti da fotografije objavljene u medijima ne otkrivaju identitet djeteta;
- treba sugerirati novinaru da napusti senzacionalistički pristup problemu, a da se više usredotoči na obrazlaganje pozitivnih primjera rješenja takvog problema;
- uvijek treba inzistirati na autorizaciji intervjua;
- treba informirati ostale stručnjake, koji rade sa zlostavljanom djecom, o ovim etičkim pravilima.

Za čitatelje će biti posebno interesantno pitanje vrednovanja medijske kampanje. Vrednovanje treba odgovoriti na sljedeća pitanja:

- kako su se često, tijekom kampanje, informacije pojavljivale u medijima;
- koliko su informacije bile uočljive;
- kako je kampanja bila prihvaćena od javnosti;
- koliko je kampanja utjecala na stavove u javnosti.

Autori na kraju zaključuju da je organiziranje javne kampanje protiv tjelesnoga kažnjavanja djece važan oblik društvenog obrazovanja, a osnovni su razlozi za njezino provođenje sljedeći:

- To je najučinkovitiji instrument promjene stavova jer zahvaća najveći auditorij, može koristiti poruke koje se razlikuju s obzirom na sadržaj i oblik prezentiranja, utječe na emocije i izaziva refleksije na problem, kako na individualnom, tako i na kolektivnom planu;
- Javna kampanja može i trebala bi biti dio državne socijalne politike i predstavljati dio kontinuiranoga napora utjecanja na promjenu stavova javnosti prema tjelesnome kažnjavanju djece.

Mnoge zemlje u svijetu prakticiraju obrazovne kampanje kako bi utjecale na javnu svijest o štetnosti tjelesnoga kažnjavanja djece i na taj način provode *Konvenciju o pravima djeteta* u praksi. Švedska ima 40-godišnje iskustvo u provođenju takvih kampanja. No

ima zemalja čije su vlade potpisale i ratificirale *Konvenciju o pravima djeteta*, ali do sada nisu pokrenule ni jednu takvu kampanju.

Iz primjera navedenih u knjizi vidljivo je da kampanje mogu pokretati nevladine organizacije, vladina tijela, različite tvrtke ili svi oni zajedno u partnerstvu. No bez obzira tko pokreće kampanju, bitno je da organizator uživa podršku vlade. Ta obveza vlade proizlazi iz njezinih obveza prema građanima svoje zemlje, uključujući djecu, ali i međunarodnu zajednicu.

Na kraju knjige objavljeni su kompletni upitnici namijenjeni službama koje štite psihološko zdravlje djeteta, upitnici kojima se prikupljaju podatci od djece te upitnici za stručnjake.

Na kraju, može se reći da će knjiga biti zanimljiva prvenstveno onima koji rade u području zaštite dječjih prava, odnosno onima koji su angažirani na zaštiti djece od tjelesnoga kažnjavanja, ali ona jednako tako može biti korisna učiteljima, roditeljima i zdravstvenim djelatnicima.

Eliminiranje tjelesnog kažnjavanja: imperativ ljudskih prava za djecu Europe

(Eliminating corporal punishment: a human rights imperative for Europe's children) (2005) Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing

U okviru inicijativa koje je Vijeće Europe poduzimalo u cilju prevencije nasilja, posebna se pozornost posvetila djeci kao najranjivijoj skupini u društvu koja ima teškoća u uživanju ljudskih prava. Prava djeteta definirana su na razini svijeta u UN-ovoj *Konvenciji o pravima djeteta*, a na razini Europe u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Polazeći sa stajališta da ni u jednom društvu ne smije biti prihvatljivo tjelesno kažnjavanje djeteta, niti bilo koji drugi oblik nasilja, Vijeće Europe je zauzelo stav da sve zemlje članice trebaju zakonskim odredbama učiniti tjelesno kažnjavanje djeteta neprihvatljivim i kažnjivim činom. Knjiga *Eliminiranje tjelesnog kažnjavanja: imperativ ljudskih prava za djecu Europe* donosi prikaz stanja zakonskog reguliranja tjelesnog kažnjavanja djece u zemljama članicama Vijeća Europe. Iako provedena analiza pokazuje da su mnoge zemlje učinile značajan korak ka zaštiti djece od tjelesnog kažnjavanja i drugih oblika nasilja, još mnogo toga treba učiniti da bi se postigao konačni cilj, a to je Europa kao *zona slobodna od tjelesnog kažnjavanja*.

Tjelesno kažnjavanje predstavlja bilo koju vrstu kažnjavanja pri kojem se koristi tjelesna snaga u namjeri da se uzrokuje određeni stupanj boli ili neugode. Tjelesno kažnjavanje uključuje udaranje djece, rukom ili zamjenom kao što su batina, remen ili cipela, ali ono može uključivati i trešnju, guranje djeteta, "čvrganje", bockanje, čupanje kose, šamaranje, prisiljavanje djeteta da stoji u nekoj neugodnoj poziciji, paljenje, štipanje i sl.

Do 2005. godine skoro sve zemlje članice Vijeća Europe zakonskim su odredbama zabranile tjelesno kažnjavanje djece u školama (uključujući državne i privatne škole) te u širokom spektru institucija, volonterskih organizacija i svim ostalima koje brinu o djeci izvan obitelji. U Poljskoj je zabrana tjelesnog kažnjavanja u školi prisutna od 1783. godine. U Austriji je ta zabrana nastupila 1900. godine, a potom u Belgiji, Finskoj, Francuskoj i tadašnjem Sovjetskom Savezu. Međutim, tjelesno kažnjavanje djece od strane roditelja zakonski je zabranjeno u 14 zemalja članica Vijeća Europe, dok je u druge 32 zemlje ono još uvijek zakonski dozvoljeno, što govori da je još uvijek velik broj zemalja članica koje su se oglasile na obvezu zaštite djece i njihovih prava iako su sve stranke UN-ove *Konvencije o pravima djeteta*. Naime, ponekad se smatra

da zakonska zabrana roditeljima da tjelesno kažnjavaju djecu predstavlja njihovo narušavanje vjerskih prava, odnosno zadiranje u privatnost obitelji. Ali, birajući između prava na privatnost i zaštite najslabijih članova društva od zlostavljanja, obveza je države reagirati u cilju zaštite prava djeteta na sigurnost i zaštitu od bilo kojeg oblika nasilja.

Nordijske su zemlje bile prve koje su, već od 1950. godine, započele reformu zakonodavstva u cilju smanjenja roditeljskih prava na upotrebu tjelesnog kažnjavanja. Do kraja 2004. godine svega je 14 zemalja članica Vijeća Europe imalo jasne zakonske odredbe kojima je zabranjeno tjelesno kažnjavanje djece. To su: Švedska, Finska, Norveška, Austrija, Cipar, Hrvatska, Danska, Latvija, Njemačka, Bugarska, Island, Ukrajina, Rumunjska i Mađarska. U nekim, ali ne svim, zemljama koje su pristupile reformi zakonodavstva vođene su i kampanje te obrazovanje stanovništva kojima je bio cilj promicanje ideje o pravu djeteta na zaštitu. Istraživanja su potvrdila da su se stavovi i praksa tamo, gdje su te aktivnosti išle paralelno, mijenjali vrlo brzo i u pozitivnom smjeru.

Iako su sve zemlje članice Vijeća Europe potpisale i ratificirale *Konvenciju o pravima djeteta*, provedena istraživanja o prisutnosti tjelesnoga kažnjavanja u obitelji te istraživanja dječjih pogleda na tjelesno kažnjavanje i njihova iskustva u tom pogledu, pokazala su da je ova pojava vrlo prisutna u europskim obiteljima i da su mnoga djeca još daleko od uživanja prava na sigurnost i zaštitu.

U posljednjem poglavlju knjige navode se momenti koji su važni u procesu zabrane tjelesnoga kažnjavanja djece. Tu se navode primjeri kako su neke zemlje poduzimale različite akcije na putu donošenja zakona i jačale svijest javnosti o štetnosti tjelesnoga kažnjavanja. Na kraju knjige slijede prilozi među kojima je i analiza statusa tjelesnoga kažnjavanja u zakonodavstvima pojedinih zemalja, s prikazom svake zemlje članice Vijeća Europe.

Iako je knjiga namijenjena prvenstveno onima koji su u situaciji donošenja odluka i stvaranja državnih politika, ona može biti zanimljiva svim stručnjacima koji se bave ljudskim pravima i pravima djeteta, odnosno, u najširem smislu, svima čija je djelatnost vezana uz unaprjeđivanje kvalitete života djeteta u svim sferama života.

Prof. dr. sc. Dubravka Maleš

DIJETE I DRUŠTVO

Iz rada Udruga

*Activities of Non-Governmental
Organizations*

Aus der Arbeit der Gesellschaften

DIJETE I DRUŠTVO

Spolni odgoj kao odgoj za uspješan brak i obitelj

Ladislav Ilčić, prof.
Udruga za cjeloviti spolni odgoj "Teen STAR"

UDK 37.018.1:613.88-053.5
UDK 613.88-053.5:37

SAŽETAK

Danas u Hrvatskoj mladi sve kasnije i rjeđe stupaju u brak, a istovremeno velika većina hrvatskih građana smatra obitelj i brak nečim najvrjednijim u svom životu, vrjednijim i od novca i od karijere. Jedan od glavnih razloga ove diskrepancije leži u iskrivljenom poimanju i življenju spolnosti, odnosno nedostatku kvalitetnog spolnog odgoja. Spolni odgoj bi trebao pomoći mladoj osobi razviti sve aspekte svoje spolnosti te bi trebao kod mlade osobe stvoriti stav i sposobnost za sebedarje, za predanje drugoj osobi, sposobnost za ljubav. Prava ljubav podrazumijeva opredjeljenje, dakle odluku za brak, i želi biti plodna, dakle želi djecu. Na sposobnosti za ljubav temelji se obiteljska i pronatalitetna politika, a time, moglo bi se reći, i budućnost društva. U spolnom odgoju mladih u najvećoj bi se mogućoj mjeri trebali angažirati i povezati roditelji i škola te drugi društveni čimbenici.

Ključne riječi: spolni odgoj, sposobnost za ljubav, brak

1. Uvod - situacija

Ovaj članak zamišljen je kao početak i poticaj za daljnje rasprave i istraživanja o problematici povezanosti situacije u kojoj se nalaze mladi ljudi danas i situacije u kojoj će ti isti mladi ljudi biti za deset ili dvadeset godina. Obzirom da je obitelj, zasnovana na braku, osnovna čestica društva, briga za vrijednosti braka i obitelji od neizrecive je važnosti za dobrobit i napredak društva. Začudo, u našem je društvu, ali i u svijetu, ova problematika povezanosti mentaliteta mladih i spolnog odgoja, s jedne strane, te uspješnosti braka i obitelji, s druge strane, izrazito zanemarena.

Danas u Hrvatskoj mladi sve kasnije i rjeđe stupaju u brak. 1981. godine bilo je 7,4 sklopljena braka na 1.000 stanovnika, dok je 2001. godine na 1.000 stanovnika sklopljeno tek 5,2 braka (Gelo, Akrap, Čipin, 2005, 170). "Između 1980. i 2001. prosječna dob ženika pri sklapanju prvog braka porasla je s 25,7 na 28,6 godina, a prosječna dob nevjeste s 22,3 na 25,4 godine. Prema podacima za 2004. prosječna dob ženika pri sklapanju prvog braka je 29,1, a nevjeste 26,1 godinu." (Gelo, Akrap, Čipin, 2005, 180).

Postavlja se ključno pitanje hoćemo li, čitajući ove podatke, samo slegnuti ramenima i reći "Takav je život, vremena se mijenjaju" ili ćemo pokušati analizirati što to dovodi do ovakvih trendova. Odgovornost društva i države tim je veća jer 89,6% hrvatskih građana ne smatra brak zastarjelom institucijom (Aračić, Nikodem, 2000), a obitelj i brak velika većina hrvatskih građana smatra nečim najvrjednijim u svom životu, vrjednijim i od novca i od karijere. Prema "Europskom istraživanju vrednota", 98,2% hrvatskih građana je 1999. godine izjavilo da je "obitelj u njihovom životu veoma važna i važna" (Bogoslovska smotra, 2000).

Što, dakle, priječi hrvatske građane da uđu u brak i osnuju obitelj?

Važnost ovog pitanja pokazuju i definicije obitelji: Auguste Comte smatra da je obitelj "osnovna ćelija društva", a Margaret Mead smatra da je to "najčvršća institucija" koju imamo i kojoj dugujemo svoju ljudskost (Fiamengo, 1987, Mead, 1968, Nikodem, Aračić, 2005). Usto roditelji koji žive u braku imaju prosječno više djece od roditelja koji nisu u braku (Gelo, Akrap, Čipin, 2005).

Može se stoga zaključiti da je obiteljska politika jedan od najvažnijih dijelova politike jer o njoj ne ovisi samo pronatalitetna politika, odnosno sam natalitet, već i općeniti izgled i humanost društva.

2. Spolni odgoj – situacija

Danas se sve rjeđe postavlja pitanje treba li nam spolni odgoj jer je već gotovo svakom jasno da je on neophodan. Međutim, ostaje otvoreno ključno pitanje: kakav nam spolni odgoj treba?

Napredak tehnike, a napose razvoj medija, učinio je informacije o spolnosti vrlo dostupnima, moglo bi se reći čak i agresivnima. Prema svim istraživanjima mediji su mladima prvi i najznačajniji izvor informacija o spolnosti. To se odnosi prvenstveno na časopise, televiziju, video i internet. Jasno je da izvorima tih informacija nisu prioriteti kvaliteta i istinitost informacija te sretno odrastanje mladih u spolnosti, već, nažalost, zarada, odnosno profit. Utjecaj medija pokazuje i istraživanje objavljeno ove godine u *Journal of Adolescent Health*: adolescenti koji su izloženi seksualnim sadržajima u medijima pokazuju veću namjeru ulaska u spolne odnose i veću seksualnu aktivnost (L'Engle, Brown, Keeneavy, 2006).

U takvom kaosu informacija dominantan postaje trend. Mlada osoba često ne zna kako se nositi sa svojom spolnošću, pa slijedi skupinu vršnjaka da bi je ona prihvatila. Misao "kako rade svi, tako ću i ja" daje mladoj osobi određenu sigurnost i potvrdu da je njezino ponašanje dobro. U svemu je tome vidljiv nedostatak svijesti i hrabrosti za donošenje slobodnih, osobnih i odgovornih odluka.

Tradicionalni nositelji odgoja (obitelj, škola, Crkva) imaju, nažalost, sve manji utjecaj na spolni odgoj mladih.

Mladu osobu svakako najviše vole njezini roditelji. Međutim, oni još od ranog djetinjstva u prosjeku provode malo vremena sa svojom djecom. I inače s njima malo razgovaraju, a kada dođe na red tema spolnosti, onda još i manje. Nedefinirane poruke tipa "Pamet u glavu!" ili "Pazi što radiš!" odražavaju činjenicu da roditelji često ne znaju **kako** razgovarati sa svojom djecom o spolnosti. Ono što još više zabrinjava jest činjenica da roditelji jednako tako često ne znaju ni **što** bi rekli svojoj djeci. Kada su oni bili mladi, neki su se stavovi o spolnosti podrazumijevali i oni nisu imali potrebu razmišljati o njima, a sada se teško nose s današnjim izazovima. Osim toga, često ni sami u svojem

braku nisu baš sretni, što djeca vide, pa im roditeljski primjer nije baš privlačan.

U školi se tema spolnosti obrađuje u okviru nekoliko predmeta (biologija, etika, psihologija, vjeronauk), ali i ti sadržaji ostaju više-manje na razini informacije. I ovdje, zbog nastavnog programa i nedostatka vremena, nema mogućnosti za odgojni i osobni pristup.

Mladi ljudi najčešće ne razumiju crkvena stajališta o spolnosti pa ih jednako tako često i ne prihvaćaju kao svoja. Dapače, kod mladih ljudi koji se udaljuju od Crkve, jedan od značajnijih razloga za to je nerazumijevanje stajališta o spolnosti.

Stoga, kada govorimo o razgovoru mladih s odraslim osobama, moramo reći da mladi ljudi nemaju prilike ni s kim, nigdje i nikada razgovarati o svojim pitanjima glede spolnosti. Za razgovor im preostaju jedino njihovi vršnjaci, njihovi prijatelji, koji su, kako i istraživanja pokazuju, nakon medija njihovi jedini značajniji "izvori informacija" o spolnosti. Nitko ne vodi sustavnu i cjelovitu brigu o kvaliteti, točnosti i povezanosti tih informacija i kako će one u odgojnom smislu djelovati na djecu i mlade.

Rezultat svega toga je upuštanje mladih ljudi, adolescenata, u nezrele seksualne veze i odnose. Mlada se osoba ne boji opasnosti. Njoj je zdravije nešto samo po sebi razumljivo, brojke i statistike tiču se nekoga drugog, a ne nje. Neugodno je iznenađena ako dođe do posljedica, od kojih su najočitije one na tjelesnom planu (neplanirane trudnoće, pobačaji, spolno prenosive bolesti, kasnija neplodnost i sl.), ali jednako tako bolne su i one druge, na emocionalnom, psihičkom planu ("slomljena srca", gubitak sigurnosti u sebe, gubitak samopoštovanja, osjećaj iskorištenosti, nedostatak optimizma). Adolescentice koje imaju niže samopoštovanje ranije počinju sa spolnim odnosima i imaju riskantnije partnere. Adolescentice s većim emotivnim nedaćama češće mijenjaju partnere i u prošlosti su imale više riskantnih partnera (Ethier, Kershaw, Lewis, Milan, Niccolai, Ickowics, 2006).

Danas, kad se govori o potrebi spolnog odgoja, najčešće se u prvi plan stavljaju ove tjelesne posljedice, prvenstveno spolno prenosive bolesti i neželjene trudnoće. To i jesu veliki problemi. Uz zarazu virusom HIV-a, koja kod nas srećom još nije poprimila veće razmjere, najviše bi trebalo govoriti o najvećim javnozdravstvenim problemima na ovom području, a to su HPV i Chlamydia trachomatis. Naime, prema istraživanjima Službe za reproduktivno zdravlje mladih i Studentske poliklinike Zagreb, gotovo je 11% bruošica zaraženo HPV-om (vodećim uzročnikom raka vrata maternice), dok ih je još veći broj zaražen Chlamydiom trachomatis (koja može uzrokovati neplodnost).

I unatoč tome smatram da su posljedice na psihičkom planu još veće i značajnije.

3. Povezanost spolnog odgoja, s jedne strane, te braka i obitelji s druge strane

Već nam i zdrava logika pokazuje da su određeni stavovi o spolnosti povezani s vremenom ulaska i kvalitetom braka. F. S. Christopher i S. Sprecher u svom članku govore o istraživanju koje pokazuje da je predbračna seksualna permisivnost povezana s permisivnim stavovima prema izvanbračnom seksu (Christopher, Sprecher, 2000). Seksualni promiskuitet prije braka može, dakle, imati utjecaj na sam brak. Što više partnera osoba ima prije braka, to je vjerojatnije da će kasnije biti nevjerna (ScottStanley, 2002). Ako mladi čovjek živi promiskuitetno, teško će se odjednom odlučiti biti vjeran jednoj osobi, ući u brak i biti sretan i miran u tom braku do kraja života. Nije to nemoguće, ali je vrlo teško, kao da pokušate promijeniti rukopis. Čovjek jednostavno tijekom svog života, a osobito tijekom adolescencije, razvija svoju osobnost, razvija

svoje sposobnosti za određene stvari. Tako će se puno češće dogoditi da će mlada osoba sklona mijenjanju partnera odgađati ulazak u brak kako bi “slobodno proživjela mladost”.

Ako se dvoje mladih stvarno vole, oni su se spremni jedno drugome potpuno predati. Spremni su i na žrtvu, pri čemu ta spremnost nije samo pokazatelj njihove ljubavi, već je ta žrtva, odnosno rješavanje zajedničkog problema, i sadržaj te ljubavi. Tim naporom raste i njihova kondicija, sposobnost za ljubav. Taj napor tada dobiva smisao, postaje im drag, i iako im nekad otežava život, veseli ih i ispunjava u dubini njihove osobe. Oni na taj način ostvaruju čvrstu vezu u kojoj jedno drugome pomažu da se ostvare kao osobe. Oni ostvaruju brak. Oni su sposobni za ljubav “i u dobru i u zlu” i veseli ih pomisao i na dobre i na loše trenutke koje će s voljenom osobom proživjeti u budućnosti. Oni žele jedno drugom obećati takvu ljubav jer žele da njihova ljubav traje vječno. To neminovno rezultira životnom radosti, optimizmom, trajnom ljubavi, zaljubljenosti, sigurnosti i mirom. Oni će željeti da njihova ljubav bude plodna, željet će djecu. Djeca im neće biti “nepotreban teret”, jer obzirom da su naučili odricati se u ljubavi jedno prema drugom, ali su i iskusili plodove tog odricanja, i odricanje za djecu bit će im slatki teret.

S druge pak strane, “slobodno proživljavanje mladosti” u stvari znači da mlada osoba želi odvojiti jedan dio života isključivo za užitek, u kojem će spremnost na žrtvu i potrebu za žrtvom smanjiti na najmanju moguću mjeru. To razdoblje označava, dakle, nespremnost za sebedarje, nespremnost za odgovornost. Posljedica takvog življenja je smanjivanje sposobnosti, kondicije za ljubav, koje je već spomenuto, a jednako tako i smanjivanje životne radosti i optimizma koji prate pravu ljubav. Vježbanje življenja u kojem se kao prvenstveni i gotovo isključivi cilj postavlja osobna dobit, čak bismo mogli reći sebičnost, smanjuje i mogućnost da će ta osoba jednog dana skupiti hrabrost za potpuno predanje, da će shvatiti da je ljubav opredjeljenje, spremnost da nekoga volimo “u dobru i u zlu”.

“Slobodno proživljavanje mladosti” sa svim navedenim značajkama u praksi rezultira raznoraznim “partnerstvima”. U njima se na neki način spajaju interesi dvoje ljudi koji su nespremni ili čak već nesposobni za pravu ljubav i predanje. Kohabitacija ili zajednički život mladih prije braka, a sve češće i umjesto braka, jedan je od najčešćih oblika. Najnovije istraživanje, koje će biti objavljeno u sljedećem broju Journal of Family Issues (Stanley, Whitton, Markman, 2006), pokazuje da je kohabitacija povezana s nižom razinom međusobnog predanja partnera.

“Danas, za mlade ljude koji predstavljaju prvi naraštaj onih koji su postali punoljetni tijekom revolucije razvoda, zajedničko življenje izgleda kao dobar način da se postignu neke pogodnosti braka, a da se ujedno izbjegne rizik razvoda. Parovi koji žive zajedno mogu dijeliti troškove i međusobno se bolje upoznati. Mogu saznati ima li njihov parter ono što je potrebno za brak. Ako stvari ne funkcioniraju, lako je prekinuti vezu. Parovi u izvanbračnoj zajednici ne moraju tražiti zakonsko ili vjersko dopuštenje za razilaženje. Ne iznenađuje, stoga, što mladi ljudi pokazuju sklonost kohabitaciji. Prema anketama, većina mladih ljudi kaže da je dobra ideja živjeti s osobom prije nego s njom uđeš u brak.

Međutim, pažljivim pregledom dostupnih dokaza društvenih znanosti, moglo bi se zaključiti da zajednički život nije dobar način pripreme za brak ili izbjegavanja razvoda. Štoviše, njime se vidi da porast kohabitacije nije pozitivan obiteljski trend” (Popenoe, Dafoe, Whitehead, 1999, 1).

Točnije, istraživanja pokazuju da:

- a) parovi u izvanbračnim zajednicama doživljavaju više depresije, više seksualne aktivnosti izvan veze, manje seksualnog zadovoljstva, više teškoća u komunikaciji i rješavanju problema te lošiji odnos s roditeljima nego oženjeni parovi (Johnson, 2005);
- b) zajednički život prije braka povećava opasnost od razlaza nakon vjenčanja (Hall, Zhao, 1995; DeMaris, Rao, 1992; Bennett, Blanc, Bloom, 1988);
- c) parovi koji su zajedno živjeli prije braka izvješćuju o braku lošije kvalitete te slabijoj predanosti instituciji braka (Thomson, Colella, 1992);
- d) kohabitacija ili izvanbračna zajednica sve više postaje kontekst za podizanje djece (Bumpass, Lu, 2000), a rezultati kod djece u pravilu su slabiji u kohabitacijskim zajednicama ili brakovima kojima je prethodila kohabitacija (Brown, 2004; Manning, Lichter, 1996; Rosenkrantz, Aronson, Huston, 2004; Stanley, Kline, Markman, 2005);
- e) supružnici koji su živjeli u kohabitaciji prije braka pokazali su više negativnog i manje pozitivnog rješavanja problema i pružanja podrške u usporedbi sa supružnicima koji nisu živjeli zajedno (Cohan, Kleinbaum, 2002);
- f) kohabitacijske ili izvanbračne zajednice sve rjeđe završavaju brakom (Manning, Smock, 2002).

Navedena istraživanja upućuju na ranije spomenuti zaključak, a to je da navika, praksa ulaženja u veze s površnim i krivim motivima umanjuje sposobnost ostvarivanja veze s pravim i dubljim motivom.

Osim toga, sve ovo otvara važno pitanje smisla seksualnog potencijala i seksualne privlačnosti. Je li smisao u "potrošnji" tog seksualnog potencijala, u kojemu su vlastiti užitak i vlastiti interesi gotovo isključivo mjerilo, ili je smisao u njegovu korištenju za ostvarivanje ljubavi, u kojemu je također prisutan užitak, ali i spremnost na žrtvu, na sebedarje. Ova druga, stvaralačka varijanta okrenuta je budućnosti i ispunjena optimizmom. Veze koje teže ostvarivanju međusobnog predanja i žele i planiraju brak, pokazuju bolje rezultate od veza koje tome ne teže. Bračni parovi koji su živjeli zajedno prije zaruka imali su više negativnih interakcija, nižu razinu međusobne predanosti, slabiju kvalitetu odnosa i nižu razinu povjerenja u vezi od onih koji su počeli živjeti zajedno tek nakon zaruka ili nakon sklapanja braka (Kline, Stanley, Markman, Olmos-Gallo, St. Peters, Whitton, Prado, 2006).

Na kraju ovog dijela treba spomenuti i da su odgađanje braka i rođenja prvog djeteta među najznačajnijim čimbenicima smanjenja rodnošći (Pinnelli, Di Cesare, 2005). Stoga o svemu navedenom treba voditi računa kad se govori o pronatalitetnoj politici i budućnosti gospodarstva, osobito kad znamo podatak da je broj živorođene djece u Hrvatskoj pao sa 63.885, koliko je rođeno 1981. godine, na 40.993 u 2001. godini (Gelo, Akrap, Čipin, 2005).

4. Tri osnovna pristupa spolnom odgoju

4a. Tehnicistički pristup

Tehnicistički pristup polazi od osnovne zamisli da mladi ne mogu mijenjati svoje spolno ponašanje. Mentalitet većine se proglašava normativom, dakle načinom na koji bi

se u stvari svi trebali ponašati. Prema tom pristupu, nerealno je očekivati bilo kakvo uzdržavanje u spolnosti kod mladih.

Ovaj pristup relativizira, odnosno isključuje, vrijednosnu komponentu u spolnosti. Primjerice, za predstavnike ovakvog pristupa svaki je spolni odnos jednako vrijedan. Dakle, jednako je vrijedan spolni odnos “za jednu noć”, između partnera koji se ni ne poznaju, kao i spolni odnos između žene i muža.

Glavna preokupacija u ovom pristupu je kako se zaštititi od neželjenih posljedica određenog spolnog ponašanja. U tom je smislu naglašena propaganda kontracepcije. Plakati koji reklamiraju “siguran seks” (iako on ne postoji budući ni jedna metoda ne predstavlja stopostotnu zaštitu ni od neželjene trudnoće niti od zaraze spolno prenosivim bolestima) i vježbanje vještine stavljanja prezervativa, samo su neki od načina provođenja programa s takvim pristupom. Odgovornim ponašanjem u ovom pristupu smatra se korištenje prezervativa. Ovaj pristup sve drugačije pristupe, dakle pristupe koji ne stavljaju kontracepciju u prvi plan, smatra nestručnima, nazadnima, čak i štetnima.

Obzirom na nepostojanje vrijednosne komponente u ovom pristupu, mladi ljudi neće imati priliku razgovarati ni o vrijednosti biseksualnih i homoseksualnih odnosa. Informacije o promjenjivosti homoseksualne orijentacije, vrlo prisutne u inozemstvu (NARTH, Exodus International...), neće im biti pristupačne.

U ovakvom pristupu gotovo se uopće ne govori o braku i obitelji, ni o tome kako određeni stavovi ili određeno spolno ponašanje utječe na kasnije formiranje braka i obitelji, te na sreću u braku i obitelji.

U okviru ovog pristupa se kao rezultati navode samo podatci o tome koliko je mladih odlučilo uvijek pri spolnom odnosu koristiti prezervativ, koliko ih, od onih koji imaju spolne odnose, to i radi, te, eventualno, koliko je smanjeno širenje spolno prenosivih bolesti. Pitanje kako takvi programi utječu na odluke mladih o stupanju u brak i kasnije na kvalitetu njihovih brakova je pitanje koje se pri provođenju programa i prikupljanju rezultata ne uzima u obzir. Rezultati istraživanja koji, primjerice, pokazuju da su s dosljednom upotrebom kondoma povezane sljedeće značajke veze: niža kvaliteta veze, niži emocionalni razlozi za spolni odnos i niža učestalost spolnih odnosa (Katz, Fortenberry, Zimet, Blythe, Orr, 2000) u ovom pristupu nisu dostupni mladima. Postoje i stajališta da je razlog tomu želja da se ne naudi propagandi prezervativa.

Uzimajući u obzir činjenice koje govore da je prezervativ sredstvo ograničene sigurnosti – uspješnost kod zaštite od neželjene trudnoće je 12%, uspješnost zaštite od HIV-a tijekom heteroseksualnog odnosa u odnosu na “nezaštićeni” spolni odnos je 80% (Weller, Davis, 2002), zatim da prezervativ ne predstavlja zaštitu od HPV-a (Winer, Lee, Hughes, Adam, Kiviat, Koutsky, 2003; Gilbert, Alexander, Grosshans, Jolley, 2003), te činjenicu da je učinkovitost prezervativa kod analnog odnosa još slabija zbog niza anatomskih čimbenika, u svijetu čak i stručnjaci koji su, poput Edwarda C. Greena, medicinskog antropologa i višeg znanstvenog istraživača na Populacijskim i razvojnim studijama centra Harvard, i sami više godina radili na promoviranju kondoma i ostalih kontracepcijskih sredstava, mijenjaju strategije. Green sada smatra kako se prevencija AIDS-a ne može temeljiti isključivo na promoviranju prezervativa, te pokazuje kako samo programi koji utječu na primarnu promjenu ponašanja donose rezultate (Green, 2005). Obzirom da kontraceptivi i prezervativi nisu dali očekivane rezultate, nužno je da liječnici počnu preispitivati prevenciju i strategije kontroliranja spolno prenosivih bolesti (Genuis, 2004). Međutim, i u svijetu se te promjene ne događaju brzo jer je “nažalost posve jasno da empirijski dokazi ne mogu nadvladati ideološko sljepilo ili

nadmetati se s velikim poslom u polju farmaceutskih proizvoda, što je prevencija AIDS-a postala” (Green, 2005).

U svjetskoj klasifikaciji programa spolnog odgoja postoji određena terminologija i određena podjela programa, ovisno o njihovom pristupu spolnom odgoju. Iako ni jedan od programa sebe ne naziva “tehnicističkim”, takav pristup ipak stoji u pozadini mnogih od njih.

Primjerice, nemali broj programa s tzv. ABC pristupom – A = *abstinence* (apstinencija), B = *be faithful* (budi vjeran), C = *condoms* (prezervativi), u praksi se gotovo uopće ne bavi A i B dijelom programa.

U svijetu su, osobito u SAD-u, veoma rašireni tzv. “sveobuhvatni” (*comprehensive*) programi. Iako je spektar tema koje se obrađuju u takvim programima značajno širi, ti programi također isključuju vrijednosnu komponentu u spolnosti. Ukoliko pak ne postoji vrijednosni razlog za apstinenciju ili vjernost, medicinski razlozi za apstinenciju ili vjernost su preslabi da bi osoba apstinirala ili bila vjerna. Stoga takvi programi u području apstinencije i vjernosti ni ne mogu postići neke rezultate. Točnije, oni ni ne vjeruju da su ti rezultati mogući, pa svi njihovi glavni ciljevi opet završavaju u upotrebi kontracepcije.

4b. Apstinencijski pristup

Apstinencijski programi (*abstinence-only education*) kao glavni cilj imaju promicanje predbračne apstinencije. Mladi se ljudi podučavaju o svim prednostima apstinencije – društvenim, psihološkim i zdravstvenim, te da će spolna aktivnost izvan bračnog konteksta vjerojatno imati štetno psihološko i tjelesno djelovanje za njih same i za potencijalnu djecu koja se rode izvan toga konteksta. U tim je programima apstinencija od spolne aktivnosti izvan braka očekivani standard za svu školsku djecu, a uzajamno vjeran monogamni odnos u kontekstu braka očekivani standard ljudske spolne aktivnosti.

Iako su apstinencijski programi, za razliku od programa s opisanim tehnicističkim pristupom, utemeljeni na vrijednostima, zamjerka ovom pristupu je u samoj provedbi, odnosno načinu na koji se mladim ljudima nastoje približiti te vrijednosti.

Primjerice, u provedbi programa se vrlo malo govori o tijelu. Argumenti koji se navode uglavnom se tiču psihičkog, društvenog i duhovnog aspekta osobe koji su adolescentima dosta apstraktni. O kontracepciji se uopće ne govori jer se smatra da ona nije potrebna ako mladi ljudi apstiniraju do braka. Ovim ograničenjima sprječava se pristup cjelokupnoj stvarnosti i činjenicama, na koje mladi ljudi imaju pravo i koje su im potrebne da bi mogli donositi samostalne odluke.

Ovakav pristup pokazuje razmjerno ograničene rezultate jer ga mladi ljudi često doživljavaju kao nametanje nekih normi i ograničavanje svoje seksualne slobode.

Apstinencijski programi najčešće su vezani uz neku vjeru i u njima su najaglašeniji argumenti koji počivaju na toj vjeri. Obzirom na to nisu učinkoviti kod mladih koji ne pripadaju toj vjerskoj zajednici ili te argumente jednostavno ne razumiju.

4c. Cjeloviti odgojni pristup

U situaciji u kojoj se prosječni mladi čovjek danas nalazi, u tom kaosu informacija koje

Sam nastavni plan je i dobio svoje osnovne konture iz izravnog razgovora i rada s mladim djevojkama (kasnije i mladićima): prve voditeljice programa ušle su u razred i pitale djevojke o čemu bi one željele razgovarati “kao žene”. Program i dalje razvija i usavršava tim stručnjaka i voditelja u cijelom svijetu.

Program “Teen STAR” danas se provodi u tridesetak zemalja svijeta: Argentini, Austriji, Boliviji, Brazilu, Čileu, Etiopiji, Francuskoj, Gvatemali, Hrvatskoj, Italiji, Južnoafričkoj Republici, Kamerunu, Koreji, Litvi, Mađarskoj, Madagaskaru, Mauriciusu, Njemačkoj, Peruu, Poljskoj, Portugalu, Rumunjskoj, SAD-u, Slovačkoj, Španjolskoj, Švicarskoj, Ugandi, Ukrajini i Zimbabveu.

Za koga?

Program “Teen STAR” je namijenjen svim djevojkama i mladićima, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. Program se temelji na općeljudskim vrijednostima te se uspješno provodi u različitim kulturnim i vjerskim sredinama.

Program se može (ali i ne mora) provoditi i s dodatnim eksplicitnim vjerskim sadržajima koji predstavljaju sažetak katoličkog učenja o spolnosti, odnosno “teologije tijela” Pape Ivana Pavla II. Međutim, filozofija programa je ista, bez obzira uključe li se ti sadržaji ili ne, jer polazi od onog prirodnog u čovjeku što je jednako za sve ljude.

Nastavni program je razrađen za različite uzraste: za mlađe adolescente (7. i 8. razred osnovne škole), srednje adolescente (srednjoškolce), starije adolescente (studente) i za maloljetne majke.

Tko?

Program “Teen STAR” sastavili su međunarodni stručnjaci iz svih područja koja dotiču ljudsku spolnost: biologije, medicine, psihologije, pedagogije, sociologije, etike i teologije. Stručnjaci i dalje trajno usavršavaju program te provode edukaciju voditelja. Tko može biti voditelj programa “Teen STAR”? Zainteresirani se prvo okvirno upoznaju s programom na javnim prezentacijama ili na neki drugi način i tek tada pristupaju procesu izobrazbe.

Uvjeti za početak provođenja programa s učenicima su: 1) završena radionica za izobrazbu voditelja programa – radionica traje 40 sati, na kraju se polaže ispit i dobivaju materijali za vođenje nastave; 2) Prihvatanje i prakticiranje vrijednosti sadržanih u “Teen STAR” programu. Autentičnost voditelja je osnovni preduvjet za njegovo uspješno provođenje. Voditelj se treba slagati s filozofijom programa i potvrđivati je i u vlastitom životu jer mladi ljudi vrlo brzo otkriju svaku neautentičnost. Usto voditelj mora biti osoba koja zna slušati, a ne samo govoriti i držati predavanja. Treba biti jasan u svojim osobnim stavovima, ali istovremeno otvoren i dobronamjeran prema sugovornicima. Pristup mladim ljudima treba biti iskren, otvoren i prijateljski. Ako, primjerice, mladić vidi da njegov voditelj ne može otvoreno saslušati sve što mu on namjerava reći, mladić mu neće reći ništa.

Trajni status voditelja programa stječe onaj tko uspješno vodi program s učenicima najmanje godinu dana uz stručno praćenje. Tu je uključeno: redovito slanje izvješća o radu, kontakti s koordinatorom i sudjelovanje na skupovima trajnog stručnog usavršavanja.

Program u školama u Hrvatskoj provode nastavnici koji uglavnom i rade u tim istim školama. Voditelji programa, dakle, već imaju propisanu pedagošku naobrazbu i iskustvo

u radu s učenicima. Zainteresirani nastavnici, bez obzira koje su struke, odnosno koji predmet predaju, na radionici dobivaju sva potrebna znanja iz svih područja i metodičke vještine za provođenje programa s učenicima.

Kako?

Program "Teen STAR" provodi se u obliku tečaja u školama, zajednicama mladih i sl. U školama u Hrvatskoj najčešće ima oblik izvannastavne aktivnosti. Odvija se u manjim skupinama, obično jedanput tjedno u trajanju od jednog polugodišta do cijele školske godine.

Program se prezentira ostalim nastavnicima u školi, te učenicima i njihovim roditeljima. Sudjelovanje učenika na tečaju je dobrovoljno.

Osim osobne želje učenika, potrebna je i pismena suglasnost roditelja. Općenito, bitna značajka programa je suradnja s roditeljima. Roditelji su prvi i najvažniji odgojitelji i njihovo je pravo da budu upoznati s odgojnim programima koji se nude njihovoj djeci. Roditelji daju svoj informirani pristanak nakon prvog roditeljskog sastanka. Tijekom tečaja slijede još najmanje dva sastanka. Program nastoji graditi mostove između djece i roditelja i poticati ih na međusobnu komunikaciju.

Pristup i način rada s učenicima je interaktivan: nastavnik moderira i usmjerava nastavu, a učenici sudjeluju postavljanjem pitanja i traženjem odgovora na njih, uključivanjem u razgovor, radionice, upitnike i domaće zadaće. Nastavu prate pomoćni materijali, filmovi i sl.

Važna komponenta tečaja je promatranje znakova vlastite plodnosti i osjećaja koji iz toga proizlaze. Djevojke prate i bilježe fiziološke promjene i osjećaje tijekom menstrualnog ciklusa u tablice praćenja. Mladići također prate svoje emocije i raspoloženja. I jedni i drugi uče i o svojem i o suprotnom spolu, ali u različitom opsegu i redoslijedu. Zato ovaj dio tečaja koji govori o tijelu (plodnosti) djevojke i mladići pohađaju odvojeno: djevojke podučava voditeljica, a mladiće voditelj. U ostatku tečaja skupine su mješovite i dovoljan je jedan voditelj.

U sklopu programa postoji tzv. individualno savjetovanje. U osobnom razgovoru s voditeljem tečaja polaznici mogu produbiti razumijevanje sadržaja tečaja i preispitati poimanje sebe u kontekstu novih spoznaja o vlastitoj spolnosti i plodnosti.

Velika se pozornost pridaje diskreciji i povjerenju između nastavnika i polaznika unutar skupine.

U sklopu provođenja programa kontinuirano se prate njegovi rezultati. Polaznici programa tijekom tečaja ispunjavaju ankete i upitnike u anonimnom obliku, pod šifrom. Rezultati programa naknadno se analiziraju i prezentiraju javnosti.

Bitno je reći da se cijeli program "Teen STAR" temelji na samootkrivanju i samorazumijevanju. Program ne nameće gotove odgovore, već predstavlja POTICAJ na razmišljanje i na osobnu izgradnju. Zapovijedi i zabrane danas ne funkcioniraju, danas ne postoji takav autoritet koji bi na takav način utjecao na ponašanje mladih. Jedini način da se utječe na njihovo ponašanje jest da oni sami dođu do spoznaje što je za njih dobro, bez nametanja izvana. Oni to moraju sami "odraditi". Samo ako je nešto njihov osobni stav i mišljenje, imat će odlučnosti i uvjerenosti to i živjeti i tako se ponašati. Mi smo tu da ih potičemo na uočavanje, razmišljanje, raspravljanje i zaključivanje. Razumijevanje i poznavanje samog sebe vodi do većeg poštivanja samog sebe i do poštivanja drugoga.

Proces upoznavanja i razumijevanja sebe u programu kreće od tijela: što nam naše

tijelo govori o nama samima? Praćenje vlastitih znakova plodnosti omogućava nam upoznavanje sebe. Procesi u našem tijelu povezani su i utječu na cjelokupnu našu osobu: na naš psihoseksualni razvoj, na naše emocije i raspoloženja, na naše ponašanje, na odnose s drugima.

Smatramo da je znanje o vlastitom tijelu temelj poznavanja samog sebe. Zato bi i temelj svakog spolnog odgoja trebalo biti znanje o tijelu u njegovoj izvornosti i prirodnosti. To se danas često "preskače". Agresivno se odmah i isključivo nameće kontracepcija kojoj je zadaća upravo negirati tu prirodnost i poništavati plodnost muškarca ili žene. To je sakaćenje spolnog odgoja. "Teen STAR", za razliku od kontracepcijskog mentaliteta koji plodnosti daje vrijednost nula, daje plodnosti vrlo visoku vrijednost i na taj način gradi samopoštovanje mladih.

Teme programa:

- vlastiti osjećaji, želje i stavovi

Polaznike se potiče da postanu svjesni sebe i počnu razmišljati o sebi i svojim stavovima.

- stavovi društva i medija o spolnosti

Velika pozornost posvećuje se, osobito u osnovnoj školi, poticanju polaznika da počnu kritički promatrati i analizirati informacije i stavove koji često nesvjesno dolaze do njih iz okoline i medija.

- psihoseksualni razvoj i razlike između žena i muškaraca

Uči se o cjelovitu tjelesnom i psihičkom razvoju oba spola te o psihologiji puberteta i adolescencije. Upravo je ova faza vrlo važna za izgradnju seksualnog identiteta. Žene i muškarci nisu različiti samo po izgledu već imaju i, primjerice, sasvim drugačije građen mozak, što utječe na trajnu različitu percepciju i doživljavanje istih stvari na različit način. Ističe se važnost komunikacije kako bi polaznici shvatili te razlike, jer "podrazumijevanje" često predstavlja pogrešku. I djevojke i mladići uče i o svojem i o suprotnom spolu.

- odnos između mladića i djevojaka, prijateljstvo, "hodanje", odgovornost

Kako izgrađivati odnos s nekim, čemu služi "hodanje", kako stvoriti otvorenost i iskrenost u vezi? Kako zadržati svoje pravo i slobodu u odlučivanju? Što znači odgovornost prema sebi i prema drugome?

- razlike između zaljubljenosti i ljubavi

Što je zaljubljenost, a što je prava ljubav? Može li sama zaljubljenost biti temelj zrelog odnosa? Može li se ljubav izraziti i bez tjelesnog čina?

- menstrualni ciklus i hormonalne promjene

Predavanja i pomoćni materijali o menstrualnom ciklusu i hormonalnim promjenama kombiniraju se s poticanjem djevojaka da same počnu pratiti i bilježiti te promjene kod sebe. Govori se o ženskoj periodičnoj plodnosti, o svim vrstama ciklusa, ovulacijskim i anovulacijskim. Djevojke bilježe i svoje osjećaje i raspoloženja te ih povezuju s promjenama u svom tijelu.

- seksualni razvoj i seksualne reakcije muškarca

Muškarci, za razliku od žena, imaju kontinuiranu plodnost. Mladići uče o seksualnom razvoju i reakcijama muškarca te kako muškarac treba vladati svojim osjetilnim nagonom, a ne obratno. Govori se i o razlikama u seksualnim reakcijama kod muškaraca i žena. Djevojke i mladići često puta nisu svjesni tih razlika tako da npr. ljubljenje i nježnosti doživljavaju na potpuno različit način.

- moć oplodnje i čudo života

Osim filma o muškom i ženskom reproduktivnom sustavu, na raspolaganju je i film o razvoju djeteta u majčinoj utrobi. Filmom i razgovorom želimo kod polaznika pobuditi svijest o ljepoti nastanka novog života i poštivanje ljudskog bića od samog začeća.

- spolni odnos

Koji su “uvjeti” potrebni za spolni odnos? Iako se spolni odnos izražava kroz tijelo, osoba nije samo tijelo... Koje je značenje i smisao tog čina? Koje su implikacije na osobu i na njen život?

- potpuno predani odnos, brak

Potpuno predani odnos je međusobno predanje u ljubavi CIJELIH osoba, iza kojeg stoji zrela, slobodna, trajna i ekskluzivna odluka, baš za TU osobu. Brak je zajednica koja podrazumijeva upravo takav odnos, koja predstavlja prirodno okrilje za dvoje ljudi čija ljubav ima i dimenziju opredjeljenja, odnosno želje da se vole “u sve dane života svoga”. Jedino u kontekstu takva cjelovitog i trajnog odnosa intimno dijeljenje vlastitog tijela, odnosno spolni čin, dobiva svoj pravi smisao. Jedino je tada spolni čin u skladu sa stvarnošću i ne “vara” partnere. Osim toga, u svakom spolnom odnosu je moguća trudnoća, a svako dijete treba obitelj, treba i oca i majku.

- metode planiranja obitelji: prirodne i umjetne

Polaznike upoznajemo sa svim vrstama kontracepcije, njihovim djelovanjem, nuspojavama, načinom upotrebe i djelotvornošću. Za prezervativ, primjerice, kažemo da on štiti od spolno prenosivih bolesti, ali i da nije sigurna zaštita. Mladima dajemo znanstveno utemeljenu i potpunu informaciju i smatramo da upravo oni koji propagiraju “siguran seks”, tj. seks s kondomom, i pri tome uskraćuju podatke o njegovoj pouzdanosti, mlade ne informiraju u potpunosti jer potpuno siguran seks ne postoji. Ni jedna metoda kontracepcije ne pruža stopostotnu zaštitu ni od neželjene trudnoće niti od spolno prenosivih bolesti.

Naglasak u programu je na znanju o ženskoj plodnosti, koje se može primijeniti u braku u svrhu planiranja obitelji, tj. za izbjegavanje ili postizanje začeća, i to na prirodan način, bez upotrebe kemijskih ili mehaničkih sredstava. Moderne metode prirodnog planiranja obitelji znanstveno su utemeljene, priznala ih je Svjetska zdravstvena organizacija i imaju vrlo visoku djelotvornost (97-98%). Znanje o plodnosti žene u programu se temelji na tzv. Billingsovoj ovulacijskoj metodi planiranja obitelji (vidi www.woomb.org).

- razlike između prirodnog planiranja i kontracepcije

Kontracepcija narušava bit i prirodnost spolnog čina, odvaja sjedinjujući čimbenik, tj. međusobnu ljubav partnera, od otvorenosti životu koja je također prirodna sastavnica spolnog odnosa

- spolno prenosive bolesti

Govorimo o svim danas aktualnim spolno prenosivim bolestima, načinu prijenosa, liječenju i posljedicama.

- predbračni/izvanbračni seks, masturbacija, homoseksualnost...

Ciljevi programa:

- izgraditi vlastiti identitet i samopoštovanje
- postati svjestan vlastite plodnosti i sposobnosti prenošenja života
- početi razmišljati o vlastitim osjećajima i željama
- početi prepoznavati pozitivne i negativne posljedice te implikacije seksualnog ponašanja

- ispitivati i interpretirati seksualne poruke koje prenose mediji
- težiti razvitku zdravih seksualnih stavova
- postati sposoban za donošenje vlastitih – slobodnih i odgovornih – odluka
- početi shvaćati da spolna aktivnost nalazi smisao samo u potpuno predanom odnosu
- početi uviđati važnost kvalitetne komunikacije unutar obitelji
- razvijati osjećaj poštovanja prema daru života.

Glavni cilj programa je cjelovita izgradnja osobe. Mladima se nastoji pomoći da upoznaju sami sebe i svoju spolnost jer će je tada početi više cijeniti te se zrelije i odgovornije prema njoj ponašati. Kada netko više cijeni sebe, daje i veću "cijenu" spolnom odnosu. Istina je da je jedan od ciljeva programa da mladi ljudi počnu uviđati kako tek u ozračju potpunog povjerenja spolni odnos može ostvariti svoje puno značenje. U programu se, međutim, uspjehom smatra svaki, pa i najmanji korak koji ide u tom smjeru, dakle u smjeru većeg poštivanja sebe i većeg vrednovanja spolnog odnosa. Odluka o tome do kada će mladi ljudi odgađati spolne odnose, s kim će konačno u njih stupiti te hoće li pri tome koristiti kontracepciju, prepušta se njima samima.

U tome se "Teen STAR" razlikuje od tzv. autentičnih apstinencijskih programa kojima je jedini cilj apstinencija do braka i koji smatraju neuspjehom ako u tome ne uspiju.

Za razliku od apstinencijskih programa, u programu "Teen STAR" mladima se nastoji dati cjelovita informacija i približiti sve aspekte njihove spolnosti. Potiče ih se da sami razmišljaju o smislu i značenju svakog svog čina i da oni sami – a ne netko drugi – preuzmu odgovornost i odlučuju o sebi i svojem životu.

Rezultati programa

Bez obzira jesu li prethodno bili spolno aktivni ili nisu, nitko od polaznika ne ostaje nepromijenjen. Svi počinju sagledavati ovo područje na drugačiji način. Ako su u vezi, pitaju se o smislu svoje veze, o smislu spolnog odnosa. Ponekad uvide da se tu zapravo ne radi o pravoj ljubavi.

Već su prvi rezultati u SAD-u pokazali pozitivne pomake u stavovima i ponašanju mladih. Jedan od pokazatelja bili su i podatci o spolnoj aktivnosti: među polaznicima programa bilo je tri puta manje onih koji su tijekom tečaja počeli sa spolnom aktivnošću u odnosu na ostalu populaciju, dok je od onih, koji su već bili spolno aktivni, gotovo polovica tijekom tečaja prestala sa spolnom aktivnošću. Rezultati koji se dobivaju u nekim zemljama (npr. SAD-u, Čileu, Poljskoj), već dulje vrijeme trajno prate taj isti trend.

Najnovije znanstveno istraživanje o rezultatima programa "Teen STAR" objavljeno je u *Journal of Adolescent Health* u siječnju 2005. godine (Cabezón, Vigil, Rojas, Leiva, Riquelme, Aranda, García) – vidi www.teenstar.hr. Iskazani su rezultati četverogodišnjeg praćenja 1300 djevojaka u jednoj čileanskoj državnoj školi. Djevojke su bile nasumično podijeljene u interventnu ("Teen STAR") skupinu i kontrolnu skupinu. Nakon četiri godine u kontrolnoj skupini bilo je ukupno 5-6 puta više adolescentskih trudnoća nego u interventnoj skupini. To je vrlo značajan rezultat!

Programi koji, poput programa "Teen STAR", utječu na promjenu stavova i ponašanja mladih sve se više prihvaćaju u svijetu jer predstavljaju stvarnu prevenciju ponašanja koje vodi u rizik od neželjene trudnoće ili zaraze spolno prenosivim bolestima.

I prvi rezultati u Hrvatskoj (od šk. g. 2003./04. i 2004./05.) pokazuju da mladi ljudi

nakon programa bolje razumiju, prihvaćaju i kontroliraju svoje osjećaje i raspoloženja te osjećaje i raspoloženja drugih, kao i da pojačavaju komunikaciju u obitelji (vidi www.teenstar.hr).

Program “Teen STAR” u Hrvatskoj

Program cjelovitoga spolnog odgoja “Teen STAR” prisutan je u Hrvatskoj od 1996. godine, a Udruga za cjeloviti spolni odgoj “Teen STAR” osnovana je 2003. godine.

Program je predstavljen pred nekoliko tisuća ljudi na stručnim skupovima i pred još toliko roditelja na roditeljskim sastancima. Na deset do sada održanih radionica educirano je oko 450 voditelja programa. Održano je tridesetak prezentacija programa i stručnih skupova za prosvjetne djelatnike.

Što se tiče preporuka, 1997. godine dobivena je suglasnost Ministarstva prosvjete i športa RH za provođenje programa kao izvannastavne aktivnosti u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj. Uz tu načelnu preporuku, program je dobio pozitivna stručna mišljenja i preporuke Zavoda za školstvo i Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH za provođenje programa u školama u šk. g. 2003./04., 2004./05 i 2005./06.

Iako se na nekolicini škola program provodi već gotovo deset godina, veći broj škola, odnosno voditelja programa, uključio se od šk. g. 2003./04.

U šk. g. 2003./04. program je provodilo 50 voditelja u 32 škole i 2 studentske skupine te je obuhvaćeno ukupno 780 mladih. U šk. g. 2004./05. program je provodilo ukupno 84 voditelja u 57 škola u Hrvatskoj i obuhvaćeno je oko 1300 učenika, dok u šk. g. 2005./06. program provodi 32 voditelja u 26 škola i obuhvaćeno je oko 500 mladih.

Udruga za cjeloviti spolni odgoj “Teen STAR” nositelj je svih aktivnosti vezanih za širenje programa “Teen STAR” u Hrvatskoj, a to su:

- koordinacija provođenja programa “Teen STAR” u osnovnim i srednjim školama
- stručni skupovi - javne prezentacije programa za prosvjetne djelatnike i ostale zainteresirane
- organizacija 40-satnih radionica za izobrazbu voditelja programa
- skupovi trajnog stručnog usavršavanja voditelja koji aktivno provode program
- stručno praćenje i nadzor novih voditelja i
- evaluacija i predstavljanje rezultata programa.

Adresa udruge:

Udruga za cjeloviti spolni odgoj “Teen STAR”

Šestinski Kraljevac 20c, 10000 Zagreb

Tel./Fax: 01 46 70 209 (pon.-pet. 9-12h)

E-mail: info@teenstar.hr

Web: www.teenstar.hr

Predsjednica udruge: Kristina Pavlović, prof.

Dopredsjednik udruge: Ladislav Ilčić, prof.

LITERATURA:

Aračić P., Baloban J., Baloban S., Bišćan Ž., Črpić G., Milas G., Nikodem K., Rimac I., Štengl I., Zrinščak S. (2005) U potrazi za identitetom. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Bennett N. G., Blanc A. K., Bloom D. E. (1988) Commitment and the modern union: Assessing the link between premarital cohabitation and subsequent marital stability, *American Sociological Review*, 53 (1), 127-138.

Cabezón C., Vigil P., Rojas I., Leiva E., Riquelme R., Aranda W., García C. (2005) Adolescent pregnancy prevention: an abstinence-centered randomized controlled intervention in a Chilean public high school. *Journal of Adolescent Health* (36), 64-69.

Cohan C., Kleinbaum S. (2002) Toward a greater understanding of the cohabitation effect: Premarital cohabitation and marital communication. *Journal of Marriage and the Family* (64), 180-192.

DeMaris A., Rao V. (1992) Premarital cohabitation and subsequent marital stability in the United States: A reassessment. *Journal of Marriage and the Family* (54), 178-190.

Ethier K.A., Kershaw T. S., Lewis J.B., Milan S., Niccolai L.M., Ickowicz J.R. (2006) Self-esteem, emotional distress and sexual behavior among adolescent females: Interrelationships and temporal effects. *Journal of Adolescent Health* (38), 268-274.

Gelo J., Akrap A., Čipin I. (2005) Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

Genuis S. J., Genuis S. K. (2004) Managing the sexually transmitted pandemic: A time for reevaluation. *American Journal of Obstetrics and Gynecology* (191), 1103-1112.

Gilbert L.K., Alexander L., Grosshans J.F., Jolley L. (2003) Answering frequently asked questions about HPV. *Sexually transmitted Diseases* (3), 193-194.

Green E. C. (2005) The one success story is now threatened by U.S. aid bureaucrats. *The Weekly Standard* (10).

Hall D. R., Zhao J. Z. (1995). Cohabitation and divorce in Canada: Testing the selectivity hypothesis. *Journal of Marriage and the Family* (57), 421-427.

Johnson R. (2005) An analysis of factors affecting adolescent attitudes toward cohabitation before marriage. *Journal of Youth Ministry* (4), 75-84.

Katz B. P., Fortenberry J. D., Zimet G. D., Blythe M. J., Orr D. P. (2000) Partner-Specific Relationship Characteristics and Condom Use Among Young People With Sexually Transmitted Diseases. *The Journal of Sex Research* (37), 69-75.

Kline G. H., Stanley S. M., Markman H. J., Olmos-Gallo P. A., St. Peters M., Whitton

S. W., Prado L. M. (u tisku). Timing in everything: Pre-engagement cohabitation and increased risk for poor marital outcomes. *Journal of Family Psychology*.

Ladin L'Engle K., Brown J.D., Keeneavy K. (2006) The mass media are an important context for adolescents' sexual behavior. *Journal of Adolescent Health* (38), 186-192.

Manning W. D., Smock P. J. (2002) First comes cohabitation and then comes marriage? A research note. *Journal of Family Issues*, 23 (8), 1065-1087.

Pinnelli Ala, Di Cesare M. (2005) Human fertility: sociodemographic factors. *Contraception* (72), 303-307.

Popenoe D., Dafoe Whitehead B.(1999) Should We Live Together? What Young Adults Need to Know about Cohabitation before Marriage, A Comprehensive Review of Recent Research, www.smartmarriages.com

Scott Christopher F., Sprecher S. (2000) Sexuality in Marriage, Dating and Other Relationships: A Decade Review. *Journal of Marriage and the Family* (62), 999-1017.

Stanley S. M., Kline G. H., Markman, H. J. (2005) The inertia hypothesis: Sliding vs. deciding in the development of risk for couples in marriage, Cohabitation: Advancing Research and Theory, www.prepinc.com

Stanley S. M., Whitton S. W., Markman, H. J. (2006) Maybe I do: Interpersonal commitment levels and premarital or non-marital cohabitation. *Journal of Family Issues*.

Stanley S.M.(2002) Research You Can Use, www.corporateresourcecouncil.org

Thomson E., Colella U. (1992) Cohabitation and marital stability: Quality or commitment? *Journal of Marriage and the Family* (54), 259-267.

Weller S., Davis K. (2002) Condom effectiveness in reducing heterosexual HIV transmission, *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 1.

Winer R.L., Lee S.K., Hughes J.P., Adam D.E., Kiviat N.B., Koutsky L.A. (2003) Genital human papillomavirus infection: incidence and risk factors in a cohort of female university students. *American Journal of Epidemiology* 1,157 (9), 858.

Sexual Education as Education for Successful Marriage and Family

Ladislav Ilčić, B. Sc.
Association for Comprehensive
Sexual Education "Teen STAR"

UDK 37.018.1:613.88-053.5
UDK 613.88-053.5:37

SUMMARY

Today, young people in Croatia are getting married less frequently and at an increasingly older age, while at the same time the majority of the Croatian population deems family and marriage the most precious things in their lives, more precious than money or a career. One of the main reasons for this discrepancy lies in the distorted notion and experience of sexuality, i.e. the lack of quality sexual education. Sexual education should help a young person develop all aspects of his/her sexuality and help him/her form an attitude and ability to give of oneself, devote himself/herself to another person and make him/her capable of loving. True love implies devotion, a decision to get married and a desire for fertility, namely, a desire to have children. The ability to love is the foundation for family and natal policy, i.e. the future of society. Sexual education should, in the greatest possible measure, involve and connect parents and schools, along with other social factors.

Key words: *sexual education, ability to love, marriage*

Sexualerziehung als Erziehung für eine erfolgreiche Ehe und Familie

Ladislav Ilčić, Prof.
Gesellschaft für umfassende
Sexualerziehung "Teen STAR"

UDK 37.018.1:613.88-053.5
UDK 613.88-053.5:37

ZUSAMMENFASSUNG

Die Jugend in Kroatien schließt heute immer später und immer seltener den Bund fürs Leben, obwohl gleichzeitig die große Mehrheit der Kroaten die Familie und Ehe als größten Wert im Leben erachtet, als etwas, das Geld und Karriere an Wert übertrifft. Einer der Hauptgründe für dieses Missverhältnis liegt in dem verzerrten Verständnis und Leben von Sexualität, beziehungsweise in dem Mangel an guter Sexualerziehung. Die Sexualerziehung sollte dem jungen Menschen helfen, sämtliche Aspekte seiner Sexualität zu entwickeln; sie sollte bei dem Jugendlichen eine Einstellung und Fähigkeit schaffen, sich hinzugeben, mit einer anderen Person zusammen zu sein, die Fähigkeit zur Liebe schaffen. Wahre Liebe setzt Hingabe voraus, also eine Entscheidung für die Ehe, und will fruchtbar sein, will also Kinder haben. Auf dieser Fähigkeit zur Liebe fußt die Familien- und Pronatalitätspolitik, und damit, so könnte man sagen, die Zukunft der Gesellschaft. Das größte Engagement in der Sexualerziehung der Jugendlichen sollte gemeinsam von Eltern und Schule sowie von anderen gesellschaftlichen Faktoren kommen.

Schlüsselbegriffe: Sexualerziehung, Fähigkeit zur Liebe, Ehe

Zajednica za obitelj i roditeljstvo “Izvor”, Zadar

Podatci o udruzi “Izvor” i njezinim dosadašnjim aktivnostima

Zajednica za obitelj i roditeljstvo “Izvor” nastala je u Zadru, u siječnju 2005. godine. Osnovao ju je nekoliko roditelja svjesnih da današnje društvo nije skloni ni roditeljstvu niti djeci, te s iskustvom nemogućnosti prolaženja cjelovite pripreve za porod koja bi uključivala i osobito zanemarenu, duhovnu pripravu, kao i tjelesnu i psihološku, te pripravu za dojenje. Zbog toga smo odlučili u vlastitome gradu učiniti svoj mali korak ka stvaranju pozitivnijega okružja za roditelje i djecu.

S tim ciljem počeli smo se okupljati svake srijede u 18 sati u prostorijama samostana Sv. Frane u Zadru želeći staviti svoje iskustvo, znanje, vrijeme i dobru volju na raspolaganje svim budućim i sadašnjim roditeljima, pokušavajući ih ohrabriti za najzahtjevniju, ali i najljepšu ulogu u životu, koja je danas, nažalost, popraćena brojnim strahovima pa i predrasudama.

Četiri puta godišnje održavamo radionice pod nazivom “Priprema, pozor, porod” na kojima kroz pet dana unutar dva tjedna razgovaramo s trudnicama nastojeći ih pripremiti na najveći događaj u životu – rođenje vlastita djeteta, slijedeći laičku inicijativu koja je u svijetu već dugo prisutna i prepoznata kao pomoć “mama mami”, što smo preformulirali u pomoć “roditelj roditelju”, budući na našim radionicama sudjeluju i tate. Svaka trudnica može izabrati teme koje je zanimaju, a njihov je redoslijed: Duhovna pripreva za trudnoću, porod i roditeljstvo, Čudesne promjene – trudnoća – pogled iznutra, Vježbe u trudnoći, Pripreva za porod – disanje, opuštanje i tiskanje, Porod, Prva komunikacija s djetetom, Zašto odabrati dojenje, Put ka uspješnom dojenju, Razvoj djeteta u prvim mjesecima te Njega djeteta u prvim mjesecima.

Voditeljice radionica i same su, neke i po više puta, prošle iskustvo trudnoće, poroda i dojenja, samostalno se educiraju uz povremenu pomoć stručnjaka i neprestano prate najnovije spoznaje putem interneta, stručnih tiskovina i ostalih medija. Ostvarena je suradnja i sa zadarskim Odjelom za ginekologiju i porodiljstvo, na čiji stručni tečaj pripreve za porod trudnice uvijek upućujemo.

Kroz ove je naše radionice dosad prošlo otprilike 50-ak korisnika, majki i očeva, i sa zadovoljstvom možemo kazati da su njihove reakcije, kao i rezultati evaluacijskih anketa koje uvijek provodimo po završetku pojedinog ciklusa, vrlo dobri. Osobitost je pristupa udruge Izvor u tome što budućim roditeljima ostajemo na raspolaganju i nakon što radionice prođu, tako da nas uvijek mogu nazvati i zatražiti bilo razgovor, potporu, mišljenje, razmjenu iskustva ili informaciju, bilo fizičku pomoć u kućanstvu (koja je vrlo važna majci u prvim danima nakon poroda).

Nakon što same prođu sve ono o čemu razgovaramo na radionicama, majke nam kažu

da su im od najveće koristi bile vježbe disanja i opuštanja, upoznavanje s porodom kao prirodnim procesom te konkretni savjeti kojima se može zaobići ili riješiti uobičajene probleme na početku dojenja te postići njegovo što duže trajanje. Majke su jednako tako jako zadovoljne radionicom o njezi novorođenčeta, gdje im se praktično (na lutki) pokazuje kupanje i presvlačenje te ih se upoznaje s nužnom opremom novorođenčeta. Očevi često hvale radionicu o porodu na kojoj postaju svjesni važnosti vlastite prisutnosti u trenutku rođenja djeteta, no ističu kao važne i spoznaje o potrebi njihova što ranijeg vezivanja uz novorođenče, o čemu saznaju na radionicama posvećenima prvoj komunikaciji i razvoju djeteta u prvim mjesecima života. Na svaki ciklus radionica obično pozovemo i neke od korisnika iz prošloga ciklusa, koji zatim prenesu novim budućim roditeljima svoja "svježja" iskustva.

Drugi projekt, koji je udruga "Izvor" pokrenula, su radionice u zadarskoj Gradskoj knjižnici pod zajedničkim nazivom "Mala škola roditeljstva". U ugovorenim terminima organiziramo predavanje ili radionicu stručnjaka s određenog područja, namijenjeno roditeljima, a ponekad i djeci i roditeljima, gdje moramo istaknuti izvrsnu suradnju s djelatnicima Sveučilišta u Zadru koji se uvijek nesebično odazivaju našim pozivima i, naravno, s Gradskom knjižnicom. Povremeno održavamo i kreativne radionice za djecu i roditelje, obično povodom blagdana, gdje neke od članica, po struci odgojiteljice predškolske djece, vode, primjerice, izradu ukrasa, čestitaka i sl.

Na koncu bismo još istaknuli i izdavačku aktivnost. Premda smo još u procesu registracije udruge pa, shodno tome, i bez materijalnih sredstava, uspjeli smo u kućnoj izradi tiskati brošuru o dojenju i početku dohrane "Okus ljubavi", povodom Svjetskog tjedna dojenja u listopadu 2005. godine, u kojoj se roditeljima objašnjava važnost isključivoga dojenja do 6 mjeseci djetetova života i postupnoga uvođenja krute hrane, uz konkretne recepte i savjete o pripravi hrane za dojenčad. Na isti smo način tiskali i letke: "O nama" (gdje se ukratko predstavljamo javnosti i navodimo svoje ciljeve), "Dojenje je dar – i vi možete pomoći" (namijenjen okolini dojilje koja svojim stavovima bitno utječe na uspjeh dojenja), "Zablude i istine o dojenju", "Put ka uspješnom dojenju" i "Kako prepoznati problem s refleksom otpuštanja mlijeka". Svaki je ciklus radionica o porodu također najavljen letcima (koje distribuiramo po ginekološkim ordinacijama) i popraćen tiskanim materijalima na kojima su podatci koji će budućim roditeljima biti od pomoći, a o čemu se govori na radionicama.

U planu nam je i skoro osnivanje prve zadarske grupe za potporu dojenju, gdje bi majke mogle međusobno razmjenjivati iskustva, a i susretati trudnice koje bi se tu imale priliku pripremiti, čuti korisne informacije, iskustva drugih dojilja, a i vidjeti dojenje "uživo".

Prikaz radionica za buduće roditelje "Priprema, pozor... porod"

Uvod

Brak i obitelj nisu tek slučajne društvene tvorevine, već svoj korijen i svrhu vuku iz dubine čovjekove biti. Obitelj je poput posteljice iz koje tjelesno, psihički i duhovno raste svaki pojedinac koji biva rođen da postane dijelom društvene zajednice, da u njoj dalje daje i prima. Što su odnosi u obitelji više prožeti dobrim i što više hrane

prirodnu čovjekovu potrebu za cjelovitošću, to će biti zdraviji pojedinac rođen u širu društvenu zajednicu. Stoga društvo ne smije propustiti priliku učiniti sve što je moguće da bi utjecalo na kvalitetu obiteljskih odnosa, a ono to može, znatno više nego smo navikli, već od samog početka djetetova života. To bi mu trebalo biti moralni imperativ. Vrijeme začeca, trudnoće, rađanja i ranog roditeljstva je osjetljivo i zahtjevno razdoblje u životu obitelji. Iako smo prirodno osposobljeni za ulogu roditelja, suvremeno društvo kao da nastoji prikazati roditeljstvo pojavom koja traži žrtvu i puno odricanja od nekog drugog, "boljeg" izbora. Stoga suvremeni čovjek treba određeno vrijeme da se osnaži za roditeljstvo, da osvijesti ono što je već zapisano u njegovoj biti. Promjenom načina života, tj. gubitkom potpore koja je dolazila iz velikih zajednica u kojima se živjelo, mlada obitelj ostaje sama i svaka treba pojedinačno otkrivati tajne uspješnog roditeljstva. Klubovi trudnica i grupe za potporu dojenju, koje se osnivaju i u našoj zemlji, nisu ništa drugo nego pokušaji da se vrati potpora zajednice i prenese živo iskustvo.

Naši pokušaji da osnažimo i osvijestimo ono što je svakom čovjeku kao sjeme već posijano i što već čini njegovu bit, ali je potisnuto, odvijaju se kroz nekoliko aktivnosti od kojih s posebnom radošću izdvajamo radionice s budućim roditeljima, a koje imaju za cilj cjelovitu pripremu za trudnoću, porod i roditeljstvo.

U krilu postojećeg društvenog svjetonazora, koji karakterizira okrenutost materijalizmu i natjecateljski karakter, roditeljstvo je zasigurno nešto što se ne uklapa u takav svjetonazor jer je on duboki čin sebedarja. Stoga su sve češći pokušaji da se roditeljstvo od samih početaka malo odmakne od silovitih i neprestanih potreba djeteta i tako apsurdno okrene od svoje biti. Tako se događa odmicanje žene od rađanja pa se ono svodi tek na rutinski medicinski zahvat u kojem ženu tretiraju kao bolesnicu. Neminovno je da u takvom okruženju veliki broj žena osjeća strah od trudnoće i rađanja. Sve kraće dojenje djece još je jedan način na koji se suvremeno društvo odmiče od potreba djece. Potreba za roditeljskom blizinom i prisutnošću zamjenjuje se ogradicama i dudama varalicama, hodalicama i bočicama.

Naši susreti s budućim roditeljima su zapravo pokušaj da im se prenese poruka kako je ispravno upravo ono što osjećaju, unatoč tome što im društvo šalje manje ili više suptilne poruke potrebe odmaranja od roditeljstva. Vrlo se često daju preuranjeni savjeti o rutiniranim postupcima prema dojenčetu. Umjesto toga je potrebno velikodušno ispunjavati njegove potrebe dok ono fiziološki ne postane zrelo za rutinu.

Cilj ovih radionica je prenijeti mladim parovima pozitivnu poruku o radosti roditeljstva, o radosti rađanja, o radosti majčinstva i dojenja, a ostvaruje se kroz nekoliko sljedećih tema:

Duhovna priprema za porod i roditeljstvo

Proces vezivanja uz dijete počinje znatno prije samog poroda. Kroz susrete nastojimo osvijestiti trudnicama i njihovim supruzima činjenicu da je nerođeno dijete osjetljivo zrelo i spremno za interakciju. Činimo to ponajviše kroz duhovni pristup čudesnom novom životu kojim smo iznimno darovani i počašćeni. Kroz radionice duhovne pripreme nastojimo dublje proniknuti u pitanja koja svaki čovjek postavlja sebi: "Tko

sam? Odakle dolazim? Kamo idem? Tko je moje dijete? Odakle dolazi?" Krajnji cilj je pokušaj da se polaznicima približi ideja o pouzdanju u Život. Život koji se savršeno razvija u majčinu tijelu, a bez ikakva osobitoga svjesnog utjecaja i aktivnosti od strane majke. Djetetu treba samo to što mu majčina posteljica može osigurati – toplinu i hranu i njene pozitivne emocije. Kako dijete osjeća majčinu uznemirenost, tako osjeća i njezino smireno pouzdanje. Smireno pouzdanje je poželjan ritam hoda žene kroz trudnoću i porod.

Od začeća se u majčinoj utrobi razvija jedinstvena i neponovljiva osoba duha, psihe i tijela koja od svojih roditelja treba bezuvjetnu ljubav, prihvaćanje i sigurnost. Pozitivan protok kroz komunikacijske kanale (duhovni, tjelesni i psihički) stvara prenatalno vezivanje, a uz obogaćeni prenatalni razvojni okoliš, kroz primjerenu prenatalnu stimulaciju, omogućuje se i uspostava funkcionalnih neuronskih mreža. Već i na tjelesnom planu puno toga određeno je prenatalnim razvojem osjetila.

Rana komunikacija s djetetom

Komunikacija s djetetom počinje već nakon začeća. Dijete osjeća ugodno plutanje u zaštićenoj maternici, doživljava dodir, pritisak, pokrete, majčino disanje, otkucaje majčina srca, majčina raspoloženja i osjećaje, reagira na vanjske zvukove i svjetlost... Odnos povezanosti, komunikacije i ljubavi započinje već trenutkom začeća.

Rana komunikacija roditelji – dijete nastavlja se i razvija nakon poroda kroz svakodnevne aktivnosti dojenja, nošenja, čišćenja i presvlačenja, dodirivanja, milovanja, ljubljenja i grljenja, pjevanja, pričanja, oblačenja i svlačenja, gledanja i razmjene pogleda i osmijeha... Dojenče prepoznaje naše raspoloženje kroz naše pokrete, ton glasa, mimiku lica i mnoge druge znakove. Dijete doživljava ljubav svim osjetilima.

Od najranijih dana dijete intenzivno komunicira s okolinom te nastoji izraziti svoje potrebe. Ako roditelji svojim ponašanjem pokazuju ljubav, ako uvijek i bez iznimke odgovaraju na djetetove signale i zadovoljavaju njegove potrebe, dijete stvara dobru sliku o svijetu i iskustvo da je i ono samo vrijedno ljubavi, te da je svijet oko njega dobar i pouzdan. To su iskustva s dalekosežnim posljedicama za djetetov daljnji život. Ova prva iskustva dobrim dijelom utječu na djetetovu sposobnost prihvaćanja drugih osoba, na osjećaj sigurnosti, samopoštovanja, vjere u sebe i u druge.

Verbalnom i neverbalnom ranom komunikacijom razvija se emocionalna privrženost, odnos uzajamne ljubavi, u kojemu roditelji i dijete zajedno rastu, povezani jedno s drugim. Ništa u životu nije važnije od spoznaje da vas vole bezuvjetno.

Stoga treba reagirati na djetetov plač i osmijeh, jer mu na taj način pokazujemo da ga volimo. Ne treba se bojati da ćemo ga razmaziti. Današnja znanstvena istraživanja pokazuju da se dijete do godine dana ne može razmaziti. Pažnje i bavljenja djetetom u toj dobi nikad nije dosta.

Kroz ovu ranu komunikaciju razvija se emocionalna privrženost – ljubav. Upravo je komunikacija među ljudima osnovni životni motiv. Ljubav i sigurnost osnovni su

preduvjeti za razvoj normalne i zdrave ličnosti. To je učinkovita preventiva brojnih kasnijih poremećaja – smetnji u ponašanju, delinkvencije, ovisnosti, nasilja i zlostavljanja.

Dojenje je izvrstan način komuniciranja između majke i djeteta. U tom se činu može prepoznati nekoliko razina komunikacije:

- poruka djetetu: "Ovdje je toplo, sigurno, ugodno. Ovdje je hrana.";
- uгода i utjeha dolaze putem usta;
- prigodom dojenja majka i dijete se upoznaju – prepoznaju dodirrom, glasom, mirisom...;
- u trenutku podoja djetetu se stapaju sve ugone ovog svijeta – osjećaj topline, nježnosti, sigurnosti, zadovoljenja gladi i potrebe da se osjeća voljenim.

Od prvog dana u ranoj komunikaciji dijete se započinje pripremati za razvoj emocionalne inteligencije. Sposobnost doživljavanja osjećaja dijete dobiva rođenjem. Ako roditelji i okolina u najranijoj dobi ne reaguju na djetetove osjećaje, ako ih ne prepoznaju, ne uvažavaju, ne odgovaraju na njih, ne imenuju, ne podržavaju dijete u doživljavanju i prikladnom izražavanju osjećaja, postoji mogućnost da dijete "odustane" od nekih osjećaja, nauči ih potiskivati i negirati. Zato djetetu treba toliko pažnje i bavljenja u prvim godinama života. Kako se mi ponašamo prema djeci, tako će se i ona ponašati kasnije prema nama i drugima.

Porod – tjelesna, psihička i duhovna priprava

Događaji vezani uz sam porod snažno utječu na majčine osjećaje prema novom djetetu. Ključni trenutci, u kojima se događa rano vezivanje majke i oca za dijete bespotrebno se ometaju postupcima u kojima je na prvom mjestu bolnička rutina umjesto tako važnih potreba djeteta. Događa se razdvajanje majke i djeteta odmah po rođenju da bi se dijete okupalo, a zatim tako pothlađeno zagrijalo. Dijete koje je provelo 40 tjedana slušajući otkucaje majčinog srca i uživalo u toploj kupki maternice, u mraku, ne treba po svojem rođenju novorođenački odjel na kojem će biti samo, pod jakim svjetlom. Umjesto toga je potrebno staviti ga majci na grudi, čime se ostvaruje izravni kontakt "koža na kožu", te mu valja osigurati rani prvi podoj. Majčina fiziologija je savršeno prilagođena potrebama djeteta. Kolostrum sadrži antitijela koja su optimalno prilagođena zaštiti djeteta od bakterija. Djetetovo sisanje stvara hormone koji pomažu stezanje maternice. Novorođeno dijete ima sposobnost vizualnog kontakta upravo na udaljenosti od dojke do majčinih očiju. Gledati u oči djeteta koje uzvraća pogled, držati ga na grudima dok spava dodirrom "koža na kožu" – sve je to priroda postavila kao "ljepilo" koje nastavlja uspostavljati vezu između majke i djeteta započetu u maternici.

Sam tijekom poroda ima svoj ritam koji nije potrebno ometati rutinskim medicinskim zahvatima, osim u slučaju opravdane medicinske indikacije. Svaku je ženu nužno osnažiti za čin poroda – i tjelesno i psihički i duhovno, kako bi joj se osvijestila prirodnost tog čina i potreba da u njemu sudjeluje smireno i s povjerenjem. Smirenost i povjerenje nisu tek poželjna psihička stanja, ona naravno imaju velike implikacije na fiziologiju i tijekom poroda. Taj čudesan, savršen, samoregulirajući proces poroda je suptilna igra hormona i odvija se na jedinstven način kod svake žene. Stoga bi se svaka žena trebala "podsjetiti" da nije najbitnije da se ritam njenih trudova i otvaranja cerviksa

odvija prema tablicama i grafikonima iz knjiga, već da ona taj ritam smireno slijedi i s pozornošću prati. Da pokuša položajem i ritmom disanja, koji joj najviše odgovaraju, prihvatiti svaki trud kao zadivljujući i skladan proces kojim je sve bliže porodu. Položaje, vježbe i vježbe disanja trudnice imaju priliku i uvježbati na radionici, ali njihova uloga je opet svojstvena svakoj ženi ponaosob. Cilj je da svaka žena pronade baš onakav položaj i ritam disanja kakav njoj odgovara.

Osim fiziologije poroda na radionicama nastojimo trudnice upoznati s procesom bolničke rutine kako bi se lakše pripremile za "nepoznato". Opisujući vlastita iskustva nastojimo im osvijestiti potrebu aktivnog sudjelovanja u porodu umjesto pasivnog prepuštanja bolničkoj rutini. Pri tome naglašavamo potrebu finog balansiranja između suradnje s osobljem i ostvarenja vlastitih potreba i želja u tijeku poroda. Iako bi prirodni porod trebao biti imperativ, za njega se najčešće potrebno aktivno zauzeti, a žena u tijeku rađanja sve je samo ne spremna na borbu za vlastita prava. Ona je osjetljiva, ranjiva, potrebno joj je neometano ozračje puno potpore i ohrabrenja.

Porod ima i za oca vrlo veliku važnost. Sudjelovanje očeva u porodu kao potpora majci i kao svjedoka u tom čudesnom trenutku rađanja pomoglo bi uravnotežiti prve rane obiteljske odnose. Srećom, u sve više hrvatskih rodilišta ocu je omogućeno biti nazočan porodu.

Porod – kada je dobro djeteta na prvom mjestu

Novorođenčad osjeća bol. Porod je i za njih vrlo naporan čin. Ali taj napor je poput napora leptira koji se mora osloboditi kukuljice da bi bio spreman na let. Novorođenčad je osposobljena za porod. Pri tome im je potrebna naša nježna dobrodošlica i samo u rijetkim slučajevima medicinska intervencija.

Međutim, svjedoci smo stalnog i općeprihvaćenog, ne previše nježnog, postupanja s našom osjetljivom novorođenom djecom, djelomično iz straha i nevjere u vlastite prirodne instinkte. Podvezivanje pupkovine odmah nakon rođenja je samo jedan primjer vrlo stresnog čina nad našom novorođenčadi. Neposredno nakon poroda djetetovo srce i pluća razmjerno brzo prolaze dramatične promjene prilagodbe. Iz vodene sredine, u kojoj ga majka hrani preko pupkovine, dijete prelazi u zračni okoliš, gdje se pluća moraju proširiti i tako započeti proces disanja. Dok se ova promjena događa, pupkovina i dalje pulsira, čak i nakon poroda, pa beba ima još uvijek stari sustav oksigenacije koji obavlja dio posla dok se novi sustav polako uspostavlja. Prekidom pulsacija u pupkovini tjeramo bebu da vrlo brzo, brže nego li je potrebno, prijeđe na sustav izvanmaterničnog života – na zračni okoliš.

Samo rijetkoj djeci je omogućen prvi i tako važni kontakt s toplim majčinim grudima i prvi kolostrum neposredno po rođenju.

Svi medikamenti, koji se rutinski koriste u porodu ne bi li ubrzali porod, prolaze kroz posteljicu do djeteta teškog u prosjeku 3 kilograma! Djeca koja se rađaju iz prirodnog, nemedikamentiranog poroda rađaju se aktivnija i spremnija za sisanje.

Prvih nekoliko tjedana života ključno je razdoblje za prilagodbu djeteta i roditelja. Provedena istraživanja svaki puta iznova pokazuju kako su ti prvi tjedni života ključni i za zdravlje djeteta.

Dojenje – jedinstveni i neprocjenjivi dar

Savršeno prilagođeno djetetovim potrebama u svakom trenutku njegova razvoja, posve čisto i u najljepšem mogućem pakiranju, uvijek dostupno i savršene temperature, prvi djetetov lijek i zaštita od mnogih bolesti, a posve besplatno – majčino je mlijeko.

Emocionalni i tjelesni nastavak trudnoće, prevencija zloćudnih bolesti grudi i reproduktivnog sustava, prirodni saveznik majke u povratku na težinu prije trudnoće, pomoć pri svladavanju tjelesnih i duševnih promjena nakon poroda, ostvarivanje duboke povezanosti s djetetom je – dojenje.

Sve dobrobiti dojenja mogli bismo nizati unedogled, ali na koncu se ipak moramo upitati – pa zašto onda tako malo majki doji? Statistike su u Hrvatskoj poražavajuće: ubrajamo se među zemlje s najnižom stopom dojenja. Preko 30% majki u Hrvatskoj odustane već tijekom 1. mjeseca života djeteta, a do kraja 3. mjeseca 60% njih prestaje dojit. Samo 23% žena isključivo¹ doji do 6. mjeseca djetetova života, da bi se broj dojene djece do godine dana života spustio na iznimno niskih 15%, premda je preporuka zdravstvenih djelatnika nastaviti dojenje, uz dohranu nakon 6. mjeseca, do godine dana pa i duže.

Nismo skloni optuživati majke zbog ove tužne slike, makar se one, koje se uklapaju u ove brojeve, vrlo često osjećaju krivima ili neuspješnima, uvjerenе od okoline da su žene koje imaju mlijeka nešto posebno i da ta sreća nije namijenjena svakomu. Generacija smo majki čije mame masovno nisu dojile djecu i mi, zapravo, ne možemo od njih učiti. One su se, negdje od 50-ih godina prošlog stoljeća, morale brzo nakon poroda vratiti na posao, a veliki proizvođači adaptiranih mlijeka (koja su tada bila hit u nutricionističkom, socijalnom pa i političkom smislu) uvjerali su ih da se zbog nedojenja ne moraju brinuti, nudeći im svoje proizvode i čineći tada jedan veliki pokus na svima nama. S posljedicama toga, još jednog u nizu pokušaja čovjeka da nadmudri prirodu, suočavamo se danas: alergični smo, u porastu je dijabetes, probavni sustav nam je oštećen, borimo se s velikom smrtnošću žena od raka dojke i malignih bolesti reproduktivnog sustava, da i ne nabrajamo dalje.

Iz toga razloga ne smijemo osuđivati majke zbog nedojenja, već kao zajednica, kao društvo, činiti sve da do njih dođe prava informacija i biti im bezrezervna potpora kad odluče dojit. U svijetu su danas posve uobičajena laktacijska savjetovaništa za roditelje, majke se organiziraju u skupine za potporu dojenju u kojima se provodi edukacija i međusobna konkretna pomoć u kriznim trenucima. Također djeluju organizacije koje već desetljećima skupljaju najrazličitija iskustva s ovoga područja, usustavljaju ih i, u

¹ Isključivo dojenje podrazumijeva nedavanje nikakvih dodatnih obroka (adaptiranog mlijeka, čaja ili vode), osim potrebnih lijekova ili vitaminskih pripravaka, do otprilike 6. mjeseca djetetova života, do kada majčino mlijeko u potpunosti zadovoljava sve djetetove potrebe za hranom i pićem. Isključivo dojenje do 6. mjeseca preporučuje, između ostalih, Svjetska zdravstvena organizacija, a ono se nalazi i u Preporukama za promicanje dojenja Hrvatskoga pedijatrijskog društva.

suradnji s medicinskih osobljem, šire prave informacije među majkama širom svijeta (takva je npr. Laleche League International i krovna WABA – Svjetski savez akcije za promicanje dojenja), nasuprot uvriježenim zabludama koje mogu upropastiti majčino nastojanje da doji svoje dijete.

Educiranost majke jedan je od preduvjeta njezina uspjeha. Majka koja dojenje započinje poznavajući njegovu fiziologiju, znajući da je to prirodan proces u kojemu svaka može uspjeti, imat će više samopouzdanja. Unatoč tomu što će se, kao i gotovo 90% dojilja, u početku susresti s uobičajenim problemima, neće prebrzo odustati. U konfuziji različitih savjeta koji će je zasuti od rodilišta pa do uže i šire rodbine i prijatelja, ona će znati prepoznati prave i učinkovite. Primjerice, ako je ranije spoznala zašto je dojenje na svaki plač novorođenčeta jako važno za uspostavu dovoljne količine mlijeka u grudima (tzv. dojenje na zahtjev), kao i noćno dojenje, s punom sigurnošću će odbiti savjet o dojenju svaka tri sata (uz dodavanje čaja između podoja, tobože radi uspostavljanja "reda" u hranjenju) koji se, nažalost, i danas čuje.

Majka koja se u trudnoći educirala o apsolutnoj prednosti vlastita mlijeka pred adaptiranim pripravcima, neće nasjesti na agresivnu kampanju koju putem časopisa namijenjenih roditeljima dojenčadi, ali i putem reklamiranja u zdravstvenim ustanovama pa i pedijatrijskim ordinacijama, vrše korporacije proizvođača umjetnog mlijeka kršeći i kod nas, u Hrvatskoj, *Međunarodni pravilnik o marketingu nadomjestaka za majčino mlijeko* koji su 1980. godine usvojile zemlje članice Svjetske zdravstvene organizacije.² Kultura u kojoj smo odrasle mi, današnje mame, ali odrastaju, nažalost, i naše kćerke, kultura je bočice i dude. I tu nam proizvođači sugeriraju da je upravo njihov gumeni ili silikonski proizvod najbližnji majčinim grudima te da baš on spada u nužnu opremu našeg novorođenčeta. Nažalost, povjerovali smo mnogima od njih pa rođenje djeteta stvarno predstavlja financijski šok za obitelj.

Ako nam je, kao društvu, dobro djeteta na prvome mjestu, onda ćemo se i pri donošenju zakona njime voditi. Dobro je djeteta istinsko dobro društva, a uložiti energiju u promicanje dojenja znači omogućiti budućim generacijama da rastu zdravije. Ne samo zbog biokemijskog sastava majčinoga mlijeka, nego i zato što je dojenje puno više od samoga hranjenja djetetova tijela.

I na kraju, želja nam je i da svojim djelovanjem pridonosimo promjeni odnosa društva prema djeci, na način da se djetinjstvo i roditeljstvo počnu shvaćati kao nešto što je vrijedno truda i ulaganja. Kada društvo shvati da su humanizacija rađanja, dojenje i osiguravanje uvjeta da majka ostane što duže kod kuće sa svojim djetetom zapravo ulaganje u budućnost, moći će ostvariti i plodove toga ulaganja, na radost svih svojih članova.

Dijana Miočić
mr. sc. Diana Nenadić Bilan
mr sc. Kornelija Kuvač

² Pravilnik ima za cilj zaštitu, promociju i pružanje potpore dojenju. Naša ga je zemlja poduprla 1992. godine na sjednici Generalne skupštine Svjetske zdravstvene organizacije glasajući za Rezoluciju o prehrani dojenčadi. Međunarodni pravilnik navodi da se ne bi smjelo reklamirati, ni na bilo koji drugi način u javnosti promicati nadomjestke za majčino mlijeko (uključujući i dojenačku formulu), dopunsku hranu koja se daje preko bočice, te bočice za hranjenje i dude.

Web stranice, literatura

Websites, Literature

Webseiten, Literatur

DIJETE I DRUŠTVO

Web stranice o djeci, roditeljstvu i obrazovanju

Na Web-u postoji raznolika ponuda stranica namijenjenih roditeljima, pedagoškim djelatnicima i svima koji se žele informirati o djeci. Takve stranice na hrvatskom jeziku su uglavnom vezane uz djelovanje udruga, državnih organizacija i ustanova ili su komercijalnoga značaja. Kada se služimo Web-om tražeći pouzdane informacije o djeci, roditeljstvu i obrazovanju, dobro je koristiti provjerene izvore. U nastavku slijedi izbor stranica na hrvatskom jeziku (po abecednom redu URL-a) koje nude informacije o djeci, roditeljstvu i obrazovanju te jedna stranica na engleskom jeziku koja je po svojoj strukturi predmetni direktorij jer nudi velik izbor provjerenih Web stranica koje se odnose na djecu i odgoj.

<http://free-bj.t-com.hr/savjeti/index.html>

“Savjetovanište za majku i dijete” djeluje putem aktivnosti savjetovaništa za dojenje, savjetovaništa za trudnice, skupina za podršku, radionica za djecu, adolescente i roditelje, organizira predavanja, skupine za diskusije, radio emisije, izrađuje publikacije namijenjene obrazovanju budućih roditelja itd. Aktivnosti savjetovaništa sastavni su dio rada udruge “Za zdravo i sretno djetinjstvo”. Na stranicama “Savjetovaništa za majku i dijete” mogu se naći informacije o majčinstvu, dojenju, trudnoći, odrastanju djece, razvoju ličnosti, braku i obitelji.

<http://klub.posluh.hr/droga/>

“Klub Posluh” na svojim Web stranicama nudi poveznice na različite informacije koje mogu pomoći roditeljima u suočavanju i traženju informacija o problemu ovisnosti o drogama. Tako se nude poveznice na sljedeće teme:

- informacije za roditelje
- ustanove za sprječavanje ovisnosti
- nevladine organizacije
- županijski centri za javno zdravstvo
- literatura za odrasle i preventivni programi
- zanimljivi članci iz tiska
- savjetuje vas Božena Galoić-Cigit
- udruga za podršku obitelji ovisnika
- provjerite vaše poznavanje droga!

<http://www.djeca-prva.hr/hr>

Udruženje “Djeca prva” je nevladina neprofitna udruga osnovana 1994. godine, iako su članovi udruge zajedno i organizirano djelovali već od 1991. Misija udruge je pridonositi razvoju civilnog društva kroz poboljšanje uvjeta odrastanja djece i zaštitu obitelji.

Web stranice se mogu pregledavati na hrvatskom i engleskom jeziku. Na naslovnici se nalazi adresa udruženja te podatci za kontaktiranje. Opisani su sljedeći programi koje udruženje provodi:

- programi za predškolsku dob
 - program “Igram do škole”
 - program “Rani odgoj za civilno društvo”
- programi/projekti za školsku dob
 - program “Prevenција socijalno neprihvatljivog ponašanja djece i mladeži”
- programi edukacije
- program “Prevenција socijalno neprihvatljivog ponašanja djece i mladeži – dodatna edukacija učitelja i odgajatelja”
- projekt “Pravo djeteta na odrastanje u sigurnom okruženju”
- Centar za djecu i obitelj
- izdavaštvo
- humanitarna pomoć.

www.korakpokorak.hr

Stranice Pučkog otvorenog učilišta “Korak po korak” su namijenjene odgajateljima, učiteljima, stručnim timovima i ravnateljima vrtića i škola i svima koji su zainteresirani za unaprjeđenje kvalitete odgojno-obrazovnog procesa. Stranice prije svega prezentiraju sadržaje usko vezane uz aktivnosti Pučkog otvorenog učilišta “Korak po korak”. Na stranicama se mogu naći opisi obrazovanih programa koje “Korak po korak” nudi vrtićima, školama i još neke programe na koje se možete prijaviti putem Web-a. Na stranici se mogu naći brojevi telefona i e-mail adrese putem kojih je moguće kontaktirati s udrugom.

www.plavi-telefon.hr

“Plavi telefon” i “Otvorena vrata” postoje za tisuće onih koji nisu u stanju ili ne žele tražiti pomoć u tradicionalnim savjetovalištim. Oni su alternativa samouništavajućem životnom stilu, nesretnim obiteljima i životu na ulicama. Oni koji ne mogu pronaći način rješavanja svojih problema ili odgovarajući životni put, izlažu se opasnosti da postanu depresivni, ovisni o alkoholu ili drogi, ili da izvrše suicid. Stoga se svima koji su na neki način ugroženi pruža preventivni program koji uključuje liniju pomoći “Plavi telefon” i savjetovalište “Otvorena vrata”.

Web stranica “Plavog telefona” nudi informacije o aktivnostima “Plavog telefona” i savjetovališta “Otvorena vrata”. Mogu se pregledati programi koji se nude u savjetovalištu, te se ujedno pruža mogućnost prijave na pojedine programe putem priloženog obrasca na stranici ili telefonom.

www.roda.hr

Udruga “RODA” je skupina zainteresiranih građana koji se zauzimaju za dostojanstvenu trudnoću, roditeljstvo i djetinjstvo u Hrvatskoj. Članstvo se trenutno sastoji uglavnom od roditelja i trudnica. Udruga djeluje na području Republike Hrvatske, a osnovana je 2001. godine.

Na Web stranici udruge “Roda” mogu se naći informacije o djelovanju same udruge (ciljevi i aktivnosti kojima se udruga bavi), potom o neplodnosti, trudnoći, porodu, dojenju, bebama, zdravlju, roditeljstvu i pravnim pitanjima. Usto postoji i neformalni dio stranice na kojem se mogu potražiti savjeti, preporuke, kuharica, rječnik, kolumne i još mnogo korisnih poveznica na druge Web stranice koje su namijenjene roditeljima i njihovoj djeci. Web stranice udruge “Roda” također pružaju mogućnost učlanjenja u udrugu putem Weba te sudjelovanje na njihovom Web forumu.

www.savjetovaliste-split.hr

Savjetovalište u okviru Centra za socijalnu skrb Splitima Web stranice koje su namijenjene djeci, mladima, parovima i obiteljima. Savjetovalište pruža usluge savjetodavnoga rada osobama kojima je potrebna podrška i pomoć, mladima koji žele bolje upoznati i razumjeti sebe, roditeljima koji žele poboljšati svoj odnos s djecom, parovima koji žele poboljšati kvalitetu bračne zajednice... Savjetovanje pružaju obrazovani iiskusni stručnjaci. Sve usluge Savjetovališta su besplatne, a anonimnost i diskrecija su zajamčeni. Na ovim se Web stranicama se mogu naći mnoge korisne informacije i dokumenti o pravima te se ujedno mogu pregledati programi koje centar nudi. Na stranicama se mogu naći i adresa, brojevi telefona i radno vrijeme savjetovališta.

<http://www.specialneeds.htnet.hr/>

Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama - "IDEM" osnovana je 1994. godine na inicijativu stručnjaka Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i roditelja djece s posebnim potrebama, polaznika redovite škole. Web stranice udruge nude opis aktivnosti koje su namijenjene djeci, roditeljima i nastavnicima. Na stranicama su opisani projekti koji se trenutno provode u udruzi:

- Savjetovalište za ADHD (deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj) i kronične bolesti
- Razvoj mobilnih službi potpore edukacijskoj integraciji u gradu Zagrebu
- Zajedno do informatičko-okupacijsko-edukacijskih radionica za djecu s posebnim potrebama u lokalnoj zajednici
- Podrška obitelji u uključivanju djece s posebnim potrebama u redovni sustav odgoja i obrazovanja
- "Kreativne radionice".

Središte udruge je u Zagrebu, no postoje i podružnice u Samoboru, Sisku, Rijeci, Malom Lošnju, Zagrebu, području Topusko-Glina-Petrinja, Osijeku, Jastrebarskom i Šibeniku, te je u tijeku organiziranje drugih podružnica na području Hrvatske.

Putem obrasca koji se nalazi na stranicama, mogu se postavljati pitanja te se također nude i podatci za kontaktiranje same udruge. Na Web stranici udruge "Idem" nalaze se mnoge korisne poveznice na stranice koje su namijenjene osobama s posebnim potrebama.

<http://www.unicef.hr/>

zdravlje, obrazovanje, jednakost, zaštitu

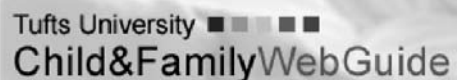

Web stranica UNICEF-a na hrvatskom jeziku pruža informacije o UNICEF-ovim aktivnostima koje se provode u Republici Hrvatskoj. Također se nude dokumenti o pravima djece na hrvatskom jeziku.

Jedna od aktivnosti koje UNICEF provodi je program "Sigurno i poticajno okruženje u školama" o kojem se na ovim stranicama može više saznati te i prijaviti za sudjelovanje u programu. Usto se mogu pogledati i rezultati istraživanja nasilja u hrvatskim školama iz 2004.

"Svako dijete treba obitelj" je također UNICEF-ov program koji se bavi problemima udomiteljstva o kojima se može više saznati na ovim stranicama.

<http://www.cfw.tufts.edu/>

"The Child & Family Web Guide" je predmetni direktorij koji nudi poveznice na Web stranice, provjerene i evaluirane od strane stručnjaka koji se bave dječjim razvojem.

Namijenjene su :

- roditeljima
- odgajateljima, nastavnicima, pedijatrima i pedagozima, tj. svima koji rade s djecom
- državnim ustanovama koje se bave djecom
- novinarima
- studentima.

Stranica nudi poveznice na izvore iz područja obitelji i roditeljstva, obrazovanja i učenja, dječjeg razvoja te zdravlja, koje su bazirane na informacijama utemeljenima na istraživanjima. Osim toga, stranica nudi i izvore koji donose informacije o specifičnim programima i savjete. Stranice je moguće pretraživati po dobi djeteta i po popisu tema. Također postoje i poveznice koje upućuju na stranice koje nude mogućnost postavljanja pitanja stručnjacima.

Sanja Žunić

DIJETE I DRUŠTVO

Prikaz knjiga za roditelje

Greenspan, Stanley I. Razvoj zdravog uma: šest iskustava koja potiču razvoj inteligencije i zdravih emocija u beba i male djece. Lekenik: Ostvarenje, 2004.

Prateći razvoj mozga malog djeteta i šest razvojnih faza autor obrazlaže rezultate svojih istraživanja i iskustva u području pedijatrije i psihijatrije. Govori o neizostavnim iskustvima koja djeci omogućuju proširivanje intelektualnih, moralnih i ljudskih potencijala. Ponajprije se obraća roditeljima, objašnjavajući na više načina kako stilovi odgoja, od autoritarnog do nezainteresiranog roditelja, utječu na odgoj u obitelji i djetetov razvoj, no ova knjiga zasigurno može privući i stručnjake.

Biddulph, Steve. Nove tajne sretne djece. Zagreb: Mozaik knjiga, 2003.

Nakon uspješnice "Tajne sretne djece" autori se ponovno obraćaju roditeljima i odgojiteljima i progovaraju o odgoju djece koji danas, početkom 21. stoljeća, zahtijeva neke nove metode, pristupe i postupke. Oni ne daju samo primjere recepata "kako", nego odgovaraju i na pitanje "zašto". Govore o autoritativnoj ljubavi koja daje odgovor na vječno odgojno pitanje kako postaviti granice i učiti dijete disciplini, o institucionalnom odgoju i uspostavljanju povjerenja roditelja u odgojitelje izvan obitelji, o ulozi oca u obitelji, o specifičnostima odgoja dječaka i djevojčica i dr. Uz niz primjera iz svakodnevnih životnih situacija autori, kao glavni katalizator u odgoju nude ljubav roditelja koja, uz promišljene odgojne postupke, pomaže odgoju samostalne, odgovorne i sretne djece.

Brooks, Robert. Otporna djeca: njegovanje djetetove snage, nade i optimizma. Zagreb: Neretva, 2005.

Otporna djeca su ona koja se znaju nositi sa životnim teškoćama i prevladati ih, koja imaju svoj stav, znaju se zauzeti za sebe, a pritom odrastaju u socijalno osviještene, zrele i sretne osobe. Autori se obraćaju roditeljima i poručuju da odgojne metode, koje su bile usmjerene na "ispravljanje nedostataka", treba zamijeniti onima koje nude osnaživanje. Govore o razvoju empatije, uspješnoj komunikaciji, prihvaćanju djece onakvima kakva jesu, razvijanju odgovornosti, discipliniranju, razvoju osjećaja vlastite vrijednosti ... a sve to kroz niz primjera iz obiteljskog života i komunikacije između roditelja i djece. Dodatak tekstu sadrži sažete putokaze i načela za odgoj "otporne djece".

Ginott, Haim G. Između roditelja i djeteta: svjetski klasik koji je revolucionirao komunikaciju između roditelja i djece. Lekenik: Ostvarenje, 2005.

Knjiga je prvi put objavljena 1965. godine, a ovo je izdanje revidirano i nadopunjeno. Radi se o praktičnom vodiču čija je svrha pomoći roditeljima u svladavanju svakodnevnih izazova roditeljstva i dati im sugestije za najprikladnija rješenja problema s kojima se u odgoju susreću – problema u komunikaciji s djecom, problema koji proizlaze iz situacija u kojima se traži odgovornost djeteta ili disciplina, problema ljubomore ili dječje tjeskobe i sl.

Goldberg, Sally. Zabavno učenje za bebe i mališane: interaktivne i razvojne aktivnosti za radost s vašim djetetom. Lekenik: Ostvarenje, 2004.

Predškolska djeca uče kroz igru jer je ona i potreba i osnovna aktivnost djeteta. Knjiga sadrži niz ideja kako s vlastitim djetetom provesti ugodne trenutke u igri koja će pridonijeti njegovu intelektualnom, tjelesnom, socijalnom i emocionalnom razvoju, a pritom biti zabavna za cijelu obitelj. Radi se o aktivnostima i igrama koje ne zahtijevaju skupe igračke, već, naprotiv, zajedničku izradu nekih materijala za igru, a sam proces nastajanja takvih materijala zabavna je aktivnost bogata interakcijom. Knjiga je namijenjena roditeljima, a sadrži i niz ideja koje mogu biti poticajne i za odgojitelje predškolske djece.

Janičić-Holcer, Jelena. Sto i jedan način kako pokazati djetetu da ga volite. Zagreb: Naklada Nika, 2004.

Polazeći od činjenice da nije dovoljno samo voljeti dijete, već mu je potrebno i pokazati da ga roditelj voli, autorica daje niz ideja za aktivnosti s djetetom u kojima će dijete jasno spoznati da je voljeno, a time i učiti kako iskazati ljubav prema drugome. Radi se o vrlo kratkim, popularno pisanim zapisima koji sadrže primjere igara i aktivnosti s djetetom ili savjete što učiniti u pojedinoj situaciji.

Miller, Alice. Evino buđenje: o razrješenju emocionalne zasljepljenosti. Zagreb: FoMa, 2003.

Otkriće da ljudsko tijelo sadrži potpuno pamćenje iskustava iz djetinjstva, koje svijest često poriče, ponukalo je autoricu da nakon svoje poznate knjige "Drama djetinjstva", progovori još jednom o patnjama s kojima se dijete suočava ako okolina ignorira ili negira njegove osjećaje. Rezultat toga je "emocionalna zasljepljenost" koja proizvodi barijere u mozgu, nastale kao zaštita od opasnosti, a to blokira učenje na novim iskustvima, vraća osobu u prošlost i često dovodi do toga da se davna iskustva iz života primjenjuju u odgoju potomaka. Govori o "crnoj pedagogiji" koja podrazumijeva vrstu odgoja kojim se ciljano lomi volja djeteta, često tjelesnim kaznama, kako bi se odgojio poslušnik. Knjiga je namijenjena roditeljima i stručnjacima.

Jovančević, Milivoj. Godine prve – zašto su važne: vodič za roditelje i stručnjake koji rade s djecom predškolskog uzrasta. Zagreb, Sysprint, 2004.

Knjiga je namijenjena budućim roditeljima i onima koji već imaju prinovu u obitelji. Govori o tome kako brinuti o zdravlju djeteta, njegovati ga, hraniti, poticati njegov razvoj, razumjeti dječji prkos i strah, te kako odgajati dijete. Pisana je popularnim jezikom i daje niz preporuka i primjera.

Brazelton, Berry T.; Sparow, Joshua D. Vaše dijete od 3 godine do škole. Zagreb: Mozaik knjiga, 2005.

Autori govore o razvoju i učenju predškolskog djeteta, dajući pregled po godinama, te o brojnim svakodnevnim situacijama s kojima se djeca i roditelji suočavaju, od

onih uobičajenih (čuvanje djece, lijepo ponašanje, znatiželja i sl.) do problema koji se ponekad javljaju (problemi s hranom, tuga i gubitak, mucanje, ružne riječi, poremećaj nedostatka pozornosti i sl.). U prvom dijelu knjige nalaze se priče koje prate emocionalni i intelektualni razvoj četvero različite djece, a u drugom dijelu daju se savjeti kako postupati kad se pojave neki od mogućih problema u odgoju.

Woolfson, Richard C. Bistro dijete: razumijevanje i poticanje razvoja vašeg djeteta. Zagreb: Educa, 2004.

Roditelji koji žele poticati razvoj svojeg djeteta u ovoj će knjizi zasigurno naći mnoštvo informacija, savjeta dječjeg psihologa i preglednih tablica razvoja djeteta. Svaka tema (npr poticanje kretanja, poticanje jezika...) o kojoj se govori sadrži neke opće informacije, zatim korisne savjete te najčešća roditeljska pitanja i odgovore na njih. Savjeti koji se daju mogu pomoći u prepoznavanju potreba djeteta i poticanju razvoja, a da se pritom izbjegne forsiranje razvoja koje bi za dijete moglo biti štetno.

Pujol i Pons, Esteve. Roditelji i djeca: kako zajedno? Zagreb: Profil International, 2004.

Odgaj humanih vrijednosti počinje u najranijoj dobi i u obitelji. Svrha je ove knjige dati roditeljima smjernice kako odgajati dijete, a da ono odraste u samostalnu osobu koja poštuje druge. Knjiga sadrži niz aktivnosti koje mogu pomoći da dijete razvije toleranciju, pravednost, odgovornost, strpljenje, poštovanje, suosjećanje....

Faber, Adele; Mazlish, Elaine. Kako govoriti da bi tinejdžeri slušali i slušati što tinejdžeri govore. Zagreb: Naklada Ljevak, 2006.

Pitanje kako uspješno komunicirati s tinejdžerom za mnoge je roditelje najveći odgojni izazov i mogući izvor problema u obitelji. Uz niz primjera iz svakodnevnog života, autorice daju konkretne savjete roditeljima što i kako reći ili ne reći u razgovoru s tinejdžerom u trenutku kad odrasli žele dati savjet, poučiti, propitati i sl. Umjesto tzv. velikih razgovora o važnim temama, koji često prerastu u sukob, autorice daju ideje kako nenametljivo i usput započeti razgovor o osjetljivim temama (ljubavnim problemima, problemima u školi, drogi, alkoholu, izlascima i sl.) i razgovarati s poštovanjem, otvoreno i iskreno, izbjegavajući sukobe. Primjeri razgovora, i pozitivni i negativni, dani su u obliku stripa, što pridonosi lakoj čitljivosti ove knjige.

McGraw, Jay. Zatvaranje pukotine: strategija za zbližavanje roditelja i tinejdžera. Zagreb: Begen, 2005.

Knjiga se bavi problemima u odnosu roditelja i tinejdžera kad se već među njima stvorilo nerazumijevanje i svojevrsan jaz, stvoren situacijama u kojima roditelji žele uspostaviti kontrolu, a mladi žele neovisnost. Autor govori iz obje perspektive, i roditelja i tinejdžera: roditeljima o tome kako pristupiti tinejdžeru, kako mu pokazati da ga vole i kako i zašto ga kažnjavati, a tinejdžerima o tome kako zaslužiti poštovanje i povjerenje

roditelja. Rješava i neka pitanja mitova koji postoje i kod jednih i kod drugih. Primjerice, jedan od mitova roditelja, nazvan “dobar odnos je miran odnos”, govori o tome kako su sukobi potrebni, no nije svejedno na koji se način pokušavaju riješiti. Svaki problem o kojem se u knjizi govori objašnjava se u koracima koje obje strane trebaju poduzeti s ciljem pronalaženja zajedničkih temelja za bolje međusobno razumijevanje.

Woolfson, Richard C. Zašto djeca to rade: praktični vodič za roditelje. Zagreb: Profil International, 2004.

Ovaj savjetnik za roditelje djece od druge do osme godine života daje strategije za rješavanje svakodnevnih problema s djecom kao što su: napadaji bijesa, privikavanje na dječji vrtić, poremećaji spavanja, bratske svađe, plačljivost i sl. Polazi se od razumijevanja ponašanja djeteta određene dobi do konkretnih konstruktivnih savjeta kako postupati u odgoju djeteta. Svrha je ove knjige pomoći roditeljima da se osjete samopouzdanima i zadovoljnim u svojoj ulozi te da stvaraju zdravo i sretno okruženje za odgoj svog predškolskog djeteta. Uz svaki problem navode se savjeti, te odgovori na najčešća moguća pitanja o tome kako postupiti u određenoj, potencijalno neugodnoj, situaciji.

Mackonochie, Alison. Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje. Zagreb: Mozaik knjiga, 2006.

Radi se o savjetniku za roditelje koji se bavi tzv. tipovima lošeg ponašanja djeteta – onim situacijama kada dijete zapravo isprobava granice do kojih u svojim zahtjevima može ići. Polazeći od vještina roditeljstva, stilova odgoja i pozitivnog roditeljstva, autorica progovara o mogućim kriznim situacijama u obitelji kada dijete ima ispade bijesa i o tome kako ga smiriti i preuzeti kontrolu. Knjiga je pisana popularnim stilom, a u svakom poglavlju sadrži kratke sažete savjete o poželjnim postupcima roditelja tipa “pripazite” ili “učinite”.

Seligman, Martin E.P. Optimistično dijete: provjereni program za prevenciju i trajnu zaštitu djece od depresije. Zagreb, IEP, 2005.

Istraživanja koja je autor provodio pokazala su da optimistična djeca manje pate od depresije te da optimizam može poboljšati zdravlje djeteta i pomoći mu razviti psihičku otpornost, osobinu koja pomaže u trenucima odrastanja, posebice u tinejdžerskoj dobi. Autor tumači zašto je djeci potreban optimizam, znakove optimizma/pesimizma, uzroke pesimizma, te kako odgajati djecu da bi stekla optimizam i poboljšala svoje socijalne vještine. Knjiga je namijenjena roditeljima i stručnjacima.

Willis, Mariaemma. Otkrijte stil učenja vašeg djeteta: svako dijete uči na sebi jedinstven način – ovdje je ključ za uspješno učenje svakoga. Lekenik: Ostvarenje, 2004.

Svatko ima osobni stil učenja. Stoga treba otkriti način na koji dijete najbolje uči da

bi mu se moglo pomoći u otkrivanju radosti učenja. Ova knjiga govori o tome kako procijeniti i podupirati individualni potencijal učenja svakog djeteta u skladu s njegovim interesima, raspoloženjem, okruženjem... No upoznavanje djetetovih potencijala (talentata, interesa, načina djelovanja u okruženju) korisno je u svim područjima njegova razvoja i djelovanja, a ne samo u učenju. Knjiga je namijenjena roditeljima i učiteljima. Posebno se poglavlje odnosi na teškoće u učenju.

Laniado, Nessia; Pietra, Gianfilippo. Naše dijete, videoigre, Internet i televizija: što učiniti ako ga hipnotiziraju? Rijeka: Studio Tim, 2005.

Mnogi se roditelji danas pitaju kako se odnositi prema računalima, video-igramama, televiziji i internetu, i koje odgojne postupke primijeniti da se iskoriste potencijali novih tehnologija na najpovoljniji način za dijete. Svjesni prednosti novih tehnologija, ali i mogućih prijetnji koje dolaze od njihove pretjerane ili neodgovarajuće uporabe, autori žele pomoći roditeljima da bolje upoznaju mjesto novih tehnologija u životu djeteta i da nauče razlikovati korisno od štetnog kako bi istom mogli poučiti svoju djecu. Osnovna je poruka ove knjige "ostanite prisutni u životima vlastite djece" premda se odrasli često osjećaju inferiornima u odnosu na računala i internet. Upravo zato, smatraju autori, roditelji trebaju poznavati prednosti i nedostatke novih tehnologija kako bi mogli učinkovito dijeliti zajedničke trenutke sa svojom djecom.

Rade, Renata. Poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja. Zagreb: FoMa, 2003.

Na stotinjak stranica ove knjige roditelji djece usporena govorno-jezičnog razvoja mogu pronaći osnovne informacije o govornom razvoju te niz ideja za igre i aktivnosti s djetetom. Daju se primjeri kako čitati slikovnicu, slušati i oponašati zvukove, poticati grafomotoričke vještine, igrati se bez igračaka i sl., te koje postupke primjenjivati u svakodnevnoj komunikaciji između roditelja i djeteta.

Posokhova, Ilona. Izgovor: kako ga poboljšati – rad na razvijanju pravilnog izgovora glasova u djece. Lekenik: Ostvarenje, 2005.

Govorni razvoj djeteta predškolske dobi ponajprije je briga roditelja i odgojitelja. No kad se pojave problemi, uključuju se logopedi, a samo zajednički rad stručnjaka i roditelja može dovesti do uspjeha. Ova knjiga bavi se izgovorom glasova u djece i njegovim poremećajima, te načinima kako otkriti probleme i kako raditi s djecom koja imaju probleme u govoru. Prilozi sadrže konkretne primjere vježbanja izgovora pojedinih glasova (npr. uz pomoć pjesmica), materijale za dijagnostiku poremećaja te opis instrumenata koje logopedi koriste u radu na korekciji izgovora.

Downow sindrom u obitelji: priručnik za roditelje i stručnjake: metodičke upute za rad s djecom s Downovim sindromom u prvim godinama života. Zagreb: FoMa, 2003.

Knjiga sadrži niz ideja kako u obitelji stvoriti stimulirajuću okolinu za razvoj djeteta s Downovim sindromom od djetetove najranije dobi. Naime, upravo je odgovarajući

odgovor okoline na potrebe djeteta s Downovim sindromom u prve tri godine života presudan za njegov razvoj. Autorica daje neposredne upute za rad, ideje za stimulirajuće vježbe i tehnike i posebno važan redoslijed svladavanja radnji u pojedinim životnim situacijama (u obitelji i ustanovi) koji djetetu pomaže u razvijanju vještina i određenih ponašanja.

Igrić, Ljiljana. *Moje dijete u školi: Priručnik za roditelje djece s posebnim edukacijskim potrebama*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti: Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama "IDEM", 2004.

Osigurati jednake uvjete i mogućnosti odgoja i obrazovanja svoj djeci jedno je od načela na kojem bi se trebao temeljiti odgojno-obrazovni rad s djecom. No roditelji djece s posebnim potrebama često se suočavaju s pitanjima kako oni mogu odgovoriti na specifične potrebe svoga djeteta, kako pomoći djetetu u uspješnom učenju te što oni mogu i trebaju očekivati od obrazovnih institucija. U priručniku se govori o djeci s teškoćama učenja, djeci s poremećajem pažnje, poremećajima u ponašanju, tjelesnom invaliditetu, djeci oštećena vida i sluha, autističnoj djeci, djeci koja imaju poremećaj govorno-glasovne komunikacije, te o darovitoj djeci koja također zahtijevaju drukčiji pristup u obrazovanju kako bi ostvarila svoje potencijale. Na kraju priručnika daju se korisne adrese ustanova, organizacija i nacionalnih udruga u Hrvatskoj kojima se roditelji mogu obratiti za pomoć.

Sanderson, Christiane. *Zavođenje djeteta: kako zaštititi djecu od seksualnog zlostavljanja – smjernice za roditelje i učitelje*, Zagreb, V.B.Z., 2005.

Seksualno zlostavljanje djeteta složen je problem s kojim se suočavaju i roditelji i stručnjaci, a ponajprije mnoga djeca. Ova knjiga, uz niz primjera i poziva na znanstvena istraživanja, daje uvid u razvoj seksualnosti kod djece (faze razvoja), u tipologiju zlostavljača i načine na koje oni iskorištavaju djecu, u simptome kojima djeca signaliziraju da su seksualno zlostavljana, kao i načine zaštite djece i prevencije zlostavljanja. Roditelji i stručnjaci u njoj mogu pronaći praktične savjete kako se suprotstaviti prijetnjama s kojima bi se njihova djeca mogla suočiti te kako izgleda krug zlostavljanja djece putem novih tehnologija i medija komunikacije (internet i SMS).

Coloroso, Barbara. *Nasilnik, žrtva i promatrač: od vrtića do srednje škole – Kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb, Bios, 2004.

Knjiga je namijenjena roditeljima djece od predškolske dobi do srednje škole i učiteljima. Bavi se temom nasilja i zlostavljanja, a cilj je da se roditelji (ali i stručnjaci) upoznaju s mogućim postupcima u prekidanju kruga nasilja nad djetetom. Daju se opisi moguće žrtve i nasilnika te oblici nasilništva, objašnjava se što jest, a što nije nasilje, ali može biti agresivno ponašanje, navode se suptilni znakovi koji mogu upućivati na činjenicu da je dijete žrtva nasilja, te daju preporuke kako se uključenjem škole i cijele zajednice boriti protiv nasilja.

Field, Evelyn M. Živjeti bez nasilja. Zagreb: Naklada Kosinj, 2004.

Sam podnaslov knjige u izvornom izdanju “Kako pomoći djeci da izađu na kraj sa zadirkivanjem i nasiljem”, najbolje govori o njezinu sadržaju. Pisana je vrlo zanimljivo, s nizom primjera i privlačnom grafičkom obradom, a obraća se ponajprije učiteljima te roditeljima. U prvom dijelu govori se o nasilništvu i njegovu razumijevanju, a u drugom dijelu predlažu se konkretni postupci, primjerice, kako se suočiti s osjećajima, kako izgraditi samopouzdanje itd. Na kraju se posebno navode “smjernice za roditelje”.

Seksualno zlostavljanje djece u Europi. Zagreb: Ibis grafika, 2004.

Koliko su uspješne mjere koje se u Europi poduzimaju radi rješavanja problema seksualnog zlostavljanja djece? Ova knjiga daje prikaz problema, ali i ukazuje na neuspjeh većine postojećih politika i programa vezanih uz seksualno zlostavljanje djece, te naglašava važnost preventivnih mjera i strategija u sprječavanju seksualnog nasilja. Iz europske perspektive potrebno je razviti strategije suradnje europskih zemalja u izradi prekograničnih politika i programa jer problem nije u okvirima samo jedne zemlje. Osim podataka temeljenih na statističkim pokazateljima, donosi se prikaz situacije u nekim zemljama (Rumunjskoj, Njemačkoj, Poljskoj...), te glavni načini kako se odgovara na ove probleme (regulativa, terapijska pomoć, telefonske linije za pomoć i dr.). U dodatku se nalaze SOS telefoni u europskim zemljama i posebno u Hrvatskoj, dio Konvencije o računalnom kriminalu, koji se odnosi na dječju pornografiju, te adresar centara za socijalnu skrb u RH. Iako knjiga nije primarno namijenjena roditeljima, može im biti zanimljiva jer daje sveobuhvatni prikaz problema i konkretne podatke gdje se u Hrvatskoj obratiti za eventualnu pomoć u slučaju kad je dijete žrtva bilo kojeg oblika seksualnog zlostavljanja.

mr.sc. Ivanka Stričević
 Knjižnica Medveščak, Zagreb

